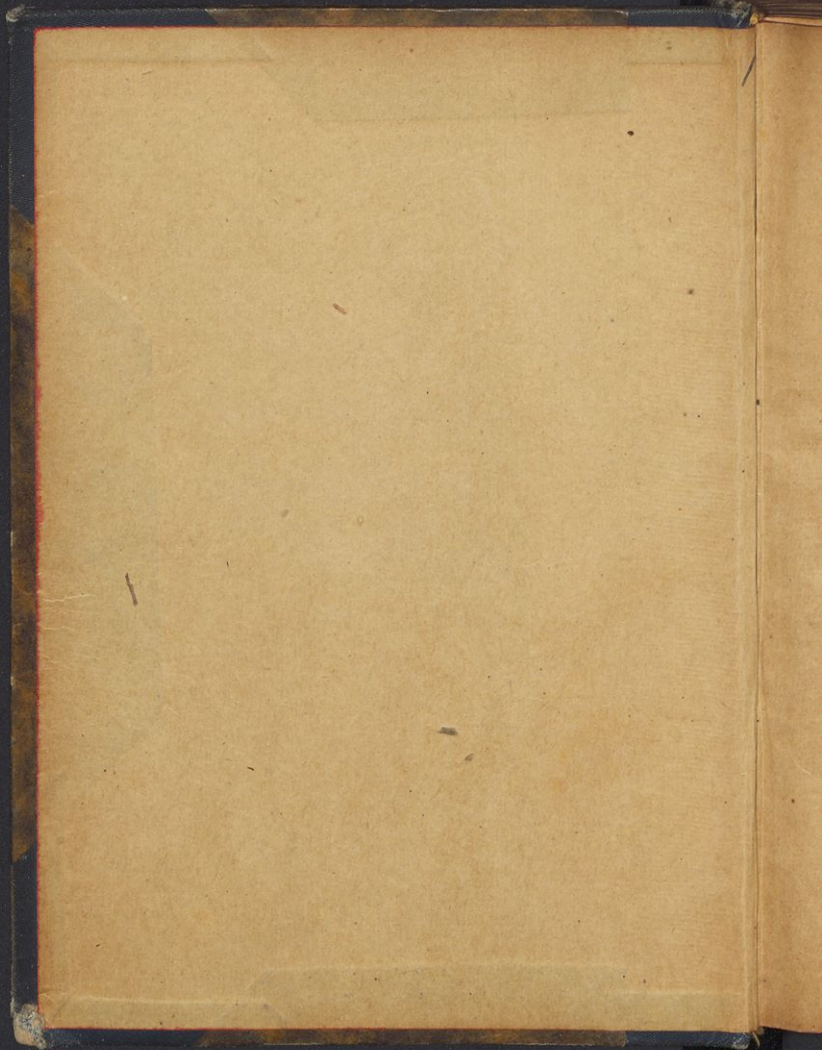

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

64736

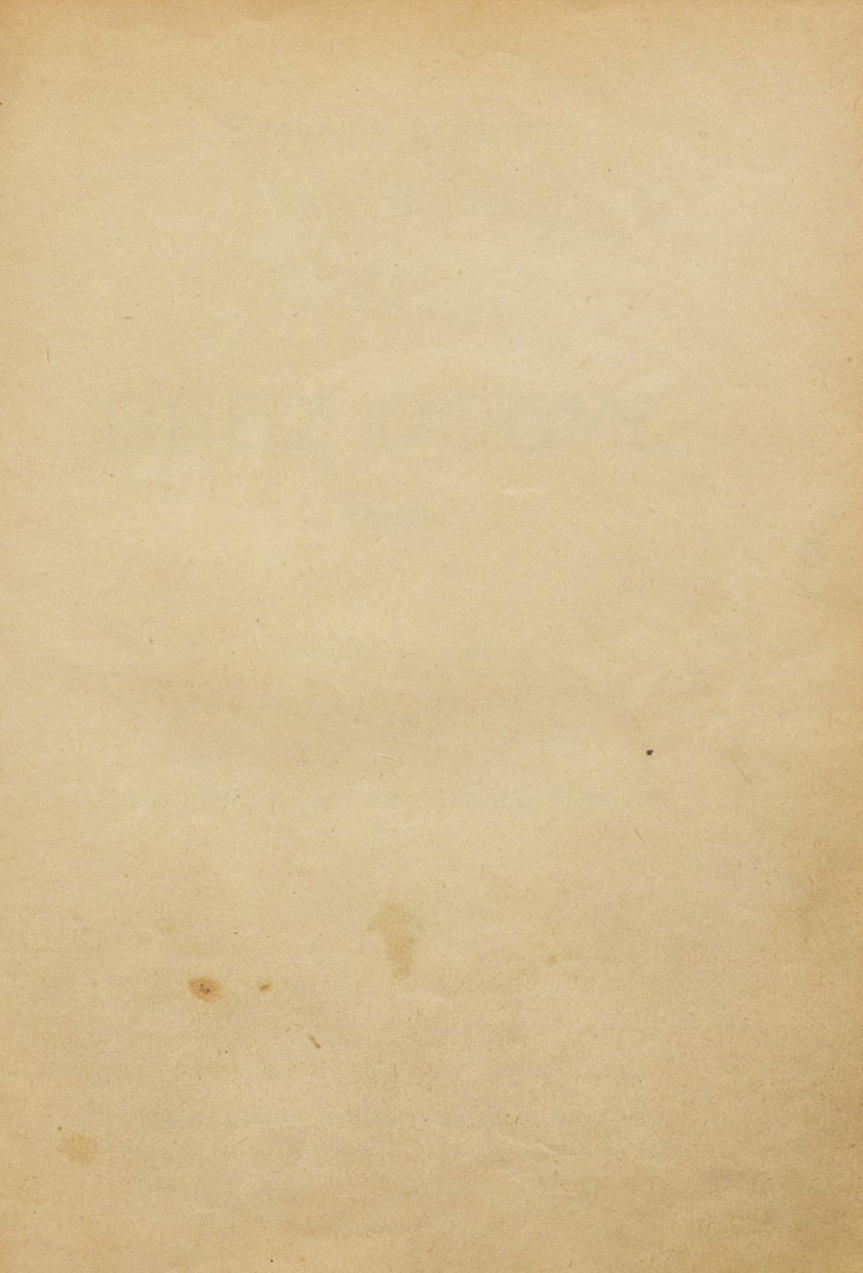
3
6

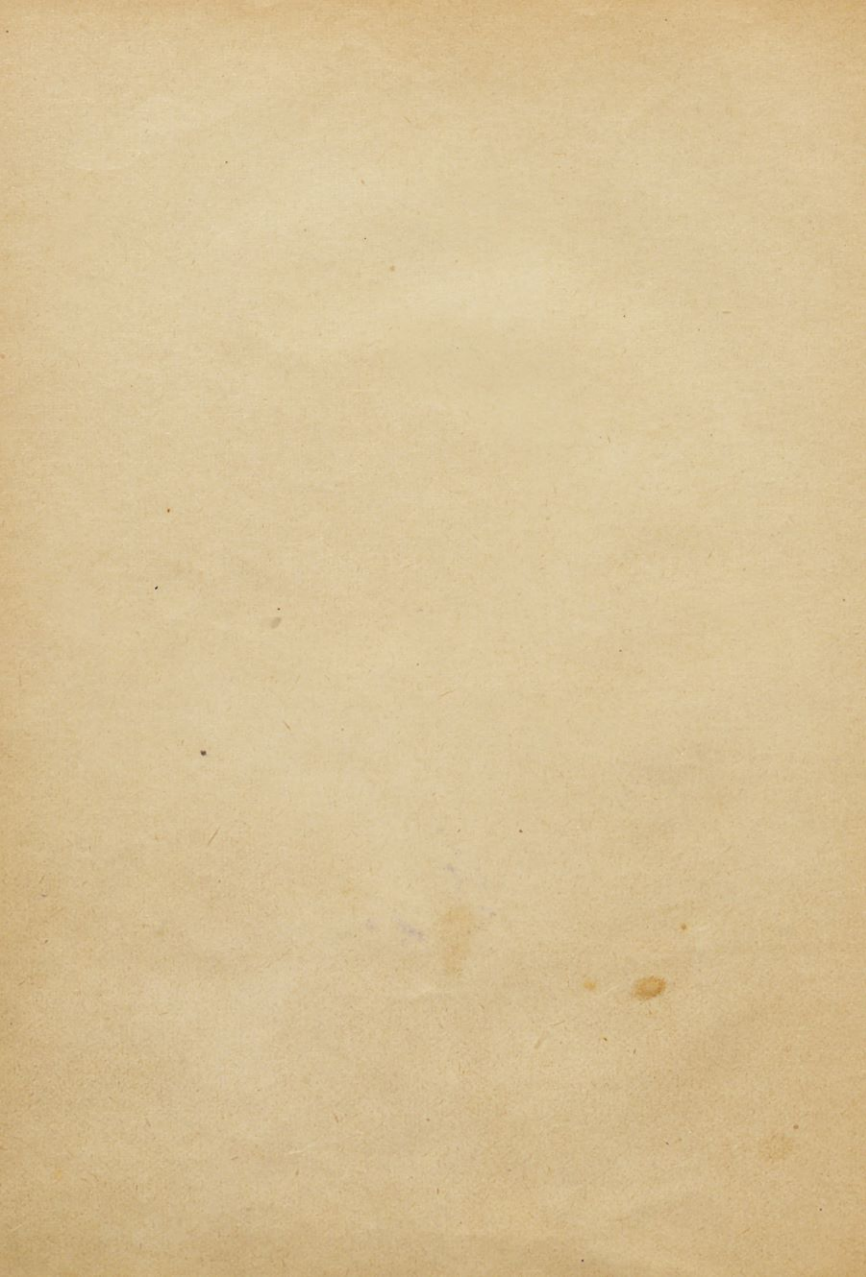
TRICA
SZ
ME

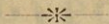
„Svetovna knjižnica“

== VI. ==

BREZ DOGME.

Roman.

Spisal H. Sienkiewicz

Po poljskem izvirniku poslovenil Podravski

Tiskala in zal. „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček.

o o o o o Gorica 1904 o o o o o

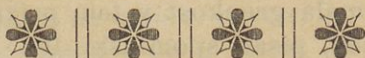
464736

64736

F2C 1288/1952

IN = 395201288

Rim, dné 9. prosinca.

Pred meseci sem srečal svojega tovariša in prijatelja Josipa Sniatinskega, ki se je pospel v poslednjem času do odličnega stališča med našimi pisatelji. V razgovorih o književnosti je omenjal Sniatinski velik pomen spominskih spisov na sploh. Rekel je, da človek, ki zapusti spominski spis, bodisi že dober ali slab, samo da je le odkritosrčno pisan, izročja in daje bodočim psihologom in romanopiscem ne le sliko svojega časa, marveč edino pravo, človeško listino, kateri je mogoče verjeti. Napovedoval je tudi, da bodoča oblika povesti bo izključno oblika spominskih listov; končno je trdil, da kdor piše spominske liste, ta že s tem deluje za družbo ter si pridobiva pravico do zaslug.

Ker imam že petintrideset let na hrbtu ter se ne spominjam, da bi bil kedaj že storil kaj za svojo družbo, bodisi radi tega, ker mi je življenje po dokončanih študijah na vseučilišču minevalo, s kratkimi

prestanki, za mejo; ker nadalje navzlic vsemu humorju, s kakoršnim se na to spominjam, in vsemu skepticizmu, s katerim sem nalik gobi prenasičen, ne tiči mala grenkost v tem priznanju, radi tega sem se odločil, pisati spominski list. Ako ima biti to zares delo in zasluga, pa si naj vsaj na ta način kaj prislužim.

Biti pa hočem popolnoma odkritosrčen. Poprimem se tega dela ne le iz teh višjih ozirov, marveč tudi radi tega, ker me to delo zabava. Sniatinski trdi, da kadar se človek privadi zapisovati svoje vtise in misli, da mu postane to eden najprijetnejših opravkov v življenju. Ako se pokaže, da je temu drugače, nù, potem pa se naj Bog usmili mojega spominskega lista! Varal bi samega sebe, ko ne bi videl že naprej s popolno gotovostjo, da se pretrga kakor preveč napeta struna. Pripravljen sem prenesti marsikaj radi družbe, toda dolgočasiti se radi družbe, o ne! tega ne storim, ker ne morem.

Nasprotno pa sem sklenil, ne zbatì se prvih težav; poskusim torej, privaditi se in dobiti zaljubljenost v to delo. Sniatinski mi je med razgovorom ponavljal neprestano: »Samo ne poslužuj se nikakega sloga, ne piši v književnem jeziku.« Mala stvar! To mi je dobro znano, da čim znamenitejši je pisatelj, tim manj piše v književnem jeziku; toda jaz sem diletant, ki nimam v oblasti oblike. Znano mi je iz lastne skušnje, da človeku, ki mnogo misli in močno čuti, se zdi večkrat, da je treba samo zapisati preprosto to, kar človek misli in kar čuti, pa že nastane iz tega nekaj nevsakdanjega, — med tem pa, ko se tega lotim,

zaidem takoj v stilistične oblike, in najsi bi pisal za samega sebe, v nekako lego, v splošno frazeologijo; misel mi noče splavati preko roke, prstov in peresa na papir, in lahko rečem, da ne glava pero, marveč pero vodi glavo, vodi pa jo na plitev, prazen in ume-ten način. Tega se tudi bojim o sebi, zlasti še radi tega, kajti ako mi primanjkuje izurjenosti v peresu, slikovitosti in pisateljski preprostosti itd., mi gotovo ne primanjkuje vkusa, — da se mi utegne lastni slog ogabiti do te stopinje, da mi bo delo naravnost nemogoče. Toda to se pokaže pozneje. Sedaj namera-vam opremiti lastni spominski list s kratkim biogra-fičnim uvodom.

Imenujem se Leon Ploševski ter sem, kakor sem omenil višje, petintrideset let star. Sem potomec pre-možne rodbine, ki je do zadnjega časa ohranila iz-datno večje nego srednje premoženje. Kar se mene tiče, vem, da rodbinskega imetja ne povečam, pa ga tudi ne zapravim. Nahajam se v takem položaju, da se mi ni treba povspenjati na nobeno višino, pa tudi ne iskati službe. Kar se tiče dragocenih in razdirajo-čih vedril, sem pravcati skeptik, ki vé, koliko je kaj vredno, ali z drugimi besedami, ki ve, da je vse jako malo vredno.

Mati mi je umrla teden dnij po mojem rojstvu. Očeta, ki jo je ljubil bolj nego svoje lastno življenje, je jela po njeni smrti napadati melanholija. Ko je pa ozdravel na Dunaju, se ni hotel več vrniti v svoj rojstni kraj; ondotni spomini so mu namreč grozno razdirali dušo. Zato je odstopil Plošev svoji sestri in moji teti, sam pa se je preselil v 1848. l. v Rim, iz

katerega v teku tridesetih let ni nikdar odšel, ne hoté se tako oddaljiti od groba moje matere. Pozabil sem bil namreč omeniti, da je prepeljal materino krsto iz domovine in jo dal pokopati na Campo Santo.

Imamo na Babuini lastno hišo, imenovano po rodbinskem grbu Casa Osoria. Podobna je kakemu muzeju. Oče ima namreč nenavadne zbirke, zlasti iz prvih stoletij krščanstva. Sedaj so postale one vodilna ideja njegovega življenja. V mladosti se je ta človek odlikoval s sijajnostjo, bodisi že v telesnem ali duševnem oziru. Ker mu je ime in veliko premoženje odpiralo vsa pota — zato so stavili v njegovo bodočnost velike nadeje. To vem od onih, ki so se učili ž njim na berlinskem vseučilišču.

Ukvarjal se je takrat vneto z modroslovjem — in takrat je vladalo splošno mnenje, da bo njegovo ime sčasoma vsaj tako sloveče, kakor Cieškovskega, Libelta itd. Društveno življenje in nečuven uspeh pri ženskah pa sta ga odtrgala pozneje od strogo znanstvenega dela. Po salonih so ga imenovali »Leon l'Invincible«. Navzlic tem uspehom se vendar ni nehal ukvarjati z modroslovjem, in vsi so se nadejali, da nastopi nekega dne z nekakim znamenitim delom, s katerim se proslavi v Evropi.

To upanje pa je bilo varljivo. Od nekdane sijajnosti je ostalo samo toliko, da je še dandanes med najlepšimi in najbolj plemenitimi glavami, kar sem jih srečal v svojem življenju. Tudi slikarji so tega mnenja in še pred nedavnim časom mi je nekdo pravil, da temeljitejšega tipa za patricija si je težavno predočevati. V znanstvenem oziru je bil in ostane moj

oče jako sposoben in zelo izobražen plemič-diletant. Verjamem, do neke stopinje, ker diletantizem je usojen vsem Ploševskim, in dokažem to pozneje, ko mi bo treba govoriti o samem sebi.

Kar se mojega očeta tiče, vem, da hrani v svoji pisalni mizici že zarumenelo razpravo: »O Trojici«. Pregledal sem ta rokopis in se dolgočasil ob njem. Spominjam se samo, da so tam nekake sestave stvarne trojice: kisika, vodenca in dušika — s presežno trojico, skristalizovano po kristjanstvu v pojmih Boga Očeta, Boga Sina in Boga Duha; vrhu tega vse polno analogičnih trojk, pričenši z blagrom, lepoto in resnico, in končavši z logičnim razsodom, obstoječem iz večjih, manjših premis in sklepa — čudna mešanica Heglovih idej z idejami Hoene-Vronskega, jako umeten napor mislij, toda popolnoma prazen. Prepričan sem tudi, da oče noče dati tega tiskati, bodisi že vsled tega, ker je prišlo spekulativno modroslovje na boben še poprej v njegovi duši nego na vsem svetu.

Vzrok tega bankrotstva v njegovi duši pa je bila materina smrt. Oče, ki je kljub svojem priimku: »L' invincible« in kljubu svojemu slovesu kot zmagovalec src bil neizmerno občutljiv človek, ki je mojo mater naravnost oboževal, je zastavil množico vprašanj svoji filozofiji, ali ker ni dobil nobenega odgovora, niti nikake tolažbe, je spoznal vso njeno ničevost in jalovost v nesreči življenja. Morala je to biti zares basenska tragedija v njegovem življenju, ko je prišel nakrat ob dva temelja, ko mu je bilo nakrat razdrto srce in možgani. Takrat je padel, kakor sem že omenil, v melanholijo, in potem, ko je ozdravil. se

je vrnil k verskim občutkom. Pravili so mi, da je časih molil po cele dneve in noči, da je poklekoval na ulici pred vsemi cerkvami ter postal časih tako zamaknjen, da so ga v Rimu nekateri imeli za znorelega, drugi za svetnika.

Očividno pa je dobil v tem več tolažbe nego v svojih modroslovskih trojicah, kajti polagoma se je pomiril ter začel živeti istinito življenje. Njegovo srce se je obrnilo z vso močjo občutkov k meni, obenem pa se je zaljubil nekako duševno v prve čase krščanstva. Njegov živahen in leteč duh je potreboval hrane. Po enoletnem bivanju v Rimu se je začel ukvarjati s starinoslovjem; po teh dodatnih študijah je došel do poznanja starodavnih časov. Duhovnik Calvi, moj prvi odgojitelj ter obenem velik poznavalec Rima, je priporočil očetu študije o večnem mestu. Pred nekoliko leti se je oče seznanil ter se naposled celo spoprijateljil z velikim Rossijem, s katerim je prebil po cele dneve v katakombah. Na hvalo svojim nenavadnim zmožnostim si je prisvojil v kratkem take znanosti o Rimu, da je večkrat osupnil s svojim znanjem celo samega Rossija. Poprijel se je tudi večkrat pisanja, toda nikdar ni dovršil tega, kar je pričel. Mogoče, da mu je popolnitev zbirk pobrala ves prosti čas in da verjetno radi tega ne zapusti ničesar za seboj, razun zbirk, da se ni omejil na eno dobo, niti na eno posebnost v področju svojih raziskovanj. Polagoma ga je jel srednjeveški Rim baronov mikati z enako močjo, kakor prvi časi krščanstva. Bil je čas, ko je imel polno glavo Colonnov in Orsinov, potem se je približal k renesanci in se povsem zaljubil vánjo. Od na-

pisov, grobov, prvih ostankov krščanskega stavbarstva je prestopil k daljšim časom, od bizantinskih slikarij do Fiesolijev in Giotto, od njih do drugih quattro-in cinquecentistov itd., zaljubil se je v kiparstvo in slikarstvo; zbirke so s tem kajpada pridobile mnogo, toda veliko delo v našem jeziku o treh Rimih, o katerem je s početka sanjaril, je prešlo v krajino neizvršenih nakan.

Kar se tiče zbirk, ima oče neko posebno idejo. On jih namerava izročiti po svoji smrti Rimu, pa le pod tem pogojem, da bodo uvrščene v posebni dvorani, in da bo ta dvorana nosila napis: »Muzej Ozorijev-Ploševskih«. Naravno je, da se mu zgodi po volji — čudim se samo temu, da je oče prepričan, da na ta način doprinese večjo uslugo svoji družbi nego takrat, ko bi prepeljal svoje zbirke v domovino.

Še pred nedavnim mi je rekel:

»Glej, tam bi jih nihče ne videl, nihče se ž njimi ne okoristil, tu pa se shaja ves svet in vsakdo prenese zaslugo enega člana družbe na vso družbo.

Ni prilično za me prerešetavati, če morda v tem ne tiči nekoliko prirojene nečimernosti, in če mar misel, da ime Ploševskih ostane vrezano v mramor v večnem mestu, ni bila odločilna v tej zadevi? Kratko rečeno, mislim si, da je bilo tako. V ostalem je pa meni jako malo do tega, kje naj bodo spravljene te zbirke.

Nasprotno pa se moja teta, h kateri, mimogrede rečeno, odidem te dni v Varšavo, huduje na samo misel, da bi morale ostati te zbirke v Rimu, in ker je to oseba, katere ničesar na svetu ne more vzdržati tega, da ne bi izpovedala svojih mislij, kaže svoje

hudovanje brez vsakih ovinkov v vsakem pismu na očeta. Pred nekoliko leti je bila v Rimu, in z očetom sta se vsled tega vsak dan prepirala, in bila bi se morda sprla do dobrega, ako bi ne bila naklonjenost, ki je zares neizmerna, kakoršno goji teta do mene, krotila njene uneme.

Moja teta je nekoliko let starejša od očeta. Oče je po nesreči, ki ga je zadela, ko je odpotoval iz domovine, pobral nakopičene glavnice, njej pa je zapustil rodbinsko imetje, Plošev. Teta gospodari na njem že kakih trideset let in gospodari znamenito. To je oseba nenavadnega značaja, radi tega ji posvetim tu nekoliko besed. Ko je imela dvajset let, je bila zaročena z mladim človekom, ki pa je umrl za mejo, uprav takrat, ko je bila teta namenjena, oditi ž njim na potovanje. Od tega časa je odbijala vse ženine ter ostala stara devica. Po smrti moje matere je delala družbo mojemu očetu na Dunaju in v Rimu, kjer je preživela nekoliko let, obsipaje brata z najginjivejšo naklonjenostjo, katera je potem prešla na-me. To je velika gospa v vsem pomenu te besede, nekoliko despotična, vzvišena, ljubeča resnico, ker ima to samozavest, kakoršno daje imetje in visoko društveno stališče — pravzaprav: poosobljena vrlina in poštenost. Pod robato skorjo se krije ondi zlato, prizanesljivo srce, ljubeče ne le svojce, ne samo mojega očeta, mene in domače, marveč vse ljudi sploh. Ona je tako čednostna, da zares ne vem, ali bi se ji smelo to pripisati v zaslugo, ker bi ne mogla biti drugačnejša. Njena dobrotljivost je prešla celo v pregovor. Ona zbira reveže in beračice kakor kak redar ter jim streže kakor sv. Vincencij Pavlanski.

Ona je jako pobožna. Nikaka senca dvoma se ni prikradla v njeno dušo. Kar dela, dela na podlagi neomahljivega prepričanja; radi tega pri izbiranju sredstev ne omahuje nikdar. Iz tega razloga je tudi vedno mirna in jako srečna. Varšavski meščanje imenujejo teto radi njenega značaja »le bourreau bienfaisant«.

Nekateri, zlasti še nekatere, je nimajo radi; povsod, v vseh društvenih krogih, pa uživa velik ugled.

Plošev je blizu Varšave, v kateri ima teta svojo lastno hišo. Radi tega prebije zimo v mestu. Vsako zimo si tudi prizadeva, privabiti me k sebi, ker me hoče oženiti. Pravkar sem prejel tajnostno in nujno pismo, polno rotenja, naj gotovo pridem. V ostalem bo treba to storiti, ker že dolgo nisem bil v domovini; teta pa mi piše, da se stara in da bi me še rada videla pred smrtjo.

Priznavam, da ne potujem vselej rad v domovino. Vem, da najdražje prizadevanje moje tete je, oženiti me; evo, z vsakim svojim prihodom ji napravim v tem oziru bridko prevaro. Kar strah me je pri misli na tako odločno dejanje, po katerem je treba začeti neko drugo življenje, med tem ko sem že tega prvega dovolj truden. Končno tiči tudi nekaj nadložnega za-me v odnošajih do tete. Kakor davni znanci na mojega očeta, zre ona sedaj na-me, kakor na človeka z nenavadnimi zmognostmi, od katerega se je treba nadejati še kaj velikega. Dopustiti, naj bi ostala pri tem mnenju, se mi zdi zloraba njene dobre vere; povedati ji, da se od mene ni treba nadejati ne le velikih rečij, marveč prav ničesar, to pa se pravi, pretiravati ver-

jetno bodočnost in ob enem zadati starki odločen vdarec.

Mogoče, da je na mojo nesrečo mnogo mojih bližnjih ljudij enakega mnenja kakor teta. Ta opomba mi dovoljuje preiti k opisanju svoje lastne slike kar za-me ne bo tako lahka reč, zlasti ker sem zares bitje, sestavljeno iz raznih prvin.

Že na svet sem prinesel jako dražljive živce, spopolnene s kulturo celih pokoljenj. V prvih letih mojega detinstva se je ukvarjala z menoj teta, po njenem odhodu, kakor je v naših rodbinah navadno, pa odgojiteljice. Ker smo stanovali v Rimu, obkoljeni od tujcev, oče pa je hotel, naj bi znal dobro svoj materni jezik, radi tega je bila jedna teh odgojiteljic Poljakinja. Ona prebiva še sedaj v naši hiši na Babuini ter vodi domače gospodinjstvo. Oče se je tudi dosti ukvarjal z menoj, zlasti od mojega petega leta naprej. Zahajal sem na razgovore v njegovo sobo, ki so me nenavadno razvijali ter bili za-me morda celo prezgodnji. Pozneje, ko so študije in starinska raziskovanja ter popolnitev zbirk požirale očetu ves prosti čas, mi je naročil učitelja, duhovnika Calvija. Bil je to že postaran človek, jako veren in dobrosrčen. On je ljubil umetnost nad vse. Mislim si celo, da je gojil vero pred vsem drugim radi njene lepote. V muzejih, v navzočnosti umetniških del, ali v sikstinski kapelici, ko je poslušal ubrano godbo, se je povsem zamaknil. To njegovo dopadenje do umetnosti pa ni imelo v sebi ničesar poganskega, ker se ono ni opiralo na sibaritizem (razkošje), na počutno uživanje, marveč na občutke. Duhovnik Calvi je ljubil umetnost z ono čisto

in jasno ljubeznijo, s kakoršno so jo mogli ljubiti Da Fiesole, Cimabue ali Giotto — a kar je še več, ljubil jo je tudi s pokorščino, ker sam ni imel najmanjšega talenta. Ne znal bi celo povedati, katera izmed lepih umetnostij mu je bila najbolj ljuba; zdi se mi namreč, da je poglavitno ljubil v vseh soglasje, ki je odgovarjalo njegovemu notranjemu soglasju.

Ne vem sam radi česar, toda kolikorkrat se spominim očeta Calvija, tolikokrat se mi vrine v spomin oni starec, ki stoji poleg svete Cecilije, ves zatopljen v poslušanje godbe.

Med mojim očetom in duhovnikom Calvijem je kmalu nastala prijaznost, ki je trajala do smrti tega poslednjega. On je vtrdil v očetu ljubezen do starnarskih raziskovanj ter do večnega mesta sploh. Vrh tega pa ju je družila tudi naklonjenost do mene. Oba dva sta me smatrala za otroka nenavadno nadarjenega ter mi napovedovala Bog ve kako prihodnost. Večkrat mi pride na misel, da sem tvoril za nju neko harmonijo svoje vrste, neko popolnitev sveta, v katerem sta živela, in da sta me ljubila nekako s takimi občutki, s kakoršnimi sta ljubila Rim in njegovo starodavnost.

Tako ozračje, tako okrožje ni moglo ostati za me brez vpliva. Izrejali so me na nekoliko originalen način. Hodil sem z duhovnikom Calvijem, ali pogostoma tudi z očetom, po galerijah, muzejih, ven iz Rima, po vilah, razvalinah in katakombah. Duhovnik Calvi je bil takisto občutljiv za lepoto narave, kakor umetnosti; jako zgodaj je naučil tudi mene čutiti poetično melanholijo rimske Kampanije, harmonijo, s kakoršno

se oboki in črte podrtih vodovodov pojavljajo na nebu, čistoto obrisov pinij; še poprej nego sem znal dobro računati, sem moral po galerijah popravljati izreke Angležev, katerim so se imena Carraci in Carravaggio mešala po glavah. Zgodaj in jako lahko sem se naučil latinskega jezika, kajti italijanski jezik, katerega sem kot prebivalec Rima znal dobro, mi je dosti olajšal to učenje. Ko sem imel že najst let, sem izpovedal svoje nazore zastran italijanskih in tujih mojstrov, kateri, navzlic svoji naivnosti, niso ovirali duhovnika Calvija in očeta, zreti na-me s ponosom. Tako mi ni ugajal n. pr. Ribeiry, ker je bil preveč črn in preveč bel, radi česar se mi je kazal nekoliko strašen, rad pa sem imel Carla Dolce — z eno besedo: oče, duhovnik Calvi ter drugi znanci so me imeli za nenavadnega otroka. Večkrat sem slišal, kako so me hvalili, — in to je podžigalo moje samodopadanje.

V takšnem okrožju in takšnem ozračju pa so postali moji živci kaj zgodaj občutljivi ter ostali taki zmerom. Čudno je vendar to, da višji vpliv ni bil niti tako globok, niti tako odločen, kakor bi bilo mogoče pričakovati. Da nisem postal umetnik, to se tolmači tako, da gotovo nisem imel daru, najsi tudi so moji učitelji godbe in risanja bili nasprotnega mnenja; večkrat pa si sam ubijam glavo radi tega, radi česa niti oče niti duhovnik Calvi nista premogla vcepiti mi svojega veselja do te mere, kakoršno sta imela sama. Ali morda čutim umetnost? — da. Ali jo potrebujem? — istotako da! Toda ona sta jo ljubila, jaz pa jo čutim kot diletant, potrebujem pa jo radi tega, ker ona spopolnuje vsakovrstne prijetne in razkošne

vtise življenja. Ona spada sploh v vrsto mojih dopadajenj, a ne v vrsto mojih strastij. Ne mogel bi prebiti brez nje v življenju — toda svojega življenja ne bi dal za-njo.

Ker si je od zboljšanja stanja italijanskih šol še marsikaj želeti, me je dal oče v kolegij v Metz, kjer sem dovršil učenje z malim trudom, ali nasprotno z vsemi odlikovanji in nagradami, kakoršnih je ondi mogoče doseči. Leto pred dovršitvijo sem zares zbežal k Don Karlošu in se cela dva mesca klatil v oddelku Tristana po Piranejih. Iskali so me s posredovanjem francoskega konzula v Burgosu ter me odposlali v Metz na pokoro; treba pa mi je priznati, da ta pokora ni bila prehuda, kajti moj oče, kakor tudi voditelji duhovniki, so skrito v svoji duši bili ponosni na moj beg. V ostalem z dobrim vspehom prebita preskušnja mi je kmalu pridobila odpuščanje.

Očividno, sredi kolegov, katerih simpatije so morale bili v taki šoli, kakoršna se je nahajala v Metzu, na strani Don Karlosa, so me imeli za junaka; ker pa sem bil obenem prvi med učenci, zato sem načeloval učencem cele šole, in nikomur ni prišlo v glavo, izpodriniti me s tega stališča. Rastel sem torej v prepričanju, da bo tudi pozneje, na širjem polju, istotako. To prepričanje so gojili tudi učitelji in tovariši; med tem pa se nahaja sedaj dosti mojih šolskih tovarišev, katerim takrat niti v glavo ni prišlo, da bi mogli kdaj tekmovati z menoj, ki zavzemajo v Franciji odlično stališče, bodisi že na slovstvenem, na znanstvenem ali političnem polju, med tem ko si jaz nisem izbral nikakega podjetja ter bi bil zares v zadregi, ko

bi mi kdo zapovedal, izbrati si ga. Moje družabno stališče je izborno; podedoval sem že imetje po materi, podedujem ga tudi po očetu; gospodaril bom v Ploševu ter vodil več ali manj modro vso kmetijo, toda že sam ta delokrog izključuje nadejo, da bi se mogel kedaj odlikovati v življenju ter odigrati kako vlogo.

Da ne postanem nikdar sijajen gospodar in upravitelj, to vem zanesljivo, kajti, dasi ni moj namen, ogibati se tega posla, nimam vendar tudi volje, posvetiti mu vsega življenja, to pa vsled tega preprostega razloga, ker so moje težnje obsežnejše.

Časih se vprašam: ali se morda mi, Ploševski, ne varamo glede zmožnosti. Toda ko bi bilo tako, varali bi se mi sami, — tuji ljudje ne bi zašli v to blodnjo. V ostalem pa je bil moj oče in je v resnici nenavadno nadarjen. Kar se mene tiče, nočem o tem tratiti besed, da bi se to ne tolmačilo za bedasto napihovanje; vsekako pa imam najiskrenejše prepričanje, da bi mogel biti nekaj mnogo večjega nego sem v resnici.

Evo n. pr. na vseučilišču v Varšavi (oče in teta sta želela, naj dovršim študije na vseučilišču v domovini), sem imel za tovariša Sniatinskega. Oba sva čutila v sebi poklic za pisateljstvo ter sva že poskušala svoje moči na tem polju. Ne govorim več o tem, da so me smatrali za dijaka bolj nadarjenega od Sniatinskega, in to, kar sem pisal takrat, je bilo boljše, več obetajoče nego to, kar je pisal Sniatinski. Kaj pa danes? Sniatinski se je povzpел vzgledno visoko, jaz pa sem nehal biti mnogoobetajoči Ploševski gospod, o ka-

terem tupatam govore ljudje, odmajaje z glavami: »Ko bi se vsaj česa poprijel.«

Ljudje ne računajo s tem, da je treba znati hoteti. Večkrat sem že mislil, ko bi bil brez imetja, da bi se moral česa poprijeti. Seveda moral bi si na ta ali oni način prislužiti svoj kruh, toda v svoji notranjosti sem prepričan, da bi tudi v tem slučaju ne uporabil ni dvajsetega dela svojih zmožnosti. V ostalem tudi Darwin in Buckle sta bila bogataša; gospod John Lubbok je bankir, večina francoskih znamenitih ljudi je živela v izobilju; iz tega torej sledi, da premoženje ne le da ne ovira, marveč celo pomaga zavzeti kako stališče na tem ali onem polju. Dopuščam celo, da mi je premoženje osebno skazalo veliko uslugo, ker je ubranilo moj značaj mnogih neprilik, kamor bi ga bilo pahnilo uboštvo. S tem nočem reči, da sem človek slabega značaja; od druge strani mogla bi ga borba celo utrditi — toda naj si je temu kakor hoče, čim manj se nahaja na poti kamenja, tem lažje se človek izogne spodtiki ali padcu.

Rečem pa tudi ne, da bi pasel lenobo. Prirojena mi je v enaki stopinji lahkota, osvojiti si znanje, kakor tudi radovednost. Mnogo tudi čitam in si to zapomnim. Mogoče, da ne bi dobil v sebi železne vstrajnosti, potrebne za dolgo, počasno, obsežno delo, — toda to pomanjkanje vstrajnosti mora nadomestiti uprav lahkota. Končno, mene ničesar ne veže, da naj pišem slovar, kakor je to storil Litré. Kdor ne zna svetiti vstrajno kakor solnce, zamore vsaj zabliskati kakor meteor. Toda ta ničnost v bodočnosti, ta verjetna ničnost v bodočnosti... Trpko mi postaja in pri-

čenjam se že dolgočasiti, zato pretrgujem danes pisanje.

Rim, dne 10. prosinca.

Včeraj na večerji pri grofu Malatestu sem čul frazo: »L'improductivité slave«. Začutil sem se olajšanega, kakor tisti živčni bolniki, kateri poizvedo od zdravnika, da so prikazni njihove bolezni znane, in da boleha mnogo oseb na tej bolezni, se nekako vesele te novice. Resnica! resnica! koliko imam jaz tovarišev — ne vem ali v vsem Slovanstvu, ker ga ne poznam — marveč koliko samo pri nas! Mislil sem na to »improductivité slave«, vso noč. Ni bil bedast oni človek, ki je to rekel. Nahaja se pri nas nekaj takega; nahaja se nekaka nezmožnost življenja, dati od sebe vse, kar tiči v nas. Mogoče je reči, da nam je Bog dal lok in pušice, odklonil pa nam je sposobnost, napeti ta lok in izpustiti pušico. Pogovoril bi se o tem z očetom, zlasti ker oče ima jako rad podobne razprave, toda bojim se dotikati se bolečine. Nasprotno pa si mislim, da napolnim in prenapolnim dnevnik s tem vprašanjem. Morda bo to prav dobro, morda bo to tvorilo njegovo pravo ceno? Pri tem, kaj je naravnejšega nego to, da hočem pisati o tem, za kar mi je največ mar? Vsak človek nosi v sebi nekako svojo tragedijo. Evo, moja tragedija je ta »improductivité« Ploševskih. Ni običajno, da bi kdo razgrinjal take reči pred ljudmi. Še v nedavnih časih, ko je bil v cvetu romantizem v srcih in poeziji, so nosili ljudje svojo tragedijo kot nekak slikovito podšit plašč, sedaj pa jo nosijo kot nekak kaftan: pod srajco. Toda dnevnik, to je nekaj drugega, v dnevniku človek sme biti in mora biti odkritosrčen.

Rim, dne 11. prosinca.

Pomudim se tukaj še par dnij, zato se okoristim priložnosti, da poprej, predno preidem k zapisovanju od dneva do dneva, pogledam še v minulost ter obračunam ž njo. Kakor sem že omenil gori, ne name ravam pisati avtobiografije: kdo sem in kak sem; saj bodoče življenje pokaže to zadostno. Podrobno raziskovanje tega, kar je minilo, bi bilo pa protivno moji naravi. To je neka vrsta dolgočasnih dostavkov: zapisujejo se posamezne številke, druga pod drugo, na to se napravi črta in to se sešteje. Evo, vse moje življenje so mi bili zoprni štiri načini aritmetike, in prvi od njih mi je bil prav najbolj neznosen.

Hočem pa vendar-le imeti nekak, bodisi zelo splošen pojem o svoti, da bom sam sebi več ali manj jasen, torej v enako splošnih obrisih korakam dalje.

Po dovržitvi študij na vseučilišču sem končal poljedeljsko šolo v Franciji — z lahkoto, toda brez posebne naklonjenosti do nje, kot človek, ki vé, da ga kmetiški posli gotovo čakajo v prihodnosti, ki pa čuti, da se nekako poniža do njih in da ne bodo prilični niti njegovim zmožnostim, niti ponosu. Vsekakor pa sem dosegel dva dobra vspeha z obiskovanjem kmetijske šole. Evo, poljedeljstvo mi je nehalo biti basen o železnem volku, in ne posreči se prvemu boljšemu ekonomu voditi me za nos; drugič, pri delu na polju, na prostem zraku se mi je vtrdilo zdravje in moči, s katerimi sem se potem postavil po robu takšnemu življenju, kakoršno sem pozneje živel v Parizu.

Naslednja moja leta so mi namreč pretekla med Rimom in Parizom, ne govore o kratkih posetih Varšave, v katero me je sedaj pa sedaj povabila teta, bodisi vsled koprnenja po meni, bodisi vsled želje: oženiti me z nekim čopastim škrijancem, ki mi ga je izbrala. Pariz in njegovo življenje sta me neizrekljivo mikala. Dasi sem imel takrat dobro mnenje o samem sebi, dasi sem imel več zaupanja v svoj razum nego ga imam danes, in samozavest, kakoršna nudi človeku neodvisno društveno stališče — vendar sem igral nekaj časa kaj naivno vlogo na tem velikem svetovnem pozorišču. Zaljubil sem se najpoprej na smrt v gospodično Richemberg iz francoske komedije in hotel sem na vsak način oženiti se ž njo. Koliko tragičnih spletek je nastalo iz tega, o tem nočem pisati, ker se sedaj nekoliko sramujem teh časov, marveč me le nekoliko mika, smejati se jim. Potem so me vodili še večkrat za nos, kajti tudi meni samemu se je pripetilo, da sem smatral znamke za igro za pravi denar. Francoska ženska, takisto kakor tudi poljska, naj si bi tudi pripadala najvišjim krogom in bila pri tem čednostna, da je le mlada, spominja me učitelja borenja z meči. Kakor je učitelju borenja potrebno, imeti vsaki dan svojo »uro vaje,« da se ne odvadi gibčnosti v ročni borbi, tako se tudi te gospodične borijo v okrožju občutkov preprosto le radi izurjenosti. Kot mladenič, nič grši od zlodja in pripadajoč boljši družbi, sem bil večkrat povabljen na tako »uro vaje«; da sem pa v naivnosti duha smatral take vaje za resno borbo, zato se mi je pripetilo, da sem takrat tudi resno ulovil katero. Kajpada da te rane

niso bile smrtne, vendar pa so bile dovolj globoke. V ostalem pa sem prepričan, da mora plačevati vsak svoj davek naivnosti na tem svetu in v takem življenju. Moj čas je trajal vzgledno kratko. Na to je napočila doba, ki jo morem označiti z besedo: »la revanche.« Plačeval sem to, kar mi je bilo posojeno, in ako so me še takrat vodili za nos, godilo se je to radi tega, ker sem se dal voditi.

Ker sem imel povsod lahek pristop, spoznal sem različno družbo, pričenši z legitimnimi hišami, v katerih sem se v ostalem dolgočasil, ter končavši s svežo, zelo nadarjeno inteligencijo, ki so jo vstvarili Bonapartje in Orleanci, in tvori velik svet... morda ne pariški, morda pa na primer nicejski. Dumas sin, Sardou in drugi zajemajo svoje grofe, mejne grofe in kneze prav iz tega rodu, kateri se, ker nimajo nikakoršnih zgodovinskih izročil, toda množico naslovov in denarja, ukvarja glavno z uživanjem življenja. V te kroge spadajo tudi visoke finance. Kar se mene tiče, sem se kretal v njih najrajše z obzirom na te gospodične. One so nežne, duševno uglajene, ki iščejo vtise, koprneče po uživanju, ter oropane v resnici vseh idealov. One so pogostoma isto tako popačene, kakor so popačeni romani, katerečitajo, kajti njih npravnost nima niti verske podlage niti zaveznega ustmenega izročila. Vrhu tega pa je to kaj sijajen svet. »Ure vaje« so v njem tako dolge, da so enake dnevom in nočem, morejo pa biti tudi nevarne, ker ondi nimajo navade, topiti borilnih mečev. Radi tega sem se tudi, čeprav z veliko težavo, učil, dokler se sam nisem dovolj izuril. Bilo bi to dokaz ničemurnosti, in kar je še več, sla-

bega ukusa, pisati obširno o svojih uspehih; povem torej samo to, da sem si prizadeval, ohraniti izročila očetovske mladosti kolikor le mogoče.

Najnižji krogi tega sveta se stičejo nekako z največjimi velikega polusveta. Ta polusvet je nevarnejši nego se to zdi človeku na prvi pogled — ker nikakor ni trivijalen. Njegov cinizem je celo na videz utemeljen. Ako ondi nisem pustil premnogo perja, predno sem odšel odtod, izvira to iz tega, ker imam kljun dobro zakrivljen in nenavadno ostre kremplje.

Toda splošno, če govorim o pariškem življenju, morem reči, da kdor pride iz tega mlina, se mora čutiti utrujenega, kaj pa šele taki, ki so zahajali tjekaj samo radi tega, da bi se vrnili. Človek šele pozneje začneja razumeti, da so njegove zmage enake Pirrusovim slovesnim sprevedom. Moj po naravi krepak organizem se je dovolj čvrsto upiral temu življenju, toda živce imam pokvarjene.

Pariz ima vsekako eno prednost pred vsemi drugimi ognjišči življenja. Evo, ne poznam mesta na svetu, kjer bi prvine znanosti, umetnosti in splošno človeške ideje vsake vrste krožile tako v ozračju in prešle v človeške glave tako kakor ondi. Človek si ondi ne le nehoté osvoji to, kar je v domovini idealov najnovejšega, marveč njegov duh izgublja ob enem pristranost ter postane razsoden in olikan. Ponavljam: olikan, ker v Italiji, Nemčiji in na Poljskem sem srečal glave, celo zelo mogočne, ki pa vendar niso hotele dopustiti da bi moglo obstajati še nekaj nadžarkom njihove luči, tako izključne in tako barbarske, da so za ljudi, ki so hoteli na lastni način si ogledovati reči, bili odnošaji ž njimi naravnost nemogoči.

V Franciji, točneje v Parizu, podobnih pojavov ne najdeš. Kakor urno tekoč potok ogladi in naredi kamenje okroglo, tako tudi prôd življenja ondi oglajuje in humanizuje duhove. Očividno pod podobnimi vplivi je postala tudi moja glava glava olikanega človeka. Marsikaj morem razumeti; ne kričim kakor pav, kadar začujem kaj nasprotnega mojim nazorom, ali sploh kaj novega. Mogoče, da taka obzirnost vsake vrste načel dovede do neke malomarnosti za vse ter jemlje eneržijo v delovanju, toda jaz ne bi mogel biti drugačen.

Duševni prôd me je odnesel — in plaval sem. Čeprav so društveni odnošaji, saloni, buduari, klubi, požirali znatni del mojega časa, niso mi vendar požrli vsega. Seznanil sem se dovolj z znanstvenim in umetniškim svetom ter živel življenje tega sveta, ali bolje živim ga še doslej. Vsled prirojene radovednosti sem mnogo čital; ker pa si prisvojim kaj lahko to, kar čitam, morem reči, da sem se izdatno izobrazil. Korakam več ali manj vstric z duševnim gibanjem mojega stoletja.

Tudi sem bitje, ki se v visoki stopinji zaveda samega sebe. Časih pošiljam k zlodju ta drugi jaz, ko raziskujem in kritikujem prvi jaz, ki ne dovoljuje, udati se povsem nikakim vtisom, nikakemu delovanju, nikakemu čutu, nikakemu razkošju, nikaki strasti. Mogoče, da samozavest je znamenje višjega duševnega razvoja, toda ob enem je nekaj, kar močno oslablja to, kar človek čuti. Nositi v sebi večno kritiko samega sebe, katero čuješ, znači, odtrgati od celote za to potreben del duha, — torej življenje in njega vtise ne začutim v celoti, marveč le kot prebitek.

To je pa istotako težavno, kakor bi bilo težavno tudi za ptiča, leteti z eno perutnico. Vrh tega samozavest, ako je preveč razvita, pobere človeku tudi sposobnost do dela. Ko bi ne bilo tega, bi bil Hamlet takoj v prvem dejanju prebodel strica ter se polastil povsem mirno nasledstva za njim.

Kar se tiče osebno mene, ako me ona časih brani in vzdržuje nepremišljenih korakov, me nasprotno dokaj bolj pogostoma dolgočasi ter ne dovoljuje združiti se povsem in izključno v enem delovanju. Čutim, da nosim v sebi dva človeka, od katerih med tem ko eden neprestano razkriva in kritikuje, drugi živi samo na pol ter izgublja vsakoršno odločnost. Muči me tudi ta zavest, da se ne otresem tega jarma, kajpada za kolikor se bo moj duh razvijal, za tolikor temeljitejša postane tudi moja samozavest in da celo umirajoč ne neham kritikovati Ploševskega umirajočega; k večjemu izostane to tedaj, ako vsled vročnice zavró poprej moji možgani.

Podedoval sem po očetu svojega sintetičnega duha, kajti prizadevam si posplošniti vse prikazni; izmed znanostij pa me ni mikala nobena toliko kolikor modroslovje. Toda za časov mojega očeta je modroslovje zavzemalo nič manj nič več tudi tako okrožje, kakor vsemir in vsebistvo, radi česar je imelo pripravljen odgovor na vsa vprašanja. Sedaj je postalo ono toliko razsodno, da priznava, da nima več svojega davnega splošnega pomena — in da obstoji le kot modroslovje posamičnih panog vêde. Resnica, kadar mislim na to, mika me povedati, da tudi človeška pamet ima svojo tragedijo, in da je pričela zanjo

ob enem s tem priznanjem bolezni. Ker pišem zaseben spominski list, hočem spregovoriti o tej zadevi s svojega osebnega stališča. Ne smatram se za strokovnega modroslovca, ker strokovnjak, kakor sem že omenil, niti nisem — toda kakor vsi misleči ljudje sem se ukvarjal z najnovejšim modroslovskim gibanjem, nahajal se in se še nahajam pod njegovim vplivom ter imam popolno pravico, govoriti o tem, kar je prišlo v soglasje ter vplivalo na vstvarjenje mojega duševnega in нравstvenega bitja.

Pred vsem drugim omenjam, da moja vera, ki sem jo še prinesel nedotakljivo iz Metza, se vsled čitanja knjig prirodno-modroslovskih ni utrdila. Iz tega sicer ne sledi, da bi bil ateist. Oh, ne! To je bilo dobro nekdanj, v onih časih, ko je tisti, ki ni priznaval duha, govoril: tvarina — in se pomirjal s to besedo. Danes le kaki vaški modroslovci še stojé na tem nazadnjaškem stališču. Danes modroslovje takih rečij ne zanikuje, marveč odgovarja na podobna vprašanja: »ne vem« — in ta »ne vem« se vceplja v dušo. Danes se dušeslovje ukvarja z zelo natančno analizo vsakoršnih dušeslovnih prikaznij, toda vprašano po neumrljivosti duše, odgovarja takisto: »ne vem« — in v resnici ne samo, da ne ve — marveč tudi ne more vedeti.

Ali sedaj mi bo laže očrtati stanje mojega namena. Evo: ne vem, ne vem! V tem, v tej pripoznani onemoglosti človeškega razuma tiči tragedija. Zakaj, naj tudi ne omenjam tega, da bo naša duševna narava zmerom glasno zahtevala odgovora na podobna vprašanja, saj so to najvažnejša realna vprašanja, ki se najbolj živo tičejo človeka. Ako je na eni strani nekaj,

in sicer nekaj večnega, pa postanejo nesreče in izgube na tej strani majhne pod ničlo. Njim bi veljale potem besede Hamleta: »Naj zlod odnese žalovanje, jaz pa se ogrnem s soboljevino«. — »Strinjam se s smrtjo,« pravi Renan, »toda naj vem, da mi ona kaj pridodá.« A modroslovje odgovarja: »Ne vem«.

Človek se premetava v tej veliki nevednosti ter čuti, da bi mu bilo dokaj bolje in mirnejše pri srcu, ako bi se mogel nagniti na to ali ono stran.

Toda kaj mu je storiti na to? Ali naj morda dolži modroslovje, da je namesto da bi stavilo sisteme, ki se vsaki dan podirajo nalik hišicam iz kart, priznalo lastno onemoglost ter se jelo ukvarjati z raziskovanjem in vrejanjem prikaznij, ki tiče v mejah, pristopnih človeškemu razumu? Ne! Mislim si samo, da jaz in vsakdo drugi ima pravico stopiti k njemu in mu reči: Občudujem tvojo treznost, občudujem natančnost analize, toda z vsem tem si me napravilo nesrečnega. Nimaš, kakor priznavaš samo, dovolj moči da bi odgovorilo na vprašanja, ki so zame največje važnosti — a imelo si je dovolj, da si izpodkopalo moje zaupanje v nauk, ki mi odgovarja na ista, ne le odločno, marveč tudi pomirjevalno in sladko. Ne govori mi tega, da ker ne zanikaš ničesar, zato mi dovoljuješ verovati v vse. Ni res! Tvoja metoda, tvoja duša, tvoje bistvo je obup in kritika. To svojo naučno metodo, ta skepticizem, to kritiko si mi tako vcepilo v dušo, da je postala moja narava. Požgalo si v meni kakor s peklenskim kamenom vse te živce duha, s katerimi človek veruje brezkritično in preprosto, tako, da danes, ko bi tudi hotel verovati, nimam

več v kaj. Dovoljuješ mi hoditi k maši, ako me veseli, toda zastrupilo si me s skepticizmom do te stopinje, da sem sedaj skeptik celo glede tebe, celo glede lastnega skepticizma, in ne vem, ne vem, ne vem! — marveč se mučim in blodim v tej temi...

Rim, dne 12. prosinca.

Včeraj sem pisal z nekim zanosom. Toda zdi se mi, da sem se dotaknil trohnobe svoje lastne in splošno človeške duše. Časih se pripeti, da postanem povsem malomaren na podobna vprašanja, časih pa me razdirajo brez usmiljenja — tem bolj, ker je to nekaj takega, kar človek zapira v sebi. Bilo bi morda bolje, ne misliti na ta vprašanja, vsekako pa so velevažna. Človek namreč hoče vedeti, kaj ga pričakuje, in kako ima uravnati življenje! Skušal sem si že večkrat vcepiti v glavo: dovolj! iz tega blodišča ne prideš, torej rajši ne hodi vanj! Imam vsega dovolj, da morem napraviti iz sebe sito in veselo bitje — toda vsikdar se s tem ne morem uzadovoljiti. Pravijo, da v naravi Slovanov tiči nekaj, kar jih vleče k misticizmu do rečij, ki se nahajajo na onem svetu. Opazil sem, da z misticizmom končajo vsi naši veliki pisatelji. Kako čudo torej, da se časih navadni ljudje nekoliko potrudijo ž njim. Kar se mene tiče, sem moral pisati par vrst o svojih notranjih nemirih, da tako načrtam temeljito sliko stanja svoje duše. Pri tem pa je potrebno, da se časih opraviči človek sam pred seboj. Evo n. pr. jaz s tem velikim: »ne vem« v duši se držim vendar verskih predpisov ter nimam samega sebe za neodkri-

tosrčnega človeka. Bilo bi tako, ko bi namesto: »ne vem« — mogel reči: vem, da ni ničesar. Toda ta naš skepticizem ni odkrito zanikanje: to je rajše bolestna in mučna sumnja, da bi ne bilo ničesar; to je gosta megla, ki obkoljuje naše glave, tlači naše prsi in nam zakriva luč. Zato tudi stegam roke po tem solncu, ki morda sveti za to meglo. Mislim si takisto, da se ne nahajam sam edini v tem položaju — in da molitve mnogih, mnogih teh, ki zahajajo k maši v nedeljo, je mogoče izraziti z besedami: Gospod, razpraši meglo!

Ne morem pisati o teh rečeh popolnoma hladnokrvno. Verske predpise ohranjujem že radi tega, ker mi je vera zaželjena, ker je temelj tega sladkega nauka, v katerem sem izrejen, kot nekak pogoj vere, ljubezni, zatorej pričakujem ljubezni. Čakam, da mi bo poslano tako duševno stanje, v katerem bi mogel verjeti tako globoko in brez sence vsakega dvoma, kakor sem verjel, ko sem bil še otrok. To so moji plemeniti razlogi; ne vodi me nikak dobiček, zakaj mnogo ugodnejše mi je bilo biti sito in veselo bitje.

Ako pa pojde za to, da naj svoje vnanje verstvo opravičim z manj plemenitimi in bolj praktičnimi razlogi — oh, imam jih obilno. Evo, privadil sem se od detinskih let; izpolnjevanje nekih predpisov mi je postalo malone dolžnost; evo, kakor je dejal Henrik IV., da Pariz je vreden maše, tako govorim tudi jaz, da mir bližnjih je vreden maše. Ljudje mojega okrožja izpolnujejo sploh verske predpise, in moja vest bi se čutila naklonjeno ugovoru samo v tem slučaju, ko bi mogel reči sam sebi kaj bolj odločnega nego: »ne vem«. Evo, končno zahajam celo v cerkev, ker sem

skeptik, povzdignjen v čveterokotnik, to pomeni, da sem skeptik celo z ozirom na svoj lastni skepticizem.

Pri tem se ne počutim dobro. Moja duša vleče še eno krilo po zemlji. Bilo bi mi še mnogo huje, ko bi gnal vsa ta vprašanja vedno tako k srcu, kakor sem to storil sedaj, ko sem pisal teh dvoje pisem. Meni na srečo pa temu ni tako. Omenil sem že, da napoči v trenutkih čas, ko sem povsem malomaren. Časih me vjame življenje v svoje naročje, in dasi vem, kaj si imam misliti o njega nasladah, se mu vendar udajam v celoti — in takrat to moralno: »to be, or not to be?« nima zame nikakega pomena. Čudna ali doslej malo preiskana reč je ta, kako nečuven pomen ima v tem oziru družabna sugestija. V Parizu, na primer, sem mirnejši, ne samo radi tega, ker me oglušuje ta mlin, da kipim ob enem s tem kropom, da mi srce in glavo zavzemajo moje »ure vaje«, ali da ljudje žive brez vsakega računa nekako tako, kakor bi bil vsakdo povsem zagotovljen, da se spleča dati v to življenje vse moči, ker za njim ostane le resničen proces. In moja žila jame vtripati ob enem s to žilo, moje življenje se vravnava složno s tem strojem. Naj se zabavam ali dolgočasim, naj bijem ali mene bijejo drugi, vživam vsekako le vzgledni mir.

Rim, Babuino, dne 13. prosinca.

Komaj štiri dni še imam časa do odhoda, torej hočem še pred odhodom zbrati skupaj to, kar sem povedal o sebi. Človek sem, nekoliko utrujen, zelo zdražljiv in občutljiv. Imam do visoke stopinje priro-

jeno samozavest, podprto z vzgledno izobrazbo, ali morem se sploh smatrati za duševno dobro razvito bitje.

Skepticizem, ta skepticizem, povzdignen do čveterokotnika, izključuje v meni vsakoršno neomahljivo prepričanje. Gledam, opozarjam, kritikujem — in časih se mi zdi, da pridem stvari do živega, toda v ostalem sem še vedno pripravljen dvomiti o tem.

O mojih odnošajih do vere sem že govoril. Kar se društvenega prepričanju tiče, sem konservativec v toliko, za kolikor je človek v mojih pogojih biti to priporan, in kolikor konservatizem ugaja mojemu dopadenju. Ni treba praviti, kako daleč je od tega do pogleda na konservativnost, kako na dogmo, katera se ne sme kritikovati. Preveč olikan človek sem, da bi stal brezpogojno na strani aristokracije ali demokracije. S takimi rečmi se ukvarjajo še po pristavah ali daljnih krajih, kamor dohajajo ideje tako kakor moda, za nekoliko let prepozno. Od onega časa, ko so prenehali privilegiji, je to vprašanje po mojem mnenju pri kraju; tam pa, kjer ga nazadnjaštvo še drži po koncu, ni to več vprašanje načel, marveč vprašanje nečimernosti in živcev. Kar se mene tiče, imam rad razvite, duševno uglašene ljudi ter jih iščem tam, kjer mi je mogoče najti jih.

Ljubim jih pa tako, kakor ljubim dela umetnosti, lepo naravo in lepe ženske. Z ozirom na estetik o imam živce ne le uglašene, ali morda celo preveč stanjšane. Strinja se s tem tudi njih prirojena občutljivost in odgoja, kakoršno so mi dali. Ta estetična občutljivost mi daje toliko tolažbe, kolikor povzroča pikrosti,

toda skazala mi je ter mi še skazuje eno veliko uslugo, namreč brani me pred cinizmom ali pred končno popačenostjo ter mi nadomešča nekoliko zgubljena npravstvena načela. Ne doprinesel bi marsičesa ne samo radi tega, ker je to slabo, marveč radi tega, ker je to odurno. Iz mojih estetičnih živcev izvira tudi nežnost občutkov. V obče se mi zdi, da sem človek — morda nekoliko popačen — toda reden, ali z drugimi besedami, nekoliko viseč v ozračju, ker se ne opiram na nobeno dogmo, niti v verskem, niti v društvenem oziru. Nimam pa tudi smotra, kateremu bi mogel posvetiti življenje.

V dovršitev te sinteze spregovorim še kako besedo o svojih zmožnostih. Oče, teta, tovariši in časih tudi tuji ljudje, smatrajo jih naravnost za nenavadne. Priznam, da ima moj duh neko bliščobo. Ali pa morda »l'improductivite slave« ne razprši váme stavljenih nadej? Na podlagi tega, kar sem storil doslej, ali bolje na podlagi tega, da doslej ničesar nisem storil, ne samo za druge, marveč niti za samega sebe, mi ni prilično dopuščati, da je temu tako.

Ali to priznanje me stane več nego se morda komu zdi. Moja ironija, kadar mislim ná-se, ima grenak okus. Nahaja se nekaj jalovega v tej glini, iz katere je Bog ustvaril Ploševske, ker na njej vse tako lahko in bujno raste, ali vendar ne rodi zrna. Ko bi imel pri tej nerodovitnosti, pri tej bolezní dejanja celo genijalne zmožnosti, bil bi potomec neke posebne vrste genijev brez področja, kakor se dobé tudi ministri brez področja.

Ta izraz : genij brez področja, se mi zdi bistvu reči jako primeren. Primoran bom celo vzeti patent nanj. Oh ! in znovič ta tolažba ! Evo, ne sam edini, ako Bog dá, ne sam edini bom nosil to ime. Moje ime je legijon ! »L'improductivité slave« obstoji samo zá-se, genij brez področja pa je naš, povsem nadvislanski plod. Še enkrat ponavljam, da moje ime je legijon. Ne poznam kotiča zemlje, v katerem bi praznovalo toliko sijajnih talentov, v katerem bi celo oni, ki dajejo kaj od sebe, dajali tako malo, tako neverjetno malo, v primeri s tem, kar jim je Bog dal.

Rim, Babuino, dné 14. prosinca.

Prejel sem drugo pismo od tete, v katerem me ona sili, naj pospešim svoj prihod. Grem, ljubljena teta, že grem — in Bog vidi, da delam to samo vsled naklonjenosti do tebe, ker sicer bi pač najrajše tukaj ostal. Moj oče se ne čuti zdravega ; časih pa časih začuti trganje v vsej levi polovici telesa. Na mojo prošnjo je poklical zdravnika, toda prepričan sem, da je zdravilo, ki mu je bilo predpisano, zaprl v škrinjo, kakor je bil navajen delati že nekoliko let. Nekoč je odprl to škrinjo ter pokazal stotine steklenic in stekleničic, škatelj in škatljic, ter dejal : »Pomisli le, ko bi vse to pojedel in popil celo najzdravejši človek, še ta bi tega ne prenesel, a kaj šele bolnik !« Doslej tak nazor ni povzročil očetu velike škode, toda vznemirjam se gledé prihodnosti.

Drugi vzrok, da se mi ne mudi odtod, je nakana moje tete. Naravno je, da ji je le do tega, da

me hoče oženiti. Ne vem, ali ima teta že katero izbrano; Bog daj, da je ne bi imela, toda svojih namenov ona vendar ne skriva. »Da se za takega ženina, kakor si ti (mi piše) prične takoj vojne belih in rdečih rož, to se da že naprej videti.« Toda jaz sem utrujen in nočem dajati povoda nobeni vojni ter zlasti nočem, kakor Henrik VII., končati vojne rož z zakonom. Z druge strani očitno teti tega ne morem praviti, toda sam sebi morem priznati, da ne ljubim Poljakinj. Imam že petintrideset let; doživel sem, kakor vsak človek, ki se ponaša z dolгим življenjem, različne slučaje v svojem življenju, srečal sem tudi Poljakinje, toda iz teh slučajev, iz teh dotik, sem odnesel vtis, da so to najokornejše in najbolj dolgotrajne ženske na svetu. Ne vem, ali so splošno krepostnejše nego Francozinje ali Italijanke; vem samo to, da so mnogo bolj patetične. Kar mraz me spreha, ko pomislim na to. Znana mi je elegija o strtem vrču, ko prvič zagleda črepinje pri svojih nogah; toda deklamovati to elegijo z enakim patosom nad večkrat z dratom povezanim vrčem, to je zares nekako slično opereti. Kaj prijetna vloga »ganjenega poslušalca«, kateremu dostojnost vелеva, vzeti vse to za resno! Čudne, fantastične ženske s plamtečimi glavami in ribjim temperamentom! V njih občutkih se ne nahaja toliko veselosti kakor preprostosti. One ljubijo obliko občutkov ter se mnogo manj brigajo za notranjo vsebino. Iz tega razloga Poljakinje nikdar ne moreš prekaniti. S Francozinjo, z Italijanko, ako si dobro izvedel svoj načrt, si moreš biti poprej svest svojega »ergo«. S Poljakinjo pa nikakor! Nekdo je

dejal, ako se moški moti, da govori, da dvakrat dve je pet — in pomota se da pripraviti, — ženska pa, kadar se moti, trdi, da dvakrat dve je svetiljka, in takrat pa butaj z glavo ob zid. Tako pred vsem drugim more v logiki Poljakinj skončati to, da dvakrat dve ni štiri, marveč ljubav, sovraštvo, maček, solze, dolžnost, vrabec, preziranje — prav ničesar ne moreš prej videti, proti ničemur se zakovariti, proti ničemur zavarovati. V ostalem je lahko mogoče, da vsled vseh teh volčjih jam je čednost Poljakinj bolj zavarovana nego drugih žensk, bodisi še radi tega, da se obleganec dolgočasi na smrt. Kar sem tudi zapazil in česar jim ne morem odpustiti, je to, da ti volčji jarki, palisade, pasti, ta besna obramba, vse to ni le preračunjeno na končni progon nasprotnika, marveč tudi na izkoriščenje ganutij boja.

Govoril sem že enkrat o tem — zavijaje naravno stvar, kolikor le mogoče v pavolo — z neko zelo duhovito žensko, ki je samo na pol Poljakinja, kajti njen oče je Italijan. Ta mi je odvrnila, ko me je zaslišala:

»Vaš nazor o tej zadevi je sličen pogledu lisjaka na golobnjak. Ne ugaja vam ter kazi vašo dobro voljo, da golobje bivajo navadno visoko ter imajo boljša krila od kokošij. Vse, kar pravite, govori rajše v prospeh Poljakinj.«

»Ali to na kak način?«

»Kajti za kolikor je Poljakinja neznosnejša kot tuja žena, tembolj more biti zaželjena kot lastna.«

S tem odgovorom so me, kakor pravijo, pritiskali k steni, in v prvem hipu nisem mogel najti odgovora. Mogoče je tudi pri tem, da zrem na to slično lisici na

golobnjak. Ne, dvomljivo je tudi, ko bi se le imel ženiti sploh in zlasti ženiti se s Poljakinjo, pa bi te Poljakinje ne iskal samo med golobicami, ki bivajo visoko, marveč tudi med belimi golobicami.

Pravzaprav pa sem sličen onim ribam, katere na vprašanje, s kakim sokom hočejo biti pripravljene, odgovarjajo, da pred vsem drugim si niti ne želé biti pripravljene. Tu se vračam k očitaniu do vas, drage rojakinje. Ve ljubite sploh bolj dramo v ljubezni nego samo ljubezen. V vsaki od vas tiči kraljica — in s tem se jako razlikujete od drugih žensk. Vsaka izmed vas sodi, da že s tem samim javlja ljubezen in dobroto, ako se dopušča ljubiti; nobena se ne strinja s tem, da bi bila le dodatek, le popolnitev moškega življenja, ki ima vendar druge smotre. Ve hočete, da smo mi radi vas, ne pa ve radi nas. Končno pa ljubite bolj otroke nego moža. Njegova usoda je za vas usoda hajduka. Videl sem to, opazoval večkrat — kake ste povsod; samo ponekje se svetijo izjeme, kakor demanti sredi sipa. Ne! — moje kneginje — dovolite mi, da vas občudujem od daleč.

Odvrniti enkrat za vedno na drugo pot vse cilje, vse ideale, goreti vsaki dan nalik kadilu na oltarju žene — in pri tem še lastne žene, o, gospe moje, to je za človeka nekoliko premalo!

Moja samozavest me res vpraša takoj: »Pravzaprav, kaj imaš ti boljšega delati, kaki nameni, kaki so tvoji smotri? Ako kdo, si ti ustvarjen za to, da postaneš žgalna daritev?«

Toda ne — za vraga! V zakonu je treba tako spremeniti življenje, odreči se tolikoterim svojim na-

vadam, ugodnostim, dopadenjem, razvadam, da bržkone le prava in velika ljubezen more to nadomestiti. Meni se to ne prilega. Ženitev je tako basenski akt vere v ženske in volje, kakoršne ne pridobim nikdar. Ponavljam še enkrat: »Nočem biti pripravljen z nobenim sokom.«

Varšava, dné 21. prosinca.

Dospel sem danes zarano; ker pa sem se ustavil na Dunaju, zato se na potovanju nisem preveč utrudil. Pozno je že, živci mi ne pusté spati, zato se vsedem k pisanju. Zares mi je že prešlo v navado — in nahajam v njem neko mičnost. Kakšno veselje je vladalo v hiši; kako poštena je ta teta! Od samega veselja gotovo niti ne spi in pri obedu ni mogla jesti. Kadar je doma v Ploševu, prička se neprestano z gospodom Hvastovskim, svojim oskrbnikom, ki je jako uporen človek in plemič, ki si ne dopusti nič reči, marveč se zna odrezati na vsako besedo. Šele kadar se toliko sporečeta, da se ti zdi, da je ločitev neizogibna, umolkne teta ter jé z največjim tekom, z neko neodpustljivo jezo. Danes se je morala uzadovoljiti s tem, da je oštela služabnike, kar pa ji ne zadoščuje. Vsekako pa je bila kaj dobre volje, in koliko je bilo neizvedljive naklonjenosti v pogledih, ki jih je ves čas obeda obračala po meni, to se ne dá opisati. V krogu njenih znancev me imenujejo »fetiša«, na kar se v ostalem moja teta jako huduje.

Očitno je, da se je moja slutnja in moja bojazen vresničila. Ne samo da se nahajajo nameni, marveč je bilo že tudi nekaj izbranega. Moja teta je navajena

hoditi s širokimi koraki po obedu in glasno misliti: Evo, navzlic tajnosti, v katero se je prizadevala ogrniti, sem slišal naslednji monolog:

»Mlad je, čeden, bogat, genijalen — bila bi bržčas bedasta, ko bi se vanj takoj ne zaljubila.«

Jutri gremo na »piknik,« ki ga je mladina priredila gospem. To ima biti kaj sijajna zabava.

Varšava, dné 25. prosinca.

Pogostoma se kot »homo sapiens« dolgočasim na plesih; kot kandidatu za ženitev so mi zoprni, toda časih jih imam rad kot umetnik — naravno umetnik brez področja. Kaka krasna reč je to, na primer: široke, gosto osvetljene in s cveticami ozalšane stopnice, po katerih ženske, opravljene na ples, stopajo vzgor. Vse se ti zde takrat zelo visoke, in kadar jih ogleduješ od spodaj, kako vlečejo za seboj repasta svoja krila, pa te spominjajo angeljev, ki jih je videl Jakob v sanjah. Rad imam to gibanje, te luči, svetilnice, to lahno tkanino, pokrivajočo nalik jasni megli mlade gospodične; a kaj naj še le rečem o golih vratovih, prsih in rokah, o katerih se ti zdi, ko odložijo ogrtače, da se utrjujejo in otrpnejo na zraku ter postanejo trde kakor mramor. Prečutek vonjave ima tudi svoje razkošje. Kar navdušen sem za dobre parfume.

Piknik se je posrečil jako dobro. Treba je priznati Staševskemu, da zna prirejati take reči. Dospel sem skupno s teto, toda zgubil sem jo takoj v predveži, kajti Staševski je pritekel nalašč na stopnjice,

hoteč ji podati roko. Bedna teta ima nekak dolg hr-melinov ogrtač, kateri rabi vedno v izvanrednih okoliščinah, radi česar jo imenujejo »dostojno pelerino«. Stopivši v dvorano, sem se ustavil ne daleč od vrat, da si jo nekoliko ogledam. Začutil sem dobro, da so to bližja bitja nego ona, ki sem jih srečal kedaj, a vendar jih človek gleda in opazuje ter dela opazke kakor kak tujec. Zlasti so obrnile ženske ná-se mojo pozornost.

Naj reče kdo, kar hoče, toda naša družba je čudovita. Videl sem lepa, pa tudi odurna lica, taka, kakoršna ustvarja stara in rafinovana civilizacija. Vratovi in ramena rok so me pri vsej mladeniški okroglosti spominjale naravnost »sevriških« izdelkov. V njih tiči nekaka mirna mičnost, nekaka popolnost. Kake sem videl tukaj nožice, kake roke, kake glave! Resnica, tukaj ne predstavljajo Evrope, marveč tu so same Evropa.

Stal sem tako četrť ure, premišljuje še to, katero od teh glav in teh vratov in prsij je usoda namenila meni? Med tem sta dospela Sniatinska. Njega sem videl pred nekoliko meseci v Rimu, njo sem tudi že poznal poprej. Rad jo imam, ker ima jako sladko lice ter spada med izjemne Poljakinje, ki ne požirajo življenja svojih soprogov, marveč jim žrtvujejo svoje. Črez trenutek se je vrinila med nas neka mlada ose-bica, katera je pozdravila Sniatinsko, ji podala roko, ki je tičala v beli rokavici, meni ter me vprašala:

»Ali me ne poznaš, Leon?«

To vprašanje me je spravilo nekoliko v zadrego, kajti v prvem trenutku zares nisem vedel, koga imam

pred seboj; vsekakor pa sem začel potresati to roko, smehljati se in ponavljati: »A to je dobro! a kaj še! Seveda! Seveda!« kakor človek, ki se noče pokazati nevljudnega. Mislim si celo, da sem bil videti pri tem dovolj bedast, kajti gospa Sniatinska se je na to nasmejala ter rekla:

»Ali vi je zares ne poznate? Angelica P.«

»Anglica! moja bratranka! Nikako čudo to, da je nisem poznal. Videl sem jo pred desetimi ali ednajstimi leti, v suknjici, ki jej je segala do kolen. Spominjam se, da je bilo to v Ploševu na vrtu. Imela je takrat nogavice rožnate barve, in komarji so jo zelo pikali v noge, radi česar je cepetala ž njimi kakor konjič. Kako naj bi sedaj poznal, da ta vrat, olepšan z vijolicami, te bele roke, to mično ličice s črnimi očmi, nu skratka: da je ta gospodična v vsem svojem razcvetu ona tresorepka na tankih nogah. O, kako je lepa! Metulj se je izlezel iz tega mešička! Seveda jo sedaj še vdrugič najpristrčnejše pozdravljam. Potem, ko sta odšla Sniatinska in mi je ona povedala, da sta jo teta in mati poslali po me, ji podam roko, in šla sva skupaj na sredo dvorane.

Kakor bi trenil, se mi je hipoma zjasnilo v glavi. Očividno je, da ima teta izbrano Angelčico! To je vsa tajnost, vse iznenadenje! Teta je imela to deklico vedno tako rada in večno se je jezila nad gmotnimi zadevami gospe P. Čudno mi je samo bilo to, da se ti gospi nista pojavili v hiši moje tete, toda nisem hotel dolgo premišljati tega, ker sem si želel rajše ogledati si Angelico, katera, kakor je lahko razumeti, me je začela sedaj zanimati na drugi način, nego vsaka druga

gospodična. Potoma sem imel dovolj časa za razgovor in za poskušnjo, ker sva šla na drugi konec dvorane, in gnječa je postajala čimdalje večja. Sedanja moda naroča, nositi rokavice srednje dolgosti, ki pa ne smejo segati do lakta; najprvo sem torej zapazil, da roka Angelčice, ki se je opirala na mojo, ima morda nekoliko preveč temno barvo, morda vsled preobilnega, pokrivačnega jo mahu. Angelica nikakor ni brunetka, dasi na prvi pogled kaže brunetko. Lasje se ji lesketajo kakor bron. Oči ima svetle, toda črne se kažejo vsled neizmerno dolgih trepalnic; njene obrvi nasprotno so popolnoma črne in v resnici prelepe. Karakteristično znamenje te majhne glavice z nizkim čelom pa je prav ona bujnost last, obrvij, trepalnic in mahu, ki je na licu kaj delikaten kakor kosmata svila in popolnoma svetel. Vse to, v celoti, ne utegne sčasoma služiti v korist njeni lepoti, sedaj pa je ona še tako mlada, da označuje to nekako životno moč in bujnost organizma ter tvori iz tega dekleta ne mrzlo dondo, marveč toplo, živo in mičnosti polno žensko.

Ne tajim, da so moji živci kaj izbirčni, ki se ne razvnamejo za kako si bodi malenkost, da sem izborno začutil to ničnost. To je moj tip. Teta, katera smatra Darvina, ako je slišala o njem, gotovo za nekako »odurno glavo« — se je strinjala nehote z njegovo teorijo naravnega križanja. Da, to je moj tip! To pot pa je bila vaba še pritrjena na kaveljček.

Nekaki električni prôdi so jeli švigati iz njene roke po moji. V ostalem sem videl, da sem tudi jaz napravil na njo ugoden vtis, in to vedno oživlja. Izkušnja, ki sem jo imel kot umetnik, je bila tudi kaj

ugodna. Nahajajo se lica, ki se prezentujejo kot prevod godbe ali poezije na človeške črte. K takim pravzaprav pripada ličice Angelice. Na njem ni nič vsakdanjega. Deklicam iz plemenitaških hiš se tako vcepi skromnost, kakor se otrokom vcepijo osepnice — torej je v nji tudi ta izraz, je nekaj nedolžnega, ali izpod te nedolžnosti zrè vroč temperament. Kako združenje! Tako, kakor bi kdo dejal: nedolžni zlodej!

V ostalem dopuščam, da pri vsej svoji nedolžnosti more biti Angelica nekoliko koketna. Zapazil sem takoj, da se povsem dobro zaveda svojih mičnosti. Evo, ker ve, da ima lepe trepalnice, spušča jih vsaki hip na oči, to pa brez vsake potrebe. Navajena je tudi kaj mično dvigniti glavo ter zreti v govorečega. Iz početka razgovora je bila nekoliko umetna, toda črez trenutek sva občevala med seboj tako, kakor bi se od onih ploševskih časov nikdar ne bila ločila.

Teta je neprekosljiva v svoji raztežnosti, samo zarote sklepati ne bi hotel ž njo. Komaj sva se z Angelico približala tem gospem, komaj sem utegnil pozdraviti njeno mater ter spregovoriti ž njo nekoliko besed, kar se je teta, vidé mojo živahnost, vsa razvnela, na to je skomignila z rameni ter, obrnivši se k Angelikini materi, rekla glasno:

»Kako je lepa v teh vijolicah! Ha! morda je bila pametna misel to, da jo je na plesu zagledal prvo...«

Angelikina mati je postala zbegana, Angelica isto tako in jaz sem razumel, čemu ti gospi nista zahajali v tetino hišo. To je bil očitno domislek gospe P. Ona in teta sta morali to že davno snovati. Dopuščam, da Angelica za te spletke ni vedela, toda vsled de-

kličje bistrovidnosti v takih rečeh si je vsega lahko domislila.

Torej, hoté napraviti konec splošni zadregi, se obrnem k njej in rečem :

»Opozarjam te že naprej, da slabo plešem, pa saj te mi tako vsaki hip odvzamejo, torej žrtvuj mi vsaj en valček.«

Angelica mi na to poda v odgovor svoj »karnet« ter reče odločno :

»Zapiši, kar hočeš.«

Priznavam, da ne ljubim vloge »manekina«, katerega gibljejo s tem, da ga vlačijo za motvoze; takisto tudi nočem, da bi me kdo kam potiskal; ker sem torej hotel takoj zavzeti neko delavno vlogo v politiki starejših gospô, vzamem »karnet« in napišem : »Ali si razumela, da me hočejo oženiti?«

Ko je prečitala Angelica te besede, se jej je spremenil obraz; na to je nekoliko obledela. Nekaj časa je molčala, kakor bi čakala, da se ji glas prevrže, ali kakor ne bi vedela, kaj ima pravzaprav odgovoriti. Končno je dvignila svoje zale trepalnice, pogledala mi naravnost v oči ter odvrnila :

»Da!«

Toda sedaj je začela povpraševati, ne sicer z besedami, marveč s pogledom. Povedal sem že, da sem napravil na njo kaj ugoden vtis, a pri tem, kakor hitro si je domislila načrta, so se morale njene misli obračati na-me. Zato sem sedaj tudi razločno čital v njenih očeh besede :

»Vem, da si mati in teta želita, da bi se spoznala in se zbližala, torej... torej?«

Namesto odgovora objamem z roko njen život, privijem jo lahko k sebi ter se spustim ž njo v ples. Ob enem sem se spomnil svojih »ur vaje.«

Tak nem odgovor je moral nekoliko zbegati deklico, kateri je že poprej ugajalo to, kar sem bil napisal v »karnet«. Toda mislil sem si: Čemu bi je nekoliko ne zbegal? V nikakem slučaju ne pojdem dalje nego hočem; a kam pojde ona, to mi je prav malo mar. Angelica izvrstno pleše, prav tako, kakor mora ženska plesati valček, to je strastno in z udanostjo do svojega plesalca. Zapazil sem, da se vijolice na njenem vratu in prsih gibljejo urneje nego bi se to dalo opravičiti s sicer počasnim tempom. Razumel sem, da se godi v njej nekaj posebnega. Ljubezen je sicer fizična potreba, katero gospodične zares čim najskrbnejše krote, zlasti one, ki pripadajo k višjim vrstam. Zato tudi, kadar začuje deklica besede: »tega že smeš ljubiti«, se večkrat pripeti, da se deklica kaj hitro okoristi z dovoljenjem.

Angelica se je očitvidno nadejala, ker sem izrazil to, kar sem napisal v »karnet«, da po valčku nastopi daljši razgovor o tem predmetu. Toda jaz sem se umaknil nalašč na stran, hoté jo pustiti v pričakovanju.

Hotel sem si jo tudi ogledati nekoliko iz daljave. Istina, to je moj tip. Ženske te vrste razvijajo na me tako moč kakor magnet. Oh, ko bi štela že trideset let ter bi ne bila tista, s katero me hočejo oženiti!

Varšava, dne 30. prosinca.

Ti gospi sta se preselili k nam. Včeraj sva bila z Angelico skupaj ves dan. Ona ima več stranic v duši, nego jih navadno imajo gospodične njene starosti. Več teh stranic zapiše šele bodočnost, toda ondi je prostora za prav lepe reči. Ona čuti in razume vse, pri tem posluša in odpira široko svoje oči ter jih upira v govornika. Ženska, ki zna poslušati, ima eno sredstvo več, da ž njim človeku ugaja, ker s tem vstreza samoljubju moža. Ne vem, ali se Angelica tega zaveda, ali pa je to vspeh ženskega nagona. Mogoče je tudi, da je že toliko slišala o meni od tete, da vsako mojo besedo smatra za merodajno. Pri tem pa ima tudi nekoliko koketnosti. Danes, ko sem jo vprašal, česa si najbolj želi v svojem življenju, je odgovorila: »videti Rim«, pri čemur je povabila svoje dolge trepalnice ter bila v tem hipu nepopisljivo lepa. Ona vidi to dobro, da mi ugaja, ter se čuti radi tega srečno. Njena koketnost je krasna, ker izvira iz oveseljenega srca, ki želi ugajati drugemu izbranemu sreču. Nimam nikakega dvoma več, da ta duša leti k meni, kakor nočni metulj k luči. Revna deklica, čuteča odločbo starejših, se hoče jako hitro okoristiti ž njo. To je mogoče opazati čimdalje bolj razločno od ure do ure.

Jaz bi se bil moral vprašati: ako se le nočeš ženiti, čemu torej doprinašaš vse, da bi vzbudil v tej deklici ljubezen? Toda ne ljubi se mi, dajati odgovor na to vprašanje. Tako se počutim dobro in sem miren. Ali pravzaprav: kaj neki delam takega? Ne prizade-

vam si, kazati se bolj bedastega, niti manj odkrito-srčnega, niti antipatičnejega, nego sem — in to je vse!

Angelica je dospela danes zarano na kavo v neki prostrani, mornarski jopici s trakovi, pod katero si je bilo lahko domisliti njenih oblik ter pri mislih na nje izgubiti glavo. Oči je imela nekoliko zaspane in od nje se je širila toplota. Nekaj basenskega je, kak v tis dela na-me.

Dne 31. prosinca.

Teta je priredila zabavo za Angelico. Jaz pa hodim v posete. Obiskal sem Sniatinske ter predsedel ondi dlje časa, ker se počutim pri njih dobro. Sniatinska živita v neprestani neslogi med seboj, toda v povsem drugačni nego žive navadni zakonski. Navadno je tako, kakor bi dva imela eden plašč ter bi se slednji pulil zanj, ona dva pa se pričkata vsled tega, ker hoče oddati on ves plašč njej, ona pa njemu. Zelo rad ju imam, kajti šele pri njima se prepričavam, da sreča more biti tudi dejanska, ne pa le opisana v knjigi. On je pri tem kaj bistroviden in občutljiv človek, prav kakor Stradivarijeve gosli, ter se povsem zaveda svoje sreče. Želi si je in jo ima. To mu pa zavidam. Razgovor ž njim mi je bil vedno prijeten. Postregla sta mi z izborno črno kavo — bržkone samo književniki pijejo podobno — ter me jela izpraševati, kako se mi zdi v Varšavi v domovini po tolikem času odsotnosti? Zlasti me je izpraševala gospa Sniatinska, kajti njej je nekoliko znan tetin namen, in ker je rojena v Volinju, namreč v onem kraju, kakor Angelica, zato pozna Angelico dobro in bi kaj rada vtaknila svoj rožnat nosek v to zadevo.

Očividno je, da sem se ogibal osebnih zadev, toda mnogo smo se razgovarjali o naši družbi sploh. Izpovedal sem, kaj si mislim o tej družbi; ker pa Sniatinski, navzlic temu, da večkrat sam ostro kritikuje svojo družbo, želi slišati o njej le pohvalo, je postal nenavadno dobre volje ter mi jel takoj pritrjevati.

»Prijetno mi je,« je rekel naposled, »čuti podobne reči iz takih ust, kakor so tvoje, kajti, ako kdo, imel si pred vsem drugim ti priliko primerjavati; drugič pa te poznam kot pesimista.«

»Ne vem, moj dragi,« mu odvrnem, »če morda tudi ta moja sodba ni pesimistična.«

»Ne razumem radi česa.«

»Ker vidiš, da je na vsako tako rafinovano kulturo mogoče napisati to, kar se piše na zabojčke s steklom ali porcelanom: »fragile!« Tebi, ki prihajaš duševno iz Aten, meni in deseterim drugim je dobro in prijetno živeti z ljudmi, ki imajo take popolne živce; toda ako hočeš na tem temelju dalje zidati, pa te svarim, da se ti tramovi poderó na glavo. Ali si morda misliš, da ti dični diletantje življenja ne morejo podleči v boju za obstanek z ljudmi, ki imajo krepke živce, debele mišice in debelo kožo?«

Sniatinski, ki je kaj živahen človek, je vstal ter začel hoditi po sobi, in potem me je napadel z veliko unemo:

»To je ena stran, in sicer pozitivna, kakor sam priznavaš; ne misli pa si, da pri nas bi ne bilo ničesar več. Ti prihajaš izza morja, pa govoriš, kakor bi bil tukaj prebil življenje.«

»Jaz ne vem, kaj tiči v vas, toda znano mi je to, da nikjer na svetu ni takega nedostajanja ravnotežja

v kulturi društvenih vrst kakor tukaj. Na eni strani razcvet, ali morda tudi ocvet olike, na drugi pa absolutno barbarstvo in nevednost.«

Jela sva se pričkat in zmračilo se je, predno sem odšel od njih. On mi je dejal, da ako bom pogosteje zahajal k njemu, pa se on zaveže, pokazati mi srednje člene verige, ki niso ne prerafinovani, niti ne bolehajo na diletantizmu, niso temni kakor tobak v rogu, ali skratka, hoče mi pokazati krepke ljudi, ki nekaj delajo ter vedó, kaj hočejo. Govorila sva drug bolj od drugega, in to še tembolj, ker sva po kavi spraznila nekoliko čašic konjaka. Ko sem že odhajal, je kričal še na stopnjicah za menoj:

»Iz takih, kot si ti, ne bo nič, vendar iz tvojih otrok morejo postati ljudje; toda treba je, da ti, ali bolje, da vi vsi pridete poprej na boben, kajti drugače se še vaši vnuki ne poprimejo nikakega dela!«

Mislim si, da sem splošno imel jaz prav. Ta razgovor pa sem zapisal prav radi tega, ker od časa svojega prihoda mislim neprestano na to nedostajanje ravnotežja. Dokazano je namreč, da naše društvene vrste loči propast, vspricho katere je vsako sporazumljenje, vsako složno delovanje nemogoče. Sniatinski se mora sam strinjati s tem, da obstojimo iz ljudij preveč omikanih in povsem neolikanih. Tako se vsaj meni zdi! Sevriški izdelki ter surova glina — ali ničesar v sredi. Eno »très fragile«, drugo pa Ovidova »rudis indigestaque moles«. Očividno je, da se sevriški izdelki prej ali pozneje razbijejo; ali iz gline pa napravi bodočnost, kar ji bode ugajalo.

Dne 2. svečana.

Včeraj se je vršil pri nas plesni venček. Angelica je res obračala ná-se oči vseh. Bele njene roke so gledale izza zavoja pajčolana, iluzije — in kaj jaz vem, iz kakih še tkanin — kakor roke Venusa, povspenja-jočega se iz morske pene. Po Varšavi se je že raznesla vest, da se oženim ž njo. Zapazil sem, da je Angelica včeraj na plesu neprestano obračala po meni oči ter kaj malomarno poslušala to, kar so ji govorili plesalci. Bedno dete, ničesar ne zna shraniti zá-se ter tako kaže vse, kar ima v srcu, da bi moral biti človek slep, da bi tega ne zapazil. Ali glede mene pa je tako pokorna, tako tiha, tako srečna, kadar se približam! Pričenjam že, ljubiti jo, ter pri tem postajam slab. Sniatinskima se vsekako le dobro godi! Ne le samo enkrat se mi vriva v dušo vprašanje, ali je Sniatinski bolj bedast ali bolj pameten od mene? Jaz izmed vseh nalog življenja še nisem rešil niti jedne, zato sem ničla; skepticizem me muči, ne čutim se srečnega, marveč zelo utrujenega. On nima manj samozavesti nego jaz, pri tem pa dela; ima dično ženkico, in ta zlodček ima nekako filozofijo življenja, ki podpira njegovo srečo. Zato sem jaz odločno bolj bedast. Ključ do filozofije Sniatinskega so njegove dogme življenja. Še predno se je ženil, mi je dejal: »Nahaja se ena reč, kateri se ne bližam s svojim skepticizmom, katere ne kritikujem in je ne bom kritikoval: za pisatelja mi je dogma družba — za zasebnega človeka pa ljubljena ženska.« Jaz sem si takrat mislil: moj duh je vendarle

drznejši, ker se ne umiče pred razborom tudi takih občutkov. Toda sedaj vidim, da me ta drznost ni pripeljala k ničemu. Na drugi strani: ona je tako lepa, ta moja dogma z dolgimi trepalnicami. — Zares oslabevam. Ta nenavadna naklonjenost, kakoršno čutim do nje, se ne da pojasniti s samim pravom naravnega izbora. Ne! v tem tiči nekaj več — in jaz celo vem, kaj. Evo, ona se je zaljubila vá-me s tako svežimi in poštenimi občutki, s kakoršnjimi me še ni ljubil nihče. O, kako je to vse drugače od onih »ur vaje« ob času, ko sem zadajal in sprejemal udarce! Ženska, ki moškemu zelo ugaja ter sama močno ljubi, ako samo vstraja, si more biti gotova zmage. »Zablodeli ptič«, kakor se je izrazil Slovacki, se vrne brezdvomno k njej, kakor v svoje zavetje, v svojo sobo, in vrne se tem hitreje, čim težje mu je bilo življenje v samoti. Ničesar tako ne gane, ne pridobiva in ne vleče moškega srca nego to, ako čuti, da je ljubljeno. Poprej sem na nekaterih straneh napisal Bog vé kaj o Poljakinjah, toda ako si bi kdo mislil, da radi jedne bedne stranice ali vsled strahu pred očitanjem nedoslednosti ne storim tega, kar v danem slučaju spoznam za boljše, ta bi se pač grozno motil.

Kako vstreza ta deklica mojemu umetniškemu čutu, to je res nekaj nenavadnega! Po končanem plesu je napočil najprijetnejši trenutek, ko sva po odhodu vseh naročila prinesiti si čaj v salon, in smo štirje sedli za mizo. Jaz, hote videti, kaj se godi na dvorišču, sem stopil k oknu ter nekoliko odgrnil zaveso. Bilo je že ob osmih zjutraj, skozi šipe je udrla nakrat v sobo dnevna svetloba, ki se je pri blesku sve-

tilnic kazala tako safirno višnjevo, da sem se temu kar čudil. Toda še bolj sem se čudil, ko sem zagledal v tej svetlobi Angelico. Imel sem povsem tak vtis, kakor bi se nahajala v višnjevkasti jami na Capri. Kake barve so se odigravale z njenih golih rok! Kaj mi je bilo početi, toda moja narava in občutljivost je že taka, da sem v tem hipu oslabil popolnoma in da me je Angelica tako pograbila za srce, kakor bi bila to njena zasluga. Dolgo in povsem drugače nego doslej sem stiskal njeno roko za lahko noč, ona pa ni umaknila roke ter odgovorila:

»Dober dan, ne lahko noč; dober dan!«

Toda, ali sem morda popolnoma slep, vendar ton tega glasu mi je dejal obenem z očmi deklice:

»Ljubim, ljubim!«

Seveda tudi jaz.

Teta naju je ogledovala ter zamolklo momljala od veselja. Videl sem, da je imela solze v očeh.

Namenjena sva odpotovati v Plošev.

Plošev, dne 5. svečana.

Že drugi dan se nahajam na deželi. Imeli smo kaj prijetno potovanje. Lepo vreme, mraz. Sneg je škripal pod sanmi ter se lesketal na polju. Pred solničnim zahodom je ta ogromna bela ravan pridobila povsem vijoličkast odsev. V lipah pod Ploševem je razgrajala z velikim krokanjem velika jata vran. Zima, huda zima pri nas, to je vendar nekaj lepega. V njej tiči nekaka moč in veljava, pred vsem drugim pa odkritosrčnost. Istotako, kakor nam pravi prijatelj pove

resnico v obraz brez okoliščin, pograbi nas tudi ona za ušesa, ne vprašaje nas za dovoljenje. Zato pa njena resnost ugaja ljudem. Vsi smo bili zadovoljni radi tega, da potujemo na deželo. Vrh tega so bile starejše gospe kaj zadovoljne, da so se njih najdražje želje bližale izpolnjenju, pa tudi jaz sem bil vesel, ker sem se dotikal z roko roke Angelice, sedeče poleg mene, pa tudi ona, mogoče, se je čutila radi tega srečno. Potoma je parkrat, sklonivši se, poljubila teti roko, kar tako od prevelikega veselja. Bila je jako epa v kosmatem ogrtaču in v podvlečeni kučmici, izpod katere so komaj kukale njene črne oči, še povsem otročje, in ličice, ordečelo od mraza. Mladost se je kar odbijala od nje.

Kaj dobro in zavetno se mi zdi v tem Ploševu ! Jako rad imam zlasti velike, starosvetne kamine. Teta čuva gozd kakor oko v glavi, toda goriva se ji ne zdi škoda, ker gori od jutra do večera v teh kaminih ; plamen hrušči, strelja ter obodruje misli. Ves čas po obedu smo sedeli včeraj poleg ognja. Mnogo sem jim pravil o Rimu in njega ostankih, in poslušali so me s tako pozornostjo, da sem se kar sam sebi zdel smešen. Teta, kadar pripovedujem, ne odtegne svojih očí od Angelice, opazujoča celo nekako strogo, če mar njeno lice ne izraža primerneга zanosa. Toda ondi je celo preveč. Včeraj mi je dejala :

»Kdo drugi bi ondi bival celo življenje in ne bi opazil niti polovice teh lepotij, katere ti vidiš.«

Ali teta je z dogmatičnim mirom takoj dodala :

»Jaz sem vedno trdila to.«

»Prav, da ni tu blizu drugega takega skeptika, kakor sem jaz, zakaj njegova navzočnost bi me bila spravila v zadrego.«

Neko nesoglasje med nami je Angeličina mati. Toliko je prebila v svojem življenju, toliko se natrudila, da je njeno veselje ostalo enkrat za vselej skazeno. Ona se naravnost boji vsake bodočnosti, in nevedoma goji sum, da se celo v blagostanju skriva nekaka preža. S svojim možem je bila zelo nesrečna; pozneje je prebila na tisoče nadlog, ukvarjaje se z imetjem, ki je veliko, toda v kaj slabem stanju. Vrh tega pa boleha neprestano na migreni.

Angelica, se mi zdi, pripada vrsti onih žensk, ki je številnejša pri nas, nego bi si kdo mislil, in katerih radi premoženja nikdar ne boli glava.

Rad pa jo imam tudi radi tega, ker to mi služi v dokaz, da je sposobna za višjo ljubezen. V ostalem me sedaj vse na njej spravlja v zanos. Ganljivost raste tako urno na temelju občutkov, kakor trava po toplem dežju. Danes zarano sem zagledal na hodniku služabnico, nosečo Angeličino krilo in čreveljce, in pri pogledu na te poslednje sem postal tako ganjen, kakor bi, imeti jih in nositi jih, bilo krona vseh Angeličinih čednostij.

Sploh pa smo mi možje zelo slabi. Z roko tipam svojo lastno žilo ter opazujem napredek te čutne vročnice. Žila mi bije jako urno.

Plošev, dne 8. ali 9. svečana.

Teta se je že poprijela navadne vojne z gospodom Hvastovskim. Ta njena navada je tako originalna, da se zares spleča, opisati tak prepir. Teti je

prepír potreben na vsak način, da si s tem pomnoži svoj tek, Hvastovski pa, kateri, mimogrede rečeno, izborno gospodari na Ploševu, je plemič iz solitra in žvepla, ki ne pusti nikomu, da bi mu razpihaval kašo — torej tudi njun prepír doseže časih kaj visoko stopinjo. Že takrat, ko dospeta v obednico, jameta pisano gledati drug drugega; prva začne prepír pri juhi navadno teta, pričenjaje na primer ta-le razgovor:

»Ne spominjam se, koliko časa že prosim gospoda Hvastovskega, ker hočem poizvedeti kaj o ozimini, toda gospod Hvastovski govori kakor nalašč o vsem drugem, samo o tem ne.«

»Gospa grofinja, v jeseni je ozimina kazala dobro, sedaj pa leži na polju za dva vatla visok sneg — kaj torej morem vedeti? Jaz nikakor nisem Bog.«

»Gospod Hvastovski, ne imenujte božjega imena po nepotrebnem.«

»Jaz ozimine pod snegom ne vidim, torej ga tudi ne želim.«

»Torej ga morda jaz želim?«

»A gotovo!«

»Gospod Hvastovski, vi ste neznosen!«

»Oj, znosen, znosen, ker mnogo prenesem!«

Na ta ali oni način gre vijak kvišku. Redko mine kateri obed, da se ne bi pričkala do živega. Teta končno umolkne ter vneta jé, kakor bi hotela nad hrano razliti svojo jezo. Njen tek je zares izboren. Toda čimdalje jé, tembolj se popravlja njena dobra volja. In ko jaz podam po obedu roko materi, poda teti svojo gospod Hvastovski ter gresta skupaj pit črno kavo. Tedaj ga povprašuje po sinovih, on pa ji

poljublja roko. V resnici ljubita in spoštujeta drug drugega. Sinove gospoda Hvastovskega sem videl, ko so bili še na vseučilišču. Morajo biti krepki fantje, ki pa so zelo radikalni.

Angelica se je prestrašila iz početka nekoliko te vojne. Pojasnil sem ji, kaj to pomeni, in sedaj, kadar se pričenja prepir, me pogleda skrivoma izpod svojih dolgih trepalnic, v kotičkih njenih ust se prikaže smeh — in pri tem je taka, da bi jo človek kar pohrustal. Na nobeni ženski še nisem videl v svojem življenju takih naravnost alabastrovih senc in takih žilic na teh sencih.

Dné 12. svečana.

Pravcate metamorfoze Ovidijeve, kakor na svetu, tako tudi v meni. Mraz je odjenjal, lepega vremena je konec in na svetu vlada egiptovska tema. Ne morem bolje opisati tega, kar se godi na dvorišču, kakor ako povem, da je čas nekako gnil. Vsekako je to podnebje grozno. V Rimu se ob času najslabšega vremena še po desetkrat na dan pokaže solnce, tu pa je bilo treba že dva cela dneva svetiti v sobi. Ta črna in težka vlaga prodira v misli, jih pokriva s črno barvo in ob enem tlači k tlom. Náme ima to grozen vpliv. Teta in Hvastovski sta se danes pričkala huje nego drugekrati. Hvastovski je trdil, da ker teta ne privoli sekati gozde, jih ugonoblja, ker stara drevesa propadajo v nič — teta pa mu odgovarja, da celo brez njene pomoči dovolj posekavajo gozde; »jaz se staram, pa se naj stara tudi gozd!« To me je spominjalo nekega plemiča, kateri je imel veliko posestvo

v lepem kraju, pa ni obdeloval tega zemljišča nikdar več nego toliko, »kolikor pes oblaja«.

Toda to je še brez pomena. Ogromno pikrost mi je povzročila nehoté Angeličina mati. Danes mi je začela praviti v rastlinjaku z neko materinsko, toda dokaj neestetično samohvalo, kako se je trudil za Angeličino roko moj znanec Kromicki. Bilo mi je pri tem tako, kakor bi kdo špilje cepil z zobni vilic. Prav tako kakor me je ona višnjevka svitloba razvnela za Angelčico, dasi ni bila to njena zasluga, mi jo je tudi ta snubitev Kromickega pristudila, dasi ni bila to njena krivda. To opico, Kromickega, poznam že nekoliko let in ga nimam rad. On je deželan avstrijske Šlezije, kjer so Kromicki imeli svoje dni ogromne predpravitve. V Rimu je pripovedoval, da je njegova rodbina že v XV. stoletju nosila grofovski naslov — in v hôtelih se je podpisoval z besedami »Graf von Kromicky«. Ko bi ne bilo črnih majhnih očesc, ki so se lesketale kakor dvoje zrnec oprazene kave in prav takih las, pa bi bil kakor človek izrezan iz skorjice sira po obedu, ker ima njegova polt prav tako barvo. Pri tem pa je nekako podoben glavi mrliča. V meni je vzbujal naravnost fizičen gnus. Pfuj! kako mi je to odtujilo Angelico. Dobro mi je znano, da ona za Kromickega in njegove namene ne more biti odgovorna, vendar pa mi jo je to zelo odtujilo.

Ne razumem, čemu mi je njena mati pravila to tako obširno, kajti ako je imelo to biti zá-me svarilo, pa je povsem zgrešilo svoji cilj. Ona ima svoje ogromne dobre lastnosti, ta gospa P., ker si je znala pomagati v tolikih nadlogah ter pri tem še odgojiti hčerko, toda

ona je neukretna in dolgočasna s svojo migreno in svojimi makaronizmi.

»Priznavam,« mi je dejala, »da mi je bil po godu. Časih sem kar padala pod bremenom skrbij. Jaz sem le ženska, ki ne razumem gospodarstva, in ako sem se vendar le ukvarjala ž njim, se je zgodilo to na stroške moči in zdravja in radi tega, ker mi je šlo za otroka. Kromicki je jako spreten človek. On dela dobro kupčijo v Odesi, kamor pošilja blago ter izborno špekulira z nafto v Baku — »que sais-je!« Vsa ovira pa tiči v tem, da on ni tukajšnji podanik. Evo, mislila sem si, ko bi se oženil, da bi rešil dolgov Angeličino posestvo ter obenem pobrigal za premêno podanstva radi tega, da bi potem mogel prevzeti to posestvo.«

»Ali Angelica?« vprašam nestrpljivo.

»Angelica, to sem videla, nima do njega velike naklonjenosti, toda to je tako dobro dete. Vrh u tega bi ostala v slučaju moje smrti brez varstva, torej...«

Nisem povpraševal dalje, ker me je to dražilo bolj nego morem povedati, in dasi razumem, da ako se ta zakon ni sklenil, je to zabranila le Angelica, vendar pa nosim v prsih žalost do nje, ker je dovolila, da je zrla na njo taka odurna figura, in zlasti to, da je mogla le nekaj trenutkov omahovati.

Záme je bilo to živčno vprašanje. Pozabil sem samo na jedno stvar, da nima vsak takih živcev kakor jaz in da so Kromickega, navzlic njegovi bibulasti polti in navzlic njegovi podobnosti z mrliško glavo, smatrale ženske za dostojnega človeka.

Radoveden sem, kaj dela sedaj? Pozabil sem vprašati, ali se nahaja v Varšavi, dasi je mogoče, da je tukaj, ker se že zima bliža. Kar se tiče njegove kupčije, rečem to, da utegne biti sijajna, vendar pa dvomim, če je morda oprta na vstrajnem in nepremakljivem temelju. Jaz nisem nikak špekulant in ne znal bi voditi nikake zieldove kupčije, imam pa vendar ta dar, da sam razvidim to. Vrh tega sem še človek, ki mnogo opazuje in si dovolj lahko napravlja izvajanja. Torej ne verjamem našim plemičem, ki si domišlujejo, da imajo genijalne glave za špekulacijo. Bojim se, da spretnost Kromickega ni kaka podedovana ali prirojena zmožnost, marveč le »nevroza«, korakajoča po tem tiru. Videl sem že več podobnih vzgledov. Časih se porodi kar črez noč plemič špekulant; časih se celo zgodi, da mu iz početka služi slepa sreča in se mu hitro množi premoženje... Vendar pa nisem videl še nobenega, ki pred svojo smrtjo ne bi prišel na boben.

Take zmožnosti se bodisi podedujejo, ali pa se pridobé, pričenši z a, b, c. Sinovi Hvastovskega si bodo nemara znali pomagati, ker je oče prišel slučajno ob vse, in oni pričenjajo od abecede. Toda kdor se z gotovim imetjem, brez kupčijske tradicije, brez strokovne znanosti vrže na to — ta si mora zlomiti vrat. V plemičih je to, ponavljam, denarna »nevroza«. Špekulacija se ne more opirati na prevaro; koliko se pa nahaja v teh plemitaških špekulacijah prevar, to vé le sam Bog.

V ostalem želim gospodu »von Kromicki« srečo.

Dné 14. svečana.

Pax! pax! pax! Ta pikri vtis je že preminil. Kako vendar začuti vse, ta Angelica! Navidezno sem kazal dobro voljo, dasi je nisem imel; v mojem obnašanju do nje je bilo opaziti morda samo senco razlike, ali vendar je ona to zapazila in začutila. Danes, pri pregledovanju albumov, ko sva ostala sama, kar se v ostalem pripeti pogostoma, ker naju nalašč ne ovirajo, se je jela nakrat kazati zbegano. Takoj sem spoznal, da mi hoče nekaj povedati, da pa še omahuje in se boji. Črez trenutek mi je prišla v glavo znorela misel, da mi morda prizna svojo ljubezen. Toda takoj sem se spomnil, da imam opraviti s Poljakinjo. Taka poljska sanjarka, ali če se hoče, taka kraljičina rajše poprej umre nego prizna, da ljubi. Ljubezen svojo prizna, ako jo vprašamo, samo z besedico: »da!« V ostalem me je Angelica sama spravila iz te blodnje, kajti nakrat je zaprla album ter nekoliko jecljaje vprašala:

»Kaj ti je, Leon? Saj tebi je nekaj, kaj ne?«

Jamem jo zagotavljati, da mi ni nič, smejati se in jo pomirjati; toda ona je vrtela glavo ter nadaljevala:

»Že dva dni vidim, da ti je nekaj. Vem, da takega človeka, kakor si ti, more vsaka malenkost razžaliti... pa sem že izpraševala svojo vest, če morda tega nisem jaz povzročila, če morda nisem izustila nečesa, toda...«

Tu ji je glas nekoliko strepetal, vendar pa mi je pogledala v oči.

»Jaz ti nisem storila nič žalega? Kaj ne?«

Bil je trenutek, ko sem že imel na jeziku besede: »Ako mi le nečesa nedostaja, nedostajaš mi ti, moja najdražja Angelica,« — toda nekak strah, kakor pravi Homer, me je pograbil za lase. Ne strah pred njo, marveč pred to kljuko, ki se je mogla zapreti. Prijel sem jo za roko, jo poljubil ter rekel kolikor le mogoče veselo:

»Ti ljubljena in poštena stvarica, ne brigaj se za-me, ker mi ni nič... Vrh tega si ti gost tu v Ploševu, in moja dolžnost je, skrbeti za to, da bi se počutila dobro!«

Tu znovič poljubim njeno roko in to pot celo obe. Vse to je bilo še mogoče pripisati na rovaš odkritosrčnosti sorodnika, — toda človeška narava je tako bedna, da me je ta zavest, ta vrateca, za katera se je bilo v danem slučaju mogoče skriti, pri tem bodrila. Ta počutek nazivam beden radi tega, ker mi ne grozi, razun pred samim seboj, nikaka odgovornost, ali samega sebe vendar ne prekanim. V ostalem čutim, da se ne bom zagovarjal sam pred seboj, kajti počutki so me vodili vedno tjekaj, kamor so sami hoteli, v odnošajih do Angelice pa se nahajam povsem pod njihovo oblastjo. Še čutim v tem hipu na ustih razkošno dotiko njene roke — ali so vroče želje brez vsake meje. Poprej ali pozneje sam zaprem ta vrateca, skozi katera bi že danes mogel ubežati na polje. Ali bi mi bilo to že mogoče? Dà, ko bi mi kaj od zunaj pomagalo.

Ona je med tem očitno zaljubljena vá-me. Vse me vleče k njej.

Danes sem se v ta namen vprašal: »Ako je ta stvar neizogibna, čemu še odlašati?«

Na to se je našel odgovor: nočem, da bi mi odpadlo kaj od teh ganutij, od tega dregetanja, od teh vtisov, od te mičnosti, kakoršno imajo izgovorjene besede, vprašajoči pogledi, pričakovanja. Hočem razpletati svoj roman do konca. Očital sem ženskam, da višje cené obliko občutkov nego občutke same, takisto je tudi meni mnogo mar za to, naj bi se vsi izpolnili. Toda kadar je človek že v letih, se jame brigati za take reči. Večkrat sem tudi že zapazil, da pri neki stopinji živčnega obrušenja imamo mi, možje, ženske značaje. Jaz sem vrhu tega še nekoliko epikurejec v občutkih.

Po razgovoru z Angelico, ki sem ga navel poprej, sva postala oba z Angelico kaj židane volje. Na večer sem ji pomagal obrezovati polomljeno grmičje, ker sem se pri tem mogel dotikati njenih rok. Nalašč sem jo oviral v tem poslu, ona pa se je zabavala kakor dete in nalik detetu obračala se večkrat k teti, govoreča z onim preprostim in hitim glasom, s kakoršnim se pritožujejo male deklice:

»Teta, Leon me draži!«

Dné 18. svečana.

Zlod me je odnesel v Varšavo na shod k svetniku S. Světník S. si prizadeva na vso moč, zbrati pri sebi predstavitelje vseh taborov, da bi olajšal s pomočjo čaja in tort medsebojno sporazumljenje, dasi odkritosrečno rečeno, še sam ne vé dobro, na kaj se ima opirati to sporazumljenje. Jaz, kot človek, ki biva

skoro neprestano za mejo, sem dospel na oni shod, hoté spoznati, kaj vse se godi v tukajšnjih glavah, ter spoznati, kako modrujejo. Bilo je tesno in radi tega dolgočasno, a obenem se je izvršilo to, kar se navadno godi na preveč številno obiskanih shodih. Evo, ljudje enakega mišljenja so se zbirali v kroge v posebnih sobanah, se ondi vzajemno posvetovali, drug drugemu pritrjevali itd.

Tu sem spoznal več tukajšnjih svetnikov in predstaviteljev tiskarstva. Za mejo se nahaja velika razlika med pisateljem in časnikarjem. Prvega smatrajo za umetnika in mislitelja, drugega za procedurista (ne znam tega drugače imenovati). Tukaj te razlike ni, in ljudje iz obeh teh vrst so krščeni z enim skupnim imenom: literat. Večina njih se tudi ukvarja s časnikarstvom in s književnostjo. V obče pa so to rednejši ljudje nego so časnikarji za mejo. Ne ljubim časnikarstva ter ga smatram za nadlogo, ki muči človeštvo. Naglica, s kakoršno seznanja ljudi z dogodki, se ne nahaja v ravnotežju s približnostjo informacij ter ne nadomešča one neverjetne lahkomišljenosti javnega mnjenja, katero mora zapaziti vsakdo, kdor tega ne more zmagati. Časnikarstvu na hvalo je izginil ta počutek, na podlagi katerega so ljudje razločevali resnico od laži; izginil je počutek dostojnosti, pravice in krivice; zlô ne začuti več srama, krivica je jela govoriti z jezikom pravice, ali skratka: splošna človeška duša je postala nenravna in zaslepljena.

Na tem shodu je bil med drugimi tudi Stavovski, katerega smatrajo za najboljšega v skrajno naprednem taboru. Govoril je kot jako sposoben človek, ki

pa ob enem boleha na dveh boleznih: na ledvicah in na lastnem »jaz«. On namreč nosi ta svoj »jaz« kot steklenico polno vode in zdi se ti, da govori neprestano: »Previdno, ker sicer se razlije!« Ta strah se vceplja po »sugestaciji« naokrog stoječim do te stopinje, da nihče ne sme biti pri njem drugega mnenja. Njegova veljava tiči tudi v tem, da verjame v to, kar govori. Tega človeka po krivici smatrajo za skeptika. Nasprotno, to je temperament, kakoršnega so morali imeti nekdanji fanatiki. Ko bi se bil rodil Stavovski pred nekoliko sto leti ter sedel v tribunalu, bi bil istotako sodil ljudi, naj se jim istotako za pregreho potegne jezik skozi vrat, kakor so delali takrat. Danes se je vrnilo v ta fanatizem nekaj drugega — danes se je napolnil s sovraštvom do tega, kar bi bil nekdanj ljubil, v ostalem pa ostal tak sam.

Opazil sem, da so naši konservativci obkoljevali Stavovskega ne le iz radovednosti, marveč iz neke čuječe koketerije. Pri nas, in morda povsod, ima ta stranka malo poguma. Vsakdo se je približal Stavovskemu z očmi sladkimi nalik smokvam in s frazo kakor naslikano na čelu: »Dasi sem, gospod, konservativec, vendar... In ta vendar so bile duri nekakega kesa ter obenem vsakovrstnih pripustitev. Bilo je to tako jasno, da, ko sem se jaz kot skeptik glede vseh taborov začel pričkati s Stavovskim, ne kot kak predstavitelj, marveč preprosto kot človek, je v danem slučaju drugega mnenja, je moja predrznost vzbudila splošno začudenje. Tu je šlo za vrste, ki jih drugi izkoriščajo. Stavovski je jel govoriti o njih položaju brez izhodišča, o njih slabosti ter pomankanju zmož-

nosti za obrambo — in prav tedaj, ko se je jel zbirati okrog njega čimdalje večji krog, sežem mu v besedo:

»Prosim vas, ali ste se navzeli Darwinove teorije glede borbe za obstanek?«

Stavovski, ki je prirodnoslovec po poklicu, je rad sprejel razpravo na tem polju.

»Naravno!« mi reče.

»Torej dovolite, da vam rečem, da ste nedosledni. Zakaj ako bi se jaz, kot kristjan, brigal za slabe, brezorožne, potlačene — pa bi bilo tu prilično reči: Kristus mi je tako zapovedal. Toda s stališča borbe za obstanek bi imeli reči sami sebi: »so slabi, so bedasti, torej morajo postati plen, ako ne teh pa onih — to je izborno pravo narave — torej zlod jih poberi!« Čemu vi tega ne porečete; pojasnite mi to protislovje?«

Bodisi, da je Stavovskega zbegala opozicija, katere ni bil navajen, ali res teh rečij ni pretresal nikdar v mislih, dovolj, da hipoma ni našel odgovora, postal je zbeگان ter ni izrekel niti besede: altruizem, ki itak ne pomeni skoro nič

Na to je pričela številna emigracija naših konservativcev na mojo stran, in lahko bi bil postal junak tega večera, ako bi ne bilo že pozno, da sem se utrudil ter sem se hotel vrniti na noč v Plošev. Polagoma so se odpravili tudi ostali.

Imel sem že kožuh na sebi ter sem le še iskal nekoliko vznemirjen po žepih binokelj, ki se mi je bil nekam skril, kar se Stavovski, ki je očitvidno že našel odgovor, približa k meni in reče:

»Vprašali ste me, čemu jaz...«

Ker pa sem še neprestano iskal binokelj in se jezil, ker ga nisem mogel najti, mu sežem v besedo :

»Gospod,« pravim, »odkritosrčno rečeno, mene to vprašanje dosti ne briga. Vidite, gospod, da je že pozno in da vsi odhajajo ; ker sem pa pri tem več ali manj že uganil, kaj mi nameravate povedati, zato mi dovolite, da vam voščim lahko noč.«

Zdi se mi, da sem si napravil v njem smrtnega sovražnika zlasti s tem poslednjim odgovorom.

Bilo je ob eni po polnoči, ko sem dospel v Plošev, toda tu me je čakalo najprijetnejše iznenadenje. Angelica me je pričakovala s čajem. Našel sem jo v obednici še opravljeno, samo lase je imela tako počesane, kakor jih je navadno česala na noč. Iz one radosti, ki sem jo začutil, ko sem jo zagledal, sem spoznal, kako globoko se mi je že prikradla do srca. Kako mična stvarica je to, in kako je bila lepa s temi lasmi, položenimi nizko na vrat. In treba je pomisliti, da le ena beseda od moje strani bi zadoščevala, da zadobim pravico črez eden ali dva meseca razplesti te lase, da so se ji vsipavali na ramena. Pri pomisleku na to ne morem ostati miren. Toda niti verjeti nočem, da bi bilo sreča tako lahka.

In jel sem godrnjati, čemu še ne spi, toda ona mi je odvrnila :

»Ni se mi ljubilo iti spat, zato sem prosila mater in teto, da sta mi dovolili, da te pričakujem. Mati je nekoliko ugovarjala, češ, da to ni spodobno, toda odvrnila sem ji, da sva vendar sorodnika — in ali veš, kdo je stal na moji strani ? — Teta.«

»Poštena teta ! Ali se napiješ z menoj čaja ?«

»Prav.«

In začela se je kretati okrog mize ter nalivati čaj. Videl sem njene urne in brhke roke, katere bi bil najrajše poljuboval. Časih pa časih je dvignila k meni oči ter se srečala z mojim pogledom, pa je takoj zopet povabila trepalnice. Končno me je jela izpraševati, kako sem prebil večer in kak vtis sem odnesel od ondot. Oba sva govorila šepetaje, dasi so bile spalnice dovolj oddaljene ter se ni bilo treba bati, da bi koga zbudila. Bila je med nama nekaka prisrčnost in zaupljivost, prav kakor med sorodniki, ki se imajo zelo radi.

Pripovedoval sem ji, kaj sem videl in kaj zapazil, tako kakor se to pripoveduje prijatelju. Na to sem govoril o vtisu sploh, kakoršnega ta družba dela na človeka, ki prihaja iz daljnega kraja. Poslušala me je potihoma, odpirala široko oči ter bila vsa srečna, da ji tako zaupam svoje misli.

Na to je dejala:

»Čemu ti, Leon, ne napišeš tega? Nič čudnega ni, da meni podobne reči ne pridejo v glavo, toda tu ne pridejo nikomur.«

»Čemu ne pišem?« ji odvrnem, »a to iz mnogih, mnogih vzrokov, o katerih ti pozneje kedaj povem, toda med drugimi: Evo, morda radi tega, ker nimam pri sebi nikogar, kdor bi me tebi enako pogosteje vprašal: Čemu ti ničesar ne delaš, Leon?«

Umolknila sva oba. Angeličine trepalnice se morda še nikdar niso povsile tako nizko na lice — in toliko da nisem slišal in videl, kako ji je vtripalo srce pod suknjico. Kajti v resnici se je mogla nadejati, da sedaj

končam ter rečem: »Ali hočeš ostati vedno pri meni in izpraševati me na tak način?« Toda meni je delala premnogo razkošja ta naklonjenost, to obešanje kakor na nit — to srce, ki je vtripalo kakor na moji dlani — zato tega nisem hotel končati.

»Lahko noč,« ji rečem črez trenutek.

In to v resnici angeljsko bitje mi ni niti pokazalo, da ga je v tem hipu doletela kaka prevara. Vstala je in z nekoliko otožnim glasom, toda brez sence nejevolje, odgovorila:

»Lahko noč!

In stisnila sva si roke ter šla vsak na svojo stran. Toda prijemši za kljuko, sem se nakrat ustavil:

»Angelica!«

Sešla sva se vnovič pri mizi.

»Povej mi, toda povsem odkritosrčno, ali mi časih ne očitáš v duši, da sem prenapet, da sem pravcat čudak?«

»Ne! Čudak? — ne! Časih si mislim, da si čuden človek, toda takoj na to rečem sama sebi, da taki ljudje, kakor si ti, morajo biti čudni.«

»Sedaj še eno vprašanje: kedaj ti je prišlo prvič v glavo, da sem jaz čuden človek?«

Angelica nakrat zardi. Bila je jako lepa, ko je pokrivala ta rdečica njeno lice, čelo in vrat. Črez trenutek je dejala:

»Ne... to je tako težavno... Tega ne morem povedati...«

»Torej priznaj mi z besedico: dà, ako uganem; jaz porečem samo eno besedo.

»Kako?« vpraša očitno nemirna.

»Karnet. Dà ali ne?»

»Dà,« odvrne Angelica ter povesi glavico.

Torej ti povem, radi česa sem ondi napisal to, kar sem napisal. Evo, radi tega, da bi bilo kaj med nama, da bi imela oba nakrat neko skupno tajnost, a drugič...

Tu ji pokažem šopek, ki ga je prinesel vrtnar zarano iz rastlinjaka.

»A drugič: glej različne cvetke se bolje razvijajo na svetlem, zato sem še hotel, naj bi bilo med nama jasno.«

»Jaz te časih ne morem razumeti,« mi odvrne črez trenutek molčanja Angelica, »toda tako ti verjamem... tako verjamem!...«

In znovič sva umolknila oba. Končno ji podam roko k slovesu.

Pri vratih so še ustaviva, se obrneva ter nakrat pogledava drug drugega. Oh, kako ta vrelec narašča in narašča. Bati se je, da se vsaki hip razlije črez obrežje.

Dné 23. svečana.

Človek je kakor morje: ima svojo plimo in odtok. Današnji dan je za-me dan odtoka volje, eneržije, želje po nekakem dejanju, veselju do življenja. Nastalo je to brez vsakega vzroka, — evo tako! — delo živcev! Toda prav radi tega me moje misli navdajajo z grenkobo. Ali ima tak fizično utrujen, duševno star človek pravico, se ženiti? Nehoté mi prihajajo na misel besede Hamletove: »Čemu imaš ploditi grešnike — pojdi rajše v samostan!« Jaz, resnica, v samostan

ne pojdem, moji potomci, moji bodoči »grešniki« mi bodo podobni, to je, bodo bolni in zdražljivi na živcih ter nesposobni za nič, z eno besedo: geniji brez področja — toda zlod jih vzemi! V tem hipu mi ni do njih, marveč samo za Angelico. Ali imam pravico, oženiti se ž njo? Ali mi je dopuščeno, povezati to mlado, sveže življenje, ki je polno vere v svet in v Boga, z mojimi dvomi, z mojo duševno boleznijo, z mojim breznadejnim skepticizmom, z mojo kritiko, z mojimi živci? Kaj bo iz tega? Jaz se vendar ne razcvetem z drugo mladostjo pri njej, ne pomladim se; moji možgani se ne spremené, živci se ne okrepčajo — torej kaj? Se-li ima ona res posušiti pri meni? Ali ne bo to nekaj strašnega? Ali mar morem igrati vlogo polipa, ki sesa svojo žrtev ter se hrani z njeno krvjo?

Visi pač oblak nad mojimi možgani. Kajti z druge strani, ako je temu tako, čemu sem se dal spraviti do te meje, na kateri sedaj stojim? Kaj sem delal od onega trenutka, ko sem spoznal Angelico? Evo, pokladal sem roke na strune te duše ter si delal naravnost koncert. Ali vendar to, kar je meni sonata: »Quasi una fantasia«, to more biti za njo sonata: »Quasi un dolore«. Tako je! Igram na njej od jutra do večera, in kar je še več! — vrhu teh očitanj, ki si jih v tem hipu delam, vem, da se ne bom mogel zdržati tega, da bom takisto igral jutri in pojutrišnjem, kakor sem igral včeraj in danes, ker me to vleče na vso moč k sebi, kakor nič drugega več na svetu, ker si jaz to dekle želim za svojo ženo, ker jo ljubim. Čemu se varati? — Ljubim jo!

Ali med tem, kaj mi je storiti: Umakniti se ter zbežati v Rim? — To bi značilo, prevariti jo in jo napraviti nesrečno. Kdo vé, kako globoko so se že zarili ti občutki v njeno srce? Oženiti se ž njo, to znači žrtvovati jo sebi ter jo storiti nesrečno na drug način. Evo, pravcat blodnjak. Samo ljudje iz vrste Ploševskih morejo pasti v podobno blodišče. In v tako slabo tolažbo sem črpal iz tega, da takih Ploševskih je mnogo pri nas, da moje ime je legijon. Kako daleč je vendar ta vrsta obsojena na pogin, ako nam, navzlic vsej naši nesposobnosti do življenja, ne pojde vse po sreči v življenju! Evo, tako Angelico sem mogel srečati že pred desetimi leti, ko še moja jadra niso bila tako podobna luknjastim vrečam, kakor so danes.

Ko bi vedela ta poštena in vrla teta Ploševska, kako mi je pri najboljši volji napravila krivico, kako bi se žalila radi tega. Premalo sem še imel te tragedije, izvirajoče iz zavesti moje ničnosti, iz tega mraka, v katerem tavam, sedaj imam še novo: biti ali ne biti — kaj še! še hujše nego to!

Dne 26. svečana.

Včeraj sem znovič potoval v Varšavo, kjer sem se imel sniti z gospodom Julijem Kv., na čegar posestvu je vknjižen del glavnice, ki mi pripada po materi. Gospod Julij Kv. si je najel posojilo od kreditne družbe ter hoče izplačati ta znesek.

Toda naj vrag pobere način, na kakoršen ljudje izvršujejo zadeve v tem kraju. Kv. me je sam pozval, sam odločil dan — in čakal sem ga zaman ves dan.

Ako me pozove še petkrat, še petkrat se zgodi isto. Ker je premožen človek, hoče se sam iznebiti te svote — ter je na vsak poziv zmožen, izplačati jo. — Toda — taki so postavljeni dnevi pri nas!

Po mojem lastnem opazovanju sem že davno prišel do prepričanja, da smo mi v denarnih odnošajih najbolj lahkomišljena družba. Jaz, ki želim priti vsaki stvari do živega, sem se ukvarjal večkrat s prereševanjem te prikazni — in evo, kaj si mislim. Po mojem mnenju izvira to iz tega, da se naš narod ukvarja izključno s kmetijstvom. S trgovino so se pri nas ukvarjali židje, ali ti nas niso mogli naučiti točnosti — kmet pa mora biti pogostoma nezanesljiv, kajti tudi zemlja ni zanesljiva. Ta njen značaj se poprime tudi onih, ki jo razkopavajo — ter pride v sklad nramnega bitstva vse družbe, in polagoma postane nekaka pododovana hiba. Istina, razumevanje te reči mi ne popravlja dobre volje, ker sem se moral za ves dan odtrgati od Angelice, in kar je še več, grozi mi isto še za par dnij — toda ni je pomoči proti temu.

V stanovanju svoje tete sem našel posetnice Kromickega, eno za-me, dve pa za starejši gospe. Bojim se, da bi mu ne prišlo v glavo, ponoviti obisk v Ploševu; ker nisem imel boljšega dela, odidem, da mu izročim posetnico. Na nesrečo je bil doma, in moral sem presedeti pri njem pol ure.

Začel je s tem, da je obljubil priti v Plošev, na kar sem mu odgovoril, da smo ondi le na počitku in da morda vsaki hip odidemo v Varšavo. Povpraševal je po Angeličini materi in z vso previdnostjo po Angelici. Očividno mi je hotel dati razumeti, da povpra-

šuje kar tako, samo kakor znanec. Sedaj sem že tako občutljiv, da me je tudi to zbodlo, toda kak oduren človek je to! Očividno so morali Tatarji Batuhana, po zmagi pod Lignico, marsikaj storiti, kajti oči Kromickega, podobne zrnom pražene kave, niso šleskega izvira, o čemur ni najmanjšega dvoma.

Bil je nasproti meni neizmerno odkritosrčen, ker sem premožen človek. Resnica, on od mene ne potrebuje ničesar, jaz mu ničesar ne dam in se z mojim premoženjem ne bo okoriščal, toda on se je navžil spoštovanja do bogastva, s kakoršno se odlikujejo premožni. Razgovarjala sva se iz početka o zaprekah, kakoršne je imela, ali bolje, kakoršne ima še zmerom Angeličina mati. Po mnenju Kromickega bi se dalo še mnogo rešiti, ko bi se gospa P. odločila prodati zemljišče. Kromicki zre na ta upor kot na čist romantizem — kajti, ko bi se bilo mogoče izogniti tega, tedaj bi še razumel, ako pa pojde stvar naprej tako kakor sedaj, pa se mora s tem končati, k večjemu ako ne pride kaka »forsa«, — ako pa ta pride, pa je to kaj drugega.

Ker je on zgovoren človek, je govoril mnogo o naši nesposobnosti. Po njegovem mnenju leži pri nas denar kar na tlaku, zadoščuje samo skloniti se in ga pobrati. On sam nam je v tem najboljši vzgled. Njegov oče je bil tak, kakor vsi veliki gospodje: imel je toliko dolgov, da je ostalo maximum sto tisoč goldinarjev — ali kaj pa sedaj?

»Danes, ako se mi kupčija v Turkestanu posreči, morem takoj izplačati dolg. Židje in Grki so si pridobili s kupčijo milijone, čemu bi si jih mi ne imeli

pridobiti? Ne postavljam samega sebe za vzor, marveč samo vprašam. Ondi je dovolj prostora za vse — zato tudi vprašam!»

Po mojem mnenju je on človek, ki ima dar za kupčijo, toda splošno vzeto: bedast. Da smo nespretni — to je znana stvar; da si posamezni človek more pridobiti s kupčijo milijone, rad verjamem, toda cela družba mora delovati doma, ne pa iskati milijonov v kupčiji s Turkestanom.

Bog je čuval Angelico, da ni zvezala svojega življenja s tem človekom. On more imeti tudi svoje vrline, vendar pa je to drugi npravstveni tip. Toda ako ona more naleteti res na slabejšega nego sem jaz, čemu naj potem še omahujem?

Dne 28. svečana.

Stari gospe sta se jeli nekoliko vznemirjati, ker vsa reč ne gre tako hitro, kakor sta si želeli; zlasti se brezdvomno muči skrivoma teta, ki je po naravi močno nestrpljiva. To boleost pa zmanjšuje ter navdaja stari gospe s tolažbo oni mir in sreča, ki se zrkali na Angeličinem licu. Ona mi verjame, kakor je le mogoče komu verjeti, ter me gleda z očmi, v katerih čitam zaupanje brez vsake meje. Napolnila pa je moje misli tako, da jih od jutra do večera od nje ne morem odtrgati. Želim si je čimdalje bolj. Nočem več koncertov, marveč hočem njo.

Dne 4. sušca.

Današnji dan je končal za-me tako, da moram zbrati ves mir in vso hladno kri, da se morem pri

opisovanju držati navadnega reda, ne pa začenjati pri koncu. Vendar pa se ne morem vzdržati. Evo, kocke so vržene, ali vsaj toliko kakor vržene. Ne znal bi napisati ničesar, ko bi pred vsem drugim tega ne napisal.

In sedaj morem pričeti. Proti poludnevu sta dospela na obed Sniatinska. Danes se ima predstavljati v gledišču njegova nova igra, zato sta se morala vrniti zvečer v mesto. Dasi se počutimo dobro v ploševski puščavi, vendar nas je razveselil njuni prihod. Angelica goji do Sniatinske dokaj odkritosrčne prijaznosti — vrhu tega pa je morda čutila potrebo, izpovedati nekomu vse, kar se ji je nabralo v prsih. Gospa Sniatinska si je iz početka mislila, kako stvari stojé, ter je celo devala, kolikor je mogla, svoje roke pod ta voz, hoté ga čim najpoprej premakniti z mesta. Komaj sta dospela, takoj je pričel razgovor o naši vaški samoti in takoj je rekla teti:

»Oh, kako je tu prijetno in zavetno! Razumem, da se tudi ta mladi par počuti tukaj dobro in da ne koprni po Varšavi.«

Jaz in Angelica sva razumela izvrstno, da gospa Sniatinska, nazivajoča naju »mladi par«, je upoštevala le najino mladost. V ostalem je ponovila med obedom nalašč kakih desetkrat zaporedoma: »mladi par«, kakor bi naju predstavljala starejšim gospem.

Toda v pogledih gospe Sniatinske je bilo toliko simpatije do naju, toliko povsem ženskega nastavljanja ušes na vse, kar sva govorila med seboj, in ta ženska je bila pri tem tako lepa, da ji rad odpusčam ono vmešavanje. Dospel sem že do tega, da me to nalaščno druženje najinih imen rajše boža po srcu nego draži.

Angelica je tudi kazala, da ji je prijetno, poslušati to. V njeni odkritosrčnosti do Sniatinskih, v tem občevanju ž njima med obedom je bilo nekaj takega, da je zares delala vtis mlade gospodinje, sprejemajoče goste v lastni hiši. V teti je pri pogledu na to rastlo srce — in ves čas obeda je bila kaj uljudna s Sniatinskima. Pri tem sem zapazil neko neumljivo reč, in temu bi odločno ne bil verjel, ko bi tega ne bil videl z lastnimi očmi: evo, gospa Sniatinska je vselej zardela do ušes, kadar je kdo pohvalil njenega moža. Rdeti radi moža po osemletnem zakonskem življenju... ne!... ali mar nisem napisal največjo bedastočo, hvala-leč poprej Poljakinje?

Obed nam je izborno dišal. Tako more en sam par s svojim vzgledom dobro vplivati na druge, kajti ljudje, zroči nanj, morajo si reči v duhu: »Ej, ako je tako, pa se oženim!« Sedaj prvič sem videl zakon, ne v sivem mraku proze življenja, povsakdanjenja, skrivanja večje ali manjše malomarnosti, marveč v tako veseli luči.

Angelica je očitvidno takisto zrla najino bodočnost skozi to svetlobo; to sem spoznal z njenega razjasnenega lica.

Po obedu smo ostali s Sniatinskim v obednici; znano mi je namreč bilo, da on rad popije eno ali dve čašici konjaka po kavi; starejše gospe pa so odšle v stranski salon. Angelica in gospa Sniatinska sta stekli kvišku po nekak album z razgledi po Volinju, jaz pa sem začel povpraševati Sniatinskega po njegovi umetnosti, s katero ni bil zadovoljen. Na to je prešel razgovor na naše nekdanje čase, ko sva oba poskušala

zleteti na krilih, še ne porastlih s perjem. Sniatinski mi je pravil, kako mu je polagoma dohajalo priznanje, kako je večkrat dvomil in dvomi še sedaj o samem sebi, dasi se je že povspel do neke stopinje.

»Povej mi,« ga vprašam, »kaj počneš ti s svojo slavo?«

»Kako, kaj počnem s slavo?«

»Nū, ali jo nosiš kot mitro na glavi, kot zlato runo na vratu, ali stoji na tvoji pisalni mizi, ali mar visi v salonu? Povprašujem kot človek, ki nima pojma, kaj je to, in kaj človek počne s tem, kar ima?«

»Recimo, da imam to, zato ti odgovorim tako-le: človek bi moral biti nečuveno bedast, da bi tako imenovano slavo nosil na glavi, na vratu, da bi jo stavil na pisalno mizo, ali obešal v salonu. Priznavam, da to ščegeta iz početka samoljubje, toda le duševnemu »parveniju« more tako ščegetanje popolniti življenje in mu nadomestiti vse ostale vrste sreče. Vse kaj drugega je prepričanje, da to, kar delam, dobi priznanje in vzbuja odmev — s tem more biti javen človek zadovoljen. Toda da bi mene, zasebnika, imelo osrečiti to, da mi pove kdo v salonu z več ali manj bedastim licem: »Za toliko prijetnih trenutkov smo vam hvaležni,« ali da takrat, ko pojem kaj neprebavljivega, prinese nekak dnevnik takoj vest: »Naznanjamo čitateljem otožno novico, da našega odličnega X. X. boli trebuh,« da bi me imelo to delati srečnega? — Fej, za koga me neki imaš?

»Čuj,« mu odvrnem, »jaz tudi nisem slavohlepen, toda človek hoče od ljudij neko priznanje. Ta strast je prirojena. V resnici, nisem slavohlepen, a rečem ti

vendar odkritosrčno : ko ljudje vidijo v meni nekake zmožnosti, ko govore o njih, ko jih pomilujejo, dasi mi takrat moja ničemurnost stoji razločnejše nego drugekrat pred očmi — vendar me to nekako šegeče, vendar mi to napravlja nekako, morda grenko prijetnost, toda vendarle prijetnost.«

»Ker se pritožuješ, imaš v ostalem prav. Ne odvrčaj vprašanja. Jaz ti ni nikakor ne mislim dokazovati, da bi moglo biti to komu prijetno, ako ga kdo imenuje osla.«

»Toda to spoštovanje, ki je združeno s slavo?«

Sniatinski, ki je človek živahne nravi in kateri je navajen ob času razgovora letati po sobi, posedati pri tem po vseh stolih, obsedi to pot na oknu ter odvrne :

»Spoštovanje? Motiš se, mojdragi! Mi smo kaj čudna družba. Pri nas vlada prav pogostoma republikanska nevoščljivost. Jaz pišem komedije, delujem za gledališče — prav, pridobil sem si nekaj sloves, še bolje; evo, morda si misliš, da mi bo za te komedije nevoščljiv samo kak drugi pisatelj komedij? — Ali to ni res. Nevoščljiv mi bo za nje zemljemerec, uradnik v banki, pedagog, zdravnik, železniški agent, z eno besedo ljudje, ki bi itak nikdar ne pisali komedij. Ti vsi bodo ti v svojih odnošajih s teboj kazali, da se malo zmenijo za te, v razgovorih za tvojim hrbtom te bodo prezirali, nalašč zmanjševali tvoje zasluge, da bi s tem mogli sami sebe kazati večje. Ako si kdo naroči pri onem istem krojaču novo suknjo, pri prvi priložnosti pomigne z rameni ter reče: Sniatinski? Velika reč! Obleko si da delati pri Pacikeviču takisto

kakor jaz! Evo, tako je pri nas — to je, kar privede za seboj tvoja slava!«

»Vendar pa mora biti ona nekaj vredna, ker se ljudje toliko pehajo za njo.«

Sniatinski se nekoliko zamisli, na to pa odvrne resno:

»V zasebnem življenju je slava toliko vredna, da se ž njo more narediti vznožje za ljubljeno žensko.«

»Novo slavo si pridobiš s tem svojim izrekom.«

Sniatinski priteče z veliko naglico k meni:

»A tako! tako! Pospravi lavorike v obod, odrini ž njimi k ljubljenemu bitju in reci mu: »To, radi česar si ljudje lomijo vratove, kar cenijo enako z bogastvom, to imam jaz, a sedaj, daj mi za to takoj poljub!« Ako to storiš, takrat boš ljubljen vse svoje življenje, — razumeš. Hotel si vedeti, koliko je vredna slava — sedaj imaš to!«

Daljši razgovor pretrga Sniatinskemu prihod žene in Angelice. Prišla je pod pretvezo, da poprosi moža dovoljenja, da sme iti v rastlinjak, in ko je on, zapazivši, da se je prilično oblekla, v to privolil, se je obrnila k meni ter me kaj prilizneno vprašala:

»In vi Angelici tudi dovolite?«

Da je Angelica zardela do ušes, to je naravno, toda da sem jaz, nabrušen kakor britev na najrazličnejših društvenih pasovih, postal v prvem hipu takisto zbežan, tega si res ne morem odpustiti. Zbral sem vendar pogum ter stopil k Angelici, dvignil njeno roko k svojim ustom, ter dejal:

»Angelica tu v Ploševu zapoveduje in jaz sem prvi pripravljen, biti poslušen njenim poveljem.«

Mikalo me je, naj bi s Sniatinskim takoj odšla ž njima v rastlinjak, toda premagal sem se. Zdelo se mi je potrebno govoriti o Angelici, o mojem bodočem zakonu; tudi sem razvidel, da Sniatinski dospe naposled na ta predmet. In celo olajšal sem mu to, ker sem ga vprašal takoj po odhodu naših dam:

»Torej verjameš še vedno nepremakljivo v dogme svojega življenja?«

»Še več nego drugekrati, ali rajše vedno enako. Gotovo ni na svetu bolj obrabljenega izraza kakor je ljubezen, radi tega mi je kar zoperno, ponavljati ga, toda tebi med štirimi očmi povem: ljubezen v splošnem in ljubezen v posebnem pomenu — in radi tega proč s kritiko! Dà, to so temeljni predpisi življenja. Moje modroslovje se opira na to, da se nad njim ne modruje — in naj me vrag vzame, ako se radi tega smatram za bolj bedastega od drugih. S tem je življenje nekaj vredno, brez tega pa ni vredno niti malhe rezanice.«

»Govoriva o tej posebni ljubezni, ali bolje nadomestiva ta izraz z izrazom ženska.«

»Prav, nadomestiva. Prav: ženska!«

»Dragi moj, ali ne vidiš, na kako trhel temelj opiraš svojo posebno srečo?«

»Na tako trhel, kakor je življenje — nič bolj.«

Toda jaz nisem imel v mislih te ločitve, teh propastij, ki jih more povzročiti smrt, in odvrnil sem Sniatinskemu:

»Usmili se, ne delaj splošne tvoje osebne sreče. Ti si dobro zadel, toda mogoče je tudi zadeti slabo.«

Toda Sniatinski ni hotel o tem niti slišati. Po njegovem mnenju je izmed sto zakonov devetdeset srečnih. Ženske so po njegovem mnenju boljše, čistejše in plemenitejše od nas.

»Mi smo le capini v primeri ž njimi!« je kričal mahaje z rokami in potresaje svoje rumenkaste lase. »Nič drugega nego capini! Jaz ti pravim to, ki opazujem življenje ter ga znam opazovati, bodisi le radi tega, ker sem pisatelj komedij.«

Tu je zasedel stol kakor konja in napadujé me z naslonilom je nadaljeval z nič manjšo vnemo:

»Nahajajo se, kakor pravi Dumas, opice iz krajine Nod, za katere ni dobiti brzde, toda ti imaš radi tega oči, da opice iz krajine Nod ne vzameš; sploh pa ženska ne zapelje moža, ga ne izda, k večjemu, ako on sam ne spridi njenega srca, ali ako jo potepta, ali sune in odpahne s svojo malodušnostjo, s svojim egoizmom, s svojo tesnobo, s svojo slabo in bedno naravo! Ali pri tem ljubi!

Naj se ona čuti ne le tvojo ženo, marveč tvojo najdražjo glavo, tvoje dete in prijateljico, nosi jo v svojih nedrih, naj ji bo ondi toplo, in tedaj boš zadovoljen, in takrat se bo od leta do leta bolj stiskala k tebi, da končno zrasteta skupaj kakor nekaka dvojčka. Ako ji ne daš tega, jo spridiš in odpahneš s svojo nečimurnostjo — pa ti odide! Odide, brž ko se stegnejo kake plemenitejše roke po njej, ker mora oditi, ker ona potrebuje to toploto in to priznanje, kakor ozračje za dihanje.«

In tako me je potiskal z naslonilom, da sem se moral umakniti; na ta način sva se pririla k oknu. Ondi je vstal po koncu in nadaljeval:

»Kako ste vi topi. Pri taki splošni suši, pri takem pomanjkanju splošne sreče, s kakoršnim se odlikuje naše stoletje, pri pomanjkanju temelja, nadej, da bi si vsaj te sreče, te podlage ne znali ustvariti! Zmrazovati na trgu, pa si še niti v hiši oguja ne prižgati! Bedastoča ne more iti dalje! A jaz pa ti pravim v oči: oženi se!...«

Tu mi je pokazal skozi okno Angelico, vračajočo se z njegovo ženo iz rastlinjaka.

»Evo, kje je tvoja sreča! Evo, ondi ti ona caplja v črevljih od klobučine po snegu. Ponavljam ti: oženi se! Na tehtnico zlata jo vzemi! kaj na tehtnico zlata! — na karate — razumeš! Ti nimaš preprosto stalnega bivanja, ne le v fizičnem, marveč tudi v duševnem in нравstvenem oziru; nimaš podlage, nimaš miru, ona pa ti da vse to. Samo ne modruj nad njo toliko, koliko si že modroval nad svojimi zmožnostmi v petin-tridesetih letih svojega življenja!

Ni mi mogel povedati ničesar boljšega, vrlejšega in bolj strinjajočega se z mojim koprnjenjem nego to, zato sem mu stisnil roko in mu dejal:

»Ne, nad njo ne modrujem, ker jo ljubim.«

Na to sva se prijateljski objela.

Med tem sta dospeli mladi gospe. Sniatinska, zapazivši naju v zagrljaju, je dejala:

»Ko sva šli semkaj, sva slišali nekak prepir, toda sedaj vidim, da je vse končalo dobro. Ali smem vedeti, o čem sta se razgovarjala?«

»O ženskah, gospa,« ji odvrnem.

»A kaj je sledilo iz tega?«

»Kakor vidite gospa: objem; daljše posledice pa dospó brez odloga.«

Toda še poprej so dospele njene sani. Po kratkem dnevu je napočil kmalu večer, in morala sta se vrniti; ker je bilo pa vreme lepo in tiho in sneg v drevo-redu poteptan nalik tlaku, sva ju z Angelico pospremila do ovinka na cesti.

Poslovivši se od tega dragega para, sva se vračala domu. Mračilo se je že, toda večerna zarja nama je svetila v oči, zato sem izborno videl Angeličino lice. Bila je nekako ganjena. Domislil sem si, da sta se morali razgovarjati jako odkritosrčno z gospo Snia-tinsko; morda je tudi upala, da prav sedaj izrečem to pričakovano besedo? Palila me je že, toda, o čudo! jaz, ki sem si mislil, da v počutnih zadevah nadvladam samega sebe kakor malokdo; jaz, ki se smatram za koncertnega umetnika, jaz, ki sem ob času »ur vaje« ako ne z zadostno gibčnostjo, pa vsaj povsem hladnokrvno odbijal najbolj mojsterske sunke — sem bil sedaj tako ganjen, kakor kak dijak. Kaka razlika počutkov! Bal sem se, da ne bi znal izbrati pravih besed — in molčal sem.

Med tem molčanjem sva dospela do hodnika. Podal sem ji roko, kajti poteptana tla so bila polzka in, ko se je oprla na mojo roko, sem začutil še enkrat, da je ona zaželjena moja žena. Črez trenutek me je ta počutek jel navdajati s trepetom in mi kakor iskre spreletavati po vseh živcih.

Dospela sva v vežo.

Ni bilo ondi nikogar, ni bilo niti še luči, samo skozi predorčke v peči se je lesketal plamenček palečega se ognja. V mraku in v neprestanem molčanju sem pomagal sleči Angelici njen podvlečen kožušček, in ko je izpod tega plašča dahnila vá-me njena toplota, objel sem jo z rokami ter, stisnivši jo k sebi, se dotaknil z ustnicami njenega čela.

Zgodilo se je to tako naglo, da se sam nisem zavedal tega, kar delam. Angelica je morala preprosto otrpniti, ker se mi ni niti trohice branila. Izmuznila pa se je iz mojih rok takoj, ko so se na drugi strani veže slišali koraki služabnika ki je nesel luč. Ona je stekla navzgor v svojo sobo, jaz pa, ves razburjen, sem odšel v obednico.

Vsakemu moškemu, obdarovanemu z nekako podjetnostjo, se pripeti časih kaj takega v življenju, zato se je pripetilo tudi meni — toda po navadi sem bil dovolj miren in nisem izgubljal zavesti. Sedaj pa so mi misli in vtisi spreletavali po glavi, kakor bi jih bil podil veter. Na srečo je obednica bila prazna; teta in Angeličina mati sta sedeli dalje v manjšem salonu.

Prišel sem tjekaj, toda moje misli so blodile tako daleč od tod, da sem komaj razumel, kaj sta mi ti gospe govorili. Polastil se me je nemir. Domišljeval sem si, da se nahaja sedaj Angelica v svoji sobi, da si stiska senci z rokami; prizadeval sem si začutiti in razumeti, kaj se je moglo v tem trenutku goditi v njenem srcu in glavi.

Med tem pa se je Angelica v kratkem vrnila. Odahnil sem si, ker se mi je zdelo, ne vem radi česa,

da se ta večer več ne pokaže. Lice ji je bilo zagorelo in oči so se ji bliščale, kakor bi se bila sprebudila iz snu. Očividno si je prizadevala, ohladiti s pudrom svoje razpaljeno lice, kajti njega sled se je videl na levem sencu. Njena prikazen me je ganila. Začutil sem, da jo zelo ljubim.

Poprijevši se nekega posla, je sedela s povešenimi očmi; zapazil pa sem, da diha urno, in enkrat, dvakrat so se moje oči srečale z njenim vprašajočim, nemirapolnim pogledom.

Hoté razprašiti ta nemir, se vmešam v razgovor starejših gospâ, ki so govorile o Sniatinskem, in rečem :

Sniatinski mi je očital danes, češ, da sem pravcat Hamlet, ker preveč modrujem, toda jaz mu dokažem, da temu ni tako, — a to že jutri.«

To jutro sem izrekel s povdarkom ter zapazil, da je Angelica to izborno razumela, ker je vprla vame svoj pogled; teta pa, ki se ni domislila, zakaj gre, je vprašala :

»Torej se vidite jutri ?«

»Treba nam je slišati njegovo igro; ako Angelica privoli, pojdeva morda jutri v gledališče.

Ljubljena deklica je dvignila k meni svoje zbegane oči, ki pa so bile polne zaupanja, ter odgovorila z nepopisljivo milino :

»Jaz se strinjam radostna z vsem !«

Bil je trenutek, ko sem hotel to končati namah — in morda sem bil dolžan končati, ker pa je ta besedica »jutri« bila že izrečena, zato sem se premagal.

Podoben sem človeku, ki si zatiska s prsti oči, ušesa in nosnice, hoté se pogrezniti v globino.

Zato pa sem tudi uverjen, da pravi biser najdem na dnu te globine.

Dne 6. sušca. Rim. Casa Osoria.

Od včerajšnjega dne se nahajam v Rimu. Oče ni tako bolan, kakor sem se bal. Leva roka in leva stran života ste na pol ohromljeni po kapi, toda zdravniki me zagotavljajo, da srce še ni zadeto od nje in da se še cela leta more prebiti v tem stanju.

Dne 7. sušca.

Torej Angelica je ostala v negotovosti, pričakovanju, razporu. Drugo jutro po bivanju Sniatinskih v Ploševu, torej prav onega dne, ko sem nameraval snubiti Angelico, sem prejel pismo iz Rima od očeta z obvestilom o njegovi bolezni: »Požuri se, ljubljeni sin,« je pisal oče, »kajti hotel bi te še objeti pred smrtjo, ker čutim, da se je moj čolniček že približal k obrežju.« Očividno je, da sem se po prejemu takega pisma odpeljal s prvim vlakom ter se nisem ustavil poprej nego v Rimu. V trenutku odhoda sem si mislil, da očeta več ne najdem živega. Zaman me je teta pomirjala, češ, ako bi nevarnost bila velika, bi bil oče naročil odposlati brzojavko namesto pisma. Znano mi je bilo, da oče ima svoje muhe, med temi tudi antipatijo do brzojava. V ostalem se je kazala teta mirno samo na videz, pravzaprav pa je bila sama takisto prestrašena kakor jaz.

V tej naglici, osupnelosti in pod grožnjo neizogibne očetove smrti res nisem mogel snubiti Angel-

čice. Bilo bi nekaj nasprotujočega naravi in ciničnega od moje strani šepetati ganljive besede, ne vedé, če mi morda prav v tem trenutku ne umira moj dragi oče. Vsi so razumeli to, a pred vsemi drugimi je razumela to Angelica. Pri slovesu sem ji dejal: »Pisati ti hočem iz Rima,« na kar mi je rekla: »Poprej naj ti da Bog mir!« Ona mi popolnoma zaupa. Po pravici ali krivici me smatrajo, kar se tiče žensk, za lahkomisljenega človeka, in to javno mnenje je moralo priti že na Angeličina ušesa, ali morda mi to drago bitje prav radi tega skazuje več zaupanja?

Ugibam in razumem, kaj ona misli in čuti. Evo, večkrat skoro čujem, kako mi čista njena duša govori: Krivico ti delajo, ti nisi tako lahkomisljen, in one, ki se pritožujejo o tvojilahkomisljenosti, delajo to radi tega, ker te niso znale ljubiti tako pošteno, niti tako globoko kakor jaz. In Angelica ima prav. Mogoče, da sem po naravi nekoliko vihrav človek, toda da je na razvoj takega razpoloženja vplivala vihravost, površnost izkazovanih mi čustev, kakoršnih sem bil deležen, — o tem nikakor ne more biti dvoma. Moglo mi je to naravnost povsem skaziti in posušiti srce, in ko bi se bilo to zgodilo, takrat bi moralo tako bitje, kakor je Angelica, plačevati krivde drugih. Toda mislim si, da je rešitev še mogoča in da blagoslovljen zdravnik ne pride prepozno. V ostalem kdo tudi ve, kedaj bo zares prepozno, in če morda pošteno in čisto žensko srce nima onega daru, da bi vzbujalo mrtve k življenju?

Mogoče je tudi, da ima moško srce več moči, prerajati se. Pripoveduje se o neki roži iz Jeriha, katera, dasi popolnoma posušena, ako jo doleti le

kapljica dežja, takoj pričenja živeti ter požene novo listje. Zapazil sem, da v moški naravi tiči neprimerno več prožnosti nego v ženski. Moški večkrat zagazi v tako razbrzdanost, da bi polovica tega strupa pokrila žensko namah z morilnimi gobami; med tem pa se Adamov sin more ne le otresti te kuge, marveč pridobi z lahkoto moralno zdravje in svežost ter celo devišstvo srca. Poznal sem ženske, katerih srca so bila tako pusta, da so izgubila povsem zmožnost ljubiti koga, ali sploh spoštovati. Takih mož nisem poznal. Ljubezen pa nam odločno povrača devišstvo.

Podobna pojmovanja se morajo kazati dokaj čudna pod peresom, skeptika, toda jaz prvič nimam večjega zaupanja v svoje dvome, kakor do vsake vrste trditev, načel in opažanj, ki večini ljudij služijo za temelj življenja. Vsaki hip sem pripravljen, strinjati se s tem, da moj obup more biti istotako oddaljen od bistva reči, kakor ta načela. Drugič to, kar pišem pod vplivom občutkov do Angelice, katera morda sama ne vé, kako pot si je izbrala, ker mi je skazala to neomejeno zaupanje; kako me s tem grabi za srce ter veže ná-se. V ostalem, naj si že govorimo o ljubezni ali o kakem drugem faktorju življenja, govorim in pišem vedno to, kar se mi dozdeva danes. Kaka bo moja sodba jutri, — tega ne vem. Oh, ko bi vedel, da kak moj nazor, kako prepričanje, kako načelo obstoji pred jutrišnjim popihom skepticizma, poprijel bi se ga z obema rokama, napravil iz njega svoje pravilo ter jadral bi nalik Sniatinskemu z razprostrtimi jadri in v luči — namesto da blodim v temi po puščinji.

Nočem pa se vendar vračati k moji notranji tragediji. Kar se tiče ljubezni sploh, morem kot skeptik gledé življenja in vseh njegovih prikaznij izreči nad njem Salomonovo vanitas vanitatem, toda bil bi bržkone povsem slep, ako ne bi zapazil, da izmed vseh faktorjev življenja je ta najmogočnejši, in močan tako, da kolikorkrat o tem mislim, kolikorkrat premerim s pogledom večno morje življenje vsega stvarstva, obstojim za vsakim svojim korakom naravnost osupel ter občudujem to veliko moč. To so vendar reči priznane in znane tako, kakor solnčni vshod, kakor plima in odteka morja — a vendar vedno enako osupljive. Po Empodoklesu, ki je uganil, da je Eros pripeljal iz kaosa k luči svetove, ni metafizika niti za korak napredovala. Samo smrt je po svoji moči enako brezobzirna, toda v večni borbi teh dveh močij jo ljubezen prime za vrat ter ji tlači s koleni prsi, bije jo po dnevu in po noči, bije jo vsako pomlad, hodi korak za korakom za njo — in v vsako jamo, katero ta izkoplje, vrže seme novega življenja. Ljudje, ukvarja joči se z vsakdanjimi opravki, pozabijo, ali sploh nečejo pomniti, da služijo izključno ljubezni. Čudna stvar je pomislek, da bojevniki, državni kancler, poljedelec, trgovec, bankir v svojih naporih, ne imajočih na videz niti najmanjše zveze z ljubeznijo, pravzaprav služi samo temu načelu, izvršuje samo to prirojeno pravo, na podlagi katerega se roke moškega stegajo po ženski. Kako znorelo in pretirano bi sè zdelo to kakemu Bismarku, ako bi mu kdo dejal, da poslednji in edini namen njegovega truda je to, naj bi počivala usta Hermana na ustnicah Doroteje. Meni se takisto do-

zdeva v tem trenutku, da sem napisal parodoks, a vendar!... vendar Bismark deluje v okrepljenje nemškega življa, to življenje pa se tudi ne more krepčati drugače nego s pomočjo Hermana in Doroteje. Kaj drugega ima v mislih Bismark, nego s politiko in bajonetom ustvariti take razmere, v katerih bi se Herman in Doroteja mogla mirno ljubiti, se srečno združiti in izrežati novo pokoljenje.

Še kot dijak na vseučilišču sem čital neko arabsko gazelo, primerjajočo moč ljubezni z močjo peklenških pošastij. Pozabil sem ime pesnika, toda misel mi je ostala v spominu. Zares, človeku se vrti v glavi, kadar pomisli na to moč. Končno, vse prikazni življenja so samo različne oblike enega in istega načela. Resnica, ona je samo ena, ona edina vlada, ona edina traja, skuplja, vzdržuje, ustvarja.

Dné 10. sušca.

Danes sem raztrgal troje ali četvero pisem, napisanih Angelici. Po obedu sem odšel v očetovo delavnico, hoté se pomeniti ž njim o tetinih namenih. Našel sem ga ogledujočega skozi povekševalno steklo »epilihnione«, še polne prsti, ki so mu jih poslali iz Peleponeza. Mimogrede rečeno, oče je bil videti sijajen v tem muzealnem, skozi bela in pobarvana okna sobane, polne »etruskov«, odlomkov, kipov in vsake vrste grških in rimskih ostankov. Med to šaro se mi je zdelo njegovo lice povsem podobno licu kakega »božanstvenega« Platona, ali kakega drugega grškega modrijana. Ko sem prišel, je pretrgal svoje delo, me pazljivo poslušal — na kar je vprašal:

»A ti še omahuješ?«

»Ne omahujem, marveč premišljudem — in hočem vedeti, čemu hočem.«

»Torej ti povem to-le: Bil sem človek, ki sem si takisto rad, kakor ti, dajal poročila o samem sebi in o vseh prikaznih življenja. Ko sem pa spoznal tvojo mater, sem izgubil nakrat to sposobnost. Vedel sem samo eno, da jo hočem imeti — in nisem hotel vedeti ničesar več.«

»Torej?«

»Torej, ako imaš željo enako močno, pa se oženi. Ne pravim prav: ako imaš enako močno, pa se oženiš brez vsakoršnega sveta in pomoči, ter boš tako srečen, kakor sem bil jaz, dokler mi tvoja mati ni umrla.«

Za trenutek sva umolknila. Ko bi bil hotel prilagoditi točno svoji naravi očetove besede, ne bil bi našel tolažbe. Da ljubim Angelico, o tem ni dvomiti, vendar pa nisem še došel do tega, da bi v meni ne bilo več prostora za kake refleksije. Toda to še ni slabo znamenje — marveč samo rod, h kateremu pripadam, se je z obzirom na vest pomaknil za stopinjo višje. Nosim v sebi vedno dva človeka: igralca in gledalca. Pogostoma gledalec ni zadovoljen z igralcem, toda to pot vlada v meni med njima sloga.

Oče je pretrgal prvi molčanje.

»Povej mi, kaka je ona?«

Ker je opis najmanj sposoben način slikanja portretov, sem prinesel očetu veliko in zares dobro zadeto fotografijo Angeličino, katero je jel ogledovati z veliko radovednostjo.

Jaz pa nisem ogledoval nič manj radovedno njega, ker se je v njem takoj sprebudil umetnik, a obenem nekdanji »Leon l'Invincible«. Naslonivši fotografijo na rokav svoje leve roke, ki je bila že na pol mrtva, je vzel v desnico steklo ter isto bližal in oddaljeval od podobe in jel govoriti :

Ko bi ne bilo neke podrobnosti, bi bilo to lice iz vrste Ary-Scheffera... Kaj mična bi bila s solzami v očeh... Nahajajo se ljudje, ki ne ljubijo v ženski angelskega izraza, toda po mojem mnenju naučiti angela, kaka ima biti ženska — je vrhunec zmage... Zelo lepa in zelo nevsakdanja... »Enfin, tout ce qu'il y a de plus beau au monde — c'est la femme !«

Tu je začel znovič manevrovati s steklom, končno je dodal :

»Ako človek sodi po licu in zlasti še iz fotografije, se lahko vedno moti, toda jaz imam nekoliko izkušenj. Evo, po mojem mnenju mora biti to jako lojalna narava. Tako vsaj se mi zdi... Podobni tipi močno ljubijo čistost svojega perja... Bog ti daj srečo, moj sin, kajti tvoja Angelica mi jako ugaja... Bal sem se vedno, da se oženiš s kako tujko ; naj bo torej tvoja Angelica !...«

Približam se mu in on me objame z desnico okrog vratu, stisne k sebi ter reče :

»Kaj bi dal za to, da bi mogel prav tako objeti še sinaho !

Na to sem ga jel zagotavljati, da se to brezdvomno zgodi. Nadalje sva se razgovarjala o moji nameri, odpraviti teto, Angelico in njeno mater v Rim. Po pismeni snubitvi bi mogel to zahtevati, in gospe bi brezdvomno privolili v to, a to radi obzirov do

očeta. V takem slučaju bi se poroka izvršila v Rimu, in sicer prav kmalu.

Očetu je bil ta načrt jako po godu, kajti stari in bolni ljudje radi vidijo okrog sebe mnogo življenja in gibanja. Vedel sem takisto, da se bo Angelica s takim obratom reči čutila zelo srečno, ter tudi sam začutil vsaki hip več veselja v sebi. V enem tednu bi moglo biti vse izvršeno. Čutil sem, da bo taka energija in taka odločnost nekoliko nasprotna moji naravi, toda prav ta misel, da se poprimem te naglice, mi je delala prijetnost. Pri tem pa kot človek, obdarjen z domišljijo, sem že videl v duhu, kako sem vodil Angelico po Rimu. Samo oni, ki tukaj bivajo, razumejo, kako razkošje je to, kazati komu ostanke tega mesta, a kaj šele, kazati jih ljubljeni ženski!

Razgovor z očetom nam je pretrgal prihod zakonskih z imenom Davis, ki očeta vsaki dan obiskujeta. On je potomec angleških židov, ona pa je italijanska plémenitašinja, ki ga je vzela radi denarja. Davis sam je bolehav, je zlorabil življenje na način, ki je presegal dvakratno njegove naravne moči. Sedaj je bolan na možganih, malomaren za vse, kar se godi na svetu, ali skratka, ena takih prikaznij, kakoršnih se vidi dovolj v hidropatičnih zavodih. Ona je kakor Junona; ima obrvi skupaj zraščene nad čelom in podobo grškega kipa. Nimam je rad, ker je to nekak pizanski stolp, ki se večno priklanja, pa nikdar ne pade. Pred enim letom sem se trudil, pridobiti si njeno ljubezen, ona je tudi močno koketirala z menoj, kar pa je vendar na obeh straneh ostalo brez posledic. Oče ima do nje nenavadno slabost. Sumničil sem

že celo, da je bil zaljubljen vanjo. Vselej pa ga spravljaja v zanos kot umetnika in mislilca, ker je namreč v resnici lepa in nenavadno inteligentna. Ona se med seboj brezkončno pričkata, kar imenuje oče »Causeries Romaines« ter nahaja v tem neprestano dopadajenje, morda že radi tega, ker se mu tako reševanje zagonetek življenja z lepo žensko dozdeva nekaj čisto italijanskega in poetičnega, kar je vredno časov renesance. Jaz se teh razprav le poredkoma udeležujem, ker ne verjamem v odkritosrčnost gospe Davis. Zdi se mi, da ta zares nenavadna njena inteligencija je inteligencija možgan, ne pa duše, in da razven do lastne lepote in ugodnosti ji ni mar za nič. Tu naletim večkrat na ženske, ki so na videz zelo navdihnene, ki pa v istinitosti gledajo na vero, na modroslovje, umetnost in književnost kakor na potrebsčine toalete. Pa se tudi sedajpasedaj odičijo ž njimi, ker se jim zdi, da se jim to prilega. Dopuščam, da se prav na ta način tudi gospa Davis odiči časih z besedičenjem o zagonetkah življenja, časih o Grški in starodavnem Rimu, časih o božji komediji, časih o renesanci, o cerkvah, o galerijah Borgezov ali Colonov in več temu podobnega. Razumem, da mogočna duhovna organizacija ustvarja v sebi osrednjo točko sveta, toda pri ženskah, katerim gre za ničemurne reči, je to le smešen egoizem.

Vprašal sem se: odkod se jemlje ta prijaznost, zato povem še več: strast gospe Davisove do očeta — in mislim si, da sem našel odgovor. Evo, oče s svojo sijajno glavo patricija-filozofa in z običaji, ki te spominjajo XVIII. stoletja, se ji zdi kot neke vrste

»objet d'art«, a kar je še več, to je nekako sijajno in inteligentno zrcalo, v katerem more gospa Davisova ogledovati svoj razum in svojo lepoto, kakor se ji poljubi. Ona mu je pri tem hvaležna za to, da zre na njo brez vsake kritike, da jo ima jako rad. Mogoče je, da je na teh tleh zrastle tudi v njej nekoliko naklonjenosti do njega, ali vsaj, da je postal on jedna njenih potreb. Vrhu tega smatrajo gospo Davisovo za koketo; ker pa prebiva vsaki dan pri očetu, odgovarja že s tem vsemu svetu: To ni res, kajti ta starec ima že sedemdeset let, torej me nihče ne more sumničiti, da si želim pridobiti njegovo srce, vendar pa mu skazujem več občutkov nego komursibodi drugemu.« Končno izvira njen rod zares iz stare italijanske rodbine, toda gospod Davis je razun svojega orjaškega premoženja samo gospod Davis, zato prijaznost z očetom utrjuje njuno stališče v velikem svetu.

Bil je čas, da sem popraševal sam sebe, če morda časih nisem jaz deloma dajal povoda k tem vsakdanjim obiskom — in kdo ve! V vsakem slučaju pa niso moje lastnosti vabile te ženske, a tem manj še občutki. Toda ona čuti, da jaz zrem skeptično na njo, in to jo boli. Mogoče, da me sovraži, toda bila bi vesela, ko bi pokleknil pred njo. Jaz bi končno to tudi storil, ker je to res kaj odličen eksemplar človeškega rodu, bodisi že vsled njenih skupaj zraščениh obrvij in Junone vrednih rok — toda za ceno, s katero se ona nikakor noče strinjati.

Takoj po dohodu Davisov je oče pričel nekako filozofično razpravo, katera, preskakujoča z enega vprašanja na drugo, je končala z analizo človeških

občutkov. Davisova je izrekla nekoliko nenavadno dobro zadetih pripomb. Iz sobane za muzej smo se preselili na notranjo teraso, ki drži na naše vrtove. Imamo šele deseti dan sušca, tu pa se že razgrinja pomlad v vsej svoji lepoti. V tem letu se je priroda nekako požurila. Po dnevu je vroče; magnolije so vse pokrite s cvetjem nalik snegu; noči so tople kakor v malem srpanu. Kako je vendar svet tukaj drugačen nego pri nas v Ploševu! S polnimi duški srkam vá-se zrak. Pri luči polne lune je bila Davisova na tej terasi tako lepa kakor kak grški kip. Videl sem, da se nahaja pod vtisom te nepopisljivo lepe rimske noči. Njen glas je postal slajši in tišji nego navadno. V ostalem je morda, kakor vedno, tako tudi sedaj mislila le ná-se, in čutila samo, kakor v snù, da se je oblačila v mesec, v tišino, vonjavo magnolij, kakor bi devala ná-se klobuk, ogrtač itd. Ali v tej opravi je bila nenavadno krasna. Ko bi ne bilo tega, da imam srce prenapolnjeno z Angelico, bi me bil premagal vtis te slike. Pri tem pa je še govorila take reči, da še vsakemu moškemu ne pridejo v glavo.

Kadar-koli se vršé te »Causeries Romaines«, imam vedno ta vtis, da oče, jaz, gospa Davisova ter končno mi vsi ljudje, pripadajoči nekemu društvenemu okrožju, ne živimo istinitega in realnega življenja. Pod nami se nekaj godi, kar pa se godi, je borba za obstanek, za kos kruha, je realno življenje, polno mraveljskega dela, živalskih potreb, teka, strastij, vsakdanjih naporov, ogromno življenje, ki se da otipati, polno trušča, katero hrušči in se prevaljuje kakor morje, — a mi sedimo večno na nekakih terasah

ter razpravljamo o umetnosti, književnosti, ljubezni, o ženskah, odtujeni temu življenju, nahajajoči se daleč proč od njega; iz sedmih dni v tednu brišemo šest delavnikov. Mi, ki ne vemo za to, imamo ljubezen, živce in duše, dobre za praznik. Pogreznjeni v blagi diletantizem, kakor v kako poletno kopelj, živimo na pol v snù, kakor brez zavesti. Prežvekujemo polagoma podedovano imetje in podedovano borbo mišičnih in živčnih močij, ter izgubljammo stopnjema tla pod nogami. Prav taki smo, kakor ono mehko perje, ki ga veter nosi. Komaj kam pademo, že nas bode realno življenje — in odstopamo — ker ne čutimo v sebi moči, da bi se mu postavili po robu.

Kadar mislim na to, mi prihaja na misel na tisoče ugovorov. Evo, smatramo se za cvet olike, za zadnji klin na lestvi; ali izgubili smo vero v samega sebe. Samo najbolj bedasti izmed nas še verujejo v pravico našega obstanka. V življenju iščemo po nagonu prazniških stranih razkošja in sreče, ne verujemo pa niti v srečo. Naš pesimizem je res minljiv in lehak, kakor dim naših havanskih smotk, istotako pa nam zakriva tudi daljše obzorje. V teh zaslonih, v tem dimu, tvorimo nekak zaseben svet, odtrgan od ogromnega vseživljenja, ki je zaprt v samega sebe — nekoliko ničemuren in sanjarski.

Ali ko bi tu šlo samo za tako imenovano aristokracijo rodu ali za denar, pa bi ta prikazen ne bila preveč važna. Toda temu odtrganemu svetu pripadajo več ali manj vsi ljudje, ki imajo višjo oliko, pripada deloma tudi znanost, književnost in umetnost. Kaj se je zgodilo takega, da vse to ne tiči v samem središču

življenja, marveč se od njega odločuje, odtrguje in tvori posebno kolo, ter vsled tega tudi samo na sebi vene in ne vpliva na ublaženje zaostalosti teh milijonov ljudi, ki se nam motajo pod nogami?

Ne govorim o tem kot reformator, kajti za to nimam moči. V ostalem, kaj je to meni mar? Kakor mora biti, tako pa bo! Časih vendar imam počutek nekake velike nevarnosti, ki grozi olik. Val, ki nas izplakne iznad površja zemlje, je večji nego ta, ki je izplaknil s sveta s pudrom posute peruke ter prednje dele ženske oprave. Resnica, tudi onim ljudem, ko so ginili, se je dozdevalo, da ob enem ž njimi gine tudi olik.

Med tem kako prijetno je sedeti časih v topli, mesečni noči na terasi in razgovarjati se s šepetajočim glasom o umetnosti, književnosti, ljubezni in ženskah in pri tem zreti na obraz, osvetljen od srebrnega bleska, poln obraz take ženske, kakor je gospa Davisova.

Dne 10. sušca.

Gore, skale in stolpi se sorazmerno, kakor se oddaljujemo od njih, pokrivajo z višnjevasto meglo. Zapazil sem, da se nahaja neke posebne vrste duševna megla, ki nam takisto zakriva oddaljene osebe. Smrt ni ničesar drugega nego oddaljenje, toda tako neizmerno, da bitja, bodisi tudi najljubša, pogreznena va-njo, izgubljajo stopnjema svojo istinitost, da postajajo višnjevasta in se končno spremene v nekake drage sence. To je razumel tudi oni grški genij, ki je zakril z množico senc elizejsko polje. Vendar pa

nočem zlorabiti teh otožnih primer, ker sem namenjen pisati o Angelici.

Trdno sem prepričan, da se moji občutki do nje niso zmanjšali, ali vendar je ona zame nekako viš-njevkasta in manj realna nego je bila v Ploševu. Ne začutim je neposredno z občutki. V primeri z občutki, kakoršne sem gojil do nje v Ploševu, mi je ostala v spominu bolj kakor ljubljena duša, ali nekoliko manj kakor zaželjena ženska. Ali je to bolje ali slabše? Radi tega ozira bolje, kajti zaželjena ženska bi mi utegnila biti celo gospa Davisova; na drugi strani pa, kdo vendar ve, ali morda ni to jedini razlog, radi katerega še nisem pisal doslej nikakega pisma Angel-čiči? Brezdvomno, ta poluobraz gospe Davisove, ki mi ne more izginiti izpred očíj, napravlja le premin-ljiv vtis, ki ostane brez pomena. Kajpada, kadar pri-merjam ti dve ženski, se moja naklonjenost do one deklice označuje v nekem ganutju, a navzlic temu sem jo pustil v negotovosti in pikrem pričakovanju. Danes je oče pisal teti ter jo pomirjal zastran svojega zdravja, jaz sem le pripisal nekoliko besed, s katerimi sem pozdravil Angelico in njeno mater. V tem pripisu za-res nisem mogel več povedati, toda mogoče mi je bilo njima naznaniti, da kmalu napišem sam obširnejše pismo. Taka obljuba bi bila balzam za Angelico in za starejši gospe. Nisem storil niti tega, ker nisem mogel. Danes je zopet zame dan odtoka. Veselje do življenja in zaupanje v prihodnost sta se umaknili, hej, tjekaj do roba obzorja, tako daleč, da ju ni mogoče dogle-dati, in v morju se vidi le suho in peščeno dno. Ne morem nasprotovati mislim, da se smem ženiti z An-

gelico le v tem slučaju, ako bom docela prepričan, da bo ta najina zveza obenem čin obojestranske sreče. Ne morem pa ga tudi predstaviti drugače Angelici; ako pa le storim to, jo prevarim, še predno nama s štolo povijejo roke, kajti te vere ni v meni samem, marveč je nasprotno le obup nad življenjem sploh ter neveselje do njega.

Njej ni prijetno v tem pričakovanju in negotovosti, toda meni je še huje, in sicer tem huje, čimbolj jo ljubim.

Dne 11. sušca.

Gospa Davisova, kateri sem ponovil ob času te mesečne »Causerie« o veliki moči ljubezni več ali manj vse to, kar sem napisal poprej v tem dnevniku, me je imenovala Anakreonta, ter mi svetovala, naj si denem venec iz divje brajde na glavo, a potem me je vprašala resno :

»Ako je tako, čemu igraš potem, gospod, vlogo pesimista? Vera v tako božanstvo mora napraviti človeka srečnega.«

Čemu?

Nisem ji odgovoril, ali vendar vem dobro sam čemu. Ljubezen premaga celo smrt, toda brani pred njo samo rod. Toda kaj je meni do tega da se ohrani rod, ko pa sem jaz »prav ona oseba, ki čuti ljubezen, obsojen na neizprosno in neizogiben pogin.« Mar ni smatrati poprej za nekako premeteno okrutnost naredbo, na podlagi katere ta počutek, ki ga začuti izjemno oseba, služi ter se ima prilagoditi izključno le rodu? Čutiti v sebi tresavost neumrljive moči in biti

primoran umreti — to je vendar vrhunec nezgode. V istinitosti se nahajajo le osebe, rod pa je nekak splošen pojem in v odnošajih do posameznika najpopolnejša nirvana. Razumem ljubezen do svojega sina, vnuka, pravnuka, to je do oseb, odločenih na pogin, toda rodoljubje svojega rodu mora imeti k večjemu jako neodkritosrčen, ali jako bedast doktrinar. Sedaj razumem, čemu sta po Empodoklesu prišla po preteku stoletij na svet Schopenhauer in Hartman.

Moji možgani so toliko ranjeni, kakor more biti ranjen hrbet delavca, ki prenaša pretežka bremena. Toda delavec, ki se trudi, si prisluži vsaj svoj kruh in — mir.

Spominjam se tudi neprestano besed Sniatinskega: »Samo ne modruj preveč nad njo, kakor si modroval nad svojimi zmožnostmi in petintridesetimi leti svojega življenja.« Jaz vem, da to ne privede k ničemur, da je to slabo — toda ne znam niti misliti.

Dne 13. sušca.

Moj oče je umrl danes proti jutru. Bolan je bil komaj nekoliko ur...

.....

Dne 22. sušca. Peli. Villa Lavra.

Smrt je tako brezno, da čeprav vemo, da bo treba vstopiti v njo, vendar vselej, kolikokrat stopi kateri naših bližnjih in ljubljenih v njo, se nam, ki smo ostali na obrežju, razdira duša strahu, žalosti in obupa. Vse modrovanje konča na tem robu, in človek

bi hotel klicati na vse grlo na pomoč, ki pa ne more priti od nikoder. Edina rešitev, edina tolažba bi bila vera, toda kdor nima te sveče, more naravnost znoreti pri misli na tako večno noč. Desetkrat na dan se mi zdi, da to ni mogoče, da ni podobno resnici in da bi bilo preveč strašno, ko bi smrt končala vse, desetkrat na dan pa tudi začutim, da je temu tako.

Dne 23. sušca.

Ko sem dospel iz Ploševa, sem našel očeta v tako dobrem stanju, da mi niti ni prišlo v glavo, da bi mogel biti konec že tako blizu. In kake čudne ovinke krije v sebi človeška narava! Bog vedi, da ko sem ga našel skoro zdravega, sem bil tega odkritosrčno in presrčno vesel, ali vendar, ker sem si bil potoma že vtepel v glavo, da je on na vsak način že mrtev, ker sem ga že videl v duhu sredi sveč in samega sebe klečečega ob njegovi krsti, sem začutil v sebi nekako razočaranje. Danes pa mi je spomin na to postal grenak ter me nadleguje kakor grizenje vesti.

Kako zelo nesrečen je človek, čegar srce in duša sta izgubili iskrenost! Evo, nič manj grenek, nič manj podoben očitaniu vesti, je zame spomin, da ko je oče umiral, sta bivala v meni dva človeka: eden sin, ki je čutil odkritosrčno žalost ter si grizel prste, da bi s tem potlačil ihtenje, in drugi modrijan, ki je raziskoval psihologijo smrti. Skratka, jaz sem neizrekljivo nesrečen, ker je tudi moja narava nesrečna.

Oče je umiral pri polni zavesti. V soboto zvečer se je počutil nekoliko slabše. Poslal sem po zdravnika, da bi ga imel za vsak slučaj pri roki. Ta je

zapisal neko zdravilo, radi katerega se je jel oče ž njim takoj pričkatati ter mu dokazovati, da to sredstvo more samo pospešiti napad. Zdravnik me je pomiril, rekoč, da pri bolniku, ki ga je že enkrat zadela kap, nikdar ne more vedeti, če ne pride drugi — ali on si vendar nikakor ne misli, da bi nevarnost mogla biti nagla — ter misli, da more oče preživeti še celo nekoliko let. O teh nekih letih je povedal tudi očetu, ki je na to mahnil z roko ter dejal: »Bomo videli!« Ker je pa vse svoje življenje imel navado, pričkatati se z zdravniki in dokazovati ničevnost medicine, si nisem gnal tega k srcu. Med tem pa, okoli desetih, ko smo baš pili čaj, se je nakrat vspel po koncu in zaklical: »Leon, stopi hitro k meni!...«

Za četrto ure pozneje je že ležal v postelji in čez eno uro je pričelo umiranje.

Dne 24. sušca.

Prepričal sem se, da si človek do poslednje ure ohrani vse znake svojega značaja in celo svojo originalnost. Evo, oče je v vsej tej svečani veljavnosti misli, kakoršno daje bližanje smrti, kazal še nekako zadovoljnost radi tega, da se je zdravnik zmotil, ne pa on — in da je bila njegova nezaupnost do medicine opravičena. Slišal sem to, kar je govoril v poslednjih urah in vrhu tega čital še misli njegovega lica. Bilo je čitati v njih, kako se je prilagodil važnosti tega trenutka, bilo je opaziti radovednost, kakošno je neki to drugo življenje, niti sence kakega dvoma o tem, da bi ga sploh ne bilo — nasprotno pa nekoliko nemira, ali ga ondi dobro sprejmejo, zdru-

ženega z neko nevednostjo ali bolje : naivno gotovostjo, da ga ne sprejmejo tako, kakor kogar si bodi. Jaz ne bom umiral tako, ker nimam takih temeljev življenja, ki bi mi zadoščevali celo ob smrtni uri. Oče se je poslavljajal od tega sveta z globoko vero in s kesom pravega kristjana. V trenutku, ko je sprejel najsvetejši zakrament, je bil tako častitljiv in naravnost svet, da mi njegova slika ostane vedno v spominu.

Kako ničev, kako reven se mi kaže moj skepticizem v primeri s to veliko močjo vere, ki še močnejše, nego ljubezen, zna slaviti zmago nad smrtjo, in to prav v trenutku, ko ti ugaša življenje. Po prejemu sv. obhajila in poslednjega maziljenja je bil oče nenavadno ganjen. Prijel me je močno, skoro krčevito, za roko in ni je pustil, kakor bi se hotel oprijeti življenja. Toda, tega ni storil iz strahu, kajti ni se bal ničesar — črez trenutek sem zapazil, da so njegove oči, uprte neprestano vame, postale nepremične in kalne, in da mu je čelo pokrivala rosa, lice mu je čimdalje bolj bledelo. Odprl je nekolikokrat usta, kakor bi lovil sapo — vzdihnil globoko poslednjikrat in — umrl.

Nisem bil navzoč pri balzamovanju trupla, nisem imel za to dovolj moči ; toda po dovršenem balzamovanju nisem zapustil telesnih ostankov niti za trenutek, ker nisem hotel, da bi ljudje, polagajoči jih v krsto, ravnali ž njimi kakor s prtljago. Kako grozen je ves pogrebni obred : te pare, sveče, udje bratovščin s kučmami na licu, to petje ! Še sedaj mi doni v ušesih : »Anima ejus« in »Requiem aeternam.« Tudi iz tega diha mračen in grozen dih smrti ! Telesne ostanke smo

spremili do Santa Maria Maggiore, in ondi sem si poslednjikrat ogledal to drago in veličanstveno lice. Campo Santo je že bilo kakor nekak zeleni otok. Drevesa so cvetela in beli mramor na grobovih se je kopal v solncu. Kako osupljivo turobno se je strinjalo to sprebujujoče se življenje, to zelenje, solnce in gostolenje ptičic — s pogrebom! Cele množice ljudstva so drle na pokopališče, kajti oče je bil po svoji dobrotljivosti tako znan v Rimu, kakor je znana teta v Varšavi. Mene pa je le dražil ta dohod množice, na licu katere se je zrcalila živahnost in pomladna dobra volja. Množice, zlasti v Italiji, jako rade prodajajo zijala — toda to pot jih je privabilo skupaj ne le sočutje, marveč tudi radovednost, videti sijajen pogreb. Človeški egoizem ne pozna mej, in prepričan sem, da celo ljudje, nravstveno in duševno uglajeni, kadar prisostvujejo pogrebu, prisostvujejo z nekim sočutjem ne zavedajoče se zadovoljnosti, da je to zadelo nekoga drugega in da niso oni tisti, katere pokopujejo.

Teta je prišla, ker sem jo povabil brzojavno. Toda ona s stališča svoje neomahljive vere zre na smrt kakor na premêno, na najsrečnejšo od vseh premen, zato je sprejela udarec, ki nas je zadel, mnogo mirnejše nego jaz. To je sicer ni oviralo jokati odkritosrčno ob bratovi krsti, vendar pa je ni napravilo otožne. Na to se je jela kaj prisrčno razgovarjati z menoj, katere prisrčnosti pa jaz nisem hotel razumeti, kar mi je še sedaj odkritosrčno žal. Niti z eno besedo se ni spomnila Angelice, marveč je govorila le o moji bodoči osamljenosti — ter me vabila končno v Plošev, zagotavlja me, da ondi se mi bo zapuščenost zdela

manj težka, ker najdem ljubeče srce, ali pred vsem drugim njeno staro srce, katero ljubi mene edinega na svetu. Jaz sem videl v tem samo voljo, nadaljevati mojo snubitev, kar se mi je ob času sveže očetove smrti zdelo kaj neprilичno in me je močno dražilo. Sedaj mi ni bilo mar za življenje, ne za snubitev in zaroko, ko pada na-me še senca smrti. V svoji žalosti sem ji odločno odbil vabilo ter jo nekako rezko odpravil. Povedal sem teti, da grem na potovanje, da odidem bržkone na otok Krf, na to se vrnem radi uredbe zapuščine za par tednov v Rim, in šele potem dospem v Plošev.

Ni me ovirala. Čuteča moja žalost, je bila do mene polna miline, kakor še nikdar. Odšla je tretji dan po pogrebu. Jaz nisem odšel na Krf, marveč sta me nasprotno Davisova vzela v svojo vilo v Peli, kjer se mudim že nekoliko dnij. Ali je gospa Davisova odkritosrčna ali ne, tega ne vem in tudi nočem o tem poizvedovati; vem samo to, da bi minobena sestra ne mogla skazati več brige in sočutja. S svojo, s skepticizmom zastrupljeno naravo, sem vedno pripavljen vsakogar sumničiti, toda ko bi se pokazalo, da se motim, se bom čutil vspričo te ženske res krivega, ker njena dobrota do mene v resnici presega navadno mero. —

Dne 26. sušca.

Skozi moja okna mi uhaja pogled na prekrasno višnjevkasto nebo Srednjezeemskega morja, ki ga zagrinjajo na robovih pasovi temnega safirja. V bližini vile se lesketajo valovi nalik ognjenim luskam, v da-

ljavi pa je morje gladko, tiho, kakor pomirjeno v svoji modrini. Tupatam je mogoče videti bela jadra ribiških čolničev; enkrat na dan pa vozi tu mimo parnik iz Marsilje v Genovo, ki vleče za seboj celo povescmo dima, ki se črni kakor oblak nad morjem, predno se razkadi in razpraši. Tu uživamo prijeten počitek. Misli moje se razprašijo nalik temu dimu med dvema modrinama, in človek živi tu nalik kaki rastlini. Včeraj sem bil jako utrujen, toda danes srkam vá-se s polnimi prsi sveže morsko ozračje, ki zapušča vlažne atome soli na mojih ustih. Naj reče kdo, kar hoče, ta Riviera je vendarle čudež stvarstva božjega. Večkrat si predstavljam, kake mlakuže morajo biti sedaj v Ploševu, kaka tema, kaki hitri suščevi preskoki od mraza v toploto, od snežene kaše, ki se vsuje iz mimoletetičih oblakov, do kratkih zabliskov solnca. Tu je nebo svetlo in jasno, morski vetrič, ki mi v tem hipu hladi čelo, se mi zdi sličen poljubu, omamljiva vonjava resede, heliotropov in rož prodira skozi odprto okno iz vrta kakor iz kadilnice. Zares, začaran kraj, »kjer citriona dozoreva«, a nekoliko začarana tudi palača, ker vse, kar se je dalo doseči z milijoni Davisa, in izboren njen ukus se nahaja v tej vili. Obkoljujejo me najodličnejša dela umetnosti: slike, kipi, neprekosljivi izvôdi »ceramike«, zlatarska dela Benvenuta. Oči, nasičene z naravo, se nasičujejo z umetnostjo, in pogled sam ne vé, kje ima počivati, k večjemu, da počiva na tej sijajni lastnici vseh teh zakladov, katere edina vera je lepota.

Toda po krivici jo imenujejo paganko, kajti ponavljam, da ona odkritosrčno ali neodkritosrčno soču-

stvuje z menoj ter si prizadeva, tolažiti me. Po cele ure se razgovarjava o očetu in pogostoma vidim solze v njenih očeh. Ker je opazila, da godba ozdravlja moje raztrgane živce, svira v pozno noč. Večkrat sedim v temi v svoji sobi ter zrem nekoliko brezmiselno skozi odprto okno na s srebrno mrežo pokrito morje ter poslušam te glasove, pomešane s pluskanjem valov, poslušam v polusnu, da pozabim na samega sebe, na istinitost in njene križe.

Dne 29. sušca.

Ne ljubi se mi niti pisati vsak dan. Čitava skupaj »Božanstveno komedijo«, ali bolje samo poslednji njen oddelek. Svoje dni me je zelo mikala, polna strašne groze, plastika Pekla, sedaj pa jako rad tavam po tej svetli megli, zaobljudeni še s svetlejšimi duhovi, s katerimi je prenapolneno Dantejevo »Nebo«. Časih se mi zdi, da vidim sredi teh žarkov znane mi ljubljene črte, in moja žalost postane takrat prav sladka. Sedaj šele umevam vso lepoto Neba. Vsekakor človeški duh še nikdar ni razprostrl tako široko svojih kril, nikdar ni objel tako ogromnega prostranstva, kakor v tej veliki, neumrljivi pesmi. Predvčerajšnjem, včeraj in danes sva čitala v čolničku. Odpeljeva se navadno jako daleč; takrat, ako vlada naokrog tišina, zvijem jadro in čitava, zibaje se na valovih, ali bolje, ona čita, jaz pa poslušam. Včeraj, po solnčem zahodu, se je pokrilo vse nebo z rudastim bleskom. Ona je sedela meni nasproti ter navdušeno čitala in pri tem dvigala sedaj-pasedaj svoje oči, v katerih se je odbijala svetloba zarje. V tem rudilu večerne zarje, daleč od obrežja,

na tem čolniču, zroč pred seboj to lepo žensko in poslušaje Danteja, sem bil naravnost omamljen, kakor bi ne živel več istinitega življenja.

Dne 30. marca.

Žalost, o kateri se mi nekoč zdi, da je že zaspala, se prebudi časih z novo močjo. Takrat bi kar najrajše zbežal odtod.

Dne 31. marca. Vila Lavra.

Dolgo sem mislil na Angelico. Imam v srcu nekak poseben občutek, kakor bi naju ločil kopni svet in morje. Zdi se mi, da Plošev leži nekje v hiperbojski krajini, na koncu sveta. To je omamljenje te vrste, v kateri se osoben vtis smatra za stvarno stanje reči. Pravzaprav ni Angelica daleč proč od mene, marveč jaz se oddaljujem čimdalje bolj od vsega Ploševskega, ki je imel poprej napolneno ž njo vse svoje misli in srce. Tu ne gre za to, da bi imeli moji počutki do nje popolnoma ugasniti. Ko jih pa analizujem, opažam vsekakor, da so izgubili svoj dejanski značaj. Pred nekoliko tedni sem ljubil ter nekaj hotel, sedaj pa ljubim, ali nočem ničesar. Očetova smrt je razpršila skupino mojih občutkov. Prav tako bi bilo na primer tedaj, ako bi pisal kako književno delo ter bi me vnanji nesrečni dogodki odtrgali od njega. Toda tega še ni dovolj! Vse moči mojega duha so bile še do nedavnega časa napete, kakor tetivo na loku, in sedaj, pod vplivom žalovanja velikega pomena, pod vplivom tega sladkega podnebja, te modrine, tega morja, ki ziblje človeka kakor v spanec, so oslabele. Živim, kakor sem že dejal, nekako rastlinsko življenje;

počivam, kakor človek, ki je povsem onemogel, in polščuje se me spanec, kakor bi se neprestano potapljajal v topli kopeli. Nikdar se še nisem čutil manj sposobnega za kako podjetje, in sama misel na to mi je naravnost zoperna. Ko bi hotel dobiti za-se geslo, bi rekel: »Ne budite me!«

Kaj bo takrat, ko se zbudim — tega ne vem. Sedaj sem sicer otožen, toda ne počutim se slabo, zato se nočem zbuditi in ne zavedam se svojih dolžnostij. Resnica, celo sam si le s težavo predstavljam, kako daleč sem od onega Ploševskega, ki se je čutil nekako zvezanega na Angelico. Zvezan? — S čim? Radi česa? Kaj se je zgodilo med nama? Samo ena mimoletčca, skoro neistinita dotika z ustmi njenega čela — dotika, ki more biti med bližnjimi sorodniki povsem opravičena... To je kaj smešna spodtika. Ali mar nisem s takimi vozli zvezal večkrat odnošajev, katerih razdrtje mi potem ni delalo nikakega očitjanja vesti? Ko bi ne bil njen sorodnik — nerečem! Ona je zares takrat drugače razumela — jaz, ki se ne varam nikdar, priznavam, da sem jo tudi razumel drugače, toda... Torej, naj-bo temu tako! naj imam to bodalko v svoji vesti. Ali se morda dogaja malo prestopkov vsako uro, vspričo katerih se ta prevara, kakoršno sem napravil Angelici, kaže naravnost otročja? Vest se more vkvarjati s podobnimi krivdami le v tem slučaju, kadar se vkvarja z nepotrebnimi rečmi, ko nima nikakega boljšega opravka. Te vrste prestopki stojé v takih odnošajih z istinitimi, kakor naši leni razgovori na terasah v dotiki s težavno in težko istinostjo življenja.

V ostalem ne slutim, kaj še vse pride. Pred vsem drugim hočem sedaj miru ter nočem misliti na nič. »Ne budite me!« Danes pri obedu je nanesla govorica na to, da v polovici malega travna, ko prične vročina, zapustimo Pelo in odrinemo na Švicarsko. Celo to me navdaja z grozo. Zdi se mi, da bo morala revnega Davisa njegova žena nastaniti v kakem zavodu. Njemu se je zares začelo mešati. Po cele dneve molči ter gleda v tla, samo časih pa časih ogleduje svoje nohtove, ker se neprestano boji, da bi mu ne odpadli. To so posledice znorelega življenja in morfija.

Neham pisati; bliža se namreč ura, ko se napotiva na sprehod po morju.

Dné 2. malega travna.

Včeraj je bila nevihta. Južni vihar je nagnal skupaj oblake kakor konje na dirko. Nekaj časa jih je trgal in skubel, zganjal skupaj in razganjal pod nebom, potem jih je spravil pod sebe in jih potlačil z vso močjo na morje, ki je hipoma potemnelo kakor lice človeka v jezi ter začelo v odgovor metati pene kvišku. Pravcata vojna dveh besnot, kateri, napadajoči se vzajemno, dajata od sebe grom in blisk. Toda vse to je trajalo le kratko. Vendar pa se nisva peljala na najin navaden sprehod — morje je bilo preveč razburkano. Pač pa sva ogledovala nevihto z balkona, s šipami zakritega, in časih sva zrla drug na drugega. Težavno je bilo se dalje mamiti. Med nama nastaja nekaj, začelo se je nekaj goditi. Nihče od naju ni spregovoril niti besedice, ki bi prekoračila mejo

navadne prijaznosti, nihče ni priznal ničesar ; vendar, ko govoriva drug z drugim, čutiva, da najine besede so samo nekak zastor nečesa drugega. Prav to se tudi godi, kadar se voziva po morju, kadar skupaj čitava, kadar poslušam njeno sviranje. Vse to najino dejanje se kaže kakor pretveza, kakor neodkritosrčna vnanja oblika, pod katero se skriva in taji nekaka druga tajnostna stvar, doslej še nema in z zakritim licem, toda vedno navzoča in hodeča kot senca za nama. Nihče od naju je noče doslej imenovati — vendar pa čutiva neprestano njeno navzočnost. Ta prikazen se ponavlja bržkone neprestano, kadar moški in ženska jameta vzajemno vplivati drug na drugega. Kedaj je to pričelo med nama, ne vem natančno povedati ; vsekakor pa priznavam, da ni prišlo povsem nepričakovano.

Okoristil sem se z gostoljubjem Davisov, ker ona je bila prijateljica mojega očeta ter mi je kazala toliko sočutja po njegovi smrti, kakor nihče drugi v Rimu. Imam pa vendar toliko zavesti, da sem takoj po svojem dohodu semkaj, navzlic sveži bolečini, imel občutek, da med menoj in to žensko pride do nekake premene v odnošajih. Razsrdil sem se na samega sebe, da se skoro drugi dan po smrti mojega očeta more dobiti v mojih mislih podobna zavest, toda imel sem jo. Danes se samo uresničuje moja slutnja. Ako sem pri tem rekel, da najini spremenjeni odnošaji imajo zakrit obraz, se je zgodilo to radi tega, ker še ne vem, kedaj napoči prelom in v kaki obliki — toda domišljujem si, kaka bo vsebina ter se nahajam pod vplivom te vsebine. Bil bi tudi naiven, ko bi dopuščal, da ima ona v tem oziru manj zavesti nego jaz. Brž-

kone je ima še več. Bržkone da ona vodi te premene, in vse, kar se godi, se godi po njenem privoljenju in po hladni razsodnosti. Logarjeva Dijana nastavlja mreže živalim! Toda kaj mi to škoduje? Kakor vsak pravi mož sem tudi jaz taka nevarna žival, ki se pusti loviti le radi tega, da se v primernem trenutku more vreči na lovca. V takih slučajih imamo vsi dovolj eneržije. To je borba, v kateri mora po naravnem potu ostati zmaga pri nas. Dobro mi je znano, da me Davisova ljubi, toda jaz je ne ljubim. Najino vzajemno vplivanje drug na drugega je v najboljšem slučaju vplivanje dveh paganskih narav, močno umetniških in poltenih. V njem igra vlogo tudi samoljubje, toda tem slabeje za njo, ker v taki igri se je moči spozabiti in dospeti tjekaj, kamor pripelje človeka ljubezen.

Jaz že ne zaidem predaleč. V mojih občutih do nje ni povsem nič naklonjenosti, niti ganutja, marveč je le zanos do umetniškega dela in vaba, ki je pri možeh prirojena, ako je to občudovano umetniško delo živa ženska. Oče mi je dejal, da vrhunec zmage za nas je, spremeniti angelja v žensko; jaz pa si mislim, da nič manjše slavlje za moškega bi bilo, začutiti ovite tople roke florentinske Venere okrog svojega vratu.

V tem oziru je ta ženska v pravem pomenu besede to, kar si najbolj rafinovana in najbujnejša človeška domišljija more poželeti. To je Frîna. Lahko je zares izgubiti pamet, kadar jo človek vidi na primer v obleki, tako tesni, da so vse oblike njenega telesa prav enako vidljive kakor oblike kipa. Na čolničku,

ko čita Danteja, je slična Sibili, in takrat je lahko razumljiva oskrunjevalna strast Neronova! Tako lepa je, da je skoraj zlokobna v svoji lepoti. Samo skupaj zraščene črne obrvi tvorijo iz nje sočasno, sedanjo žensko — ki pa te še bolj dražijo. Ona ima navado, kadar si popravlja lase, založiti obe roki za tilnik; takrat se njena ramena dvignejo, vsa postava dobi drugo podobo, prsi se napnó, in treba je krepke volje, da človek premaga skušnjavo, da je ne pograbi in ne odnese na rokah, daleč proč od človeških očíj.

V slehernem od naju sedi skrit Satir. Kar se mene tiče, sem, kakor sem že dejal, posebno rahločuten človek, torej tudi, ko pomislim na to, da se med menoj in med tem živim kipom Junone začenja nekaj goditi, da naju nekaka neizprosna moč podi drugega k drugemu, pa se mi hoče časih kar zavrteti v glavi, da povprašujem sam sebe, kaj popolnejšega me neki more doleteti v življenju?

Dné 3. malega travna.

Kolikor more ženska skazovati sočutja in skrbi prijatelju, katerega je doletela težka izguba, toliko mi jih ona skazuje. Ali vendar čudna stvar; ta dobrota dela ná-me vtis mesečne svetlobe: ima blesk — brez toplote; ima vse dovršene oblike, samo duše nima; izvira iz nakane, ne pa iz narave. Iz mene sicer govori skeptik, toda jaz se nikdar tako ne upijanim, da bi imel v tej pijanosti izgubiti svojo opazovalno sposobnost. Ko bi bila ta boginja dobræ bi bila dobra

za vse. Med tem — na primer njeni odnošaji do moža mi ne dopuščajo, kar se tiče njenega srca, nikakih prevar. Nesrečni Davis ima zares tako mrzlo kri, da ga zebe celo ob solnčni vročini, toda kako ga zebe tudi poleg nje ! Nikdar še nisem videl niti iskrice sočutja do njegove revščine. Ona ga tako rekoč ne vidi in ne pozna. Ta milijonar hodi sredi gizde, ki ga obkoljuje, tako reven, da se človeka kar žalost polasti. On je navidezno malomaren za vse, toda dokler ima človek še nekoliko zavesti, čuti vendar, ako mu kdo skazuje dobrote. Najlepši dokaz je to, da se mi Davis skazuje hvaležnega tudi raditega, da se časih razgovarjam ž njim o njegovem zdravju.

Morda ga tudi vodi ta nezavestna vaba, na podlagi katere se slabotno in onemoglo bitje oprijemlje močnejšega ? Jaz, resnica, kadar vidim njegovo kakor kreda blede lice, ki ni večje od moje pesti, njegove noge, podobne palicam, njegovo drobno postavo, zavito celo ob času vročine v topli svršnik, ga vsikdar odkritosrčno pomilujem. Nočem pa se niti sam pred seboj delati boljšega nego sem v resnici. To sočutje pa me ne odvrne od ničesar. Beljuga živi radi tega, kakor pravi Skakespaere, da postane plen jegulje. Že večkrat me je napolnilo z začudenjem to, da kadar gre za žensko, postanejo možje neusmiljeni drug do drugega ; to je nekak ostanek živalskega nagona, ki zapoveduje, boriti se za samico na življenje in smrt. V taki borbi, kadar zavzame med ljudmi izjemno stališče, gorje slabejšim ! Celó čast je ne ovira ; pač pa jo obsojuje brezobzirno samo vera.

Dné 12. malega travna.

Že skoro deset dnij nisem pisal. Med nama je počilo že pred tednom. Pričakoval sem že naprej, da se to izvrši na morju. Te vrste ženske, kakor je Lavra, celo v trenutkih spozabljenja ne pozabijo na primerna tla. Ako celo dobra dela opravljajo le radi tega, ker se jim to prilega, tem bolj jim je treba te lepote v padcu. S tem se druží zaljubljenost v nenavadne reči, ki ne izvira iz poezije, ki tiči v njihovih dušah, marveč iz volje, lepšati se z vsem, kar le more služiti človeku v okras. Nisem zgubil glave še tako daleč, da bi glede Lavre spreminjal svoje mnenje, toda v resnici ne vem, ali nima pravice biti taka, kakoršna je, ter si misliti, da so celo solnce in zvezde tu radi tega, da bi se mogla dičiti ž njimi.

Brezozirna lepota mora biti po naravni poti neizmerni egoizem, kateri podvrže sam sebi vse. Lavra je poosobljenje te lepote, in nihče nima pravice zahtevati od nje več nego to, naj bi bila vedno in povsod zala — vsaj jaz ne zahtevam ničesar več...

Blagrujem svojo veslarsko spretnost, kateri na hvalo moreva biti na svojih sprehodih v čolniču na morju sama. Pred enim tednom mi je rekla Lavra ob času največje vročine, da hoče odriniti na morje.

Ona se nalik Hekati kaj rada praži na solncu. Lahen piš naju je zanesel dovolj daleč od obrežja ter nakrat utihnil. Najino jadro je upadlo ob jamboru. Solnčni žarki, odbijajoči se kakor zrkalo od gladke vode, so še povečali vročino dneva, dasi je bil že

minil poldan. Lavra se je vlegla na indijansko plahto, ki je pokrivala dno čolniča in oprla glavo ob vajšnico, ležala nepremično, zalivana z rdečkasto svetlobo solnčnih žarkov, ki so prodirali skozi baldahin čolniča. Polastila se me je čudna lenoba in ob enem pri pogledu na to žensko, katere mične oblike so se razločno videle pod lahno obleko, se me je pollaščevala očarujoča groza. Tudi v njej je tičala nekaka onemoglost; oči je imela meglene, usta na pol odprta, vsa postava je bila videti bolna in onemogla. Ko sem uprl vanjo svoj pogled, je zapirala trepalnice, kakor bi hotela reči: »Evo, kako slaba sem...«

Zelo pozno sva se vrnila v vilo, in ta najina vrnitev mi še ostane dolgo v spominu. Po solnčnem zahodu, ob času, v katerem se nebo in morje stopi v eden sam blesk brez meje in ločitve, je nastala noč tako mična, da druge njej podobne še nisem doživel na Rivieri. Iz morja je priplaval velik, rdečkast mesec ter oblil temo z nežno lučjo in ob enem vrgel na morje širok prod leskeče se svetlobe, po katerem sva jadrala k obrežju. Morje je kakor po navadi lahno kipelo. Iz majhne pristaje so nama doletavali na ušesa glasovi ligurskih ribičev, ki so prepevali v zboru pesmi. Piš je nastal znovič, toda prihajal je od kopnega sveta ter donašal s seboj vonjavo cvetja pomaranč. Dasi se ne znam zatopiti popolnoma v noben vtis, sem bil vendar pod čarom te neizmerne miline, ki se je povznesala nad kopno zemljo in nad morjem, počivaje nalik rosi na predmetih in na dušah, ves prevzet. Nekaj časa sem zrl na to kakor Helena krasno žensko, ki je ležala v mesečni svetlobi pred menoj, ter si domišlje-

val, da živim v času nekdanjih Grkov in da jadrava do svetih oljkinih gajev, v katerih se izpolné Eleuzijske tajnosti. Najini navdihi so se mi zdeli slični ne le zanosu strasti, marveč nekakšnemu kultu, nekaki mistični zvezi s to nočjo, s to pomladjo, z vso naravo.

Dne 15. malega travna.

Napočil je dan najinega odhoda, toda nisva odšla. Moja Hekata se ne boji solnca; za Davisa je ono zdravnik, meni pa se bo godilo istotako v Švici kakor tukaj. Čudna misel mi je prišla v glavo; nekoliko se je branim, vendar pa jo izpovem odkritosrčno: evo, zdi se mi časih, da duša kristijana, naj bi se tudi vir vere posušil v njem popolnoma, ne more živeti le od lepote oblike. To je sicer zame kaj otožna iznajdba, kajti ako je istinita, pa se mi izpodmakne izpod nog ta podlaga, na kateri sedaj stojim. Ta misel pa se mi pogostoma vrača. Mi smo ljudje z drugačnejšo oliko. Naše duše so polne dvigajočih se strelc in nježne gotike, ki je bila Grkom tuja in katere vpliv nas veže za vedno. Naše se povspenjajo po nagonu kvišku, njihove — so se raztegale ugodno in preprosto po zemlji. Oni izmed nas, v katerih se preliva duh Helade, močnejše nego v drugih, potrebujejo v resnici lepote za življenje ter jo vneto iščejo, toda ti nehoté zahtevajo, naj bi Aspazija imela oči Dantejeve Beatrice. Podobna želja tiči tudi v meni. Kadar pomislim, da ta prekrasna človeška žival — Lavra — pripada meni in da bo pripadala, dokler bom hotel, me prevzema dvojnotera in

popolna radost: radost moža in čestitelja lepote; ali vendar mi še nečesa nedostaja in mi je nekako čudno. Na oltarju mojega grškega templja stoji boginja iz mramorja — toda moja gotika je prazna. Priznam, da me je doletelo nekaj, kar se opira malone ob brezkončnost, ne morem se samo ubraniti mislim, da ta popolnost vleče za seboj senco. Nekdaj sem si mislil, da Goethejeve besede: »Vi boste podobni bogovom in živalim« zagrinajo življenje ter so poslednji izrazi njegove modrosti; sedaj pa, ko izpolnujem to zapoved, čutim, da v njej ni angelja.

Dne 17. malega travna.

Davis me je dobil danes sedečega na podnožniku, z glavo oprto ob Lavrina kolena. Z njegovega brezkrvnega lica in ugaslih očij ni izginil niti za trenutek izraz malomarne potrnosti. V svojih mehkih čevljih, zakvačkanih z indijanskimi solnci, je smuknil mimo, tiho kakor duh, ter šel v svojo biblioteko. Lavra je bila videti vzvišena, ko so se ji oči zalesketale od nevkrutljive jeze. Jaz sem se dvignil ter čakal, kaj še vse pride. Šinilo mi je v glavo, da Davis morda pride iz biblioteke s samokresom v roki. V tem slučaju sem bil namenjen, vreči ga z ogrtačem in čevlji vred skozi okno. Toda ni prišel. Čakal sem ga dolgo, ali zaman. Ne vem, kaj je delal ondi; ali je premišljeval svojo revščino, ali se je jokal, ali je ostal popolnoma malomaren. Sešli smo se vsi trije šele pri zajutruku in se vsedli, kakor bi se ničesar ne bilo pripetilo. Morda se mi je le v domišljiji dozdevalo, da

obrača Lavra vanj svoj jezen pogled ; v njegovi apatiji pa je bilo tudi zapaziti nekak bolestnejši izraz nego navadno. Priznavam, da mi je tako razvozljanje te zadeve bilo bolj zoperno nego vsako drugo. To lice sem videl potem pred seboj ves dan in evo, še sedaj stoji pred menoj kot nemo očitanje. Nisem sicer prepirljivec, toda pripravljen sem, biti odgovoren za to, kar delam. V ostalem pa sem plemič ter bi mi bilo ljubo, da bi ta človek ne bil tako majhen, bolehav, na pol mrtev, no skratka: tak nesrečen pohabljenec. Zdi se mi, da začutim neke odurne občutke, kakor bi bil dal zaušnico pohabljenecu — in le redko kdaj se čutim tako nezadovoljnega.

Odrinila pa sva vendar, kakor po navadi, na morje, ker nisem hotel, da bi si Lavra mislila, da z obzirom na Davisa tega ne smem storiti; toda ondi je prvič prišlo k nesporazumljenju med nama. Izpovedal sem ji svoje dvome; ko pa se jim je začela smejati, sem ji rekel naravnost:

»Ta smeh se ti ne prilega, a pomni, da smeš storiti vse, izvzemši to, kar se ti ne prilega.«

Takrat je ona naježila svoje skupaj zraščene obrvi in mi odgovorila z grenkobo:

»Po tem, kar se je pripetilo med nama, moreš še bolj brez kazni žaliti mene nego Davisa.«

Vspričo takega izgovora mi ni ostalo nič drugega nego prositi jo odpuščanja, zato je tudi kmalu nastala med nama sloga, in Lavra je jela govoriti o sebi. Dokazala mi je še enkrat svojo bistrournost. V obče, kolikor poznam ženske, so mi vse v nekih pogojih kazale nepremagljivo voljo, pripovedovati mi svoje

dogodke. Jaz jim tega ne zamerim, ker mi to samo dokazuje, da čutijo potrebo, opravičiti se v lastnih in tujih očeh, katere potrebe mi niti ne čutimo. Mimogrede rečeno, nikdar še nisem srečal ženske tako razumne, ki bi v onem pripovedovanju ohranila primerno, umetniško mero, niti tako resnicoljubne, ki se v tem slučaju ne bi poslužila laži v boljše svoje opravičenje. V tej zadevi pozivljam na pričo vse moške, ki pri priložnosti morejo ob enem potrditi, da podobni dogodki padea so vsikdar drug drugemu podobni, zato tudi nenavadno dolgočasni. Lavra je jela praviti o sebi tudi z neko vneto zadovoljnostjo, toda na tem se je tudi omejila podobnost padea z drugimi padlimi angelji. V tem, kar mi je pravila, je bilo morda nekoliko migljaja na originalnost — prav nobenega pa na žrtev. Vedoča, da ima pred seboj skeptika, ni se hotela izpostavljati prizanesljivemu smehu neverjetnosti. Njena odkritosrčnost se je naslanjala na drznost, in bila bi se združila malone s cinizmom, ako bi ne bila sistem življenja svoje vrste, v katerem estetika povsem nadomeščuje etiko. Hotela je, naj bi njeno življenje imelo rajše podobo Apolina nego gube razposajenosti, evo, to je njena filozofija! Z Davisom se ni omožila radi njegovih milijonov, marveč radi tega, da bi si ž njih pomočjo ustvarila življenje, kolikor človeku le mogoče olepšano, ali to ne v splošnem, marveč v najvišjem, umetniškem pomenu te besede. V ostalem ne čuti v sebi glede moža nikakih dolžnostij, ker se je zastran tega že poprej zavarovala; goji pa do njega le toliko pomilovanja, kolikor ogavnosti — ker je pa on povsem malomaren za vse, zato ji ni

treba računati ž njim več nego takrat, ako bi umrl. Pri tem je dodala, da sploh ne računa z ničemur, kar nasprotuje lepoti in okrasju življenja. Za društvene obzire se le malo briga, in motil bi se, kdor bi jo sodil drugače. Mojemu očetu ni skazovala prijaznosti radi njegovih odnošajev, marveč radi tega, ker je videla v njem umetniško delo narave. Mene ima že dolgo rada. Ona razume, da bi imela za-me večjo ceno, ko bi me stala njena pridobitev več truda, toda ni hotela barantati z lastno srečo.

Kaj čuden vtis so delala na-me načela te vrste, ki so jih oglaševala tuja usta z glasom, mehkim, jasnim, polnim rudninskega žvenketa. Govoré to, je zavila krilo okrog svojih nog, kakor bi hotela napraviti poleg sebe prostor za-me. Časih je sledila z očmi za mimoletječimi galebi, pa jih zopet uprla v moj obraz, radovedna, kaj se ji posreči čitati z njega. Jaz sem poslušal z zadovoljnostjo njene besede; one so mi bile namreč dokaz, da sem pogodil značaj te ženske. Bilo pa je vendar v njih zame nekaj povsem novega. Evo, razun vsega priznanja, kakoršno sem imel do njenega razuma, sem si mislil, da se njena dela ravnaajo več ali manj po nagonu, da izvirajo večinoma iz njene narave; nisem niti dopustil, da bi bila sposobna, izmisliti si ves sistem, da podpre ž njim opravičenje nagonov svoje narave. To jo je celo nekoliko požlahtnilo v mojih očeh; pokazalo se je namreč, da ondi, kjer sem jo imel na sumu, je ona postopala samo složno s svojim načelom, mogoče, da s slabim in celom strašnim — toda vendar le z načelom. Zdelo se mi je na primer, da ima skrit namen, omožiti se po Davisovi

smrti z menoj — sedaj pa mi je pokazala, da sem se motil. Sama je začela govoriti o tem. Priznala mi je, ko bi jo poprosil za roko, da bi bržkone ne imela moči, mi odkloniti prošnjo, ker me bolj ljubi nego si mislim (tu sem videl temno rdečico, ki je zalivala njeno lice in vrat); vsekakor pa ona vé, da do tega nikdar ne pride, kajti zagotovljena je, da jo prej ali pozneje zapustim z lahkim srcem, toda kaj za to? Evo, ona vtakne roko v vodo ter začuti pri tem razkošni hlad; ali se ima morda radi tega odreči temu razkošju, ker vé, da solnce črez malo časa posrka to vlago z njenih rok?

Ko je tako govorila, se je sklonila preko čolna, pri tem se je pokazal njen život v vsej svoji popolnosti, in potopivši svoje roke v vodo, jih je potem stegnila proti meni, mokre, rdeče ter osvetljene od solnca.

Prijel sem za te modre roke — ona pa, kakor da je pogodila moj vtis, se je oglasila s sladkim, prikupljivim glasom:

»Pojdi !...«

Dne 20. malega travna.

Včeraj nisem videl Lavre ves dan, ker je bila bolna. Prehladila se je, sedeča pozno zvečer na balkonu, naposled pa se je prehlad spremenil v trganje po zobeh. Kak dolg čas! Na srečo je dospel še predvčerajšnjim k Davisu zdravnik, ki ostane odslej stalno pri njem; sicer bi ne imel z nikomur spregovoriti niti besedice. To je neki mlad Italijan, podoben kosu oglja, majhen, črn, z veliko glavo in z bistrimi očmi. Kaže se jako razumnega.

Očividno je že takoj prvi večer spoznal položaj in odnošaje, ki so vladali med nami; smatral je vse to za naravno, in brez omahovanja me je priznal za pravega gospodarja te hiše. Nisem se mogel ubraniti smeha, ko me je, dospevši danes zarano, vprašal, ali more videti »gospo grofinjo« in zapisati ji zdravilo. V tem kraju vladajo kaj originalni običaji. Povsod drugod, kjer na omoženo žensko pada sum, da pripada komu drugemu, napravijo na njo velik lov, odlikujé se pogostoma z okrutnostjo. Tu pa nasprotno se ima ljubezen v taki časti, da se postavijo takoj vsi na njeno stran ter jamejo snovati zarote na korist zaljubljenih. Rekel sem Italijanu, da vprašam gospo grofinjo, ali ga hoče sprejeti. Danes, po zajutrkú, se mi je posrečilo, priti v Lavrin buduar. Ni me rada sprejela, ker ima lice nekoliko zabuhlo, ter ni hotela, da bi jo videl tako.

Pogled na njo me je res spomnil mojega nekdanjega učenja v risanju. Zapazil sem bil takrat, da ko slikaš novodoben obraz, se ti lahko vrinejo pod čopič razne netočnosti, da smeš celo to in drugo spremeniti, toda da le ostane izraz, ostane ideja lica, pa podoba prav nič ne zgubi na tem. Vse drugače pa je pri prerisovanju antik: vsakoršna netemeljita črta, vsakoršno zbočenje na stran, razdere harmonijo lica ter napravi isto drugačnejše. Vzglede tega sem imel sedaj na Lavri. Zabuhlost njenega lica je bila prav majhna, prazapprav je nisem niti videl, ker jo je uporno skrivala pred menoj, ker pa je imela oči nekoliko zardele in trepalnice nekoliko težje nego navadno, pa že ni bilo to več ono isto lice, popolno v svoji har-

moniji, in prav daleč je imela do svoje nekdanje lepote. Seveda tega Lavri nisem dal spoznati; toda ona je sprejemala moje ljubimanje z nekakim nemirom, prav tako, kakor bi jo mučilo očitiranje vesti. Očividno je tok po njenih načelih bolezni, ki je grešna.

To so kaj čudna načela! Jaz tudi imam brezdvomno v sebi dušo starodavnega Grka, toda za paganom tiči vendar v meni še nekaj več. Lavra utegne biti s svojim modrovanjem sčasoma jako nesrečna. Razumem še, da si človek more ustvariti vero iz lepote sploh, toda ustvariti jo iz lastne lepote, to znači: pripravljati nesrečo samemu sebi. Kaka vera je to, katero že majhna oteklina omaja in katero more znamenje na nosu razburiti do dna?

Dne 25. malega travna.

Vsekakor je treba odriniti v Švico, ker vročina začenja biti neznosna. Vrh tega pa še sedaj začenja pihati Scirocco, nalik vročemu dihanju iz Afrike. Morje zares hladi ta dih puščave, sicer pa je zelo zopern.

Davisu Scirocco neizmerno škoduje. Zdravnik ga čuva takrat, da ne zavživa morfija, radi česar je časih razdražen do najvišje stopinje, časih pa se pogrezne v popolno otrpnelost. Toda zapazil sem, da se celo v trenutkih razdraženosti boji Lavre in mene. Kdo ve, če se morda v možganih tega na pol znorelega človeka ne poraja misel, da ga preganjava, če ga morda ne muči sum, da ga hočeva ubiti ali utopiti? Sploh je odnošaj do njega zame jedna najtemnejših strani v moji ulogi. Pravim: ena, kajti zdi se mi, da je še mnogo

drugih. Ne bil bi bržkone pri polni zavesti, ako bi ne zapazil, da moja duša ne postaja le gnusna, marveč da se pogreza v zagrljajih te ženske. Ne morem niti izpovedati, koliko ogavnosti, grenkobe in očitanj mi je povzročala iz početka misel, da sem se potopil v to brezdno uživanja in razkošja čustev tako neposredno takoj po očetovi smrti. Razburjala se je radi tega tudi moja vest, kakor tudi nežnost mojih občutkov, katero imam brezdvomno. Bilo mi je to tako zoperno, da nisem mogel pisati o tem. Sedaj sem postal malomaren za to. Časih si še ponavljam ono očitanje, mislim na njo, toda v resnici ne čutim več očitanja.

Prizadevam si pozabiti Angelico. Spomin na njo me dolgočasi, ali bolje, ne morem priti do ravnotežja, kadar se spominjam te ploševske epizode iz mojega življenja. Za hip se mi zdi, da je nisem vreden; drugič, da sem bil osel ter sem igral pri tej deklici smešno vlogo, ko je vendar podobna deseterim drugim. To pa tudi draži moje samoljubje, radi česar čutim n kako mržnjo do Angelice. Godi se mi tako, da imam v eni uri neko neukusno zavest svoje krivde glede Angelice, drugo uro pa se mi zdi ta krivda bedasta in otročja. Sploh se ne strinjam s seboj ni s takim, kakoršen sem bil v Ploševu, niti s takim, kakoršen sem današnji dan. V meni se izgublja v neki meri razlika med slabim in dobrim, ali kar je še več, za to razliko začenjам biti malomaren. To izvira iz nekake lenobe duha, od druge strani mi pa ta prinaša rešitev; kadar me namreč notranje razprtije dovolj utrudijo, pa mi govori: »Denimo, da si slabejši, nego si bil — toda kaj za to? Čemu se imaš mučiti s kako rečjo?«

Nadalje vidim v sebi še eno premêno. Polagoma sem se privadil celo na to, kar je v početku tako dražilo mojo čast — ter dajem sedaj več ali manj malomarno zaušnice pohabljenцу. Že nekoliko dnij sem zapazil, da si dovoljujem na tisoče takih rečij, do katerih bi se nikdar ne bil drznil, ako bi bil Davis, namesto, da je tak fizičen in duševen Lazar, krepak človek, ki bi znal braniti svojo čast in svojo last. Sedaj se že niti ne trudiva več s tem, da bi se vozila po morju... Nikdar bi ne bil verjel, da bi mogla moja občutljivost tudi v tem oziru postati tako topa. Lahko mi je seveda reči: Kaj je meni mar ta revni levantinec? Toda žalibog, nasprotno se ne morem ubraniti pogostoma mislim, da moja črnolasa boginja, noseča obrvi Junone, ni nikaka Junona, marveč je to Cirka, katera s svojim dotikljajem spreminja ljudi — kako bi se dalo to najbolj mitologiški povedati — v odgojence Evmeja.

Ali kadar se vprašam, v čem tiči vzrok, pa je moj odgovor enak bankerotu mnogih prejšnjih nazorov. Evo, naša ljubezen je pravzaprav le ljubezen kože, ne pa duše. Neprestano se mi vrača misel, da novodobnemu človeku to ne more biti dovolj. Z Lavro sva bila podobna bogovom in živalim, ne pa ljudem. Po pravici: najinih občutkov niti ni mogoče imenovati ljubezen, kajti drug drugega samo želiva, brez srčnega nagnjenja. Ko bi bila Lavra drugačna in ko bi bil jaz drugačen, pa bi lahko bila stokrat srečnejša, in jaz bi sedaj ne čutil, da prihajam v Evmejevo zavetišče. Razumem, da ljubezen, ki hoče biti le duh, ostane samo senca: toda povsem oropana duha, ostane samo

podlost. Druga reč je, da ljudje, katerih se je dotaknil rožiček Cirke, morejo najti dopadajenje nad podlostjo.

Kar čudno in otožno mi je, da more človek helenskega tipa pisati take reči! Toda glede na moj Helas se me polasča skepticizem; začenjam dvomiti že, ali je mogoče, živeti s temi preživelimi oblikami življenja? Ker sem pa vedno odkritosrčen, pišem to, kar mislim.

Dne 30. malega travna.

Včeraj mi je prišlo v roke tetino pismo. Poslali so mi ga iz Rima. Napisano je bilo pred dvema tednoma, ne razumem, radi česa se je tako dolgo mudilo v Casa Osoria. Teta je prepričana, da sem bil na Krfu, toda domišlja si, da sem se moral že vrniti, in piše mi, kakor sledi:

»Z velikim hrepenenjem in nemirom pričakujemo poročil od tebe. Jaz sem že stara ter sem nekam zarastla v zemljo, da me sicer vsak veter lahko ne omaja, toda žali me pogled na Angelico. Ona je pričakovala pisma od tebe z Dunaja ali iz Rima, ker ga pa ni bilo, se je jela vznemirjati. Potem, kakor veš, je prišla smrt tvojega očeta. Govorila sem nalašč glasno pri Angelici, da sedaj ne moreš na nič drugega misliti nego na svojo izgubo, da se pa čez nekoliko tednov otreseš svoje otrplosti in se vrneš k dejanskemu življenju. Jaz in Angelica ne govoriva odkritosrčno, toda izborna se razumeva. Videla sem tudi, da se je jako pomirila. Toda ko je pretekel mesec in ti nisi dal niti glasu od sebe, se je jela vznemirjati največ zbog tvojega zdravja, toda gotovo tudi radi tega, ker

si na nas pozabil. Tudi jaz sem bila nemirna in pisala sem nekekrati na Krf, poste restante, tako, kakor sva se bila dogovorila. Ker pa nisem prejela nikakega odgovora, sem naslovila pismo na tvojo hišo v Rimu, kajti misel, da si morda bolan, nam zastruplja življenje. Napiši vsaj nekoliko besed — ter pred vsem drugim otresi se, moj predragi Leon, apatije ter pridi k zavesti. Hočem biti odkritosrčna do tebe. Angeličino tugo je povekšalo mnogo tudi to, da se je nekdo nalagal njeni materi, kako si ti po vsem svetu znan po svojih sleparstvih. Pomisli vendar, kako se jezim radi tega! Celina je to ponovila v obupu hčerki in sedaj ona neprestano boleha na migreni, druga, revica, pa je obledela, shujšala in se spremenila tako, da človeka kar žalost stiska za grlo. Ali to ti je kaj ljubka stvarica ter vedno dobra kakor angelj! Navidezno se kaže veselo, da bi ne žalila matere, toda jaz vidim izborna, kaj se godi v njej, in srce mi poka radi tega. Moj najdražji, jaz tudi nisem govorila s teboj o tem v Rimu, ker sem hotela prizanesti tvoji bolesi, toda taka nesreča, to je vendar-le volja božja, katere se je treba privaditi in ne povsem otrpniti v življenju. Ali nam ne bi mogel napisati kakih besed, ki bi nas pomirile?

Imej usmiljenje z deklico. Jaz ne skrivam pred teboj, da si najiskrenejše želim, da bi se po preteku tvojega žalovanja mogla združiti, bodisi čez eno leto, ali dve leti, kajti po mojem mnenju je Angelica feniks. Toda res, ko bi imelo biti celo drugače, pa bi tudi v tem slučaju bilo bolje, ko bi nam to na kak način dal spoznati. Ti veš, da jaz ne pretiravam nikdar, in ako

ti pišem o tem, se godi to radi tega, ker se v resnici bojim za Angeličino zdravje. Pri tem ti je treba pomisliti, da gre tu za njeno prihodnost. Kromicki je začel čimdalje pogosteje obiskovati ti gospe, in očitno je, da ima nekake namene. — Hotela sem ga brez daljših ceremonij po svoji navadi zapoditi, tem bolj, ker sem slutila, da ji je on natvezil misli o tvoji vihravosti, toda Celina me je rotila, naj tega ne storim. Ona je vsa obupana ter nič, prav nič ne računa na tvojo naklonjenost do Angelice. Kaj mi je bilo storiti? Ali pa morda ona prav sluti kot mati?

Odpiši mi, moj Leon, čim hitreje, objednem sprejmi blagoslov stare žene, ki ima tebe edinega na svetu. Angelica ti je hotela ob svojem času pisati in ti naznaniti svojo žalost, toda Celina ni dovolila, radi česar so se celo sprli. Celina je sicer jako dobra ženska, vendar pa me večkrat spavi v jezo. Sprejmi poklone in pozdrave od nas vseh. Mladi Hvastovski snuje pri nas pivarno. Imel je nekoliko svojega denarja, ostalo sem mu jaz posodila.

V prvem hipu se mi je zdelo, da to pismo ni napravilo na-me nikakega vtisa; na to sem jel hoditi po sobi, in spoznal sem, da se motim. Vtis se je povečal vsako minuto, in končno se mi je zdel kakor basen. Po preteku ene ure sem si rekel z začudenjem: »Kaj za vraga, da vendar ne mislim nič drugega? Kar čuditi se je bilo temu, s kako naglico so me prevzemali najrazličnejši občutki, ki so priletavali drug za drugim, kakor bi jih nalik oblakom priganjal veter. Kako močno je že razvita v meni živčna bolezen! Najpoprej me je pretreslo sočutje do Angelice. Vse to,

kar sem čutil še pred nedavnim do nje, kar je bilo nekako zakrito v tajnosti moje duše, je dospelo nakrat, nalik sopari, na površje. Odpotovati, pomiriti jo, pritisniti jo na prsi in jo osrečiti, to je bil prvi nagon srca, še sicer oddaljen od točno upodobljene volje, toda nenavadno močan. Ali ko sem si predstavil njene solzne oči, njene roke v mojih rokah, je vstal ta nagon občutkov, ki sem jih začutil do nje, z vso močjo od mrtvih. Na to mi je prišlo na misel, primerjati Angelčico z Lavro, katera primera pa je morala skončati neugodno za Lavro. Obenem mi je tudi tako življenje, kakoršno sem živel tukaj, postalo prava kost v grlu. Začutil sem potrebo čistejšega zraku nego je bil ta, ki sem ga tu dihal, ter tišine in miline in zlasti: pristnosti občutkov. Ob enem me je prevzemalo veselje, da tu še ni nič izgubljeno, da se še vse da popraviti in da je to odvisno le od moje volje. Nakrat mi je prišel v glavo Kromicki in Angeličina mati, katera mi ni zaupalá ter je očitvidno stala na njegovi strani. Pri spominu na nju se me je polastila jeza, ki je čimdalje bolj naraščala ter potlačila vse druge občutke. Čim bolj je moj razum priznaval, da ima gospa Celina prav, ker ne računa na-me, tembolj sem se čutil razžaljenega radi tega, da si je dovolila verjeti kaj takega. Končno se me je polastila nekaka obupna jeza na samega sebe in na druge. Vse, kar sem mislil in čutil, se je dalo zagrniti s temi kratkimi besedami:

»Prav, naj pa bo tako!«

Pismo je dospelo včeraj: danes sem mirno analizoval svoje duševno stanje, zato pa trdim naravnost z začudenjem, da se mi je to razžaljenje tako globoko

vgreznilo v dušo, da je v tem hipu rajše večje nego manjše.

Ima me v popolni oblasti. Pripovedujem si vse, kar si more trezno misleč človek povedati, ali vendar tega Kromickega ne morem odpustiti ne materi, ne Angelici. Saj Angelica bi mu mogla z eno samo besedo zapreti pot v Plošev; ako pa tega ne stori, je to od njene strani ustrežljivost do matere; ona žrtvuje mene njeni migreni. V ostalem, ta Kromicki ponižuje v mojih očeh Angelico; on jo pači ter jo vede do plitkega tipa gospodične, pripravne za možitev. Ne morem o tem govoriti mirno.

Mogoče, da modrujem in čutim kakor preveč razdražen človek; mogoče, da je moje samoljubje že zraslo črez mero; priznavam, vidim, znam zreti na se kakor tuj človek, toda kaj mi to pomaga? Razgrevam se in jezim čimdalje huje. Že samo pisanje tega muči moje živce — zato prekinem pisanje.

Dne 1. majnika.

Ponoči sem si mislil: »Morda bom jutri mirnejši!« Kaj še! V meni se poraja naravnost jeza na Angeličino mater, na Angelico, na teto in samega sebe. Treba je znati prilagoditi veter jagnjetovi volni, tu pa so se všteli v tem, da so pozabili, da je moja volna nenavadno fina. Ali se mi morda ne godi dobro tu v Peli? Lavra je kakor gruča marmorja. Pri njej se vsaj ne mučim, kajti razun lepote nima ničesar v sebi. Toda dovolj že imam teh prerafinovanih, ganljivih duš. Naj jih tolaži Kromicki.

Dne 2. majnika.

Sam sem odnesel danes pismo na pošto. Vsebina pisma je bila taka-le: Želim gospodu Kromickemu sreče z gospodično Angelico in gospodični Angelici z gospodom Kromickim. Teta je hotela imeti odločen odgovor, zato ga ima.

Dne 3. majnika.

Prišlo mi je v misel, če morda pripomnja o Kromickem v tetinem pismu ni bila le ženska diploma-cija, ter bi imela biti za me le ostroga? Ako je tako, pa čestitam teti na njeni spretnosti v poznavanju ljudij.

Dne 10. majnika.

Teden je pretekkel. Nisem pisal, ker sem hodil kakor zmočen naokrog. Čimdalje bolj se me polašča tuga in žalost. Prihajajo mi na misel besede Hamleta: »Ljubil sem Ofelijo, kakor bi je ne ljubilo štirideset tisoč bratov!« Samo da bi spremenil ta klic tako-le: Ljubil sem Angelico bolj nego štirideset tisoč Laver!« Ali je res treba, da naj iz mojih rok pade zlo na njo! Časih se tolažim s tem, da njeno združenje s takim človekom, kakor sem jaz, bi bilo še večje zlo — kar pa ni res. Ko bi jo enkrat imel, bi bil tudi dober ž njo. Zastruplja me samo sum, da ji bo morda zadoščeval tudi Kromicki.

Kadar mislim na to, se začenja znovič vse v meni upirati, in skoro bi bil pripravljen, odposlati drugo tako pismo.

Zgodilo se je! — to je edina tolažba za take ljudi, kakor sem jaz, kajti jaz morem prekrižati roke in lenariti kakor nekdanj. Morda je to dokaz izjemne slabosti, toda jaz čutim nekako olajšavo v teh besedah.

Misliti morem že mirnejše.

Trkam se po glavi in se vprašujem, na kak način je prišlo do tega, da človek, ki se ne le ponaša z nenavadno razvito samozavestjo, marveč jo zares ima — je nekoliko dnij delal vse neprostoovoljno kakor kembelj v zvonu! Čemu pa služi človeku samozavest, ako se pri prvem večjem uporju živcev zateče v nekake možganske zagibe ter ostane pasivna priča kembeljskih činov? Radi raziskovanja samega sebe post festum? Ne vem, kaj dobrega mi pride iz tega, ker pa mi ne preostaja nikakega drugega dela, naj imam vsaj ta užitek. Torej čemu sem postopal tako, kakor sem postopal? K večjemu radi tega, ker sem človek res razumen, morda celo zelo inteligenčen (naj me strela udari, ako imam namen, poveličevati se ali se hvaliti!) — toda jaz nisem razumen človek. Nimam zlasti mirnega moškega razuma. Svojih živcev ne držim na uzdi, sem preobčuten; ranil bi me — po besedah pesnika — celo listek rože, preganen na dvoje. V moji inteligenciji se nahaja nekaj ženskega. Mogoče, da ne delam v tem oziru izjem, in da dokaj ljudij, ki nosijo hlače, zlasti pri nas, pripada prav istemu tipu.

Toda v tem nahajam le slabo tolažbo. Razum te vrste more veliko razumeti, toda težavno se je z njim ravnati v življenju; zaganja se semtertje, omahuje, preveč precenjuje vsak namen, končno pa se izgubi na križpotjih. Radi tega pa tudi pomanjša spo-

sobnost do dejanja ter dovoljuje, razvijati se slabostim značaja, katera napaka je pri nas prirojena in splošna. Evo, vprašam se na primer zopet: ko bi v tetinem pismu ne bil omenjen Kromicki, ali bi se bila v tem slučaju ta stvar drugače razvozlala? Res, ne smem odgovoriti: dà! Rešitev bi ne bila tako nagla — to je gotovo — toda kdo vé, če bi bila ugodnejša? Slabi značaji potrebujejo brezkončnih olajšav; le krepke duše dobé vspodbujanje v oviri. Lavra je bržkone razumela to, in morda radi tega bila tako — ljubezniva.

Končno, kaj sledi iz tega? Ali sem gostobesednež? Nikakor! Človek, ki sam sebi ne privošči resnice, ne privoščil bi si tudi tega priznanja — toda nikakor!... Čutim, da bi mogel odriniti brez vsakoršnih pomislekov k severnemu tečaju, ali postati misijonar ter odriniti v globeli Afrike; čutim neko vročino, neki prirojen pogum, in bil bi sposoben za vsakovrstne drzne nakane in nevarna podjetja. Narav imam živo, moja gibčnost ni tako velika, kakor na primer Snia-tinskega, vendar pa je neizmerna.

Samo kadar gre za rešitev kake naložbe življenja, me dela moj skepticizem onemoglega, moj čut se izgubi v opazovanjih, izvajanjih, volja se nima na kaj opreti — in moja dela so odvisna večinoma od vnanjih slučajev.

Dne 12. majnika.

Lavre nisem ljubil nikdar, dasi sem se nahajal in se nahajam še sedaj pod vplivom njene mičnosti. Morda se zdi to komu čudno na prvi pogled, v istini

pa je vendar to dovolj vsakdanja prikazen. Mogoče je celo ljubiti in ne imeti rad. Kolikokrat se mi je že pripetilo, videti ljubezen grenko, dražljivo, vjedljivo, prav radi tega, ker tu ni tistega »rado imeti.« Zdi se mi, da sem že omenil, da se Sniatinska ne ljubita samo, marveč da se imata zelo rada, radi tega se tudi počutita dobro. Bolje je, ne govoriti o tem!... Kar se Lavre tiče, je mogla videti mnogo ljudij, ki so se zaljubili na smrt v njene črne lase, v njeno mično postavo, v njene obrvi, v njen glas, poglede, kretanje itd., vsekakor pa sem gotov, da je nihče nikdar ni imel rad. Ta posebna ženska te na vso moč miče ter oddaljuje ob enem od sebe. Rekel sem že, da razun njene lepote ni v njej nič drugega, kajti tudi njen nenaadni razum je le suženj, klečeč pri njenih nogah, ki veže njene obris. Pred tednom dni sem videl Lavro, ko je dajala miloščino otroku onega ribiča, ki je pred kratkim utonil, in mislil sem si: ako bi vedela, da bi bilo lepše, ko bi iztaknila oči temu otroku, pa bi mu jih iztaknila z mirno vestjo in milino. Taka čustva vzbuja ona, — in evo, radi česa je mogoče vsled te ženske priti ob pamet, toda ni mogoče, imeti jo rad. Ona pa tudi razume vse, razun tega.

Toda kako lepa je! Ko je pred nekoliko dnevi korakala po stopnicah iz vile na vrt ter se zibala na svojih bujnih bedrih — sem si mislil, da padem, kakor je dejal Slovacki.

Nahajam se pod vplivom dveh močij, od katerih me ena vleče k sebi, druga pa peha od sebe. Hočem potovati v Švico, obenem pa se hočem vrniti v Rim. Kako to skonča, še ne vem. Ribot prav pravi, da ho-

čem, to je samo stanje zavesti, ne pa še dejanje volje, tem manj pa je dejanje volje dvojnoteri: hočem. Prejel sem pismo od svojega beležnika, ki me vabi v zadevi moje dedščine v Rim; treba je namreč izvršiti nekatere formalnosti, kar se bo končno dalo opraviti tudi brez mene, ako le nočem iti tjekaj... Toda vedno ta pretveza... Že nekaj časa ne ljubim več Lavre. Ona sama tega ni prav nič zakrivila, kajti ona je vedno jednaka; zgodilo se je samo to, da sem svojo nezadovoljnost prenesel od sebe na njo. Ob času mojih notranjih razdorov sem iskal pri njej le miru, obenem pa kakor nalašč ponižanje; sedaj pa čutim do nje nekako mržnjo. Za to ona niti ni poizvedela. Kaj ji je moglo biti to mar, ker ji to ni moglo služiti v lepotičje? Opazila je sama, da sem nekako vročekrven in bolj dražljiv nego drugokrat; povpraševala me je nekoliko po vzroku, toda nadležna pri tem ni bila.

Mogoče, da zmaga naklonjenost, ki jo gojim do nje, toda na vsak način ji povem jutri, ali morda še danes, da moram odpotovati. Radoveden sem, kako sprejme to novico — tem bolj radoveden, ker si ne morem tega dobro predstaviti. Slutil sem, da navzlic vsem občutkom do mene, ki so morda podobni mojim do nje, me tudi ona ne ljubi — naravno, ako se sploh trudi, da bi koga ljubila. Najini duši sta si močno podobni, imata pa tudi v sebi na tisoče nasprotij.

Jako sem utrujen. Ne morem niti misliti na vtis, kakoršen je napravilo moje pismo v Ploševu. Neprestano mislim na to, celo tedaj, ko se nahajam pri Lavri; neprestano vidim Angelico in teto. Kako je ta Lavra z večnim svojim mirom srečna! Ali meni je tako težavno, premagovati se...

Radujem se pri misli na premeno bivališča. Dasi so tukaj morske kopeli, je Peli zelo dolgočasen. Vročina je nenavadna. Morje je leno, valovi se ob obrežju skoro ne gibljejo, kakor bi več ne mogli dihati radi sparine. Časih nastane veter, toda soparen, prinašaje oblake belega prahu, kateri pokriva na debelo listje palm, fig, mirt ter prodira skozi zaprte šaluzije celo v hiše. Oči me bolé, kajti od vsega zidovja se tako rezko odbija svetloba, da podnevi skoro ni mogoče odpreti očíj.

Bodisi že v Švico, ali v Rim, samo da odidem odtod. Zdi se mi, da bo povsod bolje nego tukaj. Končno se tudi vsi napravljamo na pot. Davisa že kakih štirih ali pet dnij nisem videl. Slutim, da zdajpazdaj popolnoma zblazni. Zdravnik mi je dejal, da ga ne-prestano vabi, naj se gre metat ž njim. To je baje zelo slabo znamenje.

Rim, Casa Osoria, dne 18. majnika.

Potreben sem bil očividno samote. Počutim se tako, kakor sem se počutil takoj ob svojem prihodu v Peli, nekako otožno in dobro ob enem. Godi se mi celo bolje nego v Peli, ker ne čutim tega nemira, ki mi ga je prozročala od početka družba Lavre. Hodim semtertje po osamljeni, temni hiši, naletim na tisoč posebnostij, spominjajočih me očeta, in spomin na njega se obnavlja v mojem srcu. Ta spomin mi je bil že nekoliko pobledel, sedaj pa še pri vsakem koraku čutim njegovo nekdanje, realno življenje. Na mizi v njegovi delavnici ležé povekševalna stekla, skozi ka-

tera je ogledoval rudnine; bronaste igle, s pomočjo katerih je izkopaval posušeno prst iz odkopanih vrčev; barve, čopiči, pričeti rokopisi, notice, tikajoče se zbirke, skratka: na tisoče je tu drobnostij. Časih se mi zdi, da je samo odšel ter da se zopet vrne k svojemu vsakdanjemu delu; ko se pa to omamljenje razprši, pa čutim za njim pravo, globoko žalost, in ljubim ga ne le v spominu, marveč ljubim ga tudi spavajočega sedaj večno spanje na Campo Santo.

Odtod izvira moja žalost, toda ta občutek je za toliko čistejši od vseh drugih, ki so ravnali moje korake v poslednjem času, kakor so hoteli, da se počutim dobro, dà, čutim se celo boljšega in vsaj ne tako popačenega, kakor se mi je zdelo. Opažam takisto, da nikako celo najbolj obupno dokazovanje ne vzame človeku tolažbe, kakoršno ima ob navzočnosti kakoršnih si bodi plemenitih prvin. Odkod izvira ta neznanost in z nobeno rečjo nepotlačena težnja ljudij po dobrem? Časih, kadar jamem snovati nit iz tega klobčiča, zaidem zelo daleč. Naša pamet je vendar odsev logične pravilnosti splošnega obstanka, torej je tudi naš pojem dobrega takisto odsev nečesa absolutno dobrega. Ako bi bilo tako, pa bi človek mogel končati nakrat vse svoje dvome ter zakričati ne le »eu-reka«, marveč tudi »alleluja!« Bojim se pa, da bi se mi ta stavba ne podrla, kakor se je že toliko drugih, in radi tega je ne smem dalje staviti. To so v ostalem poprej moji občutki nego modrovanje, toda sčasoma se brezdvomno vrnem k njim, kajti to smatram za vprašanje o izdiranju trna ne sicer iz noge, marveč iz duše. Sedaj sem za to preveč utrujen, preveč

otožen, obenem pa se počutim preveč tihega in dobrega.

Zdi se mi, da od vseh bitij na svetu zna samo človek postopati pogostoma proti svoji volji. Pokazalo se je, da sem imel že davno voljo, zapustiti Peli, toda mineval je dan za dnevom, jaz pa sem le sedel in sedel. Še na večer pred mojim odhodom sem bil skoro prepričan, da ostanem, kar mi je nepričakovano dospela sama Lavra v pomoč.

Povedal sem ji o pismu beležnika in o odhodu, ali to samo radi tega, da bi videl, kak vtis napravi to na njo. Bila sva sama. Pričakoval sem, da na to glasno zakriči ali kako drugače pokaže svojo ginjenost, izreče svoj »veto« — toda nič takega ni bilo!

Ko je čula to novico, se obrne k meni, zarije rahlo prste v moje lase, potegne moje lice blizu k svojemu ter me vpraša:

»Ali pa se vrneš, kaj ne?«

Res, še dandanes mi je zagonetka, kaj je imelo pomeniti to? Ali si je domišljevala, da moram potovati na vsak način? Ali je zaupala v moč svoje le pote in ni dvomila niti za trenutek, da se vrnem? Ali se je morda okoristila priložnosti, da bi se me iznebila? — Kajti po takem vprašanju mi ni ostalo nič drugega nego oditi. Njeno vedenje, spremljajoče to vprašanje, je govorilo nekoliko proti temu poslednjemu mnenju, katero se mi v ostalem dozdeva najverjetnejše. — Časih sem prav prepričan, da mi je hotela reči: »Ne ti meni, marveč jaz dam tebi slovo.« Priznam celo, da, ako je bilo to slovo, je spretnost Lavre res nedosežna in tem bolj vredna občudova-

nja, čim slajši in nežnejši je bil način odprave in za kolikor bolj me je pustila v negotovosti, ali mi je s tem nagajala ali ne? Toda čemu naj se mamim? Ona je s svojim vprašanjem dobila igro. Mogoče, da bi se bilo čutilo v vsakem drugem slučaju moje samoljubje ranjeno, toda sedaj mi je to vseeno.

Tega večera ne samo da se nisva čutila hladna drug proti drugemu, marveč bila sva si še bolj naklonjena nego navadno. Poslovila sva se zelo pozno. Vidim jo še sedaj, kako je zakrivala z roko svečo, spremljajoča me s povešenimi očmi k vratom. Bila je tako lepa, da mi je bilo v resnici žal, da sem moral oditi. Drugo jutro se je poslovila od mene na železnici. Šopek čajnih cvetlic sem zgubil šele v Genovi. Čudna ženska to! Čimbolj se oddaljujem od nje, čutim poleg fizične tuge čimdalje več olajšave. Peljal sem se kar v eni sapi v Rim in sedaj se mi zdi, da sem sličen ptici, ki je ušla iz kletke.

Dne 22. majnika.

Od znancev nisem našel tukaj prav nikogar. Vročina jih je pregnala v vile, ali pa v gorovje. Podnevi le malo ljudij hodi po ulicah; srečaš le tujce, večinoma Angleže v probkovih klobukih, povitih z mušelinom, z rdečim Baedekerjem v roki in z večnim »Very interesting« na ustnicah. Opoldne je na naši Via Babuino tako pusto, da koraki posameznih mimos hodcev kar odmevajo po hodniku. Zato pa so zvečer vse ulice polne ljudij. Ob tej uri me vedno nekaj duši in vznemirja, zato zahajam na sveži zrak, klatim se

naokrog, dokler se do dobrega ne utrudim, kar mi jako dobro dene. Moj sprehod konča navadno na Pincio. Časih po tri, po štirikrat prekorakam po dolgem to sijajno teraso. Ob tem času kroži ondi množica zaljubljenih parov. Nekateri hodijo, držé se za roke, stiskaje glave skupaj in dvigaje oči, kakor od neizmerne sreče kvišku; drugi sedé na klopeh, naha-jajočih se v mraku dreves. Migotajoča luč svetiljke osvetli časih iz teh črnih globelij na pol s perjem zakrit profil »bersaliera«, časih jasno suknjico deklice, pa zopet lice delavca ali dijaka. Vsak hip mi prihaja na ušesa šepet, rotenje ali pesmi, popevane poluglasno. To dela na me tak vtis, kakor nekak pust v pomladi, in nekako čudno prijetno mi je, ko dobim priliko, da se morem zgubiti v tej množici ter se nasrkati veselja in zdravja. To je nekaka sreča, polna preprostosti. Ta preprostost gre tudi váme ter pomirja bolj nego solik moje živce. Večeri so tukaj topli in jasni, toda le malokdaj brez vetra. Mesec priplava na obzorje izza Trinta dei Monti ter jadra nad tem rojem ljudij slično srebrni ladji ter pobeljuje vrhove dreves, strehe in stolpe. Pri vznožju terase hrumi in se svetli mesto, tam v daljavi pa štrli v srebrni megli nakvišku silvetka cerkve svetega Petra in kupola, leskeča se kakor kak drugi mesec. Že dolgo se mi Rim ni zdel tako lep! Nekake nove mičnosti sem našel v njem. Vsak dan se vračam pozno domu ter grem spat, osrečen s to mislijo, da se jutri zbudim zopet v Rimu. In spim!... Ne vem, morda povzroča to utrujenost, toda spim trdno spanje, ki mi še zarano pušča za spomin nekako omotico.

Zarano prebijem čas z beležnikom. Časih si pišem v lastno porabo inventar očetove zbirke. Oče mi ni zapustil gledé zbirke nikakega naročila v oporoki, na podlagi katere sem postal jaz njen lastnik. Izpolnujé očetovo voljo, bi jo daroval brez omahovanja Rimu, toda bojim se, če morda tetin nasvet ni sprebudil v očetu kakih pomislekov in če morda zastran zbirke nalašč ni zaznamoval nikakih naredb, da bi se jo moglo prepeljati v domovino. Da je pa oče v poslednjem času mislil na njo, o tem pričajo različni dostavki v njegovi oporoki. Nahaja se več drobnih naročil za rodbino, eno teh me je zbodlo huje nego morem to povedati. Glasi se tako-le: »Glavo Madone (Sassoferato) izročam moji prihodnji sinahi.«

Dné 25. majnika.

Kipar Lukomski je začel že pred mesecem izdelovati očetov kip v naravni velikosti po poprsju, ki ga je izdelal pred nekolikimi leti. Pogostoma, v popoldanskih urah zahajam k njemu, da vidim, kako napreduje delo. V njegovi delavnici se zamaknem vselej v drugi svet. Podobna je nekako kolarni, ima ogromno okno na stropu, ki je pomakneno proti severu, radi česar jo osvetljuje hladna, s solnčnimi žarki ne prenasičena svetloba. Kadar sedim v njej, se mi zdi, da nisem v Rimu. To omamljenje še povečuje pogled na Lukomskega, z glavo moža s severa, svetlo brado in višnjevimi, nekoliko kalnimi očmi, kakor nekak mistik. Dva njegova pomočnika sta tudi Poljaka, dva psa na vrtu se imenujeta Kruk in Kurta, z eno be-

sedo, to je nekak hiperborejski otok na južnem morju. Radi tega originalnega vtisa rad zahajam tje, rad pa tudi ogledujem Lukomskega pri delu. V njem se nahaja takrat moč in preprostost. Zlasti je zanimiv takrat, ko se oddalji od svojega dela, da si isto bolje ogleda, nato pa se naglo vrne tje, kakor bi napadal. To je prav nadarjen kipar. Kip mu kar raste v rokah ter te osupne s svojo podobnostjo. To bo ne le portret, marveč tudi umetniško delo.

Evo, ako se nahaja kje tip človeka, ki ljubi lepe oblike, je ta Lukomski. Zdi se mi, da celo misli s pomočjo grških nosov, komolcev, ram, glav, skratka, ne s pomočjo idej, marveč oblik — in sicer klasičnih oblisk. On biva že petnajst let v Rimu, rad pa še obiskuje muzeje in galerije, kakor bi bil prišel šele včeraj. Kaže pa se, da taka ljubezen je sposobna napolniti povsem življenje človeka in postati njegova vera, vsekakor pa le pod pogojem, naj postane njen duhovnik. Lukomski goji v sebi tako čast do lepo vzrastlih ljudi, kakor jo gojé pobožni verniki do svetih slik. Vprašal sem ga, katera ženska je po njegovem mnenju najlepša v Rimu? Odgovoril mi je brez omahovanja: »Davisova«, na kar je začel takoj risati po zraku z obema velikima prstoma svojih rok njeno postavo s tako lahkoto in izrazitostjo, s kakoršno se odlikujejo navadno umetniki. Lukomski je kaj kratkobe-seden in melanholik, toda v tem hipu je oživel tako, da so zgubile celo njegove oči svoj navaden mističen izraz. »Evo, naprimer« — je ponavljal risaje neprestano nove črte, »ali to!... Ona je najlepša ženska ne le v Rimu, marveč na celem svetu!«

Zlasti ga je spravljal v zanos Lavrin vrat. Pravi, da kadar ona dvigne glavo, da ta vrat tvori nekako podaljšanje lica ter ni niti trohico ožji od samega lica, kar je neizmerno redka prikazen. Le na Transteveru se nahajajo pri ženskah podobni vratovi, toda nikdar ne na taki stopinji popolnosti. Resnica, kdor bi hotel odkriti na Lavri kako fizično pomoto, ta bi zaman zapravljal čas. Lukomski se je povspel tako daleč, da je trdil, da takim ženskam bi se imeli že za časa njih življenja staviti kipi na »forumu«. Seda mu nisem ugovarjal.

Dné 29. majnika.

Vsa ta italijanska zapuščinska procedura me je jela dolgočasiti. Kako ti ljudje pri svoji prirojeni živahnosti vse počasi delajo in kako zlasti mnogo govoré! Kar zagovorjenega se čutim. Naročil sem si nekoliko novejših francoskih romanov; čitam jih po cele dneve. Ti pisatelji delajo náme vtis izurjenih risarjev. Kako hitro in točno je tam označena vsaka postava, koliko močij in značaja se nahaja v tem »škiranju«! Tehnika v delu ne more iti dalje. Nasprotno o opisanih ljudeh moram ponoviti to, kar sem že enkrat povedal, da ljubijo vzajemno drug na drugem le samo kožo in nič več. Utegnejo biti semtertje tudi izjeme, toda da bi v vsej Franciji, kakor je dolga in široka, nihče ne znal ljubiti drugače — to naj povedó komu drugemu. Jaz jo poznam predobro ter vem, da je v tem oziru boljša nego njena književnost. Ta gonja romana za iskrečo, realno resnico ga dela lažnjivega. Človek ljubi osebo, oseba pa ima razven

lica, pogleda, izraza, glasu, postave — še razum, značaj, način mišljenja, skratka, oseba je skupina nравstvenih in duševnih prvin. Moj odnošaj do Lavre je najboljši dokaz, da občutek, oprt izključno na občudovanje zunanosti, niti ne zasluži imena ljubezen. Lavra je končno tudi izjema.

Dne 31. majnika.

Včeraj sem bil z Lukomskim na zajutрку; zvečer sem se klatil kakor navadno po Pincio. Moja domišljija me vede časih na stranska pota. Predstavljам si, da spremljam pod roko Angelico. Pa hodiva in se razgovarjava kakor dva, ki se ljubita nad vse. Počutil sem se tako dobro, kakor se še nikdar nisem počutil z Lavro, toda potem, ko je nehala domišljija delovati — kako sem se počutil osamljenega! Ni se mi niti ljubilo vrniti se domov. Ponoči nisem mogel spati. Moje življenje je vendar neizmerno pusto. To neprestano zaglabljanje v se privede te le v puščavo. Čutim pa, da bi bilo lahko drugače. Kar čudim se, da spomin na Angelico tako močno tiči v meni. Čemu na primer si ne predočujem nikdar, da bi se sprehajal tako z Lavro, ali sedaj, ko sem se spomnil njenega imena, sem dodal v duhu: vrag jo vzemi. Pogostoma si mislim, da sem držal srečo že za obe perutnici, pa sem ji pustil odleteti.

Dne 2. rožnika.

Že davno nisem bil tako prevzet kakor sem danes, to pa radi Lukomskega. Šla sva skupaj v muzej na Kapitolu. Že pri ondotni Veneri sem se mu začudil, ko je, obračaje na vse strani njeno premično

postavo, mi dejal, da ima rajše napoljsko Praksitelesovo Psiho radi tega, ker je na njej več duhovitosti. Za takega plastika, kakor je on, je bilo to kaj posebno mnenje. Toda še večje iznenadenje me je pričakovalo pred umirajočim gladijatorjem, ali tudi Galom. Lukomski ga je ogledoval molče kake pol ure, na to pa je rekel skozi stisnene zobe, kakor ima navado govoriti, kadar je ganjen:

»Pravili so mi že kakih stokrat, da ima slovanski obraz — toda res! — to je nekaj nenavadnega!... Moj brat ima v najemu Kozlovek pri Serpecu. Ondi je živel Mihna, konjar. Minulo leto je utonil, ko je napajal konje. Pravim vam, da je to eno in isto lice. Tu stojim večkrat po cele ure, ker mi je to potrebno.«

Ušesom nisem hotel verjeti, in kar čudil sem se, da se strop Kapitola ni podrl na najine glave. Serpec, Kozlovek, Mihna tukaj v tem svetu starin in klasičnih oblik — ali iz čegavih ust čujem to, iz ust Lukomskega! Takoj pa se mi je pojavil za kiparjem drugi človek: »To si dejal ti, brate, tak plastik,« sem si mislil, »tak Grk, tak Rimljan? Torej ti zahajaš semkaj zret na gladijatorja ne samo radi njegovih oblik, marveč zato, ker te spominja Mihne iz Kozlovka? Sedaj sem šele uganil, kaj pomenja tvoja molčečnost in tvoja melanholija!«

Lukomski pa je očitvidno pogodil moje misli, kajti vprl je svoje mistične oči v tla in jel govoriti s pretrganim glasom, kakor da bi pojasnjeval to, kar je izustil poprej:

»Tu v Rimu hočem le živeti, ne pa umreti!... Meni se tu ne godi slabo!... Nimam pravice prito-

ževati se ... Sedim tukaj, ker je to treba ... Toda dolgčas me razjeda, gospod, kakor vsi vragi! ... Kadar psa zalajata po noči na vrtu, hočem kar steno razdreti, ker se mi zdi, da je to naša vas ... Kar zblaznel bi, ko bi se vsaj enkrat na leto ne napotil tje. Tudi sedaj ne bo več dolgo, da pojdem, ker imam to že tukaj! ...»

Po teh besedah se je jel trkati s prstom po vratu, usta pa je zategnil kakor za žvižganje radi tega, da se mu niso tresla. Bil je to zares izbruh, ki je bil pri tem človeku tem čudnejši, ker je bil tako nepričakovan. Nakrat se je tudi mene polastilo ganutje pri pogledu na to velikansko razliko, kakoršna se nahaja med menoj in med takimi ljudmi, kakor je Lukomski ali Sniatinski. Še v tem hipu z nekako bojznijo mislim na njo. To je nekaj, česar moj razum ne doseže. Kake ogromne občutke nosijo ti ljudje v sebi! Morda se jim godi pri tem slabo ali dobro, toda oni so bogatini v primeri z menoj. Vsakteri ima zaloge življenja za deset drugih. Jaz se vendar tudi počutim nekako vezanega na svojo družbo, toda ta občutek ni tako neposreden; ne gori v meni kakor plamen v svetilnici, ni postal delež mojega bitja. Ni mi treba v življenju nobenega Kozlovka, niti Mihne, niti Ploševa, ker tam, kjer za takega Lukomskega ali Sniatinskega izvira živi vrelec, iz katerega se zajema podlaga življenja — tam jaz najdem le suh pesek. Ali vendar, ako ne bi imela te podlage, bi ostalo enemu klesarstvo, drugemu književnost. To je res nekaj, česar ni moči verjeti, da bi človek, ki ima toliko pogojev za srečo, ne le bil srečen, marveč da bi naravnost ne

vedel, čemu živi. Brezdvomno so zakrivili to pogoji, v katerih sem bil odgojen, ta Rim, Metz, Pariz in znovič Rim; bil sem nekako podoben drevesu, katero, izdrto iz domačih tal, ni bilo dobro vsajeno v tuja — zakrivil pa sem to tudi sam, ker sem se vedno vpraševal ter modroval ondi, kjer so drugi samo ljubili. Posledica pa je bila ta, da nisem izmodroval ničesar, pač pa sem si izpridil srce.

Dne 8. rožnika.

Zapisujem tu spomine vsega tedna. Prejel sem nekoliko pisem, med drugimi tudi od Sniatinskega. Ta pošten dečko je tako užaljen nad obratom mojega nagnjenja do Angelice, da me niti ne ošteva. Piše mi samo, da je njegova žena name jezna na smrt, da noče o meni niti slišati, in da sem po njenem mnenju nekak spak, ki se zabava s tem, da gasi svojo nevoljo nad svojimi žrtvami. V tem slučaju sem se skazal pravega kristijana, ker ne čutim jeze do gospe Sniatinske, marveč me to šele nekako navezuje nanjo. Kako vroče, vrlo srce je to! Sniatinski smatra to zadevo očitno za izgubljeno, ali bolje za povsem razdrto, ker mi niti ne pošilja nikakih nasvetov, marveč samo jadikuje: »Daj ti Bog najti drugo tej podobno.« Čudna stvar, kadar mislim na to, se mi zdi, da nočem druge, podobne Angelici, niti boljše od nje, marveč njo samo. Pravim, da se mi to dozdeva, ker je to občutek brez stalne in omejene oblike. Vedno nosim v sebi nekako štreno neizrekljivo zapletene svile ter ne znam teh zamotanih nitij spraviti v red. Navzlic vsej samozavesti ne vem na primer, odkod izvira moja

žalost, ali iz tega, da ljubim Angelico bolj nego sem sam dopuščal, ali samo iz tega, da čutim, da bi jo mogel še bolj ljubiti? Sniatinski mi odgovarja na to nekoliko z naslednjimi besedami: »Čul sem, ali čital, da imajo grude zlata časih na sebi prevleko kremenca, iz katere je težavno dobiti rudo. Denimo, da ima tudi tvoje srce tako prevleko; na sredi je druga ruda, toda ta lupina se ni stajala povsem za časa tvojega poslednjega bivanja v Ploševu. Mudil si se tu prekratko ter se nisi zaljubil dovolj v to dekle. Morda imaš eneržijo dejanja, toda nimaš prav nič eneržije sklepa; bil bi morda dosegel tudi to, ko bi te bili počutki k temu prisilili. Toda odšel si, začel se po svoji navadi zaglabljati, premišljevati, in zgodilo se je, kar sem jaz že naprej videl, to je, premodroval si lastno in tujo srečo.« Kaj boleстно se me je dotaknilo v besedah Sniatinskega to, da so one nekaka ponovitev tega, kar mi je ob svojem času govoril moj oče. Sniatinski pa me pozna bolje, kajti čujte, kaj piše dalje: »Stara pesem je, da kdor se preveč ukvarja s seboj, ta se končno ne zanese nase, kdor pa se ne zanese nase, ta ni sposoben, napraviti kakkega sklepa. Bolno stoletje, v katerem imajo le osli še nekako voljo, kajti ako ima kdo še nekoliko razuma, ga uporabi takoj v to, da obupa nad vsem, ter prepričava samega sebe, da se res ne splača ničesar pozeleti. Te opomnje sem čital v spisih nekega francoskega pisatelja in mislil sem si, da ima prav.«

Časih bi imel rajše, da bi me bil Sniatinski naravnost oštel, namesto da je napolnil pismo s takimi frazami: »Navzlic vsem tvojim vrlinam more priti do

tega, da boš vedno vzrok grenkosti in žalitve osebam, ki so ti najbližje in najbolj drage.« To mi je tem bolestnejše, ker je to res. Povzročil sem grenkost Angelici, teti, Angeličini materi in končno še samemu sebi. Nasprotno pa bi se skoro rad nasmejal, ko čitam dalje: »Po naravnih zakonih mora nekaj zrasti v človeku; evo, čuvaj se, da v tebi ne zraste nekaj vrag, ki tebe prvega zastrupi.« Ne!... to mi vendar ne grozi. Izrastla je ondi vendar nekaka plesnoba, zasejana po roki Lavre, toda zrastla je na tej kremenovi lupini, katero omenja Sniatinski; ni pa utegnila pustiti globokejših korenin, niti se nisem zastrupil z njo jaz niti Lavra, take plesnobe ni treba niti izpuliti, marveč je dovolj, da jo človek otare s cunjо kakor prah. Bolj prav ima Sniatinski, ko začenja govoriti o sebi, ko nastopi v imenu svoje dogme, katero vedno nosi v v srcu, ter pravi:

»Ako se smatraš za višji stvor, ako si tudi to, pa ti povem, da svota takih višin tvori društveni minus.«

Vraga, smatram se za stvor, višji od drugih, morda samo v primeri s Kromickim! — toda Sniatinski ima prav. Taki ljudje, kakor sem jaz, ne tvorijo minusov samo takrat, kadar ne pripadajo kategoriji genijev brez področja, to je, ako so veliki učenjaki ali veliki umetniki. Pogostoma celo igrajo takrat vlogo reformatorjev. Kar se mene tiče, bi mogel biti reformator izključno gledé samega sebe. S to mislijo sem hodil okrog ves dan, ker je res to nekaj nečuvenega, da bi se človek, ki tako dobro pozna svoje nedostatke, ne poprijel nečesa v to svrho, da bi jih odstranil. V ostalem, ko bi omahoval v tem hipu celo pol dneva,

ali naj stopim na ulico ali ne, bi se mogel enako porgrabiti za vratnik, in odbežati po stopnicah. Skeptik sem — nù, prav! Ali si morda ne morem zapovedati, da naj postopam tako, kakor bi ne bil skeptik? Kaj more biti to komu mar, ako bo v mojih činih nekoliko več ali nekoliko manj prepričanja? Kaj bi mogel na primer storiti sedaj? Evo, zapovedati, da se pospravi moja prtljaga, in oditi v Plošev. Kaj lahko bi to storil. Kaj bi sledilo iz tega, bi se pokazalo pozneje — med tem pa bi bil to nekak čin. Sniatinski mi res piše: »Ta opica se mudi sedaj vsaki dan v Ploševu ter se drgne ob ti gospe, ki sta že brez tega kakor dve senci.« Torej je morda že prepozno? Sniatinski ne omenja, kako dolgo že ni bil v Ploševu; mogoče, da je temu teden ali dva in da se je za časa njegove odsotnosti stvar močno pomaknila naprej. Dà, toda jaz tega ne vem. V ostalem, kaj more nastati slabšega nego je že sedaj? Čutim, da človek, ki ima le nekoliko eneržije v svojih sklepih, bi se odločil za ta odhod; čutim, da si povišam spoštovanje do samega sebe, ako to storim, to pa tem bolj, ker mi celo Sniatinski ne prigovarja k temu — on, ki je vendar jako hiter. Pri samem pomisleku na to mi postaja jasneje v očeh; v tej jasnosti pa vidim neki tako prijazen obraz, da se mi v tem hipu zdi milejša nego vse na svetu in — per Bacco! — bržkone tudi storim to, kar nameravam.

Dne 9. rožnika.

»La nuit porte conseil!« Ne odpotujem takoj v Plošev, kajti to bi bila nekaka gonja za srečo, marveč

sem napisal teti dolgo pismo, toda povsem druge vrste nego je bilo ono, ki sem ga odposlal iz Peli. V teku osmih, največ desetih dnij moram dobiti odgovor in sorazmerno ž njim ali pojdem, ali tudi... ne pojdem — ter sploh ne vem, kaj mi je storiti. Ugodnega odgovora bi pričakoval, ko bi bil napisal na primer: »Prosim te, ljubljena teta, da zapodiš Kromickega za deseta vrata; Angelico prosim odpuščanja ter prosim za njeno roko.« Bržkone se je zaroka že izvršila in v takem slučaju bi ostala moja prošnja brezuspešna; ali vendar si domišljujem, da bi potem stvar ne šla tako gladko. Teti vendar nisem pisal ničesar podobnega. Moje pismo ima odigrati vlogo prednje straže, ki gre pred vojsko ter opazuje okolico. Pismo sem napisal tako, da mi teta, ako mi hoče odgovoriti, mora sporočiti, kaj se godi ne le v Ploševu, marveč tudi v Angeličinem srcu. Povem čisto resnico, da ako nisem bil bolj odločen, se je zgodilo to radi tega, ker me je skušnja naučila, da ne smem zaupati samemu sebi. Oh, ko bi ta Angelica navzlic vsej tej žalosti, katero more več ali manj po pravici čutiti do mene, odpahnila roko Kromickega, kako bi ji bil za to hvaležen, kako daleč bi se odmaknila v mojih očeh od tega neznosnega tipa gospodičine za možitev, katere edini cilj in smoter je: dobiti moža! Škoda, da sem poizvedel o tem Kromickem! Ko sem odletel nalik ptici od Lavrinih nog, kar se je moralo zgoditi na vsak način, bi bil najverjetnejše padel k nogam Angelici. Poštena teta pa mi je vendar dala dokaz težke roke, ko mi je pisala o prizadevanju Kromickega in o podpori, kakoršno mu skazuje gospa Celina. V sedanjih živčnih

časih niso le ženske rahločutne, marveč tudi moški. Le ena nekoliko bolj neolikana dotika, in duša se jame zvijati ter se zapre pogostoma za vedno. Vem, da je to nespametno in slabo, ali vendar je tako. Ako bi hotel biti drugačen, bi si moral naročiti pri kakem anatomu druge živce in te, ki jih imam, spraviti le za posebne priložnosti. Nihče, niti gospa Sniatinska, ki me smatra za živega vruga, ne zre name kritičneje nego jaz sam. Ali pa je morda ta Kromicki boljši od mene? Ali je morda njegova plitka, pohlepna nervoznost več vredna nego moja? Ne da bi se hvalil, morem reči o sebi, da imam desetkrat več nežnosti občutkov, plemenitejše spodbude, boljše srce, več občutljivosti, da ne govorim že o tem, kar bi morala priznati celo njegova lastna mati, da je on bolj bedast nego jaz. Ne spravim skupaj v življenju nikdar milijarde, niči njenega desetega dela, toda Kromicki še tudi ni napravil stoterega, nasprotno pa bi mogel biti porok, da se bo moji ženi godilo bolje nego njegovi, da bi živela širše in plemenitejše življenje.

Ne godi se to prvič, da se primerjam v mislih s Kromickim, kar me celo jezi, tako namreč smatram sebe za višje bitje. Mi dva sva prebivalca dveh različnih planetov; ako pa gre za zastavo najinih duš, pa se nahajava v takih odnošajih med seboj, da je treba stopati do moje po stopnicah — pri čemur, priznavam, si je moči zlomiti vrat — do njegove duše pa bi morala na primer taka Angelica odločno stopati navzdol.

Ali bi bilo to za njo tako težavno? Odurno vprašanje! Toda videl sem v tem oziru že tako neverjetne reči, zlasti pri nas, kjer ženske stojé splošno

višje od moških, da moram to vprašati. Videl sem deklice, ki so imele krilaste duše, polne plemenitih nagnenj, občutljive za vse, kar je lepo in nevsakdanje, katere se niso le omožile s tepci najposlednejše vrste, marveč so že drugi dan po poroki prestopile nižino njihovega življenja, na njihovo plitvost, njihov egoizem, praznoto, tesnosrčnost. Kar je še več, so se nekatere celo ponašale s tem, kakor bi bili v njihovih očeh ti davni njihovi ideali sposobni le za to, da se vržejo skozi okno, kakor njihov mirtov venec. In bile so prepričane, da prav na ta način postanejo dobre žene, ne mene se za to, da slednja od njih žrtvuje polet svoje duše naklonjenostim opice. Res, da je pogostoma potem, prej ali poznej, prišla reakcija, toda splošno posneto, Šekspierjeva Titanija je pri nas vsakdanji tip, katerega je gotovo že vsakdo srečal v življenju.

Jaz sem skeptik od nog do glave, toda moj skepticizem izvira iz »tega, kar me boli«, in res me skli to hudo, ko pomislim, da se more zgoditi tako tudi z Angelico. Morda tudi ona skomigne z rameni pri spominu na svoje dekličje polete, prepričana, da pošiljatev blaga v Turkestan — je stvar isto tako resna v življenju. Nečloveška jeza se me polašča, ko to mislim, zlasti, da ako pride do tega, pa bom tega deloma kriv jaz.

Od druge strani vendar izvirajo moji pomisleki in omahovanje ne le iz nedostatka eneržije v sklepkih, o čemur piše Sniatinski, marveč še iz drugega vira. Jaz imam tako visoke pojme o zakonskem stanu in tako visoke zahteve, da mi to odjemlje pogum. Vem,

da se mož in žena pogostokrat tako privilegata drug drugemu kakor dve krivi deski, a vendar to še nekako gre; toda meni to ne zadošča. Prav radi tega, ker sem, splošno vzeto, glede sreče velik nezaupnež, pravim sam sebi, naj mi bo vsaj ona naklonjena! Ali mi pa more biti naklonjena? Čudna stvar! Evo tako omahljivega, tako malo odločnega me niso napravili ti slabi zakoni, ki sem jih videl v življenju, marveč teh nekoliko dobrih, kajti prav pri spominu na te si pravim: zakonska sreča ni le v knjigah, samo treba jo je znati dobiti.

Dne 11. rožnika.

Z Lukomskim sem se v poslednjem času jako spoprijaznil. Ni več proti meni tako molčeč in zaprt, kakor je bil nekdanj. Sinoči je celo prišel k meni: korakala sva tjekaj h gričem Caracalla; na to sem ga povabil na svoj dom, kjer je predsedel blizu do polnoči. Imel sem ž njim razgovor, ki ga tu zapisujem, ker je napravil name velik vtis. Lukomski se je nekoliko sramoval svojih občutkov pri umirajočem Galu, toda jaz sem začel nalašč govoriti o domovini, pa sem tako izvlekel iz njega vse, kar mu je ležalo na dnu srca, in potem, ko je postalo med nama nekoliko toplejše, sem dejal:

»Oprostite, gospod Josip, da vas vprašam, toda tega res ne razumem: evo, zakaj si mož, kateri tako kakor vi, potrebuje okrog sebe domače ozračje, ne dobi tovarišice za življenje iz domovine? Tega domovinskega vtisa, kakoršnega vam da ona, ne da vam niti vaša delavnica, niti vaša pomočnika, da o Kruku in Kurti niti ne govorim.«

Lukomski se nasmeje in, pokazavši mi prstan, reče :

»Jaz se prav ženim. Čakamo samo, da mine ža-lovanje po očetu moje zaročnice. Črez dva meseca odidem tjekaj.«

»V okolico Serpca?«

»Ne, dami bivata v Vilkoméru.«

»Kaj ste delali v Vilkoméru?«

»Spoznal sem ju slučajno v Rimu, na Corsu.«

»To je bil kaj srečen slučaj!«

»Najsrečnejši v mojem življenju.«

»Morda o pustu?«

»Kaj še! Neko jutro sem krenil na via Condotti; med tem vidim, kako dve gospe, jasni rumenolaski, oči vidno mati in hči, povprašujeta v slabi italijanščini po Kapitolu. Oni izgovarjata: »Capitolio«, »Capitole«, »Capitol« — in nihče ju ni mogel razumeti, a to radi tega jednostavnega vzroka, ker se izgovarja, kakor vam je znano: »Campidolio«. Spoznal sem, da sta Poljakinji, ker sem veščak v tej stroki. Močno sta se razveselili, ko sem ju ogovoril po poljski; pa tudi jaz sem bil vesel, in nisem jima pokazal le poti, marveč ju celo sam spremil na zaželjeni prostor.«

»Vi ne verjamete, kako me zanima vaše pripo-vedovanje. Torej ste šli skupaj?«

»Šli smo skupaj. Potoma sem opazoval mlajšo; ona je kakor topol; čedne postave, lepa; ima maj-hno glavico, ušesa kakor za model. izrazita je in trepalnice ima naravnost zlate. Kaj podobnega se rodi samo pri nas, tukaj kaj takega ne zagledate, k več-jemu v Benetkah, pa še ondi le redko. Jako mi je tudi ugajalo, da se je tako brigala za mater, katera

je bila radi nedavne smrti svojega moža vsa potrta. Mislil sem si, da mora imeti pošteno srce. Teden dnij sem jima služil za »cicerona«, ali črez teden sem gospodično snubil.«

»Kako, črez teden?«

»Dà, ko sta se vračali v Florencijo.«

»V vsakem slučaju spadate, gospod, med ljudi, ki ne pomišljajo dolgo.«

»Ko bi se bilo to godilo v domovini, bi bilo trajalo bržkone dalje, toda tukaj, gospod, sem čutil v sebi voljo, poljubovati njene roke samo radi tega, ker je bila Poljakinja.

»Dà, toda zakon je nekak nov oddelek življenja.«

»To je res. Toda kaj sem si mogel izmisliti boljšega v dveh ali treh tednih kakor v enem tednu? Priznavam, da sem imel nekatere dvome. Toda nekako zoperno mi je govoriti o tem... V naši rodbini se nahaja nekaka dedinska gluhotà. Ded na stare dni ni nič slišal, oče je bil gluha že v svojem štiridesetem letu... Mogoče je res naprej živeti, toda vsekakor je to kaj težka napaka, zlasti za sosedne ljudi, ker gluhi so navadno nestrpljivi. Zato sem se boril z mislijo: ali je prilično vezati življenje take deklice s človekom, kateremu verjetno tudi grozi ta hiba in s katerim bi bilo težavno živeti v družbi.«

Šele sedaj sem zapazil, da ima Lukomski v izrazu svojih očes, v gibanju glave, v načinu, kako posluša, kadar kdo govori ž njim, nekaj takega, kar imajo navadno gluhi ljudje. Slišal je doslej še dobro, toda očitno je neprestano opazoval, če mu morda ne oslabeva posluh.

Trudil sem se, da ga pomirim, on pa mi je rekel:

»Jaz sem si mislil tudi to isto. Ne spleča se radi nevarščin — ki so samo mogoče — kvariti življenja sebi in drugim. Saj tudi kolera razgraja časih po Italiji, nespametno pa bi vendar bilo, da se nijeden Lah ne bi ženil radi tega, ker bi utegnil umreti na koleri ter moral tako zapustiti ženo z otroci brez varstva. V ostalem sem storil, kar je bila moja dolžnost. Povedal sem najpoprej gospodični Vandī, da jo ljubim, da bi rad dal življenje, ko bi jo dobil, da me pa ovira to in to. In vedite, gospod, kaj mi je odgovorila? Rekla mi je to-le: Ako vām ne bom mogla povedati, da vas ljubim, hočem vām pa to pisati.« Pri tem ni nedostajalo niti solz, toda za uro pozneje smo se vsi smejali tem strahovom, jaz pa sem se nalašč delal gluhega, hoté jo prisiliti pisati besedo: »ljubim.«

Ta razgovor se mi je vtisnil v spomin. Sniatinski se pač moti, ko trdi, da pri nas imajo le osli še nekako voljo. Ta kipar je imel zares razloge do pomisleka, ali le teden dnij mu je zadoščeval za tako odločen sklep.

Mogoče, da nima samozavesti, razvite v taki stopnji kakor jaz, vsekakor pa je to pameten človek. Kaka vrla ženska mora biti bodoča soproga klesarjeva! — In kako mi ugaja njen odgovor! Ob enem čutim, da tudi Angelica pripada k tej vrsti žensk. Ko bi na primer oslepel, bi se zmenila Lavra le toliko za mojo slepoto, za kolikor bi me mogla v tem slučaju obleči v nekakega feackega Demodoka, popevajočega pesmi pri gostiji. Toda Angelica! — Ta bi me gotovo ne zapustila, dasi bi še ne bil njen mož. Kar roko bi si dal odsekati za to.

Moram samo priznati, da pri takem zagotovitlu bi bilo celo teden dni omahovanja preveč, toda jaz že omahujem celih pet mesecev ; celo poslednje moje pismo do tete še ne obsega nič odločnega.

Tolažim pa se vendar z mislijo, da teta, kot pametna in ljubeča me ženska, si domisli tega, za kar mi gre, ter mi pride po svojem načinu na pomoč. V mojem srcu se tudi ziblje nadeja, da bo Angelica v tem poslu tetina zaveznica. Obžalujem vsekakor, da se v svojem pismu nisem izrazil razločnejše. Časih se mi poraja volja, pisati drugo pismo, toda še se premagujem. Treba je počakati odgovora na prvo. Srečni so pač te vrste ljudje, kakor Lukomski, ki takoj pričenjajo z deli.

Dné 15. rožnika.

Naj že imenujem ta občutek, ki ga gojim do Angelice, ljubezen, ali kako drugače, vendar vsikdar opazam veliko razliko med njim in vsemi temi, ki so mi spreletavali doslej preko srca. Mislim nanj od jutra do večera ; on je zrasel nekako skupaj z mojo osebno zadevo, čutim se celo pred samim seboj odgovornega zanj. Tega nekdanj ni bilo nikdar. One nekdanje vezi so se zavezavale, trajale in razvezavale, pustivši mi večjo ali manjšo žalost, časih prijeten spomin, časih neokusen, toda nikdar niso požirale mojega notranjega bitja v tej meri. V takem praznem življenju, kakoršno živimo mi vsi, ki si ne stavimo nikakih visokih ciljev, se ne poslužujemo nikake ideje, a ob enem se nam ni treba truditi za vsakdanji kruh, ženska ne pride z odra ; človek neprestano zre na njo, neprestano se

ukvarja ž njo, ali se tudi neprestano privaja na njo, tako, da se ona končno prišteva h grehom vsakdanjega življenja. Mi, ki varamo ženske, začutimo tako malo grizenja vesti, da manj očitani vesti doživi bržkone samo ona ženska, ki nas vara. Jaz pri vsej občutljivosti svoje narave pripadam glede vesti v tem oziru k onim, ki bodo pogubljeni. Pripetilo se je sicer, da sem si dejal časih: evo, bila bi lepa prilžnost, da si iz tega napravim nekoliko patetičnih izgovorov, toda rajše sem mahnil z roko ter mislil o čem prijetnejšem. Ali sedaj temu ni tako. Časih imajo moje misli opraviiti z nečem povsem drugim, ali nakrat pa čutim, da mi nekaj manjka; pollaščuje se me nekak nemir, nekak strah, prav kakor bi bil nekaj zelo važnega spregledal, nekaj opustil storiti — in v tem trenutku zapazim, da se ta misel na Angelico vsili znovič brez ovinkov, da me prevzame vsega. To dolbe v meni po dnevu in po noči, kakor kupec v mizici v Mickievičevi pesmi. Kadar pomignem z rameni ter si prizadevam pomanjšati ali celo osmešiti ta vtis, pa mi moj skepticizem in ironija ne služita dobro, ali bolje, služita samo dotlej, dokler trajata, ker takoj na to se vračam zopet v ono zakleto blodnjo. Splošno vzeto ni to nikaka grenkoba, niti očitanje vesti, mārveč prej mučno pritrjevanje misli na en sam predmet in obenem taka vročinska in nemirna radovednost, češ, kaj bo dalje, kakor bi bilo od tega »dalje« odvisno vse moje življenje.

Ko bi bil toliko spreten v analizovanju samega sebe, bi si rekel, da je to velik in nevsakdanji občutek, toda opažam, da v tem premišljevanju in ne-

miru mi gre še za nekaj povsem drugega nego samo za to, da bi imel Angelico v bodočnosti. Resnica je, da je napravila name globok in močan vtis, vsekakor pa ima Sniatinski prav, ko trdi, da ko bi se bil zaljubil vanjo tako močno, kakor on v svojo ženo, pa bi si pred vsem drugim pozelel imeti jo. Jaz pa, to je dognana stvar — si manj želim imeti jo nego se bojim izgubiti jo. Morda ni vsakemu dano, spoznati to čudno in veliko razliko. Jaz pa sem vendar utrjen v prepričanju, da ko bi ne bilo Kromickega, ko bi mi ne grozila izguba Angelice, da ne bi čutil tega strahu, niti tega nemira. To tudi razmotava nekoliko moje zapletene niti; dokazuje mi namreč dovolj jasno, da ne ljubim toliko Angelice, kolikor čutim, da bi jo mogel ljubiti, in prav zato, za te namigljaje sreče, za to edino priliko: popolniti si srečo življenja, zato mi je jako žal, ali še bolj se bojim one puščave, ki se odpre pred menoj, ako mi Angelica odbeži.

Opazil sem, da največji pesimisti, kadar jim usoda ali ljudje hočejo vzeti kaj v življenju, tako dobro mahajo z rokami in nogami in tako kriče na vse grlo, kakor največji optimisti. Tudi jaz se nahajam v takem položaju. Res, da ne kričim, toda strah me prevzema pri misli, da morda že črez par dnij ne bom vedel, kaj naj storim s seboj na svetu.

Dne 16. rožnika.

Dobil sem postransko novico o Lavri; dal mi jo je moj beležnik, ki vodi ob enem Davisove zadeve. Davis se že nahaja v norišnici. Ona se nahaja v Interlaknu ob vznožju gore Jungfrau. Gotovo namerava

iti na vrh gore; vidim sneg gora, meglo, solnčno vzhanje, kako se vozi po jezerih, kako stoji nad propadi. Izrekel sem beležniku svoje sočutje do Davisa, ali obenem tudi do gospe, ki je še v tako mladih letih ostala sama, brez varstva. Stari pravnik pa je pomiril mojo skrb do nje ter mi javil, da je prav pred tednom dnij odpotoval v Švico grof Maleschi, Napolitanec, sorodnik gospe Davisove. Vem! vem! Znan Italijan, kakor Antonius, toda igralec na karte, in kakor pravijo, plašljivec prve vrste. Zdi se mi, da sem se motil, ko sem imenoval Lavro ob svojem času pizanski stolp.

Pripetilo se mi je to prvikrat v mojem življenju, da se je spominu na žensko, katere v resnici nisem ljubil, kateri pa sem se lagal, da jo ljubim, pridružila v meni taka mržnja. Glede Lavre sem nehvaležnej in brezsrčnež. Kar sram me je! Pravzaprav kak vzrok imam, gojiti mržnjo do nje, in česa ji ne morem odpustiti? Evo, kakor sem že dejal, k večjemu to, da sem od početka najinih odnošajev, res da ne po njeni krivdi, marveč le radi dotike ž njo, storil na tisoče slabih in praznih rečij, katerih nisem delal nikdar v življenju. Nisem prizanesel svoji žalosti, nisem spoštoval slabosti in nadležnosti Davisove; postal sem gnusen, popačen, ko sem odposlal ono usodno pismo. Vsega tega sem jaz kriv! Vendar ako se slepec spodtakne ob kamen, pade na poti, preklinja vselej le kamen, dasi je padel samo radi tega, ker je bil slep.

Dne 17. rožnika.

Danes sem nesel denar Lukomskemu, izročil svoje pooblastilo beležniku, moja prtljaga je pospravljena, in pripravljen sem na vsak slučaj na pot. Rim mi začenja biti zopern.

Dne 18. rožnika.

Preračunil sem, da bi tetin odgovor že mogel biti tukaj. Odkladaje na stran vse pomisleke, si prizadevam pogoditi, kaj mi bo teta pisala. Obžalujem že ne vem katerikrat, da ji nisem razločnejše pisal. Pisal pa sem ji, da bi se morda napotil v Plošev, ko bi vedel, da bi moja navzočnost ne bila nadležna tetinim gostom, in obenem sem poslal iskren pozdrav tem gospem. Omenil sem tudi to, da sem bil v zadnjih dneh svojega bivanja v Peli bolan in tako razdražen, da nisem vedel, kaj delam. Ko sem napisal pismo, se mi je zdelo jako pametno, sedaj pa se mi zdi vrhunec budalosti. Moje samoljubje mi ni dovolilo preklicati jasno in odločno tega, kar sem poprej napisal iz Peli. Računal sem na to, da se teta poprime prve priložnosti, da vse to popravi, in takrat pridem jaz kot nekak plemeniti knez. Človeška narava je jako ničemurna. Ne ostaja mi ničesar drugega, nego oprijeti se z obema rokama nadeje, da si teta mora vendar domisliti, za kaj mi gre.

Sedaj, ko moj nemir z vsakim hipom raste, ne čutim samo tega, da bi mogel Angelico močno ljubiti, temveč da bi sploh mogel biti neprimerno boljši nego sem. Pravzaprav, čemu ravnam tako, kakor bi za egoizmom in razdraženimi živci ničesar več ne bilo v meni? Ali

če res ni ničesar več, čemu mi moja avtoanaliza ne odkrije tega brezdvomno? Imam pogum, da uvajam izjemne sklepe in ne tajim sam sebi resnice, ali vendar ta sklep neprestano zametujem. Radi česa? Ker sem trdno uverjen, da sem boljši nego moji prestopki. Njih vzrok so nekaka nesposobnost življenja, izvira joča deloma iz plemena, deloma pa iz bolezní stoletja, čegar otrok sem — prav iz tega preanalizovanja, katero nam nikdar ne dovoljuje iti za prvim prostim zanosom človeške narave, marveč kritikuje vse, dokler nam duša povsem ne omaga. — Ko sem bil še otrok, sem se igral s tem, da sem pokladal denar drug na drugi tako dolgo, da se je stolpec vsled lastne teže podrl in se spremenil v nereden kupček. Sedaj delam prav isto z mislimi in namerami, takisto dotlej, da se poderó v razvaline. Vsled tega mi je mnogo lažje doprinesti kaj negativnega nego pozitivnega; ugonobiti lože nego ustvariti. Zdi se mi, da več razumnih ljudi boleha na tej bolezní. Kritika vsega in nas samih je oglodala v nas naše moči; nimamo podlage, nimamo izhoda, nimamo vere v življenje. Evo, čemu na primer ne želim jaz toliko imeti Angelico, kolikor se bojim izgubiti jo!

Toda, kadar govorim o bolezní stoletja, se nočem omejiti izključno na samega sebe. Da se kdo vleže v posteljo ob času nalezljive bolezní, je to nekaj povsem navadnega — ali danes je kritika vsega ona nalezljiva bolezen, ki razgraja po vsem svetu. Iz tega torej sledi, da se različna poslopja, v katerih so doslej živeli ljudje, njim podirajo na glavo.

Vera, katero že ime samo označuje kot vez, se razvezuje. Vera je celo v onih, ki še verujejo, postala nemirna. Skozi to streho, ki se imenuje domovina, pričenjajo se tudi stekati socijalni pródi. Ostal je samo en ideal, pred katerim celo zelo ošabni skeptiki sne-majo pokrivala — narod. Toda na vznožju kipa že začenjajo razni sitneži pisati več ali manj cinične kon-cepte — ali kar je še čudnejše: prve megle obupa se dvigajo prav iz teh glav, ki bi se imele po naravni poti priklanjati najnižje. Končno pa pride tak genijalni skeptik, kakor drugi Heine, opljuva ter dá zaušnico temu maliku — kakor je storil ob svojem času Aristofanes — toda ne opljuje ga v imenu kakih starih idealov, marveč v imenu prostosti misli, v imenu pro-stosti dvoma — in kaj še nastopi takrat — tega ne vem. Bržkone bo na tej veliki, prazni tabli sam vrag pisal sonete.

Ali je še pomoč za to? Pred vsem drugim, kaj je meni do tega? Hoteti nečesa, to ni moja stvar. Jaz sem zato preveč dobro vzgojeno dete svojega stoletja. Ako pa vse to, kar se misli, kar se godi in zgodi, ima služiti v povečanje sreče, si dovoljujem osobno opomnjo, omenjaje pri tem, da nimam v mislih gmot-nega položaja, marveč znotranji mir, brez katerega morem tako biti jaz kakor vsak drugi. Evo, moj ded je bil srečnejši od mojega očeta, moj oče srečnejši od mene, moj sin pa, ako ga bom imel, bo oseba, vredna naravnost pomilovanja.

Florencija, dne 20. rožnika.

Hram iz kart se je podrl. Prejel sem pismo od tete. Angelica vzame Kromickega in njiju poroka se ima

vršiti črez nekoliko tednov. Ona sama si je zaželela tako kratkega časa. Po prejemu te novice sem sedel v vagon in se hotel odpeljati v Plošev; imel pa sem ob enem zavest, da to potovanje je neumno in pustolovno, ki ne privede do ničesar. Evo, radi tega se nahajam v Florenciji. Pograbilo me je in odneslo, toda ostanek zavesti in razsodnosti me je premagal, in obtičal sem tukaj.

Florencija, dne 22. rožnika.

Objednem s tetinim pismom sem prejel naznanilo zaroka, naslovljeno z žensko roko. To ni pisava Angelice niti njene matere. Nobena bi ne bila tega storila. Bržkone je to koncept in zloba gospe Snia-tinske. Sicer pa je meni to vsejedno. Dobil sem z batom po glavi, zato sem omočen. Toda vidim, da to bolj pretresa nego boli. Ne vem, kako bo pozneje: tudi kroglje, pravijo, človek takoj ne čuti. Nisem pa si pognal strela v glavo, niti nisem zblaznel; ogledujem si Lung, Arno, sestavljal bi celo igre, ako bi znal; nu skratka: počutim se dobro... Da so sredi prisrčnih prijateljev psi snedli zajca, je že stara pesem... Teta je smatrala za svojo krščansko dolžnost, ponoviti Angelici to, kar sem ji pisal iz Peli.

Florencija, dne 23. rožnika.

Zarano, ko se sprebudim, ali bolje, kadar odprem oči, si moram ponavljati, da ona in ista Angelica vzame Kromickega — ta dobra, ljubeča, ki se ni vlegla spat, da me ni pozdravila poprej, ko sem se vračal iz Varšave v Plošev, katera mi je zrla v oči, poslušala to, kar sem govoril, ter mi z vsakim pogledom

govorila, da je moja. In prav ta bo gospa Kromicka, in čez teden dnij po poroki se ne bo moglo zravnati v njeni glavi, kako je mogla omahovati pri izbiranju med takim Ploševskim in takim Jupiterjem, kakoršen je Kromicki. Dogajajo se vendar čudne reči na svetu, in tako nepreklicljive, da človek zgubi celo ostanek veselja do življenja. Gospa Celina in gospa Sniatinska sprejemata sedaj gotovo »al pari« Kromickega ter ga poveljučujeta nalašč na moj račun. Naj bi rajše pustili to Angelico v miru! Toda teta je privolila k temu vsemu! Zase se že ne menim, toda teta vendar vé in vidi, da Angelica ž njim ne more biti srečna. Sama mi piše, da ga Angelica jemlje v obupu.

Evo to dolgo, proketo pismo :

»Zahvalim te za poslednje novice, tem bolj, ker je ono prvo pismo iz Peli bilo ne le odločno, marveč tudi okrutno. Težavno mi je bilo verjeti, da ne bi imel srca do tega dekleta, ne le nekoliko naklonjenosti, marveč niti prijaznosti, niti pomilovanja. Jaz tega, moj Leon, nikakor ne želim in ti ne prigovarjam, da bi moral Angelico takoj snubiti; prosila sem te edino za to, da napišeš kako prisrčnejšo besedo za njo, dasi ne naravnost, pa vsaj v mojem pismu. In verjemi mi, da bi bilo to zadoščevalo, kajti ona te je tako ljubila, kakor more le njej podobna deklica ljubiti. Pomisli vendar moj položaj, kaj mi je bilo početi, ko sem prejela tvoje pismo? Kako vest bi morala imeti, da bi puščala Angelico še nadalje v tej prevari in obenem nemiru, ki je očitvidno zastrupljal njeno zdravje? Hvastovski pošilja vselej nalašč posla po pisma v Varšavo ter jih prinaša sam zarano k čaju. Angelica je vedela,

da je došlo pismo od tebe, kajti ta revica je vselej prežala na Hvastovskega in mu pobrala pisma iz rok, navidezno radi tega, da bi jih položila na mojo brisaljko, v resnici pa radi tega, da bi videla, če ni kako pismo od tebe. Zapazila sem, da nam je že čaj nalivala tako da so vse žlice žvenkljale po skodelicah. Mene se je polastila nekaka zla predslutnja; omahovala sem, ali naj ne odložim čitanja, dokler ne dospem v svojo sobo, toda vznemirjala sem se, če morda nisi bolan, in nisem se mogla premagati. Bog vidi, koliko me je stalo truda, da ne bi pokazala na sebi ničesar, zlasti, ker sem čutila, da so Angeličine oči uprte vame. Toda premagala sem se; rekla sem celo: »Leon vedno rad boleha; sedaj pa je, hvala Bogu, zdrav in pošilja vama svoj poklon.« Angelica me je vprašala s svojim navadnim glasom: »Ali se bo še dolgo mudil v Italiji?« Vedela sem, kaj vse tiči v tem vprašanju, toda nisem imela srčnosti, povedati resnice, zlasti ker je bil navzoč Hvastovski in postrežnica, zato sem rekla samo: »Ne več dolgo, mislim, da se v kratkem napoti semkaj.« Ko bi bil ti videl ta žar, ki jo je spreletel, to veselje, to prizadevanje, da se ne bi razjokala. Revica! Jaz bi se še danes hotela razjokati, ko se spomnim tega. Kaj sem prebila, vrnivši se v svoje stanovanje, tega mi ne boš verjel; toda ti si napisal razločno: »Voščim ji sreče s Kromickim,« in treba je bilo — vest mi je velela to — odpreti ji oči. Ni bilo mi potrebno, klicati jo, kajti prišla je sama; tedaj pa sem ji rekla: Angelica, jaz vem, da si ti vrla, poštena deklica, ki se vsikdar strinjaš z voljo božjo. Morava spregovoriti odkritosrčno. Vem, moje dete, da se je

bilo med teboj in Leonom začelo nekaj, kar je podobno naklonjenosti, in povem ti, da sem si tega sama najmočnejše želela, toda bržčas to ni bila božja volja; ako si imela v tem oziru kake nadeje, daj jim slovo!« Na to sem jo objela, kajti obledela je kakor platno; mislila sem si, da omedli, vendar na srečo do tega ni prišlo. Zgrudila se je k mojim nogam in začela ponavljati: »Kaj je vam naročil povedati mi, teta?« Branila sem se, nisem hotela ponoviti tvojih besed — toda prišlo mi je na misel, da bo bolje za njo, ako poizve čisto resnico, in končno sem ji povedala, da ji želiš sreče s Kromickim. Na to je vstala in rekla mi črez trenutek s povsem drugim glasom: »Zahvalite ga, teta, za to!« — na kar je odšla. Bojim se, da ti ne bo po godu, da sem ji tako zvesto ponovila tvoje besede ter jih nisem nič olepšala; ker pa Angelice na nikak način nočeš, zato ni bilo mogoče ji tega razločnejše povedati. Čim bolj bo prepričana, da za njo ne maraš, tem poprej te pozabi. Končno, ako ti bo to zoperno, pa pomisli na to, koliko smo me vse tri tukaj prebile, zlasti pa še Angelica. Ona ima res toliko moči nad seboj, da tega nisem niti pričakovala. Ves dan je imela suhe oči ter ni dala tega spoznati materi, za katere zdravje se zelo boji; le še bolj se je stiskala k njej kakor navadno, pa tudi k meni, kar me je tako ganilo, da se mi je kar brada tresla. Gospod Sniatinski, ki je istega dne došel, tudi ni zapazil na Angelici spremembe; na to sem mu to jaz sama povedala, ker vem, da je tvoj prijatelj; to ga je močno ujezilo, da se je jel hudovati na te, da sem bila kar jezna nanj. Bog vé, česa vsega ni zinil — saj ga poznaš.

Ti, ki Angelice ne ljubiš, ne moreš oceniti, kako bi bil srečen ž njo; slabo pa si postopal, moj Leon, da si jo pustil v em mnenju, da jo ljubiš. Nam vsem se je to zdelo, ne samo njej, in to je bilo slabo; kajti Bogu samemu je znano, koliko je ona pretrpela, in drugič, to je bilo tudi vzrok, da se je takoj odločila za Kromickega. Meni je jasno, da je ona storila to v obupu. Morali sta se z materjo pogovarjati o njem, da se je odločila tako kmalu. Kromicki je došel drugo jutro po dohodu tvojega pisma. Ona je bila takoj povsem drugačnejša do njega nego navadno; črez teden dnij jo je snubil ter bil sprejet. Gospod Sniatinski je še-le pred par dnevi zvedel to ter si pulil lase iz glave; tega, kar se je godilo iz početka z menoj, pa ti niti ne pišem.

Bila sem tako nevoljna na te, kakor še nikdar v svojem življenju, in šele tvoje drugo pismo je popravilo nekoliko to razžaljenje, dasi me je prepričalo do dobrega, da iz mojih gradov na ledu ne bo ničesar. Priznavam ti tukaj, da po tem prvem pismu, dokler je Kromicki ni snubil, se mi je še vrivala misel: »Nò, Bog nas prijazno pogleda ter spremeni njegovo srce! Leon je napisal to, ko je bil jezen!« Ko si pa imel potem že nekoliko pristrčnih besed za Angelico, pa nisi preklical ničesar od tega, kar je stalo v prvem pismu, sem spoznala, da se nimam s čim več mamiti. Angelicina poroka se ima vršiti dne 25. malega srpana, in povem ti, čemu tako kmalu. Celina je res hudo bolna; ona vidi, da jo kmalu vtrga smrt, in noče, da bi se potem radi žalovanja za njo ta stvar preveč zavlekla. Ona hoče še pred svojo smrtjo videti hčerko pod mo-

škim varstvom. Kromickemu se tudi mudi, ker ima kupčijo na vshodu, katere ne more zanemarjati, Angelica pa tudi hoče čim najpoprej izpiti ta kelih. Oh, moj Leon, čemu je vse to tako prišlo, čemu je to dete tako nesrečno?

Nikdar v svojem življenju ne bi bila dovolila, da bi ona vzela Kromickega, toda kako jo morem jaz potolažiti vsaj z besedico, jaz, ki se čutim tako močno krivo glede Angelice? Mene je prevzela preveč želja, oženiti te ž njo, in nisem preračunila, kake posledice morejo iz tega nastati za Angelico. Kriva sem, radi tega pa tudi ne trpim malo, ter vsaki dan molim za to dete.

Po poroki se odpeljeta v Volinj. Celina ostane pri meni v Varšavi; govorila je o Odesi, toda jaz je ne pustim od sebe za nikak denar. Ti, moj dragi, veš, kako sem srečna, kadar te vidim, toda sedaj ne zahajaj v Plošev; ubogaj me Angelici na ljubo. Ako hočeš, pridem takoj po tem jaz k tebi. Sedaj je treba Angelici prizanesti.«

Čemu se imam še mamiti!? Kadarkoli čitam to pismo, bi hotel najrajše biti z glavo ob steno — to pa ne od jeze, ne od zavisti, marveč od žalosti!

Dne 23. rožnika.

Nikakor mi ni kazalo, pobesiti roke ter smatrati stvar že za izgubljeno. To bi bil ponesrečen zakon. Danes, v četrtek, sem poslal Sniatinskemu brzojavko, v kateri sem ga zarotil pri vsem, kar mu je sveto in drago, naj pride v nedeljo v Krakov. Tudi jaz se jutri napotim tje. Prosil sem ga, naj o brzojavki niko-

mur ne omeni ničesar. Spregovorim ž njim, ali bolje prositi ga hočem na vso moč, naj spregovori v mojem imenu z Angelico. Jaz mnogo računam na njegov vpliv. Angelica ga spoštuje ter ga ima jako rada. Nisem se obrnil na teto, ker se mi, moški, bolje razumemo. Sniatinski, kot psiholog se bo lažje oziral na ta prokleti dušeslovni proces, kateri sem prebil v poslednjem času. Njemu morem povedati tudi o Lavri; ko bi se zmenil o njej pred teto, pa bi se ona gotovo prekrižala. Iz početka sem hotel pisati sami Angelici, toda moje pismo bi obrnilo ná-se oči vseh ter napravilo zmešnjavo. Znana mi je Angelična navada; vem, da bi takoj pokazala pismo materi — ta pa me utegne že mrziti, in znala bi pismo po svoje tolmačiti, in pri tem bi ji Kromicki še pomagal. Treba je, da Sniatinski spregovori z Angelico na samem, pri čemur mu lahko pomaga njegova žena. Upanje imam, da se poprime te naloge, dasi vidim prav, kako je kočljiva. Že več nočij nisem spal. Kadar zaprem trepalnice, se spomnim takoj Angelice, njenega lica, njenih las, očij, načina govorjenja, smeha — vidim jo, kakor bi stala tu pred menoj. Ne morem dalje tako živeti!

Krakov, dné 26. rožnika.

Sniatinski je tukaj. Poprijel se je dela. Pošten dečko — naj mu to Bog povrne! Ura je že bila štiri po noči, toda ker ne morem spati, rajše vstanem ter sedem k pisanju, ker ne vem, kaj mi je početi. S Sniatinskim sva se razgovarjala do treh, pričkala se in razpravljala! Sedaj se prevrača na drugo stran v

sosedni sobi. Ni se mi dal tako kmalu preprostiti. Ne-
prestano mi je ponavljal: »Moj dragi, kako pravico
imam jaz, tujec, vmešati se v vaše rodbinske razmere,
in to še v tako kočljivi zadevi? Gospodična Angelica
mi lahko zapre usta z enim samim vprašanjem: »Kaj
je vam to mar?« Zarotil sem ga, da mu Angelica tega
ne poreče, kakor bi imel to že črno na belem. Pri-
znaval sem, da ima on prav, toda dejal sem mu, da
nastanejo časih trenutki, ko se niti na to ne kaže ozi-
rati. Ta moj argument ga je prepričal, da tu ne gre
záme, marveč za Angelico: ako torej sploh hoče go-
voriti ž njo, se to zgodi radi tega, ker me pomiluje.
V teh par dnevih sem močno shujšal; sam mi je rekel
to, in videl sem, da ga je to ganilo. Vrh tega ne
more videti Kromickega, ker sta si dva povsem raz-
lična tipa. Sniatinski trdi, da denarne špekulacije so
enake pograbljanju denarja iz tujega žepa v svojega.
On marsikaj zameri Kromickemu, in rekel mi je o
njem to-le: Ko bi imel s pridobivanjem denarja nekak
višji cilj, pa bi mu še odpustil, toda on dela to radi
tega, da bi imel denar!« Angeličin zakon ga jezi skoro
tako kakor mene — in on je uverjen, da si Angelica
nakoplje nesrečo. Na mojo prošnjo odide Sniatinski
takoj jutri s prvim vlakom.

Pojutrišnjem bosta oba z ženo v Ploševu, in ako
ne bosta mogla na samem govoriti z Angelico, pova-
bita jo za par ur v svoje stanovanje. On namerava
predstaviti Angelici moje muke, povedati ji, da vse
moje življenje tiči v njenih rokah. On to ve. On spre-
govori o tem ž njo resno, sladko in pametno; on jo pre-
priča, da ženska, dasi ima srce ranjeno, nima pravice

dati roke človeku, katerega ne ljubi; da ravnajoča tako ravna krivično in nepošteno; dalje da takisto nima pravice zavreči ljubljenega človeka in uničiti njegovo življenje radi tega, ker je, prevzet od ljubosumja, storil nekaj, kar obžaluje iz vsega srca.

Končno mi je dejal Sniatinski še to-le:

»Storim vse to pod enim pogojem, ako mi namreč daš častno besedo, da ako ničesar ne opraviš, ne pridrviš v Plošev ter ne napraviš kakih neumnostij, katere bi tvoja teta, gospa Celina, ali gospodična Angelica morala poplačati z zdravjem. Angelici lahko pišeš, ako hočeš, toda osebno ne smeš priti, k večjemu ako dobiš njeno dovoljenje.«

Za koga me neki ima? Obljubil sem mu, dasi me je to takoj vznemirilo. Toda računam na Angeličino srce in na zgovornost Sniatinskega. Oh: kako zna on govoriti! Ni mi delal nikdar velikih nadej, vendar pa vidim dobro, da jo ima sam. V drugem slučaju se nadeja, pripraviti Angelico do tega, da odloži svatbo vsaj za pol leta. Takrat je zmaga naša, ker Kromicki se sam umakne. Današnji dan hočem dolgo pomniti! Sniatinski, ki je videl mojo bolečino, je bil nežen, kakor ženska, ter je prizanašal moji ljubezni. Mnogo pa tudi stane človeka, priznati komu svoje znorelosti, krivde, slabe strani ter položiti svojo usodo v tuje roke, namesto da bi se sam boril. Toda kaj mi je mar vse to, ko gre za Angelico?

Dné 27. rožnika.

Sniatinski je odpotoval zarano. Pospremil sem ga na kolodvor. Tako sem mu ponavljal različna na-

ročila, kakor bi bil res sam bedak. On mi je nagajal s tem, da je dejal, ako se mu naloga posreči, da jamem znovič modrovati. Najrajše bi ga bil premlatil. Odšel je poln dobre slutnje; prisegel bi, da je prepričan, da pojde vse najbolje. Po njegovem odhodu sem šel v cerkev gospe Marije in jaz, skeptik, jaz, filozof, kateri pravi: »ne vem, ne vem!« sem dal za sv. mašo v dober namen Leona in Angelice. Pri tej sv. maši nisem bil samo navzoč, marveč sedaj še zapisujem to s črnim na belo: naj strela udari skepticizem, filozofijo in ž njima vred še moje »ne vem« povrhu!

Dne 28. rožnika.

Ob eni popoldne. Prav ob tej uri bi imela Snia-tinska dospeti v Plošev. Vsaj z eno rečjo se mora Angelica strinjati, namreč s to, da se poroka odloži... Ona nima pravice odbiti mi to... Ves dan mi različne misli švigajo po glavi. Kromicki hlepi po denarju — o tem ni dvomiti — ali čemu ne išče bogatejše neveste? Angeličino posestvo je veliko, toda zadolženo — morda ga Kromicki potrebuje za to, da ga ne bi smatrali za pritepenca, morda mu pomaga, pridobiti si domovinstvo — res! — vendar Kromicki, ki je razglašen za bogatina, bi lahko našel vse to tudi z večjo doto. Očividno mu je ona vseč in sicer vseč že davno. Kako čudo, da mu je Angelica vseč!

Tu treba še povedati, da je ona pričakovala v srečo, v rešitev, le eno besedo iz mojih ust! Saj mi je vendar pisala teta, da je prežala »revica na Hvastovskega, da mu je pobrala pisma iz rok.« Strah se

me polaščuje, da mi vse to ne bo odpuščeno, in da nad menoj, kakor nad meni podobnimi ljudmi, visi pogin.

Ob deseti uri zvečer.

Še po dnevu me je začela glava grozno boleti; sedaj je to prešlo, toda radi te bolečine, radi bdenja in nemira se nahajam v takem stanju, kakor bi bil začaran. Moj duh, odkrit in naravnan v eno smer, zbran na vso moč samo v eni misli, vidi tako jasno, kaj bo, kakor še nikdar ni videl v življenju. Zdi se mi naravnost, da se nahajam v Ploševu, da čujem to, kar odgovarja Angelica Sniatinskemu — ter ne razumem, kako sem se mogel mamiti. Ona nima usmiljenja zame. To ni le domišljija, to je že gotova stvar... Res, z menoj se godi nekaj posebnega. Čutim v sebi tak osupljiv ugled, kakor bi bil še vedno otrok — ali ob enem sem jako otožen. Mislim, da utegnem celo zboleti. Sniatinskega sem naprosil, naj mi takoj brzojavi. Brzobjavke še doslej ni tukaj, dasi mi pravzaprav ne prinese nič novega.

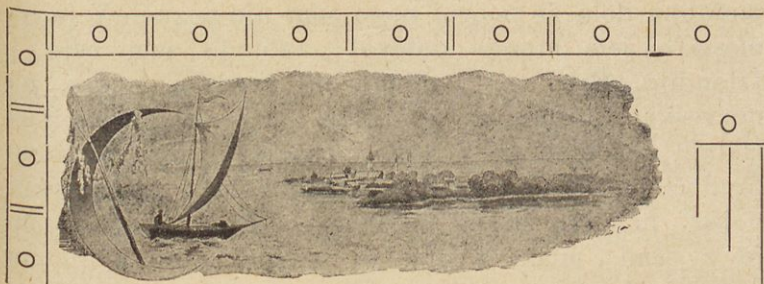
Dne 29. rožnika.

Brzobjavka Sniatinskega je tukaj — in evo, kaj čitam v njej:

»Vse zaman — zberi svoje moči in odrini v svet!«

Tako tudi storim — moja Angelica!

(Konec prvega dela.)

Drugi del.

Pariz, dne 2. malega travna.

Preteklo je že deset mesecev, odkar nisem pisal dnevnika, dasi sem se tako privadil tega posla, da sem zares to pogrešal. Toda rekel sem si: čemu? Tlačil me je ta duhamorni občutek, da najsi bi tudi pisal misli, vredne Paskala, globokejše nego je globina morja, višje nego so Alpe, vendar s tem ne predru- gačim prostega dejstva, da se je omožila. Zaradi tega so mi omahnile roke. Življenje se skuplja časih v en sam cilj, sicer objektivno majhen, ko pa tega ni več, pa človek ne vé, radi česa opravlja najbolj vsakdanja dela. Čudno in smešno je misliti na to, toda nahajal sem se v takem stanju, da ko sem se oblačil, odšel v mesto, v gledišče ali v klub, da se nisem mogel ubra- niti prvemu vtisu: čemu? — in potreboval sem več- krat dlje časa, da sem se spametoval, da sem vendar užival hrano, si strigel brado ter opravljal druga temu

podobna dela že poprej nego sem njo poznal. V prvih mesecih sem mnogo potoval; zablodil sem celo v Izlandijo. Evo, pri pogledu na švedska jezera, na norveške »fjorde«, na izlandske »gejzerje«, nisem imel lastnih neposrednih vtisov; prizadeval sem se samo predočiti si, kaj bi začutila Angelica na ta ali na drugi pojav, in kako bi se izrazila — skratka: videl sem jo z očmi, mislil z njenimi mislimi, čutil z njenim srcem. Ali ko sem se spomnil potem, da se ona imenuje gospa Kromicka, sem sedel čim najurneje v vagon, ali na brod in se odpeljal dalje, kajti to, kar sem videl, me je nehalo zanimati. Kaj mi je moglo biti to mar, da je to ena tako navadnih, celo že smešnih dram, katero je že na tisoče bedakov odigralo pred menoj! Skozi vrata smrti prehajajo tudi vsi, ali vendar se vsakemu umirajočemu dozdeva, da se svet podira ž njim vred. Pa se tudi podira!

Ne vem in se tudi ne spuščam v preresetovanje tega, ali so bili moji občutki v prvih mesecih več ali manj obup brez dna. Vem samo to, da je bilo moje bitje po tej ženski ugonobljeno, in da sem sedaj prvič razumel puščobo, ki jo more povzročiti smrt jako ljubljene osebe.

Toda polagoma je našla privajenost — ne mamilo — življenja v meni navadno moč. Zdi se mi, da je ta prikazen dovolj vsakdanja. Poznal sem ljudi, ki so bili v srcu grozno žalostni, kateri niso imeli niti za makovo zrno veselja v duši, pa so se vendar kazali navidezno vesele, samo radi tega, ker so bili nekoč veseli ter so bili tega že privajeni. Moral je vendar napočiti tudi zame čas, v katerem sem na primer

nehal čutiti bolečine v zobeh samo radi pikrosti, kakoršno bi ta boleost mogla napraviti Angelici. Vrh tega sem kratko rečeno otrpnil ter končno našel zdravilo v samem strupu. Čital sem nekje v potopisu Faninija, da Kafri ozdravljajo škorpionov pik s tem, da mu dovolijo, da jih piči še v drugič v ono in isto rano. Tak škorpion, tak protistrup v samem strupu je bila zame, kakor sploh pri ljudeh, beseda : zgodilo se je. —

Zgodilo se je, zato trpim, — zgodilo se je, zato neham trpeti. V tem občutku, da ni več pomoči, tiči neka olajšava. Vedno mi prihaja na misel oni Indijan, kateri, ugrabljen po produ Niagare, se je boril iz početka z vsemi močmi, kakoršne se pojavljajo v obupu, potem pa, ko je zapazil, da ni pomoči, je odvrget veslo, legel na dno čolna ter začel prepevati. Sedaj sem tudi jaz pripravljen za petje. Prod Niagare ima v ostalem to dobro stran, da onega, kogar ugrabi, zmelje na otrobe; so pa še drugi prôdi, ki vržejo človeka na peščene lavine, ki so puste, brez vode in tužne. Prav to se je zgodilo tudi z menoj.

Zli duh mojega življenja ni slutil naprej le ene reči. Evo, človek, močno potlačen in zelo nesrečen, se mnogo manj briga za-se, nego človek, ki je srečen. Vspričo tega se tudi zavidna usoda v nekaki stopinji razoroži. Bil sem tudi jaz v takem položaju, da ko bi na priliko prišla jezna Fortuna osobno k meni ter mi rekla : »Vrag te vzemi!« bi ji bil odgovoril : »Prav, naj me vzame!« Ali ne rekel bi ji tega radi obupa po Angelici, marveč vsled globoke malomarnosti do vsega, kar je v meni in okrog mene.

To je orožje neke posebne vrste, ki ne le varuje človeka, marveč ga dela celo nevarnega. To je vendar jasno, da kdor je pripravljen, ne prizanašati sebi, ta ne bo štedil tudi drugih. Celo božje zapovedi ne vелеvajo ljubiti bližnjega bolj nego samega sebe.

Ne pravim pa s tem, da bi imel namen, prerezati komu v teh dnevih vrat. To, kar sem dejal, ima pretežno teoretičen pomen, v praksi življenja nima od tega nihče velike škode, kajti ako taka malomarnost zmanjša altruizem, zmanjša v enaki meri tudi egoizem. Ko bi bil prisiljen spati z bližnjim pod enim plaščem, ne dal bi mu celega, pa tudi za-se ne bi vzel celega. Nevaren, morda celo zelo nevaren je tak človek samo takrat, kadar ga ljudje motijo v tem pokoj, ki sloni na omejitvi lastne svoje osebe, ter ga prisilijo do napete delavnosti. Takrat se odlikuje z urnim kretanjem in z neusmiljeno močjo stroja.

To mehanično krepost sem pridobil tudi jaz. Že nekaj časa opažam, da po svojem načinu mišljenja in svoji volji služim ljudem mnogo bolj nego nekdanj, dasi se za to niti ne trudim. Neizcrpljiv vir omahovanja in slabosti je samoljubje, ničemurnost in koketstvo glede drugih. Človek si skoro nevedoma želi, dopadati, želi se prikupiti, in ko išče taka pota, zgubi mnogo svoje osebne posebnosti.

Sedaj se je to koketstvo v meni, ako ni še povsem zginilo, vsaj neizmerno zmanjšalo — in malomarnost do tega, ali komu dopadam ali ne, mi daje nekako prednost pred drugimi. Opazil sem to na svojem potovanju, zlasti še sedaj tu v Parizu. Bilo je tu dokaj ljudij, ki so mi nekoč imponovali, sedaj pa jim

imponujem jaz, prav radi tega, ker mi je mnogo manj mar za to nego njim.

Sploh delam na-se vtis človeka, ki bi mogel biti energičen, toda noče, ker je volja v neposredni dotiki s strastjo, moje strasti pa so pred vsem drugim negativne. Ker mi je ostala nekdanja navada, dajati si račun za vse, si pojasnujem to na ta način, da v nekih pogojih more človek takisto vneto ne želeti si življenja, kakor v drugih želeti si življenje. Bržkone je tudi moja malomarnost neodpustljivo sovraštvo do življenja. Po tem sem tako malo podoben Davisu.

Brezdvomno sem človek neprimerno bolj brezobziren, nego sem bil nekdam, in lahko bi ponovil s Hamletom, da tiči v meni nekaj nevarnega. Na srečo mi nihče ne dela ovir. Vsi so nasproti meni tako izborni tuji in malomarni, kakor jaz nasproti njim. Sama teta me še ljubi po stari šegi v Varšavi, toda ne dvomim, da je izgubila tudi njena ljubezen delujoči značaj, vsaj za toliko, da me v bodoče ne bo več ženila.

Dne 3. malega travna.

Gorjé, moja malomarnost, katero sem primerjal čisti vodi brez okusa in barve, je samo navidezno brezbarvna. Ako jo temeljitejše ogledujem, opazam, da plavajo po njej neke mrenice, ki kalijo njeno prozornost. To so idiosinkracije. Ničesar mi ni ostalo, ali to pa je ostalo. Ne ljubim nikogar ter nimam do nikogar dejanskega sovraštva, vsekakor pa so mi zoperni nekateri ljudje. K tem pripada na primer Kromieki. Ni mi več mar za to, da mi je odvzel Angelico,

marveč za to, da ima zelo dolge noge in debela kolena, da je dolg kakor drog in da me njegov glas spominja na melivo kave v mlinu. Mene je vedno nekaj odvrčalo od njega, in ako to tu omenjam, se godi to glavno radi tega, ker ta zopernost ima sedaj v meni neko čudno moč življenja. Neprestano mislim na ljudi, od katerih me razdraženo odpahuje. Ko bi šlo le za Kromiekega in za gospo Celino, bi bilo to še razumljivo; mogel bi namreč dopuščati, da so moji občutki do njiju zakrinkani z gnusom sovraštva; toda poleg njiju mi stojé enako uporno v spominu še razne druge osebe, ki so budile svoje dni v življenju v meni nejevoljo ali ogavnost. Ne morem si tega tolmačiti s stanjem mojega zdravja — zdrav sem, kakor še nisem bil nikdar — zato si pojasnujem to na naslednji način: ljudje so mi odvzeli ljubezen, čas pa je posušil sovraštvo, ker pa živeč človek mora čutiti, — torej čutim kakor znam, živim pa ob tem, kar mi je ostalo. Priznati tudi moram, da se ne prenasiti s srečo on, kdor tako čuti in živi.

Nekdanje simpatije so se mi skoro popolnoma ohladile. Do Sniatinskega čutim naravnost nevoljo, katere modrovanje ne more potlačiti. Sniatinski ima neovrgljivo lepe lastnosti, pa tudi ugaja samemu sebi in vsled tega je pogostoma — da govorim z jezikom slikarjev — razbrzdan. Mislim si, da je to nekaj nečuvno redkega, da bi se človek, ki opaža, da njegov način ravnanja, njegova individualna znamenja in originalnosti, ugajajo ljudem, ne zaljubil končno v ta svoj tip in ne začel naposled pretiravati samega sebe. Sniatinski hoče biti preveč vselej in povsod

Sniatinski, radi česa začenja biti umeten, in temu žrtvuje svojo prirojeno nežnost. Za ono rezko brzjavko, ki mi jo je poslal v Krakov po brezuspešnem poslanstvu pri Angelici in tisti »odriní v svet!« kar je bilo nepotrebno, ker bi bil odšel v svet tudi brez njegovega sveta, se že dosti ne zmenim, toda prejel sem od njega pismo iz Kristijanije, pisano takoj po Angeličini poroki, navidezno iz srca, toda takisto rezko in polno obdelovanja. Pismo se je glasilo več ali manj tako: »Gospodična Angelica je že gospa Kromicka — zgodilo se je — pomilujem te — objemam te prisrčno — ne misli si, da nastane vrzel v nebesih — so še važnejše reči na svetu — naj me vrag vzame — ponosna mora biti Norvegija — vrni se in poprimi se dela — ostani zdrav itd.« Ne navajam ga v celoti, toda tak je bil ton-pisma. Bilo mi je kaj neprijetno, ker najpoprej nisem prosil Sniatinskega, naj mi posodi vatel, da ž njim premerim lastno nesrečo, v drugič pa sem ga imel za modrejšega, domnevaje si, da razume, da te njegove »važnejše reči« niso le takrat prazne besede, kadar označujejo občutke, katere ima kdo poprej. Hotel sem mu precej odpisati, proseč ga, naj me spusti iz svojega duševnega varstva; pa sem si premislil in mu nisem pisal, ter si mislim, da je to najmanj težaven način za prekinenje medsebojnih odnosajev. Ko sem pa globlje šel vá-se, sem opazil, da vzrok, da je izginila moja prijaznost do Sniatinskega, ni bila njegova brzjavka in pismo. Da povem resnico, ne morem mu odpustiti tega, za kar bi mu imel biti hvaležen, to je njegovega posredovanja med menoj in Angelico. Sam sem ga prosil za to, toda prav radi

tega, da sem ga prosil, da sem mu zaupal svojo usodo in krmilo moje ladje, da sem mu priznal svojo slabost ter si ga napravil tako za svojega varuha, da je končno to ponižanje in nesreča, ki me je doletela, prišla najpoprej skozi njegove roke, mi je ostalo v srcu razžaljenje. V meni tiči jeza na samega sebe, ali obenem tudi na Sniatinskega radi tega, da se je vsega tega udeležil. Vem, da je to krivično, toda ne vem si pomagati pri tem, da je moja prijaznost tako zgorela kakor sveča.

V ostalem nisem bil nikdar preveč naklonjen občutkom prijaznosti. Živel sem v bližnjih odnosajih s Sniatinskim, morda prav radi tega, ker sva živela vsak na svojem koncu Evrope. Drugih prijateljev nisem imel. Sploh pripadam k bitjem, katera imenujejo spomladance. Spominjam se, da sem večkrat mislil na to z nekim ponosom, smatraje to za dokaz moči. V resnici, v živalskem svetu na primer, se združujejo samo bitja, ki so slaba; ta pa, katerim je dala narava močne zobe in kremplje, zadoščujejo sama sebi. Ta osnova pa se more izključno le prilagoditi ljudem. Nesposobnost do prijaznosti ne dokazuje v človeku najbolj pogostoma moči, marveč suhoto srca. V meni pa je tičala vrhu tega še neverjetna bojazljivost in občutljivost. Moje srce je bilo podobno mimozi, ki se zapira za vsakim dotikljajem. Da nikdar nisem sklenil prijateljstva z nobeno žensko, to je povsem kaj drugega. Imel sem voljo, spoprijazniti se samo s takimi, od katerih sem pozelel še kaj več, torej ta prijaznost ni mogla biti odkritosrčna. Nasprotno pa sem jo kazal večkrat navidezno, tako, kakor se na primer lisica

potuhneno dela mrtvo, da bi spravila vrane ob čuječnost, in tem laže vjela katero. Ne trdim, da ne bi verjel v mogočo prijaznost moškega z žensko. Pred vsem drugim nisem bedak, ki meri svet z lastno mero, niti capin, ki sumniči vedno druge; tudi osebna opazovanja so mi dokazala, da je podobna prijaznost povsem mogoča. Ker pa v istinitosti obstojé taki občutki in odnošaji, kakor med bratom in sestro, zato morejo biti na mestu tudi tam, kjer se dvoje bitij dasi tujih, smatra za brata in sestro. Rečem celo še več, da se s sposobnostjo do te vrste občutkov odlikujejo zlasti izbrane duše, ki imajo prirojen nagon do platoniških zabav, torej duše pesnikov, umetnikov, modrijanov in sploh bitij, presežajočih navadno krojaško mero. Ako je to dokaz, da ni bilo v meni gradiva niti za pesnika, niti za umetnika, ali znamenitega človeka — je še tem slabše záme. Verjetno je, da tega tudi ni bilo, ker sem ostal nič več nič manj nego Leon Ploševski.

V svojem času sem čutil, da ko bi mi bila postala Angelica moja žena, pa bi mi bila ne le žena, ali ljubljenska, marveč tudi prijateljica. Toda sedaj rajše na to ne mislim. Prikazni te vrste me obiskujejo itak preveč pogostoma in mislim si, da v resnici ne bom poprej povsem miren, dokler se mi ne posreči, zapoditi jih za vedno.

Dné 4. malega travna.

Tu srečam dovolj pogostoma Davisovo ter celo zahajam k njej. In nič več! Dokaj nepriljubljenosti in nekoliko preziranja pod debelo plastjo pepela — v

ostalem navaden vzajemni odnošaj. Ona je preveč lepa, da bi jo bilo mogoče uvrstiti v vrsto idiosinkracije; — ljubiti je ne morem, s sovraštvom se pa nočem mučiti. Ona je spoznala to takoj in se prilagodila temu. Nekoliko jo res draži moja večja samozavest, moja samostojnost, in prav radi tega računa z menoj. Zares je vredna začudenja ta lahkota, s kakoršno se ženske prilagodijo odnošajem, ki so bližnji prejšnji navadni prijaznosti. Midva z Lavro se ne obnašava tako, kakor bi ne bilo med nama ničesar, le pri ljudeh, marveč tudi takrat, kadar sva slučajno sama. Njo ne stane to ničesar; na njej ni videti niti najmanjše prisiljenosti; ona je uljudna, do gotove mere hladna, enako tudi prijazna, ali v tem položaju jo posnemam tudi jaz, da mi niti ne pride v glavo, da bi jo moral na primer klicati po imenu.

Napolitanski njen bratranec, Maleschi, ki je iz početka tako čudno obračal oči, ko me je videl, da sem že smatral za svojo dolžnost, ga vprašati, radi česa to dela, se je sedaj pomiril, ko je videl, da so najini odnošaji povsem dostojni, ter je zdaj moj prijatelj. Zastan Layre se je tu enkrat že celo bojeval in navzlic temu, da so ga smatrali v Italiji za bojazljivca, se je krepko držal. Revni Davis se je že preselil pred nekoliko meseci k Nirvani — in slutim, da po preteku časa, odločenega za žalovanje, vzame Lavra Maleschija. To bo najlepši par na svetu. Ta Italijan ima komolce in glavo Antinouse; kot dodatek ima še rumenkasto polt, nalik vranu črne lase in oči take barve, kakor je Sredozemsko morje. Mogoče, da ga ljubi Lavra, toda vsled nekakega nepoznanega mi razloga

časih naravnost pometa ž njim. Nekolikokrat je ravnala ž njim v moji navzočnosti tako neuljudno, da sem se ji kar čudil, ker si nisem mislil, da bi njena estetična narava bila sposobna za take nastope. Očividno je, da poleg Aspazije tiči v njej Ksantipa. Večkrat sem že zapazil, da ženska, ki je samo lepa brez drugih duševnih vrlin, katero ljudje smatrajo za zvezdo, je pogostoma še nekaj več nego zvezda, namreč cela konstelacija, ali še celó dve konstelaciji hkrati, namreč Veliki medved za one, ki jo obkoljujejo, Križpa za moža. Dognana stvar je, da je bila Lavra križ za Davisa in da je velika medvedica za Maleschija. To bi bila morda tudi záme, ko bi ne bilo tega, da se čuti v tem parižkem svetu nekoliko tujo, in ko ne bi bila zapazila, da je bolje imeti v meni zaveznika nego sovražnika.

Čudna reč; ona manj ugaja ljudem v Parizu, nego v Italiji, ali sploh na obrežju Sredozemskega morja. Ona je, naravnost rečeno, preveč klasična in prelepa za Pariz, kjer je ukus do neke stopinje popačen, ker se dá razvideti tudi iz književnosti in umetnosti, kjer karakteristična ogavnost močnejše spodbada tope živce, nego naravna lepota. Vsakdo more opaziti, da najkrasnejše posvetne zvezde so poprej odurne nego lepe. Kar se tiče Lavre, je še eden vzrok njenega prilično slabega uspeha nad Sekvano. Evo, njeno ostroumje je zares nenavadno, pa za tukajšnje odnošaje preveč priprosto ter zlasti premalo gibčno. Tu je mnogo ljudij, ki zelo resno in obširno mislijo, toda v društvenih odnošajih ploskajo pred vsem drugim takemu bistrourmju, ki se zna obesiti na vsak

predmet, kakor se opica obesi z repom ob vejo — ter zna prevračati kozle. Čim bolj pa so ti kozli čudoviti, nagli in nepričakovani, tem gotovejši je uspeh. Lavri je to znano, toda obenem tudi čuti, da bi bilo to za njo neprilичno, kakor bi bilo neprilичno na priliko hoditi po vrvi. Mene smatra za gibčnejšega v tej duševni gimnastiki, in radi tega sem ji potreben.

Hoté povečati »the attraction« svojega salona, je napravila iz njega zavetišče godbi. Sama poje kakor Sirena, in s tem res privablja ljudi. Pogostoma tudi vidim pri njej igralko na glasovirju, Klaro Hilst, mlado in živahn. Nemko, orjaške rasti, katero je neki tukajšni slikar očrtal na ta način: »C'est beau, mais c'est deux fois grandeur naturelle!« Imela pa je tudi navzlic svoji nemški krvi tukaj velik vspeh. Kar se mene tiče, pripadam očividno k stari šoli, ker ne poznam sedanjih iger, počivajočih na sili, to je na razbijanju zob glasovirja. Ko sem poslušal zadnjič Hilstovo pri Lavri, sem si mislil v duhu, da ko bi bil glasovir človek, ki je zapeljal njeno sestro, bi ga ne mogla pretepati z večjo jezo. Ona svira tudi na fis-harmoniju. Njeni umotvori imajo v tukajšnjem muzikalnem svetu velik vspeh ter se smatrajo za nekaj klasičnega, a to bržkone radi tega, ako jih človek sliši desetkrat zaporedoma, pa si domišljuje, da bo ednajstikrat vendar kaj razumel. Priznavam, da so te moje opomnje zlobne, celo predrzne, ker nisem strokovnjak. Vsekakor pa se mi vsiljuje v glavo vprašanje, ali godba, ker da jo razumeš, je treba, da je človek profesor konservatorija, do katere torej nimajo ključa ne le prostaki, marveč celo ljudje duševno raz-

viti in nekoliko godbeno izobraženi — ni več to, kar bi imela biti? Bojim se, da bi, ako bi šli po tej poti, godeci ne ustvarili iz samih sebe sčasoma kaste egipčevskih duhovnikov, ki so shranjevali vedo in lepoto izključno le sami zase.

Govorim to radi tega, ker sem zapazil, da od časov Wagnerja godba v primeri s slikarstvom gre naravnost na nasprotno stran. Novejše slikarstvo omejuje prostovoljno meje svoje kompetence, otresa se idej literarnih in filozofičnih: ne koprne po tem, da bi predstavljalo govore, propovedi, zgodovinske dogodke, ki potrebujejo komentarjev, celo alegorije, ki se ne tolmačijo na prvi pogled z eno besedo, omejuje se s polno zavestjo na to, kar dela. Godba od časov Wagnerja pa ravna naravnost nasprotno: prizadeva si biti ne le harmonija glasov, marveč obenem tudi filozofija te harmonije. Sodim, da v kratkem dospe nekak velik skladateljski genij, ki poreče kakor ob svojem času Hegel: »Samo eden me je razumeval — pa še ta me ni razumel.«

Hilstova spada v vrsto modrijanov v godbi, kar je tem čudnejše, ker je njena duša polna preprostosti. Ta »kariatida« ima svetle, naivne oči, kakor dete, ter je slična otroku v dobroti in odkritosrčnosti.

Dokaj ljudij se tudi kreta okrog nje, ker jih vabi kakor njena lepota tako tudi svit, ki obkroža vsako žensko, katere glave se je dotaknila roka umetnosti; ali vendar še niti najmanjša senca ni padla na njen dober sloves. Dobro jo sodijo celo ženske, ker jih razorožuje s svojo istinito nenavadno dobroto, prostoto in veseljem. Ona je vesele narave, kakor pouličnjak

in večkrat sem videl, kako se je smejala nalik dekletom po zavodih — do solz, nad čemur bi se bili gotovo spotikali ljudje, ko bi ne bilo tega, da se Klari, kot umetnici, ničesar ne šteje v greh. To je npravstveno kaj lep, toda za umetnostjo morda ne preveč bogato nadarjen tip. Lavra, ki je v resnici nima rada, mi je dala nekolikokrat razumeti, da je »Karjatida« váme zaljubljena. Dopuščam, da je tako, ali da bi moglo tako biti, ko bi se za to potrudil. To pa je gotovo, da me ima Klara zelo rada in da je začutila nagnjenje do mene od časa, ko sva se prvič srečala. Jaz ji plačujem z enako mero, ne mislim pa vendar delati nikakih prizadevanj na njeno škodo. Kadar zagledam prvič žensko, jo pogledam po svoji davni navadi kakor mogoč bodoči plen — toda to je poprej le duševno ganutje. Druga naslednja misel je že povsem druga. Sploh imam take občutke do žensk, kakoršne more imeti zlatar do dragega kamenja. Če zagledam kako dragocenost, pravim sam sebi: splačalo bi se, potruditi se za njo; na to pa se spomnim, da sem že likvidoval — ter grem dalje.

Vrhu tega sem ji jel na pol v šali prigovarjati, naj bi šla prirejat koncerte v Varšavo. Obljubil sem ji, da pojdem ž njo kot častni podjetnik gledišča. Ne rečem, da bi tako potovanje, ko bi se kedaj vresničilo, záme ne bilo mikavno.

V domovino se odpravljam v resnici. Teta mi je oddala svojo hišo v Varšavi ter me vabi, naj pridem in poravnám to zadevo gledé lastništva. V ostalem pa ob času dirk vselej zahajam v Varšavo. Kdo bi si neki mislil, da teta, ženska tako resna, udana gospodar-

stvu, molitvi in dobrim delom, ima vendar eno posvetno slabost — dirke. To je njena strast. Morda je to njen vitežki nagon, katerega podedujejo ženske istotako kakor moški, ki si na ta način išče izhodišča. Naši konji dirjajo že Bog vé koliko let — in neprestano so tepeni. Teta nikdar ne opusti dirke; takrat se vsa razvname; ob času dirjanja naših konj stoji ona oprta ob klop na zadnjem sedežu, s klobukom na glavi ter strastno zasleduje dirko, na kar se strašansko razjezi in po cele mesece zastruplja življenje gospodu Hvastovskemu. Sedaj si je izredila nekega nenavadnega konja ter me vabi, naj pridem pogledat zmago črno-žolte barve. Pa tudi pojdem.

Pojdem pa tudi iz več drugih vzrokov. Rekel sem že, da sem vzgledno miren, da si ničesar ne želim, ničesar ne pričakujem ter omejujem po svojih močeh svoj lastni »jaz«; — skratka strinjam se z neke vrste duševno kapjo, predno dospe fizična ter me vzame, kakor je pobrala očeta. Toda nisem vendar mogel pozabiti, čemu moja kap ni niti dovršilna, niti popolna. To edino bitje, katero sem ljubil v življenju, se je razdelilo sedaj na dve plati. Ena plat se imenuje gospa Kromicka, druga pa Angelica. Do gospe Kromicke sem malomaren in tuj, toda Angelica se mi prikazuje ter prinaša v dar zavest moje krivde, moje budalosti, duševne nesposobnosti, boleti, grenkobe, prevare in pogube. Radodaren in dobrodelen duh! Prav dobro bi se počutil šele takrat, ko bi mi kdo izrezal ta zavoj možgan, v katerem sedi spomin. Mogoče je res tudi tako živeti, toda tako življenje je nečuveno slabo, ker človek ima neprestano zavest, da

je voz brez koles. Prizadevam si zapoditi vselej za deveto mejo misel na to, kaj bi moglo biti, ko bi se bilo vse vravnalo drugače — toda tega ne morem vselej doseči. Moj radodaren in dobrodelen angelj se vrne ter mi znovič izlije na glavo rog izobilja. Torej tudi dopuščam časih, da gospa Kromicka ubije v meni Angelico, in radi tega hočem iti tjekaj, da vidim njeno srečo, njeno zakonsko življenje in vse te neobhodno potrebne premene, ki so se morale tam zgoditi, ter jo pretvoriti, da ni več podobna Angelici. Ali mogoče celo, da dobim gospo Kromicko v Ploševu. To je vendar naravno, ker ima ondi bolno mater, da ne bi prišla po desetmesečni ločitvi obiskat jo.

Dozdeva se mi, da se v tej zadevi ne varam in ne mamim in da »ceci tuera cela«. Računam v tem poglavitno na moje živce, katere zbada marsikaj. Spominjam se vendar, ko sem spoznal Angelico in me je njena mičnost jela prevzemati z nepremagljivo močjo, je že sama misel na to, da se ji bliža nekak Kromicki, me odvrčala od nje in mi jo delala manj drago. Kaj šele sedaj, ko je ona žena tega Kromickega, ko nosi v sebi zavest, da pripada njemu, ko je njegovo telo in njegov duh. Naravnost z gotovostjo morem reči, da me bo zbadala, odrivala na vsakem koraku in da »ceci tuera cela«.

Ali končno, ko bi me tudi ne? Ko bi se zgodilo drugače — kaj imam zgubiti pravzaprav? Dobička si že tako ne želim, ko bi pa slučaj le nanesel tako, da bi se pokazalo, da krivda ni le na moji strani, da nisem jaz sam odgovoren za to, kar se je zgodilo, in da je treba razdeliti to breme na dvoje ram — morda

bi me napravilo to nekako zadovoljnega. Pravim: morda, ker za to nisem porok. Želja po maščevanju je daleč od mene. Za prevare občutkov se maščujejo ljudje le na odru. V realnem življenju se ljudje nejevoljno odvrnejo strani — in s tem je konec. Pred vsem drugim, da dokažem gospej Kromicki, da je napačno ravnala, ko me je zavrгла, moral bi biti sam o tem trdno prepričan; nahajajo se pa celo taki trenutki, ko še sam o tem nisem uverjen.

Dné 5. malega travna.

Zdaj že vem za gotovo, da bom videl gospo Kromicko, kajti iz tetinega pisma sem poizvedel, da je njen mož prodal njeno posestvo na Volinju, sam pa je odšel radi svoje trgovine na daljni vshod, torej ji ni ostalo nič drugega nego vrniti se k materi v Plošev. To novico sem sprejel v prvem hipu, ako ne malomarno, pa vsaj s popolnim ravnotežjem svojega duha; sedaj pa opažam, da postaja ta vtis čimdalje močnejši v meni. To je končno lastnost mojega duševnega organizma. Sedaj že ne morem niti misliti na nič drugega; kajti ta slučaj ima neizmerno velik pomen za obe. Po preteku desetih mesecev je on prodal to posestvo v rodovitni krajini, katero je rodbina Angelice že štiri sto let imela v svojih rokah in čegar obdelovanju je Celina posvetila vse svoje življenje. Ta gospod Kromicki pa je prišel in prodal z lahkim srcem, samo radi tega, ker so mu ga dobro plačali in ker si je na ta način mogel zagotoviti vspeh v svoji trgovini.

Dopuščam, da on pridobi s tem milijone, toda kak sunek mora biti to za obe dami in kaj si morata

oni sedaj misliti? Teta mi piše, da presedava neprenehoma pri postelji gospe Celine, katera, začuvši to novico v Ploševu, je še dvakrat huje zbolela. Zagotovljen sem, da Angelica, podpisuje možu pooblastilo k prodaji, ni vedela, kaj dela. Vsekakor pa ga še zagovarja pred ljudmi: teta mi je navajala v pismu naslednje njene besede: »Zgodila se je nesreča, toda nesreča neizogibna, radi katere Karola ni moči dolžiti.« Brani ga, brani, zvesta, udana soproga, vendar pa mi ne zabraniš misliti, da te je ranil dvojnotero in da ga v duhu moraš najpresrčnejše prezirati. Njegovi zagrljaji in poljubi ti ne zbrisejo iz spomina enega izraza: **p r o d a l !** A ta gospa Celina, njegova pokroviteljica, katera si je mislila, da prvo njegovo delo po poroki bo izbrisanje dolgov na Angeličinem posestvu s pomočjo njegovih milijonov! Jaz — moji gospi — človek brez — »meščanskih« fraz — ne bi prodal, ako že ne vsled drugih vzrokov, pa vsaj radi nežnosti občutkov, radi naklonjenosti do vaju, ker bi se bal zadati vama udarec. Toda za špekulacije potrebuje človek gotovine — in podpore. Časih se morda ti milijoni spremene v velik vprašaj. Mogoče, da si jih Kromički pridobi, mogoče, da mu ta prodaja pomore k temu, toda ko bi jih bil imel poprej, ne bil bi ranil tako občutljivo žene, in ne bil bi ji prodal streho z glave. Teta mi piše, da je takoj po prodaji odpotoval v Bak, potem pa v Turkestan. Angelica je premлада, da bi mogla ostati sama, zato bo bivala ves ta čas pri materi, mati pa sedi v Ploševu, deloma radi tega, ker se vsled bolezni ne more ganiti, deloma pa zato, ker je teta ne pusti od sebe, ona pa se tudi noče

zameriti teti. Poznal sem Angelico preveč dobro, da bi ji mogel očitati dobičkarijo. Ona povsem ne misli na dobičkarijo. Toda mati, ki je hotela zagrniti ves svet za svojo edinico, računa na to, da teta ne pozabi na njo v svoji oporoki. Njeno mnenje je tudi opravičeno. Teta, ki ni nikdar verjela preveč v milijone Kromickega, mi je dala to nekolikokrat razumeti, kajpada z nemirom in pokorščino; ona si namreč misli, da vse to, kar ima, pripada Ploševskim, torej se boji, da ne bi zrl na njeno namero, kakor na kako oškodbo rodu. Kako me vendar slabo pozna. Ko bi bila Angelica sedaj brez črevljev ter bi za en par bilo treba dati Plošev skupno z ostalim mojim imetjem — pa bi ga dal. Morda bi izviralo to iz zlobne želje, da bi se postavil s tem po robu Kromickemu, toda dal bi ga na vsak način.

V ostalem pa do tega ne pride. Neprestano mislim na to, da bivata ti gospe v Ploševu in da ostane na ondoli dotlej, dokler bo trajalo potovanje Kromickega, to je, Bog sam vé kako dolgo. Torej bom videl vsaki dan gospo Kromicko... Pri misli na to se me plaščuje neki nemir, v katerem tiči tudi radovednost, na kak način se vravnajo naši odnošaji — kak bo pregled raznih dogodkov, kateri bi mogli nastati, ko bi moje razpoloženje in moji občutki do nje bili drugi. Jaz ne varam samega sebe nikdar, zato ponavljam še enkrat, da se grem zdraviti, da gospe Kromicke ne ljubim in je ne bom ljubil, da imam celo nadejo, da mi pogled na njo prežene iz mojega srca nekdanjo Angelico bolje nego vsi »fiordi« in »glejzeri«, toda ne bil bi sam svoj, ne bil bi človek, ki je dolgo živel in

mного mislil, ako ne bi videl teh nevarščin, kakoršne bi v vseh drugih pogojih mogle ustvariti podoben položaj.

Ko bi se namreč hotel maščevati — ko bi me samo to ime: gospa Kromicka, ne odpehavalo tako, kakor me odpehava — kaj bi me moglo ovirati in zadržati? Vsaj v tem tihem, od mesta oddaljenem Ploševu, bi bila midva sama in ti dve stari gospe, navivni kakor otroci v svoji nikdar neskajeni čednosti. Znana mi je v tem oziru teta in gospa Celina. V višjih krogih naše družbe je pogostoma mogoče naleteti na ženske, pokvarjene do dobrega; nahajajo se pa tudi take, zlasti med starejšim pokoljenjem, katere prekoračijo svoje življenje, rekel bi najprimernejše, po angeljsko, ter si ne omažejo nikdar svojih mislij s pojmi zlega. V glavi take tete, ali take gospe Celine nima prostora misel, da bi Angelici, ko se je že omožila, mogla še groziti kaka nevarnost. Angelica sama pripada takim ženskam. Ona bi ne bila zavrgla moje poslednje prošnje, ko bi ne bilo tega, da je že poprej dala svojo besedo Kromickemu. Toda te vrste Poljakinj si rajše razdero srce nego besedo. Pri pomisleku na to se me polašča jeza. Tlačim v sebi potrebo, ki jo čuti vsak človek — potrebo, poizvedovati lastno resnico; nočem ničesar dokazovati gospej Kromicki, toda ko bi se našel kdo, ki bi dokazal te vrste ženski, da se prava narave, pravice srca ne teptajo brez kazni, da so ta prava močnejša nego umetne etične doktrine, da se podobno ravnanje maščuje — bi bil zelo srečen. Res, da sem z ozirom na Angelico mnogo zakrivil, toda hotel sem odkritosrčno vse poravnati —

in ona je vedela to, ali vendar me je zavrgla... Zavrgla me je gotovo radi tega, da je mogla reči sama sebi : »Jaz nisem Leon Ploševski, dala sem svojo besedo, torej tudi ostanem mož-beseda.« To ni čednost, to je suhota srca; to ni junaštvo, marveč budalost, to ni poštenost vesti, marveč njena ničemurnost. Ne morem in ne morem pozabiti!...

Mogoče je tudi, da bo gospa Kromicka igrala pred menoj vlogo žrtve in da mi bo vse njeno obnašanje govorilo več ali manj razločno : »Ti si kriv!« Prav! Videl sem tudi že take reči na svetu : Kakor imajo umetne cvetice to napako, da ne diše, imajo umetni trnjevi venci tudi to vrlino, da ne zbadajo, torej jih človek rajši nosi na glavi nego klobuk. Kolikorkrat sem videl tako žrtev, ki se je omožila navidezno iz obupnosti, imel sem voljo reči ji : »Lažeš! bila si morda žrtev, ali si vsaj verjela to, dokler se on, sedanji tvoj mož, ni približal k tebi prvič v domačih čevljih. Od tega trenutka si nehala biti pate tična, ter si samo smešna in plitka, a te tem bolj, kolikor bolj se predstavljaš kot žrtev.«

Dne 6. malega travna.

Kako lepa in pametna je grška beseda »Ananke«. Bilo je nekje zapisano, da radi te ženske ne doživim miru niti takrat, kadar se jenjam brigati za njo. Vsekakor pa me je močno razburila misel na to prodajo in na njen prihod v Plošev. Preteklo noč sem slabo spal; razna vprašanja so se mi vrivala v glavo in iskal sem odgovora na ista. Prizadeval sem si rešiti

zagonetko, ali bi imel na primer pravico privedi gospo Kromicko s poti dolžnosti v blodnjak — ali ne? Nočem tega storiti in tudi ne storim, ker me gospa Kromicka ne miče — toda, ali bi imel pravico? Popolnjudem si življenje s podobnimi »to be or not to be?« ker se nimam s čim drugim živiti. Taka preišljevanja ne spadajo pred najvišja svetu znana razkošja, ker so najpogostejše podobna pasji igri, ki lovi svoj lasten rep: ničesar ne vjamem, ničesar ne dosežem, in se utrudim — toda to tolažbo imam, da je pretekel zopet en dan, ali ena noč več. Obenem sem zapazil, da pri vsem svojem skepticizmu, sem še sposoben za dvome, katerih bi se nikakor ne sramoval sam ploševski vikar. Novodoben človek je sestavljen iz toliko nitij, da ko se hoče razplesti, se še tem huje zamota. Zaman sem si ponavljal nocojšno noč, da je to vendar-le čista teorija, toda da imam tudi pravo. Nekak glas iz župne cerkve mi je dejal brez prestanka: Ne! ne! ne! Treba pa je potisniti take dvome za ušesa, ker to je zame vprašanje duševnega ravnotežja. V tej večerni uri se nahajam v takem priličnem razpoloženju. Danes popoldne sem čul v hiši znanega slikarja, kako je gospa Davisova dokazovala dvema francoskima pisateljema, da ženska mora ostati vse svoje življenje nepristopna, bodisi tudi le samo: »pour la netteté du plumage!« Maleschi je ponavljal: »Oui! oui!... du plumage!« jaz pa sem si predstavljal, da so se vsi raki Sredozemskega morja prevrgli na hrbet ter moleč, klešče kvišku, prosili Jupiterja groma.

Mimogrede omenjam, da si je Davisova izposodila to besedo od mene, jaz pa sem si jo izposodil od

Feuilleta. Ohranil pa sem vendar vso resnobo; nisem se drznil niti smeјati se, marveč sem zašel v nekako veselo in cinično razpoloženje, kakor odseva še sedaj v meni in katero je vedno najboljše orožje proti dvomom.

Torej dalje! Ali bi imel pravico zaljubiti se v gospo Kromicko, in v slučaju, ko bi se mi to posrečilo, zvoditi jo s poti dolžnosti? Zrl sem na to s stališča časti, tako, kakor to stvar sploh pojmiјo ljudje, ki smatrajo sami sebe za »gentlemanе« in katere ves svet smatra za take. Evo, ne najdem niti ene določbe, ki bi mi branila tako postopati. Na prvi pogled je ta najčudnejši izmed kodeksov, kakoršni se sploh dobe pod solncem. Kajti, ako komu ukradem denar, po pojmiјh sveta, pade sramota name, kakor na tatu, oni, ki je okraden, pa se reši čist te reči, ako pa ukradem komu ženo, takrat jaz kot tat ostanem čist in sramota pade na okradenega. Kaj je to? Ali je to prosto oddaljenje nравstvenega smisla, ali med kraјo denarnice in med žensko obstoji taka razlika, da se podobni prestopki celo ne smeјo sestavljati? Večkrat sem že premišlјeval to, ter prišel do prepričanja, da to ni eno in isto. Človeško bitje ne more biti taka last kakor reč — in kraj žene je dejanje dvostranske volje. Čemu bi imel jaz priznavati pravico moža, ako je pa ne priznava žena sama? Kaj je meni on mar? Evo, tu vidim bitje, ki hoče pripadati meni, in jaz ga vzamem. Njenega moža jaz ne poznam in njene prisege niso moja stvar. Kaj me ima zadrževati, ali morda spoštovanje do zakona? Ali evo, ko bi ljubil, ko bi mogel ljubiti gospo Kromicko, pa bi

kričal iz globeli svoje notranjosti: ugovarjam njenemu zakonu, ugovarjam njenim dolžnostim do Kromiekega; jaz sem oni črv, katerega ta zakon tepta z nogo, kateri se vije od bolečine — in mene, kateri bi v poslednjem zdihljeju hotel vgrizniti to nogo, zapovedujejo, naj jo spoštujem. Zakaj? Čemu? Kaj je meni mar taka društvena naprava, katera stiska iz mene vso kri, vse veselje do življenja? Istina, da se nahaja tak red v naravi, da se ljudje živé od rib, toda naročite spoštovati tak red ribi, kateri živi postrgajo luskinе, predno jo položijo v lonec! Ugovarjam in grizem! — evo, to je moj odgovor. Spencerovskega ideal popolno razvitega človeka, v katerem se individualni nagoni nahajajo v polnem soglasju z družabno napravo, — to je samo postulat. Vem, dobro vem, da bi me Sniatinski pobil z enim vprašanjem: »Torej si ti privrženec proste ljubezni?« Ne, nisem. Jaz sem le za samega sebe. I am for myself! Nočem v ostalem vedeti ničesar o vaših teorijah. Ako se ti zaljubiš v drugo ženo, ali tvoja žena zaljubi v drugega moža, bomo videli, koliko so vredni vaši predpisi, paragrafi, spoštovanje do družabnih naprav. V najslabšem slučaju sem le nedosleden. Takisto nedosleden sem bil, ko sem jaz, skeptik, dal za eno mašo na namen Leona in Angelice, ko sem molil kakor otrok in požiral solze kakor bedak. Pa tudi za prihodnost obljubujem biti vedno nedosleden, kolikokrat mi bo to bolj ugajalo. Na svetu se nahaja samo ena logika — logika strasti. Razum nekaj časa samo svari, ali potem, ko se spusti konj v dir, sede na kozla ter samo pazi, da se voz ne bi strl. Človeško srce se ne more zavarovati proti lju-

bezni, ljubezen pa je taka prvina, taka moč, kakor je pritok in odtok morja. Ženske, ki je zaljubljena v moškega, niti peklenska vrata ne premagajo, ker prisega pri poroki je le posvečenje ljubezni — toda kadar je ona le dolžnost, takrat jo prvi večji pritok vrže nalik ribi na pesek. Ne morem se zavezati, da mi brada ne bo več rastla, ali da se ne bom staral — in kadarkoli to storim, se pravo življenja razgrne nad menoj in mojimi dolžnostmi.

Čudna stvar : vse to, kar pišem, je, kakor sem že dejal, čista teorija. Nimam nobenih takih namenov, katere bi moral pred seboj opravičevati, ali vendar podobne misli razburjajo, in tudi sedaj so me razburile do te stopinje, da sem moral pretrgati pisanje. Moj mir je vendar vražje umeten. Celó uro sem hodil semtertje po sobi in končno sem dognal, kaj me je tako razgreló. Evo, zelo pozno je že. Skozi okna vidim kupolo cerkve Invalidov, ki blišči v mesečni svetlobi, kakor se je bliščal ob svojem času sv. Peter, ko sem poln nadeje hodil po Pincio ter mislil na Angelico. Nehoté sem se udal tem spominom. Naj že bo, kakor hoče in kakor je, to je vendar-le gotovo, da bi mogel biti srečen in da bi ona lahko bila desetkrat, stokrat srečnejša. Dà, še danes, ko bi imel celo kake skrite namene, ko bi ona bila záme ne vem kaka skušnjava, umaknil bi se pred njeno nesrečo. Sama misel na to bi mi odvzela podjetnost in odločnost. Imel sem v sebi celo gorovje občutljivosti za njo.

Toda to so čudne reči. Skeptik, ki sedi v meni, mi vsiljuje neko vprašanje : ali bi bila v danem slučaju res tako nesrečna ? Zapazil sem večkrat v živ-

ljenju, da ženske so le dotlej nesrečne, dokler se borijo. Ko se pa zmaga odloči, nastane brez ozira na posledice čas miru, sladkosti, sreče... Poznal sem nekoč tu v Parizu žensko, katera se je cela tri leta borila v največji muki s seboj, ali potem, ko je zmagalo srce, ji je ostalo samo eno očitjanje vesti, namreč to, da se je upirala tako dolgo.

Toda čemu se vprašujem vse to, čemu si rešujem te probleme? Vem, da je vsako načelo mogoče dokazati in nad vsakim dokazom zdvomiti. Tisti dobri časi, v katerih so ljudje dvomili o vsem, izvzemši o sposobnosti razuma za spoznavanje resnice od laži, dobro od slabega — so minili. Sedaj vidim naokrog le blodnjak in blodnjak. Bolje je, da mislim na bližnje potovanje... Ali ta Kromicki je prodal posestvo svoje žene in jo ranil tako globoko... Moral sem si zapisati to s črnim na belo, ker drugače še ne bi hotel tega verjeti...

Dne 10. malega travna.

Včeraj sem šel k Davisovi po slovo in naletel na pravi koncert. Zdi se mi, da se je Lavra istinito zaljubila v godbo. Hilstova je svirala na fisharmoniju. Vedno jo vidim rad, pred vsem drugim pa jo imam rad takrat, kadar sede k »melodijonu« in zasvira prve akorde ter ima oči povešene na klavijaturo. V njej tiči nekaka resnoba, zbranost duha in nenačuden mir. Takrat me spominja na sveto Cecilijo, katera mi je najbolj simpatična izmed vseh svetnic in katero bi bil ljubil, ko bi bil njen sovrstnik. Škoda, da je Klara tako velika; kadar jo človek vidi svira-

rajočo, pa pozabi na to. Sedajpasedaj se njene povešene trepalnice dvignejo, kakor bi se hotela spomniti nekakega glasu, ki ga začuje na višavah ob času navdihnenja — in takrat je videti sama kakor navdahnena. Po pravici ji je ime Klara, kajti bolj prozorno dušo je težavno najti. Rekel sem, da jo rad vidim, ali nikakor je ne poslušam rad; njene godbe, škoda, še vedno ne razumem ali vsaj lovim s težavo njene misli. Mislim pa vendar, da navzlic mojim zlobnim in drznim opomnjam ima ona nenavaden talent.

Ko je nehala svirati, sem se ji približal in ji na pol v šali naznanil, da je napočil trenutek za odhod v Varšavo, da ji torej vsled najinega davnega dogovora napovedujem, naj bi bila pripravljena. Z začudenjem sem zapazil, da smatra moje besede za resne. Odgovorila mi je, da se res že dolgo odpravlja v Varšavo; ali kar se pripravnosti tiče, da je vprašanje, kako vzeti s seboj staro sorodnico, ki jo spremlja povsod, in gluho klavijaturo, na kateri uri prste celo v vagonu.

Nekoliko me je to prestrašilo. Ako zares pojde, ji bom moral vsaj nekoliko pomagati v priredbi koncerta, jaz pa bi najrajše odrinil v Plošev. V ostalem slučaju jo izročim v roke Sniatinskemu, kateri ji utegne biti koristnejši nego jaz. Sicer pa je Hilstova hči bogatega obrtnika iz Frankfurta, in njen gmotni uspeh je za njo postranska reč. Osupnila me je vendar naglica, s kakoršno se je odločila za to potovanje. V prvem hipu sem ji hotel celo povedati, da se strinjam z njeno klavijaturo, toda misel, vzeti s seboj staro sorodnico, smatram za manj srečno. Mi možje smo

tako privajeni, da vedno in povsod prežimo na ženske in da se mladi in čedni ne približa nijeden brez postranske misli. Kdor trdi drugače, ta hoče le žensko, da bi mu tem lažje padla v njegove mreže. Kar se mene tiče, se mi sučejo v tem hipu vse druge misli po glavi, vendar pa je ona stara sorodnica napravila náme vtis ovire, in to tembolj, ker bržkone moja oseba igra nekako ulogo v tej urni odločitvi. Pariz je v ostalem širše polje za muzikalne vspehe nego Varšava; ker pa Klari za dobiček ne more biti mar, čemu torej hoče oditi? Lavra, kakor sem že omenil, mi je že davno dala razumeti, da goji Hilstova do mene nekaj več nego nagnjenje... Čudna ženska je ta Lavra. Klarina nedolžnost vzbuja v njej nevošljivost, toda samo tako, kakoršno bi vzbujala na primer izvirna dragotina, bogat diadem, sijajni venec... Vedno le vprašanje lepotičja... nič več. Gotovo le radi tega bi rada potisnila to orjaško dete v moje roke. Záme Lavri ni dosti mar; ker jaz sem le lepotičje, kakoršno je že nosila na vratu.

Ta ženska mi je doprinesla nehoté toliko zlega, da bi jo moral sovražiti — ali ne morem. Najpoprej mi pravi vest, da ko bi se tudi ne bila pojavila na poti mojega življenja, bi bil poiskal nekak drugi, enako nesrečen način v potrato svoje sreče; drugič, kakor je satan zavržen angelj, tako je sovraštvo sprevržena ljubezen, jaz pa Lavre nisem ljubil nikdar. Jaz gojim do nje nekako preziranje, kar je nekaj drugega, pa tudi ona mi plačuje v tem oziru z enakim denarjem. Dopuščam celo, da mi želi huje nego jaz njej.

Kar se tiče Klarinih občutkov do mene, more imeti Lavra nekoliko prav. Danes se mi je predstavilo to jasneje nego kedaj poprej. Ako je temu tako, pa sem ji hvaležen. Sedaj imam prvikrat v svojem življenju voljo, skleniti prijaznost z žensko, in ne opehariti jo za zaupanje. Duša, ki je tako nemirna, kakor je moja, se more v takem slučaju pomiriti v podobni prijaznosti.

Danes sva se razgovarjala s Klaro kakor dva prijatelja. Njena razumnost ni preveč obširna — nasprotno pa je jasna, dobro razločevajoča to, kar smatra za zlo in odurno, od tega, kar smatra za dobro in lepo, in radi tega ni napačna. V njej tiči nekako duševno zdravje, ki se v ostalem pogostoma nahaja pri Nemcih. Ko sem občeval ž njimi tupatam, sem zapazil, da se take vrste tipov, kakor sem jaz, med njimi ne dobi mnogo. Nemci, takisto kakor Angleži, so pozitivni ljudje, ki vedo, kaj hočejo. Večkrat se potapljajo tudi oni v tem brezкраjnem morju dvomov, toda delajo to metodično kakor občutljivi ljudje in ne kakor geniji brez področja, radi česar njihovo transcendentalno modroslovje, njih sedanji naučni pesimizem, njihov poetični »weltschmerz«, imajo le teoritičen pomen. V praksi pa se znajo dobro prilagoditi pogojem življenja. Po naukih Hartmana je ljudstvo tim močnejše, čim vestnejše živi, ali prav ta Hartman kliče v praksi Nemcem povsem hladokrvno, naj ojačijo svoj živelj na stroške Poznanjcev. Toda ne mené se za ta slučaj, ki spada v ostalem v kategorijo človeških nečimurnostij, si Nemci ne jemljejo teorij preveč do srca, in radi tega so mirni in sposobni za delo.

Tak mir uživa tudi Klara. Vse to, kar more prevrniti človeško dušo do dna, se je moralo odbijati ob njena ušesa, toda vse to je nekako zdrsnilo po njej, ne da bi prešlo v njeno kri, radi česar tudi nikdar ni zdvomila nad svojo istino, kakor tudi ne nad svojo godbo. Ako goji ona do mene več nego simpatijo, je to bržkone nekak občutek, ko se ne zaveda in ne želi ničesar. S trenutkom, ko bi nehal biti tak, bi se pričela njena drama, ker ne mogel bi ji povrniti te ljubezni; mogel bi se le okoristiti z onim občutkom na način, ki bi ji prinesel nesrečo. Ne domišljujem si sicer, da bi se mi nobena ženska na svetu ne mogla vpreti; pač pa sem tega mnjenja, da se nobena ženska ne more vpreti človeku, katerega istinito ljubi. Izrazi »trdnjava oblegovana, trdnjava dobljena«, spadajo res med izrabljene besede, toda oprte so na resnico ter so še stokrat resničnejše, ako se prilagodijo ženski, ki nosi za ozadjem svoje čednosti v prsih takega izdajico, kakor je srce. Toda Klara more biti mirna. Potovati moremo v miru: ona, jaz, stara sorodnica in gluha klavijatura.

Dne 16. malega travna.

Že pred tremi dnevi sem dospel v Varšavo, toda doslej še nisem utegnil odriniti v Plošev, ker takoj po dohodu so me jeli boleti zobje in lice imam zabuhlo. Tako pa se nočem predstaviti tem gospem.

Videl sem že Sniatinskega, teta je tudi že bila pri meni ter me je pozdravila kot izgubljenega sina. Angelica je dospela pred enim tednom.

Njena mati je toliko bolna, da so zdravniki, ki so jo iz početka hoteli poslati v Wiesbaden, sedaj

spoznali, da ne bi prebila tega potovanja. Torej ostane v Ploševu, dokler se ji ne vrne zdravje ali ne pride smrt — in Angelica ostane pri njej, ako Kromicki ne izvrši urno svojih opravkov ter ne spozna za primerno, se nekje stalno naseliti. Med tem pa iz tega, kar mi je teta povedala, posnemam, da bo trajalo njegovo potovanje nekoliko mesecev. Prizadeval sem si, izvleči iz tete čim največ novic o Angelici, in bilo mi je to tem lažje, ker občuje teta z menoj brez vsakih ovir. Teta sploh ne dopušča, da bi omožena ženska mogla koga zanimati drugače nego sorodnica, ter se rajše niti ne ukvarja s podobnimi vprašanji. Zato je govorila z menoj odkritosrčno o tej prodaji, katere niti ona sama ne more oprostiti Kromickemu. Proti koncu se je je polastila taka jeza, da si je pretrgala verižico, ki jo ima okrog vratu, radi česar ji je ura padla na tla.

»V oči mu povem,« je dejala, »da je dvojnotera malopridnost. Hotela sem že posoditi mu denar. Toda kaj bi mu to tudi hasnilo! Te njegove špekulacije — so propad! Ne vem, kaj pride iz njih, toda med tem on vse vtakne v nje. Naj se mi le prikaže, takoj mu to povem, da spravi še Angelico in Celino v propast, sam pa pride na boben. Kaj so mari tema ženskama milijoni, ako se pa morata jokati za vsakim grošem. Malopridnost in ničesar več! Vedno sem mrzila to posušeno gobo, in prav sem imela.«

Na to vprašam teto, ali je govorila o tem odkritosrčno z Angelico.

»Z Angelico?« mi odvrne. »Prav, da si prišel, da se vsaj morem dovolj nagovoriti. To mi prinese olaj-

šavo. Z Angelico ni mogoče govoriti o tem odkrito-srčno. Nekoč se nisem mogla več premagati, pa sem začela, ali ona se je skremžila in se potem spustila v jok. »Moral je, moral, moral!« to je bilo vse. Ona ne pusti ziniti besede o njem, dà, hotela bi vse njegove napake skriti pred svetom. Toda mene, starke, ne prekane: v duhu ona isto tako graja to prodajo kakor jaz.«

»Torej vi, teta, mislite, da ga ona ne ljubi?«

Teta me začudeno pogleda.

»Kaj? Ali koga bo neki ljubila? Prav radi tega se muči, ker ga ljubi. Toda nekaj drugega je ljubiti, in zopet kaj drugega: videti slabe strani.«

Jaz nekako drugače smatram to zadevo, toda rajše sem molčal o tem pred teto; med tem je ona nadaljevala:

»Najbolj mu zamerim to, da je on človek, ki laže. Zagotovil je Celini in Angelici, da v enem letu ali najdalje v dveh letih zopet kupi nazaj to posestvo. Povej, ali je to mogoče? Govori! Toda ti ženski se vtrujeta v prepričanju, da bo tako.«

»Po mojem mnenju je to povsem nemogoče. On bo »špekuliral« naprej tako, kakor doslej.«

»Tudi on ve to, še bolje nego mi, torej ženskama nalašč laže.«

»Morda radi tega, da se ne bi mučili po nepotrebem.«

Tete se polasti še večja jeza.

»Kaj je to: ne mučili? Ne bili bi se mučili, ko ne bi bil prodal. Ne brani ga zaman! Vsakdo ga mora grajati radi tega. Hvastovski ni mogel premagati svoje

jeze. On si je šel ogledat posestvo ter rekel, najsi bi tudi denarja od nikoder ne bilo, bi si v par letih upal očistiti to posestvo dolgov, in jaz bi prva dala denar — pa tudi ti bi ga dal. Ali bi ga dal? Vidiš! Ali sedaj je vse propalo!«

Na to jo jamem izpraševati po Angeličinem zdravju. Popraševal sem s skritim, čudnim, nepojasnivim nemirom, ker sem se bal čuti kaj takega, kar bi bilo povsem naravno, kar je bilo v zvezi s stvarjo, kar pa bi vendar pretrgalo popolnoma, sam ne vem radi česa, moje živce. Velik ubožec sem! Na srečo je teta razumela, za kaj mi gre, ker mi je odgovorila tako ježno kakor poprej:

»Za nič ni sposoben!... Posestvo je znal prodati ali za nič ni sposoben!«

Takoj sem obrnil razgovor na drugi predmet. Povedal sem teti, da se je pripeljala skupno v vlaku z menoj največja sočasna igralka na glasovir, ki je obenem premožna oseba, ki si ničesar ne želi, kakor prirediti par koncertov za reveže. Teta se odlikuje s posebnim duševnim razpoloženjem. Najpoprej se je, jela hudovati na Hilstovo, češ, čemu ni dospela po zimi, ker takrat je čas za koncerte najbolj primeren; šele potem si je domislila, da še ni prepozno in kar v tej sapi je hotela steči h Klari. Komaj sem utegnil teti pojasniti, da bo bolje, ako Hilstovi poprej napovem njen prihod. Teta je načelnica nekotikih dobrodelnih društev ter smatra za svojo čast, pridobiti si za nje, kolikor se le dá na račun drugih društev, potrebnih denarnih sredstev — torej se boji, da je kdo ne bi prehitel.

Odhajaje me je vprašala :

»Kedaj se preseliš v Plošev ?«

Odgovorim ji, da se ne mislim preseliti. Na poti sem si mislil, da bo bolje, ako останem v Varšavi. Plošev je za miljo oddaljen, torej pojdem tje vsako jutro, zvečer pa se vrnem. Meni je to vseeno, ljudje pa me vendar ne bodo mogli vleči črez zobe. Ljubo mi je, da bi si gospa Kromicka ne mislila, da mi je mar za to, da stanujem ž njo pod eno streho. Tudi v razgovoru s Sniatinskim sem omenil, dasi le tako nekako mimogrede, da se ne mislim preseliti v Plošev. Zapazil sem, da je spoznal to za povsem prilično ter je kazal celo voljo, spregovoriti obširnejše o Angelici. Sniatinski je kaj razumen človek, ali vendar ni razumel, da različni odnošaji vstvarjajo različne odnošaje celo med najbližjimi prijatelji. Prišel je k meni tak, kakor bi bil še doslej oni Leon Ploševski, kateri je trepetal kakor list, ko ga je prosil v Krakovu pomoči. Približal se mi je z ono isto rezko odkritosrčnostjo ter mi hotel takoj roke do laktov poriniti pod rebra. Hipoma pa sem ga ustavil, radi česar je bil nekoliko začuden.

Šele pozneje se je prilagodil mojemu razpoloženju, in jela sva se razgovarjati tako, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. Vsekakor pa sem videl, da ga zanima moje sedanje razpoloženje; ker ni mogel naravnost, me je jel opazovati po strani z vso neukretnostjo pisatelja-umetnika, ki je globok psiholog in bister analitik, kadar sedi pri svoji pisalni mizi, ali po dijaško naiven človek v praktičnem življenju.

Ko bi bil imel pri roki piščalko, bi mogel, kakor svoje dni Hamlet, dati mu jo v roko in mu reči: »Prosim te, zasviraj, ako pa praviš, da ne znaš, kako moreš misliti ti, ki ne moreš izvabiti iz koščka lesa glasu, da zasviraš po svojem nagnjenju na moji duši.«

Sinoči ponoči sem čital Hamleta že ne vem katerikoli v življenju, in od tod mi je došla ta primera. To je zame sploh nekaj nerazumljivega, da novodoben človek v vsakem položaju, v vsakem najbolj novodobnem in zložnem duševnem stanju ne najde v nikaki reči toliko analogije s seboj, kolikor se je nahaja v tej drami, oprti na surovi in sangvinični legendi Holinshaeda. Hamlet, to je človeška duša, kakoršna je bila, kakoršna je in kakoršna bo. Po mojem mnenju je Schakespaere prekoračil v njem celo mejo, določeno genijem. Homera in Danteja razumem na tleh njune dobe. Razumem, da sta mogla storiti to, kar sta storila — toda na kak način je ta Anglež mogel v sedemnajstem stoletju začutiti vse »psihoze«, ki so last devetnajstega stoletja, to mi ostaja navzlic vsem študijam o Hamletu večna zagonetka.

Davši torej Sniatinskemu Hamletovo piščalko, sem priporočil njegovemu varstvu Hilstovo; na to sem jel govoriti ž njim o njegovih dogmah. Povedal sem mu, da prav koprnenje po domovini in čustvo dolžnosti je bilo vzrok mojega prihoda. Toda govoril sem to s tako malomarnim glasom, da Sniatinski ni vedel, ali se nekoliko šalim, ali zares javljam svoje prave občutke. In znovič se je ponovila prikazen, o kateri sem že omenil v Parizu. Ona npravstvena preteža, katero so

dali Sniatinskemu nad menoj poslednji dogodki, se je tajala vsaki hip. Niti sam ni vedel, kaj si ima misliti. Razumel je samo eno reč: da me s starimi ključi ne odpre. Pri odhodu, ko sem mu znovič priporočal Hilstovo, me je bistro pogledal in dejal:

»Ali se za njo dosti brigaš?

»Dosti, ker to je oseba, do katere gojim veliko prijaznost in še večje spoštovanje.«

Na ta način sem vso njegovo pozornost zaobrnil na Hilstovo. Bržkone si domišljuje, da je to nekaka nova ljubezen. Jezen je odšel. On nikdar ne zna ničesar skriti. Duri je zaprl nekoliko premočno za seboj; ko pa sem se vračal, pospremši ga iz sobe, nazaj v prednjo sobo, sem slišal, kako je stopal čez štiri stopnjice naenkrat in žvižgal jako glasno, kar dela vedno, kadar ni zadovoljen s kako rečjo.

V ostalem sem mu povedal resnico, da se zavzemam za Hilstovo. Danes sem pisal Klari, pojasnuje ji, radi česa je nisem obiskal doslej — in prejel sem takoj odgovor. Klara je vsa razvnetá nad Varšavo in zlasti nad ljudmi. Vsi znameniti tukajšni skladatelji so jo že v teku treh dnij obiskali, prekašali drug drugega v uljudnosti in ji ponujali pomoč. Piše, da tako odkritosrčnih ljudij ni srečala v nobenem mestu. Dopuščam, da ko bi se nameravala tu za stalno nastaniti, da bi ne bili tako odkritosrčni do nje, dasi ima ona ta dar, da si povsod nakloni prijateljev.

Obiskala je že nekoliko mesto in najbolj so ji po godu Lazienke. Jaz sem tega jako vesel, in to tembolj, ker je pokrajina, ko je prekoračila mejo, napravila na njo kaj težkoten vtis. Resnica, v tej pusti in

mokrotni okolici oko nima na čem počiti, in treba se je k večjemu tukaj roditi, da dobi človek nečesa mičnega. Klara, zroča skozi okna vagona, je ponavljala vsaki hip: »Oh, sedaj razumem Šopena!« Pravzaprav ga vendar ne razume, niti ga ne čuti, takisto kakor ni znala čutiti te krajinske slike.

Jaz, dasi sem po duhu otrok izza meje, imam vendar po nekem »atavizmu« dar, da čutim z našo naravo, in z začudenjem sem trdil že večkrat, da kolikorkrat se na pomlad vrnem v domovino, ne morem se nasiti pogleda na njo. Ali po pravici rečeno: kaka prikazen je to? Večkrat sem si nalašč hotel predstaviti, da sem tujec-slikar, da nimam nobenih občutkov ter gledam objektivno kakor tujec. Takrat je ta krajina napravila name povsem tak vtis, kakor bi ga načrtalo dete, ki zna črtati samo črte, ali kak divjak.

Te mokrotne njive, mokre livade, čveterooglate koče, dvorske topole na koncu obzorja, končno obširno prostranstvo, zarobljeno s pasom gozda, to »deset milj ničesar«, kakor pravijo Nemci, vse to mi je privabljal vedno na misel nekake prvotine krajinske slike z vsem uboštvom mislij in črt. Šele čez trenutek, kadar neham gledati kot tujec, kadar začnem čutiti preprostost razgleda, vteloviti se v to neizmerno širokost, v kateri se vsaka načrtana podoba tako topi, kakor duša v nirvani — imajo one za moje oči ne samo umetniško mičnost priprostosti, marveč obenem delujejo náme na pomirjajoč način.

Morem na primer občudovati Apenine, toda moj duh se ne zna vglobiti vanje, ter se z lakti upira ob nje. Zastran tega mora prej ali slej napočiti vtruje-

nost. Človek počiva v resnici le v slučaju, ako se stopi v tem, kar ga obkoljuje; stopiti pa se more edino takrat, kadar imata on in njegova duša skupno, druga drugi prilično organizacijo. Nostalgija nastane pravzaprav iz tega, da se izključi duša iz stvari, ki jo obkoljujejo. Zdi se mi, da to osnovo duševnega sorodstva bilo bi še mogoče širje prilagoditi. Nemara se zdi komu čudno, da jaz, izrejen za mejo in prešinjen z ondotno oliko, izpovedujem podobne nazore, toda rečem še več: evo, celo ženska — tujka, bodisi še najlepša, ostane záme v prvi stopinji le prikazen ženskega spola, ne pa pojav ženske duše.

Spominjam se, kaj sem pisal v svojem času o Poljakinjah. Toda to ne ovira drugo drugega. Videti morem njihove hibe, obenem pa čutiti se jim bližji nego tujkam. V ostalem se mi je večina mojih nekdanjih nazorov ogulila nalik stari obleki.

Toda dovolj o tem! S sramoto in začudenjem sem zapazil, da vse, kar sem napisal, je bilo le govor o samem sebi. Tako je, tako! Razpravljam o krajinskih slikah, o nostalgiji, v resnici pa so vse moje misli v Ploševu. Nočem tega priznati, toda treba je! V meni tiči nemir, podoben nekako tesnobi v prs h. Lahko mogoče, da bo prihod in bivanje tam brezprimerno lahknejše, nego si to sedaj ob pričakovanju predstavljam. Vsak predvečer je neznosljiv. Ko sem bil še deček, sem imel nekoč dvoboj, in spominjam se, da sem bil nemiren samo na predvečer. Prizadeval sem si tudi takrat misliti na kaj drugega, ali prav kakor danes zamán. Moje misli niso nikakor ganljive, niti ne prijazne do gospe Kromicke, marveč samo tako

nekako čudne; napadajo me nalik razdraženim čebelam, da se jih ne morem ubraniti.

Dne 17. malega travna.

Danes sem bil ondi in našel sem vse popolnoma drugače nego sem si predočeval. Odpeljal sem se v kočiji ob sedmih iz Varšave, mislé, da bom ob osmih v Ploševu. Teta mi je dejala, da ti gospi zgodaj vstajata. Ona prijetna občutka: stiskanje pod srcem in vrvenje mislij, me nista zapustila niti za trenutek. Obljubil sem sam sebi, da si ne bom izmišljal nikakih načrtov zastran pozdravljenja niti postopanja v daljšem občevanju z Angelico. Vsekakor pa nisem niti mislil na to, kako pravzaprav bo, kaka je ona, kako me pozdravi, kaj mi namerava dati razumeti, na kak način obrne naše odnošaje? Ker sam nisem imel ter nisem hotel imeti v tem oziru nikakih določb, sem bil, ne vem radi česa, prepričan, da jih bo imela ona. Pričakovaje sem zašel časih v razpoloženje do nje povsem neprijazno, a pri pomisleku na to, da bo ona tudi v težkem položaju, sem čutil nekaj nalik žalosti do nje. Moja domišljija pa je imela toliko opraviť njo, da sem jo videl pred seboj kakor živo. Spomnil sem se z nenavadno plastiko zaradi njenih kostanjevih las nad čelom, njenih dolgih trepalnic, očij, njenega drobnega in nežnega lica. Prizadeval sem si pogoditi, kako bo opravljena. Vračal se mi je tudi spomin na njene besede, njeno kretanje, na izraz obličja in oprave. S čudovito upornostjo se mi je vsiljeval v spomin zlasti ta trenutek, ko se je ona vr-

nila nekoč iz gorenje sobe v salon z licem, čegar ganutje si je prizadevala pokriti s pudrom. Končno so se ti spomini ojačili tako, da so bili malone slični prikaznim. Pa sem si mislil: »evo, znovič me obiskujejo!« in, hoté se tega rešiti, sem se jel razgovarjati z voznikom. Vprašal sem ga, če je oženjen, na kar mi je odgovoril, da »brez babe ni moči prebiti« — na kar je še nekaj govoril, česar pa nisem več slišal, ker sem nakrat zagledal v daljavi migotajoče ploševske topolke. Niti nisem zapazil, kedaj sva se prevozila teh nekoliko vrst od varšavske mitnice.

Pri pogledu na Plošev je občutek notranjega nemira v meni še narastel, in moje misli so postale urnejše. Prizadeval sem si obrniti svojo pozornost na vnanje reči, na premene, ki so se zgodile za časa moje odsotnosti, na novo pozidane hiše ob cesti. Mehanično sem si ponavljal, da je vreme zelo lepo in pomlad izjemoma zgodnja. Dan je bil v resnici prekrasen; v ozračju je bilo polno rezke jutranje svežosti in polno jasnosti; ob hišah so cvetele jablane, pod katerimi je ležalo cvetje nalik snegu. Obkoljevala me je nekaka vrsta nove slikarske šole. Povsod, kamorkoli sem pogledal, sem videl presvetel in prozoren »plen-air«, v čegar jasni globeli so se kretali ljudje z roboto doma in na polju. Čudna stvar, da sem vse to videl, vse zapazil, toda nisem se mogel s tem prešiniti, niti se temu popolnoma udati. Ti vtisi so izgubili nekako svojo vtisljivost, nasprotno pa so se zbirali in jih je bilo mogoče poznati le na površju mojih možgan, ni pa jim bilo mogoče, zariti se v globel, kjer so se skrivale druge misli. V takem stanju razdvojene

pozornosti sem se približal Ploševu. Nakrat me je prevzel hlad lipovega drevoreda, skozi katerega so kukala od daleč v svet okna palače. Razprašene, prazne misli so jele biti v meni še nemirnejše. Ne vem povedati radi česa, ali namesto, da bi krenil na predvor, sem vstavil voznika pred vratmi in krenil peš proti hodniku.

V obče si tudi ne morem pojasniti, radi česa sem bil tako nemiren. Bržkone radi tega, ker me je v tej hiši pričakovalo nekaj neznanega, kar je vendar stalo v taki, naravnost tragični zvezi z mojo preteklostjo. Ko sem korakal črez preddvor, sem čutil tako veliko tesnobo v prsih, da me je časih kar dušilo. »Kaj za vraga! Kaj za vraga!« sem si ponavljal v duhu. Ker sem pustil voznika pred vratmi, mi ni prišel nihče nasproti. Veža je bila prazna. Stopil sem v obednico ter sklenil tam počakati, dokler se gospe ne prikažejo.

To bi se imelo kmalu zgoditi; miza je bila namreč pokrita, skudelice pripravljene, samovar pa je šumel, spuščaje klobčiče sopare kvišku. Znovič niti najmanjša podrobnost ni ušla moji pozornosti. Zapazil sem, da je v dvorani bilo hladno in prilično temno, ker so okna obrnena proti severu. Nekaj časa sem obrnil svojo pozornost na to, da so se ob temno povoščeni pod odbijali od treh oken trije svetlobni prodi; na to sem jel ogledovati kot nekaj novega postrežno mizo, ki mi je bila znana še od mladih nog; potem sem se spomnil razgovora, ki sva ga imela nekoč v tej obednici s Sniatinskim, ko sva ogledovala skozi

šipe njegovo ženo in Angelico, ko sta šli v črevljih iz klobučine v rastlinjak.

Končno se me je polastil občutek puščobe in otožnosti. Sedel sem k oknu, da sem bil bliže luči, ter jel enako pozorno ogledovati vrt. Toda vse to me ni oprostilo znotranjega razdvoja, mislil sem namreč, da v kratkem, morda črez pa minut, zagledam njo, da jo moram pozdraviti, spregovoriti ž njo in potem videti jo vsaki dan, po cele mesece. Vprašanje: »kako bo? kaj bo?« se mi je vrivalo drugo za drugim v glavo. So ljudje, ki iz strahu doprinašajo znorela dela poguma; z menoj pa se godi pogostoma to, da nemir, pomanjkanje sklepov in nezavednost tega, kar ima slediti, se spreminjajo v meni v izbruh nekakega notranjega vznemirjenja in jeze. Tako se je zgodilo tudi sedaj. Razlika med nekdanjo Angelico in sedanjo gospo Kromicko se mi je pojavila s tako močjo kakor še nikdar poprej. »Ko bi si celo mesec dela na glavo,« sem si mislil, »najsí bi bila še stokrat lepša, nego si jo morem predstaviti, ona bo vendar záme nič, ali bolje nekaj takega, kar me bo pehalo od sebe.« In moja jeza se je še povečala, ker sem si domislil, sam ne vem radi česa, da ona pride sedaj samo radi tega, da bom imel priložnost, videti jo, in da bi mi dokazala, da se motim in da ona ostane pravzaprav záme na veke zaželjena in na veke nedosegljiva. »Bomo videli!« sem ji odgovoril v duhu pod vtisom, da me pričakuje pri njej nekaj čuden in nedoločen dvoboj, v katerem obenem zgubim in zmagam, ker zgubim spomin, pač pa si pridobim pokoj. V tem hipu se mi je zdelo, da imam dovolj moči in poguma za odboj vsakršnega napada.

Med tem se duri potihoma odpro in v dvorani se prikaže Angelica.

Pri pogledu na njo začutim šum v glavi in mrzloti na koncih prstov. Ta postava, ki sem jo imel v tem hipu pred seboj, je nosila res naslov gospe Kromicke, toda imela je sladke, stokrat ljubljene črte in neizrekljivo mičnost moje nekdanje Angelice. V tem metežu, kakoršen je prevzel mojo glavo, je vsak glas klical močnejše od drugih: »Angelica! Angelica!« Ali ona me ni zapazila, ali pa me je imela za koga drugega, ker sem bil obrnjen strani od luči. Šele potem, ko sem se ji približal, je dvignila oči ter obstala kakor vzdana — in ne morem niti opisati tega izraza strahu, zbeganosti, ganutja in pokorščine, kakoršen se je zrcalil na njenem licu. Obledela je tako močno, da sem se kar prestrašil, če mar ne omedli. Ko sem stisnil njeno roko, se mi je zdelo, da stiskam košček ledu. Vsega sem se nadejal, toda takega pozdrava ne. Še pred trenutkom bi bil prisegel, da ko se pozdraviva, mi dá na kakoršen koli način čutiti, da je sedaj gospa Kromicka. Ali nič tega! Stala je pred menoj ganjena, prestrašena — moja nekdanja Angelica. Evo, jaz sem jo napravil nesrečno, jaz sem bil kriv, ali ona je v tem hipu zrla náme tako, kakor bi sama prosila odpuščanja. Občutek nekdanje ljubezni, kesa in pomilovanja me je prevzel s tako močjo, da sem popolnoma izgubil glavo. Ohranil sem samo toliko zavesti, da je nisem objel, nisem pritisnil na prsi in ne začel jo pomirjati s takimi besedami, kakoršne se govore ljubljenim bitjem. V ostalem sem jih imel polno srce. Tudi jaz sem bil tako razburjen, tako zbe-

gan radi tega, da sem našel, ne gospo Kromicko, marveč Angelico, da sem samo stiskal njeno roko, ne zmožen spregovoriti besedico. Ali vendar je bilo to potrebno; zbravši torej ostale svoje misli, sem jo vprašal z zamolklim, nekako čudnim glasom:

»Ali ti teta ni napovedala mojega prihoda?«

»Teta je... povedala...« mi odvrne s težavo Angelica.

In znovič sva umolknila oba. Čutil sem, da bi imel govoriti dalje, vprašati jo po zdravju njene matere in po njenem lastnem, toda ni mi bilo mogoče. Želel sem si iz vse duše, da bi kdo dospel in rešil naju oba. Zares dospela je teta z mladim zdravnikom Hvastovskim, mlajšim sinom oskrbnika, ki se že mesec dnij mudi pri gospej Celini. Angelica je takoj stopila k mizi nalivat čaj, jaz pa sem jel pozdravljati in se razgovarjati s teto. Med tem časom sem prišel popolnoma k zavesti, in sedli smo k čaju.

Sedaj sem jel izpraševati po zdravju gospe Celine. Teta se je v svojih odgovorih sklicevala vsaki hip na mladega zdravnika, ta pa se je obračal vsaki hip k meni z ono senco nečislanja, s kakoršnim sveže patentirani učenjak občuje z lajiki, in obenem s kakoršno demokrat, čuvaje nad svojo veljavo, celo takrat, kadar ga nihče ne misli žaliti, odgovarja človeku, katerega smatra za aristokrata. Zdel se mi je jako domišljav, in ton mojega razgovora ž njim je bil uljudnejši, nego njegov z menoj. To mi je povzročalo neko vedrilo ter mi dopustilo vrediti moje misli, katere je kalil vsaki hip pogled na Angelico. Sedaj pa sedaj sem pogledal po njej črez namizno posodo in z

nekakim obupom sem si ponavljal v duši : »To so one iste črte, ono isto drobno ličice, s čelom, zasenčenim z lasmi ; to je ona ista Angelica, skoro še deklica, ista ljubezen, ista sreča, samo ne več moja in izgubljena za vedno.« V tem vtisu je tičala velika sladkost, združena obenem z veliko bolečino. Angelica je že premagala več ali manj ganutje, toda bila je še nekako prestrašena. Drznil sem si, se obrniti nekolikokrat do nje z vprašanjem, hoté naše odnose spravi na gladkejši tir in jih napraviti svobodnejše. Deloma se mi je to posrečilo. Rekla mi je celo : »Mati se razveseli, ko te zagleda.« Nisem verjel tega, toda njen glas sem poslušal z zaprtimi očmi, ker mi je bil ljubši kakor vsaka godba. Razgovarjala sva se čimdalje bolj svobodno. Teta je bila nenavadno dobre volje, prvič radi mojega prihoda, drugič pa radi tega, ker je bila že pri Klari, katera ji je obljubila koncert. Odhajaje je teta srečala na stopnjicah dve drugi gospe, pokroviteljici drugih dobrodelnih zavodov. Oni sta dospeli prepozno — in prav to je tako močno veselilo teto. Povpraševala me jo po Klari, katera je napravila na njo najboljši vtis. Proti koncu zajutrka, primoran z vprašanji, sem jel nekoliko praviti o svojem potovanju. Teta se je čudila, da sem bil celo na Izlandiji, in ko me je izprašala, kakošen je svet tam, je dejala :

»Človek mora biti ves obupan, da gre tje.«

»Saj mi je bilo takrat v resnici zelo hudo,« ji odvrnem.

Angelica me je v tem hipu pogledala in znovič sem zapazil v njenih očeh strah in pokorščino. Ko bi

me kdo z roko pograbil naravnost za srce, ne mogel bi me trgati močnejše. Čim bolj sem bil pripravljen na to, da me sprejme z nekakim zmagoslavnim hladom, z nekako zadovoljnostjo nad mojo revščino, z nekakim prezirljivim priznanjem svoje prednosti, tem bolj me je to njeno angeljsko sočutje ganilo in nekako pribijalo k tlom. Vsi računi so me prekanili. Mislil sem si, ko bi ona ne želela biti nasproti meni gospa Kromicka, vendar tega ne bo znala pokazati, ter me odpahne in razžali obenem, a ona med tem še ni bila videti zakonska žena. Celó primoran sem bil poklicati si v spomin, da je omožena, toda v teh spominih nisem našel razžaljenja, marveč nekako neizrekljivo trpljenje.

Moja narava je taka, da v vsaki moralni skrbi rad razdiram lastne rane, zato sem hotel to storiti tudi sedaj in začeti razgovor o njenem možu. Toda nisem mogel; začutil sem, da bo to okrutnost in oskrunjenje. Izrekel pa sem takoj željo, da bi rad obiskal gospo Celino. Angelica je odšla jo vprašat, ali me zamore sprejeti, in vrnivši se črez trenutek je dejala :

»Mati te prosi takoj.«

Odšla sva skupaj na drugo stran hiše in teta je šla z nama. Čutil sem potrebo povedati Angelici nekako dobro besedo, ki bi jo pomirila, ovirala me je samo tetina navzočnost; toda črez trenutek sem si domislil, da bo celo boljše, ako ji pri teti povem to, kar ji hočem povedati; zato se vstavim pred durmi, ki držé v sobo gospe Celine, in ji rečem :

»Podaj mi roko, draga sestra!«

Angelica mi poda roko. Čutil sem, da mi je hvalježna za besedo: sestra, da se ji je težko breme zvalilo s prs in da mi s tem prisrčnim stiskom roke hoče reči:

»O bodiva prijatelja, odpustiva si vse!«

»Nadejala sem se, da ne bosta živela v neslogi,« je rekla to vidé teta.

»Ne bova, ne bova! On je tako dober!« odvrne Angelica.

In zares sem imel v tem hipu srce polno dobrote. Vstopivši v sobo gospe Celine, sem jo prisrčno pozdravil, na kar mi je ona odgovorila nekako v zadregi. Bilo je očitno, da ko bi se ne bila bala tete, bi mi bila odgovarjala povsem hladno. Toda nisem ji zameril tega; njena mržnja do mene je bila preveč opravičena. Mogoče, da se ji je vrinilo v glavo prepričanje, da sem tudi za to prodajo njenega rojstnega zemljišča nekoliko odgovoren, kajti ko bi bil znal biti ob svojem času drugi človek, bi bilo lahko to izostalo.

Našel sem jo močno spremenjeno. Že nekaj časa ni vstala več s svojega naslonjača na kolescih, na katerem so jo vozili ob lepem vremenu na vrt. Njeno lice, vedno nežno, se je toliko ponežilo, da je bila taka, kakor bi bila iz voska. Videti je bilo, da je morala biti nekoč zelo lepa, a obenem zelo nesrečna vse svoje življenje.

Jel sem jo povpraševati po zdravju, in izrekel sem nadejo, da ji oživljajoči vpliv pomladi vrne moči. Poslušala me je in kimaje z glavo se otožno smejala; naposled se ji prikažeta v očeh dve debeli solzi, kateri je pustila, da sta ji stekli mirno po licu.

Potem se je obrnila k meni ter me vprašala :

»Ali veš, da je Gluhov prodan?«

Očividno je bila ta misel, ki je ni zapustila niti za trenutek, njena večna tuga, njena neprestana grenkost, njena nesreča.

Ko je Angelica slišala to vprašanje, je naglo zardela. Bila je to zoperna rdečica — namreč rdečica žalosti in sramote — jaz pa sem ji odvrnil:

»Vem. Toda to se da popraviti, in v tem slučaju še ni nič zgubljeno, če se pa ne dá, se je pa treba spoprijazniti z voljo božjo.«

Angelica me je hvaležno pogledala, gospa Celina pa je dejala:

»Jaz se že ne motim.«

Toda to ni bilo res, motila se je. Njene oči so počivale na mojih ustih, čakaje moje besede, ki naj bi potrdila v njej skrito nadejo; hoté torej biti velikodušen do konca, ji rečem:

»Neizogibni potrebi se mora vsakdo udati, in težavno je koga dolžiti radi tega; toda od druge strani si mislim, ljubljena teta, da ni takih ovir na svetu, katerih bi z vstrajnostjo in s primernimi sredstvi ne bilo mogoče premagati.«

Tu sem začel praviti, da sem čul o slučajih, v katerih se radi neformalne pogodbe prodaja razveljavi. Mimogredé rečeno, to ni bilo res, toda videl sem, da govoré tako, vlivam naravnost balzam v srce gospe Celine. Pri tem sem neposredno tudi branil Kromickega, ne imenuje njegovega imena, katerega v ostalem v moji navzočnosti nihče ni izgovoril.

Treba pa je vendar povedati resnico. Velikodušnost mi je le deloma narekovala moje besede; v resnici pa sem govoril to radi tega, ker sem čutil, da si pridobivam ž njimi Angelico ter sem se predstavljal v luči velike dobrote in plemenitosti.

Angelica mi je bila v resnici hvaležna, kajti ko sva odšla končno s teto, je stekla za nama in, podavši mi roko, rekla:

»Zahvaljujem te namesto matere.«

Namesto odgovora pritisnem njeno roko molče na svoja usta.

Tudi teto je ganila moja dobrosrčnost. Poslovivši se od nje, sem šel s smotko v ustih na vrt, da tukaj vredim svoje vtise in svoje misli. V vrtu naletim na zdravnika Hvastovskega, sprehajajočega se v jutranjem hladu. Ker sem hotel zase pridobiti vse, kar jih je v Ploševu, sem se mu približal in ga jel povpraševati po zdravju gospe Celine s tem priznanjem, kakoršnega ima človek do vêde in veljave. Videl sem, da mu je to zelo ugajalo; črez nekaj časa se je otrešel svoje demokratične čudi, ki je bila pripravljena, za vsako besedo naježiti perje na glavi, in jel mi je praviti o bolezni Angelične matere z nekim naglim dopadanjem, kakoršno navadno kažejo mladi čudoznalci vêde. V razgovor je vpletal vsaki hip latinske izraze, kakor bi se razgovarjal s kakim drugim zdravnikom. Njegova krepka, zdrava postava ter obenem moč besede in pogleda je napravila name prav dober vtis, ker sem videl v njem poosobljenje te nove, genijem brez področja nikakor ne podobne generacije, o katerem mi je ob svojem času dovolj pripovedoval Snia-

tinski. Šetaje po dolgih drevoredih parka, spustila sva se končno v tako imenovani inteligentni razgovor, odlikuje se večinoma z naštevanjem imen. Hvastovski je to, kar je znal, znal gotovo bolj temeljito od mene, toda jaz sem čital več v svojem življenju, vsled česar slutim, da se je temu nehote čudil. Časih me je nekako nevljudno pogledal, kakor bi mi hotel reči, da smatra za vmešavanje v tuja prava to, ako človek, katerega on prišteva k aristokraciji, hoče tudi kaj vedeti o knjigah in o pisateljih. Nasprotno pa ga je kar ganila svoboda mojih nazorov. Moj liberalizem se opira zares na to, da jemljem ozir na vse, ker o vsem dvomim; vendar že to samo, da človek tako premožen in v takem položaju kakor jaz, ni stal na povsem nazadnjaškem stališču, pridobilo mi je vse priznanje mladega radikalca. Proti koncu razgovora sva občevala drug z drugim tako, kakor dva človeka, ki sta se pomenkovala in se sporazumela.

Slutim, da bom sčasoma za zdravnika Hvastovskega izjema v splošnem pravilu. To sem bil zapazil že davno, da v tem kraju, kakor ima vsak plemič svojega žida, katerega izključuje iz splošne nenaklonjenosti do židov, tako ima vsak demokrat svojega aristokrata, do katerega goji izjemno slabost.

Pri slovesu sem še vprašal zdravnika Hvastovskega po njegovih bratih. Rekel mi je, da je eden izmed njih osnoval pivarno v Ploševu, kar mi je bilo že znano, ker mi je pisala o tem teta o svojem času; drugi ima knjigarno šolskih knjig v Varšavi, tretjega, ki je ravnokar dovršil trgovinsko šolo, je vzel Kromicki kot svojega pomočnika na vshod.

»Najbolje izmed nas se godi pivovarju,« reče mladi zdravnik, »toda vsi čvrsto delamo in morda si kaj prislužimo. Sreča, da je oče prišel ob zemljišče; drugače bi bili »glebae adscripti«, sedeli bi vsak na svoji pristavi in naposled prišli tako na boben kakor oče.«

Navzlic temu, da so se moje misli ukvarjale z nečim drugim, sem poslušal zdravnika z veliko pozornostjo. Evo, sem si mislil, to so ljudje ne preveč premeteni, pa tudi ne pogrezneni v temo. Kaže pa se vendar, da so v tej krajini taki ljudje, ki morejo nekaj delati in kateri tvorijo nekaj posreden in zdrav člen med prosveto in barbarstvom. Mogoče, da se te vrste plast tvori šele po večjih mestih in da jo jačijo vsaki dan sinovi plemstva, ki je prišlo ob vse, kateri si iz potrebe osvojujejo meščanske tradicije dela ter prinašajo k njim krepke mišice in živce. Nehoté sem se spomnil, kako je enkrat Sniatinski kričal za menoj na stopnjicah: »Iz vas ne bo nič, toda iz vaših otrok morejo še postati ljudje; samo da morate poprej priti ob vse, ker drugače se še vaši otroci ne poprimejo dela!« Evo, sinovi gospoda Hvastovskega so se ga poprijeli, in sedaj se pehajo v svet le s pomočjo svojih lastnih rok. Tudi jaz, ako ne bi imel premoženja, bi si moral kako tako pomagati, in morda bi vzgojil v sebi to eneržijo sklepov, katere mi je tako nedostajalo v življenju.

Zdravnik se je poslovil v kratkem od mene, moral je namreč obiskati še enega bolnika v Ploševu. Ta bolnik je bil mladi klerik iz varšavskega seminarija, sin nekega ploševskega kmeta. Nahajal se je

na poslednji stopinji jetike. Teta ga je nastanila v delavnici palače ter ga vsaki dan obiskovala z Angelico. Poizvedevši za to, sem šel tudi jaz k njemu in, namesto umirajočega človeka, našel mladeniča shujšane-ega, toda rdečega lica, polnega življenja in veselja. Po zdravnikovem mnenju je bil to poslednji blesk svetilnice. Mlademu duhovniku je stregla mati, ki je radi tete takoj zlila náme tak potok blagoslova, da sem mogel vtopiti se v njem.

Angelica ni prišla ta dan obiskat bolnika; presedela je ves čas pri svoji materi. Videl sem jo šele pri obedu, pri katerem je bila navzoča tudi gospa Celina, katero so pririnjili vsaki dan k obedu na njenem naslonjaču. Bilo je to povsem naravno, da je Angelica ves čas poprej prebila pri materi; domislil pa sem si vendar, da se me nalašč ogiblje. Naši odnošaji se morajo sčasoma tako ali tako vravnati, vendar razumem, da morejo biti iz početka žalostni in težavni, Angelica ima toliko inteligence srca, toliko občutljivosti in dobrote, da se ne zna obnašati ravnodušno gledé na položaj, v kakoršnem se nahajamo; nima pa dovolj one društvene spretnosti, katera v vseh, celo najbolj zavutih pogojih, zna vsaj na videz ohraniti svobodo. Taka spretnost pride šele z leti ko živi viri občutkov začnejo sahnati ter postane duša konvencionalna.

Kar se mene tiče, sem dal Angelici spoznati, da ne čutim kake žalitve ali mržnje do nje, ker mi je tako velelo srce. V ostalem nočem nikdar govoriti ž njo o minulosti, vsled česar tudi nisem iskal ž njo danes razgovora na samem. Zvečer pri čaju smo se

razgovarjali o splošnih rečeh in o tem, kaj je novega pri nas in za mejo. Teta me je še povpraševala po Klari, za katero se je močno zanimala, in jaz sem ji povedal vse, kar sem vedel o njej, in polagoma smo jeli govoriti o umetnikih sploh. Teta zre na umetnike kakor na neko vrsto ljudij, katere je ustvaril Bog radi tega, da bi od časa do časa zamogel kdo prirediti gledališče za reveže. Jaz sem trdil, da umetnik, ako le ima srce čisto, ne napolneno s puhlim samoljubjem, marveč z ljubeznijo do umetnosti, more biti najsrečnejši človek na svetu, ker se stiče neprestano z nečim neskončnim in brezozirno popolnim. Iz življenja prihaja vse zlo, iz umetnosti izvira samo sreča. To je zares le moje mnenje, podprto z opazovanjem. Angelica se je nahajala na moji strani, in ako tu zapisujem ta razgovor, se to zgodi radi tega, ker me je zbodla neka opomnja, sicer kaj preprosta, toda zame jako pomenljiva. Evo, ko sva se razgovarjala o zadovoljnosti, ki izvira iz umetnosti, mi je ona dejala: »Godba, to je najboljša tolažba«. V tem sem videl neprostovoljno priznanje, da ona ni srečna, ko tako govori o sebi. V ostalem nimam tudi v tem oziru nika-kega dvoma.

Pa tudi njeno lice ne razodeva, da bi bila srečna. Šele pravkar razcvetela, je videti na videz mirna in celo lepa, ni pa razjasnjena od luči veselosti ki od znotraj sili na dan, ter je opaziti na njej neka zbranost, kakoršne nekoč ni bilo. Črez dan sem bil zapa-zil, da imata njeni senci rahlo zarumenelo barvo, kakoršno ima na primer slonova kost. Neprestano sem zrl na njo, ker mi je delalo to neizrekljivo razkošje;

rekel bi, spominjal sem se je z nekakimi čudnimi, zdražljivimi, ter obenem s sladkimi občutki, trdil, da je to isto lice, iste dolge trepalnice, iste oči, ki niso črne, zli so vendar videti kot črne, ista zasenčena usta. Nisem se mogel nasititi nad to spremeno spominov v realnost. V Angelici tiči nekaj neovrgljivo mičnega, da, ako bi je poprej nikdar ne videl in ko bi jo postavili med tisoč najlepših žensk ter mi naročil, naj grem izbirat, čutim, da bi šel naravnost k njej in dejal: To je moja izvoljenka! Nahajajo se morda še lepše na svetu, toda take, ki bi bolje odgovarjale nekakemu prototipu ženske, katero nosi vsak moški v svoji domišljiji, zame ni nobene. Mislim si, da je morala vedeti, da jo opazujem in — občudujem.

Odšel sem v mraku. Bil sem tako močno zaglušen od vtisov dneva, da je bilo moje poprejšnje modrovanje ter upanje do te stopinje ugonobljeno, da na poti nisem imel in še sedaj nimam moči, zaglobiti se, kakor po navadi, v samega sebe. Upal sem najti gospo Kromicko, a našel sem Angelico. Evo, še enkrat zapišem to. Bog sam edini vé, kaj vse more nastati iz tega za naju. Premišljuje to, imam vtis kakor nekake velike sreče in nekake prevare obenem. Saj v teoriji sem vendar imel prav, ko sem se po njeni poroki nadejal, da tudi na njej zapazim te psihične premembe, ki se prisiljeno pripeté pri vsaki ženski, in mogel sem se nadejati, da ta ženska mi da vsaj razumeti, da se čuti veselo, ker si ni izbrala mene. Nobene druge ni na svetu, ki bi si odrekla to zadoščenje svojemu samoljubju... In kakor poznam samega sebe, kakor poznam svojo občutljivost in svoje živce, tako bi bil

pripravljen priseči, da bi se v takem slučaju vračal poln grenkobe, ironije, jeze — toda ozdravljen. Med tem pa se je zgodilo drugače, popolnoma drugače! To je bitje s tako nedosežno dobroto srca in preprostostjo, da se je pokazala mera, s kakoršno sem meril človeško dobroto, za njo premajhna. Kaj nastopi sedaj, kaj se zgodi z menoj, na to nočem odgovarjati. Moje življenje je moglo v jasni in mirni reki teči v morje, v katero se steka vse — sedaj pa drvi slično slapu v propad. Toda naj bo, kakor hoče. V najhujšem slučaju bom zelo nesrečen. Nisem počival na rožah niti poprej s to svojo ničnostjo v duši. Ne spominjam se, toda zdi se mi, da mi je oče dejal, da iz življenja mora nekaj izrasti, ker tako je pravo narave. Ako mora, pa mora. Resnica je, da celo v puštinji moči življenja, skrite v globeli, silijo kvišku nalik palmam na oazah.

Dne 21. malega travna.

Prebivam tako rekoč v Varšavi, toda štiri dni sem zaporedoma prebil v Ploševu. Gospa Celina se počuti bolje, nasprotno pa je duhovnik Latiš predvčerajšnjem umrl. Zdravnik Hvastovski imenuje njegovo bolezen »sijajen preskok pljučne jetike« ter le s težavo skriva zadovoljnost, da je konec sijajnega preskoka tako točno napovedal. Za kakih dvanajst ur pred smrtjo smo obiskali pokojnika. Šalil se je z nami ter bil poln tolažbe radi pojemanja vročnice, katera pa je pojemala le radi večje onemoglosti. Včeraj zaurano sva sedela z Angelico na balkonu, ko je dospela mati revnega duhovnika ter začela praviti o njegovi

smrti na oni poseben kmečki način, v katerem se žalost meša s popolno udanostjo v to, kar se je pripetilo. V mojem sočutju se je nahajala tudi radovednost, ker sem s prostaki le malo kedaj prišel v dotiko in le malo obračal pozornost na nje. Kak čuden jezik govore ti ljudje! Prizadeval sem si zapomniti si njene besede, da si jih zapišem. Stara kmetica je pri pozdravu molče objela noge meni in Angelici, na to pa, pokrivši si oči z dlanjo, jela tarnati:

»O prisrčni moj Jezus! o prenajsvetejša Marija! Umrl mi je moj revež, umrl! Rajši je odšel h Gospodu Bogu, nego bi bival pri očetu in materi. Grajska postrežba mu prav nič ni pomagala. Zaman so mu dajali vina, ker tudi to vino mu ni pomagalo. O Jezus najsvetejši, o Jezus! o Jezus!«

V njenem glasu se je krila brez dvoma odkritosrčna materinska žalost, toda to, kar je obrnilo nase mojo pozornost, je bilo nekako navadno zatezanje v žalovanju. Nisem še čul doslej kmetic, žalujočih po smrti svojih bližnjih, toda bil bi prisegel, da morajo vse enako tožiti, kakor bi se nahajali za to nekaki vaški predpisi.

Angelica je imela solze na trepalnicah, in z nepopisljivo dobroto, kakoršno imajo zgolj ženske, je jela izpraševati o okoliščinah smrti, domišlja si, da pripovedovanje prinese ženski olajšavo. In starka je zares začela pripovedovati na vso sapo:

»Ko je duhovnik z Gospodom Jezusom od njega odšel, sem mu rekla tako-le: sedaj pa že umrješ, ali ne umrješ, kakor je volja božja! Pripravil si se lepo na smrt, a sedaj spi. On mi odvrne: dobro! —

Na to je zadremal in jaz isto tako, zakaj Bogu bodi potoženo, da že tri noči nisem nič spala. Sele ob petelinovem petju je prišel moj stari, me zbudil in sedla sva oba — a on pa je spal in spal. Pa sem rekla staremu: „Ej, če le ni umrl! A stari mi odvrne, „morda je pa umrl!“ Dotaknil se ga je za obleko in oni se je sprebudil ter dejal: bolje mi je. Poležal je za kakih pet minut mirno ter se neprestano smehljal v strop. Ko sem to videla, me je kar pograbila nevolja in rekla sem mu: „a ti, kostanj, menda se posmehuješ moji revščini?“ Toda on se je le smehljal smrti, ne pa moji revščini, kajti kmalu na to je jel hitro dihati, in ob solnčnem vshodu ga je vtrgalo.«

Tu je znovič začela stokati — na to je naju povabila, naj greva pogledat mrliča, ker ga je že oblekla in on je »tako lep, kakor bi ga naslikal.« Angelica je bila pripravljena iti ž njo, toda jaz sem jo pridržal; žena pa, pozabivši črez trenutek na svojo željo, je nama jela praviti o svoji revščini. Njen mož je bil svoje dni premožen gospodar, toda vse svoje premoženje sta potrošila za to, da odgojita sina. Kmetje sosedge so kupovali oral za oralom in danes jima je ostala samo koča, pa nič zemlje. Tisoč in dvesto rubljev sta potrošila. Mislila sta si, da se na starost napotita k sinu, a med tem ga je vzel Bog. Starka je nama z vso kmečko udanostjo povedala, da sta se že dogovorila z možem, da takoj po pogrebu pojmeta »beračit«. Niti kazala ni, da bi jo bilo tega strah, kajti govorila je o tem z nekim tajnim zadoščenjem; samo tega se je bala, če ji mar občina ne bo delala ovir s pričevalom, katero, ne vem čemu, jima je bilo

potrebno. V njenem pripovedovanju so se tisočere realne podrobnosti mešale s klici Jezusa in Marije, s solzami in žalostjo.

Angelica je stekla v hišo ter se črez trenutek vrnila z denarjem, kateri je hotela izročiti stari ženski, toda meni je šinila druga misel v glavo, katero sem v tem hipu spoznal za dobro.

Pridržil sem roko Angelici, in obrnivši se k ženski, jo vprašal:

»Torej tisočindvesto rubljev ste izdali za odgojo sina?«

»Kajpada, jasni gospod! Mislila sva si, kadar postane župnik, najti pri njem zavetje v župnišću, toda Bog najvišji je odredil tako, da ne pojdeva v župnišče, marveč pred cerkev.«

»Torej vam jaz podarim tisočindvesto rubljev. Potem jameta gospodariti na novo ter živeti mirno v koči.«

Bil bi storil to takoj, toda nisem imel pri sebi denarja; namenil pa sem se, vzeti potrebno svoto iz tetine blagajnice in naročil sem ženski, naj pride črez eno uro. Bila je tako prevzeta, da me je zrla nekaj časa s široko odprtimi očmi, ne spregovorivši niti besedice; naposled se mi je s krikom zgrudila k nogam. Vsekakor pa se mi je posrečilo, otresti se je dovolj hitro, poglobitno radi tega, ker se ji je mudilo steči k možu, da mu pove to veselo novico. Ostala sva sama z Angelico, katera je bila takisto ganjena, in v prvem hipu ni znala najti njej potrebnih besed; šele črez trenutek je jela ponavljati:

»Kako si ti dober! Kako si dober!«

Toda jaz skomignem z rameni in odvrnem Angelici s takim glasom, kakor bi govoril o stvari takisto malomarni, kakor naravni:

»Jaz, moja Angelica, nisem storil tega iz dobrote, niti radi teh dveh ljudi, katera vidim sedaj prvokrat. Storil sem to edino radi tega, ker se ti za nju poteguješ, in pri misli, da tebi s tem napravim veselje. Drugače bi ju bil odpravil s prvim večjim darilom.«

To govoré sem izrekel čisto resnico. Za ta človeka mi je bilo toliko mar, kakor za vsakega drugega reveža; nasprotno bi bil dal z ono isto lahkoto dva in trikrat toliko, samo da bi napravil veselje Angelici. Rekel pa sem to nalašč, ker sem dobro razumel, da podobne besede, govorjene ženski, so neizmerno daljnega pomena, dasi nimajo oblike izpovedi ljubezni, so vendar skoro slične temu priznanju. One namreč značijo isto, kakor bi ji dejal: radi tebe bi storil vse, ker ti si mi vse na svetu. In kar je še več, nobena ženska na svetu se ne more ubraniti podobnemu priznanju ter nima pravice čutiti se radi njih razžaljeno. Jaz pa sem še radi tega hotel to izraziti Angelici, ker sem to čutil. Samo ponežil sem skrit pomen svojih besed s tem, da sem govoril s takim tonom, kakor o nekaki vsakdanji stvari, ki se razume sama po sebi. Angelica je vendar razumela njih pomen, kajti povesila je oči in ni vedela mi kaj odgovoriti. Očividno zbegana, mi je rekla naposled, da mora iti k materi, in pustila me je samega.

Jaz se povsem dobro zavedam, da s takim postopanjem sem uvedel v Angeličino dušo njej povsem tuje in vznemirjajoče misli. Toda z začudenjem vidim,

da kakor od ene strani razburja to mojo vest ter vzbuja mučno bojazen za mir onega bitja, za katero bi dal celo življenje, od druge strani pa mi je to povzročalo nekako roparsko radost, kakor bi pomirjal človeku prirojen nagon ugonobljenja. Prepričan pa sem tudi, da mi tu nobena zavest zlá, nikaka spodtika, ničesar ne pomaga. Moj značaj je premočan, da bi se znal in mogel na tej poti zatajevati, zlasti spričo te neovrgljive in neizrekljive mičnosti, s kakoršno ta ženska vpliva náme. Sedaj sem v resnici podoben onemu Indijanu, kateri, gnan po prôdu vodopada, je odložil veslo ter se udal volji prôda. Niti ne premišlujem o svojih krivdah in o tem, da bi vse to lahko bilo drugače, da mi je bilo treba samo stegniti roko po tem bitju, o katerem sedaj govorim: za koga se spleča živeti, ako ne za njo? koga se spleča ljubiti, ako ne njo? Vgrezam se v determinizem in pogostoma se mi zdi, da ni moglo biti drugače, da se je ta moja nesposobnost za življenje strojila že cela pokoljenja, katera so že davno izčrpala zalogo življenja — da sem bil tak, da sem tak in moram biti tak — da mi ne preostaja nič drugega, nego odložiti veslo.

Danes zarano smo se udeležili jaz, teta in Angelica pogreba mladega klerika. Vreme imamo vedno lepo. Pogreb se je izvršil zarano in ni utrudil teh gospa, ker do cerkve in na pokopališče nimamo daleč. Kaj mično je gledati tak vaški sprevod, ki pričenja z duhovnikom in krsto na vozu in končuje z gosto tolpo kmetov in kmetic. Vse to prepeva pesmi nenavadno turobne, ki te spominjajo na nekako kaldejsko godbo. Na koncu spreveda se možje in ženske razgo-

varjajo z zaspanim, zategljivim glasom, pričenjaje vsikdar z besedami: »O, moji vi!« Ta izraz sem slišal vsak hip. Takisto čuden vtis dela ob času takega obreda, kakor je pogreb, raznovrstnost robcev na dekličjih glavah. Šli smo skozi drevored v cerkev, in ko se je karavana pomikala med drevesi ter dospela na solnce, so se ti robci razgoreli na solncu v žoltem, rdečem in višnjevkastem blesku, kar je dajalo temu sprevodu navidezno veselo lice, tako, da ko ne bi bilo duhovnika, ne voza s krs'o in ne vonjave brinja, pa bi si človek lahko mislil, da so to svatje. Zapazil sem takisto, s kako zadovoljnostjo gredo ljudje na deželi za pogrebom. Smrt sploh ne napravi na nje nikakega vtisa; morda vidijo v njej večni praznik? Ko smo stali ob jami, sem zapazil na licih navzočih samo bolj zbrano pozornost in radovednost v zasledovanju obredov; nobenega sledu, nobene sence refleksije, češ, da je to neizprosen konec, za katerim se pričjenja nekaj strašnega in neznanega. Gledal sem Angelico v tem hipu, ko se je sklonila, da je pobrala perišče peska, ki ga je vrgla na krsto. Bila je nekoliko bleda; ker je pa solnce obsevalo njeno lice, je bilo mogoče iz teh prozornih črt čitati kakor iz knjige. Bil bi prisegel, da je v tem hipu mislila na lastno smrt. Meni se je zdela naravnost neverjetna in divja misel, da bi to lice, tako čuječe in tako polno bujne mladosti, ki se razodeva v tem mahu nad ustnicami, s temi dolgimi trepalnicami, s tem svojim mičnim individualizmom, moglo kedaj oveneti, okameneti in ostati v večni temi.

Ali vendar mi je bilo tako, kakor bi nekak mraz

otrpnil moje misti. Evo, prišlo mi je v glavo, da prvi obred, katerega se z Angelico v Ploševu udeležujeva, je pogreb. Takisto kakor človek na smrt bolan, ki je zgubil vero v znanstveno medicino, je pripravljen verjeti v zdravila mazačev, tako je tudi na smrt bolna, o vsem dvomeča duša pripravljena verjeti celo pred-sodke. Bržkone nihče ne stoji bliže propada mysticizma kakor brezobziren skeptik. Oni, ki so zdvojili nad verskimi in socijologičnimi ideali, oni, ki so zgubili zaupanje v moč znanosti in človeške pameti, cela množica ljudij pravzaprav najbolj razvitih, omahujoča na poti, oropana vsakoršne dogme, boreča se, brezna-dejna, se uglablja v sedanjosti čim dalje globše v meglo mysticizma. Ta nastopa povsod z navadno silo reakcije proti sedanjemu življenju, opirajočemu se na pozitivni omejitvi človeških mislij, na potlačenju idea-lov, na obrabi, na brezdušnem bankerotstvu. Človeški duh začenja razkopavati bivališče, v katerem mu je zapo-vedano bivati, to pa radi tega, ker se ta stavba na-haja preveč pod nadzorstvom borze. Ko se nekaka doba konča, pride nekak razcvet na vseh poljanah. Večkrat mi je že prišlo v glavo ter me napolnilo z začudenjem to, da na primer najnovejši večji roma-nopisci niti sami ne vedo, kako daleč jim je še do tega, da postanejo mistiki. Nekateri se že zavedajo, da so že, ter to glasno priznavajo. V vsaki knjigi, katero odprem v poslednjem času, ne vidim človeške duše, ne volje in osobne strasti, marveč splošne fa-talne moči, znamenja strašnih bitij, neodvisne od po-sameznih prikaznij, živeče same za sebe, nalik Goe-thejevim materam.

Kar se mene tiče, nahajam se gotovo tudi že na meji. Vidim to in se ne bojim. Propad me vleče; zlasti mene vleče osobno tako daleč, da ko bi mogel že danes, pa bi odšel na samo dnó, in pojdem, brž ko mi bo le mogoče.

Dné 28. malega travna.

Napajam se s tem življenjem v Ploševu in z vsakdanjim pogledom na Angelico ter pozabljam, da ona pripada nekomu drugemu. Oni Kromicki, ki sedi ondi v Baku, ali morda še kje dalje, se mi dozdeva kot nekako neistinito bitje, oropano realnega obstanka, nekako zlô, ki ima priti tako kakor na primer pride smrt, na katero se vendar vedno ne misli. Toda včeraj me je doletel nekak memento. To je drobna in navidezno najnavadnejša stvar! Angelica je prejela zarano pri čaju dvoje pisem. Teta jo je vprašala, ali ji je pisal mož, in ona ji je odgovorila: »dà!« Ko sem to slišal, sem začutil tak vtis, kakoršnega mora začutiti obsojenec, ki je na večer pred svojo smrtjo imel sladke sanje, iz katerih pa ga sprebudé z naznanilom, da je že čas, da si ostriže lase, na kar mora iti pod gilotino. Zagledal sem nakrat z vso izrazitostjo, katere se nisem še toliko zavedal doslej, vso svojo nesrečo. Ves dan mi je ostal ta zlokobni občutek, tem bolj, ker me je teta kakor nalašč mučila. Angelica je hotela odložiti čitanje pisem na poznejši čas po čaju, med tem je teta zapovedala čitati ju takoj, na to pa je jela izpraševati, kako se počuti Kromicki?

»Hvala lepa, dobro!« odvrne Angelica.

»Pa kako se mu tam godi?«

»Hvala Bogu! Piše, da nepričakovano dobro.«

»Kedaj se vrne?«

»Pravi, da takoj, ko mu bo mogoče.«

In jaz s svojo občutljivostjo sem moral poslušati ta vprašanja in te odgovore. Ko bi bili teta in Angelica pričeli nekak neistinit, ciničen razgovor, ne bili bi mi bolj potrgali ž njim mojih živcev. Od svojega prihoda v Plošev sem to pot začutil prvikrat nevoljo in nekako jezo do Angelice. »Imej vsaj nekoliko pomilovalnega nagiba ter ne govori v moji navzočnosti o tem človeku — ne zahvaljuj se v odgovorih na vprašanja po njegovem zdravju in ne reci: Hvala Bogu!« — sem si mislil v duši. Med tem pa je ona odprla drugo pismo; pogledavši na datum, je dejala: »To je starejše« — in jela ga čitati. Zrl sem na sklonjeno njeno glavo, na njene lase, na povešene njene trepalnice — in zdelo se mi je, da to čitanje traja neznošljivo dolgo. Ob enem sem razumel, da te ljudi, to je njo in Kromickega, druží ves svet skupnih koristí in ciljev, da ona sta zvezana z nerazvezljivimi vezmi in da vsled neizogibnih vzrokov se ona morata začutiti zvezana drug z drugim. Spoznal sem, da jaz stojim in bom stal vedno zunaj, tudi takrat, ko bi si celo pridobil njeno vzajemnost. Doslej od prvega mojega seznanenja z Angelico, sem se čutil v globeli propada tako, kakor se čuti globel brezna, katero zakriva megla. Sedaj se je megla razpršila in zagledal sem brezno, kakor je široko in globoko.

Imam pa vendar to posebno lastnost, da pod neizmernim pritiskom se začenjám razpenjati. Moja ljubezen ni smela doslej hoteti česar si bodi, toda v tem

hipu je nevošljivost jela obupno zahtevati ugonobitve in poteptanja vseh teh neizprosnihih pravic, teh vozlov in teh pritikin. Angelica je čitala samo par minut; med tem časom pa sem prekoračil celo skalo nadlog, tembolj, da so me, kakor po navadi, tlačile tudi druge misli, ki so bile obenem analiza in kritika osnovne bolesi. Evo, rekel sem sam sebi, da to razburjenje in ta grenkost, katero čutim, imajo nekaka smešna znamenja nekih ženskih čemernostij; — dalje sem si mislil, da s takimi živci se ne da živeti, in končno sem se vprašal: ako te že taka preprosta stvar, kakor je to, da mož piše svoji ženi in ona čita njegova pisma, pripravi povsem ob ravnotežje, kaj še le bo takrat, ko on semkaj dospe in ko boš videl in potrdi njuno vzajemno pristojnost?

Odgovoril sem si v duhu: »Ubijem ga!« in obenem sem čutil vso smešnost in budalost tega odgovora.

Lahko je razumeti, da me podobna vprašanja niso pomirila. Ko je Angelica jenjala čitati, je zapazila takoj, da se nahajam v nekakem nenavadnem stanju, in jela me je nemirno ogledovati. To je ono sladko razpoloženje, ki potrebuje na vsak način prijazne atmosfere okrog sebe, ker drugače pride slabo in strašno. Spominjam se, da ob času, ko stari Hvastovski ni hodil na hrano k sinu pivovarju, marveč je obedoval v palači in se je teta vsakokrat pričkala ž njim, Angelica, dokler se ni prepričala o praznoti tega pričkanja, istega ni mogla prenesti. Sedaj jo je očitno vznemirila moja razburjenost, dasi si njenih vzrokov ni mogla domisliti. Nekekrati je omenila

koncertov Klare, ali obenem je vprašal njen pogled: Kaj ti je?

Toda jaz sem ji odgovarjal s hladnim pogledom, nisem ji mogel oprostiti niti teh pisem, niti razgovora s teto. Takoj pa čaju sem vstal ter rekel, da moram odriniti v Varšavo.

Teta je hotela, naj počakam na obed, po katerem bi imeli po prvotnem načrtu oditi skupno na koncert. Toda odgovoril sem ji, da imam še opraviti v Varšavi, in v resnici sem želel ostati sam. Naročil sem, naj zaprežejo konje, med tem pa je teta rekla:

»Rada bi se prikupila Hilstovi, in pravkar premišlujem, ali ne bi kazalo povabiti jo za en dan v Plošev?«

Teta je očitvidno smatrala povabilo v Plošev za tako veliko nagrado, da je celo omahovala, če morda ta nagrada za Klaro ne bo prevelika.

Črez trenutek se je oglasila znovič:

»Ko bi bila prepričana, da je to oseba iz povsem dobre družbe...«

»Hilstova je prijateljica rumunske kraljice,« ji odvrnem nestrpljivo, »in vsako leto prebije pri njej nekoliko tednov. Ako bo to služilo komu v čast, služilo bo nam.«

»No, no!« je zamrmljala teta.

Pred svojim odhodom se obrnem k Angelici:

»A ti, ali greš s teto na koncert?«

»Moram biti pri materi, a vrhu tega moram pisati pisma.«

»Ako gre tu za občutke zapuščene soproge, nočem delati ovir.«

Ironija teh besed mi je prinesla za trenutek olajšavo. „Naj ona vé, da sem ljubosumen“, sem si mislil. Ona, kakor teta in njena mati, spadajo med ženske „angeljske vrste“, ki ne verujejo v zlô. Naj vendar spozna, da jo ljubim, naj stopi ta misel vanjo, naj se spoprijazni s tem pojmom, naj se jame ž njim vznemirjati, naj se bori ž njim. Uvesti v njeno dušo tako tujo, razkrojno snov, tako vretje — to je gotova zmaga. Bomo videli, kaj bo še dalje.

Bila je to zame hipna olajšava, toda velika, podobna zli radosti. Precej pa, ko sem se nahajal že v kočiji, me je prevzela jeza in nevolja na samega sebe. Ta nevolja pa je izvirala iz tega, ker sem čutil, da vse to, kar sem dejal in mislil, je samo na sebi tako malenkostno, oprto na prerafinirane in svojeglavne živce, vredne histerične ženske, ne pa moža.

Imel sem težavno potovanje v Varšavo, težavnejše nego takrat, ko sem po poslednji vrnitvi potoval prvič v Plošev. Domislil sem si, da ona grozna nesposobnost za življenje, katera leži kakor fatum nad meni podobnimi ljudmi sploh, a nad menoj še posebe, izvira iz tega, da ženska vrlina nadkriljuje v naših značajih moško. Nočem reči, da smo se že fizično poženili, da smo postali plašljivci, ljudje brez vsake eneržije. Ne! to je povsem nekaj drugega; podjetnosti in eneržije imamo, ako ne več, tako vsaj toliko, kakor vsi drugi. Vsakteri izmed nas je pripravljen zasesti nebrzdanega konja in jahati kamor je treba. Toda v psihičnem oziru je mogoče o vsakem reči: to je ona, a ne on. V našem duševnem ustroju ni nikakega mirnega sintetičnega ravnotežja, ki se ne

ozira na drobnosti. Vsaka malenkost nas zbode, spravi v nevoljo in razžali, radi česar na vsakem koraku žrtvujemo reči neizmerno velike radi neizmerno malih. Tega dokaz je moja minulosť. Saj sem vendar jaz žrtvoval srečo vsega življenja, svojo minulosť in prihodnost ljubljene ženske samo radi tega, ker sem čital v tetinem pismu, da je Kromicki namenjen poprositi za Angeličino roko. Moji živci so se postavili po robu ter me zanesli tjekaj, kamor sam nisem hotel. Ni bilo to nič drugega nego bolehava prikazen volje. Toda na ta način bolehajo one, ne pa oni. Kako čudo, da tudi sedaj postopam tako, kakor na »histeriji« bolehajoča ženska! To je nesreča, katero sem prinesel s seboj na svet, ali na katero so se opirala cela pokoljenja, z dodatkom vseh pogojev življenja, v kakoršnih moramo živeti.

Ta odstranitev odgovornosti od sebe mi vendar ni prinesla nobene tolažbe. Dospevši v Varšavo, sem bil najprvo namenjen obiskati Klaro, toda nakrat me je začela glava boleti, in nehala me je boleti šele zvečer nekoliko poprej nego je dospela teta.

Teta me je dobila že oblečenega; kmalu sva odšla na koncert, ki se je obnesel nenavadno dobro. Klarina slava je privabila razumništvo in ljubitelje godbe, dobrodelni namen pa vso višjo družbo. Zagledal sem dokaj znancev, med drugimi tudi Sniatinska. Dvorana je bila prenapolnena. Toda bil sem tako slabe volje in moji živci so bili tako neskladni, da me je vse jezilo. Sam ne vem, radi česa se me je polastila bojazen, da Klara napravi fiasko. V trenutku, ko je stopala na »estrado« (oder) se je pripetilo, da je vlekla

za seboj po podu lepak, ki se je bil obesil na našiv njenega krila. Zdelo se mi je, da jo dela to smešno. Ona sama, opravljena v plesno obleko, ločena od drugih s praznim prostorom okrog odra, je napravila name vtis nekake tuje umetnice, ne pa bližnje znanke in prijateljice. Nehote sem vprašal samega sebe, če je morda ta ista Klara, s katero me je družila malone prisrčna zaupljivost? Med tem je prvotno ploskanje umolknilo. Na licih navzočih se je pojavila ona navidezno razumna zbranost in resnoba, s pomočjo katere se ljudje, ki nimajo nobenega pojma o umetnosti, postavijo na stališče znalcev in sodnikov.

Klara je sedla h glasovirju in dasi sem bil hud na njo, kakor na ves svet, sem moral vendar priznati v duhu, da ima plemenito glavo, da je umetnica, polna preprostosti in prosta predsodkov. — Jela je svirati skladbo Mendelsohna, katero znam na pamet — in bodisi radi tega, da je čutila, da pričakujejo od nje neizmerno mnogo, ali da je bila ganjena z nenavadnim prisrčnim pozdravom, dovolj bodi tega, da je začela svirati slabše nego sem pričakoval. Meni je to kar zamrzelo; začuden sem pogledal Klaro in najine oči so se za trenutek srečale. Izraz mojega lica jo je zbeegal popolnoma in znovič sem zaslišal nekoliko napačnih udarcev, brez prilične moči in izrazitosti. Bil sem že skoro prepričan, da je fiasko neizogiben. Nikdar se mi še glasovir s svojimi glasovi, v katerih se nedostatek zateglosti poveča še z oddaljenostjo in kateri doné prigušeno vsled gneče v dvorani, ni zdel slabjše godbeno orodje. Nekaj časa sem imel vtis, da čujem pretrgane glasove pljunke. Črez nekaj časa pa

je dosegla Klara zopet ravnotežje, toda po mojem mnenju je svirala ves koncert le srednje dobro. Pač pa me je prevzelo pravo začudenje, ko sem čul po dovrstitvi toliko ploskanja, kakor ga še nisem slišal nikdar v Parizu, kjer so Klara sprejemali z izvanrednim zanimanjem. Poznavalci godbe so vstali s svojih sedežev ter se jeli živo razgovarjati s poročevalci časopisov; z njihovih razjasnenih lic sem razločno čital zadovoljnost. Ploskanje je trajalo tako dolgo, dokler se Klara ni pojavila znovič na odru. Dospela je s povešenimi očmi, in jaz, ki sem znal čitati z njenega obraza, sem čital razločno: »Predobri ste, hvala vam, toda sviranje je bilo slabo in najraje bi se jokala!« Klical sem takisto »bravo«, za kar sem dosegel mimoleten pogled, poln očitania. Klara preveč ljubi umetnost, da bi jo moglo uzadovoljiti nezasluženo ploskanje. Začutil sem pomilovanje do nje; hotel sem iti za njo in ji povedati par besed v tolažbo, toda neprestani dobro-klici je niso pustili z odra. Znovič je sedla h glasovirju ter zasvirala Sonato cis-mol Beethovna, katere ni bilo v sporedu.

Po mojem mnenju ni najti na svetu umotvora, v katerem bi bilo mogoče tako razločno videti dušo, kako jo razdira nekak tragičen nemir. Govorim zlasti o tretjem delu sonate: »presto agitato.« To razpoloženje je odgovarjalo očitvidno začasni razdraženosti Klare ter se strinjalo tudi z mojim razpoloženjem, — še v vsem svojem življenju nisem slišal igrati Beethovena tako dobro, niti ga nisem občutil tako temeljito. Jaz sem godbenik, toda mislim si, da godbeniki sami niso vedeli doslej, kaj ima ta sonata v sebi. Ne mo-

rem dobiti drugega izraza, da bi naznačil vtis, kakoršen so občutili vsi, kakor: globok vtis! Človeku se zdi, da se godi nekaj mističnega, da vidi za svetom nekako osupljivo otožno puščavo, brez oblik, na pol razsvetljeno od lune — sredi katere kriči, ihtiti in si puli lase obup brez vsake nadeje.

Bilo je to tudi grozno in presunljivo, kajti godilo se je že kakor na drugi strani življenja, obenem pa tako neizmerno vabljivo, kajti kar se mene tiče, mi še godba nikdar ni segala tako globoko do živega. Dasi nisem bil bolj občutljiv od drugih, sem bil vendar skoro ves iz sebe. Zdelo se mi je, da v tej pustinji, v tem grobnem mraku iščem nekoga, ki mi je dražji nego ves svet, brez katerega ne znam in ne morem živeti, in sicer iščem s tem prepričanjem, da moram to delati čez vso večnost in da ga nikdar ne najdem. Srce mi je bilo tako stisneno, da mi je kar sape primanjkovalo — nisem pa obrnil niti najmanjše pozornosti na zunanje strani izvršitve, katera je končno morala doseči to višino, na kateri o njej ni bilo mogoče govoriti. Vsa dvorana je začutila podoben vtis, da ne izvzamem same Klare.

Ko je nehala svirati, je ostala nekaj časa tako z glavo in očmi dvignjenimi kvišku; lice ji je bilo blede in usta odprta. Ni pa bil to hipni utis, bila je to preprosta, vsakega dvoma osvobojena navdušenost in vzhos. V dvorani je trajala dolgo gluha tišina, kakor bi ljudje še kaj pričakovali, kakor bi bili otrpnili vsled otožnosti, ali lovili poslednje odmeve tega ihtitega obupa, ki ga je je odnašal za svetove vihar.

Nato se je zgodilo nekaj takega, kar se še ni pri-

petilo na nobenem koncertu. V dvorani je nastal tak krik, kakor bi zbranim zares grozila katastrofa. Nekoliko poročevalcev in godbenikov se je približalo k odru. Videl sem glave, ki so se sklanjale h Klarinim rokam. Ona je imela solze na trepalnicah, toda lice navdušeno, jasno in mirno. Šel sem z drugimi vred stisnit njeno roko.

Od prvega trenutka, kar sva se spoznala, pa do tega časa je Klara govorila z menoj vedno francoski, danes pa je prvič, stisnivši krepko mojo dlan, me vprašala nemški :

»Haben Sie mich verstanden?«

»Ja,« ji odvrnem »und ich war sehr unglücklich.«

To je bilo tudi v resnici. Nadaljevanje koncerta je bilo za Klaro nekako veliko zmagoslavje. Po dovršitvi sta jo vzela Siatinska k sebi na noč. Jaz nisem hotel iti. Vrnivši se domov, sem se čutil tako utrujenega, da sem se opravljen vrgel na zofo in preležal celo uro brez spanja.

Šele črez trenutek, predno sem jel to pisati, sem zapazil, da mislim neprestano na pogreb duhovnika, na Angelico in na smrt. Potem sem si dal prinesti luč in se lotil pisanja.

Dné 28. malega travna.

Pismi Kromickega sta me potlačili do te stopinje, da traja ta vtis še doslej. Moja neopravičena nevolja na Angelico je res prešla; čim bolj čutim, da nisem bil po zasluženju tako osoren do nje, tim bolj me prevzema kes in s tem večjim ganutjem mislim na njo. Toda za to čimdalje jasnejše vidim, kako neiz-

prosno družiti ta dva človeka sama moč dejstev. Od včeraj se nahajam v območju te misli, in radi tega nisem odšel danes v Plošev. Ondi sem primoran čuvati sam nad seboj, moram biti miren, ali se vsaj kazati mirnega; v tem trenutku vsega tega ne bi premogel. Vse, kar tiči v meni: misli, občutki, vtisi, se je nekako sprlo s tem, kar se je zgodilo. Ne vem, ali more biti bolj obupljivo stanje, kako se ne strinjati z nečim, nasprotovati z vsakim koščekom možgan in srca, a obenem čutiti se vpričo dovršenega dejstva tako onemoglega. Razumem tudi, da je to šele predokus tega, kar me pričakuje. Nič ni mogoče spremeniti prav nič! Omožila se je, sedaj je gospa Kromicka, ki pripada njemu in bo pripadala za zmerom — jaz pa, ki se ne morem s tem strinjati, kajti, ako bi se strinjal, nehal bi živeti — sem primoran se strinjati. Z enakim uspehom bi mogel ugovarjati moči privlačnosti zemlje, kakor takemu redu reči, na čegar podlagi žena pripada možu. Torej kaj? Strinjati se s tem redom? Kaj mi pomaga prazna, jelova, brezsmiselna beseda: „strinjam se“, ko pa v mojem bitju ni niti atoma sloge? Časih mi pride v glavo, da naj odidem, toda izborna čutim, da razun te edine ženske ima svet zame toliko pomena kakor smrt, to je toliko, kolikor ničnost — in kar je še več, vem že naprej, da ne odidem, ker ne najdem za to dovolj moči. Večkrat sem imel nekako prepričanje, da človeška revščina mora biti večja nego je človeška predstava o njej, da more biti tako stanje, v katerem se misli o revščini končajo in ona se razliva v brezkončnost kakor morje. V tem hipu se mi zdi, da jadram po tem morju.

Ali vendar ne. Je še nekaj, kar mi preostaja. Čital sem nekje v spomeniku Amiela, da dejanje je zgolj k stanju materije zgoščena misel. Toda misel more ostati v odtrganem stanju — občutek pa ne. Teoretično sem se tega zavedal že poprej — vendar šele sedaj sem se uveril o resnici tega sam na sebi. Od časa moje vrtnitve v Plošev, pa do tega trenutka, si nisem dejal jasno in razločno, da si želim Angelicine vzajemnosti, toda bilo je to vprašanje besed. V istinitosti pa sem vedel to, da jo hočem in da sem jo hotel. Vsak moj pogled, vsaka beseda, vse ravnanje je merilo le na ta smoter. Občutki, ki nimajo enakega pomena z željo in dejanjem, — niso nič! Naj torej ostanejo izgovorjene te besede: hočem! Hočem postati za Angelico najbolj zaželeno in najbolj ljubljeno bitje, kakor je tudi ona meni, hočem doseči njeno vzajemnost, vse njene misli, njeno dušo — in ne mislim delati mej svojim željam: storim vse, kar mi vелеva srce, ter uporabim vsa sredstva, kakoršna prizna moj razum za najboljša, da si pridobim njeno vzajemnost. Odtegnem Kromickemu od Angelice toliko, kolikor bom mogel — ali odtegnem mu vso, ako se bo ona strinjala s tem. Na ta način bom imel cilj v svojem življenju, bom vedel, radi česa se sprebudim zara, radi česa uživam hrano po dnevu, radi česa se okrepčavam s snom. Ne bom popolnoma srečen, ker za to bi mi bilo treba ne le vzeti vso za sebe, marveč se še znesti nad onim vsled tega, da jo je imel — imel bom vendar radi koga živeti. V tem tiči moja rešitev. To pa ni moj sklep, ki je nastal v tem trenutku, to je le bešedna potrditev vseh teh močij, ki se gib-

ljejo v meni, te volje in teh željâ, katere ležé v naravi občutkov ter tvorijo nerazdeljiv del njenega bitja.

Svoje dvome sem zapodil na vse štiri vetrove. Bojazen, da bo Angelica nesrečna, ako se zaljubi váme, mora odstopiti pred to kakor ves svet veliko resnico, da sama ljubezen v srcu že napolnuje življenje, že mu daje hrano ter je stotisočkrat več vredna nego praznota in ničnost življenja.

Že tisoč let je znano na svetu, da dobro in npravstveno je samo to, kar krepča življenje, da praznota in ničnost tičita v kraljestvu zlega. Trenutek, ko se ta ljubljena glava nasloni na moje prsi, v katerem si te druge ustnice počijejo na mojih, bode kot dejanje blagra in resnice. Sredi dvomov, ki mi kvasijo možgane, mi ta edina sveti jasno — o tej edini morem reči: verjamem, da je tako. Ali sem morda našel kaj krepkejšega v življenju? Vem izborno, kaka razdvojitve leži med to mojo vero in ono npravstvenostjo starega kova, izdelano na vsakdanji porabi ljudij; vem, da bo to tudi za Angelico tuj, prestrašljiv svet, toda jaz jo primem za roko in jo pospremim v ta svet, ker ji bom z odkritosrčnim prepričanjem mogel reči: ondi je blagor in resnica!

V podobnih mislih nahajam okrepčilo. Večji del dneva mi je prešel zelo slabo, ker sem se zavedal lastne onemoglosti vpričo vseh teh pogojev, v kakoršnih se nahajava oba z Angelico. Prihaja mi na misel tudi to, da ona morda ljubi Kromickega. Na srečo, prihod zdravnika Hvastovskega popoldne mi je pretrgal domenke te vrste. Dospel je iz Ploševa na posvetovanje s starim zdravnikom, katerega so ob

svojem času klicali h gospej Celini. Pri odhodu me je prišel obiskat. Rekel je, da se gospa Celina počuti tako kakor vedno, toda da je gospo Kromicko zarana močno bolela glava in da niti ni prišla na čaj.

Na to je začel obširno govoriti o Angelici in jaz sem ga rad poslušal, kajti s tem mi je nekako nado-meščal njeno navzočnost in njeno podobo. V ostalem je govoril kot razumen človek, dasi je še mlad. Zaupal mi je, da rad zre na ljudi z nezaupljivostjo, ne radi tega, ker smatra tako stališče za edino primerno, marveč za to, ker smatra to za sedaj za varnejše. Kar se gospe Kromicke tiče, sodi on, da jo more z vso gotovostjo prišteti k bitjem, ki so višja v vsakem obziru. Govoril je o njej v obče s tako živahnostjo, da mi je spreletelo po glavi dopuščenje, da v globeli svojega srca goji do nje nekaj več nego občudovanje.

To dopuščenje mi ni provzročalo niti najmanjše pikrosti, gotovo iz obzira na ono ogromno prostranstvo, ki je ločilo tega nedavnega dijaka od Angelice. Kajpada, bil sem mu hvaležen, da jo je spoznal in pridržal sem ga dalje časa, kajti vrhu tega je ta razgovor ž njim odvrčal od mene vse preveč turobne misli. Med tem razgovorom sem ga vprašal, kaj name-rava delati v prihodnosti? Odgovoril mi je, da najpoprej si mora prihraniti nekoliko denarja za odhod na kliniko za mejo, na to pa se vrne v domovino in se nastani v Varšavi.

»Kaj razumete, gospod, pod tem nastanjenjem v Varšavi?«

»Nameščenje v kakoršni si bodi bolnišnici in vsemogočo prakso.«

»Potem se gotovo oženite?«

»Pride tudi vrsta na to, toda ne še takoj.«

»Dokler ne pride kak občutek, ki nadvlada voljo. Vam, kot zdravniku je znano, da je ljubezen fiziološki potreba.«

Mladi Hvastovski je očividno hotel, da ga ljudje smatrajo za trezno in čvrsto glavo, vzvišeno nad človeške slabosti, zato je skomignil s svojimi širokimi ramami, pogladil si kratko pristrižene lase in odvrnil:

»Potrebo priznavam, toda nočem ji pripoznati več prostora nego ga ji pripada. Za vsako potrebo se nahajajo sredstva.«

Tu se zmagovito nasmeje, toda jaz mu odvrnem resno:

»Zaglobivši se nekoliko bolj v vprašanje občutkov, kdo vé, ali se spleča živeti radi česa drugega?«

Hvastovski se za trenutek zamisli.

»Ne! dokaj je še drugih rečij: recimo znanje, recimo društvene dolžnosti. Ne rečem ničesar zoper zakon; človek se mora oženiti prvič radi samega sebe in drugič, da ima otroke — kajti to je tudi društvena dolžnost. Toda zakon to je nekaj drugega — neprestani roman, vedno nekaj drugega.«

»Kako razumete to, gospod!«

»Razumem to tako, da mi smo mravlje, ki stavijo mravljišče. Mi, delavni ljudje, nimamo časa za to, da bi posvečevali svoje življenje poglavitno ženskam in njihovi ljubezni. To je dobro za one, ki pohajkujejo brez posla, ali kateri nočejo delati nič drugega.«

Po teh besedah me je pogledal, kot človek, ki govori v imenu najtežjih ljudi v kraju, in govori to enako krepko kakor pametno. Z očitno zadovoljnostjo sem zrl na ta zdrav izvôd človeškega rodu — in priznavam, da izvzemši neki mladeniški prav dijaški ponos, to, kar je govoril, res ni bilo bedasto. Res je, da ženska in ljubezen do nje ne igrata niti polovico te neizmerne vloge med delavci, kakor v življenju premožnih ljudi, ali v življenju ljudi, ki imajo pred seboj važne naloge in smotre. Kmet se ženi radi tega, da je oženjen in da si osnuje gospodarstvo. V istinosti je njegova sposobnost za globoke občutke jako majhna, dasi pesniki in novelisti govoré pri nas o nečem drugem. Ljudje učenjaki, državljani, poveljniki, politiki posvečujejo ženskam komaj majhen košček življenja. Izjemo tvorijo le umetniki. Področje teh je: ljubiti, kajti umetnost sama obstoji le radi ljubezni in radi žensk. Sploh pa le v bogatih slojih, kjer se množica ljudi odteguje delu, vlada ženska samooblastno ter napolnjuje takim ljudem življenje od vrha do dna. Ona nadvlada vse njihove misli ter postane motor vse delavnosti, izjemni cilj naporov. To tudi ne more biti drugače. Za vzgled vzamem n. pr. samega sebe. Družba, h kateri pripadam, sicer ni bogata, toda jaz osobno sem premožen človek. S to premožnostjo sem se okoristil na ta način, da nikdar nisem ničesar delal, radi česar nisem imel in še zdaj nimam določenega cilja v življenju. Mogoče, da bi bilo drugače, ko bi se bil rodil kot Anglež ali Nemec; toda mene je tlačil znani podedovani greh, katerega imenujejo: l' »improductivité slave«. Nobeden izmed skladnih fak-

torjev sedanje civilizacije me ni potegnil k sebi, ni mi napolnil duše radi tega preprostega vzroka, ker je ta civilizacija omedlevajoča in prenasičena s skepticizmom. Ako ona sama čuti, da skonča, ter dvomi o sami sebi, težavno ji je zahtevati, naj bi jaz verjel vanjo in ji posvetil življenje. Sploh sem torej živel kakor bi visel v ozračju, ker se nisem mogel navezati na zemljo. Ko bi bil suhoparen človek, mrzel, ali zelo bedast, ali poltna žival, bi si bil omejil življenje nalik rastlinskemu vegetovanju, ali v zadovoljevanju živalskih potreb bi plaval, toda zgodilo se je prav nasprotno. Prinesel sem na svet živo narav, bujno naturo, ne vsakdanjo moč življenja. Ta moč je morala najti nekje izhod — in mogla bi ga najti zgolj v ljubezni do ženske. Nič drugega mi ni ostalo. Dobro se zavedam tega — tudi udam se — kajti končno, zamán bi bilo boriti se s to močjo. Ljubezen do ženske — to je edina podlaga, edina osnova mojega življenja. Vsa moja nesreča tiči v tem, da sem kot dete bolne civilizacije zrastel krivo, torej mi je tudi ta ljubezen postala nekako kriva.

Priprostost pojmov bi mi bila v srečo, toda škoda je govoriti o tem. Vsak grbanec bi se rad znebil svoje grbe, samo da se ga ne more, ker je bil grbav že v materinem krilu. Prav tako je moje grbe provzročilo nenormalno krilo civilizacije in dobe, v kateri sem bil porojen na svet. Toda bodisi že kriv ali raven, ljubiti moram — in hočem.

Dne 4. majnika.

Moj razum je stopil popolnoma v službo občutkov in postal oni voznik, ki pazi edino na to, da se mu voz ne polomi. Že nekoliko dnij sem znovič v Ploševu

in vse, kar govorim in delam, je le taktika ljubezni. Zdravnik Hvastovski je imel prav, da je naročil Angelici radi zdravja šetati se po parku. Ondi sem jo našel danes zarana. Nahajajo se trenutki, da občutki, katere nosimo v srcu, dasi se jih povsem zavedamo, se pojavijo z nenavadno močjo ter nas celo prestrašijo s svojo veličino. Tak trenutek je bil zame danes, ko sem na ovinku drevoreda zagledal Angelico. Nikdar se mi še ni zdela lepša, bolj zaželjena, meni neobhodno potrebna. Ona je prav ta edina ženska na svetu, kateri je na podlagi tajnih močij odločeno, me privleči kakor magnet vleče k sebi železo, privezati ná-se, postati moj cilj in popolnitev življenja. Njen glas, postava, pogledi me kar vpijanjujejo. Danes, ko sem se ji bližal, se mi je zdelo, da ona nosi v sebi mičnost ne le svojo lastno, marveč te rane ure, te pomladi, tega lepega vremena, te radosti ptic in rastlin, radi česar je ona zame več nego ženska, ona je posobljenje lepote, mičnosti in razkošja vse narave obenem. In prišlo mi je na misel, da, ako jo je narava vstvarila tako, da ona močnejše vpliva name nego na katerega drugega moža, pa jo je že s tem samem odločila zame — in da je ž njeno omožitevjo bila moja pravica poteptana. Kdo vé, če morda vse krivde sveta ne izvirajo prav iz te neizpolnitve takih pravic in če morda v tem ne leži nepopolnost življenja?

Ljubezen si ljudje slabo predočujejo z zavezanimi očmi. Nasprotno: nič, nobena najdrobnejša podrobnost ne uide njenemu pogledu; ona v svojem ljubljennem bitju vidi vse, vse zapazi — samo da vse to staplja s svojim plamenom v eno veliko in pre-

prosto besedo: ljubim. Približavši se Angelici sem zapazil, da ima še leskeče se oči, kakor sprebujena iz snù, da na njeno lice in na svetlo perkalasto krilo pada zlato-zelenkasta svitloba skozi mlado gabrovo listje precejanih solnčnih žarkov; zapazil sem, da so njeni lasje malomarno zvezani, da se le nekoliko podšita jopica tesno prilega njenemu životu in ramenam, da je v njenem opletu in opravi videti nekaka malomarnost, po kateri še tisočkrat narašča njena mičnost. Moji pozornosti ni ušlo tudi to, da se v tem drevo-redu visokih gabrov kaže njena postava drobnejša nego je v resnici, prav otroška — no skratka, nič ni ušlo mojemu pogledu, marveč vse opazovanje se je spremenilo v en sam ponos človeka, ki je zaljubljen na smrt. —

Na moj »dober dan« je odgovorila nekako zbegano. Že nekoliko dnij se me boji, ker jo hipnotizujem z vsako besedo, z vsakim pogledom. Razpoloženje njenih mislij je že skaljeno, kvašenje je že vcep-ljeno v dušo. Ni mogla niti zapaziti, da jo ljubim, a obenem vidim razločno, da noče priznati teh mislij za noben denar na svetu, niti sama sebi ne. Časih začu-tim tak vtis, kakor bi držal v roki goloba in čutil pod prsti njegovo prestrašeno, nemirno vtripajoče srce. Šla sva skupaj molcé ter se čutila v zadregi in nalašč ni-sem pretrgal tega molčanja. Vem, da so ji take za-gate neprijetne, toda delajo jo nekoliko za mojo to-varišico ter me bližajo cilju. V tišini, ki je naju obko-ljevala, sva čula le škripanje peska pod najinimi no-gami in veselo žvižganje kobilarjev, katerih je bilo vse polno v parku.

Končno sem prišel razgovor. Uvel sem ga tako, kakor sem sam hotel, kajti dasi je bilo moje mišljenje zaprto vsem vnanjim vplivom, ki niso imeli z občutki nikake zveze, sem vendar v področju mojih občutkov imel skoro podvojeno zavednost in tako bistrost, kakoršno imajo ljudje, pogrezneni v magnetičen sen, kateri v dani smeri vidijo jasneje nego drugi normalni ljudje. Kmalu sva prešla na osebni tir. Govoril sem o sebi s takim zaupljivim glasom, s kakoršnim se razgovarjamo z najbližjim bitjem, katero edino ima na svetu pravico vedeti vse. S tem se je vstvarjal med nama ves svet sporazumljenj in skupnosti, pripadajočih samo nama obema. Ker je pa taka zveza mogla obstati, na podlagi zakona, samo med njo in možem, sem jo vodil s tem do duševnega izneverjenja s koraki tako neznanimi, da jih ni mogla zapaziti.

Nežna njena narav je vendar začutila, da korakava po neki nenavadni poti. Vodil sem jo kakor za roko, neprestano dalje in dalje, toda vodeč jo, sem čutil neki moralen upor. Dobro sem se zavedal tega, da bi se bil povečal ta upor takoj, ko bi jo bil potegnil močnejše, ali ko bi nevarnost ne bila tako neopazljiva. Toda videl sem jasno, da se preteža nahaja na moji strani in da jo polagoma zavedem, kamor le hočem.

Med tem sem govoril nalašč o minulosti.

»Ali se spominjaš,« sem dejal, »kako si me v nekdanjih boljših časih vprašala, čemu ne ostanem v domovini ter dopuščam propadati vse te sposobnosti, ki jih ljudje vidijo v meni? — Kar se mene tiče, spominjam se še vsake tvoje besede. To je bilo takrat,

ko sem se vrnil pozno iz mesta in si me ti pričakovala... Težavno mi je celo povedati, kako velik vpliv si imela náme. Nisem mogel takoj se poprijeti kakega dela, ker sem moral oditi; na to je prišla še očetova smrt... Toda tvoje besede so se globoko vcepile váme, in povem ti odkritosrčno, da ako sem se vrnil, ako se nameravam tukaj nastaniti in kaj delati, ako končno kaj storim — da je povzročil tvoj upliv in bole tvoja zasluga.«

Nekaj časa je trajalo med nama molčanje — čul sem le neprestano žvižgánje kobilarjev. Angelica je očitvidno iskala odgovora, končno je odvrnila:

»Ni mi mogoče verjeti tega, da bi tak človek, kakor si ti, ne imel drugih, važnejših vzrokov. Dobro ti je znano, da je to dolžnost: ono pa je minilo, in sedaj je povsem nekaj drugega.«

»Je nekaj drugega in ni,« ji odgovorim. »Mogoče, da kadar se poprimem kakega dela, najdem ščasoma v njem samem spodbujo in zaljubljenost. Toda človek, kakor sem jaz, kateri navzlic temu, kar praviš, ne čuti niti dolžnosti se s čim ukvarjati, mora imeti neke posebne razloge za osnovno premembo svojega življenja. Čim huje mu je na svetu, tem bolj mu je potrebna taka osebna vspodbuja... Toda čemu naj se ti lažem?... Jaz nikakor nisem srečen. Občutek društvenih dolžnostij — to je kaj lepa stvar — samo na nesrečo ga jaz nimam. Ti, ki si boljša in plemenitejša nego jaz, bi me bila mogla tega naučiti... a zgodilo se je drugače... Pa še danes, samo vsled spomina, da si nekoč od mene zaželela dela, ti povem, da bi se samo vsled tebe in radi tebe mogel česa poprijeti.«

Angelica je pospešila korake, kakor bi hotela kmalu biti doma, in odgovorila mi skoro šepetaje :

»Ne govori tako, Leon, prosim te, ne govori tako. Znano ti je vendar, da jaz ne morem sprejeti takega namena.«

»Čemu ne moreš ? Ne umi me vendar slabo ! Ti si in ostaneš zmerom moja jako ljubljena sestra. Nič več ti nisem hotel povedati.«

Angelica mi je kakor v vročnici dala roko, katero sem počasi z največjim spoštovanjem dvignil k ustom.

»Dà, останem, zmerom останem !« mi odvrne urno.

Videl sem, da kakor bi se ji kamen odvalil od srca, tako jo je pomirjala, ganila in prevzela ta edina beseda : sestra. To je povzročilo, da sem bil tudi jaz zmožen, premagati se, ker v prvem trenutku, ko sem se dotaknil z ustmi te najdražje roke, se mi je kar v očeh stemnilo, in hotel sem jo objeti, pritisniti k sebi ter ji priznati vso resnico.

Med tem je Angeličino lice postalo še jasnejše in veselejše. Sorazmerno, kakor sva se približevala hiši, je pojemal njen nemir ; jaz pa, vidé, kako močno jo po tej poti pridobivam záse, sem nadaljeval z mirnim navadnim glasom :

»Vidiš, sestra, okrog mene se razprostira ogromna puščava. Oče mi ne živi več, teta je sveta žena in težavno se je nama zmeniti, ker ona niti novih časov, niti novih ljudi ne razume. Njena predstavljanja so povsem drugačna od mojih. Ne oženim se nikdar, torej — pomisli, kak samotar sem ! Nikogar

poleg sebe! Nikogar, komur bi človek zaupal, kaj misli, kaj namerava, kaka nadloga ga tare!... Puščava in puščava... Reci sedaj sama, kaj je v tem čudnega, da iščem sočutja tam, kjer ga upam najti... Prav tak sem, kakor berač pohabljenec, ki stoji pred durmi ter čaka, če mu mar kdo ne prinese par novčičev. V tem hipu je ta berač res zelo ubog; on stoji pod tvojim oknom in prosjači za nekoliko prijaznosti in milosrdja. Nič drugega nima v glavi nego miloščino, a miloščine mu vendar ne odtegneš... kaj ne?»

»Resnica, Leon,« je odvrnila Angelica, »resnica, tem več, ako ti je tako slabo...«

Tu so se ji besede pretrgale in usta so ji jela trepetati. Znovič sem moral napeti vse moči, da se ji nisem zgrudil k nogam. Sam pogled na njo me je ganil tako, da se mi je grlo stisnilo kakor od joka.

»Angelica! Angelica!« se oglasim, ne vedé, kaj naj ji povem.

Toda ona je jela mahati z rokami, kakor bi me hotela zapoditi od sebe; končno je dejala skozi solze:

»Takoj, takoj!... pomirim se! Taka se ne morem vrniti... dovoli mi...«

In hitro je odšla.

»Prosim te odpuščanja, Angelica!« zakličem za njo.

Najpoprej sem hotel iti za njo, toda domislil sem si, da je treba pustiti samo; torej sem ji sledil le s pogledom. Vrnila se je hitro v oni drevored, po katerem sva korakala poprej, na to pa je krenila na stran. Časih mi jo je zakrila goščava, pa znovič se je njeno svetlo krilo pokazalo med drevjem,

leskeče se močno na solncu. Od daleč sem videl, kako je zapirala, razpenjala, pa novič zapirala solnčnik, hoté očitvidno s tem fizičnim poslom pregnati ganutje. Ves ta čas sem jo klical v duhu z vsemi najslajšimi besedami, kakoršne zamore narekovati ljubezen. Nisem mogel odločiti se, da bi odšel, ne da bi ji pogledal še enkrat v obraz; vendar sem moral čakati dovolj dolgo. Končno se je vrnila; toda urno je šla mimo mene, kakor boječa se novega ganutja; z angeljsko prijaznostjo in milino se mi je potoma le smehljala — in rekla:

»Je že dobro! je že dobro!«

Zares na licu zardelem od urne hoje ni bilo opaziti solz. Ostal sem sam in polastila se me je zno-rela, neopisljiva radost; nada mi je kar prenapolnila srce, in v glavi sem imel samo eno misel: ona me ljubi; brani se tega, ne udaja se, mami samo sebe, toda ljubi me. Časih celo najbolj trezen človek stoji pod pritiskom občutkov prav na meji znorelosti — jaz pa sem ji bil tako blizu, da me je kar mikalo zdirjati v globel parka, valjati se po travi in kričati na ves glas, da me ona ljubi.

V tem hipu, ko premišlujem že mirnejše to radost, vidim, da sestoji iz kdo vé koliko faktorjev. Tičala je v njej med drugim tudi sreča mojstra, kateri čuti, da mu pojde umetno delo po sreči, tičala je morda tudi zadovoljnost pajka, ki si je v svesti, da pade muha v njegovo mrežo — toda bila je obenem tudi dobrota, pomilovanje, rahločutnost in vse to, radi česar, kakor pravi pesnik, se radujejo angelji v nebesih. Žal mi je bilo, da ta revica brez orožja mora

pasti v moje roke, ali obenem je ta žalost jačila ljubezen, torej tudi željo dobiti Angelico; obenem sem začutil grizenje vesti, češ, da jo varam, sočasno pa sem občutil, da še nikdar v življenju nisem govoril tako odkritosrčno in tako iz globočine srca.

Saj vendar nisem lagal, proseč jo sočutja in prijaznosti. Tega mi je treba tako kakor zdravja. Nisem izpovedal vseh teh želj, ker še ni napočil čas za to; nisem izpovedal vse resnice, boječ se, da ne preplašim te drage in bojazljive duše. Končno hitim k mojemu in njenemu blagru po poti, ki drži naravnost k njemu.

Dne 10. majnika.

Lepo vreme na nebu in lepo vreme med nama. Angelica je mirna in srečna. Globoko je verjela mojim besedam, da mi ni mar za nič več nego za bratovske občutke: ker pa ji vest dopušča ljubiti me z ljubeznijo sestre, ni hotela brzdati te ljubezni. Jaz edini vem, da je to lojalen način, varati samega sebe in varati moža, ker pod pečatom teh sesterskih občutkov se krijejo in rastejo v njej drugi; toda naravno je, da je ne mislim voditi iz njene blodnje, dokler oni občutek ne postane nepreprečen. Prevzame jo v kratkem kakor plamen, katerega ne zaduši niti volja, niti zavest dolžnosti, niti sramežljivost te ženske bele kakor labud. Med tem se tudi jaz počutim dobro, tako dobro, da se mi časih zdi, da ne bi mogel ničesar več zaželei pod tem edinim pogojem, da nihče drugi ne bi imel do nje kake pravice. Neprestano se mi vrača v glavo misel, da ker jo ljubim najmočneje, je tudi

moja pravica največja. Kaj more biti bolj logičnega in bolj priličnega? Saj v etiki vseh ljudij in vseh veroizpovedanj se vzajemna pristojnost moškega in ženske opira na ljubezen.

Toda danes sem tako potolažen in srečen, da se rajše bavim z občutki nego bi modroval. Sedaj vlada med nama velika prisrčnost, svoboda in zaupljivost. Kako sva bila vstvarjena drug za drugega, kako najini bitji tožita drugo po drugem kako se ta ljubljena revica ogreva in razkošuje ob tej mamljivi toploti bratovskih občutkov! Nikdar, od časa svoje vrnitve, je nisem videl tako vesele. Že večkrat poprej, ko sem jo gledal, se mi je vrival v spomin Šekspirjev »poor Tom«. Taka narava, kakor je njena, potrebuje ljubezni, in oni Kromicki, ki se ukvarja s špekulacijami, je ne ljubi dovolj ter ni sposoben ljubiti jo. Ona bi imela pravico tožiti in ponavljati za Šekspirjem: »Rev-nega Toma zebe«. Misleč na to, se ne morem ubraniti ganutju, in obetam ji v duhu, da je ne bo zeblo, dokler sem jaz živ.

Ko bi najina ljubezen ne bila prava, ne plaval bi nad nama tak mir. Kajti, da Angelica ni imenovala svojih čutil po imenu — to je vse eno; utajiti se ta le ne dajo. Ves današnji dan nam je prešel nalik idili. Doslej mi ni ugajala nedelja, sedaj pa sem zapazil, da nedelja, zlasti na deželi, more biti od jutra do večera ena sama pesem. Takoj po čaju sva šla v cerkev k rani maši. Teta je šla z nama in celo gospa Celina, okoristivši se z lepim vremenom, se je dala odpeljati z nami na svojem naslonjaču. Ljudij ni bilo veliko, ker se zberó v velikem številu k drugi maši. Sedé

v klopi poleg Angelice sem se udal nekakšni blodnji omami, češ, da sedim poleg svoje zaročnice. Časih sem pokukal na njeno sladko, ljubljeno ličice, na roke, ki jih je držala pred seboj na klopi, in na to zbranost, ki je bila v njeni postavi in na njenem licu, katera se je nehote polastila tudi mene. Moji čuti so zaspali, misli so postale čiste in ljubil sem jo v tem hipu s povsem idealno ljubeznijo, ker sem čutil, kakor nikdar, da je to brezdvomno druga ženska nego so te, ki sem jih srečal doslej, — stokrat boljša in čistejša.

Že davno nisem čutil podobnih vtisov kakor v tej vaški cerkvi. Ž njimi se je strinjala navzočnost Angelice, ugled cerkve, nežno migotanje sveč v mračnem oltarju, odsev svetlobe, prodirajoča skozi okna, čvrčanje vrabcev ob šipah in tiha maša. Vse to je imelo na sebi še nekako jutranjo zaspanost, a navzlic temu je bilo neizmerno utešljivo. Moje misli so se jele zbirati tako ravno in mirno kakor oblaki dima iz kadilnice pred oltarjem. V meni se je zbudilo nekaj kakor volja, doprinesi nekako žrtev, in notranji glas mi je jel govoriti: »Ne kali te jasne vode, imej spoštovanje do njene prozornosti.«

Med tem je končala maša, in šli smo iz cerkve. Pred cerkvenim pragom sem zagledal na svoje veliko začudenje oba stara Latiša, sedeča na tleh, z lesenima skledama v roki in proseča miloščine. Teta, ki je vedela za moj dar, se je pri pogledu na nju močno razjezila, in začela ju je zmerjati; toda stara Latiševka ni nehala stezati k nama svojo skledico in odvrnila je mirno :

»Kar je gosposka darežljivost, to je gosposka darežljivost, kar je volja božja, je pa božja volja. Volji božji nihče ne sme nasprotovati. Ker je nama Jezus zapovedal tu sedeti, pa tu ostaneva, sedaj in na veke vekov, amen!«

S takim odgovorom se ni bilo mogoče pričkat. Zlasti ono »na veke vekov, amen,« mi je ugajalo do te stopinje, da sem jima dal miloščino za originalen način. Ta Latiša, katerima sem dal tisočdvesto rubljev, sta bila sedaj bolj bogata nego kedaj poprej, ali vendar sta šla sedet k cerkvi, prepričana, da njima je tako usojeno, katero usodo je starka imenovala po svojem: volja božja.

Sedaj smo se vračali domu. Zvonilo je k veliki maši. Potoma so nas srečevali možje in ženske. Ljudje iz daljših pristav so šli peš čez polje, po stezah med žitom, katero, dasi še zeleno, je izrastlo v tej zgodnji pomladi dovolj visoko. Kakor daleč je oko segalo, je bilo moči videti v zračni globeli iskreče se robce deklet, nalik raznobarvnemu cvetu maka, rastočega sredi zelenja. Mimogrede rečeno, tako širokega ozračnega prostranstva ni najti v vsej Evropi nikjer kakor pri nas. Kar me je še bolj zbodlo v oči, to je bil oni odločni nedeljski značaj, ki se je opazal tako na ljudeh, kakor v naravi. Res, da je bilo vreme prekrasno, toda zdelo se ti je, da veter ne veje radi tega, ker je nedelja, da se žito ne ziblje na polju in listje ne trepeti na topolih, ker je nedelja; povsod je bilo opaziti velik in veseli mir, tišino, prazniško opravo in izobilje svetlobe.

S stališča umetnosti sem pojasnjeval Angelici lepoto prikazov in teh barvastih madežev, ki so dobro harmonizovali z višjevkastim ozračjem. Na to sva jela govoriti o kmetih. Jaz, priznavam to, sem videl v njih samo veliko zbirko več ali manj slikovitih modelov. Angelica je nasprotno zrla na nje povsem drugače. Pripovedovala mi je o njih množico karakterističnih rečij, otožnih in veselih, ter pri tem pripovedovanju in gibanju vsa oživela in bila tako mična, da sem, ogleduje jo, jel nehote ponavljati tri poslednje vrste pesmi, katero sem pisal še na vseučilišču in katere ostalo vsebino sem popolnoma pozabil:

»In čudim se samo, da cvetke
pod tvojimi stopinjami ne rastejo,
ti maj, ti raj, ti pomlad!«

Najin razgovor je prešel znovič na Latiša, ali bolje na staro Latiševo, katere modrovanje pred cerkvijo je izvabilo nama smeh. Začel sem jo meriti po sebi. Ker je teta ostala z gospo Celino, katero je služabnik peljal na naslonjaču precej korakov za nama, sem svobodno lahko omenil najin poslednji sprehod po parku.

»Pred nedavnem,« sem dejal, »sem te prosil miloščine in ti si mi jo dala. Sedaj vidim, da nimam radi tega nikakih dolžnostij in da lahko grem pred cerkev.«

»Aha!« odvrne Angelica, »prostiti druge usmiljene duše za isto ljubav. Teta gre še danes povabit jedno tako dušico za jutrišnji dan v Plošev; sedaj razumem!«

Odgovarjaje ji, sem ji dejal, da je Hilstova prevelika, da bi jo moglo obseči eno srce in da bi bilo

treba najmanj troje ljudij, ki bi bili zaljubljeni vanjo ; toda Angelica me ni jenjala dražiti, in preté mi s prstom, je ponavljala :

»A jaz sem nekaj slutila, jaz sem nekaj slutila!«

»Za sedaj po krivici,« ji odvrnem, »ker moje srce je samo skladišče bratovskih občutkov in v njem gospodari izključno ta zlobna stvarica, ki me v tem hipu draži.«

Angelica mi je nehala groziti in se mi smejati, vendar pa je jela korakati počasneje in črez trenutek sva se združila s starejšimi gospemi. V ostalem nam je ves dan minil brez mraku in tako veselo, da se mi je pogostoma zdelo, da sem nekak dijak. Z očmi sem ji zares dejal, da jo ljubim — toda poželenje je spalo v meni. Bila mi je tega dne preveč draga.

Teta je takoj po zajutrkju odrinila v Varšavo ; jaz pa sem ostali čas dneva presedel v Celini sobi, čitajoč ji pisma Montalamberta, s katerim sta si on in moj oče dopisovala. Ona pisma bi me bila dovolj dolgočasila, ko bi Angelica ne bila navzoča. Dvignivši oči proč od knjige, sem ujel njen pogled, ki me je napolnjeval z radostjo, kajti ali sem zgubil že popolnoma dar sodbe, ali pa me je gledala, kakor gleda ženska nedolžna in čista, toda nezavedno ljubeča z vso dušo. Kak srečen dan je bil ta. Teta je dospela zvečer ter napovedala goste. Jutri dospeta Sniatinska in Klara Hilst.

Že je jáko pozno, toda ne ljubi se mi iti spat, ker se mi zdi škoda ločiti se od vtisov današnjega dneva. Sanje ne morejo biti lepše od njega. Pri tem se ves park kar trese od petja slavčkov, ali v meni še tiči

stari romantik! Noč je bila enako lepa kakor dan. Nebo je bilo posuto z zvezdami. Misle na Angelico sem ji dejal v duhu: lahko noč! Ta izraz sem ponovil kakih stokrat. Sedaj vidim, da poleg »l'improductivité slave« tiči v meni v dodatku še nekak izjemno poljski sentimentalizem. Sam nisem poznal doslej te svoje strani. Toda kaj mi to škoduje?... Ljubim jo močno!

Dne 13. majnika.

Klara in Sniatinska niso prišli. On je naznanil, da dospeta jutri, ako bo vreme dopuščalo. Danes je razgrajala nad Ploševim taka nevihta, kakoršne tu že dolgo ne pomnijo. Ob desetih dopoldne je nastal tak topel vihar, da je zakrival svet s klobčiči prahu. Veter sicer ni pihal neprestano, toda pih je nastal do poldneva tako nasilen, da je pripogibal drevesa kar do tal. V našem zalem parku je kar odmeval tresk odlomljenih vej in sredi oblaka prahu so plesali oblaki odtrganega listja. Velika lipa pred desnim paviljonom, v katerem je umrl duhovnik Latiš, se je razcepila na dvoje. Bilo je neznosljivo soparno; našim pljučam je primanjkovalo ozračja; zdelo se mi je, da je ta vihar prihajal iz nekakih razpaljenih pečij ter nese s seboj soparo oglja. Meni, ki sem bil privajen na »scirocco« v Italiji, to ni dosti škodovalo, toda gospa Celina je močno trpela in Angelica ž njo vred, teta pa je vzela v roke starega Hvastovskega radi škode v parku.

Osorni plemič, katerega so radi Homerja gotovo večkrat potegnili za ušesa, očitvidno še ni pozabil Odi-seje, niti na jezik v ustih, kajti na kratko je povedal

teti, ako bi bil Eol, da gotovo ne bi služil pri njej za oskrbnika ter se ne izpostavljajal njenim nepriličnim napadom. Teta je odjenjala to pot, zdi se, poglavitno radi novih groženj, ki so pretile iz neba. Evo, popoldne je nastala nakrat tišina; nasprotno pa so se jeli valiti orjaški valovi oblakov, sedaj črnih kakor mrtvaški prt, pa zopet zlato obrobjeni s hrbtom medene barve. Časih je postalo temno, kakor ponoči, da je gospa Celina prosila, naj prižgemo svetilnice, potem pa je znovič padel na svet zlokobni rudasti blesk. V vsej naravi je tičal nekak strah. Gospod Hvastovski je zdirjal na pristavo, hote naročiti, naj odženejo živino s polja, toda pastirji so jo prignali sami že brez naročila; kmalu smo začuli žalostno mukanje krav, katero je v tej tišini odmevalo celo do naših stanovanj. Teta je vzela v roke lavretanski zvonček ter jela ž njim teči po vsej palači in besno zvoniti. Niti nisem poskušal pojasnjevati ji, da zvonjenje sredi atmosfere tako nepremične, more poprej privedi nego oddaljiti strelo, in dasi sem bil povsem prepričan, da ji v danem slučaju ne morem pomagati, sem jo vendar spremljal pri tem obhodu, ker me je bilo sram, da bi se izpostavljala sama. Teta je bila videti naravnost ponosna, ko je s pokoncu nosečo glavo zrla iz-zivajoče v te črne in bakrene oblake ter jim grozila s svojim zvončkom. Ni mi bilo žal, da sem šel ž njo, ker sem imel pred seboj nekako simbolično sliko: v trenutku, ko vse trepetaj pred grozo, se skriva v osupnjenju in sahne strahu, se vera edina ne boji, ona celo izziva in zvoni! To je, naj si bo kakor hoče, znak nepreračunljive moči v človeški duši.

Vrnila sva se, ko je jel prvi grom razgrajati po nebu. V nekolikih minutah se je hrup spremenil v neprestani grom. Dozdevalo se mi je, kadar se je grom kotal po oblakih, da se strop vsaki hip podere in vse skupaj se z nepopisljivim hrupom zvali na tla. Treščilo je v ribnik, nahajajoč se na koncu parka, a potem drugič, in sicer še bliže, tako da so stene naše ploševske hiše strepetale do tal. Moje gospe so jele moliti litanije; jaz pa sem imel trenutek velikega nevkuša; zdelo se mi je namreč, ako bom molil ob enem ž njimi, da bo to od moje strani svetohlinstvo, ako ne, pa se jim bom zdel nekak slabo vzgojen modrijan, ki ne jemlje v poštev navadnega vaškega običaja, a pred vsem drugim strahu žensk. Mahoma pa sem se prepričal, da sem se motil, ko sem slutil, da se tresejo strahu; njih lica so bila mirna in celo jasna. Očividno so se jim že navadne litanije zdele tak varstveni ščit zoper vse nevarnosti, da za bojazen ni bilo več prostora v njihovih sreih. Takrat mi je prišla v glavo tudi druga misel, namreč ta, kako sem jaz tuj po svojem duhu sredi teh treh poljskih žensk, od katerih ve vsaka desetkrat manj, a po navadni človeški meri je vendar vsaka desetkrat več vredna nego jaz. One so slične knjigam, ki sicer nimajo mnogo strani, toda so polne jasnih in preprostih pravil — med tem ko v vseh teh zvezkih, iz katerih obstojim jaz, ni niti ene nedvomljive resnice — in jaz sem prvi, ki zdvajam o sleherni.

Toda te misli so bile le kratke, kajti razpršila jih nevihta, ki je jela besneti čimdalje huje. Vihar je jel pihati znovič s tako močjo, da se je kar park pripo-

gibal pod njegovim pišem. Bili so trenutki, da je nakrat prenehal in takrat je dež v potokih lil na zemljo. Videl nisem le kaplje, marveč nepretrgane curke vode, družee nebo z zemljo. Drevoredi parka so se spremenili v deroče potoke. Časih je nepričakovan, strašen piš razbil v prah vso vodo, ki je visela med nebom in zemljo — in svet je obkolila tako gosta megla, da se ni videlo niti za korak daleč. Oglušajoča kanonada groma je trajala brez prestanka. Ozračje je bilo prenapolneno z elektriko. Moje žile so urno vtripale; celo v sobanah se je moglo čutiti ona zdražljivo vonjavo nevihte, ki nastane od gromotreska. Končno po vzgledu unanjih elementov so se otresle vezi tudi moje misli in želje. Pozabil sem na vihar, videl sem pred seboj samo Angelico; izgubil sem popolnoma oblast nad seboj in, približavši se ji, sem dejal:

»Ali hočeš gledati nevihto.«

»Prav,« mi odvrne.

»Pojdi z menoj v ono sobo... Onda je beneško okno...«

Šla je in obstala sva pri oknu. V tem hipu se je popolnoma zmračilo, toda vsaki hip je ta mrak razdiral bel in rudast blisk, odgrinjaje globel neba ter obenem razsvetlil najina lica in ves svet, zalit z vodo. Angelica je bila mirna; samo za vsakim bliskom se mi je zdela še bolj zaželjena.

»Ali se ne bojiš?« jo vprašam šepetaje.

»Ne.«

»Daj mi roko...«

Ona me je začudena pogledala. Trenutek še in bil bi jo pograbil ter pritisnil svoja usta na njena — na kar naj bi se Plošek pogreznil v zemljo, toda ona se je prestrašila — ne viharja — marveč izraza mojega lica in tega šepeta, kajti umaknila se je hitro od okna ter se je vrnila v sobo, v kateri so ostale starejše gospe.

Ostal sem sam — z občutki jeze in ponižanja. Brezdvomno bi bil zlorabil Angelično zaupljivost, a vendar se mi je zdelo, da mi je s tem pomanjkanjem zaupljivosti pokazala zasmehovanje. Sklenil sem, dati ji to čutiti.

Sredi podobnih vtisov nisem prišel kmalu do ravnotežja; za kako uro sem še stal pri oknu, zroč brez misli v ta oslepljajoč blisk. Med tem je postajalo čimdalje jasneje; končno so se oblaki pretrgali in skozi razpoke je zasijalo solnce, leskeče se, kakor okopano in kakor začudeno nad opustošenjem, ki ga je povzročila nevihta.

Škoda je bila znatna; po drevoredu parka se je še stekala žolta in penasta voda, iz katere so štrlele odlomljene veje. Ponekje je bilo videti podrti drevesa, ali pa so bila videti od daleč na deblih odrtine, podobne velikim ranam. Kakor daleč je segalo oko, povsod je bilo videti le ugonobljenje in podrtijo, kakor po bitki.

Ko je voda nekoliko odtekla, sem odšel k ribniku, hoté od blizu si ogledati škodo. Nakrat pa je po vsem parku kar zagomazelo ljudij, ki so z nekako čudno eneržijo in radostjo začeli pobirati odlomljene veje in razsekavati podrti debela. Pokazalo se je, da

so bili to vaški gostači, ki niso imeli lastnega gozda; prihiteli so s sekirami v park skozi plot, polomljen od nevihte, hoté si preškrbeti drv. Pravzaprav mi je bilo to vseeno; ker pa so to storili brez dovoljenja in ker sem bil končno nekoliko slabe volje, sem jih jel odganjati z veliko jezo, ki je naraščala sorazmerno ž njihovim uporom. Zapretil sem jim celo z županom, kar se nakrat oglasi za menoj najsladkejši glas za moja ušesa, vprašaje me po francoski:

»Ali to res povzroči škodo, Leon, če pospravijo park?«

Obrnil sem se in zagledal Angelico, z robcem podvezanim pod brado na glavi. Z obema rokama je držala krilo, odkrivaje tako do gleženj svoje male nožice, obute v visoke škornje, in sklonjena nekoliko, je zrla vame kakor bi prosila.

Pri pogledu na njo je moja jeza hipoma izginila, — pozabil sem na ta piker vtis, ki sem ga imel pred nedavnim časom — in samo gledal sem njo ter nisem mogel nasititi svojih oces.

»Ali zapoveduješ?« sem vprašal.

In obrnivši se k ljudem, sem dejal:

»Zahvalite se gospej in poberite drva.«

To pot so moje naročilo radostno izvršili. Nekateri, ne poznavaje dvorskih odnošajev, so jo imenovali, zahvaljuje se, »jasno gospodično«, kar mi je povzročalo neizrekljivo razkošje. Ko bi bil Plošev moj, rad bi jim bil dovolil na eno njeno besedo posekati ves park. Črez pol ure je bilo vse, kar je polomil vihar, pospravljeno, in park je bil res dokaj veselejši. Ko sva korakala z Angelico po drevoredih, sva našla

vse polno lastavic in drugih ptičev, bodisi od viharja popolnoma pobitih, ali le na pol živih in premočenih do kože. Pobiraje jih in podavaje jih Angelici, sem se dotikal njenih rok, pri čemur sem ji zrl v oči, in znovič sem se počutil dobro. Idila poprejšnjega dne se je vrnila k nama obema in ž njo vred svoboda in veselje. Moje srce je bilo razveseljeno do dna, kajti videl sem to, česar ni videla Angelica, namreč, da je bilo med nama v teh bratovskih odnošajih dvakrat toliko občutljivosti, kolikor je je moglo in moralo biti celo med najbližjimi sorodniki. Bil sem si v popolni sveti, da me ona ljubi, dasi se tega ne zaveda, toda ljubi povsem tako, kakor jaz njo. Na ta način je večina mojih nadej in mojih namenov bila že izpolnena — treba mi je bilo samo pripraviti jo k zavesti in do spoznanja tega občutka.

Ko sedaj mislim na to, se spominjam s srcem, vtripajočim od sreče, tega, kar sem že nekoč zapisal v spominsko knjigo, da se nobena ženska ne upre moškemu, na čegar strani stoji njeno srce.

Dné 15. majnika.

Naši gostje so dospeli še-le danes, ne pa včeraj, in prav so storili, kajti šele danes se je zemlja primerno osušila in vreme je bilo nenavadno krasno. Ta petnajsti dan majnika bo jeden najbolj pomenljivejših dnevov mojega življenja. Ura je že prekoračila polnoč, toda jaz še ne spim in niti se ne vležem spat; spanec je zbežal od mene za deveto mejo; moji občutki so tako sprebujeni, da ne čutim niti najmanjše utrujenosti, zato nameravam pisati do jutra. Paziti moram

samo na to, da ne pričnem od kraja, marveč da za-
beležim vse po vrsti.

Teta je poslala po Sniatinska in po Klaro jako
zgodaj, tako, da so že pred poldnevom bili v Ploševu.
Ti gospe sta prišli sveži, veseli in zgovorni kakor
vrabci, tako sta se radovali vremena in tega pohoda.
Kaka je bila njuna oprava, kaki njuni klobuki! Klara
je imela na sebi neko progasto krilo, ki se ji je zelo
prilegalo, tako, da ni bila videti v njem tako velika
kakor navadno. Zapazil sem, da jo je Angelica takoj
po prvem pozdravu kaj pozorno ogledovala in da je
bila kakor začudena radi njene lepote, o kateri se
skoro nikdar nisem zmenil v razgovorih o Klari. Ni-
sem pa zamolčal tega nalašč; pač pa je bil moj duh
po Angelici tako prevzet, da mi mnogo rečij niti ne
pride na misel, da marsikaj ne vidim. Evo, na primer,
navzlic mojemu dvakratnemu obisku Sniatinskih, sem
šele sedaj v Ploševu zapazil, da ima gospa Sniatin-
ska na kratko pristrižene lase, kar se ji v ostalem jako
prilega. V teh jasnih, na čelo se vsipavajočih laseh,
je bila kakor kak rdečeličen, srčen dečko. Sedaj ži-
vimo v veliki prijaznosti med seboj.

Ob svojem času bi me bila utopila v žlici vode
radi Angelice. Očividno ji je moral njen mož pozneje
povedati, koliko sem pretrpel; ker pa imajo ženske
sploh največjo slabost do ljudij, ki so trpeli radi lju-
bezni, mi je odpustila vse krivde in mi darovala svojo
ljubezen. Navzočnost tako mile, živahne in svobodne
ženske prišla je jako prav, da se je strl prvi led
med Angelico in Klaro, — zapazil sem namreč,
da teta, ki čuti hvaležnost do Klare, jo je nenavadno

prisrčno sprejela, Angelica nasprotno, navzlic vsej odkritosrčnosti in prirojeni milini, je bila nekako bojazljiva in nekoliko neokretna. Šele pri zajutreku, sredi splošnega veselega razgovora, je nastopilo med temi gospemi neko zблиžanje. Klara je bila od Angelicine lepote vsa prevzeta; ker pa je bila polna preprostosti in privajena izpovedati svoje misli z vso umetniško svobodo, je povedala to Angelici naravnost v oči, in sicer s tako mičnostjo in z odkritosrčnostjo, da je moralo to Angelico ganiti. Gospa Celina je pri zajutreku kipela kakor na drožih, in dasi je bila gotovo šele prvikrat v življenju v družbi ženske iz umetniškega sveta, je zrla na Klaro čimdalje prijaznejše.

Naposled, obrnivši se k njej, je rekla, da najsi tudi je mati Angelice, mora vendar priznati, da je bila Angelica vedno kaj čedna deklica in da je bilo mogoče pričakovati od nje še kaj več. Pa tudi oba Sniatinska sta se vmešala v razgovor. On se je jel pričkat s Klaro o tipu Angelice in njega estetični popolnosti na način, tako zabavno nepristranski, kakor bi bila Angelica portret, viseč na steni, ne pa živa in v družbi navzoča oseba. Ona je rdela in povešala svoje košate trepalnice, prav kakor kaka mala deklica, vsled česar je bila v resnici še lepša nego navadno.

Jaz sem le molčal, toda v duhu sem primerjal te tri ženske med seboj, prizadevaje si zreti na nje takisto nepristranski, to je deváje na stran obzir, da je Angelica ženska, katero ljubim, torej najbolj odlikovana in najbolj zaželjena. Toda primera je celo v tem slučaju bila na njeno korist. Gospa Sniatinska, zlasti sedaj, ko nosi pristrižene lase, je kaj mična glavica,

toda vsak angleški »krepsake« obsega več ali manj njej podobne; lepoto Klare predstavljajo kaj lepe črte, zlasti pa višnjevkaſte oči in prozorna polt, kakorſno sploh imajo Nemke; vendar, ko bi ne bilo njenega poklica, ki povzroča, da človek, zroč na njo, misli obenem tudi na godbo, pa bi se njeno lice moglo smatrati za krasno. Angelica nima le praviſlnih črt, ni zgolj v umetniſkem pomisleku neizmerno plemenito bitje, marveč ima v ſebi nekaj tako individualnega, da ne more biti podrejena nobenemu ſploſnemu kaplu. Mogoče, da ta individualizem počiva na tem, da ona, ki ni bila ni zagorela niti belolaska, napraviſlja fizičen vtis brunetke, duſeven pa belolaske; morda povzroča to izjemna bujnost njenih las pri ſorazmerno drobnem njenem licu, da je ona »unikum« ſvoje vrſte. V tem oziru nadkriljuje celo Davisovo, katera je bila ſlična lepoti kipov. Davisova je vzbujala v meni zgolj občudovanje in občutke, Angelica vzbuja vrhu tega v meni ſe idealista, ki ſe razvnema nad poezijo njenega izraza, in ſicer z novo, doſlej nepoznano poezijo.

Toda nočem niti primerjati teh dveh tako različnih bitij. Zaglobil ſem ſe med zajutrekom v te miſli radi tega, ker je nanela govorica na to in ker mi analiza Angeličine lepote dela zmerom veliko prijetnost. Teta je pretrgala to razpravo, miſlé, da njej, kot goſtoljubni goſpodinji, pripada pravo, ſpregovoriti ſ Klaro o zadnjem koncertu. Govorila je mnogo in dobro; niti ſlutil niſem, da tiči v njej toliko znanja godbe; pri tem pa je izpovedala ſvoje poklone ſ tako odkritosrčnostjo velike goſpe, na načiſn tako ſpreten, kakor to znajo izpovedati zgolj ljudje ſtarejſſega po-

koljenja, ki so se nasrkali še nekoliko duha osemnajstega stoletja. Z eno besedo, z začudenjem sem zapazil, da moja resnico govoreča teta zna, ako hoče, se spominjati časov vlasulj in lepotičij. Klara, katero je to ganilo, ji ni ostala dolžna poklonov.

»V Varšavi«, je dejala, »bom zmerom dobro svirala, ker me občinstvo razume, toda najbolje sviram v malem krogu svojih znancev, ki so mi vsi naklonjeni, in ako dovolite, prepričam vas o tem takoj po zajutreku.«

Teta, ki si je močno želela, da bi gospa Celina in Angelica slišali Klaro, katera pa ni bila obveščena o tem, ali bi bilo prilično posaditi jo v svoji hiši za glasovir, je postala kaj židane volje. Jaz sem jel pripovedovati o nastopu Klare v Parizu in o njeni proslavi v dvorani Erarda, Sniatinski pa je poročal to, kar govore ljudje v Varšavi, in na ta način nam je prešel čas, dokler ni bil zajutek končan. Ko smo vstali, je Klara sama prišla za naslonilo pri naslonjaču, v katerem je sedela gospa Celina, da jo popelje v salon, ter se ni pustila od nikogar odstraniti, smeje se, rekoč, da je gotovo najmočnejša izmed vse družbe in da se ne boji, da bi si utrudila roke. Za trenutek pozneje je sedela za glasovirjem in v tem hipu je očitvidno Mozart najbolje ugajal njenemu razpoloženju, kajti začuli smo »Don Juana«. Komaj so zadoneli prvi glasovi, že je bila Klara vsa druga, ni bila več ono lepo in veselo dete, s katerim smo se razgovarjali med zajutrekom, marveč nekaka poosobljena sveta Cecilija. Ustvarilo se je nekako sorodstvo med njeno unanjo postavo in godbo; ž njo se je zdru-

žila nekaka duševna veljava in harmonija, ki sta jo tvorili višjo od drugih navadnih žensk.

Pri tem pa sem zapazil še nekaj, da zaljubljeno srce moškega zna hraniti svoje občutke celo v tem, kar pada v nekorist ljubljene ženske. Ko sem pomislil na to, kako daleč ima še moja Angelica do tega, da bi mogla biti taka Sibila; ko sem jo zagledal sedeti v kotu salona, tiho, majhno, nekako sključeno, sem začutil, da jo še tem bolj ljubim in da mi je še tem dražja. Prišlo mi je celo v glavo, da ženska v istini ni taka, kakor si jo ljudje splošno predstavljajo, marveč taka, kakoršno vidi zaljubljen moški, da se torej njena popolnost meri z močjo ljubezni, kakoršno je znala zbuditi. Nisem imel časa, ukvarjati se dolgo s temi mislimi, toda ugajale so mi močno, ker sem kakor skozi meglo zagledal tudi ta zaključek, da v imenu te popolnosti se mora ženska strinjati s tem, da pripada srcu, ki jo najbolj ljubi.

Klara je svirala znamenito. Iskal sem vtisov na obrazih drugih, kmalu pa sem zapazil, da jih Angelica išče na mojem licu. Ali je bila to preprosta radovednost, ali tudi nezavedajoč se nemir srca, katero ne bi znalo povedati, česa se boji, ko se vendar nečesa boji? —

Rekel sem si, ko bi bil ta poslednji domnevek resničen, pa bi bil to nov dokaz, da me ljubi. Ta misel me je napolnila z veseljem, in sklenil sem dobiti v ostalem teku dneva odgovor na to vprašanje.

Od tega hipa nisem odstopil od Klare. Govoril sem ž njo več nego navadno ter bil do nje pristrčnejši, nego kedaj v svojem življenju. V gozdu, kamor smo

šli vsi skupaj, sem hodil neprestano poleg nje, pogledal sem le sedajpasedaj za Angelico, ki je hodila nekoliko oddaljeno s Sniatinskima. Klara je strmela nad gozdom, ki je bil v resnici jako lep radi obilice listnatih dreves, tvorečih pod temnimi oboki smrek druge še veselejše oboke.

Solnce je prodiralo v izobilju v notranjost gozda skozi špranje med listjem, polagaje na praprot, ki je rastla na podlagi, nekako zlato in drgetajoče vezilo. Naokrog se je oglašala kakor po navadi v pomladi kukavica ; tupatam je razbijal detel po drevesu.

Ko sva se združila s Sniatinskima in z Angelico, sem prosil Klaro, naj nam po vrnitvi na dom pretolmači na jezik godbe ta gozd, solnce, šum dreves in vso to pomlad. Rekla mi je, da ji odmeva v duši nekaj »Frühlingslied« in da hoče poskusiti, zasvirati jo. Res, bilo je videti na njej, da v njej nekaj odmeva — kajti ona je nekaka velika pljunka, ki se napoveduje samo z glasovi.

Lice je imela jasno in na njem živo rdečico, nasprotno je bila Angelica kakor ugašena sveča, dasi je očitvidno storila vse, da bi se premagala in radovala s Sniatinskima, ki sta postala razposajena kakor dva dijaka. Končno sta se jela celo loviti po gozdu ; Klara se je udeležila te zabave, česar pa ne bi bila smela storiti ; pri velikosti njene postave namreč njeno gibanje ni moglo biti okretno ; zlasti je guganje njenih širokih beder bilo naravnost smešno.

V trenutku, ko so se lovili, sem ostal sam pri Angelici. Po moji taktiki je bilo potrebno privedi njen nemir do zavesti, zato sem dejal :

»Tebi je danes nekaj, Angelica, kaj ne?«

»Meni? Prav nič mi ni.«

»Ker časih imam tak vtis, kakor da bi bila ti nezadovoljna. Ali ti morda Klara ni všeč?«

»Ona mi je jako všeč in se povsem ne čudim, da se ljudje tako navdušujejo za njo.«

Daljši razgovor nam je pretrgalo približanje Klare in Sniatinskih. Čas je že bil, vrniti se domu. Potoma je vprašal Sniatinski Klaro, ali je v resnici zadovoljna, kakor pravi, s svojim posetom v Varšavo?

»Najboljši dokaz je to, da niti ne mislim na odhod,« mu odvrne veselo.

»Potrudimo se,« posežem vmes, »da gospodična ostane pri nas za zmerom.«

Klara me je navzlic vsej preprostosti, s kakoršno se je navadno sprejemalo to, kar se je govorilo o njej, pogledala to pot z vprašajočim pogledom, na kar je nekako zbegana rekla:

»Vsi so tukaj tako dobri do mene!«

Vedel sem, da so moje besede nekako slepilo, toda meni je bilo pred vsem drugim mar za vtis, kakoršnega povzročijo na Angelici. Na nesrečo nisem mogel videti nič. Angelica je prav v tem hipu jela zapenjati rokavico in povescila je glavo tako nizko, da mi je klobuk zakril popolnoma njeno lice. — T'o naglo gibanje pa se mi je kazalo za dobro napoved.

Vrnili smo se domu. Starejše gospe so nas že čakale z obedom, ki je trajal do desetih zvečer. Klara je improvizovala na glasovirju svoj »Frühlingslied«. Gotovo še Plošev ni slišal take godbe, toda to pot sem se le malo brigal za njo, ker so bile moje misli

preveč napolnene z Angelico. Vsedel sem se blizu nje, in sedeli smo v polumraku, ker Klara ni pustila prinesiti svetilnic v salon. Sniatinski je mahal z roko kakor bat, njegova žena, kateri to očividno ni ugajalo, ga je potegnila sedaj pa sedaj za rokav, Angelica pa je sedela nepremično. Mogoče, da je bila pogreznena v lastne misli ter niti ni slišala, kakor jaz, te pomladne pesmi. Bil sem prepričan, da v tem hipu misli name in na Klaro, a zlasti, da razglablja pomen besed, ki sem jih izrekel Klari. Lahko mi je bilo uganiti, da najsi bi me tudi ne ljubila; naj si bi ne imela sence zavesti o tem, da so moji občutki do nje nekaj več nego bratovska naklonjenost, sedaj, ko slutim, da ji more te občutke druga odtegniti, začuti sama gotovo žalost, osamelost in grenkobo. Ženska, ki v zakonu ni srečna, se obviija okrog vsakega občutka, najsi bi bil to le občutek prijaznosti, kakor se bršljan ovija okrog drevesa, ter se boji izgubiti to podporo. Nisem imel niti najmanjšega dvoma, da ko bi bil v tem hipu pokleknil pred njo in ji priznal, da ljubim njo edino, da bi se je navzlic vsemu osupnjenju, kakoršno bi jo pri tem prevzelo, polastila obenem tudi taka radost, kakoršno čutimo, kadar dobimo kako drago reč. In ako je tako (sem si mislil v duhu), ali morda ni prilično, pospešiti to izpoved, samo da se dobi način, s katerim bi jo čim najmanj osupnil in čim največ mogoče razveselil.

In jel sem misliti na ta način, od katerega je moglo biti vse odvisno. Razumel sem, da je to treba uravnati tako, da obenem Angelico razorožim in ji vzamem priložnost, odpahnniti me za zmerom. Moje

misli so v tem hipu težko delovale, kajti ta naloga ni bila lahka. Stopnjema me je prevzemalo čimdalje večje razvnetje in, čudna stvar: bil sem razvnet bolj za Angelico nego zase, domislil sem si bil namreč, da bo to ogromen prelom v njenem življenju, in bal sem se za njo.

Med tem je v salonu postalo svetleje, mesec je priplezal izza dreves v parku ter načrtal po tleh okvirje štirih oken. Glasovi pomladne pesmi so še ne-prestano napolnovali salon. Slavček je odgovarjal Klari iz goščave skozi odprte steklene duri. Bil je to nenavaden večer, v katerem so se združile: topla majnikova noč, godba in ljubezen. Nehote sem si domislil, ako že življenje ne daje sreče, da pogostoma daje vsaj nekak okvir za njo.

V tem osvetljenem mraku sem jel iskati z očmi Angeličin pogled, toda ona je zrla neprestano na Klaro, ki je bila v tem hipu podobna prikazni. Svetloba meseca, prodirajoča čimdalje globlje v salon, je osvetlila končno njo in glasovir; ker je pa imela na sebi svetlo suknjico, je bila kakor nekak srebrni duh godbe.

Vendar to ni trajalo dolgo. Klara je končala svojo pomladno pesem, takoj na to je gospa Sniatinska, kateri se je že mudilo domu, dala znamenje za vrnitev. Ker je bil večer čudovito topel, sem predlagal, da gremo peš do velike ceste, oddaljene za pol vrste od naše hiše.

Storil sem to radi tega, da bi na poti nazaj proti domu bil sam z Angelico. Njej nikakor ni bilo prilično, odtegniti se spremstva teh gostov; vedel pa sem tudi, da teta ne pojde z nami, torej se nisem mogel zmotiti v računu.

Naročil sem, naj voz počaka na veliki cesti, mi pa smo kmalu potem odšli po lipovem drevoredu, ki je držal od palače na javno cesto. Podal sem roko Klari, toda šli smo vsi skupaj, spremljani od regljanja žab v ploševskih ribnikih.

Klara je nekoliko obstala in jela poslušati te zборе, ki so časih utihnili, pa se čez trenutek oglasili še glasneje; končno je rekla :

»To je »finale« moje pomladne pesmi.«

»Kaka sijajna noč!« se je oglasil Sniatinski.

In takoj je začel deklamovati odlomek iz »beneškega trgovca«.

. „Kako tiho
spi tam na griču svetloba lune.
Počijva si nekoliko in naj glasovi godbe
nama tekó v uho : noč in nočna tišina
se vjemata s sladkim čarom harmonije.“

Nadaljevanja se ni mogel spomniti, toda jaz sem se ga spominjal, zato sem končal namesto njega :

„Sedi, o draga; glej, kako prostrano nebo
je gosto posuto z zlatimi zvezdami,
a vsak krožec od teh, ki jih tam zazreš,
krožeč po nebu, pridružuje pesem svojo
jasnookemu zboru kerubinov.
Tako so polni harmonije čisti duhi,
le mi, katerih duh je povit
v lupino prahu, je čutiti ne znamo.“

Na to sem ponovil Klari, katera ni znala poljski, ves odlomek v naglici skrpanem francoskem prevodu. Ona je nehote dvignila oči kvišku; končno je dejala, kažoča na zvezde :

»Bila sem zmerom prepričana, da vse svira.«

Pokazalo se je, da je tudi gospa Sniatinska bila prepričana o tem; trdila je celo, da se je že večkrat razgovarjala o tem z možem, kateri pa se tega nika-kor ni mogel spomniti. Iz tega je nastalo med njo in možem pričkanje, v katero sva se vmešala tudi jaz in Klara. Angelica se ves čas ni vmešala v razgovor. Prišlo mi je na misel, da se morda ta draga stvarica huduje name za to, ker vodim pod roko Klaro in se poglavitno le ž njo vkvarjam. Že samo podobno do-puščenje me je napolnjevalo s srečo. Prizadeval pa sem si vsekakor, ne zgubiti popolnoma glave, in re-kel sem si v duhu: Ne domišljuj si, da bi ona ve-dela, da čuti občutek zavisti: ona čuti samo žalost, morda nekoliko razžaljenja — in to je vse.« V tem hipu bi bil oddal celo krdelo takih umetnic, kakor je Klara, samo da bi mogel njej reči, da vse, kar tiči v meni, pripada njej. Med tem je Sniatinski začel go-voriti nekaj o astronomiji, kar sem le tako mimogredé poslušal, dasi ne znam niti izpovedati, kako močno me zanima ta veda, katera po naravni poti ne more ni sebi, niti človeškemu duhu staviti tesnejših mej nego je brezkončnost.

Končno smo dospeli do velike ceste, kjer so Snia-tinska in Klara sedli v voz.

Črez trenutek so zaropotala kolesa; na najina ušesa je zadonelo zadnje »na svidenje!« in ostala sva z Angelico sama.

Zavila sva takoj proti domu in dlje časa kora-kala molče. Regljanje žab je že utihnilo, samo od da-leč, od pristav, se je še čul klic ponočnega čuvaja in

lajanje psov. Nalašč se nisem spustil v razgovor z Angelico, kajti ti trenutki molčanja so bili nekak dokaz, da se med nama nekaj godi in da obdaje taka misel tudi Angelico. Končno, nekako na sredi poti, sem se oglasil :

»Kako izborno nam je prešel današnji dan — kaj ne?«

»Davno že nisem slišala take godbe,« mi odvrne Angelica.

»Ali vendar si bila z nečim nezadovoljna ; tega mi ne moreš skriti. Jaz tako pazim na to, kaj se godi s teboj, da vidim vsako, tudi najmanjšo senco na tvojem licu.«

»Danes si se moral zanimati za goste... Jako dober si, toda zagotavljam te, da mi ni nič.«

»Danes sem se ukvarjal kakor zmerom zgolj s teboj — in v dokaz tega, ako dovoliš, pa ti povem, o čem si mislila ves dan.«

In ne čakaje dovoljenja, sem nadaljeval :

»Mislila si si, da sem podoben nekoliko Latišema, mislila si si, da sem te vodil za nos, govore ti o puščavi, ki me obkoljuje ; končno si si mislila, da sem te po nepotrebnem prosil prijaznosti, ker sem jo že poprej našel drugje. Odgovori mi odkritosrčno, ali ni bilo tako...«

Angelica mi odvrne z vidno težavo :

»Ker le na vsak način hočeš to vedeti, torej... lahko mogoče... Toda to me je moglo samo veseliti...«

»Kaj te je moglo veseliti?«

»Vajina vzajemna prijaznost s Klaro.«

»Mogoče, da sem ji močno naklonjen, sicer pa sem do Klare, kakor do vseh drugih žensk, povsem brezbrizen. Ali pa veš čemu?«

Tu sem jel nekoliko trepetati, ker sem spoznal, da je napočil oni trenutek; nekaj časa sem čakal, naj bi Angelica ponovila vprašanje, na to pa se oglasim z glasom, kolikor le mogoče mirnim:

»Ti moraš vendar videti in razumeti, da vse moje bitje pripada tebi, da sem le tebe edino ljubil in te še ljubim sedaj, do znorelosti!«

Angelica je obstala kakor vzdana. Jaz sem po hladu na licu čutil, da bledim, kajti ako se je pod to revico odpirala zemlja v trenutku, šlo je tukaj vendar le za mojo dušo. Toda vedoč, s kako žensko imam opraviti, sem moral hiteti, da jo razorožim, predno se zave in predno me pahne od sebe.

Zato sem začel hitro govoriti:

»Ne odgovarjaj mi, ker jaz ničesar nočem, ničesar ne zahtevam — ničesar, ali čuješ? Hotel sem ti samo povedati, da si mi vzela življenje in da je ono moje. V ostalem, ti si zapazila že sama, da je temu tako, zato je vse eno, ali govorim o tem ali ne. Ponavljam ti še enkrat, da ničesar ne želim, niti ne pričakujem. Ti me ne moreš pahniti od sebe, ker se jaz odpehavam sam... Priznam ti to sam tako, kakor bi priznaval prijateljici ali sestri. Prihajam in se pritožujem pred teboj, ker se nimam pred kom drugim, prihajam in ti povem, da gorjé čutim, ker ljubim žensko, ki pripada drugemu, ljubim brez mislij, moja Angelica, brezmejno!«

Bila sva že pri durih, toda še zmerom v senci dreves. Nekaj časa sem se mamil, češ, da se skloni k meni, kakor zlomljen cvet, jaz pa jo prestrižem z rokami, toda motil sem se, Angelica se je otresla vtisov ter jela ponavljati z nekako nervozno eneržijo, kakoršne pri njej nisem niti slutil:

»Jaz nočem tega slišati, Leon! nočem, nočem, nočem!«

In stekla je na hodnik, osvetljen od meseca. Kar zbežala je od mene, od mojih besed in moje izpovedi. Črez trenutek je izginila v veži, in jaz sem ostal sam z občutkom nemira, strahu in velikega pomilovanja nad njo, toda obenem tudi triumfa, da so te besede, po katerih se začne za naju oba novo življenje, že izgovorjene. Ker, resnica, v tem trenutku se nisem mogel nadejati ničesar več, in med tem je zrno, iz katerega mora kaj izrasti, bilo že vsejano.

Vrnivši se domu, nisem našel več Angelice. Našel sem samo teto, ki je korakala po sobi ter molila rožni venec; govorila je glasno med molitvijo. Takoj sem se poslovil od nje, hoté ostati čim najpoprej sam. Mislil sem si, da me opisovanje vtisov pomiri in spravi v red moje raztrgane misli. Toda s tem sem se le še bolj utrudil. Sklenil sem jutri (ali bolje že danes, ker se je že daniło) oditi v Varšavo. Hočem namreč, naj se Angelica vtrdi v prepričanju, da ničesar ne želim, ali pred vsem drugim, naj bi imela čas, pomiriti se in se spoprijazniti s tem, kar sem ji povedal. Da povem vso resnico, sklenil sem oditi tudi radi tega, ker se bojim, videti jo jutri in želim to odložiti. Časih se mi zdi, da sem doprinesel nekaj nečuvnega.

Toda pravzaprav ali morda poglavitno zlo ne tiči v tem, da je ona poročena s človekom, ki je ne ljubi in je ne more ljubiti? Kaj je manj npravstveno, ali moja ljubezen, ki je pojav velike pravice narave, ali pripadnost Angelice onemu človeku, kar je sramotno poteptanje te pravice. Najbolj opravičena zveza postane sramotna, če ni oprta na ljubezni. Tudi jaz, ki to jasno razumem, sem vendar tako slab, da me sprehaja groza, ko bi imel suniti z nogo to mrliško moralo. Sreča, da je ta strah le začasen. Ko bi tudi ne bil prepričan, da imam prav, nimam vendar najmanjšega dvoma o tem, da je tudi nasprotno prav. V ostalem te vrste dvomov razprši po naravni poti ena beseda: ljubim!

Ako mi že kopni srce pri misli, da ona morda v tem hipu tudi ne spi, da se morda joče in se žali z lastnimi mislimi — pa je to samo nov dokaz, da jo ljubim. Radi tega pa je vse, kar se godi in kar se bo še godilo, neobhodno potrebno.

Dne 19. majnika.

Prvi dan po svojem prihodu v Varšavo sem spal kakor ubit. V Ploševu mi je žal za vsako minuto dneva, ki je ne morem prebiti v Angeličini družbi, po noči pa pišem. To me je končno utrudilo na smrt. Tudi sedaj sem še nekako len, toda morem že vsaj misliti. Nekoliko me je sram, da sem zbežal iz Ploševa in pustil Angelico samo pod bremenom mojega priznanja. Toda kadar ima človek opraviti z ljubljeno žensko, pa nekoliko bojazljivosti tudi ne škoduje. Ali gotovo bi se ne bil odtegnil, ko bi mi tega ne bilo veleval bodoči blagor moje ljubezni.

Kajti že nekoliko dnij mora Angelica, ko vstaja rano, ko moli molitve, ko hodi po parku, ko nadzoruje bolno mater, pri vsem tem, čeprav ne bi hotela, ponavljati sama sebi: »on me ljubi« — in naravno je, da se mi je ta misel zdela čimdalje manj nevezljiva, čimdalje manj strašna. Človeška narava se osvaja z vsem, ženska pa se kmalu strinja z mislijo, da je ljubljena, zlasti ker sama ljubi. To vprašanje, ali me ona ljubi, sem si zastavil v prvem hipu, odkar sem se jel zavedati, da jo ljubim; od tega časa sem je obračal na vse strani v svoji glavi, prizadevam si prerešetati vse okoliščine tako, kakor se to ne bi tikalo mene, ter prihajam do prepričanja, da je temu tako. Ko se je možila, je ljubila mene, ne pa Kromickega; le obup jo je prignal do tega koraka. Ko bi bila dobila kakega nenavadnega človeka, ki bi jo bil mikal s svojo slavo ali idejo, ko bi še bila naletela na kak izjemen značaj — mogoče da bi me bila pozabila. Toda Kromicki s svojo denarno »nevrozo« je vendar ni mogel mikati. Vrhu tega je odpotoval kmalu po poroki: na to je prodal oni Gluhov, ki je bil cilj življenja teh dveh žensk. Presojaje Kromickega kolikor le mogoče objektivno, sem razvidel, da je to majhen človek in da v njem ni nič takega, s čemur bi si mogel pridobiti to bitje, polno idealnih občutkov in vneme. Med tem sem došel jaz, do katerega bržkone še ni ugasnila ljubezen v njej, in takoj po prihodu sem jo grabil za srce s spomini, z vsako besedo in vsakim pogledom; vlekel sem jo k sebi ne le na umetni način, kakoršnega daje človeku izkušnja, marveč pred vsem drugim s tako magnetično močjo, kakoršno mi

je dajala navzočnost prave ljubezni v mojem srcu. Ako še dodam k temu, da je vedela Angelica, koliko sem pretrpel radi te njene odločitve v trenutku, ko sem poslal k njej Sniatinskega, da me je vendar morala pomilovati, da to pomilovanje doslej še ni moglo ugasniti, — sem dejal sam sebi: igram za življenje, toda igram v takih pogojih, da te igre ne morem izgubiti.

Moja pravica je taka, kakoršna je pravica onega, ki brani svoje življenje. Tega ne govorim v nekakem zanosu, marveč po treznem premisleku. Jaz nimam ničesar, nobenega prepričanja, nobene vere, nobenih načel, nikakih tal pod nogami, ker te osnove mi je pojedla refleksija in kritika. Imam zgolj vsakemu prirojene moči življenja, katere, ker se nimajo kam dejati, so se združile v ljubezni do te ženske. Torej se oprijemljem te ljubezni, kakor se utopljenec poprime rešilne deske. Ako mi uide tudi to, izginem brezdvomno tudi jaz. Ko me vpraša razum: čemu pravzaprav se nisem oženil z Angelico, sem odgovoril, kar sem mu povedal že enkrat: nisem se oženil radi tega, ker nisem raven, marveč kriv. Takega sta me vzgajili moji dve pestunji: refleksija in kritika. Radi česa je ta in ne katera druga ženska postala zame ona rešilna deska — tega ne vem. Bržkone prav radi tega, da je ona ta in ne kaka druga. To ni bilo odvisno od mene.

Ko bi bila ona danes prosta — osvojil bi si jo brez omahovanja — toda ko bi se ne bila omožila .. kdo vé... sram me je izpovedati to misel, mogoče, da bi mi bila manj zaželjena.

In bilo bi tako ne vsled kakega romantizma, ne radi tega, da bi mislil na to, da zakon je vsakdanja proza življenja. Sedaj se kar smejem takim zastaranim nazorom. Opiraje se vsekako na dejstva, ki so že izvršena, dopuščam, da bi bil jel nadzirati do brezskončnosti sebe in Angelico — dokler bi mi je kdo ne odvzel.

Rajše o tem niti ne mislim, ker bi najrajše zaklel.

Dne 20. majnika.

Danes sem se zaglobil v premišljevanje o tem, kaj bo, kadar pridobim Angeličino vzajemnost, ali bolje priznanje od njene strani? Vidim pred seboj srečo, toda ne vidim mogočega dejanja. Zdi se mi, da ko bi izrekel v Ploševu v navzočnosti teh žensk besedo: »ločitev«, pa bi se kar ta hiša vdrla v zemljo. O tem ne more biti niti govora, kajti nazori tete in gospe Celine so taki, da nobena od nju ne bi hotela preživeti podobnega udarca. Ne motim se tudi glede Angelice.

Njeni pojmi so prav taki kakor starejših gospej. A vendar v trenutku, ko prizna, da me ljubi — izrečem to besedo, in ona se mora spoprijazniti z mislijo ločitve. Drugega izhoda ni, za to pa bo treba čakati do smrti tete in gospe Celine. Razun tega ničesar ne bo treba storiti. Kromicki v to prostovoljno privoli ali ne. V tem poslednjem slučaju vzamem Angelico in jo odpeljem bodisi celo v Indijo; ločitev ali ovržbo zakona pa hočem provesti zoper njegovo voljo. Na srečo ne manjka mi v to sredstev. Kar se mene tiče,

sem pripravljen na vse in to notranje moje globoko prepričanje me opravičuje popolnoma v mojih očeh. To pot ni nikak vsakdanji roman, marveč občutek, v katerem se združuje vsa bitnost. Njegova odkritosrčnost in moč opravičujeta takisto moje postopanje z Angelico. Jaz vem, da jo zapeljujem, govoré ji, da mi je mari le za njene sesterske občutke, — zapeljujem, zatrjuje ji, da ničesar ne želim — toda to bi bila zlobna laž samo v tem slučaju, ako bi ljubezen sama bila laž. Vspričo njene istine pa je to zgolj taktika, zgolj diplomacija občutkov. To pripada k procesu ljubezni. Gotova stvar je, da celo zaročenci imajo svoje zvijače, s pomočjo katerih izvablajo drug iz drugega izpovedi. Kar se mene tiče, sem odkritosrčen celo takrat, kadar lažem.

Dné 21. majnika.

Rekel sem Angelici, da se hočem z nečim ukvarjati — in to hočem v resnici, bodisi le radi tega, ker sem ji to dejal. Sklenil sem pred vsem drugim: spraviti očetovo zbirko v Varšavo — da osnujem tukaj muzej Ploševskih. To bo Angeličina zasluga — in prvo koristno dejanje, ki bo izviralo iz najine ljubezni. Vem že naprej, da mi bo laška vlada delala ovire, ker obstoji nekaka pravica, ki zabranjuje izvoz davnih ostankov in dragocenih del umetnosti. Toda to je stvar mojega odvetnika. Oh! spominjam se, da se tudi ona Madona Sassoferata, katero je oče odločil bodoči sinahi, nahaja v moji zbirki. Pa naročim poslati mi jo takoj, ker tu jo potrebujem.

Dné 22. majnika.

Kako je človeška narava zlobna! Ta Kromicki prevrača tam nekje na daljni stepi kozle, z namenom, pridobiti si milijone, med tem ko jaz tukaj šepetam besede ljubezni na uho njegovi ženi, in zdi se mi, bodisi kakor hoče, smešen. Jako zadovoljnega me dela to, da mora ta misel priti v glavo tudi Angelici, in ako ne pride, pa sem jaz tukaj, da ji izluščim to misel iz lupine. Ves Kromicki se predstavlja izborni v tem, da je, prodavši Gluhov, pripravil ti ženski ob streho nad glavo... Misli je gotovo, da se nastanita v Odesi, ali v Kijevu, med tem pa je bolezen gospe Celine privdela Angelico v Plošev.

Toda on je vendar vedel, kako slabotno je zdravje gospe Celine, zato bi bil moral tudi že naprej videti, da utegne hudo zboleti, in takrat Angelica ostane sama z bremenom skrbij in nemira. Mogoče, da bodo njegove zadeve zahtevale, da naj je sam navzoč na daljnem vzhodu — toda v takem slučaju, čemu se je ženil?

Jutri se vrnem v Plošev. Tukaj preveč koprnim — in vrhu tega bi kaj rad pogledal v oči Angelici, ker časih se mi zdi, kakor bi bil zbežal pred odgovornostjo. Treba je bilo odriniti po izpovedi — toda sedaj se je treba vrniti. Kdo vé, morda je moja sreča večja nego si mislim, morda tudi ona koprne za menoj?...

Danes sem bil pri Sniatinskih, pri Klari, katere nisem našel doma in pri sloveči krasotici Koricki. Ta poslednja ima zgodovinsko ime, nalik džokejski kučmi,

ter bistrumje slično biču, ki preseče kožo na licu. Odšel sem vendar brez rane — kajpada, bil sem celo nekoliko ljubohlepen. Potem sem opravil še nekoliko posetov s pomočjo posetnic. Želim si, naj si ljudje mislijo, da biva m stalno v Varšavi.

Ker mi dovoz očetove zbirke ne zadošča, to je namreč vprašanje moje volje in moje denarnice, ne pa mojega dela, sem jel premišljevat, česa se naj še poprimem vrhu tega? Ljudje, nahajajoči se v mojem položaju, se zadovolé splošno z upravljenjem svojega posestva, kar, mimogredé rečeno, delajo z malimi izjemami slabo, dokaj slabše od mene. Jedva nekateri izmed nas igrajo nekako ulogo v javnem življenju. Rekel sem že zgoraj, da se tu ljudje bavijo z aristokracijo in demokracijo, torej se nahajajo med nami taki, ki so si za cilj življenja postavili vojno z demokratičnimi prôdi in obrambo društvene hierarhije.

Kar se mene tiče, smatram ta »sport« za tako dober, kakor vsak drugi; ker pa nisem nikak »sportsman«, ne morem pripadati zabavi. Ko bi to tudi ne bila zabava, ko bi se skrival v tem nekaj praktičen smisel, sem pa jaz prevelik skeptik glede taborov, da bi mogel kateremu pripadati. Demokracije ne morem trpeti — to je, ne ljudij prostakov, marveč takih, ki se smatrajo za patentirane demokrate. O aristokraciji si mislim, da ako tvorijo bistveno pravico njenega obstanka zgodovinske zasluge prednikov, je večina zaslug pri nas te vrste, da so njih dediči dolžni deti si na glavo vlasulje ter posipati si glave s pepelom. V ostalem ta tabora ne verujeta sama v sebe, izvzemši morda nekoliko individujev, nenavadno bedastih. Drugi

predstavljajo odkritosrčnost v osebnih ciljih; ker pa jaz nikdar ničesar ne predstavljam, mi udeležba v podobni borbi nikakor ni po godu.

Nahajajo se tudi »sintetisti« iz vrste Sniatinskega, ki stojé nad obema taboroma, ki pa hočejo utopiti oba v svoji sintezi. To so v obče krepki ljudje in najsi bi se tudi dal pridobiti za njih vero, moral bi poleg tega še vendar kaj delati, ker samo čutilo še ni delo — in treba ga je nekako pokazati. Sniatinski vendar piše dramo... Res, ogledujé si to stvar in položaj od blizu, sem jaz nekako vnet za »parantezo«, toda ne vem, kako mi je priti v to parantezo? Vsekakor je čudno, naj si bo kakor hoče, da bi človek, ki ima znatna sredstva, oliko, gotove sposobnosti in voljo, ne smel se nečesa poprijeti. Znovič bi hotel kleti, zakaj jasno vidim, da tudi tega je kriva moja duševna prerafiniranost. Diagnoza zdravnikov na meni jih mora privedi do spoznanja zastarele bolezni stoletja in civilizacije, ker se je prelevila v meni v tipov značaj. Kdor je skeptik glede vere, skeptik gledé znanstva, konservatizma, napredka itd., temu je težavno kaj delati.

V dodatku so še moji navdihi neprimerno večji nego možnost njihovega pomirjenja. Povsod se opira življenje na delo, torej delajo ljudje tudi tukaj; to je težavno zanikati. Vsekakor pa je to delo konj in ne voznika, ki z naporom vozijo snope v skedenj. Jaz tega ne morem, ko bi tudi hotel. Jaz sem »paradni« konj; — mogel bi vleči nekako kočijo, toda navaden voz potegne po peščeni cesti vsaka kobilá bolje in mirnejše od mene. Pri zidanju hiše ne mogel bi na

noben način donašati opeko; morda bi bil sposoben za ornamentiko; na nesrečo pa ondi, kjer pojde za preprosto stavbo in za navadno streho nad glavo, takih mojstrov ne potrebujejo.

Ko bi končno čutil v sebi notranji nagon do dela, ali želel kaj delati s pomočjo dogme Sniatin-skega — mogoče, da bi se dal prisiliti k težkemu delu. Toda v istini meni gre le za vnanjo stran. Hočem delati radi tega, da si s tem pridobim naklonjenost ljubljene ženske. Angelica je v tem oziru zelo navdušena, in gotovo bi jo to ganilo. Toda prav radi tega mi samoljubje, kakor tudi premislek, vелеvajo zavzeti nekako odlično stališče, ki bi me moglo dvigniti v njenih očeh. Med tem naj deluje moja denarnica. Prepeljem očetovo zbirko, hočem podpirati različne zavode in dajati denar, kjer bo kazalo.

Kako čuden je vpliv take ženske kakor je Angelica. Evo, ž njo prihaja v dotiko pravcat »genij brez področja,« taka izjemna ledina — in komaj se je je dotaknil brez kakega apostolovanja od njene strani, že se čuti sposobnega za razne reči in dolžnosti, za kar se poprej ni zmenil. Naj me zlodej vzame, ako mi je že prišlo kedaj v glavo, pridobiti si srce Parižanke ali Dunajčanke s tem, da prepeljem svojo zbirko v Pariz ali na Dunaj.

Vračam se v Plošev, ker se mi mudi k mojemu dobremu duhu.

Dné 23. majnika.

Oddalžil sem se za nekaj časa iz Ploševa že radi tega, da pridobim Angelici čas za nekaj sklep. V Var-

šavi in na svojem potovanju v Plošev sem si prizadeval uganiti, kaj neki ukrene. Vedel sem, da naravnost ni mogla pisati svojemu možu: »Pridi in vzemi me, ker Ploševski me napada s svojo ljubeznijo.« Tega ne bi storila niti takrat, ko bi me celo sovražila. Njena narava je za to prenežna. Ne mené se za to, da bi mogel iz tega nastati kak dvoboj med menoj in Kromickim, bi morala Angelica še zapustiti bolno mater, ker zdravje gospe Celine ji ni dopuščalo, zapustiti Plošev.

Angeličin položaj je bil res težaven, in jaz sem jel to upoštevati že poprej nego sem ji razodel svojo ljubezen. Toda vračaje se semkaj, sem se ustrašil, če ji ne pride v glavo, da se zapre v materino sobo in se me izogiba, kolikor ji bo le mogoče. Črez trenutek sem se vendar pomiril. Na deželi in pod eno streho je to povsem nemogoče, v vsakem slučaju pa bi bilo to preveč očitvidno ter bi vzbujalo pozornost tete in gospe Celine; na to bi nastal nekak sum in moglo bi slabo vplivati na zdravje gospe Celine.

Res, okoristil sem se s položajem brez spodtike, toda kdo se ne bi okoristil, kadar ljubi? Uganil sem, da Angelica, naj si bi mi bila še najmočnejše naklonjena, vendar ne dovoli, da bi ji v bodočnosti ponavljal take izpovedi ljubezni, da se bo upirala celo dokaj močnejše nego se upirajo navadno omožene ženske, ker vspričo njenih načel, vspričo njene skromnosti, se ji bo zdel vsak, tudi največji pripustek za nečuveno zločinstvo. Toda na kak način mi je mogla zabraniti, da ji ne bi govoril o svoji ljubezni? Samo eno sredstvo ji je ostalo: pridobiti si moje prostovoljno stri-

njanje; domišljeval sem si, da hoče odločno spregovoriti z menoj — in nisem se motil.

Dospevši v Plošev, sem jo našel shujšano, toda zrla je náme živahno. Očividno je imela ljubljena re-
vica pripravljene argumente ter je verjela v njihovo
moč; verjela je, da ko jih izpove, ne preostane nič
drugega, nego povesiti ušesa in umolkniti enkrat za
vselej. Angeljska omama, da res more biti samo ena
na svetu! Ne spuščaj se z menoj, moja Angelica, v
nikakoršno modrovanje, kajti ako jaz verujem v kako
resnico in kake argumente, pa je to bržkone le res-
nica in pravica ljubezni, pri tem pa sem dovolj zvit,
da vsak tvoj argument spreobrnem nalik rokavici ter
naredim iz njega orožje zoper tebe. Ne reši te niti tvoje
modrovanje, niti moje pomilovanje, ker za kolikor be-
lejša in popolnejša se pokažeš, toliko bolj me ganeš,
toliko bolj te bom ljubil in, kolikor bolj se váte za-
ljubim, tem huje te bom želel. Imam záte samo kro-
kodilove solze, katere, kadar tekó, poostrujejo mojo
ropaželjnost. To je blodno kolo ljubezni.

Na sam pojav Angelice sem začutil, da se naha-
jam v tem kolesu. Popoldne, na dan moje vrnitve, ko
je gospa Celina trdno zaspala na verandi, mi je An-
gelica dala znamenje, naj grem za njo v globel vrta.
Uganil sem po izrazu njenega lica, ki je bilo nena-
vadno resno, da sedaj hoče spregovoriti z menoj, zato
sem šel hitro za njo. Sorazmerno, kakor sva se odda-
ljevala od verande, je jela tudi Angeličina srčnost gi-
niti. Zapazil sem, da je obledela, da jo je očividno
prestrašila lastna eneržija; ker pa se ni mogla več
umakniti, je jela govoriti z negotovim glasom:

»Ko bi ti vedel, kako sem bila jaz nesrečna v poslednjih dnevih.«

»Ali si morda misliš, da je bilo meni lahko živeti?« ji odvrnem.

»Ne, ne mislim, si — in radi tega imam do tebe veliko prošnjo... Vem, da ti vse razumeš, da si blagodušen in dober — torej mi te prošnje ne odkloniš; vem to, ker te poznam.«

»Povej mi, česa si želiš?«

»Potrebno je, Leon, da odideš od doma in se ne vrneš poprej, da bo materi mogoče zapustiti Plošev.«

Mislil sem že, da si zaželi kaj takega; vendar sem še nekaj časa molčal, kakor bi iskal odgovora.

»Moreš ravnati z menoj, kakor se ti poljubi,« ji odvrnem, »toda povej mi vsaj, čemu me obsojaš v prognanstvo?«

»Jaz te ne obsojam v prognanstvo, toda ti veš, radi česa...«

»Vem,« odgovorim z resnično žalostjo in udanostjo, radi tega, ker bi dal zá-te zadnjo kapljico krvi; radi tega, da ko bi imelo v tem hipu treščiti v naju, pa bi jaz nastavil svojo glavo, da te zakrijem, da bi vzel ná-se vse zlô, ki te more doleteti; radi tega, ker te ljubim bolj nego svoje življenje — to so zares težki grehi...«

»Ne,« pretrga mi s prisiljeno eneržijo Angelica, »marveč radi tega, ker sem žena človeka, katerega ljubim in spoštujem — in ker nočem poslušati takih besed!«

Nestrpljivost in jeza sta me prešinili nalik električni iskri. Znano mi je bilo, da Angelica ne govori

resnice, da se z ljubeznijo in spoštovanjem do moža izgovarjajo vse omožene ženske, nahajajoče se na razpotju življenja — vse, o stavim! — najsi bi tudi senca teh občutkov ne tičala v njihovem srcu, ali vendar so Angeličine besede tako zarožljale po mojih živcih, da sem se komaj premagal, da nisem zakričal: »Lažeš, ker ga ne ljubiš, niti ne spoštuješ!« Toda obenem mi je prišlo na misel, da se ta eneržija kmalu izčrpa, zato ji odvrnem skoro pokorno:

»Ne huduj se, Angelica, náme, — jaz odidem!«

In videl sem, da jo ta moja pohlevnost razorožuje in da ji je záme žal. Nakrat vtrga list z nizke veje ter ga jame nervozno trgati. Z nadčloveško močjo se je premagala, da se ni zjokala, ker prsi so ji bile polne ihtenja.

Tudi jaz sem bil ganjen do dna duše in nadaljeval sem z navidezno težavo:

Ne čudi se vendar, da še odlašam, ker to je vendar velika krivica záme. Rekel sem si že, da ne želim ničesar več, razven tega, da bi mogel dihati ono in isto ozračje in gledati tebe. Bog vidi, da to ni preveč. To pa je tudi ves moj blagor... A ti mi ga še odjemlješ! Pomisli samo: Vsakdo more priti semkaj, razgovarjati se s teboj, gledati te — samo jaz ne — a to radi tega, ker si mi dražja nego drugim. Kaka pre-
rafinirana okrutnost usode je to! Predstavi si za trenutek moj položaj. Toda tebi je to težko, ker ti ne poznaš te puščave, ti ljubiš moža, ali pa se mamiš, govoreča, da ga ljubiš, in to je prav vse eno — toda predstavi si za minuto, da si moja, in videla boš, da je to hujše nego obsodba na smrt. Treba je tudi do

mene imeti nekoliko pomilovanja. Ali mar veš, da če me odganjaš od sebe, me ne pripravljáš le ob pogled na sebe, marveč da mi odstranjaš edini temelj življenja. Povedal sem ti že, da sem se vrnil v domovino s sklepom, da hočem delovati zanjo. Morda bi pri tem to pozabil ter si pridobil mir; morda bi s tem odkupil davnejše krivde. Evo, pravkar sem bil namenjen, spraviti v domovino očetovsko zbirko — ti pa mi naročáš, odreči se vsemu temu, vse zapustiti in oditi, kamor me oči ponesó, ter zapričeti znovič to življenje brez cilja, brez edinega solnčnega žarka! Prav! jaz pojdem! Odidem pa, ako mi črez tri dni ponoviš to naročilo, ker v tem hipu si še mislim, da še tega nisi vedela, kaj znači ta odhod záme. Sedaj veš to! Prosim te črez tri dni — nič dalje!«

Angelica si zakrije oči z rokami ter jame ponavljati:

»Oh! Bog! Bog! Bog!«

Bilo je v tem nekaj tako ganljivega, taka pri-tožba otroka nad svojo onemoglostjo, da se je tudi mene polastila velika žalost. Nastal je trenutek, da sem ji hotel pasti k nogam in privoliti v vse to, česar je želela, toda prav v tej tožbi sem zagledal napoved moje bližnje zmage, in žal mi je bilo njenega sadu.

»Čuj me!« ji rečem, »jaz bi odšel takoj, še danes! — in oddaljil bi se od tebe preko morja: evo, ko bi vedel, da ti to ni le potrebno radi tega, da ti ne bi kalil miru pogled na nesrečnega človeka, marveč tudi radi lastnega srca. Govorim ti to kot prijatelj in brat: znano mi je po teti, da si me ljubila,

ako to čustvo še živi v tebi — pa me že jutri ne bo več tukaj.«

Odkritosrčna bolest mi je narekovala te besede, ali vendar so bile past za Angelico, ker so ji mogle izvabiti iz ust priznanje ljubezni; ko bi se bilo to zgodilo — ne vem — mogoče da bi bil res odšel, toda poprej bi jo bil, — kakor je Bog v nebesih, — vzel na svoje naročje. Toda ona se je zgrozila, kakor bi se bil dotaknil neprevidno njene rane; lice ji je hipoma zagorelo od jeze in razburjenosti.

»Ne!« je zaklicala z obupnim zanosom, »to ni res! ni res! Ali že greš ali ostaneš, toda to ni res! ni res!«

Jaz pa sem iz same njene razgretosti spoznal, da to more biti res. Polastila se me je divja volja, povedati ji to z vso brutalnostjo naravnost v oči, toda med tem sem zagledal v daljavi teto, ki se je nama bližala. Angelica ni mogla nadvladati ganutja, tako da je teta, pogledavši jo, takoj vprašala:

»Kaj ti je? O čem sta se razgovarjala z Leonom?«

»Angelica,« ji odvrnem, »mi je pripovedovala, kako slabo vpliva na njeno zdravje prodaja Gluhova — in ne čudim se, da jo je to ganilo...«

Ali so moči Angelice bile že popolnoma izčrpane, ali pa je moja laž, kateri je morala molče pritrditi, prenapolnila že itak polen kelih bridkosti, dovolj bodi tega, da se je v tem hipu spustila v nevzdržljiv jok; ihtenje je pretresalo nalik krču vse njeno telo; teta jo je objela z rokami in jo stisnila k sebi kakor otroka.

»Moja Angelica!« je dejala »moja ljubezen! kako se da temu odpomoči?... Vse to je le božja volja! Meni je na peterih pristavah toča pobila ob času zadnje nevihte, pa še gospodu Hvastovskemu nisem rekla žal-besede radi tega!«

Ne vem, radi česa se mi je ta opomnja o peterih pristavah kazala kot nekaj egoističnega in tako praznega v primeri z eno solzo Angelice, da me je pograbila kar jeza do tete.

»Kaj značijo te pristave,« ji odvrnem, »njej je le za materino zdravje.«

In odšel sem z bolestjo v srcu, ker sem čutil, da zadajam bolečine ženski, katero ljubim nad vse. Zmagal sem na vsej črti, ali čutim grozno žalost, kakor bi mi v bodočnosti grozilo nekaj neznanega in strašnega.

Dné.25. majnika.

Danes je že tretji dan od najinega poslednjega razgovora. Angelica mi ni ponovila svoje zahteve, zato ostanem. Ona le malo govori z menoj, marveč presedeva dlje časa v svoji sobi, toda nalašč se me tudi ne ogiblje, ker se boji obrniti s tem náse pozornost starejših gospa. Jaz si prizadevam, kazati se ji dobrega, prijaznega, toda nikakor ne vsiljivega. Hočem, da bi se ji zdelo, da se moja ljubezen razodeva sama in da se jaz trudim, kolikor morem, da bi jo potlačil v sebi. Mora tudi vedeti, da moji občutki naraščajo vsaki hip, kar je tudi res. Ni mogoče, da bi to ne vplivalo na njo. Naj si bo kakor hoče, toda za naju obstoji že poseben svet, v katerem bivava midva sama; imava najine skupne tajnosti gledé tete

in gospe Celine. Kadar govoriva o malomarnih rečeh, kadar si prizadevava vzdržati pred ljudmi navidezno svoje nekdanje odnošaje, čutiva enako oba, da na dnū najinih duš leži nekaj drugega; imam končno besede in poglede, katere razume samo ona. Do tega je prišlo po narāvni poti — in dasi je to prišlo rajše zoper voljo, nega s privoljenjem Angelice — vendar naju to druži. Čas, privajenost od njene strani, moja strpljivost izvršujejo ostalo. Jaz izmotam iz svoje ljubezni na tisoče takih nitij, s katerimi jo omotam in katere naju bodo čimdalje močnejše družile. Ta trud bi bil prazen samo v tem slučaju, ako bi ona ljubila moža. Takrat bi zbudil v njej celo sovraštvo do sebe. Toda minulosť je za menoj in sedanjost ne pripada Kromickemu. Premišljeval sem o tem z vso močjo nepristranosti, kakor bi bil kaka tretja oseba, in zmerom prihajam do prepričanja, da ga ona ne more ljubiti. Angeličin upor, to je notranja borba duše izjemno čiste, katera ne dopušča do sebe niti misli o nezvestobi. Toda nič je ne podpira v tej borbi. Jaz se tudi ne mamim: vem, da bo ta upor dolg, in težavno bo, premagati ga. Moram biti zmerom čuječ, moram vse objeti z mislijo, iz vsega si dajati jasna poročila; moram tkati svojo mrežo, iz nitij tako tankih, da jih skoro ni moči videti. Ni mi dopuščeno nikdar pritisniti niti prezgodaj, niti premočno nijedno izmed tipk — čuvati pa se hočem tudi pomot in ne poneham dotlej, dokler ne pridobim te duše za svojega malika. Končno, ako se mi vrine v to postopanje nekaka blodnja, pa bo izvirala iz ljubezni; zato gojim upanje, da mi prinese le korist.

Dne 26. majnika.

Danes sem naznanil Sniatinskemu, da sem odločno namenjen, prepeljati očetovo zbirko v Varšavo. Storil sem to namenoma, hote, da po njem pride ta novica v uredništva časopisov, ki ne zamude pridodati mojemu namenu znak velike domovinske zasluge. Angelici se nehoté vrine primera med menoj in Kromickim, ki pa bo v moj prilog. Odposlal pa sem tudi brzojavko, naj mi čim najpoprej pošljejo posebej glavo Sassoferata.

Med zajutrekom sem povedal Angelici nalašč v navzočnosti vseh, da ji je oče zapisal to sliko v oporoki, kar jo je zbegalo, domislila si je namreč takoj, da jo je oče smatral takrat za svojo bodočo sinaho.

Res, v oporoki njeno ime ni bilo niti imenovano, bilo je navedeno samo to: »Glavo Madonne štv. ta in ta zapuščam svoji bodoči sinahi.« Toda prav radi tega sem jo hotel dati Angelici. Med tem je opomnja o tem volilu privabila v naju oba ves svet spominov. Jaz pa sem to storil tudi radi tega, da obrnem Angeličine misli v one nekdanje čase, v katerih me je ljubila in mogla z vsem mirom ljubiti. Vem, da je ostalo v njenem srcu iz one dobe tudi dokaj grenkobe in dokaj srčne žalosti do mene. Temu ne more biti drugače. Bil bi tudi izgubljen v njenem srcu brez rešitve, ko bi ne bilo one prošnje, katero sem bil zanesel k njej v poslednjem času po Sniatinskem. Toda to je ona okoliščina, ki manjša mojo krivdo. Angelica, mislé na to, si mora tudi domisliti, da sem hotel vse popraviti, da sem jo ljubil, da sem trpel, da sem se pokoril in

se pokorim še zmerom; ako sva torej sedaj oba nesrečna, da je deloma tega tudi ona kriva. Te vrste misli jo morajo vesti do tega, da mi odpusti grehe, da se zbudi v njej žalost za to minulostjo, za tem napajanjem s slikami sreče, kakoršna bi bila danes naš vsakdanji kruh, ko bi ne bilo moje krivde in njene strogosti.

Zapazil sem na njenem licu tudi sedaj, da se boji teh opojnih pojavov in da jih želi razpršiti z razgovorom o malomarnih rečeh. Teta ima sedaj glavo prenapolneno z mislimi na bližnjo dirko in s pričakovano zmago našega »Naugtyboyja« v dirki za vladno nagrado, da ne more misliti nič drugega. Angelica se je jela razgovarjati ž njo o dirki. Toda govorila je tako, samo da je nekaj rekla z veliko raztresenostjo ter vprašala tako, da ji je teta nevoljna končno dejala :

»Drago dete, že vidim, da nimaš niti najmanjšega pojma o tem, kaj je dirka.«

Jaz sem ji dejal z očmi: »Vem, da se v tem hipu hočeš samo preglušiti, in ona me je razumela tako temeljito, kakor bi bil izrekel to z besedami. In v resnici, prepričan sem, da njo najini vzajemni odnošaji tako požirajo kakor mene. Ideja ljubezni izven zakona je že vcepljena v njeno dušo, tiči v njej ter je ne zapusti niti za trenutek. Angelica mora ž njo živeti in se spoprijazniti ž njo. V takih pogojih bi se srce ženske, celo one, ki ljubi moža, moglo od njega odvrniti. Ako me Angelica ljubi vsaj nekoliko, ako ljubi najino prihodnost, pa mora biti moja. Ne morem na to misliti mirno, ker me čutilo sreče davi.

Nekje nad morskim obrežjem se nahaja pesek, ki požira ljudi in živali. Popotnik, ki stopi nanj, je

izgubljen. Časih se mi zdi, da je moja ljubezen podobna onemu pesku. Jaz vlečem vanj s seboj Angelico, pa se tudi sam čimdalje globlje vdiram vanj.

Da bi le skupno!

Dne 28. majnika.

Teta presedeva sedaj po šest do osem ur vsaki dan v Buranih, na eni svojih pristav, nahajajoči se za miljo daleč od Ploševa, kjer zapravlja čas s tem, da se navdušuje za Naughtyboja in z nadzorovanjem Angleža, Webi, ki brzda konja. Bil sem ondi včeraj eno ali poldrugo uro. »Naughty-boj« je v resnici mnogo obetajoč konj, in mogoče, da se ne pokaže preveč »naughty«*), kadar napoči čas skušnje. Toda kaj je meni to mar? Razne zadeve me kličejo v mesto, samo mili se mi, zapustiti Plošev. Gospa Celina se čuti slabejšo nego pred par dnevi. Mladi Hvast, kakor ga teta imenuje, smatra to res za preminljiv pojav, ter je le naročil, naj bi bil zmerom kdo pri bolnici in jo vedril; drugače jame revna ženska misliti znovič na izgubo ljubljenega Gluhova ter bo čimdalje huje nervozna. Jaz si prizadevam skazovati ji skoro sinovsko skrb, ker s tem si naklanjam hvaležnost Angelice in jo navajam, smatrati me za nekoga bližnjega. Ne čutim več v srcu nekdanje mržnje do gospe Celine; ona je že itak preveč n. srečna, in pri tem jaz že začenjam ljubiti vse, ki pripadajo Angelici — vse — razun enega! Danes in včeraj sem prebil nekoliko ur pri bolnici v družbi Angelice in Hvasta. Čitali smo in se razgovarjali. Gospa Celina ne spi ponoči, ker

*) ničvreden.

ji zdravnik ne da solika, po dnevu, po vsakem daljšem razgovoru, navadno trdo zaspi, iz katerega snù — posebna stvar — jo sprebudi le tišina. Radi tega mi čitamo in se razgovarjamo še nadalje. Tako je bilo tudi danes. Ako bi zdravnik ne bil navzoč, lahko bi se bil svobodno razgovarjal z Angelico.

Časopisi so pravkar prinesli novico o končnem teku pravde in razporočitvi lepe gospe Koricke. Vsa Varšava se močno zanima za to zadevo, zlasti še teta, ki je sorodnica Korickega. Jaz se hočem okoristiti z ugodno priliko ter vcepiti v dušo Angelice nekoliko takih pojmov, kakoršnih še doslej ondi ni bilo.

»Teta,« sem dejal z glasom globokega prepričanja, »nima prav, da se huduje na ravnanje gospe Koricke. Po mojem mnenju ravna ona kot pametna in poštena ženska. Človeška volja konča ondi — kjer pričenja ljubezen — celo teta se mora strinjati s tem. Ako gospa Koricka ljubi drugega, pa ji ne preostaja nič drugega nego ločiti se od moža. Vem, kaj bi rekla teta in kaj si bržkone misliš ti v tej zadevi, Angelica: misliš, da ji preostaja dolžnost — ali ni res?«

»Jaz mislim to, pa tudi ti si tega mnenja,« odvrne Angelica.

»Brezdvomno. Vprašanje je samo, na kateri strani je dolžnost gospe Koricke?«

Ne razumem dobro, radi česa je mladi zdravnik omenil v tem hipu, da ne priznava proste volje; na to je vendar začel pozorno poslušati, ker mu je uga-jala drznost mojih nazorov.

Jaz pa, vide začudenje na Angeličinem licu, sem nadaljeval:

»Kaj more biti bolj divjega in bolj protivnega naravi, kakor je to, zahtevati od nekoga, da naj bolj ljubljeno bitje žrtvuje manj ljubljenemu? Različne vere morejo obsegati najbolj nasprotujoče si nauke, a vendar imajo vse enak npravstveni nauk; zakon se mora po tem nauku opirati na ljubezen. Kaj je torej zakon?

Ali je kaj nezlomljivega in res svetega, ako je oprt ob tako podlago; ali v nasprotnem slučaju pogodba, ki nasprotuje npravstvenosti in veri, katera kot npravstvena mora biti ovržena. — Z drugimi besedami, dolžnosti ženske izvirajo iz občutkov, ne pa iz cele vrste več ali manj svečanih obredov, ki so sami na sebi zgolj dolga vrsta formalnostij. Govorim to radi tega, ker sem človek, ki bitstvo reči višje ceni nego obliko. Vem, da beseda nezvestoba zveni dokaj prestrašujoče. Toda ne mamite se, da ženska postane nezvesta šele takrat, kadar zapusti moža; ona je nezvesta — in sicer popolnoma — že v trenutku, kadar začuti, da je prenehala njena ljubezen do njega. Kaj potem sledi, to je že vprašanje njene sposobnosti do logičnega ravnanja, njenega poguma in njenega srca, katero zna ali ne zna ljubiti. Gospa Koricka je onega človeka, radi katerega se sedaj loči, ljubila še poprej, predno se je dala poročiti s sedanjim svojim možem — ter mu ni dala svoje roke zgolj vsled nesporazumljenj, marveč za to, ker je izbruh njegove ljubosumnosti smatrala za malomarnost. To je bila njena glavna napaka, toda sedaj hoče to napako popraviti, ker je spoznala, da ne sme žrtvovati ljubljene bitja za malomarno bitje — in da njeni občutki

niso na strani »konvenansa«, marveč občutkov, in to ji morejo zameriti le hipokriti, ali ljudje, ki imajo zavezane oči.« —

Bilo je v tem, kar sem govoril, toliko laži, kolikor odkritosrčnosti. Vedel sem, da se teta nikdar ne bi strinjala s to teorijo, češ, da volja konča ondi, kjer pričenja ljubezen; toda rekel sem to nalašč, da to resnico vsilim Angelici, kot nekaj, o čemur se ne dá dvomiti. Znano mi je bilo, da gospa Koricka je lahko-mišljena oseba, radi katere se ni splačalo vleči na dan težke topove načel; izmislil sem si končno zgodovino njene prve ljubezni samo radi tega, da napravim analogijo bolj podobno. Nasprotno pa sem bil odkritosrčen v tem, kar sem govoril o pravu in dolžnosti, izvirajoči iz občutkov. V drugem slučaju bi morda ne bil priznaval te teorije tako odkritosrčno, ko bi mi manj ugajala, toda človek je zmerom subjektiven, a zlasti še človek, ki je zdvojil o vseh objektivnih pravicah.

Govoril sem torej zase in bil bi bedast, ko bi bil govoril zoper sebe. Računal sem, da podajaje Angelici pojme te vrste, pospešujem sebi toliko zaželeno »evolucijo« v njeni duši, ker oni jo morejo ojačiti in dati ji odvezo v lastnih očeh. Oziraje se na njeno veliko občutljivost, sem dopuščal, da se moje cepivo prime vsaj deloma. Zares, ona me je izborno razumela, in lahko mi je bilo zapaziti, da se vsaka moja beseda dotika njenih živcev nalik tipki, dotikajoči se strune. Sorazmerno s tem, čim dalje sem govoril, tem bolj so se pojavljali na njenem licu rdeči madeži; nekaterekrat se je dotaknila vročega lica, kakor bi ga hotela ohladiti, končno, ko sem končal, je dejala:

»Vse je sicer mogoče dokazati, toda kadar človek greši, mu govori vest zmerom: slabo je slabo — in z nobeno rečjo se ne da o nasprotnem prepričati.«

Mladi Hvastovski si je moral v tem hipu gotovo domisliti, da Angelici povsem primanjkuje filozofične izobrazbe, jaz pa sem v tem prvem hipu začutil nekaj takega, kakor bi bil zadel, boreč se, z ostrino meča ob steno. Angeličin odgovor, navzlic svoji preprostosti in navzlic svoji dogmatičnosti, je naredil en sam nič iz vseh mojih dokazovanj. Kajti ako že načelo, da volja konča tam, kjer pričjenja ljubezen, podlega, dvomu, je nasprotno gotovo to, da kjer pričjenja dogma, ondi konča vsako modrovanje. Ženske sploh, zlasti še Poljakinje, se dotlej strinjajo z logiko, dokler ne postane za njih grozna. Kadar zagledajo nevarnost, se skrijejo za trdnjavo preprostega verovanja in resnic katekizma, katere more podreti le občutek, ker razum je vspričo njih preslab. To je slabost, obenem pa tudi njihova moč, ker njih mišljenje ima vsled tega manj čvrstosti od mišljenja mož, nasprotno pa more biti njih svetost v izvestnih pogojih nepremagljiva. Vrag more pripraviti do padca žensko samo v tem slučaju, ako zaneti v njej ljubezen; s pomočjo modrovanja pri njej ne opravi ničesar, ko bi izjemno tudi imel prav.

Vspričo podobnih opazk me je prevzela velika nezadovoljnost. Domislil sem si, da sleherno stavbo, ki jo postavim z veliko previdnostjo in z velikim trudom, podere Angelica z enim samim klicem: »Slabo je! vest tega ne dopušča!« In vspričo tega ostanem onemogel. Treba mi je pri tem velike previdnosti, da

je ne prestrašim z nepotrebno drznostjo predstav, katere si prizadevam vanjo vcepiti, in je ne odpahnem od sebe.

Ali vendar se ne morem odreči trudem te vrste. Oni ne igrajo — istina — nikdar poglavitne vloge v naporu prisvajanja njene duše! Zamorejo pa odigrati pomožno vlogo — ter pospešiti razvozlanje. Zaman bo ves trud samo v tem slučaju, ako me ona ne ljubi. Bila bi to grozna pomota, pa tudi takrat bi moralo nastopiti nekako razvozlanje.

Dne 29. majnika.

Danes sem dobil Angelico v obednici, stoječo na stolu pred veliko gdansko uro, v kateri se je nekaj pokvarilo. V hipu, ko je stopila na prste, hoteča vrvnati kazalca, se je zazibal stol pod njo. Imel sem samo toliko časa, da sem zakričal: »Padeš!« in ujevši jo v naročje, postavil jo na tla. Za hip sem si pritisnil na prsi to drago telo; njeni lasje so me mimogredé po-
božali in na licu sem začutil njeno toplo sapo. Vsled tega se mi je tako zavrtilo v glavi, da sem se moral prijeti stola, da nisem padel; ona je to videla. Ona ve, da jo ljubim brez zavesti. Ne morem pisati dalje.

Dne 30. majnika.

Današnji dan mi je bil zopet zastrupljen, kajti Angelica je znovič prejela pismo od Kromickega. Čul sem, kako je govorila teti, da še sam ne vé, kedaj bo mogel priti; morda v kratkem, morda šele čez dva meseca. Ne morem si niti predočiti, kako prenesem njegovo navzočnost pri Angelici. Časih se mi zdi, da je naravnost ne prenesem. Računam samo na srečen

tek okoliščin, ki more pridržati njegov prihod. Hvastovski je napovedal, da gospa Celina more vsaki hip oditi v Gastein, brž ko njene moči to dopuste. To je tako daleč od Baka, da si mislim, da se bo Kromickemu zdelo predaleč. Jaz pa pojdem tjekaj, kakor je Bog v nebesih! Kako je srečna misel Hvastovskega, kakor zame, tako tudi za gospo Celino, kateri ondotne toplice morejo za gotovo vrniti zdravje. Tudi jaz sem že utrujen in potrebujem pogorskega ozračja, ali še bolj mi je treba biti pri Angelici. Jutri odidem v Varšavo in brzopojavi upravi toplic, naj mi najme stanovanje za te gospe. Ako bi bilo že vse zasedeno, sem pripravljen kupiti celo vilo. Ko je gospa Celina govorila o težavah in skrbah, ki v slučaju odhoda padejo na Angelico, sem ji dejal: »Prepustite to, gospa, meni,« na kar, obrnivši se k Angelici, sem dodal tišje: »Pripravim vse tako, kakor za lastno mater.« Videl sem, da gospa Celina, ki čimdalje manj veruje v milijone Kromickega, se boji, da jim ne bi najel predragega stanovanja; toda v duhu sem že sklenil, pokazati jima izmišljeno pogodbo, glavno pa prevzeti stroške na-se. Naravno je, da doslej nisem niti omenil tega, da se tudi jaz odpravljam v Gastein. Sklenil sem izvesti tako spretno to zadevo, da mi teta naroči to sama — in upam, da jo privedem do tega, ker v njeni glavi ni niti najmanjšega suma.

Kar prepričan sem, da kadar jamem ugibati in premišljevati, v katero gorovje naj grem čez leto, da mi teta poreče: »Pa pojdi s tema gospema, da bo njima krajši čas.« Vem, da se Angelica tega vstraši, toda morda v nekakem tajnem kotiču svoje duše tudi raz-

veseli. Morda ji pride v glavo stih iz Kordijana : »Povsod si : nad menoj, okrog mene in v meni !« Res, moja ljubezen tvori okrog nje zaklet obroč ; ona jo obkoljuje, ji naklada dolžnosti, jo tolaži, sega ji do srca pod podobo skrbi za njo in njeno mater, pod podobo uslug, kakoršnih ni mogoče zavreči, ako noče odpreti očij matere na to, kar se godi, in shujšati njeno stanje s tem odkritjem ; prešinja jo v obliki hvaležnosti do mene in kot sočutje do velikega trpljenja ; končno ji vsilj je obilico spominov.

Od jutra do večera čuje Angelica samo hvalo o meni ; teta je kar zaverovana vame, kakor zmerom ; mladi Hvastovski, hoté pokazati svojo nepristranost, kakoršne so zmožni ljudje njegovega tabora, zagotavlja, da sem izjema v svojem »strohnelem okrožju« ; pridobil sem si celo gospo Celino. Kažem ji toliko srca, da me sedaj ljubi — rekel bi — nehote, in prepričan sem, da obžaluje v globeli srca to, da nisem Angeličin mož. Okrog Angelice je velika »sugestija« ljubezni, sklada se iz ljudij in narave.

In ti, ljubljena, ali se upreš vsem tem močem ? Kedaj prideš k meni ter mi poveš : »Ne morem več prebiti dalje ; — vzemi me, ker te ljubim !«

Varšava, dne 31. majnika.

Gospa L., pokroviteljica nekega tukajšnjih dobrodelnih društev, je prosila Klaro za drugi koncert v prospeh tega društva. Klara je prošnjo odklonila, izgovarjaje se, da ima opraviti z večjim godbenim umotvorom ter da potrebuje vso zbranost duha. V pismo pa, ki je bilo uzor uljudne odklonitve, je pridejala

tako svoto, kakoršno je dal prvi njen koncert. Lahko je razumeti, kak vtis je napravilo to njeno postopanje v Varšavi. Časopisi pišejo o njej še sedaj, povznašaje do neba umetnico in njeno velikodušnost. Naravno, premoženje njenega očeta, ki je res jako bogat, je zrastlo v njih pripovedovanju trikratno. Ne vem, odkod se je vzela v družbi vest, da se Klara hoče omožiti z menoj. Mogoče, da je dalo temu povod najino nekdanje znanje in medsebojno zaupanje, obenem pa tudi pretirane vesti o milijonih umetnice? Bil sem radi tega nekoliko zlovoljen, toda po premisleku sem sklenil, ne ugovarjati tem novicam, ker postavljajo moje odnošaje do Angelice iz kroga vsakoršne sumnje.

Ko sem bil danes na popoldanskem obisku pri Klari, se je gospa Koricka namuzala ter se mi prva približala ter v navzočnosti precejšnjega števila oseb iz godbenega sveta in iz našega varšavskega »high-lifa«, rekla glasno:

»Bratranec, kdo se v mitologiji ni mogel vpreti petju Sirene?«

»Nihče se mu ni vprl, sestričina,« ji odvrnem, »izvzemši Odiseja; pa ta se mu je vprl zgolj radi tega, ker je bil privezan k jamboru.«

»Ali ti si bil manj previden?«

Nekoliko oseb se je vgriznilo v ustnice, čakaje mojega odgovora, zato odvrnem:

»Časih tudi to nič ne pomaga. Tebi je znano najbolje, da ljubezen razvozla vse vozle.«

Gospa Koricka je navzlic svoji zaupljivosti v samo sebe postala nekoliko zbegana, jaz pa sem do-

segel eno takih zmag, o katerih pripovedujejo po salonih, izrekuje poslovico: »Naletela je kosa na kamen!«

Ali si ljudje šepetajo to, ali ne, da se hočem oženiti s Klaro, to mi je že malo mar, in radi vzrokov, ki sem jih navedel, mi je celo ljubo, da to govoré. Nisem pa pričakoval, da moj obisk pri Klari konča neprijetno radi nje same. Ko so se ljudje razšli in sem ostal sam s Sniatinskim, nam je Klara jela svirati svoj sveže sestavljen koncert, ki je bil res tako sijajen, da ga nismo mogli dovolj prehvaliti; med tem, ponovivši na našo željo konec, je Klara nakrat rekla:

»To je slovo, — kajti vse na svetu konča s slovesom.«

»Saj nas gospodična ne nameravate zapustiti?«

»Najdlje čez deset dnij moram biti v Frankfurtu,« odgovori Klara.

Tu se Sniatinski obrne k meni.

»Kaj porečeš na to ti, ki si nas v Ploševu napajal z nadejo, da gospodična ostane zmerom pri nas?«

»In ponovim še enkrat, da spomin na gospodično ostane zmerom pri nas.«

»Jaz sem to tudi tako razumela,« odvrne z navivno udanostjo Klara.

Mene pa se je polastila jeza na sebe, na Sniatinskega in na Klaro. Nisem niti dovolj slavohlepen, niti dovolj plitev, da bi me imela veseliti nad vse vsaka zmaga; zato mi je že sama misel, da je morda Klara v resnici zaljubljena vame in da goji neopravičene nadeje, bila zoprna nad vsak izraz. Vedel sem, da ona goji do mene nekake neočrtane občutke, ki bi se

v danem slučaju zamogli močno razviti, toda nisem pričakoval, da bi ta občutek smel še zaželei kaj in se česa nadejati. Nakrat mi je prišlo v glavo, da je vsa napoved odhoda bila izgovorjena samo radi tega, da poizve, kako sprejemem to novico. Sprejel sem jo torej čim najhladnejše. Taka ljubezen, kakoršno gojim do Angelice, mora človeka učiti sočutja, med tem pa me otožnost Klare in njena napoved odhoda ni gnila, marveč se mi zdela kot nekaka drzna terjatev in razžaljenje.

Radi česa? Vendar ne iz kakih rodbinskih obzir. Močno sem oddaljen od podobne vrste nazorov. V tem hipu si nisem znal tega pojasniti, vendar sedaj si tolmačim to čudno prikazen z mojo pristojnostjo do Angelice, ki je tako brezobzirna in izjemna, da se mi dozdeva, da vsaka ženska, ki zahteva od mene bodisi le eden vtripljaj mojega srca, sega s tem po Angelčini lastnini. To pojasnilo mi zadostuje.

Brezdvomno se poslovim od Klare jako prisrčno, kadar bo že sedela v vagonu, toda ta prezgodnja napoved odhoda me je napolnila z neokusom! Le Angelica bi bržkone smela hoditi brez kazni po mojih živcih. Nikdar nisem zrl na Klaro tako nenaklonjeno in tako kritično, kakor v tem trenutku. Sedaj sem prvič zapazil, da izobilje njenih oblik, njena svetla polt, njeni črni lasje, višnjevkaste, nekoliko preveč izbuljene oči in usta, rdeča kakor višnja, z eno besedo, da te vsa njena lepota spominja neokusnih slik, predstavljajočih huriske po haremi, ali, kar je še huje »oel-drukov«, ki jih zagledaš v hotelih druge vrste. Šel sem od nje jako slabe volje in se napotil narav-

nost v knjigarno, v kateri sem hotel izbrati nekoliko knjig za Angelico.

Že ves teden premišlujem, kaj naj ji dam čitati? Nisem hotel opustiti tudi tega sredstva, vendar pa mu ne pripisujem velikega uspeha, ker deluje jako počasi. Pri tem sem zapazil, da je našim ženskam, ki imajo neprimerno bujnejšo domišljijo nego čut, knjiga zmerom nekaj neistinitega. Ako tudi naleti na jako občutljivo bitje, vstvari v najboljšem slučaju v njeni glavi nekaj odtrgan, breztelesen svet, ki nima niti najmanjše zveze s praktičnim življenjem. Prav nobeni od naših žensk ne pride v glavo, da bi se pojmi, zajeti iz knjig, mogli prilagoditi osobnemu postopanju. Prepričan sem, ko bi si nekak velik in sloveč pisatelj prizadeval dokazati Angelici, da je na primer čistost misli in duše v ženski ne le nepotrebna, marveč s stališča nravstvenosti naravnost vredna graje in, kar je še več — ko bi ji to po nekakem čudežu dokazal, pa bi Angelica sodila, da se to načelo more prilagoditi vsemu svetu, izvzemši njeno osebo.

Največ se morem nadejati, da čitanje primernih knjig seznani Angelico z neke vrste liberalizmom občutkov in mislij. Pravzaprav si tudi ne želim ničesar več.

Ljubeč jo z vso dušo, želim, naj bi vstrezala mojim občutkom, iščem potov do tega, ne opustim nobenega sredstva — in to je vse. Jaz, ki si ne lažem nikdar, si pravim odkritosrčno: želim pripraviti Angelico tako daleč, da meni na ljubo zapusti moža, toda nočem je niti pokvariti niti omadeževati. Naj mi nihče ne reče, da eno izključuje drugo, in da je to sofizem;

jaz že itak nosim v sebi skeptičnega vruga, ki me nadleguje in mi pravi vsaki hip: »Vstvarjaš teorijo zá-se; pot nesvestobe je pot popačenosti; ko bi ti bilo ugodno, vstvarjal bi nasprotno teorije.« Koliko muke tiči v tem! Toda evo, kaj odgovarjam temu vrugu: »O nasprotnih teorijah bi mogel isto tako dvomiti; izmišljujem si, kar se dá izmisliti v ohrambo moje ljubezni — ker to je moje naravno právo. Druga, še večja naravna pravica je ljubezen. Počutki so plitki in vsakdanji, ali pa vzvišeni in nevsakdanji. Ženska, ki gre za glasom velikih počutkov, ne pride nikdar ob plemenitost duše, najsi bi bila tudi omožena. Tako veliko, izjemno ljubezen želim pravzaprav vzbuditi v srcu Angelice, in radi tega morem reči, da je nočem pokvariti ali omadeževati.

Končno te notranje razprave ne privedejo do ničesar. Ko bi tudi ne imel najmanjšega dvoma, da ravnám slabo, ko bi tudi ne znal zmagovito odgovoriti svojemu Hohliku, ne nehal bi radi tega ljubiti in šel bi zmerom za večjo močjo, to je postopal bi tako, kakor mi velevalo živi občutki, ne pa odtrgano modrovanje.

Toda prava nesreča analizajočih in preanalizovanih sočasnih ljudij je ta, da ker ne verujejo v posledico analize, imajo obenem nepremagljivo razvado, raziskovati vse, kar se v njih godi. Tako je tudi z menoj. Že dalje časa me muči vprašanje, na kak način prihaja to, da jaz, čegar bitje je postalo žrtev občutkov, morem biti tako čuječ, znam izmišljati vsakoršna sredstva, ki me imajo privedi k cilju, dajati si taka

poročila o njih, kakor bi to delal povsem hladnokrvno, ali kakor bi delal to záme kdo drugi.

Evo, kaj morem odgovoriti v tem oziru. Pred vsem drugim sedanji človek si ohranjuje zmerom kak kos duše, kateri mu služi za opazovanje ostalega. Vrhu tega vsa ta premetenost občutkov, polna razmišljanja, preračunjenja, celo zaséd, navidezno hladna, stoji prav v preprostih odnošajih do topline teh občutkov. Čim bolj so vroči, tem bolj jih hladni razum sili k trudapolnemu delu. Kajti, ponavljam še enkrat, da si ljubezen napačno predstavljajo z zavezanimi očmi. Ona ne potlači razuma prav tako, kakor ne potlači vtripanja srca ali dihanja — ona si ga zgolj podjarmi. Razum je takrat njen prvi svetovalec in orodje podjarmljenja; z drugimi besedami, postane Agripa cesarja Avgusta. Drži vse moči na nogah, pridobiva zmage, končno zida — ne Panteon, kakor zgodovinski Agripa — marveč Monoteon, v katerem služi na kolenih edinemu božanstvu cesarja. V tem mikroskozmu, kakoršen je človek, je vloga razuma celo večja, nego vloga hetmana; on namreč odbija v neskončnost zavest vsega in samega sebe, kakor zbirka primerno razstavljenih zrcal odbija kak predmet v brezskončnost.

Dne 1. rožnika.

Včeraj sem prejel novico iz Gasteina. Stanovanje za gospo Celino in Angelico je že najeto. Takoj sem ju obvestil o tem obenem s celo kopico povestij George Sanda in Balzaca. Danes je nedelja, prvi dan dirke. Teta je dospela iz Ploševa ter se je nastanila pri meni. Očividno je bila na dirki ter je popolnoma

zaverovana vanjo. Toda naša konja: »Naughty« in »Aurora«, ki se že dva dni obenem z Webom in »džokejem« Džakom Goose nahajata v mojem hlevu, bosta dirjala šele v četrtek, torej se je za ta prvi dan pobrinila teta le platonično. Nasprotno pa mi je težavno, opisati to, kar se godi pri nas. Naš hlev se je spremenil v pravo trdnjavo. Teti se zdi, da »džokeji« drugih konjerejcev kar trepetajo pri samem spominu na »Naughtyboja« in da so pripravljeni poslužiti se vseh sredstev, samo da ga storé nesposobnega za dirjanje, radi česar vidi v vsakem barantaču s pomarančami, ali lajnarju, preoblečenega sovražnika, ki se hoče priplaziti s slabim namenom na naše dvorišče. Vrtar pri durih in domači čuvaj sta dobila najstrožje naročilo, naj skrbno pazita na vsakega prišleca. Vežbalec Web, pravi Anglež, ostaja hladnokrven, toda nesrečni Džak Goose, ki je doma v Burjanih in čegar ime je dobeseden prevod iz poljskega Jakob Gonsior, je ves iz sebe; teta namreč neprestano krega njega in dva druga hlevarja, ki sta isto tako dospela iz Burjan. Ves čas je tudi prebila pri »Naughtyboju«, da sem jo komaj časih videl, in pred odhodom mi je povedala prijetno novico: gospa Celina, ki se čuti znovič nekoliko krepkejšo, je sklenila, da ima biti Angelica v četrtek navzoča na dirki. Domišljam si, da si je gospa Celina domislila, da bo to teti ljubo; v ostalem ona lahko prebije eden dan pod varstvom služabnic in zdravnika. Angelica pa, ki sedi kakor vzdignjena v Ploševu, potrebuje res nekoliko vedrila. Tudi záme je to velika radost. Že sama misel, da se bo ona nahajala pod mojo streho, ima záme čuden čar. V tej hiši je pričela

moja ljubezen, ali mogoče, da je tudi njeno srce zatripalo živejše záme prvič prav tukaj, po oni večerni zabavi, ki jo je teta záme priredila. Vse tukaj jo bo spominjalo na ta večer.

Dné 2. rožnika.

Prav, da nisem še naročil prenarediti dvorano v muzej. Prišlo mi je v glavo, povabiti po dirki Angelici nekoliko dragih oseb na obed. Na ta način jo pridržim za par ur dlje pod svojo streho — ona pa vé, da bo ta obed radi nje, njej na čast.

Dné 3. rožnika.

Nakupil sem celo morje cvetic; zapovedal sem ozaljšati ž njimi stopnice in dve dvorani. Soba Angelice je ostala povsem taka, kakoršna je bila ob času, ko je stanovala v njej. Mislim, da te gospe dosepejo danes zgodaj in da se Angelica hoče v njej preobleči za dirko; zato sem naročil, postaviti ondi veliko zrcalo in prirediti vso žensko toaleto. Angelica zapazi povsod dokaze moje skrbi, spomina in občutkov. Šele sedaj, ko pišem to, opažam, koliko se počutim bolje, ako se s čim ukvarjam, ko me nekako unanje delovanje izpuli iz blodnega kroga refleksij in premišljevanj nad samim seboj. Slutim, da zabijanje žrebljev v steno, na katerih imajo viseti slike v bodočem muzeju, bi bilo več vredno nego to notranje ovijanje ene misli okrog druge. Čemu ne morem biti povsem prost človek! Ko bi bil znal, biti tak ob svojem času, bi bil danes najsrečnejši človek na svetu.

Dné 4. rožnika.

Danes sem odšel z vabilom k Sniatinskim in še k nekaterim drugim osebam. Sniatinski je soglasno z mojo željo spustil že na štiri vetrove sveta novico, da hočem prepeljati očetovo zbirko v Varšavo, in name-ravam tu osnovati občinstvu pristopen muzej. Sedaj sem junak dneva. Vsi časopisi pišejo o tem, daje ob tej priliki primerne lekcije premožnim ljudem, »ki za-pravljajo čas in denar za mejo,« itd. Že tako mi je znan njihov slog in način pisanja, da sem vedel že naprej, kaj napišejo, pričenši z vsebino in končavši s takimi frazami, kakor »noblesse oblige« itd. Toda vse to mi je le na roko. Nabral sem celo gromado časo-pisov, da jih pokažem teti in Angelici.

Dné 5. rožnika.

Dirka se je pospešila za eden dan radi jutriš-nega praznika. Angelica in teta sta dospeli danes rano v družbi sobarice in celega kupa škatljic, napolnjenih s toaleti, pripravljeno za dirko. Prvi pogled na An-gelico me je kar ganil in prestrašil. Videl sem, da je močno shujšala; njeno lice je obledelo ter izgubilo svojo nekdanjo toplo barvo, postalo nekako majhno ter je bilo na njem nekaj meglenega, kar me je spo-minjalo kipov Puvisa de Chavannes. Teta in njena mati ne vidita tega, ker so zmerom skupaj, toda meni se je po nekoliko dnevih odsotnosti od Ploševa poka-zala ta razlika dovolj razločno. Polašča se me kes in prisrčna žalost. Očividno je, da vsega tega vzrok je razprtija in notranja borba v njenem srcu. Ko bi jo hotela odločiti, ko bi hotela iti za glasom tega srca,

katero je moje, stoterokrat moje in katero govori záme — pa bi končal njen nemir in pričela sreča.

Jaz se vgrezam čimdalje globlje v svoj požirajoč pesek. Zdi se mi vendar, da poznam vsako podrobnost, vsako najmanjšo črto na Angeličinem licu in da si jo predstavljam, kadar je ne vidim, kakor bi stala živa pred menoj, ali vendar vsakokrat, črez nekoliko dni ločitve, odkrijem na njej nekako novo mičnost ter najdem novo dopadajenje. Ne znam niti izpovedati, do kake stopinje me ona estetično uzadovoljuje, kako globoko čutim, da je to moj rod, moja lepota, moja ženska. To čutilo mi daje nekako na pol mistično, na pol do prirodne hipoteze zbližano vero, da jo je narava odločila zá-me. Tudi sedaj, ko sem zaslišal zopet kočije na dvorišču ter stekel navzdol, hoté pozdraviti te gospe, sem začutil prav isti vtis, katerega bi nazval izročitev v oblast njene mičnosti, in se mi je istinitost zdela popolnejša nego je bila slika, ki sem jo nosil v duši.

Angelica je imela na sebi lahek popotni plašček iz presne svile; njen klobuk je obdajal sivkast »šal«, zavezan na angleški način pod brado; iz tega sivkastega okvirja se je smehljalo njeno zalo, drago ličice, ki je bilo zmerom rajše podobno dekličjemu nego licu omožene ženske. Pozdravila me je nenavadno veselo in pristrčno; očitvidno jo je zgodnji sprehod in pričakovanje zabave spravilo v dobro voljo. Mene je to veselilo, ker sem si mislil, da jo veseli, da me zopet vidi in da se ji Plošev brez mene zdi pust in dolgočasen. Kot gostoljuben gospodar sem podal eno roko teti, drugo Angelici, v kateri hoji nas široke

stopnjice niso ovirale, ter sem ju pospremil kvišku. Pri pogledu na s cvetkami sijajno ozaljšane stopnjice, se me je polastilo veliko začudenje, jaz pa sem dejal:

»To je moje iznenadenje...«

Tu sem stisnil nekoliko roko Angelici, toda tako lahko, da je mogla to smatrati le za slučajni in neradovoljni stisk, na to sem se obrnil k teti:

»Priredil sem obed v počestčenje zmage rodbine Ploševskih.«

Teto je močno ganil moj namen. Oh, ko bi bila vedela, kako malo mi je bil mar v tem hipu »Naughty-boj« in vse zmage, kakoršne so mogli pridobiti konji Ploševskih na dirkah cele Evrope! Angelica je nasprotno očividno uganila, kaj si ima misliti o mojih naklepih; bila pa je vendar tako dobre volje, da se je, ko me je pogledala mimogrede, vgriznila v nasmehu v ustnice.

Jaz sem malone zgubil glavo. Zdelo se mi je, da vidim v Angelici odsev nekakega veselega koketstva, katerega v njej doslej ni bilo. Ni mogoče, sem si mislil, da ona ne bi imela nekoliko samoljubja, da ji niti trohico ne bi ugajalo to, da vse, kar delam, delam radi nje in po njej.

Med tem si je teta stresla prah s plašča, ter šla ogledat si »Naughty-boja« in »Auroro«, jaz pa sem podal Angelici listino na obed povabljenih oseb ter dejal:

»Prizadeval sem si izbrati samo tebi drage ljudi, toda ako zapoveš, naj še koga povabim, pa mu takoj dopošljem povabilo, ali pa ga grem sam vabit.«

»Pokaži to teti,« mi odvrne Angelica, »naj teta izbere.«

»Ne. Teta bo sedela na prvem sedežu, in mi bomo prihajali k njej z voščili, ali s sožaljenjem; ulogo gosposdinje v tej hiši pa sem odločil tebi.«

Angelica je nekoliko zardela in, hoté obrniti razgovor drugam, je dejala :

»Dragi Leon, ali pa ta »Naughty-boj« tudi zmaga, ker teta tako računa na to in ji je za to toliko mar?«

»Jaz sem že zmagal, ker imam takega gosta, kakor je ta stvarica, ki sedi pred menoj.«

»Ti se šališ, ali jaz se res bojim.«

»Teta, vidiš,« ji odvrnem resno, »bo celo v slučaju, ako izgubi, imela veliko tolažbo. Moja zbirka bo v nekoliko tednih tukaj v Varšavi, in to je že večletna njena želja. Že očetu je prigovarjala na vso moč, naj jo prenese semkaj. Vsi časopisi že pišejo o tem — in težavno mi je izpovedati, koliko pohvale sem prečital o sebi.«

Njeno drago ličice se je hipoma razjasnilo.

»Pokaži, prečitaj !« je dejala

Kar mikalo me je poljubiti ji roke za ta zasvit radosti. Bil je to zame nov dokaz. Ko bi ji ne bilo nič do mene, ne veselila bi jo ta moja pohvala toliko.

»Ne,« ji odvrnem, »prečitam to, kadar se teta vrne, ali bolje, poprosim jo, naj to prečita sama, jaz pa se skrijem ob tem času za-te, ker bom videti bedast, nočem pa, da bi ti videla moj bedast obraz.«

»Radi česa meniš imeti bedast obraz?«

»Radi tega, ker vse to ni moja zasluga, marveč tvoja. Ta pohvala pripada tebi. Ne vem, kaj bi dal,

ko bi mogel povedati gospodom časnikarjem: »Ako smatrate to za tako veliko reč, pojdite trumoma v Plošev, in ondi se zgrudite k nogam neki osebi...«

»Leon! Leon!« mi seže v besedo Angelica.

»Tiho, drobna stvarica, tudi jaz to storim in ne vstanem poprej, dokler ne priznaš, da je to tvoj vpliv.«

Angelica sama ni vedela, kaj ima odgovoriti. Moje besede so bile res govorica do ušes zaljubljenega človeka, toda ta svoboden, šaljiv in veseli ton je vstvarjal razpoloženje posebne vrste, vspricho katerega je tragično razumevanje tega, kar sem govoril, bilo naravnost nemogoče.

Jaz pa sem bil vesel tega novega načina, ker sem videl, da s pomočjo tega bo mogoče mnogo izpovedati ter izvabiti mnogo priznanj.

Nehoté pa ga zlorabiti, niti prenatezati sem jel v tem hipu govoriti resno o premembah, ki jih name ravam napraviti v hiši.

»Vse nadstropje sem odločil za umeščenje zbirke,« sem dejal, »z izjemo te edine sobe, v kateri si bivala preteklo zimo. Ta ostane, kakor je bila. Le nekoliko sem jo dal ozalšati za tvoj prihod.«

Po teh besedah jo pospremim k vratom. Angelica je obstala pri durih ter se ni mogla ubraniti klika:

»Oh! kake cvetice!«

Jaz pa ji odvrnem potihoma.

»Ti sama si cvetka, najlepša na svetu...«

Na to sem dodal resno:

»Ti, Angelica, mi boš vendar verjela, ako ti povem, da hočem nekoč tukaj umreti.«

Oh! koliko odkritosrčnosti je tičalo v tem, kar sem povedal. Angeličino lice se je prevleklo z neko meglo; njena radost je ugasnila. Videl sem, da so jo moje besede zelo ganile, njo gane vsakteri istiniti krik srca. Kakor bi trenil, so ji glava, roke in prsi strepetale kakor od neke tuje moči, ki je stala za njo in jo potisnila k meni. Toda ona se ji je to pot še uprla. Za trenutek je stala pred menoj z očmi, pokritimi s trepalnicami, končno je dejala z neko otožno resnobo:

»Dovoli mi, da se počutim s teboj dobro. Ne spravljam me v žalost.«

»Prav, Angelica,« ji odvrnem, »pogodba je sklenjena; tu je moja roka!«

In podal sem ji roko. Angelica mi jo je stisnila tako močno, kakor bi hotela s tem povedati vse, kar je zabranila povedati ustom. To mi je nagradilo tisočkratno vse besede in me vpijanilo tako, da sem se komaj vzdržal na nogah. Prvič po svoji vrnitvi sem čutil razločno, da sprejemam v svojo last to bitje obenem z njeno dušo in telesom. Bil je to vtis sreče, tako neizmerne, da se je spojil ž njim nekak strah. Pred menoj se je odpiral nov, nepoznan svet. Od tega časa sem prepričan, da njen upor je le vprašanje časa in mojega poguma.

Teta se je vrnila iz hleva kaj židane volje; njen strah za zdravje »Naughty-boja« ni bil opravičen. Vežbalec Web je na vsa tetina vprašanja našel samo en odgovor: »All right«. Džak Goose je poln nadeje. Stopili smo k oknu, da vidimo, kako bodo bodočega

zmagovalca vodili iz hleva; približal se je namreč trenutek, ko bi imel oditi na Mohotovsko polje in ondi capotati v krog, čakaje, da pride vrsta nanj. Res, čez nekoliko minut smo zagledali, kako sta ga dva hlevarja pripeljala na dvorišče, toda naše oči se niso mogle kmalu nasititi z lepoto njegovih oblik; bil je namreč tak, kakor bi ga povil. Samo skozi luknje, izdolbene v kučmo, je bilo mōči videti velike, nežne oči; izpod spodnjega roba pa so štrlele njegove prožnate noge, o katerih se ti je zdelo, da so skovane iz jekla. Za njim je korakal Web, potem naš domačin, mali Anglež, Džak Goose, z novo suknjo, ki je pokrivala jopič in džokejske škornje. Pa sem mu zaklical skozi odprto okno na pot:

»A ne daj se ondi, Kuba!«

»On pa je snel kučmo in, pokazavši ž njo »Naughty-boja«, odvrnil veselo z najčistejšim, ne londonskim, marveč burjanskim priglasom:

»Videli ga boste, prosim gospod grof, toda samo njegov zadek!«

Sedli smo k zajutreku, kateri smo povžili zelo hitro, vsekakor pa je teta našla dovolj časa, da je pri črni kavi prečitala to, kar pišejo časniki o prevožnji očetove zbirke v Varšavo. Čudna stvar, kako so ženske občutljive na vso javno pohvalo bližnjih jim mož! Teta je kar zacvetela od veselja ter bila naravnost neocenjena, ko je, pretrgujé vsaki hip čitanje, pokukala pozorno skozi naočnike po meni in Angelici — ter sedajpasedaj spregovorila z dogmatičnim glasom.

»Nič niso pretirali! Zmerom je bil tak!«

Jaz sem samo hvalil Boga, da ni bilo pri tem kekega moža skeptika; v takem slučaju bi bil v resnici imel bedast obraz.

Napočil je trenutek, ko so se jele oblačiti gospé. Pri odhodu je teta naredila kolikor mogoče najmalomarnejši obraz ter rekla:

»Moram hiteti, kajti obljubila sem mladi Zavilovski, da jo vzamem na dirko s seboj. Imela bi oditi z očetom, toda pred par dnevi ga je napadel protin.«

Po teh besedah je odšla, midva z Angelico sva pogledala drug drugega; v kotičkih njenih usten se je zazibal smeh, jaz pa sem rekel:

»Angelica, nova snubitev!«

Ona pa je položila prst na usta, kakor bi me svarila, da preglasno govorim, ter izginila v svoji sobi, toda črez trenutek se njena zala glaviča znovič po kaže skozi duri.

»Spomnila sem se, da gospodične Hilstove nisi povabil!« je dejala.

»Nisem je povabil.«

»Zakaj ne?«

»Ker jo ljubim skrivaj,« ji odvrnem smejaje se.

»Ne; čemu je nisi povabil?«

»Ako hočeš, pa se to še zgodi.«

»Kakor sam hočeš,« mi odvrne ter se umakne nazaj.

Jaz pa nisem hotel vabiti gospodične Hilstove.

Uro pozneje smo odšli v belvederski drevored. Angelica je imela na sebi rumenkasto krilo, ozalšano s čipkami. Tako sem se bil priučil, povedati ji z očmi vse, da je čitala v njih razločno moj ponos; spoznal

sem to z njenega lica, ki je bilo na pol plamteče, na pol pa pokrito s skrbjo. Potoma smo se vstavili pred vilo Zavilovskih, komaj sem imel čas pozvoniti, že so se duri odprle in gospodična Helena, opravljena v sivo-srebrno suknjo, je stala, ali bolje stekla mimo mene v vsem svojem veličanstvu ter mi komaj poki-mala z glavo. To je bolj odurna nego lepa belolaska, s hladnimi, bledo-višnjevkastimi očmi in z licem brez smeha.

Slovi za vzor »distinkcije«, s čemur bi se kaj rad strinjal, ko bi distinkcija označevala to, kar označuje okornost. Njeno občevanje z menoj je takisto hladno, kakor njene oči, in celo preveč hladno, da bi moglo biti odkritosrčno. To je preprosto način, naperjen na razdraženje mojega samoljubja, — toda naperjen bedasto, ker me le dolgočasi, ne pa draži, in temu načinu na hvalo se ukvarjam z gospodično Zavilovsko zgolj toliko, kolikor zahteva uljudnost.

Vendar danes sem se ukvarjal ž njo nekoliko več; imela bi namreč odigrati vlogo varstvenega kondukterja, to je vleči náse radovednost in odvracati vpliv, kakoršnega bi pogled na Angelico, sedečo z menoj v eni kočiji, mogel imeti med ljudmi. Brez odloga smo odšli dalje, toda polagoma, vreme je bilo namreč lepo, in množica oseb je odrinila na dirko, tako da konca kočij ni bilo mogoče dogledati.

Pred seboj in za seboj sem videl celo reko solnčnikov, kar je bilo v resnici lepo; njih barve so se namreč močno lesketale na solneu, pred njimi pa so nastajale barvaste sence, izpod katerih so kukale ženske glave z nežnimi in dovršenimi črtami. Sorazmerno mnogo je

bilo krasnih lic, toda nedostajalo jim je čuta; nisem ga zapazil niti pri teh gospeh iz finančnega sveta, katere v ostalem kakor dokaj drugih rečij, tako tudi čut, kažejo v večji meri nego ga imajo v resnici. Toda te odprte kočije, tupatam karakteristična uprega, prevažna svetla toaleta, ki je spreminjala svojo barvo v tem zelenju dreves — končno to nakopičenje odličnih ljudij in odličnih konj, je dajalo temu pohodu visoko civilizirano, a pri tem dokaj slikovito lice. Veselilo me je, da je Angelico to gibanje in ta gnječa očitvidno zabavala in ji delala prijetnost. Odgovarjaje na moje opazke, me je pogledovala z odkrito hvaležnostjo, kakor bi ji bil jaz pripravil to vedrilo. Sede njej naproti, sem jo mogel svobodno ogledovati; pogosteje pa sem se obračal h gospodični Zavilovski, od katere je neprestano dihal hlad, kakor od steklenice »frapirane« vode in katera me je jela preprosto zabavati; zdelo se je namreč, da ako odgovarja na moja vprašanja ter se strinja z mojo družbo, da dela to zgolj vsled svoje dobre vzgoje in vsled visoke društvene prijaznosti. Postal sem za njo dvorjan, toda z neko senco dobrega humorja, katera jo je naposled jela dražiti. Končno smo dospeli na Mokotovsko polje. Za tetino kočijo so prihranili prazen prostor pri odru — in takoj so razni moji znanci, s kartami na klobukih, prišli pozdravit jo ter občudovat brhko in dokaj obetajočo postavo »Naughty-boja«. Eden najznamenitejših konjerejcev je dejal teti, da je konj jako lep, toda morda ni zadostno izvežban; ker pa je po noči deževalo, zemlja pa je mehka ima tako močan konj, kakor je »Naughty-boj«, vse nadeje na zmago za seboj.

Zdelo se mi je, da je to govoril z ironijo, in nekoliko sem se vznemiril, ker poraz »Naughty-boja« bi bil pokvaril ves dan teti in neposredno tudi meni — kajti njena slaba volja bi nam spridila zabavo. Med tem sem šel naprej ob vozovih, ogleduje potoma polje in iskaje znancev. Povsod je bilo polno ljudij; oder se je videl kakor tesno skupaj zbita gruča, na kateri so ženska krila tvorila iskreče madeže. Vsa ograja je bila objeta z velikim krogom gledalcev. Pa tudi mestno obzidje je bilo polno radovednih gledalcev. Na obeh straneh odra sta se razprostirali kakor dvoje kril dve neskončni vrsti kočij, od katerih je bila vsaka, posamezno vzeta, kot jerbas napolnen s cveticami.

Za kakih sto korakov od odra sem zagledal v kočiji svadljivi nosek in rožnato lice gospe Sniatinske. Ko sem se ji približal, mi je povedala, da je njen mož šel iskat gospodično Hilstovo, na kar me je v eni sapi vprašala: Kako se počuti teta in gospa Celina? ali je Angelica navzoča na dirki? na kak način ti gospe odideta v Gastein, ko pa gospa Celina ne more vstati? ali zmaga »Naughty-boj«? Kaj bo, ako ne zmaga, in koliko oseb pride k meni na obed? Stojé med tem časom poleg kočije, sem zapazil, da ima izjemno milino v izrazu očíj in kaj lepe noge, toda hote odgovoriti na vprašanja enako naglo, kakor so mi bila stavljena, bi moral imeti bržkone, kakor pravi Šekspirjeva Rozalina, usta Gargantne. Odgovorivši ji površno na vse in poprosivši jo, naj po dirki gresta oba z možem naravnost k meni, sem šel po sledu Sniatinskega iskat Klaro; mislil sem namreč, da je to prilično, če se približam njeni kočiji. Po-

kazalo se je, da stoji ne daleč od tetine. Klara je bila nalik griču, pokritemu s heliotropami. Našel sem jo obkoljeno od umetnikov in »melomanov«, razgovarjajočo se ž njimi veselo. Pri pogledu na-me se je nekoliko zamračila ter me sprejela z neko malomarnostjo, toda tako, katera čaka samo na nekako toplejšo, prijazno besedo, da se potem spremeni v veliko prisrčnost. Jaz sem ostal vendar hladen; po četrtnem takisto uljudnem, kakor ceremonijalnem razgovoru sem šel dalje in, spregovorivši potoma par besed z drugimi znanci, sem se vrnil k naši kočiji, kajti med tem časom se je izvršilo dvoje prvih tekmovanj, in prišla je vrsta na »Naughty-boja«.

Pogledal sem teto: izraz njenega lica je bil svečan; bilo je videti, da si prizadeva, ohraniti hladno kri. Zato pa se je na Angeličinem licu razločno odbijal nemir. Pričakovali smo dovolj dolgo, predno so se prikazali konji, ki so se pri tehtnici mudili nenavadno dolgo. Med tem je pritekel Sniatinski, mahaje že od daleč s svojimi dolgimi rokami in kazaje listke, kupljene v »totalizatorju«.

»Stavil sem milijone za Naughty-boja,« je zaklical; »ako me izda, vknjižim se na zemljišče Ploševa.«

»Upam,« prične govoriti dostojanstveno teta, »da vi...«

Toda ni končala, ker v tem hipu so nad temno gručo ljudij, zbranih okrog odra, zacveteli raznobarvni džokejski jopiči. Gnali so konje na tir. Nekaterih njih, dospevši na odprto plan, so se spustili takoj v dir proti onemu mestu, kjer bi imela dirka pričeti; drugi

so šli s počasnimi mirnimi koraki. Po dovršenem trenju so jezdec predirjali mimo poleg nas nakopičene gručice in sicer ne prehitro, ker dirjanje bi imelo biti dvojno, zato so morali štediti moči svojih konj. Toda že na drugem ovinku se je vrsta raztegnila v verigo. To je napravilo tak vtis, kakor bi veter razpihal kopicico cvetličjih peresc ob cesti. Spredaj je dirjal jezdec v beli opravi; za njim drugi v višnjevskasti opravi s kučmo in rdečimi rokavi; za njima dva obenem, eden ves rdeč, drugi takisto rdeč in žolt; — naš Kuba v obleki pomarančne barve je zavzemal predzadnje mesto ter imel tesno za seboj jezdeca, oblečenega v belo-višnjevskasto opravo. Vendar ta red se ni vzdržal dolgo. Ko so dirjalci dospeli do nasproti ležečega roba kroga, je na vozovih nastalo gibanje; radovednejše gospe so se jele vspenjati na naslanjače kočij, da ne bi prezrle nobenega prizora dirke: njih vzgled je posnemala tudi teta, ki očitno ni mogla dalje mirno sedeti.

Angelica je odstopila svoj prostor gospodični Zavelovski, katera je po kratkih ceremonijah stala poleg tete, jaz pa sem postavil Angelico na prednji sedež; ker pa pred seboj ni imela opore, sem jo, stojčč poleg nje, držal za roko. Priznam, da sem v tem hipu mislil manj na dirko nego na to, da ta nežna ljubljena roka počiva v moji roki in se ne umakne. Tetin hrbet mi je nekoliko zakrival razgled — toda povspevši se na prste sem premeril s pogledom ves prostor in jezdece, bližajoče se k obratu na drugi strani ravani. Ker so bili že daleč, so bili podobni nekakim svetlobarvastim govnarjem, ki leté po ozračju.

Dirjanje v tej daljavi se je kazalo počasno, a gibanje prednjih in zadnjih konjskih nog je imelo v sebi nekaj mehaničnega. Vsa ta barvo spreminjajoča kača pa je navzlic navidezni počasnosti puščala širok prostor za seboj. Red jezdecev se je bil že znovič spremenil. Spredaj je dirjal še zmerom beli jezdec, za njim rdeč, naš Kuba je zavzemal že tretji prostor. Drugi so ostali daleč zadej in prostor, ki jih je ločil od prednjih, je naraščal vsaki hip. Bilo je očitvidno, da Naughty-boj ni bil najslabši konj. Za trenutek so mi izginili izpred očíj, toda zagledal sem jih znovič, ko so dospeli blizu nas. Rdeči jezdec je že dohiteval belega — toda naš Kuba je bil še bliže od obeh. Sedaj sem videl, da beli konj mora omagati, ker je imel boka že tako mokra in leskeča se, kakor bi ga polil z vodo. Rdeč jezdec je bil zelo grozen, vsekakor pa sem si domislil, da v najslabšem slučaju dobi »Naughty-boj« drugo nagrado in da poraz ne bo popoln. Obodril me je pa tudi to, da je šel tako hladnokrvno, prestavljal noge tako mirno in umerjeno, kakor bi opravljal kako vsakdanje delo. Zanimanje gledalcev je naraščalo vsak trenutek.

»Ali je »Naughty-boj« izgubil?« me je vprašala potihoma Angelica, vidé, v kakem redu so konji dirjali mimo odra.

»Ne, predraga! Morajo napraviti še eden kolo-bar,« ji odvrnem, stiskaje lahko njeno roko.

Ali ona mi je znovič ni odtegnila. Res, da je vso njeno pozornost obrnila nase dirka. V trenutku, ko so se konji prikazali izza kosa ceste, ki nam ga je zakrival oder, je bil Kuba že drugi v vrsti, konj be-

lega jezdeca je omagal tako, da so celo oni trije zaostali jezdeci jeli ga dohajati. Bilo je že očitno, da se bo tekmovanje vršilo le med rdečim in pomarančevo-črnim jezdecem. Kuba se je še bolj približal rdečemu in tako ločena za kakih pet ali šest konj daljave sta predirjala znaten kos polja. Nakrat pa je šepet na odru naznanil, da se godi nekaj nenavadnega. Pogledam: Kuba je odločno dohajal svojega nasprotnika. Šum na odru se je spremenil v trušč. Angelico je prevzela zabava tako močno, da je jela sedaj sama nervozno stiskati mojo roko, vprašaje me vsaki hip: »Kaj je tam? Kaj je tam?« Jezdeca sta bila na levi strani polja. Rdeči jezdec je s pomočjo nekoliko udarcev z bičem šinil zopet naprej, toda »Naughty-boj« ga je skoro dosegal z nosnicami. V divjem begu sta pridirjala oba vstric odra, kjer smo ju s početka zgubili izpred očíj. Borba bi imela biti v nekih trenutkih odložena. Na odru je nastala za trenutek tišina, ki pa se je hitro, kakor bi trenil spremenila v krič. Več oseb je steklo peš k motvozom, zapirajočim pot, in v tem hipu smo zagledali rdeče nozdrvi, konjsko glavo, nalik struni napet vrat, nad njimi pa pomarančevo črno barvo, nešeno po zraku kakor vihar. Na odru se je oglasil zvonček — zmaga je bila na naši strani.

Rdeči jezdec je zaostal za nekoliko konj daljave za njim.

Pohvaliti moram teto, da je ohranila hladno krv; samo na njenem čelu sem zapazil nekoliko kapljic znoja, ki ga je takoj jela brisati z robcem. Angelica je bila ganjena, razveseljena do najvišje stopinje in

srečna. Oba sva jela čestitati teti, in celo gospodična Zavilovska je izrekla nekoliko francoskih fraz, ki so bile kakor posnete iz razgovora gospe Boquel. Kmalu so znanci obkoljili našo kočijo in tetina zmaga je bila popolna.

Tudi jaz sem bil pijan tega Angeličinega stiskanja rok. Zamán sem si govoril, da se je moglo to zgoditi brezzavestno, ker znovič mi je prišlo v misel, da ženski upor pogostoma, kadar se ima presiliti, se presili navadno v trenutkih vneme in neprevdarnosti, bodisi že vsled zabave, ali krasnih prizorov, ali nekakih drugih okoliščin, ki so povsem različne od navadnih pogojev življenja. Takrat nakrat nastane nekako raztresenje živcev, vspričo katerega je izguba vsakdanjega ravnotežja lahko razumljiva. Vzemši v račun temu podobno Angeličino, sem se prepričal, da se je ona že nehala bojevati z občutki, ki so jo obdajali, in sklenil sem biti odločen.

Dopuščam, da v Ploševu ne bo nedostajalo priložnosti. Jutri se vrnemo tje. Današnji moj obed, razgovori in zabava so odigrali daljšo ulogo kapljic narkotina. Ona noče niti verjeti, da čaka naju oba sreča — mora mi samo dati za to popolnoma svojo dušo, brez izjeme in meje.

Dasi je teta naznanila gospej Celini, da morda ostane z Angelico do jutra v Varšavi, smo se imeli vrniti še danes, po mojem obedu, med tem pa se je pripetil slučaj, ki nas je zadržal. Obед, po katerem smo še pili čaj, je trajal do desetih, v onem trenutku, ko so poslednji gostje odšli, pa je dospela novica, da je Naughty-boj zbolel. Nastala je velika zmešnjava.

Predno smo poslali po živinozdravnika in predno so ga našli, je bila polnoč. Teta ni hotela niti misliti na odhod.

Angelica bi se bila kaj rada vrnila, toda zapazila je, da se oprijemljem vsakoršne prilike, da bi jo odpeljal v Plošev — ona pa se še boji. Teta ji je dejala, da vrnivši se tako pozno, spravi vse na noge v hiši, in končno je dejala:

»Leon mi ne zameri, da se smatram tukaj kakor doma, zato si tudi ti doma pri meni. Tudi takrat, ko bi mu oddala Plošev ter še sama bivala dlje v njem, ne pustila bi vaju od sebe, dokler Celina ne ozdravi.«

Te besede so pripravile Angelico do tega, da je ostala.

Sedaj je že ob treh po polnoči. Že se dani, toda na dvorišču in okrog hleva še neprestano migotajo svetilnice ljudij, ki hodijo okrog Naughty-boja. Ko sva se ločila, je dejala teta, da ostane še črez dan v Varšavi. Jaz pa sem dejal, da sem pustil važne papirje v Ploševu, da grem po nje in obenem odpeljem Angelico. Ko bova sama, ne bom omahoval dalje. Vsa kri se mi rine do srca pri misli, da morda odpeljem to ljubljeno bitje, pritiskajoče se mi na prsi, in da začujem njeno izpoved, da me ljubi tako, kakor jaz njo ljubim.

Vreme je mračno in deževno, toda dani se čimdalje bolj. Samo nekoliko ur me še loči od tega trenutka, ko začne záme novo življenje. Seveda ne spim in ne mogel bi zaspati za noben denar na svetu. Niti najmanjša utrujenost mi ne teži trepalnic. Pišem n se spominjam. Na dlani še čutim toploto njene roke

in rahel drget njenih prstov, ki se niso odtegnili, ko sem jih stiskal. Jaz sem obdelal to dušo, jo vzgojil, razvil in pripravil za ljubezen; jaz sem kakor poveljnik, ki je vse naprej videl, vse premislil in preračunal, ki ne spi pred dnevom, v katerem se ima odločiti njegova usoda.

Angelica nasprotno spi na drugi strani hiše — verjamem, da celo njen spanec deluje záme; mogoče, da me vidi v snù in stega proti meni roke. Kar mravlje gomazé po meni, kadar mislim na to.

V tem morju zlá, budalosti, negotovosti in dvomov, kakoršno je življenje, je vsaj ena stvar vredna življenja, ki je nedvomna in močna kakor smrt — in to je ljubezen. Ničesar ni večjega od nje...

Dné 6. rožnika.

Danes sem odpeljal Angelico in sedaj se vprašujem, če morda nisem zblaznel? Ne! nisem je pripehljal v naročju, nisem čul njene izpovedi ljubezni. Bil sem odpahnen tako brez omahovanja ter s takim krvavim razburjenjem sramežljivosti, da ni ostalo od mene ničesar. Kaj je to? Ali mar jaz nimam pameti, ali pa ona nima srca? S čim sem se boril? ob kaj se razbil? radi česa me ona odriva? V moji glavi je nastala taka zmešnjava, da ne morem misliti, pisati, modrovati; le to, to vprašanje si ponavljam neprestano: ob kaj se razbijam?

Dné 7. rožnika.

Napravil sem nekako neizmerno pomoto, česar v tej ženski nisem zapazil in na to ne računal. Cela dva dni sem si prizadeval razumeti, kaj me je doletelo,

imel pa sem glavo tako zmedeno, da nisem mogel niti misliti. Sedaj zbiram vso hladno kri in vso zavest, da si ogledam položaj. Bil bi kaj jasen, ako bi Angelici branila ljubezen do moža; takrat bi razumel to razžaljenje in razburjenost, s kakoršno me je to bitje, tako nežno in potrpežljivo, pahnilo proč od svojih kolen. Toda tega ne morem dopustiti.

Toliko možgan mi je še ostalo v glavi, da pomnim, da zreti na reči preveč črno je isto taka blodnja in budalost, kakor zrėti na nje preveč rožnato. Od kod se je imela vzeti v njej ljubezen do Kromickega? Preračunajmo vse še enkrat. Omožila se je ž njim brez ljubezni; čas, ki sta ga prebila skupaj, je obračal v spodkopanje njenega zaupanja, prodal je njen rojstni kotiček, s čemur je povzročil bolezen njene matere. Otroka nimata. V ostalem dete ne uči ženske, bolj ljubiti moža, pač pa jo uči, jemati ga bolj v poštev, zavaruje ga, ali z drugimi besedami: dela tesnejšo zvezo rok ne pa srca. Angelica tudi ne pripada oni vrsti žensk, v katerih ljubezen vsplamti naglo, kakor plamen po poroki, ker take ženske ali hujše koprné za možem, ali pa si lažje najdejo ljubimca. Izrekel sem to tako rezko, da sam sebi delam bolečino, toda čemu si imam prizanašati? V ostalem sem prepričan, da Angelica nima do Kromickega nikakoršnih ljubezni sorodnih občutkov, a kar je še več, nima niti spoštovanja, le toliko ne dopusti, da bi ga prezirala — in to je stanje njene duše. Smatram to dokazano enkrat za vselej, ker sicer bi bil slep.

Ako je bilo njeno srce v tem hipu, ko sem se vrnil: »tabula rasa«, sem moral nekaj napisati na to

tablico; jaz, kateremu se je v drugih pogojih to posrečilo, jaz, kateremu je bilo to sedaj tem bolj mar nego kadarsibodi drugekrati, kateri sem omajal v njej občutke prijaznosti, pomilovanja, spominov, ne zamudivši ničesar, računa je na vse, in ko sem imel ono moč, kakoršno dajejo pravi občutki. Sedaj pa, evo, se primem z obema rokama za glavo ter pravim sam sebi: Človek, ti vendar nisi nikak krajinski lev, prepričan, da nobena ženska ne more biti do tebe malomarna — ali se mar nisi motil v tem, da te ona ljubi, da njeno srce pripada v resnici tebi?

Kaj mi pravi sedaj, da je to omama?

Na prvi pogled njen upor.

Toda jaz si nisem smel nikdar domišljevati, da se bo ona upirala? Predočujem si, evo, kakoršnobi bodi omoženo žensko, zaljubljeno do ušes v tujega človeka — pa se vprašam, ali je mogoče dopustiti, da bi celo taka ženska ne kazala nobenega upora, da se ne bi borila sama s seboj in z ljubljenim možem, dokler ji ne bi zmanjkalo moči?

Upor ne izvira iz ljubezni; ker se ti dve moči moreta umestiti druga poleg druge, kakor dva ptiča v gnezdu; zato se ne izključujeta vzajemno.

Jaz ne pišem tega spominskega lista radi tega, ker je to postala že moja narav in moja strast, ne zgolj radi tega, da se na ta edini način spovedujem, marveč tudi radi tega, da se morem znovič vsega spomniti, znovič objeti z mislijo ves tek dogodkov in napraviti o njih poročilo. In prav sedaj sem čital ono stran, na kateri sem zapisal mojo in Angeličino zgodovino, od trenutka moje vrnitve v Plošev, ondi je

zapisan malone vsak njen pogled, vsak razgovor, vsak smeh, vsaka solza, skoro vsak trepet njene duše. I ne! Jaz se ne motim, to ni varljiva analiza! To so bile besede, solze, pogledi in smeh ženske — morda nesrečne — toda ne brezбриžne.

Moje postopanje je moralo vplivati na njo. Ni-mam mreine na očeh: vendar se mi vsaki dan razdira srce, ko vidim, kako ona hujša in hira, kako njeno lice postaja čimdalje manjše, roke čimdalje bolj pro-zorne — in lasje mi vstajajo pokoncu na glavi pri pomisleku, da morda z zdravjem poplača to borbo. Toda vse to so neovrgljivi dokazi. Njeno srce in njene misli pripadajo meni. Ona je prav radi tega enako nesrečna kakor jaz — morda še bolj nesrečna.

Čitam, kar sem zapisal pred trenutkom, da niti nisem smel dopuščati, da se bo ona upirala. Resnica, tako je bilo kmalu po moji vrnitvi v Plošev, toda zadnjič, vračaje se iz Varšave, sem si mislil, da se mi več ne bo upirala — in zmotil sem se. Ni mi dala no-benega priivoljenja, ni skazala nobenega pomilovanja, ni hotela slišati tega, kar sem ji govoril, kakor bi bil govoril kake nesramne besede; videl sem v njenih očeh iskro jeze in razžaljenja, odtegnila mi je svoje roke, ki sem jih pokrival s poljubi, in besede: »Ti me žališ!« ji niso prešle z ustnic. Njena eneržija je pre-magala mojo, a to tem lažje, ker tega izbruha nisem pričakoval. Oh! Angelica mi je celo zapretila, da za-pusti kočijo ter pojde peš po dežju v Plošev. Beseda: »razporoka« je napravila na njo vtis razbeljenega že-leza. Ničesar, prav ničesar nisem dosegel, niti s po-javi navdušenja, niti z drznostjo, niti s prošnjo, niti

z ljubeznijo; vse je bilo šteto v zlo; smatrano za razžaljenje, vse bilo odpahnjeno in poteptano. Danes, ko jo vidim, kako hodi tu po sobah, znovič nežna in potrpežljiva, se mi zdi, da je bila tam nekaka druga ženska. Nimam ničesar, kar bi skrival pred seboj! Doživel sem tako popolen poraz, da ko bi imel moči, ko bi imel nekak drug razlog do življenja, pa bi moral danes oditi.

Dopustimo, da me ljubi, ali kaj imam od tega, ako ta občutek ne raztrga nikdar vezi, ki jo vežejo, ne dospe nikdar na površje, se ne uresniči nikdar z nikakim činom? Tako si lahko predočujem, da me ljubi grška Helena, Kleopatra, Beatrice ali Marija Stuart! Tako more biti ono čustvo, ki ničesar noče in ničesar ne zapoveduje. Mogoče, da to srce pripada meni, toda to je majhno, za dejanje nesposobno srce! Ona morda »pozuje« sama pred seboj kot vzvišena duša, ki žrtvuje na oltarju dolžnosti svoje čuvstvovanje ter se zdi sama sebi lepa. To je zadoščenje, ki je vredno, da se kaj stori za isto! Prav! Žrtvuj sebi mene, toda, ako si misliš, da če žrtvuješ svoje čute, mnogo žrtvuješ, in da nahraniš ž njim dolžnosti — pa se motiš!

Ne morem ni misliti, niti pisati ne morem več mirno!

Dné 8. rožnika.

Koketka je oderuhinja, daje le malo, toda zahteva visoke obresti. Danes, ko sem že mirnejši in ko morem že misliti jasneje, moram priznati, da vsaj v tem oziru nimam Angelici ničesar očitati. Ona mi nima ničesar očitati. Ona mi ničesar ni dala in ničesar ni zahtevala

od mene. To, kar sem smatral v njej v Varšavi za odsev koketerije, to so bili zgolj trenutki dobre volje in veselja. Torej sem jaz izzval vse to, kar se je pripetilo, jaz sam storil celo vrsto pomot ter sem sam vsega — kriv.

Vedeti nekaj in tudi upoštevati, to sta dve različni reči. Dobro si moremo predstavljati vpliv tujih faktorjev, delujočih v duši nekakega človeka, v obče-
vanju ž njim vendar jemljemo najpogosteje zgolj sami sebe za točko izhodišča. Tako se je pripetilo tudi meni. Jaz sem vedel, ali vsaj čutil, da jaz in Angelica sva dvoje bitij, ki sta tako nasprotni drugo drugi, kakor bi prihajala z dveh različnih planetov — toda nisem znal si to stanovitno ohraniti v spominu; zato sem nehote računal na to, da bo ona v danem slučaju postopala tako, kakor bi jaz postopal.

In navzlic temu čutilu, da sva dvoje bitij pod solncem, ki si nista niti trohico podobni — dva tečaja, še sedaj zapisujem to z nekakim začudenjem, še sedaj mi je težavno spoprijazniti se s to mislijo. Ali vendar je to resnica. Jaz sem tisočkrat bolj podoben Lavri Davisovi nego Angelici.

Sedaj pojnim, ob kaj sem se razbil.

Ob to, česar jetiko čutim v sebi že davno, ob to, česar pomanjkanje je v resnici razbrzdalo in osvobodilo moje misli, ki pa je prineslo ob enem váme zarodek smrtne bolezni ter postalo moja tragedija.

Ob katekizemsko preprostost njene duše.

Sedaj si dajem iz tega razločno poročilo — mogoče, da še ne dovolj obširno, ker sem človek tako zamotan, da sem zgubil smisel za preprostost... »Čujem

tvoj glas, toda ne vidim te...« Moj duševni pogled trpi na neke vrste dattonizmu ter ne razločuje nekaterih barv.

Meni se ne more na nikak način vrediti v glavi, kako je mogoče, ne ogledati si načelo, bodisi še v teku stoletij ne vem kako posvečeno, z obeh strani, ne razkrojiti ga na kose, koščke, atome, z eno besedo: razkrajati dotlej, da se razsuje v prah in se ne dá več skupaj zložiti.

Angelici nikakor ne more v glavo, kako je mogoče na načelo, ki je priznано za dobro in posvečeno ob enem po veri, kakor tudi po človeštvu sploh, zreti drugače nego na nekako dolžno pravo.

Meni je to vseeno, ali je to v njej vestno ali nagonsko, primodrovano z lastnim duhom, ali pridobljeno, dovolj, da je to danes zrastle že v njeno naravo.

Začul sem že nekako svarilo v tem, kar mi je povedala v zadevi gospe Koricke: »Vse je mogoče dokazati, toda kadar človek ravna slabo, pa mu svet zmerom pravi: slabo je slabo! ter se ne dá z ničemur prepričati.«

Takrat nisem pripisoval temu take važnosti, kakor bi jo smel pripisati. V Angelici ni nikakoršnega omahovanja, nikakoršnih dvomov. Njena duša loči pleve od zrna tako temeljito, da o kaki zmedi ne more biti ni govora. Ona se ne trudi z iskanjem lastnih pravil, a sprejema jih gotove iz vere in splošnih нравnih pojmov, toda osvojuje si jih tako močno, da postanejo one njena last, ker prehajajo v njeno kri.

Čim preprostejša je ta razlika slabega in dobrega, tem bolj je ona krepka in neizprosna. V tem etičnem kodeksu ni najti milejših okoliščin. Ker pa po tem kodeksu soproga pripada možu, zato ona, ki se uda drugemu, ravna slabo. Ondi ni razprav, obzirov, razmišljanj — ondi je zgolj desnica za pravične, levica za grešnike, nad njimi usmiljenje božje, toda med njima — ničesar — nikakega središča.

To je kodeks vrlega Jerneja in poštene Magde, tako preprost, da oni, ki so podobni meni, nehajo razumevati ga. Nam se zdi, da življenje, da človeške duše so preveč tesno zložene, da bi se kaj takega moglo v njih uvrstiti. In res, nam ni mogoče uvrstiti se v njem. Na nesrečo, mi nismo iznašli ničesar drugega, in radi tega se skitamo nalik zablodelim ticam — v puščobi in strahu.

Toda večina žensk, zlasti večina žensk pri nas, še priznava ta kodeks. Celo one, ki odstopijo v življenju od njega predpisov, ne usojajo si niti za trenutek dvomiti o njega svetosti. Kjer prične kodeks, ondi konča modrovanje.

Pesniki si napačno predstavljajo žensko kot zagonetko, kot nekako živo sfinks.

Stokrat večja zagonetka, stokrat večja sfinks je moški. Ženska, ki je zdrava in ne histerična, more biti zlobna ali dobra, močna ali slaba, toda duševno je bolj preprosta nego moški. Ona se v vseh vekih in v vseh časih zadovoljuje z nekimi »Zapovedmi«, brez ozira na to, ali se s temi »Zapovedmi« strinja, ali morda vsled slabosti narave prezira njih predpise.

Ženske duše so tako dogmatične, da sem poznal ženske, v katerih je celo ateizem krasil vsa znamenja vere. —

Posebna stvar je to, da ta »kodeks poštene Magde« ne izključuje v ženski niti bistrovidne inteligencije, niti preumetelnosti misli, niti njih poleta.

Ženska duša ima v sebi nekaj od kalibra, ki se zna kretati svobodno sredi gostega grmičja, da ne trči ob nobeno večjo oviro, ne zadene ob noben list.

To se da prilagoditi pred vsem drugim Angelici. Največja finost občutkov in mislij se druží v njej z največjo preprostostjo nravstvenih pojmov. Njene »Zapovedi« Magde — samo da pri Magdi so bile všite na platno iz lanu, pri Angelici pa na tkanino, nežno kakor čipke.

Čemu jaz razpravljam o tem? Saj to je vendar za-me ne nekako odkrhneno vprašanje, marveč skoro vprašanje življenja; govorim o tem, ker me to boli in tvori mojo nesrečo, kajti čutim, da jaz teh preprostih »Zapovedij« ne premagam s svojo zamotano in zloženo filozofijo ljubezni. In kako naj jih premagam, ko pa jaz prvi ne verjamem brez izjeme v to filozofijo ter pogostoma celo naravnost dvomim o njej, med tem ko Angelica veruje mirno in neomahljivo v svoje — zapovedi.

Samo taka usta, ki so že pila iz vira dvomov, je mogoče prepričati, da zabranjen poljub ni pregrešen. Versko žensko more podreti ljubezen, kakor vihar podere drevo, toda ne prizna je nikdar.

Ali pa se mi posreči kedaj ugrabiti Angelico? Mogoče, da je to globoko obupno nezadovoljstvo, ki

se me v tem hipu pollaščuje, le začasno, mogoče da bom jutri z večjo nadejo zrl v prihodnost, danes pa se mi zdi to prav neverjetno.

Nekoč sem zapisal sam v tem spominskem listu, da se v nekaterih hišah pri nas vceplja z odgojo skromnost tako kakor osepnice. Treba mi je računati tudi s tem, da to pravilo, ki pravi: »Žena ima pripadati možu« in v katero Angelica sveto veruje, čuva v njej v dodatku še sramežljivost, ki je tako bistvena in tako zraščena ž njo, tako predelana v njeno naravo, da si stokrat poprej morem predstaviti Angelico, ležečo na parah nego da bi odkrivala pred menoj svoje prsi.

Ali jaz se morem še mamiti, morem od take ženske še česa pričakovati? To je vendar preprost nesmisel.

Že vem, kaj mi je storiti! Odriniti?

Ne odidem! — nočem in ne morem!

Ostanem — in ker je moje čustvo brezmiselno, hočem tudi postopati brez smisla. Dovolj je že sestav, preračunov, predvidenja. Naj bo, kar hoče in kakor hoče. Ona pot ne privede nikamor.

Dne 9. rožnika.

Ona ni srečnejša od mene. To, kar sem videl danes, me je prepričalo, da se tudi v njej vrši hud boj, za katerega mora zajemati moči samo v sebi. Misli se mi tako zapletajo, da se ne morem pomiriti.

Po odhodu gospoda Zavilovskega, ki je bil danes s hčerko v Ploševu, ko je teta začela z očividnim namenom poveličevati vrline gospodične Helene, me je

pograbila nakrat jeza ; bil sem utrujen, zaspan ; živce sem imel potrgane, torej sem v trenutku razdraženosti zaklical :

»Prav ! Ako je vam več mar moja ženitev nego moja sreča, pa morem že jutri snubiti gospodično Zavilovsko, kajti končno mi je že vseeno !«

Očividno je vendar bilo, da to govorim vsled razdraženosti, ne pa iz prepričanja, in da tega, kar govorim, nikdar ne bi storil, vsekakor pa je Angelica postala nakrat bleda kakor papir. Dvignivši se nakrat brez opravičenega vzroka s sedeža, je jela odvezovati motvoze valjarja ob oknu, pri čemur so se ji roke tresle kakor v mrzlici.

Na srečo tudi teta skoro nikdar v življenju ni bila tako zbegana, torej ničesar ni zapazila. Nekaj mi je odgovarjala, toda ne vem kaj, kajti v tem hipu je, razun Angelice, vse prenehalo v meni. S svojim modrovanjem sem res prišel do sklepa, da sem nekaj v njenem srcu, toda modrovati in videti nekaj, to sta dve različni stvari. Niti do poslednjega trenutka svojega življenja ne pozabim te bledice in teh tresočih se rok ! Sedaj sem imel neovrgljiv dokaz, kajti, ko bi tudi kak del tega vtisa pripisal slučaju, da je moj odgovor padel na njo tako naglo, pa ga vendar zame še dovolj ostane ! Nagle novice ne le o ženitvi, marveč celo o smrti osebe, za katere nam ni mar, ne začujemo z bledico.

Pred par dnevi sem si mislil : Kaj imam od tega, ako me ona ljubi, ako pa ta čut ostane v njej zaprt za zmerom, ali sedaj vendar, ko sem se prepričal na lastne oči, da je temu tako, so vse moje nadeje nakrat

vstale od mrtvih, vsi dvomi so izginili; imel sem znovič prikazen zmage, znovič zagotovilo, da mora na-
počiti čas, v katerem postane njeno čuvstvo močnejše
od nje, v katerem jo objamem in vzamem v posest.

Gorje, skoraj v tem hipu sem izvedel, da je to
omama. Teta je povedala še nekaj ter odšla, morda
radi tega, da si nekje v kotu otare solze žalosti do
mene, jaz pa sem se urno približal Angelici in ji
dejal :

»Angelica, za vse zaklade sveta se ne bi oženil z
gospodično Zavilovsko, toda razumi moje razpoloženje.
Nimam li še dovolj trpljenja; še od te strani ni-
mam miru. Ti vendar veš najbolje, da se to ne zgodi
nikdar.«

»Kajpada... veselilo bi me, ko bi se to zgodilo,«
mi reče s težavo.

»Ni res! Videl sem, da si obledela — videl!«

»Saj dovoliš, da odidem...«

»Angelica moja, ti me ljubiš. Ne varaj sebe in
mene: ti me ljubiš!«

Njena usta so znovič obledela.

»Ne,« mi odvrne urno, »toda bojim se, da te ja-
mem sovražiti.«

In odšla je k materi. Znano mi je, da ženski, ki
se bojuje sama s seboj, se mora tako pogostoma zdeti,
da grenka in zabranjena ljubezen mora pridobiti po-
dobno barvo, ali vendar so Angeličine besede upih-
nile mojo radost tako kakor svečo. V življenju se na-
haja dokaj takih rečij, povsem naravnih, katerih niti
živci, niti človeške moči ne prenesó. Prešinila me je

sedaj resnica, s katero sem se seznanjal sam, in katera je znana splošno, da ljubezen tuje ženske, ako je navidezna, je velika budalost, ako pa je istinita, pa je velika nesreča — tim večja, čim več je ženska vredna. Kar peče me nenavadno grenka radovednost, kaj bi bilo v takem slučaju, ko bi dejal Angelici tako-le: Ali me objemi z rokami okrog vratu ter mi priznaj, da me ljubiš, ali pa se vstrelim v glavo pred tvojimi očmi!« —

Vem, da bi bilo to nepremišljeno in da bi za podobno postopanje ne bil sposoben, ne!... ker za kaj takega sem vendar preveč reden človek... Ali vendar se ne morem vzdržati, da se ne bi vprašal, kaj bi nastalo v tem slučaju? In prav prepričan sem, da bi Angelica morda ne preživela svoje žalosti — a pri tem tudi svojega zaničevanja — da pa vendar ne bi podlegla. Kadar mislim na to, jo obenem preklinjam in še bolj poveličujem, sovražim in še bolj ljubim. Treba si je reči odkritosrčno: zgodila se mi je velika nesreča. Kar je še huje, je to, da ne vidim za njo sredstva, ker ne čutim moči, da bi se odtegnil temu obvodu. K občutkom, kakoršne je budila ta ženska v meni zmerom v največji stopinji, se je pridružila še nekaka pasja naklonjenost. Objemam jo z mislijo, s pogledom, gledam in se ne morem nagledati njenih očij, las, ust, rok — čutim vendar obenem, da to ni le najbolj zaželeno bitje, marveč tudi najdražja glava na svetu. Nobena ženska me ni tako navezala náse, tako dvojnotero in tako brezobzirno. Časih se mi ta njen vpliv zdi naravnost nerazumljiv, časih si ga tolmačim — in kakor navadno — tolmačim za sebe čim najslabeje.

Evo, živel sem urno ter že prekoračil svoj zenit. Sedaj drži moja pot že navzdol, odkoder véje hlad in mrak. Vsekakor pa čutim, da bi v tem edinem bitju našel svojo mladost, bujnost in veselje do življenja. Ako ona propade zame, propade v resnici tudi življenje in ostane zgolj nezaslišano, turobno vegetiranje kot predokus smrti. Radi tega jaz Angelico ljubim z vso močjo ohranjevalnega nagona, ne izključno z občutki, ne izključno z duhom, marveč tudi vsled strahu pred ničnostjo.

Angelica tega ne vé, toda dopuščam, da me ona močno pomiljuje, kar sklepam iz tega, da jaz, ki postopam ž njo brez usmiljenja, bi prodal dušo za to, da bi ji polajšal breme. In kako naj ne rečem, da ljubezen do tuje ženske je nesreča, ker ona privede človeka na primer do tega, da mora mučiti bitje, za čegar mir bi dal samega sebe. In na tisoče takih blodenj pri vsakem koraku! V ostalem, midva oba sva zelo nesrečna. Toda ti, Angelica, imaš vendar nekako oporo v življenju, imaš svojo dogmo — jaz pa sem v resnici kakor ladija brez krmila in brez vesel.

Čutim se nekoliko bolnega. Slabo spim, ali bolje, ne spim prav nič, in ne more biti drugače. Res, hotel bi vzboleti, toda tako pošteno, da bi preležal kak mesec dni brez zavesti, brez spomina, počil si pa za vse čase. To bi bile moje počitnice. Hvastovski me je včeraj ogledal ter modroval nad menoj; rekel je, da imam živčni sistem plemena, ki je že preživel, da sem pa podedoval še bogato zalogo mišičnih močij. Mislim si, da ima prav; ko bi ne bilo tega, pa bi se ne bil uprl mojim živcem. Kdo vé, če morda ni treba

temu pripisati saj deloma te moje sedanje izločitve, zakaj one moči so vendar morale najti nekje nekak izhod, in ker ga niso našle niti v vedi, niti v dejanju, se je zlila nalik potoku v eno strugo: v ljubezen do ženske.

Samo živcem na hvalo: kalno, burno in krivo, ali pred vsem drugim krivo!

Koliko vtisov doživim vsak dan! Pred večerom je prišla ljubljena teta k meni ter me jela prositi odpuščanja radi svoje pohvale gospodične Zavilovske. Poljubil sem ji obe roki ter jo prosil, naj ne zameri moji razdraženosti — ona pa je dejala:

»Obljubim ti, da je več ne omenim. Res, moj Leon, rada bi imela iz vse duše, da bi se oženil, toda Bog sam vé najbolje, če mi morda ni mar nad vse za tvojo srečo, — moj predragi, ljubljeni dečko.«

Jaz sem jo pomirjal, kakor sem znal, naposled pa sem rekel:

»Vi, teta, že veste, da sem nekoliko baba in sicer nervozna baba!

Toda teta se je takoj razhudovala name.

»Ti, baba? Vsakdo se more zmotiti, toda ko bi vsi imeli toliko razuma in značaja, pa bi se godilo drugače na svetu!«

In kako tu razpršiti take prevare? Časih se me kar polaščuje obup, ker si govorim: kaj imam jaz opraviti v taki hiši in sredi takih žensk, ki so vzele angeljstvo v najem? Zame je že prepozno, spreobrniti se na njihovo vero, ali koliko jim morem povzročati bridkosti, prevar in nesreč!

Dne 10. rožnika.

Danes sem prejel dvoje pisem: eno od svojega beležnika v Rimu, drugo od Sniatinskega.

Iz Rima mi poročajo, da ovire, kakoršne navadno dela laška vlada izvozu starodavnih ostankov in dragocenih predmetov umetnosti iz države, morejo biti odstranjene, ali bolje, da se more odpomoči. Očetova zbirka je imela povsem zaseben značaj ter ni bila podvržena nobeni vladni kontroli, torej jo je mogoče odpeljati preprosto kot pahišno orodje.

Sedaj se mi je treba poprijeti primerne prireditve hiše v Varšavi, kar storim kaj nerad, ker misel prevoznje te zbirke v domovino je že zgubila záme vsakoršno mičnost. Kaj je meni sedaj to mar, in čemu mi to služi!? Ako ne opustim namena, zgodi se le radi tega, ker sem že toliko pripovedoval o njem in ker se je že toliko pisalo o tem.

Vrnilo se mi je stanje mišljenja, ki me je toliko mučilo ob času mojega potovanja, takoj po Angelicini svatbi. Sedaj znovič ne delam, gledam in pojnim drugače, kakor v zvezi z mislijo o Angelici, nimam torej nikakih neposrednih vtisov. Ideje, na čijih dnó ne najdem nje, se mi dozdevajo povsem prazne in brez pomena. To je nekak dokaz, kako globoko se more človek pogrezniti. Danes zarana sem čital predavanje Bungeja pod naslovom: »Vitalizem in mehanizem« in čital sem ga z velikim zanimanjem; on namreč dokazuje znanstveno to, kar je bilo v mojih mislih že davno, toda imelo je obliko rajše nejasnih občutkov nego določenih prepričanj. Tu se pripoznava znanost o skepticizmu gledé same sebe ter le preveč

potrjuje, ne le svojo onemoglost, marveč tudi pozitivni obstanek nekakega sveta, ki je nekaj več nego tvarina in gibanje in kateri se ne dá pojasniti niti fizično niti mehanično. To mi je že vseeno, ali bo ta svet nekak nadavek gledé tvarine, ali nekaj podložnega. Čista igra besed! Jaz nisem učenjak; moja dolžnost ni, naj bom previden v nasvetih, zato se zaletim z glavo naprej v te odprte duri in — naj znanost trdi kakih stokrat, da je ondi temno, jaz vendar čutim, da bo ondi bolj svetlo nego na tej strani. Čital sem z veliko, prav vročinsko poželjivostjo in z veliko olajšavo. Samo nazadnjaški bedaki se ne zavedajo, kako nas materijalizem gnete in dolgočasi na smrt, kakoršna je utajena bojazen v srcu, da se slučajno njegov nauk ne bi skazal za resnico, kot nekako pričakovanje nove naučne evolucije in nekaka radost jetnikov, ko se odpró nekaka vratica, skozi katera je moči uteči na zdravo ozračje. Vsa stvar je ta, da duhovi so že tako pribiti, da človek ne sme niti dihati, niti verjeti v lastno srečo. Toda jaz sem smel ter sem imel tako čuvstvo, kakor bi dospel iz soparne kleti. Mogoče, da je bil to le začasen vtis; razumem namreč, da neo-vitalizem ne tvori nobene dobe v znanstvu; mogoče, da se že jutri vrnem prostovoljno v ječo... Ne vem!... Med tem se mi je godilo dobro. Rekel sem si vsaki hip: ako je temu tako, ako se celo po poti skepticizma dospe do brezdvomne gotovosti, da obstoji svet nadčuten, »rogaje se vsemu mehničnemu tolmačenju, ležé absolutno za okrožjem fizičnokemičnih pojasnil« — to vse je mogoče: vsakoršna vera, vsakoršna dogma, vsakoršen mysticism! Torej

je tudi dovoljeno misliti, da kakor obstoji neskončno prostranstvo, tako obstoji tudi neskončni razum, neskončna dobrota: prosto je se nadejati, da je nekaka velika halja, v katero se je mōči zaviti — in nekako varstvo, pod katerim konča utrujenost Ali če je temu tako, pa je prav! — takrat vsaj vem, čemu živim in čemu trpim! Kaka neizmerna olajšava!

Ponavljam še enkrat, da ne čutim nikake dolžnosti, delati previdne in bojazljive sklepe, ali že poprej sem napisal, da nihče ni bližji mysticismu nego skeptik. To sem doživel sam na sebi sedaj, ko sem jel vršeti nalik tici, katera, zaprta dolgo v kletki, se povznaša, košati in koplje v prostranstvu, ko dospe na svobodo. Videl sem nove poljane, pokrite z novim življenjem. Ne vem, ali je bilo to na nekakem drugem planetu, ali nekje, evo! v medplanetnem prostranstvu, dovolj, da je tudi to življenje in to polje bilo popolnoma drugačnejše od našega. Svetloba ondi je bila jasna in nežna, v ozračju hlad, poln miline; glavna razlika pa je tičala v tem, da je zveza med individualno in med splošno dušo bila ondi dokaj bližja, tako bližnja, da ni bilo mogoče razločiti, kje konča individij ter pričenja splošnost. Čutim pri tem, da prav na tej nejasnosti meje se opira sreča onega življenja, ker človek se ne izključuje, ne postavlja nasproti, marveč biva v harmoniji z okrožjem, a s tem samem živí z vso močjo splošnega življenja.

Ne rečem, da bi bili to prividki, bil je to le prehod tega mejnega pasu, za katerim konča tesnosrčno modrovanje ter pričnejo občutki, ki pa so vendar še nekaki izvodi iz poprejšnjih premis — samo da so

dognani tako daleč, da so prav neuhvatljivi, kakor more biti neuhvatljiva zlata nit, raztezajoča se v brezskončnost. V ostalem, jaz se še ne znam uteloviti v to življenje novih poljan, niti se temeljito stopiti, ali zadostno izgubiti v njih samega sebe. Ohranil sem si do neke stopinje svojo osamelost; nekaj mi je manjkalo, in zdelo se mi je, da iščem nečesa okrog sebe. Nakrat sem začutil, da iščem Angelico. Očividno: samo njo in zmerom njo! Kaj je meni moglo biti mar brez nje za to spremenljivo življenje? Končno sem ga našel in jela sva skupaj tavati naokrog nalik senci Pavla s senco Frančiške z Rimini.

Zapisujem to radi tega, ker vidim v tem skoro prestrašujoč dokaz, kako močno so že pogoltnili moje bitje občutki do te ženske. Kaj pa zlodja! Kaka more biti zveza med Bungom ter njegovim neo-vitalizmom in Angelico? Ali vendar jaz, celo takrat, kadar mislim na take reči, dospem naposled k njej. Znanost, umetnost, naravo, življenje naravnavam sedaj do tega edinega imenovalnika. To je os, okrog katere se vrti záme svet.

To ima svojo neverjetno tehtnico, ker vspricho tega, ali je vsaj najmanjša možnost, da bi šel kedaj za svetom razuma, mi še ponavlja od časa do časa si slabim, zadušnim glasom: odidi, zbeži!

Vem, da to ne skonča dobro, da ne more dobro končati, toda kje naj vzamem moči, kje voljo, kje eneržijo, ko mi pa je vse to zabranjeno? Takisto bi mogel tudi človek, ki nima nog, ponavljati: vstani in pojdi v svet! Na čem? Jaz pa še dodam: Kam, po kaj? Tu je moje življenje!

Casih se me pollaščuje volja dati čitati ta spomin-ski list Angelici, toda ne storim tega. Njeno pomilo-vanje do mene bi morda potem zrastlo, toda ljubézen bi se morala zmanjšati. Ko bi ostala Angelica moja, bi iskala v meni opore, pomirjenja in neomahljive vere za oba, da mora to tako biti in da je tako prav ; med tem bi našla dvom celo gledé tega. V ostalem dopuščam, da ko bi tudi razumela vse, kar se je v meni godilo in se še godi, da bi mnogo rečij ne mogla čutiti. Midva sva dvoje tako različnih bitij ! Evo, jaz na primer, celo takrat, kadar se vgrezam v mistici-zem, kadar si govorim, da je vse mogoče, si predstav-ljam življenje za tem svetom ne po splošnih pojmi-h, potem pa — za kolikor je te splošne pojme mogoče imenovati pravilne in nepravilne. Zakaj ? Ako je vse mogoče, pa je takisto mogoče tudi peklo, vice in nebo, kakor te moje blede in jasne poljane ! Ali pri tem so previdki Danteja vendar večji in sijajnejši od mojih. Torej radi česa ? Iz dveh vzrokov. Evo, najpoprej radi tega, ker moj skepticizem, ki se zastruplja z last-nim dvomom, kakor škorpion z lastnim strupom, ima vendar še dovolj moči, da izključi iz raznovrstnega dopuščanja pojem preprost in splošno sprejet — a drugič?... Drugič, da v teh dantejevskih pregrajah ne znam predstaviti sebe in Angelice skupno... Takega življenja pa niti nočem...

Toda vse to, kar pišem in mislim, uravnavam s pomočjo nekega dela mojega mislečega bitja; ostalo se nahaja pri Angelici. V tem hipu vidim še luč, pro-dirajočo iz njene sobe na grmičje česmina, ki raste pod njenim oknom. Moja revica prebija tudi noči brez

spanja! Videl sem, kako je danes zadremala pri delu. V velikem naslonjaču se mi je zdela jako majhna in globoko je dihala od utrujenosti. Začutil sem do nje nekaj takega, kakor bi bil to moj otrok.

Dné 11. rožnika.

Končno so mi doposlali ono glavo Madone Sassoferata. Izročil sem jo Angelici v navzočnosti tete in gospe Celine kot stvar, njej pripadajočo in zapisano. Na noben način ni mogla odkloniti daru. Na to sem sam obesil sliko na steno v njenem buduaru. Ondi se mi zdi kaj čedna. Meni ne ugajajo Madone Sassoferata, toda ta je tako preprosta in taka zala v svojih jasnih barvah! Prijetno mi je pomisliti na to, da kolikokrat jo Angelica pogleda, se mora spomniti, da sem ji jaz dal to svetinjo; dal pa sem jo radi tega, ker jo ljubim. Na ta način se ta ljubezen, katero smatra ona za pregrešno, mora v njenih mislih združiti s predstavo svetosti. Pač prava otročja tolažba, toda kdor nima druge, temu je tudi taka dobra.

Danes sem doživel neki boljši trenutek. Ko je bila slika obešena, se mi je Angelica približala, da se mi za njo zahvali. Ker je bil naslonjač, v katerem je sedela gospa Celina, oddaljen dovolj daleč, sem jo v trenutku, ko je Angelica položila svojo roko v mojo, za trenutek pridržal in vprašal poluglasno:

»Angelica, ali me ti res sovražiš?«

Toda ona je odkimala z glavo nekako otožno.

»Oj, ne!« mi odvrne kratko.

Ali koliko je obsegal ta kratek odgovor!

Navadno se sicer govori, da ako se občutki ljubljene ženske ne morejo nikdar pojaviti na vnanje, da je to vse eno, ali ona ljubi, ali ne. Ne! to ni vse eno! Naj imam vsaj to; tega ne bi dal za nič! Oj! potem ne bi imel ob čem živeti!

Dné 12. rožnika.

Nahajam se v Varšavi radi pisma Sniatinskega, katero sem prejel že oni dan in v katerem me je pozval, naj pridem na obed, ki so ga priredili Klari v slovo. Na obed nisem šel; ta je bil včeraj, toda poslovil sem se danes od nje na kolodvoru. Prav sedaj sem se vrnil od ondod. Poštena duša je odšla brezdvomno napolnena z žalostjo do mene ter z občutki doživele prevare, toda brž ko me je zagledala, mi je odpustila vse, in poslovila sva se čim najpristrčneje. Jaz sem tudi čutil, da mi je bo primanjkovalo, da nastane še tem večja puščava okrog mene. Na mojih mističnih poljanah ne bo nikakega slovesa. Današnje slovo je bilo v resnici otožno, ker večer je bil mračen in deževen, deževje bo trajalo gotovo kakih par dni. Navzlic temu je dokaj oseb pospremila Klara. Njen »sleping« je bil tako obložen z venci in cvetkami kakor kak mrtvaški voz. To vse mora odstraniti, ker sicer se zaduši. Klara v tem hipu pred odhodom se ni zmenila za to, kaj si bodo ljudje mislili ter se je — kolikor je bilo v takih okoliščinah mogoče — ukvarjala izključno z menoj. Stopil sem v njen kupé in razgovarjala sva se kakor dva prijatelja, ne zmené se za navzočnost stare in večno molčeče Klarine sosodnice, niti drugih oseb, ki so se tudi priplazile končno tajno na hodnik.

Držal sem Klaro za obe roki in ona me je gledala s svojimi poštenimi, plavimi očmi, govore pri tem z ganjenim glasom :

»Samo vam povem odkritosrčno, da še od nikoder nisem odhajala s tako težkim srcem... Pri tem kretanju v trenutku odhoda človek nima niti časa, da bi kaj povedal — toda kako mi je žal... V Frankfurtu vidim mnogo učenjakov in umetnikov, samo, da... sama ne vem... nekaka razlika je... vi ste nekako nežnejše orodje. Ali o vas tudi nimam kaj reči!«

»Ali gospodična dovolite, da vam časih pišem?«

»Tudi jaz vam hočem pisati, pa tudi vas prosim za to ljubav. Imam sicer svojo godbo, toda sedaj mi ta že več ne zadoščuje: Mislím si, da bo tudi vam to sčasoma potrebno, kajti vi morete imeti mnogo prijateljev, toda tako udane, tako naklonjene prijateljice gotovo nimate, kakor sem jaz. Tako nespametna sem, da me razvname vse, toda tu je treba nakrat oditi.«

»Oba neprestano kretava po svetu: vi kot umetnica, jaz pa kot cigan, torej to ni slovo, marveč samo: na svidenje!

»Na svidenje! Na svidenje čim najurneje! Vi ste tudi umetnik! Mogoče je ne svirati, ne pisati, ne slikati, marveč v duši biti umetnik. Jaz sem razvidela to v prvem trenutku, ko sva se spoznala — kakor tudi to, da ste gospod navidezno srečni, toda na dno duše morda zelo žalostni. Zapomnite si, gospod, da živi neka Nemka, ki je vam naklonjena kakor sestra.«

»Jaz si pritisnem njeno roko na ustnice, ona pa, v mislih, da hočem že oditi, mi reče urno:

»Še je čas; šele po drugem zvonjenju.«

»Jaz sem res že imel voljo posloviti se. Toda do česa sem došel s svojimi živci! Evo, Klarina sorodnica je imela radi deževja gumov plašč na sebi, ki je grozno zašumel pri vsakem njenem gibanju in ta šelest ali boljše vršenje gume me je pripravljalo naravnost v obup. V ostalem je to trajalo le par minut. Končno sem se umaknil, ko je pritekla gospa Sniatinska.

»Hilt, v Frankfurtu! je zaklicala za menoj Klara, »pismo mi dopošljejo, najsi že bom kjer hočem.«

Črez trenutek sem bil na peronu pod oknom vagona, sredi množice od Klare se poslavljaajočih oseb, ki je šumela ob enem s sikanjem sopare, nasilnim dihanjem lokomotive in klici kondukterjev. — Okno vagona se je zdrknilo na vzdol in še enkrat sem zagledal to pošteno, prijazno lice.

»Kje prebijete, gospod, črez leto?« me vpraša Klara.

»Ne vem; pisati vam hočem,« ji odvrnem,

V tem hipu je dih lokomotive postal urnejši, začul se je poslednji žvižg in vlak je odrinil. Poslovili smo se od Klare s kričem, ona nam je pošiljala z rokami poljube, dokler končno ni izginila v daljavi in mraku.

»Ali vam bo zelo dolgčas?« me je vprašala nakrat gospa Sniatinska.

»Zelo!« ji odvrnem in priklonivši se odidem domu.

Zares sem imel v srcu tako čuvstvo, kakor bi bila odhajala oseba, ki bi mi v danem slučaju mogla

pomagati. Bil sem neverjetno razdražen. Mogoče, da je k temu pomagal tudi mračni večer, poln dežja in megle, ki je bila tako gosta, da so bile videti vse svetilnice od daleč kakor mavričina kolesca. Poslednja iskra nadeje je ugasnila v meni. Pesimizem ni tičal zgolj v meni, marveč se mi je zdelo, da obkoljuje ves svet nalik ozračju, da tlači reči, ljudi, prodira v vse oblike in vsa bitja,

Nesel sem v sebi domu tesnobo in velik nemir, kot nekak strah pred nečim neznanim in neopisljivo nevarnim. V meni se je zbudilo za trenutek znorelo koprnenje za solncem in lepim vremenom, za kraje, v katerih ni takega deževja, teme in megle. Zdelo se mi je, ako zbežim tje, kjer bo svetlo, pa bo že ta svetloba sama zmožna, ne dopustiti kaj in me ubraniti. Vsa moja sposobnost mišljenja se je utelesila v en sam izraz, ki sem ga ponavljal kot odmev: »odriniti! odriniti!«. Nakrat pa me je prevzel strah pri spominu, da če odpotujem, pustim tukaj Angelico samo ter jo izročim oni neopisljivi nevarnosti, pred katero hočem zbežati. Vem, da je to prevara, da bi njej moj odhod mogel služiti v dobro, toda ne morem se otresti vtisa, da bi bila to od moje strani nekaka strahopezljivost...

To je v meni močnejše, nego vsakoršno modrovanje... V ostalem: oditi, to je le prazna beseda. Morem si jo ponavljati, morem začutiti, toda ko bi bilo treba spremeniti jo v dejanje — pa bi se pokazalo, da je to dejanje najmanj mogoče od vseh, kakoršna se nahajajo v moji moči. Tako obilico živcev, tako množico življenja sem vložil v to čuvstvo, da bi mi bilo

lože dati se raztrgati na kose, nego se odtrgati od njega.

Imam sicer sposobnost, nadzirati svoje misli in se zavedati v tako visoki stopinji, da se mi zdi povsem nemogoče dopuščati, da bi mogel priti ob pamet. Ne znam si tega niti predočiti — časih vendar čutim, da se moji živci že ne dajo huje napenjati.

Škoda Klare! V poslednjih trenutkih sem jo videl le poredkoma, toda rajši si mislim, da ona ni daleč; sedaj me Angelica zajame popolnoma, ker njej oddam to oblast, s katero se ljubi mirno, s katero se začuti prijaznost.

Vrnivši se domu, sem našel mladega Hvastovskega; došel je zvečer z bratom knjigarjem na posvetovanje. Ona prirejata nekako podjetje razprodaje začetnih knjig. Ona neprestano nekaj delata, se neprestano z nečim ukvarjata, a vsled tega imata ogromno polno življenje. Prišlo je že tako daleč, da se razveselim, kadar ga vidim, prav tako kakor dete, katero, boječe se strahov, rado vidi, da pride nekdo v sobo. Njegova duševna svežost okrepuje tudi mene. Rekel je, da se gospa Celina počuti čimdalje bolje in da bo čez teden dni že mogla iti v Gastein. O, to pa to! Da se le spremeni kraj. Pospešiti hočem to zadevo z vsemi močmi. Nagovorim tudi teto, da pojde z nami. Ona to stori radi mene in v takem slučaju se nihče ne bo čudil, da pojdem tudi jaz. Sedaj vsaj nekaj hočem in hočem močno! Kolika prilika se mi bo nudila, kazati Angelici svoje varstvo! Ondi si bova še bližja nego v Ploševu. Čutim nekoliko olajšave, kajti v ostalem je bil danes grozen dan, in nič me

tako ne muči kakor slabo vreme. Čujem še, kako se dežnica pretaka po žlebovih — toda v razpokah med oblaki je že videti nekoliko zvezd.

Dne 12. rožnika.

Kromicki je danes došel.

(Konec drugega zvezka.)

Tretji zvezek.

Gastein, dne 23. rožnika.

Že teden dni s enahajamo v Gasteinu vsi skupaj, to je: Angelica, teta, gospa Celina, jaz in Krómicki. Za nekaj časa sem pretrgal pisanje, ne radi tega, da se ognem razvadi, ali da ne bi čutil potrebe, marveč ker tega, kar se je godilo z menoj, ni bilo mogoče izraziti z besedami. Dokler se človek razprega in ubija z močjo, ki ga tlači, dotlej nima glave, niti časa z nič drugega. Bil sem v takem stanju, kakor oni obsojenec v spominskih listih Sanssona, s katerega so drli jermene ter na to zalivali rane z raztopljenim svincem, in kateri je v nervoznem zanosu kričal: »Encore! encore!«, dokler končno ni omedlel. Tudi jaz sem omedlel, to pomeni, da sem se izčrpal in se udal popolnoma.

Tlači me neka tako orjaška roka, kakor so te gore, v katerih sedimo.

Toda kaka pomoč? Vem, da se ji ne uprem, torej naj me tlači. Nisem vedel, da je mogoče najti, ako že ne tolažbe, pa vsaj pomirjanje v občutku svoje one moglosti in spoznanju svoje revščine.

Da se bi znovič ne začel razprezati, da bi to stanje trajalo čim najdalje! Zapisoval bi si to, kar bi me doletelo, kakor bi bil kdo drugi. Toda iz prepričanja mi je znano, kako je dan podoben dnevu — in bojim se tega, kar jutro prinese.

Dne 24. rožnika.

Proti koncu mojega bivanja v Varšavi sem napisal to-le: »Ljubezen do tuje ženske, ako je navidezna, je podlost, ako je resnična, pa je ena največjih nesreč, kakoršne človeka doleteti zamorejo.« Pišoč to pred prihodom Kromickega, si nisem mogel točno predočiti vseh prvin take nesreče. Mislim sem si, da je plemenitejša nego je v resnici. Sedaj šele vidim, da navzlic velikim bolečinam obstoji ta iz nekoliko osramotenja in občutka lastne ničemnosti ter lastne smešnosti, neobhodno nujne laži ter potrebe spolnjevanja tisočerih bednih učinkov, ohranitve tisočerih človeka nevrednih previdnostij — kak šopek! Res, ob vonjavi teh cvetic se je mogoče zadušiti.

Bog vidi, s kakim razkošjem bi bil pograbil Kromickega za vrat, pritisnil ga k steni ter mu dejal naravnost v oči: »Ljubim tvojo ženo!« — a namesto tega si moram prizadevati, da bi mu niti ne prišlo v glavo, da mi je ona všeč. Kako je to lepa uloga glede nje! Kaj si more ona misliti o meni!

To je le ena cvetka iz tega šopka.

Dne 25. rožnika.

Dokler bom živ, ne pozabim onega dneva, ko je dospel Kromicki. Vrnivši se domu pozno zvečer, sem zagledal v prednji sobi neke zavoje. Ne vem, radi

česa mi je prišlo takoj v glavo, da utegnejo to biti kovčki Kromickega. Nakrat pa je on sam pokukal iz stranske sobe in spustil, zagledavši me, monokel z očij ter skočil z razprostrtimi rokami pozdravit novega sorodnika. Kakor v snu sem videl njegovo suho lobanjo, podobno lobanji mrliča; njegove leskeče se oči in črne lase. Črez trenutek so me objele neke roke, podobne rokam lesenega »manekina«. Prihod Kromickega je bilo lahko pogoditi, ali vendar mi je bilo tako, kakor bi bil zagledal smrt. Zdelo se mi je, da imam grozne sanje in da one besede: »Kako se počutiš, Leon?« so bile najbolj fantastične, najmanj verjetne besede, kakoršne sem kedaj slišal. Nakrat se me je polastila taka besnota, tak gnus in tak strah, da sem moral napeti vse moči, da nisem planil na tega človeka, ga vrgel na tla ter mu razbil lobanjo. Večkrat sem imel občutek besnote in ogavnosti, toda vpliv teh občutkov s strahom je bil zame nekaj novega in nerazumljivega; ni bil to namreč strah pred živim človekom, marveč strah kakor pred mrličem. Dlje časa nisem mogel spregovoriti niti ene besede. Na srečo si je mogel domisliti, da ga nisem poznal, ali da sem bil začuden, da on, kot človek, s katerim sem se komaj seznanil, občuje z menoj kakor s sorodnikom ter me celo tika... To me draži še danes v najvišji stopinji.

Prizadeval sem si priti do zavednosti. On je med tem založil svoj monokel in potresaje znovič mojo roko, mi dejal:

»Kako se imaš? Kako se počuti Angelica? Kako mati? — Ali je še zmerom bolna. In teta a?«

In znovič se me je polastilo začudenje, začinjeno z nadčloveško jezo, da on najbližje in najdražje mi ženske našteva tako, kakor bi bile njemu enako bližnje. Svetoven človek, kakoršen sem, vse prenese, vse zakrije, ker ga v tem urijo že od detinstva — a vendar sem čutil, da ne vzdržim. Jel sem klicati služabnike, da naj prinesó čaj, hoté se na kakoršenkoli način otresti te otrpnelosti ter začeti ukvarjati se s čim drugim. Kromicki je bil vznemirjen radi tega, da mu nisem odgovarjal in, spustivši vdrugeč monokel, me vpraša živo :

»Ali se mar ni kaj zgodilo? Čemu mi ne odgovoriš?«

»Vsi so zdravi,« mu odvrnem.

Nakrat mi je prišlo v glavo, da to moje ganutje daje pretežje nad menoj temu sovražnemu človeku in premagal sem se hipoma.

Pospremenil sem ga v obednico in posadivši ga za mizo, ga vprašal :

»Kaj mi poveš novega? Ali prideš za dolgo?«

»Ne vem,« mi odvrne. »Stožilo se mi je že po Angelici — in mislim si, da tudi njej po meni. Komaj par mesecev sva prebila skupaj. Za mlada zakonska je to nekoliko premalo — kaj?«

In nasmejaj se je s svojim lesenim smehom, na kar je dejal :

»V ostalem imam tukaj tudi opravek. Opravek, opravek in zmerom opravek!«

Tu mi je začel takoj praviti obširno o svojih zadevah, toda jaz ga nisem poslušal in nisem razumel niti besedice. Čul sem samo vsaki hip besedo : »forsa«

ter videl gibanje monokla. Ne vem, ali je tako splošno, ali se je to godilo samo z menoj, dovolj bodi tega, da te besede »forsa« in tega monokla ni bilo mogoče prenesti. V prvem hipu pozdrava sem bil prav brez zavesti, ali vendar bi bil mogel prešteti vse gibanje monokla. Tako je bilo zmerom — tudi sedaj.

Po čaju sem spremil Kromickega v sobo, ki sem mu jo odločil za prenočišče. Ondi, ne nehaje mi pripovedovati, je jel s pomočjo služabnika odkladati kovčege in to, kar je bilo v njih. Časih je pretrgal pripovedovanje, kažoč mi nekake posebnosti z daljnega vshoda. Med drugim je razvezal popotne zavoje, v katerih sta se poleg plega nahajali dve mali vshodni preprogi, ter dejal:

»Ti-le sem kupil, ko sem bil v Batumu. Ali sta lepi, kaj ne? Položim ju pred najini postelji.«

Vtrudivši se, se je po odhodu služabnika vsedel na naslonjač ter govoril dalje o svojem prometu in o svojih nadejah na vshodu, toda jaz sem mislil na vse kaj drugega. To je brezdvomno rešitev za človeka, kateri se v danem slučaju, ne zmožen ubraniti se splošni nesreči, brani njenim posameznim drobnostim. Meni je sedaj glavno mar to, ali Kromicki pojde, ali ne pojde v Gastein, radi tega sem mu rekel črez nekaj časa:

»Le slabo sem te poznal doslej, toda sedaj verjamem, da si pridobiš premoženja. Ti nikakor nisi lahko mišljen človek in občutkom ne posvetiš važnejših zadev.«

Kromicki mi uneto stisne roko.

»Ti ne verjameš,« mi odvrne, »kako mi je mar za to, da imaš zmerom zaupanje vá-me.«

V prvem hipu se nisem dosti zmenil za poseben pomen teh besed; vznemirjalo me je to, da sem oma-deževal svoja usta pred Kromickim z lažjo in podlostjo — z lažjo, ker nisem verjel v njegovo sposobnost za trgovino, in podlostjo, ker sem se mu dobrikal, njemu, katerega bi bil najrajše vtopil v žlici vode. Toda meni je bilo pred vsem drugim do tega, da ga odvrnem od potovanja v Gastein — zato sem brodil po tej vodi dalje.

»Vidim, da ti potovanje teh gospâ ni na roko,« mu rečem.

On, odgovarjaje mi, se je jel pritoževati radi zdravja gospe Celine, tako, kot navaden egoist, ki začuti vse le toliko, kolikor se to tiče njega samega.

»Naravno je,« je dejal, »da mi ta odprava ni na roko. Med nama rečeno, mislim si, da bi se lahko prebilo tudi brez nje. Vse more imeti svojo mero, celo naklonjenost hčerke do svoje matere. Ženska, ki se je omožila, mora razumeti, da prve njene dolžnosti tičejo možu. Vrhu tega pa ta mati, sedé večno ob steni v sosedni sobi, pripravlja druge ljudi ob svobodo ter jim ne dopušča, prepustiti se izključno samim sebi. Ne ugovarjam, da naklonjenost otrok do starišev je hvalevredna stvar, toda kadar se pomakne k predsodkom, postane ovira v življenju.

Prekoračivši na ta predmet, se je razgovoril in izpovedal množico podobnih vzgledov, nenavadno plitkih in vsakdanjih, ki so me dražili tem huje, ker je imel v nekem obziru prav. Končno je dejal:

»Toda težavna stvar. Jaz sem trgovec: vedel sem, kako pogodbo sklepam ter sem pripravljen izpolniti vse to, kar je moja dolžnost.«

»Torej pojdeš v Gastein?«

»Najpoprej imam ondi lastni opravek. Meni je le do tega, da se seznanimo bliže drug z drugim in s teto, in da pridobite vi do mene nekoliko zaupanja. O tem se pomenimo v bodočnosti. Imam mesec ali poldrugi mesec prostega časa. Na vshodu sem pustil Lucijana Hvastovskega, ki varuje moje zadeve in kateri je, kakor pravijo Angleži, »a solid men«. Vrh tega pa tudi razumeš sam, ako ima človek tako ženo, kakor je Angelica, pa ga že kar miče bivati ž njo pod eno streho — ali razumeš, kaj?«

Po teh besedah je odprl usta in kazal svoje trohnele zobe, na to se je nasmejal in me jel otepati po kolenih. Mene pa je jel spreletati mraz po možganih in po glavi. Čutil sem izbornost, da mi bledí lice. Vstal sem in odvrnivši se urno od luči, da ni zapazil premembe na mojem licu, sem komaj posiloma spravil iz sebe vprašanje:

»Kedaj pojdeš v Plošev?«

»Jutri, jutri!«

»Lahko noč!«

»Lahko noč!« mi odvrne ter spusti monokel izpred očíj.

In stegnivši proti meni obe roki doda:

»Jako me veseli, da se bova mogla zbližati. Zmemor sem imel do tebe neko slabost... Zagotavljam te, da se bova izbornost razumela.«

»Midva se imava razumeti? Kako je vendar gorostano bedast! Toda čim bolj bedast je, tem strašnejša mi je misel, da je Angelica njegova last, njegova last, njegova prtljaga. Nisem niti poskusil sleči se to noč. Nikdar nisem videl tako jasno, da more biti položaj, v katerem, ko besede končajo, konča tudi sposobnost razumevanja in spoznanja poraza — ali poraza le ni konec. Res, pripravljeno nam je sijajno življenje. Dovolj je, ako povem, da poprejšnji okoliš mojega bivanja, v katerem je hodila Angelica po mojih občutkih in katerega sem smatral za vrhunec nezgode, se mi je zdel sedaj kot okoliš basenske sreče.

Ko bi se bil takrat in ko bi sedanes prikazal pred menoj zlodej ter mi ponudil v podpis pogodbo, da ostane vse tako, kakor je bilo doslej, da bo Angelica dajala večno zaušnice moji ljubezni, da pa za to Kromicki nikdar ne dospe, pa bi mu v zameno za to podaril svojo dušo in podpisal pogodbo brez omahovanja. Kajti v možu, katerega ženska peha od sebe, se vcepi nehoté prepričanje, da stoji na vrhuncu nekakega gotiškega stolpa, proti kateremu ne sme dvigniti svojih očíj. Tako sem si jaz nehoté mislil o Angelici. Med tem dospe tak gospod Kromicki z dvema preprogama, kupljenima v Batumu, ter jo potegne brez vseh okoliščin s te višine na ti preprogi — njo, tako neupogljivo, tako neizprosno, to vestalko! Kako grozna stvar je to, da si mora človek misliti in si predstavljati vse — ali kako je pri tem nagnusno plitek in smešen! Koliko sem že premišljeval, koliko nakrpal teorij, koliko strudil možgane, da bi si dovel v spomin, da ljubezen je večja moč nego zakonske pogodbe, da jaz

imam pravico Angelico ljubiti in ona mene — in sedaj — jaz bom bival skupaj s svojimi teorijami, Kromicki pa z Angelico.

Ker se imi veter prilagoditi volni jagnjeta, sem si mislil, da tudi človek more prenesti le neko gotovo težo bremena, in ako mu naložijo še več na hrbet, pa mora omagati. V svoji nesreči brez mere, v svoji budalosti, ponižanju in smešnosti brez mere sem tudi čutil, da sem po dohodu Kromickega začel prezirati Angelico. Zakaj? S človeškimi razlogi ne bi znal tega opravičiti. Žena mora pripadati svojemu možu. Ta resnica mi je znana takisto dobro na izust, kakor vsakemu drugemu. Drugemu tepcu, toda v odnošaju do mojih občutkov, je to ponižanje za Angelico. Kaj more meni v ostalem biti mar vse modrovanje! Vem, da preziram in da je to pravzaprav več nego morem prenesti. Čutil sem, da je bivanje v teh pogojih záme čisto nemogoče in da na konec brez najmanjšega dvoma mora sedaj napočiti prememba, v kateri se zgubi to, kar je bilo.

Toda kaka prememba? Ko bi preziranje zadavilo moje občutke kakor volk ovce, bi bilo to prav. Začutil pa sem vendar, da napoči nekaj drugega. Ko bi Angelice ne ljubil, bi je ne preziral — torej preziranje je samo nova veriga za moj ovratnik. Izborna mi je bilo znano, da razun gospe Kromicke, razun gospoda Kromickega in njunih vzajemnih odnošajev me ne mika na svetu nič, povsem nič! — niti luč, niti tema, niti vojna, niti mir, niti nobena reč, ki je njegova. Ona, Angelica, ali bolje sedaj ona oba in moj delež v njunem življenju, to je edina podlaga mojega obstanka.

Ako pa vsled izgube te podlage ne morem obstati, kaj ima napočiti? Nakrat sem začutil nekaj, kakor začudenje, da mi edina, najpreprostejša reč ni prišla v glavo — namreč smrt. Kaka nezaslišana moč v človeški roki je ta zmožnost, da si človek more presekat to nit!

Sedaj te pričakujem, zlobni duh mojega življenja, in ti pravim to-le: Le dotlej mi bodeš nakladal težo na vrat, dokler bom sam hotel. Kadar mi bo tega preveč, pa te odpahnem skupno s tvojim bremenom... »E poi eterno silenzio!« nirvana, četrta razdelitev Cellnera... v ostalem, kaj jaz vem kaj še vse! Pri samem pomisleku na to, da je ostalo vse odvisno od mene, sem začutil veliko olajšavo... Celo uro sem presedel na naslonjaču, premišljuje, kako in kedaj to storim — in že samo to, da sem odtrgal svoje misli od Kromickega, od njegovega prihoda, od mržnje do njega je bilo zame nekaj počitek. Taka stvar, vzeti si življenje, zahteva gmotnih priprav — kar tudi privede za seboj potrebo, misliti na nekaj drugega zunaj svoje bede. Nakrat sem se spomnil, da ima moj popotni revolver premajhen kaliber. Vstal sem, hoté ga ogledati, in ko se je to zgodilo, sem sklenil, da si kupim drugega. Jel sem si lomiti glavo nad tem, kako v danem slučaju prirediti stvar tako, da bi se splošno verjelo v nesrečen slučaj. V ostalem je bila vse to čista teorija. Nič se ni kristalizovalo v meni v določeni nakani. Imenoval bi to rajše občutek zmožnosti samomora nego sklep. Kajpada, bil sem si tega svest, da to še ne nastopi kmalu. Kajti, sem si mislil, ko enkrat vem, kje so vrata, skozi katera morem priti na polje, počakam,

da vidim, do kake stopinje se more zloba povspeti, kake muke še izmisliti záme? Palila me je bolestna, toda neukrotljiva radovednost, kaj se še vse zgodi, ko bosta ta dva človeka živela skupaj, kako mi bo takrat Angelica zrla v oči?... Končno sem se utrudil ter zaspal oblečen, imel sem bridke sanje, namreč polne monoklov Kromickega, revolverjev in vsake vrste nereda, v katerem se ljudje pomešajo z rečmi. Zbudil sem se vendar jako pozno.

Služabnik mi je bil povedal, da je Kromicki že odšel v Plošev. Prva moja misel je bila, odpotovati za njim, zagledati in videti ju skupaj. Toda že v kočiji sem nakrat začutil, da tega ne prenesem, da mi bo to preveč težavno in neznosno; razumel sem, da bi to moglo le pospešiti moj odhod skozi odprte duri na ono nepoznano polje — in naročil sem peljati nekam drugam.

Človek, najsi bi bil še največji pesimist, se po nagonu izogiblje zlega ter se ga brani z vsemi štirimi. Radi tega se poprime vsake nadeje, pričakuje zboljšanja od vsake premembe. Zbudila se je v meni taka želja, da bi čim najpoprej mogli oditi v Gastein, kakor bi me ondi pričakovala rešitev. Ali vendar sem hotel oditi. Samo da le pridem proč iz Ploševa! — ta misel mi ni dala miru ter me je prevzela tako popolnoma, da sem žrtvoval ves dan njeni izvršitvi.

To mi ni bilo pretežavno. Te gospe so bile malone že pripravljene. Kromicki ni napovedal poprej svojega prihoda; očitvidno je hotel ženo iznenaditi, torej smo bili namenjeni črez par dnij oditi. Sedaj bi bilo prilično, dati mu mir in ga vprašati, kedaj bi

mogel oditi, toda jaz sem nalašč sklenil, ne računati z njim, tako, kakor bi ga sploh ne bilo.

Dospevši na železnico, sem naročil »sleeping« do Dunaja za naslednji dan, na kar sem odposlal služabnika v Plošev s pismom na teto, kateri sem naznanil, da sem listke že kupil, ker pa so vagoni za vse daljše dneve v tednu najeti od nekoga drugega, moramo oditi jutri.

Dne 26. rožnika.

Vrnem se še k poslednjim trenutkom našega bivanja v Varšavi. Ti spomini so se mi premočno vtisnili v možgane, da bi jih mogel zamolčati. Drugi dan po prihodu Kromickega sem imel nekak čuden vtis. Evo, zdelo se mi je, da že več ne ljubim Angelice — toda obenem, da ne morem živeti brez nje. Prvič sem začutil tako stanje, kakoršno bi imenoval dušeslovni polom. Nekdaj, ko se je ves ta »proces« vršil v meni pravilno, sem si dejal: »Ljubim jo, torej si jo želim,« z enako logiko, kakor je Kartezij govoril: »Mislim, torej sem.« Sedaj se je spremenilo to na: »Ne ljubim, toda želim si je« — in oba ta dela sta tičala v meni kakor na dveh posamičnih kamenitih odlomkih. Oba sta me neizrekljivo tlačila. Nisem tudi razumel kmalu, da ta »ne ljubim« — je prevara. Ljubim jo kakor nekdanj, samo na način tako bolesten, tako bridek, tako zastrupljen, da ta ljubezen nima nič več skupnega s srečo.

Časih si mislim, da ko bi celo sedaj začul Angeličino izpoved ljubezni, ko bi ju ločil drug od drugega, ko bi postala vdova in postala moja, da bi več ne bil srečen. Rad bi kupil tako uro za ceno življenja,

toda v resnici ne vem, ali bi mogel predelati jo v pravo srečo. Kdo vé, če mar ti živci, s katerimi se čuti sreča, niso v meni že zamorjeni? To se je lahko zgodilo. Res, čemu mi je tako življenje?

Na večer pred odhodom sem stopil v prodajalnico orožja. Nekak poseben človek mi je prodal revolver. Ko bi ne bil puškar, bi mogel biti profesor dušeslovja. Stopivši v prodajalnico, sem mu dejal že naprej, da mi je vse eno, ali bo revolver sistema Colta ali Smitha, samo da je le dobro izdelan in da ima prilično velik kaliber. Stari človek mi je poiskal orožje, kakoršno mi je bilo takoj po godu, na to je vprašal :

»Gotovo boste potrebovali tudi naboje?«

»Ravnokar sem vas hotel prositi zanje.«

Puškar me je jel pozorno ogledovati.

»Ali imam dati še obodek za revolver?«

»Naravno. Prosim tudi za obodek.«

»To je prav,« mi odvrne, »v takem slučaju dobite gospod naboje one in iste številke kakor je revolver.«

Jaz ga začudeno pogledam, on pa nadaljuje:

«Jaz, gospod, imam že štirideset let prakse v mojem zavodu in naučil sem se marsikaj. Pogostoma so kupovali pri meni orožje ljudje, kateri so se šli potem streljat. In kaj porečete vi na to. Nikdar se še ni pripetilo, da bi človek zahteval tudi obodek. Zmerom je bilo tako-le. Prišel je in dejal: »Prosim za revolver«. »Ali z obodkom?« — »Ne, ta ni potreben.« — A vendar je to posebna stvar, ker človek, ki se hoče streljati, ne bi smel gledati na rubelj. Toda taka je človeška narava: Vsakdo, očitvidno, pravi sam sebi: »Za

vraga, čemu mi je obodek!« Toda prav po tem, kako kdo želi imeti revolver, vem jaz takoj, ali se hoče iti streljat ali ne.«

»Vi mi pripovedujete kaj zanimive reči,« mu odvrnem.

V resnici pa se mi je tudi zdelo to neizrekljivo karakteristično.

Puškar pa je nadaljeval:

»Ko sem to zapazil, sem si izmislil tudi sredstvo za to: ako kdo kupi revolver brez obodka, takrat se jaz navidezno zmotim in dam mu naboj za eno številko prevelike. Vstreliti se v glavo, to vendar ni mala reč. — Treba se je za to po vragovo truditi in nabaviti si poguma. Mislim si, da marsikaterega oblije mrzli znoj... Končno napravi človek trden sklep ter se poprime revolverja.

Ali tu pa naboji niso primerni... Ko bi se tudi zaletel z glavo v steno... treba je odložiti stvar do jutra... Ali si pa mislite, gospod, da se bi dal drugič pripraviti do tega? Marsikateri, ki bi se bil v prvi sapi vstrelil v glavo, ali kako drugače pogledal smrti v oči, drugo jutro tega gotovo ne stori. Bili so tudi taki, ki so dospeli semkaj naslednji dan ter si kupili obodek... Meni je pa pri tem silil na dan smeh. »Tu imaš obodek ter živi zdrav.«

Zapisujem ta razgovor radi tega, ker se mi reči, tikajoče se samoumora, močno vrté po glavi, in besede starega puškarja se mi zdé kaj pomenljive v tej zadevi.

Dne 27. rožnika.

Časih mi pride na misel, da me je Angelica ljubila, da sem se mogel ž njo poročiti ter uživati jasno, ogromno srečo — da je bilo vse to odvisno od mene in da sem vse to zapravil, in to vsled svoje nesposobnosti do življenja. In takrat se vprašujem: Ali se mi res že ni začelo mešati v glavi — in ali sem zares mogel imeti Angelico za zmerom? Ali vendar se spominjam izborna vsega teka dogodkov od onega trenutka, ko sva se spoznala, do danes. A kaj še potem, ko si rečem, da bi ta ženska bila moja in meni tako zvesta, kakor je onemu ter še stokrat zvestejša, ker me je ljubila z vso dušo!

Prirojena nesposobnost — da, tako je! Toda ko bi me tudi to povsem opravičevalo v mojih očeh, — kaj mi to hasne, ko mi pa to ne prinaša nobene tolažbe? Nekoliko olajšave mi prinaša edino misel, da tako potomci preživelih rodov, kakor tudi potomci najbujnejših, končajo tek svojega življenja s tem, da jih zasujejo s prstjo. To mi zmanjšuje razliko med menoj in tako imenovanimi vrlimi ljudmi. Vsa nesreča bitij, meni podobnih, je njih izključnost. Kako bedaste pojme imajo sploh ne le romanopisci, marveč celo psihologi po poklicu in celo fiziologi o preživelih rodovih! Oni si predstavljajo zmerom, da notranji nesposobnosti življenja odgovarja neprestano fizična zaostalost, majhna rast, slabe mišice, anemični možganje in plitek razum. Mogoče, da je temu časih tako, toda delati iz tega splošno pravilo, to je blodnja in pedantično ravnanje. Potomci preživelih rodov se odlikujejo ne s pomanjkanjem životnih močij, marveč s pomanj-

kanjem harmonije med njimi. Jaz sem fizično krepak človek in nisem bil nikdar bedast — poznal pa sem ljudi mojega okoliša, krepko vzrastle, nalik starodavnim Grkom, sposobne, bistrourne, kateri vendar niso znali živeti ter so slabo končali, zlasti vsled pomanjkanja ravnotežja med v ostalem kaj bujnimi životnimi močmi. Oni pri nas so slični slabo organizovani družbi, o kateri ni znano, kje pričenjajo pravice onih ter končajo drugih. Stojimo neredno, a splošno je znano, da brezredno ni mogoče stati. Vsaka od teh močij deluje in vleče zgolj na svojo stran, pogostoma prepotegne vse druge — in iz tega se rode tragične izključnosti. Jaz prav sedaj boleham na taki izključnosti, kateri se imam zahvaliti, da me razun Angelice ničesar ne zanimala, da za ničesar ne morem pripeti življenja. Toda ljudje ne razumejo, da tako pomanjkanje harmonije, taka anarhija životnih močij, je hujša bolezen nego fizična in moralna anemija. To je razvozanje zagonetke. Nekdaj so življenje in društveni odnošaji pri našali nam rešitev, ker so zahtevali od nas dejanj in nas tako nekako silili do njih. Danes, ko smo se odtegnili od življenja, ko nas zastruplja modrovanje in brezupnost, se naša bolezen v teh tako nehigijeničnih pogojih še bolj poostruje. Dospeli smo končno do tega, da smo sposobni ne za dejanja, marveč samo za poskoke, vsled česar najbolj sposobni in najbolj bogato nadarjeni sredi nas končajo življenje zmerom z nekako znorelostjo. Iz vsega, iz česar obstoji življenje, nam je ostala v resnici samo ženska — in eno od dvojnega — ali se razpršimo, ko potrošimo groš za grošem od naše životne glavnice za razbrzdanost, ali

pa, oprijevši se nekake ljubezni, kakor veje, ki raste nad breznom, visimo v ozračju, tembolj izpostavljeni nevarnosti, da si zlomimo vrat, ker si najbolj pogostoma izberemo napačno ljubezen, ki nosi v bistvu svojem zarodek tragedije. Znano mi je, da moje čustvo do Angelice mora slabo končati — in vedoč to, ne poskušam se temu niti braniti, kajti bramba bi bila tudi brezuspešna.

Dne 28. rožnika.

Kopeli in zlasti hladno tukajšnje ozračje kaj dobro vpliva na zdravje gospe Celine. Dan za dnevom je živahnejša — in ker jo obkoljujem s skrbjo, ker skrbim za njeno ugodno življenje, kakor bi mi bila prava mati, mi je hvaležna in me ljubi čimdalje bolj. Angelica je to zapazila — ter se takisto ne more ubraniti hvaležnosti do mene, toda prepričan sem, da se ta počutek meša s čimdalje večjo žalostjo, ker sedaj ji je očitna ona velika sreča, kakoršne bi bili vsi deležni, ko bi se bilo zgodilo to, kar se je moglo zgoditi. Sedaj sem si popolnoma v svesti, da ona Kromickega ne ljubi. Ona mu je in ostane zvesta — toda kadar ju vidim skupaj, zapažam na njenem licu neko prisiljenost, nekako ponižanje. Jaz vidim, da kadar on, ki je morda v resnici zaljubljen ter morda si vneta želi, da bi ju smatrali za ljubeča se zakonska, boža njene roke, boža njene lase, poljublja čelo, da bi se ona vselej rajše ugreznila v zemljo nego se vdala njegovemu božkanju pred menoj in pred drugimi. Ali prenaša ga vendar-le, mora se smehljati in tudi jaz prenašam ta prizor, pa se tudi smehljam; samo radi

zabave posežem si včasih v duhu z roko v drobovje ter si ga trgam.

Časih mi pride tudi na misel, da ta duhovnica Diane je gotovo svobodnejša in manj vzdržljiva v kazanju svojih občutkov, kadar sta z možem sama. Toda takega razkošja, kakoršnega doznava človek pri podobnih mislih, se sploh bojim, ker čutim, da le ena kapljica še, pa zgubim ravnotežje ter neham nadvlavati samega sebe. Moji odnošaji do Angelice so grozni kakor za njo, tako tudi záme. Moja ljubezen se spreminja navidezno v sovraštvo, preziranje in ironijo. To muči in navdaja s strahom tudi Angelico. Časih me pogleda tako, kakor bi hotela reči: »Kaj sem jaz kriva?« Jaz pa si ponavljam pogostoma: »Kaj je ona kriva?« — toda ne morem, za Boga, biti drugačnejši do nje! Čim bolj jo vidim zvezano in potrto, tem večja mržnja se vzbuja v meni proti njej, proti Kromickemu, proti sebi in celemu svetu. Ali to se ne godi radi pomanjkanja pomilovanja v meni do tega takisto kakor jaz nesrečnega bitja. Toda kakor voda, namesto da bi gasila preveč razdivjani požar, ga še le bolj razvnema — tako tudi v meni vsi občutki le še bolj razvnemajo obup. Jaz, kadar kažem preziranje tej edini in najdražji ženski, kadar kuham za njo samo jezo, samo zasmeh, delam sebi tako krivico kakor njej — dà, celo večjo, ker ona je zmožna, odpustiti mi to, jaz pa ne odpustim sebi tega nikdar!

Dné 29. rožnika.

Ta človek je zapazil, da tiči nekako globoko razžaljenje nad menoj in njegovo ženo in pojasnil si je to na sebi kaj ugoden način. Dozdeva se mu, da jo

sovražim radi njega, ker je vzela njega ne pa mene. On vidi v meni sovrašтво do nje, izvirajoče iz razžaljenega samoljublja — in ničesar več. Treba je biti za to... mož. Tako zroč na to reč, si prizadeva nagraditi ji to s povečano neznosnostjo, meni pa kaže prizanesljivost velikodušnega zmagovalca. Zgolj samoljubje more napraviti človeka do te stopinje neumnega. Kak čuden človek je to! Vsaki dan zahaja v hotel Straubingerja, ogleduje pare, sprehajajoče se pod Wandelbahnom, ter z neko radostjo dela o njih najslabše opazke; rogaje se prevaranim možem kaže pri tem svoje strohnele zobe in vsako novo odkritje na tem polju ga spravlja v tako dobro voljo, da po desetkrat v eni uri spusti monokel iz rok ter si ga deva nazaj na nos. In ta človek, ki zakonsko nezvestobo smatra zgolj za ugodno priliko za krpanje opazk, smatral bi jo za največji in najbolj tragičen zločin, ko bi se to tikalo njega samega. Ako se to tiče drugih, je to šala; ko bi se pa to tikalo njega, pa bi to vpilo po maščevanju do neba.

Radi česa, bedak? Kdo si vendar ti? Pojdi k zrcalu ter poglej se; oglej si svoje mongolske oči, svoje lase, podobne črni čepici, svoj monokel, svoje dolge noge, zaglobi se v samega sebe, daj si poročilo o vsej bedi svojega duha, o vsej splošnosti svojega značaja — in povej, ali je mar taka ženska, kakor je Angelica, dolžna biti ti vsaj za eno uro zvesta? Na kak način si došel do nje, ti fizičen in duševni parvenij? Mar ni to strašne in nasprotno naravi, da si ti njen mož? Dantejeva Beatrice, dajoča roko najpo-

slednejšemu florentinskemu kmetu, bi dobila boljšega ženina!...

Pretrgal sem pisanje, ker se znovič razvnemam, znovič zgubljam raznotežje ter sem bil že nekako povsem otrpel! V ostalem, naj me bo Kromicki vesel: ker v resnici se ne smatram za boljšega od njega. Najsi bi tudi dopustil, češ, da sem vlit iz plemenitejše kovine — imam le slabo tolažbo, ker moja dela so slabejša od njegovih. Njemu se ni treba pred menoj hliniti — jaz pa se moram hliniti pred njim, moram ž njim računati, moram se skrivati, moram prilagoditi po njem svoje ravnanje, varati in prekaniti ga. Ali more biti kaj bolj plitkega nego je to, da jaz, namesto da bi pograbil za vrat, ga oštevam v tem spominskem listu? Tako zahrbtno zadoščenje si more dovoliti celo suženj gledé svojega gospodarja. Kromicki se gotovo nikdar ni kazal sam sebi tako oslabelega, kakor se kažem jaz samemu sebi, ko sem doprinesel tisočero malenkostij, ko sem uravnaval celo množico praznih poskusov, samo da ga oddaljim proč od Angelice, od vile, najete v ta namen. V dodatku se mi ni posrečilo to. On je z edino preprosto besedo: »Hočem živeti poleg žene,« — izgovorjeno z vso odkritosrčnostjo, podrl vse moje načrte. In sedaj živi poleg »žene«... Kar naravnost neznosno je to, ker Angelica razume vsako moje postopanje, zna pogoditi vsako mojo besedo in moj namen. Mislim si, da se ona mora pogostoma sramovati. Vse te reči skupaj vzete, tvorijo moj vsakdanji kruh. Ne mislim si, da še dolgo vzdržim, ker še nikakor nisem na oni višini položaja,

z drugimi besedami, nisem še tako bedast, kakor to zahtevajo pogoji, v katerih živim.

Dné 30. rožnika.

Danes sem začul z verande tak konec razgovora, ki sta ga imela Kromicki in Angelica dovolj glasno med seboj :

»Jaz,« je dejal Kromicki, »sam spregovorim ž njim, ti pa moraš povedati teti to, kako stvar stoji.«

»Tega nikdar ne storim!« mu odvrne Angelica.

»Toda jaz te lepo prosim!« reče s povdarkom Kromicki.

Stopil sem v sobo, ne hoté biti nepozvana priča daljšega razgovora. Zapazil sem na Angeličinem licu globoko mržnjo, katero si je prizadevala skriti, ko me je zagledala. Kromicki je bil blede od jeze, toda smehljaje se mi je podal roko. Za trenutek se me je polastil nemir in strah, češ, da mu je ona vse priznala. Nisem se bal Kromickega, marveč tega, da mi more odpeljati Angelico, more me odtrgati od mojih nadlog, osramočenj in muke. Saj jaz živim le od tega, sicer bi umrl od gladu. Rajši vse drugo nego ne videti več Angelice! Ves čas sem si lomil glavo radi tega, o čem sta se mogla razgovarjati med seboj? Časih se mi je zdelo najverjetnejše, da mu je ona nekaj povedala — toda v takem slučaju se bi njegovo obnašanje do mene moralo spremeniti, med tem pa je bilo še odkritosrčnejše. Sploh, ko bi ne bilo mržnje, kakoršno gojim do njega, ne mogel bi se pritoževati radi njega. On je do mene sicer vljuden, prijazen, prisrčen; odjenja mi na vsakem koraku, kakor kaki nervozni ženski. Prizadeva si, pridobiti si moje zaupanje. Ne pre-

straši ga niti to, da mu časih odgovarjam rezko, ali ironično, da časih vlečim brezobzirno v javnost njegovo pomanjkljivo izobrazbo, ali pomanjkanje tankih živcev. Ne zamudim nikake prilike, da sploh ne bi pokazal Angelici: za koliko je on preprostejši po duhu in po srcu. Toda on je potrpežljiv. Lahko mogoče, da je tak samo do mene. Danes sem videl prvič njegovo jezo na Angelico, celo polt je imel zeleno kakor ljudje, ki se znajo jeziti črez mero, to je zelo srdito. Angelica se ga bržkone boji, toda ona se vseh boji — in sedaj celo mene. Večkrat mi je celo težavno razumeti, od kod ta ženska, ki je mila kakor golob, zajema v danem slučaju tako nenavadno eneržijo. V svojem času sem se mamil, češ, da je pasivna, in kadar bi jo človek hotel ugrabiti, da se ne ubrani. Kaka prevara! Njen upor je tem večji, čim manj ga pričakuješ. Ne vem, o čem sta se razgovarjala ona in Kromicki, toda prepričan sem, ker mu je povedala, da ne stori tega, česar zahteva od nje, da bo trepetala od strahu, toda ona tega ne stori. Ko bi bila moja, ljubil bi jo tako, kakor more pes ljubiti svojo gospo. Nosil bi jo na rokah, odpihoval pred njo prah, ljubil bi jo na smrt.

Dné 1. malega srpana.

Moja ljubosumnost bi bila kaj revna, ko bi ne bilo tega, da tiči v njej bolest spoznavalca, kateremu sramoté njegovo božanstvo. Odrekel bi se celo dotike njene roke, ko bi jo mogel nastaniti na nekaki nepristopni gori, kateri bi se ne smel nihče približati.

Dné 2. malega srpana.

Motil sem se, rekoč, da sem otrpnil. To, kar je bilo začasno stanje živcev, sem smatral za stalno sta-

nje duše. V ostalem sem slutil že takrat, da to stanje ne bo vstrajno.

Dné 3. malega srpana.

Nekaj se je vendar pripetilo med njima. Oba skrivata vzajemno razžaljenje, ki ga čutita drug do drugega, toda jaz ga vidim. Že nekoliko dnij ne zapazam, da bi jo prijel za roko, kakor je imel navado delati poprej — ter si jo pritiskal na usta, ali da bi božal njene lase, ali poljuboval njeno čelo. Doživel sem trenutke pravega veselja, toda zastrupila jih je sama Angelica. Zapazil sem, da si prizadeva ga nekako preprositi, pripraviti v boljšo voljo in vrniti v nekdanje odnošaje. Pri pogledu na to se me je polastila besnota, ki se je odbila v mojem postopanju z Angelico. Nikdar še nisem bil do nje in s tem do samega sebe tako neusmiljen.

Dné 4. malega srpana.

Danes, vračaje se z Wandelbahna, sem jo srečal na mostu pred slapom. Nakrat je obstala ter jela nekaj govoriti, toda hrup slapu je oglušil njene besede. Razdražilo me je to, kakor me sedaj vse spravlja v nevoljo; ko sem jo spremljal z mosta proti naši vili, sem dejal zato z nestrpljivostjo:

»Nisem mogel slišati, kaj si mi pravila.«

»Hotela sem te vprašati,« mi je odgovorila ganjena, »čemu si tak do mene? Čemu nimaš nasproti meni niti trohice pomilovanja?«

Meni je vsa kri šinila do srca pri teh besedah.

»Ali mar ne vidiš,« ji odvrnem hitro, »da te ljubim na smrt. Kako je mogoče gojiti za prazen nič

take občutke! Čuj, jaz že ničesar več nočem od tebe. Povej mi samo, da me ljubiš, daj mi svojo dušo in vse prenesem, vse vzdržim — in ti dam v zameno življenje ter ti hočem služiti do zadnjega zdihljeja. Angelica, ti me ljubiš, povej, ali je res! Ti me rešiš skrbi z eno samo besedo — izreci jo!»

Angelica je postala tako bleda kakor pena slapu. Zdelo se mi je, da je zapihal po njej hladen veter in otrpnil kri v njenih žilah. Črez nekaj časa ni mogla priti do besede; končno je z največjim naporom rekla:

»Prosim te pri vsem, ne govori mi kaj takega!«

»Torej mi nikdar ne rečeš?«

»Nikdar,« mi odvrne.

»Pomisli samo, da ti tega nimaš záme...«

Umolknil sem. Po glavi mi je spreletela misel, da ko bi Kromicki poželel od nje te besede, da bi mu prošnje ne odbila, in pri tej misli mi je zazvonilo vsled obupa in besnote v ušesih ter se mi stemnilo pred očmi.

Popolnoma sem zgubil zavest. Vem samo to, da sem ji vrgel v oči tako grozne in cinične besede, kakoršnih si noben drugi moški ne bi drznil povedati neoboroženi ženski. Niti ne smem jih zapisati v tem listu. Kakor v snù se spominjam, da me je nekaj časa gledala z začudenimi in osuplimi očmi, na kar me je prijela za rokav in potresaje mojo roko, me je jela uneto izpraševati:

»Leon, kaj ti je! kaj ti je?«

Zdelo se mi je, da me začjenja zapuščati razum. Zmaknem ji roko in odidem na drugo stran. Črez tre-

nutek sem se vrnil, toda nje nisem več zagledal. Takrat sem razumel samo eno, evo, da je napočil čas in da je treba končati. Ta misel je povzročila takoj nekako svetel izhod v tej temi, ki mi je obdajala glavo. Bilo je to čudno stanje enostranske zavednosti. Nisem si mogel dobro predočiti tega, kar se je pripetilo. Zgubil sem prav popolnoma občutek lastnega in Angeličinega bitstva, ne samo kot zaveden, marveč že kot miren človek. Vedel sem n. pr. izborno, ako se vržem s skale v propad, da se bo to smatralo za slučaj, toda ako se vstrelim v svoji sobi, pa teta takega udarca ne preživi. Še bolj čudno pa je bilo to, da se v taki zavesti nisem mogel odločiti na nikako stran, kakor bi bila zveza med mojim modrovanjem in mojo voljo ter iz nje izvirajočimi dejanji že pretrgana. V povsem jasnem prepričanju, da je bolje vreči se s skale nego se vstreliti, sem vendar odšel v vilo po revolver. Radi česa? Ne vem. Vem samo to, da sem hitel čimdalje bolj in da pohitevši na vso sapo po stopnicah nakvišku, sem začel iskati ključ od kovčega, v katerem je bil zaprt revolver. Nakrat me je odtegnil iz te vrste izključnega mišljenja na samomor odmev urnih korakov po stopnicah. Po glavi mi je spreletela misel, da je morda Angelica pogodila moj namen ter sedaj hiti, da bi ga preprečila. Med tem so se duri naglo odprle in v njih sem zagledal teto, ki je zasopljena zaklicala :

»Leon, steči po zdravnika, Angelica je omedlela.«

Ko sem to slišal, sem pozabil na vse drugo; zdirjal sem iz vile brez klobuka in po preteku četrta sem pripeljal zdravnika iz hotela Straubingerja. Ko

sva dospela, je bilo že vse dobro. Zdravnik je šel k Angelici, jaz in teta pa sva ostala na verandi. Mahoma jo jamem izpraševati, kaj se je pripetilo.

«Pred pol ure,» — je začela pripovedovati teta, — »se je Angelica vrnila tako razvneta, da svi na krat obe s Celino začeli povpraševati: kaj ji je? Odgovarjala je: »nič! nič!« kakor vsled nestrpljivosti, toda videli svi, da to ni res. Celina je jela siliti vanjo. Takrat se je Angelica razjezila, kar sem prvokrat videla v svojem življenju, ter zaklicala: »Čemu me tukaj vsi mučite!« Na to se je je takoj polastil krč. Vsi smo se močno prestrašili in jaz sem stekla k tebi. Hvala Bogu, da je to že prešlo! Samo jokala je revica ter naju obe jela prositi odpuščenja...«

Jaz sem le molčal, kajti srce se mi je trgalo na kosce. Teta je jela hoditi s širokimi koraki po verandi, končno je obstala pred menoj in prijemši se za bok, dejala:

»Ali veš, kaj se mi dozdeva, moj dečko? Evo, mi vsi tega Kromickega nimamo dovolj radi — ker ga tudi Celina posebno ne odlikuje. Čudna stvar, on si močno prizadeva, prikupiti se nam, toda kaže neprestano kisel obraz vsiljenca. To je slabo od naše strani. Angelica to vidi in trpi radi tega...«

»Ali si mislite, teta, da ga ima ona tako močno rada?«

»O, kajpada: močno, močno!... Ljubi ga, ker je njen mož — in naravno, da ji je bridko videti, da slabo ravnamo ž njim.«

»Toda kdo ravna ž njim slabo? Po mojem mnenju se ona ne čuti srečno ž njim — to je cela stvar...«

»O naj jo Bog tega obvaruje,« mi odvrne teta. »Ne ugovarjam, da bi bila lahko dobila boljšega moža, toda kaj mu je vendar mogoče očitati takega? On je očitvidno zelo navezan na njo... Celina mu v resnici ne more odpustiti, da je prodal Gluhov, tudi jaz tega ne pozabim nikdar, vsekakor pa sem sama slišala, kako ga je Angelica strastno branila.«

»Morda proti prepričanju?«

»Bodisi, a to še bolj dokazuje, da ga ljubi. Kar se tiče kupčije, je res slabo, da nihče dobro ne vé, kako stoji ta stvar, in to je tudi vzrok neprestane Celine bojazni.

Ali pa si res misliš, da premoženje daje srečo. V ostalem jaz sem ti že dejala, da ne pozabim Angelice, in ti v to privoliš? Kaj, ali dovoliš? Midva oba imava do nje dolžnosti, moj Leon, ne govoré že o tem, da je to ljubljena stvar, katera zasluži našega varstva.«

»Iz vsega srca, moja teta. Ker pa nimam sestre, torej dokler živim, naj Angelica ne okuša gmotnih skrbij.«

»Tako računam na to, da umrem mirnejše,« odvrne teta.

Injela me je objemati, toda daljši razgovor nama pretrga zdravnik. Z nekolikimi besedami nas je popolnoma pomiril. »Majhno živčno razrušenje, katero v ostalem v teh kopelih kaj pogostoma nastopi — pretrgati kopanje za nekoliko dnij, mnogo se gibati na svežem zraku — evo, tega je treba. Telo je zdravo, moči dovolj in vse bo zopet najbolje.« Za te besede sem mu zamašil žepe tako, da se je pokrtil še le za vrtno

ograjo. Bil bi prodal nekoliko let življenja, ko bi bil mogel iti k Angelici in ji poljubiti noge, proseč jo odpuščanja za vse, kar sem ji učinil slabega. Prisegel sem sam pri sebi, da hočem biti do nje drugačen, da hočem potrpeti s Kromickim, ne razburjati se, niti ne godrnjati. Kes, popolen in globok kes, evo to je bilo stanje moje duše. Ljubim pa jo vendar-le neizrekljivo. Proti poludnevu se je vrnil po dolgem sprehodu po Kaiserwegu Kromicki. Takoj sem skušal biti iskrenejši do njega.

On je smatral to za sočutje ter mi je bil resnično hvaležen. Nato smo ob enem z gospo Celino prebili ves dan pri Angelici. Popoldne se je hotela obleči in iti, toda niso ji dovolili. Jaz si tudi nisem dovolil razburjati se radi tega. Ne spominjam se, da bi bil še kedaj v življenju tako premagal samega sebe. A rekel sem sam sebi: »Vse to radi tebe, moja ljubljena!« Bil sem v kaj čudnem razpoloženju ves tisti dan. Najrajše bi se bil jokal kakor kak majhen otrok. Tudi sedaj me duše solze. Povzročil sem nesrečo, za to se pa tudi sedaj pokorim.

Dne 5. malega srpana.

Po včerajšnjem razvnetju je sledila najpopolnejša olajšava, nalik tišini po viharju. Oblaki so odložili vso svojo elektriko. Čutim se moralno in fizično slabega. Angelica se počuti bolje. Rano sva naletela skupaj sama na verandi. Posadil sem Angelico na naslonjač in ogrnivši jo s toplim šalom, ker tu so bila jutra hladna, ji rekel:

»Moja Angelica, prosim te iz vsega srca odpuščanja za to, kar sem ti rekel včeraj. Odpusti mi in pozabi — ker jaz itak tega sebi nikdar ne odpustim.«

Namesto odgovora mi je podala svojo roko, katero sem pokrtil s poljubom. Moral sem porabiti vso moč svoje volje, da nisem zastokal na glas, tako veliko je bilo brezno med mojo ljubeznijo in mojo revščino. Angelica je to izborno čutila, ker kmalu mi je umaknila svojo roko. Ona si je tudi prizadevala nadvladati ganutje ter morda tudi nadvladati občutke, ki so pognali njeno srce do mene. Vrat in prsi so se ji tresle, kakor bi ihtenje hotelo posiloma priti na dan. Čutila je vendar, da jo ljubim nad vse, da na tako ljubezen na naleti človek vsaki dan in da bi to mogel biti zaklad sreče za celo življenje.

Toda črez trenutek se je premagala in njeno lice je bilo zopet jasno. Videti je bilo na njem le udanost in veliko dobroto.

»Odslej bo vladala sloga med nama, kaj ne?« je vprašala.

»Tako je,« ji odvrnem.

»Enkrat za zmerom?«

»Kaj ti naj odgovorim, moj angelj! Ti veš sama najbolje, kaj se godi v meni.«

Njej se oči zopet zakrijejo z meglo, toda znovič se je premagala.

»Že prav!« je dejala, »saj si ti tako dober...«

»Jaz?« zakličem odkritosrčno razburjen. »Ali pa veš, ko bi včeraj ne bila nakrat zbolela, da bi se bil...«

Toda nisem dovršil. Spoznal sem na mah, da bi bilo podlo od moje strani, ko bi si jo hotel nakloniti s strahom in grožnjo. To ni bila pot meni primerna. Polastila se me je še tem večja sramota, ker se je takoj vznemirila in, pozorno me pogledavši, vprašala:

»Kaj si hotel povedati?«

»Hotel sem povedati to, kar bi bilo mene nedostojno in kar v ostalem za-me že nima več pomena.«

»Ne, Leon, jaz hočem vedeti to na vsak način: drugače ne bom imela niti za trenutek miru.«

Veter ji je zanesel kosmiček las na čelo — vstal sem in ga začel polagoma spravljati nazaj na njeno glavo s tako skrbjo, kakor bi bil njena mati, in rekel sem:

»Draga Angelica, ne zahtevaj od mene, naj govorim, kar mi ni treba govoriti. Ako pa gre za tvoj mir, dam ti besedo, da ti ni treba imeti za bodočnost nobenega strahu.«

Ona dvigne k meni oči.

»Ali mi daš svojo besedo?«

»Najrazločnejše in najsvečanejše. Kaj se neki godi v tej ljubljeni glavici!«

Daljši razgovor nama je pretrgal pismonoša, ki je prinesel celo kopico pisem. Bila so pisma na Kromickega z vshoda, na Angelico od Sniatinskih (poznal sem njegovo pisavo na ovitku) in zá-me od Klare. Poštena Klara mi ni pisala dosti o sebi, nasprotno pa je izpraševala kaj podrobno o meni. Povedal sem Angelici, da sem prejel pismo od nje, vsled česar je Angelica, hoté vprovesti očitvidno popolno slogo med naju, začela me ž njo dražiti. Jaz sem ji dal lepo za pri-

merno, govore, da je Sniatinski zares v poslednjem času povsem zgubil glavo. Nekaj časa sva se oba smejala in zbijala šale. Človeška duša je podobna čebeli, katera išče strdi celo na grenkih cveticah. Najbolj nesrečen človek si prizadeva izžmeti bodisi betvico sreče celo iz lastne muke, in da to doseže, poprime se vsake ugodne prilike. Časih si mislim, da je ta neukrotljiva potreba nekak dokaz, da nam še pripada nekaj po smrti. Prepričan sem, da so pesimizem iznašli tudi tej potrebi na ljubo, v tolažbo, kakoršno je mogla napraviti vprega splošne nezgode v filozofično formulo. To je bilo pomirjenje koprnjenja po vestnosti in resnici; sreča pa itak ni nič drugega nego cela vrsta pomirjenj.

Mogoče, da je tudi ljubezen tak velik vir sreče, da je celo najtemnejša pretkana z žarki; dovolj, da je tak žarek zasvetil danes nama obema. Niti se nisem nadejal tega. Takisto se nisem nadejal, da bi se mogel človek, ki v svojih težnjah ne pozna mej ter poželi vsega, v pravi revščini zadovoljiti s čim. Toda imel sem vzgled tega na samem sebi.

Komaj smo nehali čitati pisma, kar se gospa Celina, ki že hodi po lastnih nogah, prikaže pri durih, noseča majhen stolec-podnožnik za Angelico.

»Oh, mati,« reče Angelica, »ali se to spodobi?«

»Ali se morda nisi dosti namučila, ko sem bila jaz bolna,« ji odvrne gospa Celina.

Toda jaz ji vzamem stolec-podnožnik iz rok, in poklekniš pred Angelico, sem čakal dotlej, dokler ni položila nanj svojih nog — a ta sama okoliščina, da sem nekaj trenutkov klečal pri njih, me je napravila

srečnega za ves dan. Tako je! Človek, ki je zelo nesrečen, se hrani z drobtinicami in pobiraje jih, se še celo hvaležno smehlja skozi solze.

Dne 6. malega srpana.

Imam srce potrto, toda sposobno za ljubezen. Šele sedaj razumem Sniatinskega. Ko bi ne bil človek izpahnen, brez ravnotežja, zastrupljen po skepticizmu, kritika samega sebe in kritika te kritike, ko bi moja ljubezen bila pravilna in prava, bi bil našel v Angelici dogmo svojega življenja, na kar bi bilo prišlo še drugo. Toda ne vem... morda bi jaz prav ne znal drugače ljubiti kakor krivo, morda prav v tem tiči moja nesposobnost do življenja; dovolj, da je to, kar bi imelo postati moje zdravje in rešitev, postalo moja smrtna bolezen in poguba. Čudna stvar, kako daleč mi ni nedostajalo svaril. Zdeti bi se moglo komu, da so ljudje že naprej videli to, kar me doleti. Neprestano se še spominjam besed, ki mi jih je napisal Sniatinski, ko sem bil še v Pegli pri Davisovih: »Iz življenja mora kaj izrasti; pazi samo, da ne izraste kaj takega, kar bi bilo nesreča zá-te in za tvoje bližnje.« Takrat sem se smejal tem besedam, ali vendar ni bilo mogoče bolje napovedati prihodnosti! Moj oče mi je tudi nekolikokrat govoril ravno to, kakor bi časih prodril s pogledom ono zagrinjalo, ki zakriva prihodnost. Danes so vsi ti spomini zakasneni. Vem, da se nobeden teh spominov ne izvrši, toda ne morem se jih ubraniti, ker mi ni žal toliko za sebe, kolikor za Angelico. Ona bi bila stokrat srečnejša z menoj nego s Kromickim. Dopuščaje celo, da bi jo bil iz početka podvrgel analizi in razkrival v njej različne hibe, bi

jo bil vendar ljubil iz vse svoje duše. Bila bi moja in na ta način bi bila prišla v okrožje mojega egoizma. Na njene hibe bi bil zrl kot na svoje lastne slabosti in samemu sebi človek lahko vse odpusti, in najsi bi se kar najstrožje kritikoval, ne neham se vendar marljivo truditi v svoj lastni blagor in potem biti drag samemu sebi. Tako bi mi bila draga tudi ona — in ker je stokrat popolnejša od mene, torej bi sčasoma postala moj ponos, moj najboljši, najplemenitejši kos duše, in spoznal bi, da za mojo kritiko ni pri njej prostora — in prestopil bi na njeno vero ter bil po njej rešen.

Vse to se je izjalovilo, se pokvarilo in se spremenilo v tragedijo za njo in zame.

Dne 7. malega srpana.

Sedaj čitam, kar sem včeraj napisal, in mojo pozornost je vzbudilo zlasti to, kar sem napisal proti koncu, da moji občutki, ko bi bili pravi, bi mogli postati moja rešitev, sedaj pa so se spremenili v vrelec zlâ... 'Težavno se mi je spoprijazniti s to mislijo. Na kak način more ljubezen do bitja, tako čistega, kakor je Angelica, roditi zlô? Toda ena beseda nam pojasni vse: ta ljubezen ni prava. V ostalem mi je treba priznati dejstvo. Ko bi bil kdo pred dvema letoma dejal meni, izobraženemu človeku z estetičnimi živci, živčemu v slogi s kazenskim zakonom, že radi tega samega, ker mu moralna narava ne dovoljuje živeti drugače — ko bi mi kdo, ponavljam, dejal, da bom premišljeval po cele dneve in noči o odpravi s sveta — bodisi celo po umoru — človeka, ki mi dela napotje, pa bi bil

takega preroka smatral za blaznega. A vendar evo, do česa sem došel! Kromicki mi zaslanja svet, odjémlje zemljo, vodo in ozračje. Ne morem živeti prav radi tega, ker on živi — in radi tega vzroka gojim v duši misel o njegovi smrti brez prenehljaja. Kako bi bil to preprost in popoln razvoj vseh zamotanj, kak konec vseh nesreč, ko bi on umrl! Večkrat sem si že mislil, da ako more reči hipnotizer svojemu mediju: »spij!« — in medij zaspi — čemu bi ta sama moč, še bolj napeta, ne imela zadoščevati, da bi zazibala koga v večno spanje? Naročil sem si pravkar različne knjige o hipnotizmu, med tem pa sam nehote govorim Kromickemu z vsakim pogledom: »umri!« in ko bi ta »sugestija« zadoščevala, že davno bi ga ne bilo več na svetu. Posledica vsega tega je doslej taka, da se počuti dobro in da je še, kakor je bil, Angeličin mož, meni pa ostaja prepričanje, da moj namen je ob enem hudodelski, kakor tudi bedast, smešen, nevreden delavnega človeka — in preziram se čimdalje huje.

To me vendar ne ovira, da ne bi hipnotiziral Kromickega še nadalje. Tu je novič ona in ista historija razumnega človeka, kateri, ko so ga po hudi bolezni zdravniki zapustili, se napoti k mazačem. Jaz hočem ubiti nasprotnika s hipnotizmom — da pa v tem vidim tem temeljitejšo svojo ničevnost, to je še tem slabše zame. Pri tem je treba priznati, da kadar koli sem sam, vsikdar, vsikdar se oprijemljem v pre-mišljevanju o odstranitvi meni sovražnega človeka vsakovrstnih sredstev, kakoršna se nahajajo v človeški moči. Dolgo časa sem gojil misel, umoriti ga v dvoboju. Toda ta pot ne privede do ničesar. Angelica

bi se ne mogla poročiti z morilcem svojega moža — torej sem jel misliti kot vsakdanji zločinec na druga sredstva. In kar je še čudnejše, našel sem še dokaj takih, katerih ne bi odkrila nobena človeška pravica.

Bedastoča! ničevnost! čista teorija! Kromicki more radi tega živeti mirno, ker podobne misli nikdar ne postanejo v meni dejanje. Ne ubijem ga, ko bi tudi vedel, da me za to ne čaka več odgovornosti nego za to, da sem pohodil pajka; ne ubil bi ga, najsi bi tudi bivala na neobljudenem otoku — a vendar, ko bi bilo mogoče razklati človeško lobanjo kakor jabolko ter izvleči iz nje skrite misli, pa bi se pokazalo, da črv pregrehe gloda moje možgane. Kar je še več, čutim to izborno, da ako v nikakem slučaju ne bi umoril Kromickega, pa se to ne zgodi radi teh višjih moralnih spodbudkov, ki jih obsega zapoved: »Ne ubijaj!« To zapoved sem že poteptal v sebi. Ne ubil bi ga zgolj radi tega, ker bi me morda kaki ostanki vitežkih tradicij ovirali, marveč radi tega, ker bi moji prerafinirani živeci se ne mogli odločiti za tako brutalno dejanje, ker sem že odšel predaleč od prvotnega divjega človeka, z eno besedo, ker bi fizično ne bil zmožen doprinesiti kaj takega. Toda moralno ga morim vsaki dan — in vspričo tega vprašam samega, če mar pred nekako sodbo, višjo nego so človeške sodbe, ne bom dajal odgovora za ta prestop tako, kakor bi ga bil doprinesel?

Mogoče je resnica, da ko bi že bilo, kakor sem dejal, možno odpirati človeške lobanje, pa bi se celo v možganih najbolj poštenega človeka našle misli, radi katerih bi človeku lasje vstajali na glavi. Spo-

minjam se, ko sem bil še majhen deček, da sem se tako zatopil v pobožnost, da sem molil iz vse duše od jutra do večera in obenem so mi v trenutkih največjih verskih zanosov spreletavale po glavi sramotilne besede, kakor bi mi jih bil prinašal veter, ali kakor bi mi jih šepetal demon. Prav tako se je pripetilo, da sem psoval osebe, katere sem najunetejše ljubil in za katere bi bil dal brez omahovanja svoje življenje. Spominjam se, da je tvorilo to mojo otročjo tragedijo, in da sem radi tega v resnici trpel. Toda nič za to. Vračaje se k onim psovalnim ali pregrešnim mislim, sodim, da za nje ne bo treba dajati odgovora, ker izvirajo iz zavesti unanjega zlâ, ne pa iz zlâ, ki je vcepljeno že v moralni organizem. In prav radi te njih unanjosti se človeku zdi, da mu jih zlodej šepeta na ušesa.

Človek posluša ta šepet — in ne hoté zlâ, ga odriva — v čemur morda tudi tiči zasluga. Toda z menoj je drugače. Misel o odstranitvi Kromickega mi ne prihaja od zunaj, marveč se razcveta in tiči v meni. Jaz sem nravstveno že za to dozorel: ako pa se še nisem in se ne morem odločiti na to, da bi ga ubil, je to samo, kakor sem dejal, vprašanje živcev. Uloga mojega vruga se omejuje na to, da se norčuje z menoj, šepetaje mi na ušesa, da dejanje bi dokazovalo zgolj eneržijo, ne bilo bi pa večje zločinstvo.

To je započetje, na katerem stojim in na katerem se nisem nadejal stati nikdar tako daleč, da bi bil zrl v globel lastnega bitja z začudenjem. Ne vem, če mar izključne moje muke odkupijo, bodisi deloma, moj propad; vem samo to, da on, čegar življenje ne najde

mesta v onem preprostem kodeksu, katerega se drži Angelica in njej podobna bitja, komur duša iz take posode izkipi, ta se mora zmešati s prahom in blatom.

Dné 9. malega srpana.

Danes mi je pokazal Kromicki v čitalnici nekega Angleža v družbi ženske nenavadno lepe ter mi pripovedoval njuno zgodovino. Ta krasotica je po rodu Rumunka; poprej je bila omožena z nekim propalim valaškim bojarjem, od katerega jo je Anglež preprosto kupil v Ostendi. Podobne pripovedke sem slišal kakih desetkrat v svojem življenju. Kromicki mi je celo pravil, za kako ceno je bila zala Kokona kupljena. Ta pripovedka je napravila náme čuden vtis. In pomislil sem: »Tudi to je sredstvo,« sramotno kajpada za onega, ki prodaja, in za onega, ki kupuje, toda preprosto. Ženski v takih slučajih ne vtegnejo niti biti znani pogoji, sami pogoji pa se tudi vtegnejo zakrivati z navideznimi pretvezami. Nehoté sem jel prilagoditi te misli najinemu položaju. »Nù, ako bi?« Vsa zadeva se mi je predstavljala dvojnotero: z ozirom na Angelico kot sramotna profanacija, z ozirom na Kromickega pa kot sredstvo, ki je ne le mogoče, marveč ki nasiti moje sovraštvo in preziranje do njega. Zakaj, ko bi se on strinjal s tem, šele takrat bi se pokazala vsa njegova ničevnost, šele takrat bi postalo jasno, kak človek je in kako je bilo to abotno, dati mu Angelico. Takrat bi se začutil nakrat opravičenega v vseh svojih naporih gledé njegove žene. Toda ali se bo on strinjal? Rekel sem sam sebi: »Sovražiš ga, torej vidiš v njem vse zlô. Od druge strani,

prizadevaje si o njem misliti celo najbolj nepristranski, vendar ne morem pozabiti, da je ta človek prodal Gluhov, da si je po zvijači pridobil za to pooblastilo od Angelice, da je deloma osleparil njo in gospo Celino, da je končno poželjenje po denarju bila očitno njegova poglavitna strast. Nisem jaz sam, ki ga smatram za človeka, ki boleha na zlati vročnici. Prav tako je zrl nanj Sniatinski, tako tudi teta in istotako gospa Celina. Evo, moralna bolezen te vrste more zmerom privesti do popolnega propada. Znano pa mi je tudi, da bo verjetno vse odvisno od stanja njegovih interesov. Teta celo dopušča, da ni posebno ugodno; jaz pa si domišljujem, da vse, kar je imel, je vsejal na nekako njivo, katera ima prinesiti bogato žetev. Ali jo pa prinese? On sam gotovo tega ne vé, in iz tega izvira njegov neprestani nemir, ti ducati pisem, ki mu jih pošilja mladi Hvastovski, ki je njegov pooblaščenec na vshodu. Nakrat mi je prišlo v glavo, da prav po tem Hvastovskem bi bilo mogoče poizvedeti, kako stvar stoji. Zato pa bi bilo vendar treba precej časa. Mogoče, da se odpeljem za en dan na Dunaj, se snidem z zdravnikom Hvastovskim, ki se ondi trudi na kliniki, ter morda od njega kaj poizvem. Brata vendar dopisujeta drug drugemu. Med tem pa izprašam Kromiegega, toda z vso previdnostjo, da ne sprebudim njegove čuječnosti, niti suma. Pred vsem drugim ga povprašam takoj jutri, kaj si misli o onem rumunskem bojarju, ki je prodal ženo Angležu. To vidim že naprej, da ne bo hotel biti z menoj odkritosrčen, toda pomagati mu hočem do tega, kolikor mi bo mogoče, ostalo pa itak sam pogodim. Vsa ta množica mislij in

nakan je povzročila, da sem postal nekoliko živahnejši. Ničesar ni groznejšega nego trpeti pasivno — in vse mi je prav, kar me le privede iz tega stanja. »Evo, vsaj jutri in pojutrišnjem se lotiš česa, poskušaš storiti kaj za svoje občutke,« sem si mislil in se krepčal s tem. Iz popolne onemoglosti prehajam v nekako dejansko vročnico. Tu gre za mojo glavo, za moja čuvstva, ki se razpregajo. Obljubil sem Angelici s častno besedo, da po svojem lastnem življenju ne sežem, torej tudi tega izhodišča nimam več. A tako, kakor sedaj živim, dalje ne morem živeti. Ako je pot, na katero hočem stopiti, sramotna, bo v vsakem slučaju sramotnejša za Kromickega nego záme. Moram ju razdružiti, ne le z obzirom na sebe, marveč tudi z obzirom na njo. Imam res vročnico. Vsem tukaj ugodno služijo toplice, razun mene.

Dné 10. malega srpana.

Vroči dnevi nastanejo časih tudi tukaj v Gasteinu! Kaka vročina. Angelica nosi krilo iz belega flanela, takega, kakoršnega rabijo Angleži za »lawn-tenis«. Zarano pijemo kavo na svežem zraku. Ona pride iz kopeli sveža, jasna, kakor sneg ob solčnem vshodu. Njeno vitko telo se kaže razločnejše nego navadno, pod mehkim krilom. Jutranja svetloba jo osvetljuje tako izborna, da vidim vsako reso njenih obrvij, trepalnic in onega mahu, ki pokriva njeno nežno ličice. Njeni lasje so navidezno mokri in v tem blesku se ti kažejo svetlejši nego navadno in zrenice so prozornejše. Kako je mlada, kako omamljiva! V njej tiči moje življenje, v njej je razgrnjeno vse, kar si želim. Ne odidem, ne morem!

Zrem na njo in izgubljam zavest vsled omamljivosti, a obenem tudi vsled bolesti, da, evo, pri njej sedi — mož. To ne more tako ostati, — naj rajše ne bo nobenega, samo da le ni njegova. Ona se do izzvestne stopinje zaveda teh muk, ki mi sučejo moje živce, vendar ne zadostno. Svojega moža ne ljubi, toda njuno življenje smatra za zakonito — jaz pa se že pri samem pomisleku na to hočem pojesti, ker se mi zdi, da priznavši to zakonitost, je ponižala samo sebe. A to niti njej ni dovoljeno! Naj bi rajše umrla. Takrat bo moja, ker njen zakoniti mož ostane tukaj — jaz pa ne! Vrhu tega sem jaz za njo bolj zakonit nego on. Časih se godi z menoj nekaj čudnega. Evo, kadar se močno utrudim, kadar moj duh, radi v enem smeru napetega mišljenja, vidi nekaka oddaljena prostranstva, katerih v normalnem stanju ni mogoče zagledati, prihaja mi za trenutek v glavo taka gotovost, da Angelica pripada meni, da je pravzaprav moja, ali da bode moja — in kadar se sprebudim iz tega stanja, se spomnim z začudenjem, da še živi Kromicki. Mogoče, da v takih trenutkih prekoračim ono mejo, katera se v življenju navadno ne prekorači, ter imam prividek reči popolnih, takih, kakoršne so v idealu in kakoršne bi morale biti v vnanjih pojavih? Radi česa se ta dva svetova ne vjemata — in na kak način se ne moreta vjemati — tega ne vem. Prizadevam si večkrat razvozlati to: ugonobljam se in ne razumem tega; čutim samo, da tiči v tem nepopolnost in zlô. To čuvstvo me okrepčuje — v takem slučaju namreč bilo bi to, da Angelica pripada Kromickemu, pravzaprav prikazen zlega.

Dné 11. malega srpana.

Nova prevara, novo razrušenje nakan, toda imam še iskrico nadeje, da še ne popolna. Danes sem govoril s Kromickim o bojarju, ki je prodal ženo, pri čemur sem si izmislil celo dogodbo v ta namen, da napotim Kromickega k odkritosrčnosti.

Srečala sva Angleža s kupljeno ženo pri slapu. Takoj sem začel govoriti o njeni nenavadni lepoti, a končno sem dejal:

»Tukajšnji zdravnik mi je pravil, kako se je izvršil kup in prodaja. Ti prestrogo sodiš tega bojarja.«

»On me pred vsem drugim zabava,« mi odvrne Kromicki.

»Nahajajo se tudi olajšujoče okoliščine. On ni bil le bojar, marveč tudi lastnik velikih strojaren, katere je vodil s posojenim denarjem. Nakrat pa je radi kuge bila dovožnja kož iz Rumunije po sosedni državi zabranjena. Ta človek je vedel, ako gledé naročil ne ostane mož-beseda, da ne pride na boben le sam, marveč da potegne s seboj v brezno na stotine rodbin, ki so mu zaupale. Moj dragi, ali je človek trgovec, ali ni. Mogoče, da je trgovinska morala drugačnejša od splošne, toda ko se človek enkrat strinja ž njo...«

»Takrat ima morda pravico prodati celo ženo?« vpraša Kromicki. — »A ne! Ni dopuščeno radi enih dolžnostij teptati drugih, kdo vé, če še ne svetejših...«

Kromicki me ni mogel bolj razočarati in me napraviti bolj nevoljnega, kakor s tem, da se je oglasil kot človek poštenjak. Toda takoj še nisem zgubil nadeje. Vem, da vsak, celo najnečimnejši človek ima na

razpolago gotovo zalogo fraz, ki kaj lepo doné — zato sem nadaljeval:

»Ti se nič ne oziraš na eno stvar, namreč na to, da bi ta človek potegnil v revščino ob enem s seboj tudi to žensko. Priznaj, da je to čuden način pojmovanja dolžnostij gledé najbližnjih — odtegniti tem najbližnjim poslednji kos kruha.«

»A vedi, nisem vedel, da si tako po zlodjevo trezen.«

Jaz pa sem si mislil:

»Ne razumeš, bedak, da to niso moji nazori; to so le pojmi, katere ti hočem podtakniti.«

Na glas mu pa odvrnem:

»Prizadevam si vživeti se v položaj tega obrtnika. Ti pri tem ne jemlješ ozira na eno stvar; da ga ta ženska ni mogla ljubiti, da je ljubila svojega sedanjega moža, in temu je bilo to znano.«

»V takem slučaju sta bila vredna drug drugega.«

»To je kaj drugega. Poglejmo nekoliko globlje, ako je ona, ljubeča tega Angleža, ostala vendar zvesta svojemu možu, pa je morda več vredna nego si mislimo. Kar se tiče tvojega bojarja, utegne biti podel človek, toda vprašam te, kaj ima v podobnem slučaju storiti trgovec, h kateremu pride nekdo in mu reče tako-le: »Ti si dvojnoteri bankeroznik, ker imaš dolgove, katerih ne moreš plačati, in ženo, katera te ne ljubi; toda loči se od te žene in jaz ji zagotovim prvič: izobilje in mogočo srečo, v drugič pa poplačam tvoje dolgove.« Temu se sicer pravi: prodaja! prodaja! ali pa je to v resnici prodaja? Pomisli, da ta

trgovec, ki se strinja s tem predlogom, reši z enim mahljajem nesreče ženo in revščine vseh onih, ki so mu poprej zaupali...«

Kromicki pomisli za trenutek, na kar spusti monokel iz rok in odvrne:

»Moj dragi, dozdeva se mi, da poznam kupčijo bolje nego ti, toda v razprave se s teboj ne morem spuščati, ker me uženeš v kozji rog. Ko bi ne bil podedoval po očetu milijonov, bi bil postal odvetnik ter bi si jih bil itak prislužil... Ako si na ta način predstavljaš to zadevo, pa v resnici ne vem, kaj si imam o tem rumunskem pritlikovcu misliti: vem samo to, da se je ondi sklepala pogodba za ženo in to, pa reci kar hočeš, je videti kakor sleparija.

V drugič, ker sem sam nekoliko trgovec, povem ti še to: bankerotnik ima zmerom sredstvo za izhodišče: ali si pridobi drugič premoženje in ž njim poplača prejšnje dolgove, ali pa se vstreli v glavo. Na ta način poplača s krvjo; ženo pa, ako jo ima, reši samega sebe in odpre pred njo pogled na novo usodo.«

Doživel sem trenutek take notranje besnote, da bi bil dal ne vem kaj, ko bi bil mogel zaklicati mu v uho: »Ti si že bankerotnik, vsaj v tem pogledu, ker te žena ne ljubi. Ali vidiš ta slap? Skoči vanj na glavo ter jo reši sebe in odpri ji to novo življenje, v katerem bo stokrat srečnejša.«

Toda molčal sem — v tem novem prepričanju, ki je bilo zame polno grenkobe, da Kromicki je res vsakdanji človek, zrel celo za take prestopke, kakoršna je na primer prodaja Gluhova, ali zloraba zaupanja žene,

toda ni pa še tak, za kakoršnega sem ga imel. Bila je to zâme prevara in razrušenje načrtov, h katerim sem privesil za trenutek svoj obstanek. Novič sem se čutil brez sveta, novič sem zagledal pred seboj puščavo, novič sem obvisel kakor v ozračju. Nisem pa vendar hotel spustiti iz rok poslednje niti, kajti razumel sem dobro, da ako bom na kakoršenkoli način mogel delovati, pa bom še nekako mogel živeti — v nasprotnem slučaju pa da bržkone znorim. »Pripraviti si hočem tla za bodočnost in za vsakoršen slučaj« — sem dejal sam sebi — »spoprijaznim Kromickega z mislijo: ločiti se od Angelice.« Nisem vedel, ponavljam, kako stojé njegove gmotne razmere; dopuščaje pa, da kdor špekulira, more takisto lahko zgubiti kakor dobiti, jamem govoriti:

»Ne vem, za koliko se to, kar si mi dejal, strinja s trgovinsko moralo, toda prijetno mi je priznati, da je to vredno poštenega človeka. Ti trdiš, če sem te dobro razumel, da mož, ki stoji na kraju propada, nima pravice potegniti za seboj ženo v brezno revščine.«

»Jaz sem rekel samo to, da prodaja žene je zmerom lopovščina. V ostalem, dolžnost žene je, deliti usodo svojega moža. Zahvalim te za to, ki se strinja z ločitvijo zakona zgolj radi tega, ker je mož izgubil premoženje.«

»Dopustiva, da se ona ne bi strinjala, da pa on more izvesti ločitev celo zoper njeno voljo. Vsakdo mora v takem slučaju čuvati zgolj svoje dolžnosti... Pri tem, ako ona vidi, da z ločitvijo more rešiti moža, pa ji dobro razumevana dolžnost vелеva strinjati se.«

»O takih rečeh je zoperno celo govoriti.«

»Čemu? Ali ti že začenja biti žal za Rumunca?«

»Ne! Zares, zmerom ga bom imel za lopova.«

»Ker ne znaš soditi nepristranski. Toda to ni nič čudnega. Tak, kateremu gre vse kakor po maslu, si nikdar ne more predstaviti duševnega stanja banke-rotnika, naj bi bil tudi filozof — a filozofija se ne stika z nabavo milijonov...«

Nisem hotel nadaljevati tega razgovora, ker je moja izprijenost bila celo meni nenavadno zoperna. Zdelo se mi je, da sem vsejal neko zrno — sicer pre-minljivo in preveč neznatno, da bi moglo kaliti, toda oprijel sem se novič neke niti. Samo ena stvar me je bodrila. Evo v trenutku, ko sem začel govoriti Kromickemu, da je celo on tega mnjenja, da ubožan mož mora pustiti od sebe ženo, sem zapazil na njegovem licu nekak nemir in prisiljenost. Zapazil sem takisto, da je pri omembi njegovih milijonov globoko vzdihnil. Sklepati iz tega, da mu preti pogin, bi bilo še pre-zgodaj, toda mogoče mi je bilo dopuščati, da njegove koristi niso povsem trdne in da se morejo zaobrtni tako ali drugače.

Sklenil pa sem se tega prepričati. Med tem sem čutil v sebi razločno dva človeka. Eden je govoril v duhu Kromickemu: Ako se le nekoliko treseš, pa ti jaz pomorem k popolnemu propadu — in če bi tudi jaz imel zgubiti vse premoženje, prekobalim te z enim mahljajem in takrat bom imel opraviiti s potrjim člo-vekom, in videli bomo, če na neke vrste pogodb in pogojev najdeš kak nežnejši izraz nego lopovščino.«

Zdelo pa se mi je tudi obenem, da ta sredstva niso moja, marveč nekako tuja, in da sem se seznanil z njimi s čitanjem ali sem jih slišal, in katerih, ko bi mojega obupnega položaja ne bilo, bi se nikdar ne bil poprijel, ker so mi zoperna in naravnost nasprotna moji nravi. Denar še nikdar ni igral vloge v mojem življenju; niti kot sredstvo, niti kot smoter; smatram se za nesposobnega, da bi se posluževal podobnega orožja; čutim, kako ponižanje je to zame in za Angelico, da uvajam kaj takega v najine odnošaje; to mi je povzročalo tako nečuvven moralni gnus, da sem dejal sam sebi: Ali si s to vrsto propadanja res ne prizaneseš, ali se res moraš napiti iz te posode?

Glej, kako stopaš čimdalje nižje; nekdam bi ti še v glavo ne prišla podobna sredstva, katera vrhu tega utegnejo biti še neuspešna, ter ti pusté končno le preziranje do samega sebe.«

V resnici nekdam, ko se je pripetilo, da sem slišal teto govoriti o gmotnih razmerah Kromickega, ko je izražala svoj dvom nad ugodnim njegovim stanjem, mi je to povzročalo zmerom zopernost. Sluté, da bi utegnil on želeti kedaj od mene pomoči, ali povabiti me v družbo pri trgovini, sem premišljeval, kaj bi v takem slučaju storil — in vsikdar sem sklenil, da odločno odrečem pomoč in udeležbo — tako daleč namreč nisem hotel, da bi se v odnošaje med menoj in Angelico vmešal denar. Spominjam se, da sem v tem videl neko nežnost lastne narave in dokaz plemenitosti mojih občutkov. Dandanes pa je prišlo do tega, da se poprimem tega orožja, kakor bi bil kak bankir ter bi se vse svoje življenje bojeval z denarjem!

Sedaj neovrgljivo vidim, da so moje misli in moje ravnanje dokaj slabše od mene — in pogostoma se povprašujem, na kak način se godi to? Verjetno, da radi tega, ker ne morem priti iz blodenj. Ljubim plemenito žensko, moja ljubezen je velika, a vendar se iz te sestave porajajo krivice in blodnje, v katerih se izgublja značaj, izgublja se celo plemenitost mojih živcev.

Ko sem nekoč odvrget v kôto moralo, ostalo mi je še zmerom nekaj... nekak estetični občutek, s čegar pomočjo sem razločeval samo zlô. Danes nimam niti tega, ali bolje, to tiči onemoglo v meni. Ko bi bil vsaj ugonobil obenem v sebi zavest odurnosti! Toda ne! Imam jo zmerom v enaki stopinji, samo da mi je nehala biti zavora ter mi služi samo za povečanje muk. Razun ljubezni do Angelice ni v meni prostora za nič drugega, toda zavest ne potrebuje prostora. Ona se zagnezdi tako v ljubezen, kakor v sovraštvo in bolezen, kakor se zagnezdi rak v bolnem organizmu.

Kdor še ni bil v mojem podobnem položaju, o njem ne more imeti niti pojma. Znano mi je bilo res, da iz ljubavnega zamotanja morejo nastati različne muke, toda nisem verjel zadostno vánje. Nisem verjel, da bi bile tako realne in tako hude, da jih ni môči prenašati. Sedaj šele spoznavam razliko med »vedeti« in »verjeti«, sedaj razumem, radi česa je francoski mislitelj dejal: »Vemo, da moramo umreti, toda v to ne verujemo.«

Dne 12. malega srpana.

Danes imam žile razbite in šum v glavi, kajti pripetil se je slučaj, pri čegar spominu se trese v meni vsak živec kakor v mrzlici.

Dan je bil lep in večer še lepši ter polna luna. Sklenili smo napraviti izlet v Hofgastein, samo edina gospa Celina je hotela ostati doma. Teta, jaz in Kromicki smo odšli k vratom na vrt ob vili, odkoder je Kromicki odšel po voz k Straubingerju, midva s teto pa sva čakala Angelico, ki se je še mudila v hiši. Ker je le dolgo ni bilo videti, sem stekel po njo ter jo našel na krivuljastih stopnjicah, ki držé iz prvega nadstropja vile na vrt.

Ker je mesec osvetljeval drugo stran vile, je tukaj vladala popolna tema, zato je Angelica stopala zelo počasi. Stopnjice so bile krivuljaste, prav navpične navzdol. Napočil je trenutek, ko je bila glava v enaki visokosti Angeličnih nog, in komaj sem jih zagledal, že sem jih objel z rokami in z največjim spoštovanjem pritisnil na nje svoja koprneča usta. Zavedal sem se, da mi bo treba trpeti za to minuto sreče, toda nisem mogel in nisem znal se ji odreči. V ostalem, Bog sam vé, koliko je bilo spoštovanja na mojih ustih, katerih nisem mogel odtrgati od teh ljubljenih nog, in za koliko trpljenja mi je bilo to plačilo. Ko bi se Angelica ne bila branila, bi bil postavil njeno nogo na svojo glavo, v znamenje, da se jim oddam enkrat za zmerom v službo in sužnost. Toda ona se je umaknila nakrat navzgor, jaz pa sem stekel v enem hipu navzdol in začel sem klicati tako, da bi me teta, stoječa pri durih, mogla slišati :

»Angelica že gre, že!«

Ni ji ostalo ničesar drugega, nego priti na dan, kar je mogla storiti brez vsake bojazni, ker sem od-

šel naprej. V tem hipu je tudi dospel Kromicki z vozom. Angelica pa, pridruživši se nam, je dejala :

»Prišla sem prosit teto odpuščanja : premislila sem si ter nočem pustiti matere same. Odidite, gospodje, in jaz vas počakam s čajem.«

»Toda Celina se počuti izborna,« odvrne z lahno nezadovoljnostjo teta ; »ona sama je predlagala ta izlet poglavitno radi tebe.«

»Dà, toda...« je pričela Angelica.

Med tem se Kromicki približa k vozu in, poizvedevši, za kaj gre, reče suho :

»Prosim, ne delati ovir...«

Angelica se vsede za teto v voz ter ne odgovori niti besedice.

Navzlic vsemu ganutju sem obrnil svojo pozornost tudi na ton Kromickega in na molčečo ubogljivost Angeličino, a obrnil sem jo glavno radi tega, ker sem že zarano zapazil, da je bilo njegovo občevanje ž njo še hladnejše nego poprej. Očividno so oni nepoznani mi razlogi nesporazumljenja, ki so že enkrat vrgli hlad med nju, ponovili se znovič še z večjo močjo. Toda nisem imel časa misliti na nje ; sveži vtisi teh poljubov, ki sem jih pritiskal na Angeličine noge, so me vsega prevzeli. Začutil sem obenem razkošje, radost in bojazen. Z razkošjem sem se lahko spoprijaznil, ker sem ga začutil vsikdar, kadarkoli sem se dotaknil njene roke. Toda odkod se je vzela v meni radost?... Iz tega, da sem uganil, da se ta neupogljiva in neomadeževana Angelica ni utegnila povsem ubraniti pred menoj in da si v tem hipu mora govoriti : »Tudi jaz stojim na strmini ter ne morem zreti

ljudem naravnost v oči: evo, pred trenutkom se je nahajal pri mojih nogah človek, ki me ljubi; jaz pa moram biti nekoliko njegova sokrivka, ker ne grem k možu in mu ne povem: »karaj ga in vzemi me!«

Znano mi je bilo takisto, da ona tega ne more storiti, ne da bi razdrla rodbinske odnošaje, in najsi bi tudi mogla, ne storila bi tega z obzirom na posledice, kakoršne bi njena pritožba morala izvabiti med menoj in Kromickim. In neki glas mi je šepetal potihoma: »Kdo vé, koga se ona bolj boji razžaliti?«

Njen položaj je bil v resnici izjemen, jaz pa sem se okoriščal ž njim z vso zavestjo, brez večjih spodtik nego so spodtike vojskovodje, ki se ob času vojne okoristi z neugodnim položajem sovražnika. Vpraševal sem se samo: »Ali bi storil to tudi tedaj, ko bi vedel, da te Kromicki požene na odgovornost?« Ker sem si mogel vestno odgovoriti: dà! — sem sodil, da se mi za druge ozire ni treba brigati.

Ne!... Kromicki vzbuja v meni bojazen samo s tem, da mi more vzeti Angelico in jo odpeljati Bog vé kam. Pri sami misli na to se me polaščuje obup.

Toda v tem hipu sem se bal v tem vozu pred vsem drugim Angelice. Kaj bode jutri? Kako ona to sprejme? Ali kot predrznost, ali kot pojav spoštovanja in oboževanja? Začutil sem nekaj takega, kar čuti pes, kateri, povzročivši kaj slabega, se boji, da bo tepen. Sedé Angelici naproti sem si prizadeval v trenutkih, ko je svetloba lune padala na njeno lice, odčitati to, kar me pričakuje. Zrl sem na njo tako pokorno, bil sem tako reven, da sem pomiloval samega sebe, in zdelo se mi je, da me tudi ona mora pomilo-

vati. Toda ona me ni gledala, marveč je pozorno poslušala, ali vsaj kazala, da posluša to, kar je govoril teti Kromicki, kateri ji je pripovedoval obširno, na kak način bi dosegel največji dobiček, v slučaju, ako bi Gastein bil njegova last. Teta je kimala z glavo, on pa je ponavljal neprestano: »ali ni res, kaj?« Bilo je očitno, da hoče vlti v njo prepričanje o svoji duševni spretnosti in da iz vsakega groša zna narediti desetico.

Pot v Hofgastein je le nekak žleb vrezan v skalo ter se vije nad propadi v številnih ovinkih. Svetloba meseca je padala, kakor so ti ovinki nanesli, neprestano sedaj na naju, pa zopet na gospe. Na Angeličinem licu sem videl samo neko nežno otožnost, toda že to me je navdajalo s tolažbo, da izraz njenega lica ni bil surov. Niti enkrat me ni naravnost pogledala; krepčal pa sem se z mislijo, da kadar sama sedi v senci in svetloba pada náme, da me takrat morda ogleduje in pravi sama sebi: »Vendar me nihče na svetu tako ne ljubi kakor on — a nihče obenem ni tako nesrečen.« Kajti to je tudi bilo res.

Oba sva molčala. Govoril je neprestano samo Kromicki; njegove besede so se mešale s šumom reke, ki je tekla na dnu brezna ter s hitrim škripanjem zavore, katero je voznik vsaki hip vtikal pod kolesa. Ta škripot je zelo dražil moje živce, toda pomirjala jih je takoj topla in jasna noč. Rekel sem, da je bila polna luna; mesec se je povspel na obnebje in plaval po prostranstvu, razsvetljuje čope Rocksteinkogla, lednike Tischlkara in strma rebra Grankogla. Sneg na temenih se je lesketal v jasno-zeleni, rudninasti sve-

tlobi, in ker so se rebra, ležeča nižje, zlivala s temo in nočjo v sivkasto gručo, se ti je zdelo, da ona snežna jasnost visi v ozračju, ter je videti tako lahka, kakor ne bi pripadala več zemlji. V tem je bil tak čar in mir ter bilo nekaj tako vtišljivega v teh zaspelih gorah, da so mi nehote prišle na misel besede :

»V takih trenutkih, oh ! se dvoje src joče,
kar imata si odpustiti — si odpustita,
kar imata pozabiti — pa pozabita...«

A pravzaprav mi je ona imela oprostiti samo to, da sem poljubil njene noge; ko bi ona bila blagoslovljen kip ter bi stala v cerkvi, bi tudi ne imela pravice, se jeziti radi takega dokaza časti. Mislil sem si, kadar pride do pojasnil, pa ji to povem, ker jo to mora prepričati.

Pogostoma si mislim, da se mi godi velika krivica vsled tega, da ona, ne da bi se tega zavedala, smatra mojo ljubezen za čisto pozemeljski občutek, za pojav čutnosti. Jaz tudi ne tajim, da je spleten iz raznih pramov, toda zdi se mi, da Angelica tega ne razume, da so v njih niti neverjetno idealne, prav kakor iz poezije posnete. Večkrat moji počutki nekako zaspé in ljubim jo zgolj duševno, tako, kakor se človeku zdi, da ljubi v prvi mladosti.

Večkrat tudi oni drugi človek, kateri sedi v meni in kateri vse presoja, opravičuje, a pogostoma se tudi roga, govore mi : »Nisem vedel, da ljubiš kot dijak in kot romantik !« Toda tako ! Nemara je to smešno, toda ljubim jo na ta način in čutim, da ta ljubezen ni umetna in da je prav radi tega moja ljubezen

tako popolna in obenem tem otožnejša, čembolj je spoznavana in enostransko sojena.

Ali prav sedaj je napočil záme trenutek vspavanja počutkov, zato sem dejal v duhu Angelici: »Ali si morda misliš, da v meni ni nikakih idealnih strun? In evo prav v tem hipu te ljubim na način, da se ti moreš in celo moraš strinjati s takimi občutki, in škoda bo, ako jih zapraviš, — ker sama ne bi izgubila ničesar, mene pa bi vendar rešila? Rekel bi sam sebi: to je moj svet, to je ograja, v kateri mi je dovoljeno živeti — in imel bi vsaj nekaj ter si prizadeval prenarediti lastno naravo, prestopiti na tvojo vero ter se je držati za zmerom.«

Zdelo se mi je, da se more in mora strinjati s tako pogodbo, po kateri bi nastopil med nama in za naju oba večni mir. Obljubil sem sam sebi, da ji to povem in predstavim, in ko spoznava, da najini duši pripadata enkrat za zmerom druga drugi, pa se bova mogla vsaj mirno ločiti. V meni se je sprebudila neovrgljiva nadeja, da se bo ona s takim načrtom strinjala, ker razume, da brez njega postane življenje naju obeh nemogoče.

Bilo je ob devetih zvečer, ko smo dospeli v Hofgastein. V vasi je bilo že mirno: niti enega voza ni bilo videti pred hôteli; po hišah je bilo temno. Osvetljena so bila zgolj okna »gasthauzov«, a pri Megerju je popevalo nekoliko nikakor ne slabih moških glasov. Ko smo obstali, sem zapustil kočijo, hoté povprašati pevce, če bi morda ne hoteli zapéti pred hôtelom; toda pokazalo se je, da to niso bili kmetje, marveč nekaki turisti z Dunaja, katerim nikakor ni

kazalo ponujati plačilo. Kupil sem dva šopka planink in drugih planinskih cvetk. Vrnivši se k vozu, sem dal enega Angelici, drugega pa sem razvezal navidezno nehoté, tako, da so se cvetke razsule pod njene noge.

»Naj leže ondi,« ji rečem, vidé, da jih hoče pobirati.

Nato odidem kupit šopek za teto. Približavši se vozu, sem čul naslednje besede Kromickega :

»Tudi tukaj v Hofgasteinu, ko bi se osnoval dobro drugi zavod, bi bilo mogoče dobiti sto od sto.«

»A ti govoriš vedno eno in isto?« ga vprašam mirno.

In nalašč sem ga to vprašal, kajti to je bilo eno in isto, kakor reči Angelici : »Glej, med tem ko se vse moje bitje briga le záte, misli on neprestano na denar; — primerjaj najine občutke — vsprejmi naju.«

Zagotovljen sem skoro, da me je razumela.

Na potovanju nazaj sem se nekekrati potrudil razvezati razgovor, toda ni se mi posrečilo zaplesti vanj Angelico. Ko smo obstali pri vratih, je Kromicki odšel z gospema navzgor, jaz pa sem obstal, da plačam voznika. Vrnivši se v sobo nisem našel več Angelice pri čaju. Teta mi je dejala, da se je počutila nekoliko utrujeno in da je odšla v postelj. Takoj se me je polastil velik nemir in jel sem oštevati samega sebe, češ, da jo jaz mučim. Ničesar ne more biti bolj ugonobljajoče za človeka, ki v resnici ljubi, kakor občutek, da prinaša zlô ter škoduje ljubljenu bitju. Pili smo čaj molčé, ker je bila teta zaspana, Kromicki je bil tudi nemiren, jaz pa sem se mučil čimdalje huje.

»Morala si je,« sem si mislil, »gnati moje ravnanje zelo k srcu. Ona vzame vse od slabe strani.« Čutil sem, da se me bo jutri ogibala in da smatra sedaj razdrt oni mir, ki sva ga sklenila med seboj. Ta misel me je navdala s strahom, in sklenil sem jutri odpotovati, ali bolje zbežati na Dunaj, prvič radi tega, ker sem se bal Angelice, drugič za to, ker sem hotel videti Hvastovskega, a tretjič sem si mislil — sam Bog vé s kako grenkobo — da bo vendar bolje rešiti jo moje osebe ter dati ji vsaj dva dni počitka.

Dné 15. malega srpana.

Cela vrsta dogodkov in naključeb! Ne vem, pri čem začeti, ker poslednji vtisi so najmočnejši. Nikdar v življenju še nisem imel tako jasnega dokaza, da do mene ni ravnodušna, kakor sedaj.

Moram se vendar potruditi, da ohranim red v pripovedovanju. Zagotovljen sem, da se bo Angelica strinjala s temi pogoji, katere ji predložim. Časih čutim kar omotico v glavi. Tako si delam silo, da ohranim red v pisanju in začnem od početka.

Bil sem na Dunaju. Danes zvečer sem se vrnil. Prinesel sem nekoliko novic, o katerih se še pomeniva s teto.

Videl sem Hvastovskega in se pomenkoval ž njim. Kako vrl dečko je to!... Dela kakor vol na kliniki; sedaj se je lotil pisanja higijene, katero namerava njegov brat, knjigar, izdajati v obliki malih brošur. On je član raznih zdravniških in nezdravniških družeb, katerih delaven ud je, a vrhu tega si zna še dobiti dovolj prostega časa za različne vesele in morda

celo prevesele epizode v okolišu Kärnthnerstrasse. Ne vem v resnici, kedaj spi ta človek. Pri tem pa je tak, kakor nekak sejmišni Herkul. Kaka bujnost življenja: kar kipi!

Govoril sem ž njim brez vsakih okoliščin o razlogih, ki so me privedli na Dunaj.

»Ne vem, ali vam je znano,« sem mu dejal, »da jaz in mati imava precej gotovine; ni nama treba spekulirati, toda bodi si kakor hoče, ko bi jih mogla vložiti v nekako podjetje, ki bi neslo dobiček, bi ta prišel v prid domovini. Dopuščam takisto, da bi gospodu Kromickemu utegnil napraviti uslugo — torej bi to bila dvojnostranska korist. Odkrito rečeno, za njegovo osebo kot tako se dosti ne zmenimo; ker je pa postal naš sorodnik, bi mu radi pomagali k povečanju njegovega premoženja, naravno, za kolikor bi bili zagotovljeni, da pri tem sami ne bomo imeli škode.«

»In hoteli bi vedeti, kako stoji njegova stvar?«

»Očividno. On ima kajpada najboljše nadeje in ne dvomim, da je odkritosrčen. Tu gre samo za to, če se morda ne moti. Radi tega, ako vam je brat o tem kaj pisal, ne zahtevaje, naj to ostane tajno, pa mi to povejte; drugič pa naprosite ga, gospod, naj mi nalašč piše in mi predstavi natančno vse stanje rečij. Teta računa v tem oziru na njegovo naklonjenost do sebe in na odnošaje, ki vas vežejo ž njo poprej nego s Kromickim.«

»Prav, to povem bratu,« mi odvrne zdravnik. »On mi je celo že pisal nekaj o tem, toda kaj, tega se dobro ne spominjam, ker me to ni dosti brigalo.«

Po teh besedah jame iskati po pisalni mizici pisma sredi množice drugih. Kmalu ga najde ter čita kakor sledi :

»Le malo manjka, da si vratu ne zavijem. Žensk ni tukaj prav nič, a kake čedne ni niti za zdravilo...«

Tu se nasmeje ter reče :

»Ne, to je nekaj drugega. Ta bi se počutil dobro na Dunaju!...«

In obrnivši list, mi ga da v čitanje, jaz pa sem našel majhno opombo v naslednjih vrstah :

»Kar se tiče Kromickega — s kamnenim oljem je dobil zaušnico. Z Rotschildi je vojna nemogoča in on se je ž njimi sprl. Umaknili smo se, toda z zdatno izgubo. Vtaknili smo v zalaganje obilico denarja in pridobili si monopol, iz tega izvirajo milijoni dobička, pa tudi odgovornost je velika. Vse pa je odvisno od dobre volje. Prizadevamo si delati čim najbolj pošteno ; torej imamo dobro nadejo. Potrebujemo pa denarja in denarja, ker nas plačujejo v odločenih obrokih, oni pa, od katerih jemljemo blago, zahtevajo takoj plačilo, a vrhu tega dostavljajo pogostoma še slabo blago. Vse počiva sedaj na moji glavi itd.

»Torej priskočimo mu na pomoč z denarjem,« rečem, ko neham čitati.

Vračaje se v Gastein sem mnogo mislil o tej zadevi in v meni so se odzvali nekaki boljši nagoni. »Kar bo, to pa bo,« sem si mislil »a med tem namesto ugonobljati Kromickega, ali bi morda ne bilo preprostejše mu raje pomagati ? Angelica bi vendar znala oceniti tako ravnanje in moja nesebičnost bi jo morala ganiti — bodočnost pa naj določi Previdnost.«

Zaglobivši se še globše v to zadevo, sem zapazil, da v teh boljših mislih moj egoizem igra nekako vlogo. Evo, videl sem že naprej, da Kromicki, kadar sprejme denar, odide takoj iz Gasteina ter me reši vseh muk, kakoršne mi zadaje njegova navzočnost pri Angelici. Angelica ostane sama vspričo mojih občutkov, s hvaležnostjo v srcu do mene, z gotovo nejevoljo in morda celo z jezo na Kromickega, bodisi le za to, da je sprejel mojo pomoč. Zdelo se mi je, da tak položaj odpira pred menoj novo obzorje. Pred vsem drugim sem se hotel znebiti Kromickega za vsako ceno.

V vozu sem se zamislil v svoje odnošaje do Angelice tako močno da niti nisem zapazil, kedaj smo dospeli do Lend-Gasteina. V Lendu sem našel množico ranjenih in ubitih ljudij, katere je doletela nezgoda na stranski progi v Zell am See. Komaj pa sem sedel v voz, je tudi ta vtis, ki mi ga je povzročil pogled na rane in kri, preminil brez sledu in znovič sem mislil zgolj o najinih odnošajih. Čutil sem, da on potrebuje nekako preosnovo, da je treba na vsak način kaj storiti, drugače se zgodi kaj hudega z menoj in z Angelico. Toda kaj je bilo treba storiti? Jasno sem videl samo eno: da me ona muči in ubija, jaz pa njo, kajti kadar jaz koprnim po vsem in se ona ne strinja z nikako rečjo, da se dela po tem med nama tak razpor, taka drama, da bi bilo bolje za njo, ko bi skočila v slap Ache, zame pa, ko bi zletel z vozom in konji vred v propad. A vrhu tega sem dospel do prepričanja, da celo taka ženska, ki se ne strinja z nikako rečjo, mora vpasti v grozen notranji razpor, ako se zaljubi vanjo kak tujec. Angelica mi

nikdar ni dala niti najmanjše pripustitve, jaz pa vendar sedaj pa sedaj poljubljam njene roke in noge, mora vendar poslušati izpoved moje ljubezni — ter mora imeti celo vrsto tajnostij pred materjo in možem; mora se pri tem varovati, paziti in čuvati nad seboj in nad menoj, ne vedoča nikdar, kam še vtegnem zaiti. Življenje v takih okoliščinah postaja za naju oba nemogoče. Treba je to končati.

Končno se mi je zdelo, da sem našel razvozlanje. »Naj se Angelica«, sem si mislil, »strinja s temi mojimi občutki in jih prizna, naj mi poreče: »Tvoja sem! S srcem in dušo pripadam in bom večno pripadala tebi. Toda s tem se moraš zadovoljiti. Ako se strinjaš s tem, pa sta najini duši od tega trenutka zaročeni.«

In očitvidno sem si obetal strinjati se s tem. Predstavljal sem si, da ji nudim roko in ji pravim: »Vzamem te in ti obljubujem, da ničesar več od tebe ne poželim — da najini odnošaji bodo in ostanejo čisto duševni — toda nič manj pa bom smatral te najine obveznosti za poroko, tebe pa za svojo ženo.«

Ali pa je bil tak načrt mogoč, ali je končal muke? Kar se mene tiče, je bil sličen veliki omejitvi želja in nadej, toda stvarjal mi je lastni svet, v katerem bi Angelica pripadala izključno le meni. Vrhu tega je opravičeval mojo ljubezen; ali za to mi je bilo toliko mar, da za to priznanje od strani Angelice sem bil pripravljen žrtvovati celo zdravje. Vidim v tem dokaz, kako močno ljubim to žensko, kako z vsemi močmi svoje duše želim, naj bi na kakoršenkoli način pripadala meni.

Tako je! Jaz sem se že tako močno spremenil, se tako daleč prelevil, da sem bil za to ceno pripravljen strinjati se z vsemi omejitvami.

Zategadel sem jel z največjim naporom misliti samo na to, ali se bo Angelica s tem strinjala?

In zdelo se mi je, da se mora strinjati.

In čul sem najpoprej samega sebe, govorečega ji :

»Ako me zares ljubiš, — povej sama — ali morda ni to vse eno, ali priznaš ustmeno to ali ne? Kaj more biti plemenitejšega in svetejšega, nego je taka ljubezen, kakoršno želim od tebe? Jaz sem ti itak že podaril življenje, ker ne morem drugače; — povprašaj torej lastno vest, ali mi morda ne smeš priznati vsaj tega? A vendar je to odnošaj Beatrice do Danteja. S takimi občutki te smejo ljubiti celo angelji. Bližaš se mi tako, kakor se more le duša bližati drugi duši, toda obenem si od mene tako daleč, kakor bi živela na najvišjem od teh vrhov. Ako ta ljubezen ni pozemeljska, ako je navadni ljudje ne morejo gojiti, imaš še tim manj vzroka jo zametovati, kajti strinjajoča se ž njo, ostaneš bela kakor sneg, rešiš me, kupiš mi popolni mir in toliko sreče, kolikor je je na svetu doseči mogoče.«

In čutil sem odkritosrčno, da se nahaja v meni skladišče za take, prav mistične občutke, verujoča, da se iz pozemeljske in začasne ličinke izleže nekak večni metulj, kateri, odtrgan od pogojev zemeljskega obstanka, bo letal s planeta na planet, dokler se ne združi z dušo vsebitstva. Sedaj mi je prvič prišlo v glavo, da jaz in Angelica moreva kot podobi preiti in najina ljubezen more naju preživeti, ostati ter biti

najina neumrljivost. Kdo vé, — sem si mislil — če morda ni to edina obstoječa oblika neumrljivosti, čutil sem namreč najrazločnejše, da v mojih občutkih je nekaj večnega, odkrižajočega se izpod nestalnosti pojavov. Treba je močno ljubiti, da se človek prilagodi podobnim občutkom in vizijam; treba je tudi biti nesrečen ter morda stati na meji brezuma.

Jaz na meji brezuma bržkone še ne stojim, toda čimdalje globlje se pogrezam v mysticizem in nikdar se ne čutim bolj srečnega, kakor takrat, kadar se tako zgubim, tako razpršim, da ne morem najti samega sebe. Pa tudi razumem, čemu je tako. Moje razdvojenje, moja notranja kritika, mi je zmerom zadoščevala za podrtino vseh temeljev življenja, a s tem samim za pokvaro te vzgledne sreče, kakoršno mi morejo dati ti temelji. V teh krajinah pa, kjer namesto silogizmov nastopajo občutki in vizije, nimam kaj početi s svojo kritiko, zato počivam in uživam neizmerno olajšavo.

Tako sem si odpočil, dospevši v Gastein. Videl sem sebe in Angelico duševno poročena, zadovoljna. Čutil sem se ponosnega pri misli, da sem vendar znal dospeti iz tega blodnjaka in da sem našel sredstvo za srečo. Bil sem gotov, da mi Angelica poda z veseljem svojo ljubljeno roko na tako skupno potovanje.

Nakrat pa se sprebudim kakor iz snù; zapazil sem bil namreč, da je moja desna roka povsem krvava. Pokazalo se je, da so na tem vozu prevažali ranjence, ki so se ponesrečili na železnici. Ob stenah sedeža sem našel mnogo krvi, katere voznik ni zapazil in ni obrisal. Moj mysticizem ne sega tako daleč, da bi imel

verjeti v vmešavanje nadzemljskih močij v človeško življenje, zlasti v obliki znamenj, svaril in slutenj. Toda ako le sam nisem praznoveren, znam vendar izbornostopiti na poprišče mislij praznovernega človeka, a potem zapaziti in označiti, kaj je čudnega v danem slučaju. V tem hipu je bilo čudno to, da je prav v tej kočiji, v kateri sem začel jaz snovati slike novega življenja, bržkone preminulo kako življenje, a drugič, da sem o slogi in miru mislil s krvavimi rokami. Podobne sestave napolnujejo zmerom vsakega neravnoveznega človeka z otožnimi — ne predslutnjami — marveč vtisi — ter morejo metati turobno senco na ves tek njegovih mislij.

Bržkone bi bile postale turobne tudi moje, ako bi bil še daleč od Wildbada. Nakrat zagledam na vožnji po klancu voz, drveč po rebbru nenavadno urno navzdol. »Znovič bi se utegnilo kaj pripetiti — sem si mislil — zlasti ker je na tej strmi poti treba pri srečavanju velike previdnosti.« Toda v tem hipu je voznik onega voza zavrl kolesa z vso močjo tako, da so konji jeli stopati skoro korakoma... Nakrat pa na veliko svoje začudenje zagledam v oni kočiji teto in Angelico, ki sta, zagledavši me, jeli kričati: »Je! je! Leon! Leon!« V eni minuti sem bil pri njima. Teta me je objela z obema rokama okrog vratu ter ponavljala: »Bodi Bog zahvaljen!« pri tem pa je dihala tako močno kakor bi bila pridirjala iz Wildbada. Angelica me je prišla za roko ter je ni spustila. Nakrat se je grozno osupnenje pojavilo na njenem licu in zakričala je:

»Ti si ranjen!«

Razumel sem, za kaj gre, zato odvrnem takoj:

»Nič. Nisem bil navzoč pri nezgodi. Okrvavil sem se na vozu, na katerem so prevažali ranjence.«

»Ali res? Ali res?« vpraša teta.

»Prav res.«

»Kateri vlak se je ponesrečil?«

»Oni, ki gre na Zell am See.«

»O Bog! Bog! V brzojavki pa je stalo, da dunajski. Le malo je manjkalo, da nisem umrla. O Bog, kaka sreča! Hvala Bogu! Hvala Bogu!«

Teta si je jela otirati znoj s čela; Angelica je bila bleda kakor platno. Spustivši sedaj mojo roko, je obračala strani lice, da nisem mogel zapaziti treptanja ust in solz v nj nih očeh.

»Bile smo same doma« je dejala teta, »kajti Kromicki je odšel z Belgijcema v Nassfeld. Med tem dospe gospodar ter jame praviti o nesreči na železnici. Vedela sem, da se danes vrneš; pomisli torej, kaj se je godilo z menoj! Poslala sem gospodarja takoj po kočijo, poštena Angelica me ni hotela pustiti same... Kake trenutke sva preživeli, toda Bog je ljubezniv, da je to končalo le s strahom... Ali si videl ranjence?«

Poljubil sem roke Angelici in teti, na kar sem začel praviti, kaj sem videl v Lend-Gasteinu. Pokazalo se je, da so v brzojavki, ki je dospela v Kurhaus, stale besede: »V Lend-Gasteinu je vse polno ranjenih in mrtvih.« Iz tega se je splošno sklepalo, da se je nesreča pripetila na progi Dunaj-Solnograd. Pripovedoval sem vse navskriž, zakaj v glavi sem imel samo eno radostno misel: evo, da Angelica ni

hotela čakati doma, da bi se teta vrnila, marveč se je odpeljala ž njo meni nasproti. Ali je to storila le radi tete? Prepričan sem bil, da ne. Videl sem njen nemir in zbeganost, njen strah, ko je zagledala kri na moji roki, njeno jasno, veselja polno lice, ko se je pokazalo, da nisem bil priča nesreče, videl sem, da je bila še ganjena in da je hotela jokati se od sreče. Brezdvomno bi se bila tudi razjokala, ko bi jo bil prijel za roko in ji dejal, da jo ljubim, in verjetno je, da bi mi roke ne umaknila. A ko mi je vse to postalo tako jasno kakor beli dan, se mi je zdelo, da je napočil konec moje muke, da se moje življenje prelomi od tega trenutka in da sedaj prične novi okoliš obstanka. Ne skušam niti opisati tega, kar sem čutil, kakšna radost mi je razdirala prsi. Sedaj pa sedaj sem uprl vanjo svoj pogled, v katerem sem si prizadeval združiti vso svojo ljubezen, in ona se mi je smehljala. Zapazil sem, da je bila brez rokavic in pokrivala. Očividno je v osupnenju in naglici na vse pozabila. Ker je pa bilo hladno, sem jo pokrtil z lastnim haljakom. Nekoliko se je branila, toda teta je zapovedala, vzeti ga.

Po naši vrnitvi v vilo me je gospa Celina pozdravljala s takim izlivom čustev in tako prisrčnostjo, kakor bi v slučaju moje smrti Angelica ne bila edina dednica premoženja Ploševskih. To so tako plemenite in vrle ženske, da je treba celo s svečo iskati podobnih. Nikakor pa nisem porok, če morda Kromicki, ko je po vrnitvi iz Nassfelda izvedel o vsem dogodku, ni potihoma globoko vzdihnil in si mislil, da bi na

svetu šlo vse po navadnem tiru, ko bi tudi zmanjkalo na njem Ploševskih.

Dospel je utrujen in nevljuden. Belgijca, katera je poznal in s katerima se je peljal v Nassfeld, sta bila kapitalista iz Antwerpna.

Imenoval ju je bedaka radi tega, da se zadovoljuje s tremi odstotki od svojih glavníc. Končno mi je dejal pred odhodom, da jutri mora v važni zadevi z menoj spregovoriti. Poprej bi me bilo to vznemirilo, sedaj pa sem si domislil, da bodo to kaki finančni predlogi. Bil bi ga takoj povabil na ta razgovor, toda hotel sem ostati sam s svojimi mislimi, s svojo srečo, s svojo Angelico v srcu in v duši... Stisnil sem ji roko za lahko noč, kakor človek, kateri ljubi, in ona mi je enako vneto stisnila roko. Ali si že zares moja ?

Dne 16. malega srpana.

Zarano, komaj sem se bil oblekel, je stopila teta v mojo sobo in po pozdravu rekla brez vsakih okoliščin :

»Vedi, da ob času tvoje nenavzočnosti mi je Kromicki predlagal, naj stopim ž njim v družbo.«

»A kaj ste mu odgovorili ?«

»Odgovorila sem mu brez pomisleka. Rekla sem mu to-le: Moj dragi, jaz imam po božjem dopuščanju dovolj, in Leon se bo prišteval po moji smrti k najbolj premožnim ljudem v tem kraju. Čemu se imam še spuščati v kaka pustolovstva ter skušati Previdnost? Ako si ti pri svojih podjetjih pridelaš milijone, pridelaj jih za sebe; ako jih zgubiš, — čemu jih imam zgubiti s teboj vred? Jaz te vrste zadev ne poznam

ter nisem privajena spuščati se v reči, o katerih nimam pojma. Ali sem imela prav?»

»Popolnoma prav.«

»Pravkar sem hotela spregovoriti s teboj in veseli me, da tudi ti zreš tako na to zadevo. On, vedi, se je čutil nekoliko užaljenega radi tega, ker sem njegov posel imenovala pustolovstvo; vsekakor pa mi je jel predstavljati pričakovanja, kakoršna ima za bodočnost — in pojasnjeval je vso to historijo obširno. Ako je vse to resnica, pa res prisluži milijone — in želim mu, da bi jih prislužil. Toda vprašala sem ga takoj: ako ti gre tako dobro, čemu ti je potem družba?... Rekel mi je, da čim več denarja vtakne v to kupčijo, tem večji bo dobiček, da se ondi vse dela z naporom in da k dobičku rajše dopusti sorodnike nego tujce. Zahvalila sem ga za te rodbinske občutke, toda ponudbo sem vdrugič odklonila. Videla sem, da mu je to zelo zoprno. Jel je tožiti radi tega, da nihče pri nas ne razume kupčije, in vsi le poženejo to, kar so podedovali. Rekel mi je brez okoliščin, da je to greh glede družbe, na kar sem se zopet razjezila. Moj dragi — sem mu dejala — jaz sem gospodarila kakor ženska, toda denarja nisem zapravila, marveč premoženje še pomnožila, toda ako se komu spodobi govoriti o društvenih grehih, ne spodobi se to tebi, ki si prodal Gluhov. Hotel si slišati resnico; tu jo imaš! Ko bi ne bil prodal Gluhova, imela bi do tebe več zaupanja. O tvojih podjetjih jaz ne samo ne vem ničesar, marveč so temne za vse; samo eno reč vidim jasno, da ko bi bile v resnici tako dobre, kakor praviš, pa ne bi iskal družabnikov in si ne bi gnal tako

k srcu moje odklonitve. Iščeš, ker ti je to potrebno, toda pred trenutkom nisi bil z menoj popolnoma odkritosrčen, česar pa nimam rada.«

»Pa kaj je rekel on na to?«

»On mi je odvrnil, da pred vsem drugim ne razume, čemu pada nanj odgovornost za prodajo Gluhova. Gluhova ni pustil on iz rok, marveč oni, ko so vsled pomanjkanja razuma, vsled nesposobnosti, lahkomišljenosti in zapravljivosti povzročili to prodajo. Ko se je omožila ž njim Angelica, je imela samo dolgove. On jo je tega rešil toliko, kolikor bi je nobeden drugi ne bil rešil, in za to, namesto hvaležnosti, čuje le oštevke in... čakaj... kako je rekel? s patetično deklamacijo.«

»To ni res,« sem dejal. »Gluhov bi bilo mogoče rešiti.«

»Prav to sem mu tudi povedala ter dodala še to, da bi mu bila na Gluhov posodila denar. »Zamogel si (sem mu dejala) napisati pred prodajo nekoliko besed Angelici, da bi mi bila to povedala, in Bog vedi, da bi ne bila ni za trenutek omahovala... Toda to je tvoj sistem, da naj nihče nečesa ne bi vedel o tem. Vsi smo verjeli v tvoje milijone in radi tega ti nisem ponujala pomoči.« On se je začel ironično smejati. »Angelica — je dejal — je prevelika gospa in preveč idealno bitje, da bi se imela ponižati do takih ničevnostij, kakor so denarne zadeve ali posredovanje v koristih svojega moža. Sedaj sem jo že dvakrat prosil, naj spregovori z vami zastran soudeležbe, toda obekrati mi je prošnjo odločno odbila. Kar se tiče Gluhova, je sedaj lahko o tem govoriti, ko je priložnost za pomoč minila. Sodé po odklonitvi, kakoršna

me je zadela danes, imam pravico dvomiti, če bi se morda tudi z rešitvijo Gluhova ne zgodilo to isto.«

Z velikim zanimanjem sem poslušal tetino pripovedovanje, ker sedaj mi je postalo jasno nesporazumljenje med Kromickim in Angelico. Teta pa je nadaljevala:

»Ko sem to slišala, sem mu dejala: Vidiš, moj dragi, kako malo odkritosrčnosti tiči v tebi. Iz početka si mi dejal, da mi samo radi tega ponujaš udeležbo, ker želiš, naj bi rodbina imela od tega dobiček, ne pa tujci, a sedaj je jasno, da je le tebi samemu mar za to.« On, ki mu duhovitosti nemorem zanikati, mi je odgovoril, da v zadevah te vrste mora biti korist dvostranska, in da je povsem naravno, da mu je tudi mar za to, naj bi razpolagal s čim največjimi glavnici, kajti kupčija ima to lastnost, da je tem krepkejša, za kolikor bolj na široko je razpeljana. V ostalem — je dodal — jemaje Angelico za ženo brez dote, sem gojil nadejo, da smem računati na pomoč rodbine, vsaj v teh slučajih, kadar bô ta pomoč za to isto rodbino koristna.« Hudoval se je močno, in zlasti se je razjezil, ko sem mu odvrnila, da Angelice ni dobil brez vsega, ker ji zapišem dosmrtno dohodke.«

»To ste rekli, teta?«

»Dà. Rekla sem mu vse, kar mi je ležalo na srcu. Angelico imam rada, kakor lastno dete — sem mu rekla — in prav radi tega, da jo preskrbim, ji zapišem ne glavnico, marveč dohodke. Glavnica (rečem) bi utegnila propasti v tvojih podjetjih, katera, Bog vé, kak konec dosežejo, renta pa zagotovi Angelici vsaj sredstva do konca življenja. Ako (pravim) bosta

imela otroke, dobé otroci glavnico po Angeličini smrti — in to je moja glavna pomoč, poleg katere sem še pripravljena za vsakovrstne manjše usluge.«

»In s tem je končal razgovor.«

»Prav s tem. Videla sem, da je močno razdražen. Mislim si, da ga je v duhu jezilo tudi to, da Angelici zapisujem rento, ne pa glavnico, ker iz tega je mogel spoznati, kako malo zaupam njegovim podjetjem. Odhajaje mi je povedal, da si poišče deležnikov med tujci, ker si misli, da ne najde med njimi manj naklonjenosti, pričakuje pa takisto, da najde pri njih temeljitejše razumevanje koristij. Potrpežljivo sem prenesla te njegove zbadljive besede. Včeraj je šel na izlet z Belgijcema, toda vrnil se je nezadovoljen. Domišljam si, da ju je hotel zvabiti v družbo, da se je pa takisto prekanil. Ali veš, Leon, kaj si jaz sedaj mislim? To, da njegova stvar stoji slabo, ker tako vneto išče udeležnikov. In pravim ti, da me ta misel grize — zakaj, ako je tako, pa nam že previdnost sama velevala, ne stopati ž njim v zvezo, rodbinska dolžnost pa nam tudi velevala pomagati mu, bodisi zgolj iz ozira na Angelico. Prav radi tega sem se hotela pomeniti s teboj.«

»Njegove zadeve še niso tako obupne, kakor vi, teta, sodite,« ji odvrnem.

In jel sem ji praviti to, kar sem poizvedel od zdravnika Hvastovskega. Rekel sem teti, da sem bil sklepal že iz samega obnašanja Kromickega, da išče in potrebuje denarja — in nekoliko radi tega sem se odpeljal na Dunaj. Teto je moja bistrovidnost in postopanje tako prevzelo, da se je začela, hodé po sobi,

razgovarjati sama s seboj in je semtertje zamomljala: »V vsem je genijalen!...« končno je rekla, da vso zadevo prepušča meni in da stori vse, kar v tej zadevi ukrenem.

Po teh besedah je odšla navzdol, jaz pa sem še pregledal svoj včerajšnji dnevnik in pol ure pozneje sem odšel po njenem sledu. Našel sem vso družbo pri čaju, toda komaj sem pogledal navzočim v lice, sem zapazil, da se je moralo pripetiti zopet nekaj nenavadnega, kajti Angelica je bila navidezno prestrašena, gospa Celina čemerna, vrlo tetino lice je bilo zagorelo od jeze. Le Kromicki je navidezno mirno čital časopis, toda bil je nevljuden ter pri tem tako shujšan kakor po bolezni.

»Ali veš,« mi je rekla teta, kažoča na Angelico, »kaj mi je ta revica razodela?

»Ne vem,« ji odvrnem ter sedem za mizo.

»Nič manj, nič več, nego to, da črez dva tedna, ako bi Celinino zdravje dopuščalo, odidejo morda v Odeso, ali pa še dalje.«

Ko bi bilo v tem trenutku treščilo v mizo, ne bilo bi me to bolj osupnilo in prestrašilo. V prvem hipu je kar srce umiralo v meni.

Pogledal sem Angelico, ki je vsa zardela, končno pa sem jel povpraševati: »Kaj? Kam? Čemu?«

»Delajo mi skrbi v Ploševu — razumeš« — je dejala teta, dražeča Angelico, »nočejo mi biti v nadlego — usmiljene duše! Mislijo si očitvidno, da mi je potreba samote in da takrat, kadar bo treba tebi kam oditi ter ostanem na starost sama sredi štirih sten v

Ploševu, da se bom počutila zdravejšo in veselejšo... Posvetovala sta se vso noč, namesto da bi šla spat.«

Po teh besedah je prišla še v večjo jezo, in obrnivši se h Kromickemu, vprašala:

»Ali si ti predsedoval na tem posvetovanju?«

»Nikakor ne,« odvrne Kromicki, »še pozvan nisem bil k temu; ker pa dopuščam, da je moja gospa soproga sklenila odpotovati tudi radi tega, da bi bila bližje mene, ji moram biti za ta sklep le hvaležen.«

»To je zgolj načrt,« se oglasi Angelica.

Pozabivši na previdnost, sem jo neprestano gledal, ona pa ni smela dvigniti očij, kar me je tembolj utrjevalo v prepričanju, da je imela moja oseba poglaviten vpliv na ta sklep. Kar besed mi primanjkuje, da bi opisal to, kar sem čutil v tem trenutku, in nekaka smrtna grenkoba mi je zalila srce. Angelici je bilo dobro znano, da živim le za njo, obstojim le po njej, vse moje misli pripadajo njej, vsa moja delavnost ima samo njo za svoj cilj, da je ona zame vprašanje življenja ali smrti — a navzlic temu je z vsem mirom napravila sklep v odhod. Ako jaz tudi zginem, ako si razbijem glavo ob zid — na to ni niti pomislila.

Na take reči se ne jemlje ozira. Ona bo mirnejša, nihče se ne bo zvijal v njenih očeh kakor hrošč na špilji, nihče ne bo poljubljal njenih nog, nihče vznemirjal njene čednostne vesti — a prav to je vse, kar je treba. Kako je moči omahovati, ko se pa tak odličen mir kupi za tako ničevno ceno, kakor je prerezanje vratu človeku.

Podobne misli so mi nalik roju spreletale po glavi; čutil sem strup v ustih. »Ti si čednostna in

ostaneš čednostna,« sem dejal v duhu Angelici, »toda to radi tega, ker nimaš srca. Ko bi se bil pes tako navezal nate, kakor sem se jaz navezal, še temu bi kaj pripadalo od tebe. Nisi mi nikdar pripustila niti najmanjše reči, nikdar mi nisi skazala niti iskre pomilovanja, nikdar mi nisi priznala ničesar in odvzela si mi zmerom vse, kar si mi samo mogla odvzeti. Ko bi bila mogla, odtegnila bi mi celo priložnost, zreti na sebe; najsi bi bila popolnoma prepričana, da brez pogleda na njo ugasnejo moje oči za zmerom. Toda sedaj te končno razumem dobro, sedaj vem, da tvoja nepogljivost je prav radi tega tako velika, ker je tvoje srce tako majhno. Ti si suha in mrzla ženska in tvoja čednost ni nič drugega nego prenapet egoizem, kateri hoče pred vsem drugim ostati miren ter je radi svojega miru pripravljen žrtvovati vse.

Med zajutrekom nisem spregovoril niti besedice. Odšedši nakvišku, sem se prijel za glavo ter jel misliti s svojimi ranjenimi in utrujenimi možgani o tem, kar se je pripetilo. Vendar grenkoba mi ni prešla iz spomina.

Ženske z malim srcem ostanejo pogostoma nepogljive radi nekega filisterstva čednosti. Hočejo imeti pred vsem drugim v redu svoje računske knjige kakor kak prvi boljši štacunar. One se tako bojé ljubezni, kakor se »episier« boji pouličnih vstaj, vojne, velikih besed, navdušenih glav, drznih nakan in poletov. Pred vsem drugim bodi mir, kajti samo v miru se razvijajo dobro prave, pozitivne koristi. Kar prekoračuje navadno, razsodno in obenem splošno mero življenja, to je zloba in zasluži preziranje razsodnih

ljudij. Čednost ima svoje gorovje in propade, ima pa tudi svoje ravnine. Sedaj sem se bavil z vprašanjem, neznansko boleznim, ali morda Angelica ne spada med tako plitko čednostne ženske, katere hočejo biti brezpogojno v kupčijskem redu same s seboj, in radi tega se ne udajo ljubezni, da je to stvar, ki je pre-rastla mero njihovih src in glav. Ozrl sem se nazaj v minulosť — in iskal v njej dokazov. Kdo ve — sem dejal sam sebi — če mar ta njen preprosti kodeks, ki me dela onemoglega in me gneta, ne sloni prav na takem temelju? Kajti meni se je večkrat zdelo, da je to v resnici nekaka izjemna narava, različna od vseh drugih žensk, nepristopna kakor nekak planinski ščit, radi tega ker je oropana strmin ter štrli naravnost v nebo. Toda ta koničasta narava smatra za stvar popolnoma redno, da šlebedri moža teptajo po onem snegu. Kaj je to? Kolikorkrat mi podobne misli pridejo v glavo, čutim, da nisem več daleč od znorelosti, čutim besnoto, in ko bi mogel z enim mahljajem prekobaliti in potem opljuvati to ogavno obliko življenja, pa bi prekobalil, poteptal, opljuval in vgreznil v zmešnjavo ves svet ter odpihnil s površja vsa bitja. Vračaje se z Dunaja, sem zidal nekako nadzemeljsko poslopje, v katerem sem hotel ljubiti Angelico s tako ljubeznijo, s kakoršno je Dante ljubil Beatrice; sezidal sem ga iz trpljenja, v katerem se je moja ljubezen očistila kakor v ognju, vseh odrek in žrtev, da bi le na nekak način, naj si bo nadzemeljski, ali preprosto angeljski, pripadal njej ter čutil, da ona pripada meni. In sedaj mi je prišlo v glavo, da se niti ne spleča govoriti ji o tem, ker ona tega ne razume, da se ne

splača voditi jo na to višavo, ker ji ondi zmanjka sape. Ona bi se morda v duhu strinjala s tem, da bi jo ljubil in trpel — ker to zmerom ugaja samoljubju — toda ona ne privoli v nobeno pogodbo, v nobeno zvezo, najsi bi bila najbolj duševna; v nobeno pristojnost do mene, ko bi bila tudi dantejska, ker ona me ne razume, ker ona razume samo eno pristojnost in eno pravico — tako, kakoršno daje spalna suknja moža — in njena duša ni sposobna dvigniti se nad plitko in revno moževo knjigovodstvo.

Polastila se me je velika in odkritosrčna žalost radi tega, da se nisem nahajal v onem vlaku, ki se je prekobalil čez nasip. Ta žalost je izvirala obenem iz globoke nejevolje nad Angeličino okrutnostjo, kakor izčrpanju močij, obenem duševnih kakor fizičnih, presegajočih vsako mero. Smrt se mi je predstavljala tako, kakor se predstavlja počitek onemu, ki je pri ljubljenem bolniku prebil nekoliko nočij brez spanja. Vrhu tega sem si mislil, ko bi me bili pripeljali krvavega v Gastein, da bi se bilo morda v tej ženski vendar nekaj zganilo. Šlo pa mi je za to, celo v tem trenutku, bolj nego za vse drugo. Mislé na to, sem se spomnil nakrat te včerajšnje Angelice, ki mi je dospela s teto naproti, spomnil sem se njenega strmenja, potem njenega veselja, teh očij, v katere so silile solze, teh razpletenih las, in neizmerna ljubezen, stokrat istinitejša nego vse obsodbe in modrovanje, me je prevzela vsega. Bilo je to nekako nasilno hipno gibanje srca, katero se je potem znovič začelo zalivati s strupom dvoma. To vse, kar sem videl včeraj v kočiji, se je moglo tolmačiti drugače.

Kdo vé, ali je morda moja, ali le tetina oseba igrala v tem večjo ulogo? V ostalem, rahločutne ženske imajo zmerom na razpolago skladišče sočutja celo do tujcev, kaj šele do sorodnih ljudij, zlasti ako jih nezgoda zaskoči nepričakovano. Radí česa bi tudi Angelica ne imela osupniti pri novici o moji smrti ter se razveseliti, ko me je zagledala živega?

Ko bi se bila mudila namesto nje pri teti gospa Sniatinska, bila bi se bržkone tudi prestrašila in potem istotako razveselila; videl bi jo istotako brez rokavic, z razmršenimi lasmi ter brez klobuka na glavi. Zdelo se mi je, da se v tem obziru nimam v čem varati. Angelici je bilo dobro znano, da njen odhod bo záme večja in naravnost nevarnejša katastrofa, nego razbitje glave v vlak, ali izguba roke ali noge — pa vendar ni omahovala niti za trenutek. Čutil sem izbornost, da je to njen domislek. Hotela je biti bliže soproga — to, kaj se z menoj zgodi, pa se ni vzelo v poštev.

In znovič sem začutil, da postajam bled od jeze, nevošljivosti, razburjenosti in da le eden korak me še loči od znorelosti. »Čakaj, — sem dejal sam sebi, držé se z rokami za senci — čakaj!... Mogoče, da odhaja ona radi tega, ker te ljubi in ker čuti, da se ti dalje ne bo mogla upirati?« Oh, tako! Tudi take misli so bile v meni, toda v tem hipu niso našle primernih tál ter so preminile, kakor premine ono seme, ki pade na skalo, ter povzročile le obupno ironijo. V pravem pomenu besede trgal sem si drobovje. Tako, — sem si dejal v duhu — to je ljubezen, podobna oni skrbi, vsled katere izpodmaknejo umirajočemu vzglavje,

da bi manj glasno hropel in se ne mučil tako dolgo. Jaz se ne bom tudi bolj kratko mučil, za to pa bo Kromicki lažje odhajal s tolažbo, katero je to idealno bitje navajeno pričakovati od soproga.«

V tem hipu sem začel Angelico sovražiti. Prvič v svojem življenju sem začutil, da bi mi bilo ljubo, ko bi ona v resnici ljubila Kromickega — bila bi mi manj gnusna! Jeza in sovraštvo sta me pripravljali ob za-vest, videl sem jasno samo eno: da ako ne storim ničesa, ako se na nikak način ne maščujem nad njo, pa se zgodi z menoj nekaj groznega. Pod vplivom te misli sem planil po koncu, kakor bi se me kdo dotaknil z razbeljenim železom, in pograbilvši klobuk, sem stekel iskat Kromickega.

Nisem ga našel v hiši niti na vrtu. Odšel sem na Wandelbahn — potem v čitalnico, tudi ondi ga ni bilo. Črez trenutek sem ostal na mostu ob slapu, pre-mišljuje, kje bi ga mogel najti. Veter je pihal od strani slapu ter mi metal v obraz oblake vodnega prahu. To mi je delalo veliko olajšavo in prijetnost. Snel sem klobuk, in držal nekaj časa glavo v onem prahu, in kmalu so bili moji lasje mokri. Začutil sem nekako živaljsko razkošje v tem hladu. Prišel sem k zavesti. Ostala mi je samo razločna in določna volja, preprečiti Angeličino nakano. Govoril sem ji: »Vedi, da ne odideš, ali potem bom ravnal s teboj kot človek, ki te je plačal.« Videl sem tudi sedaj jasno sredstva, katera so me mogla privedi k cilju, in ni me bilo strah, da bi bil doprinesel nekako neumnost, razgovarjaje se s Kromickim. Nadvladal sem se v tem obziru popolnoma.

Kromickega sem našel čitajočega časopis pred hotelom Straubingerja. Ko me je zagledal, je spustil monkel izpred očíj in rekel :

»Pravkar sem bil namenjen k tebi.«

»Pojdiva na Kaiserweg.«

In šla sva.

Ne čakaje, da bi Kromicki začel, sem sam prvi pristopil k stvari.

»Teta mi je pripovedovala — sem dejal — o vašinem včerajšnjem razgovoru.«

»Obžalujem, da je prišlo do tega,« odvrne Kromicki.

»Ker oba nista govorila tako mirno, kakor je treba govoriti o dobičku. Moj dragi, ali dovoliš, da sem s teboj popolnoma odkritosrčen. Teto je treba poznati. Ona je najvrlejša ženska na svetu, toda ima eno slabost, ki je v ostalem povsem razumljiva. Ker ima v resnici dokaj treznega razuma, rada daje na znanje, da ga ima — in radi tega na vse, kar se ji predstavlja, kaj rada gre z nezaupanjem, bodisi nekoliko pretiranim. Iz tega razloga odgovarja obenem najbolj pogostoma zanikovalno. Stari Hvastovski bi ti mogel o tem marsikaj povedati. Treba pa je pustiti ji čas za pomislek — a pred vsem ne razdražiti jo, kajti takrat postane trdovratna; ti pa nisi znal se temu izogniti.«

»Toda s čim sem jo mogel razdražiti?... Ako kdo, znam vendar jaz govoriti o kupčiji.

»Slabo si pogodil, ko si omenil, da si vzel Angelico brez dote. Teta je še sedaj huda radi tega.«

»Rekel sem to takrat, ko mi je jela očitati prodajo Gluhova. V ostalem sem povedal resnico. Gluhov je bil tako zadolžen, da Angelici ni pripadalo ničesar več od njega.«

»Po resnici rečeno, čemu si prodal ta nesrečni Gluhov?«

»Ker sem mogel s tem ganiti nekoga, od katerega je vse moje bodoče imetje, vsa moja usoda odvisna. Kadar se ima izbirati, takrat človek stori to, kar je storiti primoran — kaj? Vrh tega so mi ga tudi dobro plačali.«

»Torej nič za to. Teto so tvoje besede zbodle tem bolj, ker ona misli na Angelico.«

»Namerava ji zapisati rento.«

»Torej ti povem skrivoma, da nikakor ne. Vem, da je tebi včeraj tako rekla prav radi tega, ker si jo razžalil. Hotela ti je dati s tem razumeti, da tvojim zmožnostim za kupčijo ne zaupa. Toda nikakor ne. Z menoj je že večkrat govorila o tem, in jaz, kot bodoči njen dedič, moram to najbolje vedeti.«

Kromicki me pogleda hitro.

»In ti kot bodoči dedič vendarle zgubiš na tem.«

»Tako,« sem dejal, »toda jaz ne potrošim niti svojih dohodkov, radi tega morem o tem govoriti tako hladnokrvno. Tebi, kot trgovcu, se nemara zdi to čudno. Ako si drugače tega ne moreš pojasniti, pa dopusti, da sem v tem oziru nekako originalen. Dobijo se tudi taki na svetu. Torej, pravim ti, da prvič ne mislim delati teti mej v njeni darežljivosti, drugič pa, da vem za gotovo, da teta namerava oddediti Angelico, ne z rento, mareč z gotovino. Naravno je, da bi

moj vpliv zamogel odigrati v tem važno vlogo, toda povem ti, ako hočeš, mi verjemi, ako ne, pa ne, da ga rajše uporabim v tvoj prospeh nego v tvojo škodo.«

Kromicki mi močno stisne roko. Njegove roke se pri tem zganejo tako, kakor roke lesenega harlekina. Bil mi je do najvišje stopinje ogaven. Dopuščam takisto, da me je smatral bolj za bedaka nego za čudaka ter mi verjel, za kar mi je tudi bilo največ mar. Sicer pa je tudi imel prav, ko mi je verjel, kajti v tem hipu je bila ta stvar rešena v mojih mislih, da Angelica dobi gotovino, ne pa rento.

Čutil sem tudi, da je Kromickega spodbadala radovednost vprašati me: koliko? in kedar? Spoznal pa je vendar, da bi bilo to preveč neprilичno, in molčal je kakor bi bil ganjen; jaz pa sem nadaljeval:

»Morate si tudi zapomniti, da s teto mora človek znati ravnati. Da je ona namenjena podeliti dedščino Angelici, za to sem ti lahko porok, toda v ostalem, dokler ti dedščine ne položi na mizo in je ti ne prevzameš, je še vse odvisno od njene volje in celo od njene trme. Med tem pa, kaj vi vse počenjate? Včeraj si jo ti razjezil, danes pa Angelica, in sicer v visoki stopinji. Kot bodoč dedič bi se imel tega veseliti, ne pa svariti vas, a vendar vidiš, da to delam. Teti je bila močno zoperna Angeličina nakana; obrnila se je k tebi navidezno jezno, toda v duhu z nadejo, da prestopiš na njeno stran, med tem pa si ti nekako le potrtil namen teh gospa...

»Moj dragi,« reče Kromicki, zopet mi stisnivši roko. »Rečem ti odkritosrčno, da ako sem pritrdil, se

je to zgodilo nekoliko radi jeze na teto. Pravzaprav je to kaj nespameten načrt. Česar nikdar nisem mogel prenesti, to je navdušenost, in te imata obe ti gospe črez glavo. Neprestano se jima zdi, da ne smeta zlorabiti vašega gostoljubja, da ne moreta večno sedeti v Ploševu itd. Imam tega dovolj... Med tem pa glej, kako stoji stvar.

V Turkestan ju vendar s seboj vzeti ne morem, kadar pa sem že ondi, pa mi je že vse eno, ali prebiva Angelica v Odesi ali v Varšavi. Kadar se otresem te daljne kupčije, in — kakor upam — z jako znatnim imetjem, takrat kajpada tudi uredim primerno svoje zadeve. To se zgodi najdalje v enem letu. Že od samega pripusta v kupčiji moram vendar imeti dobiček... Naravno, ko bi ne bilo Ploševa, moral bi misliti na nekako začasno stanovanje teh gospej, ker pa njima teta nudi gostoljubje in celo sama želi, naj stanujeta pri njej, pa bi bilo res bedasto, iskati zavetje kje drugje. Moja tašča je šele nekoliko tednov zopet na nogah. Kdo vé, kaj bo še nadalje, toda ko bi bilo slabo, tedaj bi vse padlo na Angelico, ki pa je mlada in neizkušena. Jaz sedaj absolutno ne morem biti pri njima. Jaz že itak sedaj sedim kakor na oglju, in ker govoriva tako odkritosrčno, pa ti povem, da samo nada, da potegnem tebe ali teto v družbo, me je držala tu tako dolgo. Sedaj sem povedal vse, kar sem imel na srcu, sedaj pa povej ti, ali morem na kak način računati na vajino dobro voljo?»

Oddahnil sem si.

Angeličina nakana je bila razdrta.

Navdala me je radost, prišlo je namreč po mojem. Vrhu tega, najsi je tudi moja ljubezen do Angelice bila v tem hipu podobna globoki mržnji — je ta mržnja, ki je postala sedaj izključen temelj življenja, potrebovala takisto kakor tudi ljubezen hrane. Taka hrana je mogla biti za njo zgolj navzočnost Angelice. Iz besed Kromickega sem posnel, da z enim mahljajem lahko dosežem to, kar je bila moja najbolj vroča želja, to je iznebiti se ga na nedoločen čas. Nisem vendar pokazal najmanjšega ganutja; mislil sem namreč, da bo bolje, ako Kromickemu ne pojde vse tako lahko izpod rok, in ako se dam nekoliko prositi. V ta namen mu rečem:

»Ne morem ti naprej ničesar obljubiti. Pred vsem drugim predstavi mi temeljito stanje svoje kupčije.«

Kromicki je jel govoriti, in govoril je z neko naglico, dokazujočo, da so razgovori te vrste njegov priljubljen predmet. Vsaki hip se je vstavil, prijemal me za gumb, ali me pritiskal k skalnati steni. Ko je izrekel nekaj, kar se mu je zdelo močno prepričevalno, je nasadil z neverjetno naglico monokel in me gledal, kakor bi iskal vtisov na mojem licu. Vse to v družbi z njegovim lesenim, nekoliko hreščečim glasom in z vprašanji: »kaj? kaj?«, katera mi je stavil vsaki hip, bilo mi je neznosljivo, toda moram ga pohvaliti, da se ni lagal. Pravil mi je več ali manj to, kar sem čital v pismu mladega Hvastovskega. Vsa zadeva se je predstavljala tako-le: v dobavo je bila vtaknjena že ogromna glavnica, dobiček je mogel biti velik, tem več, ker je na podlagi pogodb imel Kromicki sam pravico do nekaterih dobav. Nevarnost kupčije je ti-

čala v tem, da so se glavnice, katere je bilo treba založiti takoj, vračale še le po preteku cele uradne procedure, torej počasi, a drugič, da je imel Kromicki opraviti s posamičnimi zalagatelji, ki so si prizadevali, dajati čim najslabše blago, vso odgovornost za to pa je nosil on. Ta poslednja točka ga je izročala na ljubav in neljubav intendance, katera je v ostalem imela polno pravico, sprejemati samo dobro blago. Bog ve, kaka nevarnost je mogla radi tega groziti Kromickemu.

Po njegovem pripovedovanju, ki je trajalo celo uro, mu odvrnem :

»Moj dragi, spričo tega, kar mi predstavljaš, niti jaz, niti teta, ne moreva postati tvoja udeležnika...«

Lice Kromickega hipoma porumeni.

»Povej mi, zakaj ne?«

»Zakaj, ako ti, navzlic vsej previdnosti, zagaziš v pravdo, midva nočeva v njej figurirati.«

»Kdor bi tako mislil, ne bi pričel nobene trgovine.«

»Midva tudi nimava najmanjšega vzroka, pričenjati jo. Ako hočeš, da naj pristopiva v družbo, povej še, s kako glavnico?«

»Čemu o tem govoriti? Toda ko bi mogla vložiti vsaj petinsedemdeset tisoč rubljev...«

»Ne, ne vložimo jih, in tudi ne čutimo te dolžnosti. Ker pa si, ali bolje, ker si postal naš sorodnik, ti hočem pomagati. Kratko rečeno, posodim ti petinsedemdeset tisoč rubljev na preprosto kupčijsko menico...«

Kromicki obstane ter me jame gledati, pomežikuje z očmi, kakor človek, ki spi. Toda to je trajalo le za trenutek. Očividno mu je prišlo v glavo, da bi bilo od njegove strani kaj nepolitično, ko bi vsled tega pokazal preveliko radost. Kupčijska previdnost, — ki je bila v ostalem vspricho mene smešna in nepotrebna — je končno zmagala. Stisnil mi je roko in dejal:

»Hvala ti! Na kake odstotke?«

»O tem se pomeniva doma. Sedaj se moram vrniti. Hočem spregovoriti s teto.«

In poslovil sem se takoj. Vračuje se, sem premišljeval, če se mar Kromickemu moje ravnanje ne bo zdelo preveč čudno, in če si mar nečesa ne domisli? Toda ta strah je bil prazen. Moške zaslepi večinoma ne ljubezen do žensk, marveč samoljubje. Pri tem pa Kromicki, zroč na naju s svojega trgovinsko-pozitivnega stališča, smatra mene in teto za dvoje fantastičnih bitij, ne imajočih niti pojma o trgovini, a prenasičenih navskriž z nekakimi zastarelimi načeli, v število katerih pripada tudi občutek rodbinske solidarnosti. To je v tem oziru zares tip povsem različen od nas — in vsled tega smo ga celo nehoté smatrali za vsiljenca.

Vrnivši se v vilo, naletim v vrtu na Angelico, kupujočo od domače kmetice krompir. Gredoč mimo, ji rečem rezko:

»Ne odideš, ker jaz tega nočem.«

Na to grem v svojo sobo.

Pri obedu se je pričel znovič razgovor o odhodu gospa. Pri tej priložnosti je Kromicki prijel za besedo

ter govoril o tej nakani, skomiguje pri tem z rameni kakor nad deco, kateri se mora istinito razsoden človek zgolj smejati. Ni znal biti pri tem dovolj nežen niti do žene, niti do gospe Celine, ker njegova narava sploh nikakor ni nežna. Jaz se nisem niti oglašil kot človek, katerega vsa ta zadeva le malo briga. Zapazil sem, da je Angelica izborna razumela, da Kromicki, kot pozitivist, poje le oni napev, kateri sem mu vsilil. Videl sem, da se sramuje zanj, in da se čuti globoko ponižano. Ker sem nosil v srcu mržnjo do nje, mi je povzročalo to le prijetnost.

Ostal pa sem, kakor pravimo, ranjen. Še doslej se ne morem pomiriti in ne morem tega Angelici odpustiti. Ko bi si ne bil izmislil pri vrnitvi z Dunaja tega načrta, ko bi ne bil doprinesel žrtve iz tolikih svojih želj, strastij in svojih čustev, iz svoje narave, ne čutil bi se tako močno prevaranega. Toda prav to je bilo tako nekako okrutno, da ko sem jo iz ljubezni do nje hotel temeljito predrugačiti, ko sem stopil na neko višino, na kateri še nisem bil doslej, samo da bi bil pri njej, me je ona hotela brezobzirno, brez vsakega milosrdja, pahniti na samo dno obupa — ter niti ni vpoštevala, če se mar ne pripeti meni kaj slabega... Te misli mi zastrupljajo radost, kakoršna izvira iz tega, da Kromicki odide, ona pa ostane. Bodočnost prinese nekako razvozljanje, toda jaz sem tako utrujen, da ga niti ne vidim. Bilo bi — kajpada — kaj jednostavno, ko bi zbolel na možganih. Do tega utegne tudi sčasoma priti, ker se po cele dneve mučim, po noči pa pišem, ko ne morem spati. Pri tem pa

popušim množico smotk, da se kar omamljam — skoro vsaki dan sedim do belega dneva.

Dne 30. malega srpana.

Cela dva tedna nisem pisal. Odpeljali smo se na Dunaj skupno s Kromickim po opravkih, na kar sva se skupaj vrnila, in on se je mudil še tri dni. Med tem časom me je tako močno bolela glava, da nisem mogel pisati. Zdravljenje gospe Celine se je že pred tednom končalo; mudimo pa se v Gasteinu zgolj radi tega, ker po ravninah vlada velika vročina. Odhod Kromickega je prinesel veliko olajšavo meni, gospi Celini, katero on draži do te stopinje, da ga ona nikakor ne bi prenesla, ko bi ne bil njen zet, pa teti in nemara tudi Angelici. Angelica mu ne more odpustiti, da me je zvalil v svojo kupčijo. On, niti ne domišlja si, da med menoj in njegovo ženo more obstati kaj drugega nego navadni družbeni odnošaji, tega posojila nikakor ni skrival; ona pa mu je bila protivna iz vse svoje duše. Ni mogla mu očitvidno ničesar reči — nemara vsled bojazni, da ne bi zgubila še ostanek omame do njega, ko bi jo tudi v tem slučaju pustil pri teti. Časih si tudi mislim, da tudi ona in gospa Celina, ne da bi povedali tega druga drugi, nimata od onega časa, kar je on Gluhov prodal, niti najmanjšega zaupanja do njega in da v globeli svoje duše dopuščata, da je slabši nego je v resnici. Po mojem mnenju je to pred vsem drugim duševni »parvenij«, s suho, leseno naravo, ki ni sposobna obenem za nežne občutke kakor tudi za subtilne misli. V njem tudi ni dobiti nobene velikodušnosti; sploh ni to duša niti

plemenita, niti občutljiva, niti globoka, toda nasprotno je v splošnem, zakonitem pomenu te besede reden človek. K temu mu pomaga neki prirojeni pedantizem, zakaj v njem se pedantizem druží na čudovit način z denarno nevrozo, katera znovič ni ničesar drugega nego spakedrana domišljija, ki si je s to smerjo našla izhodišče.

Splošno vzeto, on mi je tako neizrekljivo sovražen in ogaven, s svojim monoklom, s poševnimi očmi, z dolgimi nogami, s pomanjkanjem brk na žoltem licu, da se kar čudim sam sebi, kako ga še morem soditi nepristransko. Mislim pa si vendar, da ako on vsega ne izgubi, ne pridem tudi jaz ob svoj denar. Toda odkritosrčno zapišem tukaj, da bi mi bilo ljubo, ko bi zgubil denar, razum, življenje — ter propal enkrat za zmerom.

Bolan sem. Angelico sem v poslednjih dnevih le malokedaj videl. Deloma me je glavobol držal v sobi, deloma pa sem se je nalašč ogibal, hoté ji pokazati svojo jezo in razžaljenje. Toda to me ni stalo malo, ker mojim očem je ona tako potrebna kakor svetloba. Pisal sem že, da ona pri vsej neupogljivosti svojega značaja kaže vendar neko plahoto. Tega naravnost ne prenese, da bi se kdo hudoval na njo; boji se tega ter si prizadeva vsakoršno jezo potolažiti. Takrat je tiha, nežna ter zre človeku v oči, kakor otrok, ki se boji kazni.

Ganilo me je to zmerom do najvišje stopinje, pa tudi povzročalo mi razkošje, zakaj pital sem se z omamo, da ko bi le razprostrl roki, pa mi ona pade v naročje, položi mi glavo na prsi, bodisi le radi tega,

da me poprosi odpuščanja. Prevar te vrste se ne znam otresti, in dasi vem, da jih bodočnost razprši, se še sedaj skriva v globeli mojega srca nadeja, ko končno drug drugega odprosiva, da se vendar kaj zgodi, da mi ona da nekatera privoljenja ter mi postane bližja.

Od druge strani pa v tej obojestranski razdružbi vidim nekako neprostovoljno priznanje, da se Angelica neprostovoljno strinja s tem, da imam pravico ljubiti jo. Ako namreč ona priznava razžaljenje, izvirajoče iz ljubezni, pa mora priznati tudi ljubezen. To so prava, preminljiva kakor sen, ne imajoča niti krvi niti telesa — toda jaz se zdravim ž njimi pred popolno apatijo in od njih živim.

Dne 2. velikega srpana.

Prejel sem znovič pismo od Klare. Ona si bržkone kaj domišlja, zakaj v njenih besedah je toliko pomi-lovanja, toliko sočutja, kakor bi si domišljevala, kako slabo mi je. Ne vem in nočem zasledovati, ali me ljubi kot sestra, ali drugače, toda čutim, da me ima zelo rada. Odpisal sem ji tako prisrčno, kakor zna zgolj nesrečen človek, ki piše edini prijazni in sočutni duši. Klara se odpravlja v Berolin in na začetek zime v Varšavo. Prigovarja mi, naj dospem vsaj za par dni v Berolin. Ne pojdem, ne odtrgam se od svoje nad-loge, toda veselilo me bo, videti Klaro v Varšavi.

Z Angelico se razgovarjava zgolj o tekočih rečeh, da ne obrnem pozornosti starejših gospâ na svajo, ki naju loči. Kadar se nahajava za trenutek sama, mol-čiva. Videl sem že nekolikokrat, da hoče nekaj reči, toda bojazen ji zapre usta — jaz pa ji imam pove-dati samo eno besedo: »ljubim«, katera pa je vspricho

tega, kar čutim, tako neprimeren izraz, da ne pove ničesar. Sedaj namreč tiči žalost v moji ljubezni. Ne-prestano me tlači misel, da je njej dal Bog majhno srce in da v tem leži vsa tajnost njene neupogljivosti. Danes, ko mislim na vse mirnejše, se mi vriva prepričanje, da Angelica more ter ima do mene nekake občutke, obstoječe iz hvaležnosti, pomilovanja, spominov, toda to čutilo nima nobene dejanske moči, ni sposobno si ničesar pridobiti ter niti ne priznava tega, da obstoji. Ona nima spoštovanja do sebe, smatra se za nekaj hudega, sramuje se sebe in taji, a v primeri z mojo nadlogo je tako, kakor gorčičino zrno pri teh gorah, ki nas obkoljujejo. Od Angelice je mogoče pričakovati, da stori rajše vse za omejitev, nego kaj za podžigo občutkov. Jaz se od njega ničesar ne nadejam, ničesar ne pričakujem, in s tem prepričanjem se počutim tako slabo!

Dne 4. velikega srpana.

Nekaj časa sem gojil na dnu srca nadejo, da Angelica, pod vplivom mržnje do moža, pride nekega dne k meni ter mi reče: »Ker si me plačal, tu me imaš!« Nova prevara. Morda bi tako postopalo dokaj navdušenih žensk, vzgojenih po navodilu francoskih romanov; ravnala bi tako brezdvomno vsaka, katera bi gojila v sebi skrito voljo, vreči se v naročje ljubčku, ter le iskala za to primerne prilike. Ne! Angelica tega ne stori, in ako mi je mogla priti podobna misel v glavo, zgodilo se je to zgolj radi tega, ker sem se tudi jaz hranil s čitanjem teh psevdodram, ki se odigravajo v dušah žensk, katere imajo pred vsem drugim neprevarljivo voljo, orositi svoje čednosti z vodo..

Angelico bi moglo potisniti v moje naročje zgolj srce, ne pa umetna drama, ne fraza, ne napačni patos. Torej se tudi ni bati, da bi se to zgodilo.

Velika izguba je to za človeka, zaljubiti se istinito in globoko v tujo ženo, najsi bi bila to žena povsem vsakdanjega in najbolj preprostega človeka — toda nesreča brez mere je: zaljubiti se v čednostno žensko. V mojih odnošajih do Angelice je nekaj takega, o čemur še nikdar nisem slišal niti čital; nahaja se nekaka nemogočnost izhodišča in konca. Razvozljanje, najsi je že katastrofa, ali ovenčanje želj, je zmemrom nekaj — tu pa je mučni blodnjak. Ako namreč ona ostane taka, kakoršna je, ter jaz ne neham, ljubiti jo, pa mi ostane samo muka — nič več. V svojem obupu vem, da ona vzdrži, in jaz istotako.

Njo, ako ima majhno srce, to ne stane mnogo. Jaz bi hotel večkrat iz vse svoje duše odvreči ta jarem, toda ne morem. Večkrat pravim sam sebi, da je to potrebno; večkrat delam in se trudim na vso moč, kakor se trudi rešiti se človek, ki bi imel vtoniti; večkrat se mi zdi, da sem že do nečesa dospel, ali potem naj jo zagledam skozi okno, naj jo objamem z očmi, pa začutim tak pretres srca, da se mi vsa neizmerna globel moje duše nakrat odkrije, povsem tako, kakor se po noči odkrijejo ob času nevihte globoki oblaki, kadar blisk razsvetli temo.

O! kaka muka je to, imeti opraviti z neisprosno čednostjo, hladno nalik črki postave.

Toda najsi bi Angelica bila tudi povsem brez srca, vendar bi jo ljubil tako, kakor bi ljubil svoje edino dete, najsi bi tudi bilo pohabljen.

Človek ima takrat še več pomilovanja in še bolj trpi.

Dne 5. velikega srpana.

Kako borna in revna mera je pamet, kadar je treba ž njo meriti ali reči zelo velike, ali genijalne, ali grozopolne. Ta razum, ki dobro služi v navadnih pogojih življenja, postane takrat star bedak, nalik Poloniju. Zdi se mi tudi, da takisto navadna meščanska etika ne more biti mera za velike strasti. Videti v tako izključnem, v tako ogromnem čutilu, kakoršno je moje, zgolj prestopok takšnih in takšnih rečij — ter ne videti ničesar več, da je to prvotna snov, da je to del te moči, ki je višja nego so vsi puhli predpisi, moči božje, tvorilna, neizmerna, ob katero se opira vsebitstvo — to je slepota in malenkost svoje vrste... Gorjé! Angelica utegne zreti tako na mojo ljubezen! Dopuščam, da se ji mora večkrat zdeti, da jo moram radi tega spoštovati, in jaz, Bog vidi, ne govorim to radi tega, ker gre tu zame, marveč, sode najobjektivnejše, moram se pogostoma braniti, da je ne preziram, in pogostoma ji govorim v duhu: »Imej ti kakor hočeš drugo mero, zakaj ta te ni vredna!« Spoštoval bi jo in častil stokrat bolj, ko bi znala zreti, ako ne na najin odnošaj, pa vsaj na ljubezen sploh.

Dne 6. velikega srpana.

Ta Gastein prinaša vendar ljudem zdravje. Danes sem zapazil, da so Angelico dobro obrili tukajšnji gorski vetrovi in da je zdrava, kar je tem bolj čudno, ker je tudi ona imela nemalo skrbij in razžalitev. Njene žalitve so bile njeno nespোরazumljenje z možem; njen

ponos je trpel pri tem, da je on stopil v denarne odnošaje z menoj; pa tudi moja ljubezen donaša v njeno dušo razpor in kali njeni mir. Navzlic temu njen nežni obraz razodeva zdravje. Njeno lice ima živejšo barvo nego jo je imelo pred prihodom semkaj. Spominjam se, kako je prav vidno ginila v začetku leta — spominjam se, kako so mi vstajali lasje po koncu na glavi, ko sem si mislil, da njenemu zdravju in nemara celo življenju grozi nevarnost. Danes je vsaj ta bojazen minila. Ko bi bil vedel, da bo v bodočnosti imela še manj pomilovanja do mene, da bo še manj jemala v poštrev mene in moje občutke, da bo pa za to zdrava, pa bi bil dejal: naj me ne čisla, naj nima pomilovanja, samo da je zdrava!« V sklad pravih čutil spada tudi želja sreče, spada pa tudi skrb in velika naklonjenost.

Včeraj je oblekla Angelica eno svojih dekliških kril, ali eno povsem podobno. Zapazil sem to takoj — in vsa prihodnost mi je stala kakor živa pred očmi. Bog ve, kaj se je godilo z menoj!...

Dne 7. velikega srpana.

Tetina jeza na Angelico se je shladila že davno. Ona jo ima tako rada, da ko bi jaz umrl, bi teta še imela na kaj navezati življenje, samo da bi Angelica ostala pri njej. Danes je moja poštena teta tarnala, da se Angelica dolgočasi, da presedava neprestano doma in da ni poznala tu ničesar drugega nego pot iz Wildbada v Hofgastein.

»Ko bi mi noge bolje služile,« je dejala, »šla bi povsod s teboj; toda kdor bi bil dolžan te bližje

seznaniti z okolico, to je tvoj mož, ki je letal naokrog od jutra do večera.«

Angelica je začela zagotavljati, da se počuti dobro doma in da ne potrebuje več gibanja. Ko sem slišal to, se oglasim z malomarnim glasom:

»Jaz nimam nikdar kaj delati, zato pa hodim mnogo, torej lahko Angelico povsod spremljam in ji pokažem, kar je zanimivega vsaj v obližju.

Črez trenutek dodam še malomarnejše:

»Ne vidim v tem nič takega, kar bi ne bilo splošno v navadi. V toplicah celo navadni znanci hodijo skupaj na sprehod, a kaj šele sorodniki.«

Angelica ni odgovorila, toda obe starejši gospe sta mi priznali, da imam prav, zakaj v ostalem je bilo tudi v resnici tako, kakor sem dejal.

Jutri nameravava iti skupaj v Schreckbrücke.

Dne 8. velikega srpana.

Pogodba je nastala med nama in odslej se ima pričeti za naju oba novo življenje. Ima sicer drugo obliko, ne pa take, kakor sem si jo predstavljal, toda moja bodočnost se mora v njo uteloviti. Odslej bo vse jasno in določno. Sedaj se ne pripeti nič novega, ničesar ne morem pričakovati, toda ne bom več kakor človek brez strehe nad glavo...

Dne 9. velikega srpana.

Včeraj sva bila pred večerom v Schreckbrücke.

Starejši gospi sta nama iz početka delali družbo, toda takoj za slapovi sta se vsedli na prvo klop, midva pa sva šla dalje. Zdi se mi, da sva oba razumela, da mora nastopiti med nama važen razgovor.

Hotel sem takoj pokazati Angelici različne kraje in naštevati njih imena, toda komaj sem izrekel besedo Schareck, se mi je zdel razgovor o tem, kar mi je ležalo na srcu, tako čuden, tako neskladen z najinim razpoložajem, da sem rajše umolknil. Mogla sva govoriti samo o sebi, ali pa molčati. In šla sva dosti dolgo molče dalje, kar mi je bilo v ostalem potrebno in koristno. Med tem časom sem se zavedel, kakor sem znal, premagal ta živčni nemir, kakoršen se polaščuje človeka pred važnimi trenutki življenja, in prizadeval sem si ohraniti hladno kri. Pridobil sem jo za toliko, da sem sklenil premišljeno govoriti o svoji ljubezni, s takim mirom, tako naravno, kakor o stvari, ki je že znana, potrjena in priznana. Izkušnje so me naučile, da v odnošajih z ženskami je mogoče ustvariti poljuben razpoložaj. Nič tako ne upliva na žensko, kakor glas razgovora in ako mož, snubeč nevesto, dela to tako, kakor bi se potem imel podreti svet, torej z ganutjem, osupnelostjo in prepričanjem, da dela nekaj nezaslišanega, da se tega strahu in tega prepričanja navzame tudi ženska. V protivnem slučaju se godi nasprotno; izpoved ljubezni izgubi takrat svoj veliki značaj, pa tudi prekorači gladko svojo pot ter vzbuja manjši upor.

V ostalem jaz sem že snubil; treba mi je bilo samo pobriniti se za to, da se Angelica ne bi upirala na mojo prvo besedo v ljubezni. V ostalem, ko bi imelo zmerom biti tako, pa bi ves razgovor postal nemogoč, a vendar je bilo nama potrebno razgovoriti se, ker treba je bilo vravnati najine odnošaje. Ker sem se vsega tega spominjal, sem dejal mirno:

»Ti se nemara niti ne zavedaš tega, Angelica, kako si me ti ranila s svojo nakano odhoda. Dobro mi je znano, da razlogi, katere navajaš, so samo navidezni in da sem le jaz vzrok te namere. Samo na eno stvar si pozabila, namreč, kaj se zgodi z menoj brez tebe. Tega povsem nisi vzela v poštev. Ali mar veš, da bi me tvoj odhod ne bil toliko zbodel, kakor prav ta misel, da nikdar in v ničemur ne računaš z menoj. Nemara porečeš, da si hotela to storiti v moj blagor, radi tega, da me ozdraviš. Ne! daj mi mir! Ne zdravi me na ta način, ker mi tako zdravilo more prinesiti več zlega nego si misliš.«

Angeličino lice se nakrat pokrije s pegami. Očividno so jo moje besede zbodle do živega. Ne vem, kaj bi mi bila hipoma odgovorila, ko bi se ne bil pripetil slučaj, ki je prav v tem hipu raztrgal zagrinjalo njenih mislij. Evo, ob potu se je dvignil eden takih kretinov, kakoršnih je polno v okolici Gasteina, z veliko glavo, s krofom na vratu in z živalskim pogledom — ter migaje s prsti jel prositi miloščine. Škočil je z visoke trave tako nepričakovano, da je Angelica prestrašena zakričala. Predno se je zavedla in našla denar, katerega jaz nisem imel pri sebi, je preteklo nekoliko minut. Med tem časom je vtis mojih besed za toliko oslabel v njej, da ko sva končno odšla dalje, mi je odvrnila črez trenutek molčanja z žalostjo, toda ob enem tudi sladko:

»Ti pogostoma nisi bil pravičen do mene, toda nikdar bolj nego sedaj. Ti si misliš, da mi je vse to lahko in da mi nedostaja srca, toda meni se ne godi bolje nego tebi..«

Tu ji je zmanjkalo glasu, meni pa so vse žile jele vtripati. Zdelo se mi je, da še en napor od moje strani, na kar privabim iz njenih ust odkritosrčno izpoved ljubezni.

»Pri vsem, kar ti je drago,« ji odvrnem, »povej mi, kaj misliš s tem?«

»Mislim, da mi dovoliš, ker sem nesrečna, da smem ostati vsaj poštena. Moj dragi Leon, prosim te, imej usmiljenje z menoj! Jaz sem pripravljena vse žrtvovati, razun poštenja. Ne hoti, da bi ti oddala to poslednjo rešilno desko; ker tega ni mogoče, tega ni dovoljeno žrtvovati! Moj Leon, Moj Leon!...«

In sklenivši roke, me je zrla tresoča se kakor list, s prošnjo in solzami, ki so se ji nabirale v očeh. Ne vem..., ko bi jo bil v tem hipu objel z rokami, nemara bi potem umrla od sramote in bede, toda verjetno je, da ne bi našla v sebi moči za odpor...

Toda jaz sem postopal tako, kakor človek, kateri ljubi nad vse — to je pozabil sem nase in videl samo njo. In vrgel sem ji v tem hipu pod noge svoja čustva, svojo strast, svoj egoizem.

Kaj je značilo vse to vspricho nje? Ljubljena ženska, ki se brani o solzami, katere ne teko na videz, marveč iz globeli prave bolesti, je nepremagljiva. Prijel sem jo za obe roki in, poljubivši jo s častjo in s ponosom, sem dejal:

»Vse bode, kakor ti hočeš, to ti prisegam pri tej ljubezni, kakoršno gojim do tebe!«

Nekaj časa nisva mogla govoriti. Ako imam priznati vso resnico, priznam, da sem bil v tem hipu

boljši in plemenitejši nego kedaj poprej. Bil sem človek, kateri, prebivši krizo v težki bolezni, čuti veliko slabost, a obenem tudi radostno vrnitev v življenje. Črez trenutek sem jel govoriti in govoril sem mirno in nežno, ne tako kot ljubček, ali kot najbližji prijatelj, kateri ima pred vsem drugim obzir na srečo drugega bitja.

»Nočeš kreniti na kriva pota,« sem dejal, »tudi jaz si ne bom prizadeval, odpeljati te s tvoje poti. Ti si me izpremenila in vse te muke, ki so me doletele, so me povsem prerodile. Po tebi sem razumel, da je nekaj drugega poželeti in spet kaj drugega ljubiti. Nisem ti obljubil, da te neham ljubiti, ker tega ne morem, in lagal bi takisto tebi kakor sebi, ko bi ti to obljuboval. V tebi počiva moje življenje. Ne govorim ti to kot človek, ki zna zreti v sebe in kateri dobro vé, kaj je prevara in kaj resnica. Toda ljubil te bom tako, kakor bi bila že umrla in kakor bi ljubil tvojo dušo. Ali se strinjaš s tem, moja Angelica?

To je sicer ljubezen jako otožna, toda angelska. Tako ljubezen že smeš sprejeti in mi jo vračati. Jaz ti jo v tem hipu obljubujem, in ta prisega je záme prav tako sveta, kakor bi jo govoril pred oltarjem. Nikdar se ne oženim s kako drugo žensko, živel bom samo záte, in moja duša bode tvoja. Pa tudi ti me ljubi tako, kakor bi bil že umrl. Za nič več te ne prosim, toda tega mi ne odteguj, ker to ni greh. Ako dvomiš, pa povprašaj pri spovedi. Saj si čitala Danteja? Spomni se, da je bil oženjen, a vendar je ljubil Beatrico s tako ljubeznijo, kakoršno si želim jaz od tebe; pripoznaval je ta občutek glasno, a vendar smatra cer-

kev njegovo pesem skoro za sveto. Ako gojiš v duši do mene take občutke, pa mi podaj svojo roko, in odslej naj bo med nama večni mir in večna sloga.«

Angelica mi poda čez trenutek molčanja roko.

»Jaz sem tako prijaznost,« je dejala, »gojila že davno do tebe in obljubujem ti jo iz vse duše in iz vsega srca.«

Mene, odkritosrčno rečeno, je zbolel ta izraz: prijaznost. Zame je bil premalenkosten, in zdelo se mi je, da je premajhen tudi v tem hipu. Vendar pa sem molčal. Izraz: »ljubezen«, sem si mislil, ji povzroča strah, mora se ga privaditi, ker pa je pomen eden in isti, ali se splača, da bi radi imena razdiral to slogo in to srečo, kakoršno sva končno izvelkla iz celih skladov nesporazumljenj, grenkobe, muk in nadlog? Oba sva že tako utrujena in tako potrebna počitka, da se splača marsikaj žrtvovati zanj.«

Bila je to v ostalem senca, ki se je razpršila v svetlobi te misli, da to ljubljeno bitje pripada meni in da je to po duhu moja zvesta in ljubljena žena. Bil bi dal ne vem kaj za to, ko bi bil mogel na razločno vprašanje: »Ali si moja?« zaslišati njen pritrjevalen odgovor. In vprašal bi jo stokrat na dan in nikdar bi ne bilo dovolj odgovorov, — toda v tem hipu sem se bal prestrašiti jo. Jaz, ki morem vse razumeti, bi morda ne imel razumeti tega, da se nahajajo besedekatere, dasi izražajo obstoječo istinitost, vendar le s težavo prehajajo ženski preko ust, zlasti še taki ženski, kakor je Angelica. Saj je vse to, kar je govorila, bilo priznanje, da me ljubi, saj se je strinjala s

tem, naj najini duši pripadata druga drugi — česa sem si mogel želeti še več?

Dospevši do Schreckbrücke, sva se vrnila domu. Potoma sva se ozirala naokrog po novem najinem stališču tako, kakor si ogledujejo ljudje novo hišo, in skušala sva se mu prilagoditi. To je naju stalo precej napora, ki je vezal nekoliko najino svobodo. Toda mene je tudi to veselilo, ker se mi je zdelo, da je temu tako, kakor je prve ure po poroki, ko novoporočenca sicer čutita, da sta na veke zvezana drug z drugim, vsekako pa še nista seznanjena med seboj. Govorila pa sva mnogo vendar o naju obema. Pojasnjeval sem ji vso čistost in svetost takega stališča, kakoršno bi imelo biti najino. Prizadeval sem si navdahniti jo z zaupanjem in z mirom. Ona me je tudi poslušala z licem vedrim in jasnim, obračaje vsaki hip k meni svoje zale oči. Lepo vreme se je kaj dobro strinjalo z razpoloženjem najinih duš. Solnce je že zašlo. Gore so se pokrile z navadnim svojim večernim bagrom, čegar blesk se je odbijal na njenem licu.

Podal sem ji roko, katero je sprejela, in šla sva skupaj.

Nakrat sem zapazil, da se ona obotavlja iti tako, kakor bi se česa bala — in da je pri tem obledela kakor platno. To je trajalo le trenutek, toda bilo je tako očitno, da sem se močno prestrašil za njo in jel izpraševati, kaj ji je?

Iz početka mi ni hotela ničesar povedati; ker pa sem le jel močno siliti vanjo, mi je priznala, da ji je oni nesrečni kretin prišel na misel in da je črez tre-

nutek bila gotova, da se znovič prikaže nepričakovano.

»Sama ne vem radi česa,« je dejala, »toda napravl je náme grozen vtis in sram me je priznati, da imam tako slabe živce. Ne morem ga pozabiti in za nič na svetu bi ga ne hotela znovič videti.

Pomiril sem jo, češ, da ji pri meni ne grozi nevarnost. Ona je že zrla nekaj časa nemirno okrog sebe, kmalu pa je vendar najin razgovor zatrl v njej ta nadležni vtis. Mračilo se je že, ko sva dospela k slapu, toda večer je bil izjemno topel. Na trgu pred Straubingerjem je množica ljudij poslušala neke popotne pljunkarice. Ne vem radi česa, ta globoki gorski jarek je delal náme tak vtis sličen Italiji. Spomnil sem se, kako sem nekoč, hodé zvečer po Pincio v Rimu, si mislil, kako bi bil srečen, ko bi bil imel poleg sebe Angelico. Sedaj sem čutil njeno roko, oprto ob mojo ramo, in še bolj sem čutil njeno dušo poleg svoje.

V slogi, polni tolažbe in sladkosti, smo šli domov.

Dné 10. velikega srpana.

Danes sem premišljeval ves dan besede, ki mi jih je povedala Angelica pri Schreckbrücke. V srce mi je segel posebno klic, ki se ji je izvil iz ust: »Ti ne veš, kako sem jaz nesrečna!« Koliko je bilo v tem bolesi in pritožbe, kakšno neprostovoljno priznanje, da ona ne ljubi moža, da ga ne more ljubiti in da njeno srce navzlic vsem naporom volje pripada meni. Ako je temu tako, pa je bila ona enako nesrečna kakor jaz. Pravim: »bila«, zakaj danes že ni več. Danes

more reči sama sebi: »Ohranim mu zvestobo, ostanem zmerom poštena« — ostalo pa prepustimo vse božji volji.

Dné 11. velikega srpana.

Prišlo mi je v glavo, da jaz nimam pravice zahtevati in pričakovati od nje, naj bi mi žrtvovala vse. To ni res, da se za ljubezen žrtvuje vse. Ko bi imel na primer jaz nekak prepir s Kromickim in ko bi mi ona v imenu najine ljubezni zapovedala, poklekniti pred njim in ga prositi odpuščanja, ne bi storil tega za noben denar. To je kaj nespametno in fantastično dopuščanje, a vendar mi že pri samem pomisleku na to kri sili v glavo. Ne, Angelica, ti imaš prav, da se nahajajo reči, katere radi ljubezni in za ljubezen ni mōči žrtvovati.

Dné 12. velikega srpana.

Danes rano smo bili na Windischgraetzhoehe. Pešpot traja tje tri četrt ure, torej sem oskrbel Angelici konja, katerega sem peljal za uzdo. Korakaje sem imel oprto eno roko ob konjski vrat, pri čemur sem se dotikal njenega krila. Pri zasedanju se je za hip oprla náme, in takoj se je oglasil v meni nekdanji človek. Ko bi ga hotel v sebi zamoriti, moral bi ugonobiti lastno telo in ostati samo duh. Zavezal sem se držati svoje občutke na uzdi — in držim jih, toda nisem se zavezal, ne imeti jih, prav tako, kakor bi se ne mogel zavezati, da ne bom več dihal. Ko bi me dotika Angeličine roke ne pretresla močnejše nego dotika kosa lesa, bi bilo to znamenje, da je več ne ljubim, in tedaj bi vse dolžnosti bile nepotrebne. Govoré Angelici, da sem se pod njenim vplivom prerodil, ni-

sem hotel lagati, toda nisem še očrtal temeljito tega, kar se je godilo z menoj. Res, jaz sem se zgolj premagal. Odrekel sem se popolne sreče, da dosežem od nje vsaj polovico. Rajše sem hotel imeti Angelico na ta način, nego biti povsem brez nje, in mislim si, da slednji, ki vé, kaj je to, ljubiti žensko, me bo lahko razumel. Ako so strasti, kakor pravijo pesniki, psi, pa sem jaz te pse povezal in hočem jih moriti z gladom, nikakor pa nisem zmožen zabraniti jim, da ne bi trgali vrvi in ne tulili.

Dobro vem, kaj sem obljubil, in tudi ostanem mož-beseda, kar v ostalem moram. Vspričo Angeličine odločnosti ni več prostora za mojo dobro ali slabo voljo. Za zavoro mi zadoščuje celo bojazen, da se mi ne bi odvzelo to, kar mi je priznано. Rajše pretiravam sedaj v previdnosti, da ne splašim tega ptiča, kateremu je ime po mojem pojmu: duševna ljubezen, po njenem pa: prijaznost. Spominjam se tega njenega izraza, zakaj bil je majhen zbodljaj, kateri, iz početka neznaten, začenja se pozneje gnojiti. Iz početka se mi je ta izraz zdel premajhen, sedaj pa se mi zdi preveč oprezen in prepoln pridržajev. Kako čudno znamenje človeške narave je ta strah pred nazivanjem nekake reči po imenu. Jaz sem vendar jasno povedal Angelici, za kaj jo prosim, in ona je razumela takisto jasno, a vendar je imenovala to čustvo prijaznost, kakor bi se hotela v danem slučaju zakovariti pred seboj in pred Bogom.

Na drugi strani pa je tudi res, da tako, od zemlje odtrgano čutilo, je mogoče krstiti kakor je to komu drago. Pa je tudi mnogo grenkobe in otožnosti v tej

misli. Ta pozornost, ki je lastna ženskam zelo čistim, izvira brezdvomno iz njih velike sramežljivosti, toda ne dopušča jim biti velikodušnimi. Zamogel bi priti k Angelici ter ji reči: »Naj si je, kakor hoče, jaz sem se odrekel radi tebe polovici svojega bitja, a ti me za to nagrajaš z izrazi: ali je to prilično?« In v duhu ji govorim to z veliko žalostjo. Saj ljubezni si je težavno misliti brez velikodušnosti, brez kake doprinešene žrtve.

Danes sva se na Windischgraetzhoehe razgovarjala kakor dvoje bližnjih bitij, prijazno in ljubeče se, toda v ostalem se morejo tako razgovarjati ljubeči se sorodniki. Ko bi bila šla na tak izlet pred najinim dogovorom pri Schreckbrücke, bi bil poskusil poljubovati njene roke, noge, bil bi se brezdvomno potrudil, objeti jo za trenutek z rokami — danes pa sem šel mirno, zroč ji v oči, kakor človek, ki se boji najmanjšega naježenja obrvi. Kar je še več, nisem govoril prav ničesar, niti o tej naši duševni ljubezni. Deloma sem se krotil nalašč, mislé si, da si s tem pridobim njeno zaupanje in ljubezen. S tem molčanjem sem ji hotel reči: »Ne prekaniš se gledé mene: rajši si dovoljujem manj, nego mi je dovoljeno — kakor bi imel prelomiti najin dogovor.«

Človek se vendar čuti nekoliko oškodovanega, kadar se njegova žrtev enako rado in urno sprejme, kakor jo prinaša. Nehoté se govori takrat v duši ljubljenega bitja: »Sedaj se vendar ne daš prekositi.«

Tudi jaz sem govoril to — toda zamán.

Kaj sledi iz tega? Evo, gotova prevara záme. Mislil sem si, ko nastane podobna pogodba med nama,

pa bom v njenem okolišu prost kakor ptič, da bom ponavljal besedo: »ljubim te« od jutra do večera in jo slišal od jutra do večera, da mi bodo takrat poplačane vse muke, za yes ta čas trpljenja, da bom kralj v tem svojem kraljestvu; med tem pa se vse sklada nekako tako, da moje obzorje postaja tesnejše in v duši nastane dvom, osredotočen v vprašanju: kaj si si pridobil?

Toda prizadevam si odstraniti ga. Ne! nekaj sem vendar pridobil. Pridobil sem si to, da sem gledal njeno srečno in plamteče lice, pridobil si njen nasmeh, pridobil to, da se njene oči drzno zaglabljajo v moje poglede. Ako mi je doslej še tesno in neprilичno v tej novi hiši, se godi to, ker še ne znam v njej bivati.

V ostalem sem bil nekđaj brez strehe nad glavo — in ako ne vidim jasno, kaj sem pridobil, vem izborna, da ničesar nisem mogel izgubiti. Tega ne pozabim nikdar.

Dné 14. velikega srpana.

Teta je jela govoriti o vrnitvi. Čimdalje bolj se dolgočasi brez Ploševa. Vprašal sem Angelico, če se rada vrne. Odgovorila mi je, da rada — torej se tudi meni že mudi. Nekđaj sem navezoval nekake čudne in nepojasnlive nadeje na premembo kraja. Sedaj se ničesar več ne nadejam, toda v tem Ploševu je toliko prijetnih spominov, da ga z radostjo vidim.

Dné 16. velikega srpana.

Dnevi mi jamejo minevati kaj jednostavno. Premišlujem in počivam. Moje premišljevanje je pogostoma otožno, časih ni prosto grenkote, toda moja

duša je že tako utrujena, da mi močno ugaja ta počitek. Radi njega tudi poglavitno čutim: za koliko mi je sedaj bolje nego mi je bilo poprej. Sedaj prebivava z Angelico več časa skupaj; čitava in se razgovarjava o tem, kar sva čitala. Vse, kar govorim, je zgolj očrt najine ljubezni, njen razvoj, vse se tiče nje, toda čudna stvar, da zapažam, da prav nikdar ne govorim naravnost o njej, kakor bi ta ženski strah, imenovati stvar po imenu, se polastil tudi mene. Sam ne vem, čemu je tako, toda v resnici je tako. In žali me to, časih celo močno žali — toda obenem me veseli, ker vidim, da je Angelica s tem zadovoljna in — kar je še več — čutim, da me za to ljubi. Hoté vstvariti med nama čim najtesnejšo duševno zvezo, sem jel ž njo govoriti o sebi; mislil sem si, da po najinem dogovoru ne smem imeti ničesar skritega pred njo. Zamolčal sem pred njo zgolj take reči, katere bi mogle žaliti nežnost občutkov in čistost njenih mislij, nasprotno pa sem poskušal uvesti jo v to mojo notranjo dramo, ki izvira iz skepticizma in iz pomanjkanja vsakoršne životne podpore. Povedal sem ji odkritosrčno, da nimam na svetu ničesar razun njene duše. Pri tem sem ji pravil, kaj se je godilo z menoj po tem, ko se je omožila, kake premembe in potrese je doživel moj duh in moje srce od časa vrnitve v Plošev, a pripovedoval sem ji tem rajše, ker je to bila navidezno cela vrsta izpovedi ljubezni, ker je vse to značilo: ljubil sem te in ljubim te zmerom nad vse. Njo je omamila ta navideznost zaupljivosti, in poslušala je to, kakor bi ne bil govor o njej — z ganutjem, sočutjem in morda z nezavestnim razkošjem. Videl sem,

kako so se ji oči večkrat napolnile s solzami, kako so ji prsi kipele, kako je vse njeno duševno bitje šlo z razprostrtimi rokami proti meni, kakor bi mi hotelo reči: »Pojdi, ker tudi ti zaslužiš nekoliko sreče!« Ko sem to videl, sem ji govoril z očmi: »Jaz že ničesar več ne zahtevam in prepuščam vse tvoji prijaznosti.«

Zaupal sem ji te skrivnosti tudi radi tega, da spravim med naju ta običaj, da vcepim v Angelico prepričanje, da v najinem položaju mora biti tako. Hotel sem jo nekako prisiliti, naj bi mi poplačala z vzajemno zaupljivostjo ter mi takisto povedala, kaj se je godilo ves ta čas v njeni glavi in srcu. Vendar to se mi ni posrečilo. Poskušal sem vprašati, toda besede so ji s tako težavo šle preko ust, da je bila njena prisiljenost očitna, da sem to rajše opustil. Ona, hoté biti povsem odkritosrčna, bi morala povedati, kar je čutila do mene, in kak je bil njen odnošaj do moža. Jaz sem prav hotel privedi jo k temu, — toda v to ni privolila prvič njena sramežljivost, drugič čutilo lojalnosti gledé Kromickega.

Razumem to stvar izborna, ali vendar se ne morem ubraniti velike zopernosti: moj pesimizem mi namreč pravi: »Le izjemno nosiš ti v teh odnošajih vse stroške; ti ji daješ vse v zameno, pa za to ne dobiš ničesar; mamiš se, češ, da je njena duša tvoja, med tem pa je celo ta duša ostala záte zaprta — kaj torej imaš pravzaprav?«

Priznavam istinitost tega glasu — ter računam samo še na bodočnost.

Dné 17. velikega srpana.

Pogostoma mi silijo sedaj v spomin besede Mickiewiczza: »In začutil sem, gorjé! le pol odrešenja.« Toda ko bi celo v tem pol-odrešenju ne videl teh številnih nedostatkov, katere vidim, vendar še ne bi došel do popolnega mirú. To bi bilo mogoče samo v tem slučaju, ko ne bi pozelel ničesar več, to je, ko bi nehal ljubiti. Čimdalje pogosteje prihajajo náme trenutki nezadovoljnosti, v katerih pravim sam sebi, da se nahajam zopet v novi blodnji. Res je, da sem dosegel olajšavo v tej muki, katere že nisem mogel več prenašati. Toda olajšava v bolečini še ni odstranitev. Kadar žejen Arab v puščavi jemlje v usta kamenčke namesto vode, si s tem ne ugasi žeje, marveč se zgolj prevara. Vprašanje je, če morda jaz ne varam sebe? Znovič tičita v meni dva človeka: gledalec in igralec, in znovič začjenja prvi drugega kritikovati ter pogostoma šale zbijati ž njim. Ta Ploševski, skeptik, ta Ploševski, ki nima popolne in neomahljive vere v bistvo duše, ali je zaljubljen samo v dušo, se mi dozdeva v resnici smešen. Kaj je ta najin odnošaj? Časih vidim v njen zgolj umetni plod moje bolehave vneme. Sedaj šele sem v resnici tak, kakor oni ptič, ki vleče eno perutnico po tleh. Obsodil sem na kap polovico lastnega bitja, živim zgolj pol življenja ter naročam, ljubiti me le s polovico ljubezni! Prazno naročilo! Ločiti poželjenje od ljubezni, je takisto nemogoče, kakor ločiti mišljenje od življenja. Morem misliti le kot človek, prav tako zamorem tudi ljubiti le kot človek. Celó verski občutki, najbolj idealni izmed vseh, se javljajo z besedami, poklekovanjem in poljubovanjem

svetih rečij; jaz pa sem hotel, naj bi se ljubezen do ženske odrekla vsakoršnega učlovečenja, vsakoršne zveze z zemljo ter bivala na svetu na nadzemljski način.

Kaj je ona? — poželjenje in koprnenje. Kaj sem se trudil ji odvzeti? — poželjenje in koprnenje. Prav tako bi mogel stopiti k Angelici in ji reči: ker te ljubim nad vse, ti obljubujem, da te ne bom ljubil.

V tem tiči nekaka velika pomota. Bil sem v istini tako zablodil, kakor v nekaki puščavi, zato ni nič čudnega, da sem zagledal prikazen »fata morgana«.

Dnė 18. velikega srpana.

Včeraj so me mučile in me potrle razne misli. Nisem mogel spati; ne hoté pa se razburjati dalje, sem nehal vgrezati se v globel pesimizma, in jel sem misliti na Angelico ter si jo predstavljati. To mi pri- naša zmerom olajšavo. Napeta domišljija mi predstav- lja Angelico kakor živo, tako, da me kar mika spre- govoriti ž njo. Spomnil sem se one zabave, ob času katere sem jo prvič zagledal kot odrastlo gospodično. V moj spomin se je vtisnila njena slika tako teme- ljito, kakor bi to bilo včeraj. Spominjam se belega krila, ozalšanega z vijolicami, golih rok, tega lica, ne- koliko predrobnega, toda svežega kakor rano jutro, ter tako originalnega vsled drznega obrisa obrvij, ne- navadne dolžine trepalnic in obilice mahu na obeh licih! Zdi se mi, da še čujem njen vprašajoči glas: »Ali me ne poznaš, Leon?« Ob svojem času sem za- pisal, da je to lice napravilo náme vtis godbe, pre- tolmačene na človeške črte. Tičala je v njih obenem

dekličja mičnost in ženska čarobnost. Nikdar me še nobena ni vabila tako močno k sebi, in treba je bilo zares take Cirke, kakor je Lavra, da sem dopustil, vzeti si to svojo izvoljenko in že zaročnico.

Nihče na svetu ne čuti bolje nego jaz, da besede: »Tvoj čar traja nad menoj,« ne morejo pripadati poetični izmišljotini, marveč biti težka istinitost. Njen čar traja nad menoj. Jaz jo ne le ljubim, ne le želim, marveč jo najmočneje ljubim; ona napolnuje do roba posode moje dopadajenje, vse predstave o ženski čarobnosti in mičnosti; ona me vleče k sebi s tako nepojasnivo močjo, s kakoršno magnet vleče železo. In ne more biti drugače: saj je vendar to ona in ista Angelica; prav nič se ni spremenila! To je to isto dekličje lice z žensko čarobnostjo; oni isti pogled, one iste trepalnice, obrvi, usta, roke, ona ista vitka postava. Sedaj ima ona samo eno mičnost več: mičnost izgubljenega raja.

Toda kako orjaško brezno se nahaja med najinimi nekdanjimi in današnjimi odnošaji!

Kadar se spomnim one nekdanje Angelice, katera je pričakovala kakor rešitve mojih besed »Bodi moja«, se mi ne ljubi verjeti, da bi bili mogli biti kedaj taki časi. Mislé na to, začutim nekaj takega, kar mora čutiti na boben prišedši velikaš, kateri je v letih bleska metal na vse strani naokrog denar, da se mu je čudil svet in kateremu je pozneje prišlo živeti ob miloščini.

To noč, ko sem premišljeval o Angelici in se zagledal vanjo z očmi svoje duše, mi je prišlo v glavo,

da še nimam nobene njene slike, in nakrat me je nadvladala nepremagljiva volja: dobiti v last njeno sliko.

Te misli sem se oprijel z obema rokama in ta me je tako osrečila, da je vspricho nje zbežal spanec popolnoma od mene. »Imel te bom«, sem si mislil, »mogel bom priti, poljubovati tvoje roke, oči, usta — in ti me ne zapodiš od sebe.« In jel sem takoj misliti, kako to izvesti? Nisem mogel stopiti k Angelici in ji reči: »Naroči si svojo sliko na moje stroške,« toda s teto sem storil zmerom, kar sem hotel, in jo mogel pripraviti do tega, da ona izreče željo po Angeličini sliki. V Ploševu se nahaja cela galerija rodbinskih portretov, na katere je teta kaj ponosna, ker njej je mnogo do tega, da bi ondi ne manjkalo nobenega bližnjega. Spomnivši se njene velike naklonjenosti do Angelice, sem bil prepričan, da jo celo razveselim, ko jo dovedem do misli na portretiranje Angelice. Od te strani je pet minut razgovora zadoščevalo in zadeva se je mogla smatrati za dovršeno; jel sem samo misliti na to, komu naj zaupam izgotavljenje portreta. Z globokim zdihljajem sem si mislil, da v nobenem slučaju ne spravim teh gospej v Pariz, kjer bi lahko izbiral med temeljitostjo in objektivnostjo Bonnata, med drznim vzletom Karola Durana in milino Chaplaina.

Zaprši oči sem si predstavljal, kako bi kateri od teh izvršil to nalogo, in vseč mi je bila ta predstava. Toda v ostalem to ni bilo mogoče izvesti. Znano mi je bilo že naprej, da bi teta želela, naj Angelico naslika poljski slikar.

Ne imel bi ničesar proti temu, ker spomnil sem se, da na razstavah v Varšavi in Krakovu sem vi del

nekoliko portretov, nikakor ne slabših nego so sloveča platna za mejo. Prestrašila me je zgolj odložnost. Z obzirom na želje, kakor tudi v marsičem drugim, je moja narav povsem ženska, kadar se česa danes domislim, hočem, naj bi se to zgodilo že kar jutri. Ker sva bila v Nemčiji v bližini Monakova in Dunaja, sem jel v duhu izbirati nemške slikarje. Končno sem vlovil dve imeni: Lenbach in Angeli. Od Lenbacha sem videl nekoliko znamenitih slik, toda samo moških; v ostalem mi je bila zoperna njegova zanesljivost na samega sebe in spretnost, kakoršno sem, kot ljubitelj francoskega slikarstva, dopuščal samo Francozom. Ženska lica Angeli-ja mi takisto niso ugajala, toda naj si bo kakor hoče, moral sem mu priznati nežno roko, in prav tako je zahtevalo Angeličino lice. Vrhu tega k Lenbachu bi bilo treba kreniti na stran, Angeli pa je bil blizu pri roki — okoliščina, o kateri se sramuje govoriti človek, ki noče, da bi ga smatrali za filistra! Toda to pot mi je šlo pred vsem drugim za čas. »Mrtvi urno jašejo«, pravi pesnik, »toda zaljubljeni še urneje.« V ostalem sem bil itak namenjen izbrati Angeli-ja, ter sem končno sklenil, da on naslika Angelico. V obče mi ne ugajajo slike v plesnih krilih, toda Angelico sem na vsak način hotel imeti v belem krilu z vijolicami. Hočem, naj bi se zroč na njo mamil s prevaro, da je moja nekdanja Angelica. Nočem ničesar, kar bi me spominjalo, da je gospa Kromicka. Vrhu tega mi je tako krilo drago kot spomin.

Nisem mogel dočakati, da bi bila minila noč, tako se mi je mudilo spregovoriti s teto. Končno pa sem spremenil namero. Domislil sem si, ako teta naroči

delati sliko, da trdovratno ostane pri poljskem slikarju — zato sem sklenil, darovati teti Angeličino sliko za god, ki je bil na koncu vinotoka. Očividno je, da naročim drugi izvod zase.

To noč niti trohico nisem spal, vsekako pa prištevam to noč med dobre, kajti vse ure sem imel napolnene z onimi namerami. Šele ob petih sem nekoliko zadremal, toda ob osmih sem bil že na nogah. Stopil sem k Straubingerju ter odposlal brzojavko v pisarno Künstlerhausa z vprašanjem: če se nahaja Angeli na Dunaju; na to, vrnivši se domu na čaj, sem našel gospe že pri čaju in pristopil naravnost k stvari.

»Angelica,« sem ji dejal, moram ti priznati, da sem se pregrešil zoper tebe. Evo, nocojšno noč, namesto spati, sem razpolagal s tvojo usodo, in sedaj prihajam s prošnjo, da bi v to določbo privolila.«

Angelica me prestrašena pogleda. Morda ji je prišlo v glavo, da me zapušča pamet, ali da razodevam nekako obupno odkritosrčnost vspricho starejših gospâ — vide pa vendar moje mirno in celo malomarno lice, me vpraša:

»Kaj si torej določil zame?«

Jaz pa se obrnem k teti.

»Želel sem iz početka, da bi bilo to iznenadenje,« sem dejal, »toda vidim, da se to na noben način ne da izvesti; radi tega rajši teti odkritosrčno povem, kakšno vezilo sem ji namenil za god.«

In povedal sem, kaj sem nameraval. Teti, ki je imela mojo in sicer kaj dobro sliko že tri leta, res nisem mogel prinesti prijetnejšega daru, zato me je zanj tudi toplo zahvalila. Zapazil sem, da je

bila tudi Angelica vesela, in to edino mi je zadoščevalo za vse. Takoj smo se jeli kaj živo razgovarjati, kje in od koga ima biti slika narejena, kako obleko mora imeti Angelica na sebi itd. Take reči ženske ne navadno zanimajo. Imel sem tudi pripravljene odgovore na vsa vprašanja, pri tem sem tudi zapazil, da morem pod pretvezo portreta pridobiti še nekaj razun portreta.

»Ne pobere nam to mnogo časa,« rečem. »Brzjavko z vprašanjem po Angeli-ju sem že odposlal — ter si mislim, da se naš odhod v Plošev radi slike preveč ne zapozni. Angelica posedi kakih štiri ali petkrat pred Angelijem; ker pa smo nameravali radi Notnagla pomuditi se nekoliko dnij na Dunaju, nam je to kaj pri roki. Krilo more Angeli naslikati po vzoru, lice pa more na petih sejah dovršiti. Treba je samo takoj odposlati Angeličino fotografijo, ono namreč, katero ima gospa Celina s seboj, ter šapelj njenih las. Za lase hočem Angelico takoj prositi. Preden dospemo tjekaj, Angeli napravi splošni očrtek — a potem delo samo konča.«

Moglo je do neke stopinje tudi biti res tako, kakor sem dejal; prošé vendar za šapelj Angeličinih las, sem računal na to, da nobena teh gospâ ne ve dobro, kako se delajo portreti. Oni šapelj las sem namreč hotel imeti zase, ne pa za Angelija, kateremu bi mogel služiti v porabo zgolj v slučaju, ko bi imel biti portret narejen le po fotografiji, česar pa se Angeli ne bi hotel lotiti. Toda jaz sem predstavil to stvar tako, kakor bi od tega šapelja las bila odvisna usoda portreta. Dve uri po zajutreku sem dobil odgovor na

svojo brzojavko. Angeli je prebival na Dunaju, kjer je izdeloval portret kneginje M. Brez odloga sem mu napisal pismo ter pridejal Angeličino sliko, katero sem dobil pri gospej Celini; na to, vide Angelico, sprehajajočo se po vrtu vile, sem šel k njej.

»A tvoji lasje?« sem ji dejal. »Pismo hočem pred drugo uro odposlati.«

Stekla je v sobo ter se čez trenutek vrnila s šapeljem las. Meni se je nekoliko roka tresla, ko sem jih jemal od nje, toda zrl sem ji naravnost v oči in jo vprašal s pogledom:

»Ali si domišljuješ, da si jaz le zase želim tvojih las, da bodo zame nekaj najdražjega od vsega, kar imam?«

Angelica mi ni odgovorila ničesar: le trepalnice je povescila ter zardela kakor deklica, ki prvič v življenju čuje izpoved ljubezni. Uganila je moj namen. Jaz sem si domislil, da za en dotikljej njenih ust bi se splačalo dati življenje. Ljubezen do nje se ojačuje v meni časih do te stopinje, da se spreminja v bolešt.

Sedaj imam tudi košček njenega fizičnega bitja. Dobil sem ga z zvijačo. Jaz propovednik življenja, jaz skeptik, jaz, ki se vsaki hip vidim in analizujem — se poslužujem zvijače, dejanj in občutkov Goethejevega Siebla.

Toda pravim si: v najhujšem slučaju sem sentimentalni in smešen. Kdo vé, če mar ni stokrat neumnejši, smešnejši in revnejši v meni drugi, nesentimentalni človek, kateri vse privaja do samozavesti in vse razkraja. Angelica je povsem podobna cvetki, katero

obtrgavajo. Kvari se po njej najpogosteje lepota življenja — a na to tudi sreča, ali to, kar edino ima smisel.

Dne 22. velikega srpana.

Po končanem zdravljenju gospe Celine smo čakali cele tedne, da vročina v dolinah odjenja, in pričakali smo grozno slabo vreme. Sedaj znovič čakamo na prvi jasnejši dan, da odrinemo na Dunaj. Že cele tri dneve vlada tu prava egiptovska tema. Oblaki, ki so se že teden dnij poprej zbirali na vrhovih gora ter trosili ondi sneg in dež, so se splazili z onih visokih gnezd in, spustivši se nad Gastein, pokrili s svojo težko odejo vso dolino. Sedaj živimo v taki megli, da je celo opoldne težavno najti pot od Straubingerja v našo vilo. Vse je enako pokrito: hiše in drevesa, gore in slapovi. Oblike so se raztopile in izginile v belkasti, vlažni megli, ki leži na zemlji, ali nekoliko tudi na dušah. Od druge ure popoldne sedimo pri prižganih svetilnicah. Moje gospe so že pripravile svoje reči. Bili bi že odšli, navzlic megli, ko bi ne bili gorki potoki pokvarili na nekem mestu za Hofgasteinom poti. Gospo Celini je začela zopet glava boleti; teta je prejela pismo od starega Hvastovskega, ki je sporočal o žetvi, radi česar se je sprehajala večino dneva s širokimi koraki po obednici, razgovarjaje se s Hvastovskim in oštevaje ga. Angelica je bila danes zarano jako slaba. Priznala nam je, da se ji je zvečer sanjalo o onem kretinu, katerega sva srečala na poti v Schreckbrücke. Sprebudivši se ni mogla več zaspiti, in ostaneč noči je prebila v nervoznem strahu. Čudna stvar, da je pogled na tega nesrečneža napravil na njo tak

vtis. Potrudil sem se zatreti ga z veselim razgovorom, kar se mi je deloma tudi posrečilo ; od časa najinega dogovora pri Schreckbrücke je Angelica neprimerno veselejša, mirnejša in srečnejša.

Jaz zopet vspricho tega nimam poguma mrmrati, dasi mi večkrat prihaja v glavo, da odnošaj med nama se opira na to, da ga sploh ni. Sklepaje dogovor, sem dobro vedel, kaj sem hotel, in kako obliko pridobé najini občutki, a sedaj se te oblike razpršujejo, kakor bi jih tlačila prav ona megla, ki v tem trenutku zakriva Gastein. Neprestano čutim, da mi Angelica ne priznava tega, kar mi pripada, jaz pa je ne smem nič prositi. Ne smem morda radi tega, ker vsaka borba vtrjuje človeka, ali kaj še le borba za ljubljeno osebo ; jaz pa sem jo nadaljeval že pol leta, a ničesar si še nisem priboril ; izčrpal pa sem svoje moči do te stopinje, da si sedaj želim miru za vsako ceno, ne pa takega napora brez vspeha.

Toda morda se nahaja tudi drugi vzrok. Ako to stanje reči ne odgovarja povsem mojemu pričakovanju, vidim vendar, da mi pridobiva Angelico. Njej se dozdeva, da jo sedaj bolj plemenito ljubim, torej me tudi ona ceni, ne smem reči ljubi, še bolj radi tega. Navzlic popolnemu pomanjkanju unanjih pojavov čutim, da je temu tako, in to mi dodaja moč, kajti pravim si : » Ker na ta način njeno čutilo raste, torej vstrajaj in se ga drži in nemara še včakaš trenutek, ko preraste njeno uporno moč. »

Ljudje sploh, a zlasti ženske, si mislijo, da je tako imenovana platonična ljubezen neka posebna vrsta ljubezni, ki je neizmerno redka in neizmerno

plemenita. To je preprosta mešanica pojmov. More sicer obstajati platoničen odnošaj, toda platonična ljubezen je prav tak nesmisel, kakor luč brez svetlobe. Celo ljubezen do mrtvih oseb obstoji iz koprnjenja obenem za njih dušo, kakor za njih zemeljsko postavo. Odnosaji te vrste med živečimi pa je resignacija. Jaz nisem hotel lagati, rekoč Angelici: »Ljubiti te hočem tako, kakor bi bila že umrla.« Toda resignacija še ne izključuje nadeje. Navzlic tolikim prevaram, navzlic vsemu prepričanju, da je vsa nadeja brezuspešna, da je naš današnji odnošaj zgolj postojanka na poti najine ljubezni, morem si ponoviti stokrat: »prevara! prevara!« ne znam pa se vendar otresti nadeje, dokler se ne otresem koprnjenja. Te reči so neločljive. Privolil sem v tak odnošaj, ker sem bil primoran, ker sem imel rajše takega nego nobenega, toda navzlic vsej odkritosrčnosti prav nehote ga smatram za svojo igro, za svojo diplomacijo, katere cilj je popolna, ne pa polovična sreča.

Kar me pa vendar ustavlja, čudi in muči, česar preprosto ne razumem, je to, da sem na tej poti po-bit. Moja zmaga leži v megli prihodnosti ter je podobna nekakemu okretu, prevari, med tem ko se jaz sedaj z vso svojo spretnostjo, z vsem poznanjem življenja, občutkov, diplomacije, čutim naravnost poraženega od tega bitja, ki je mnogo preprostejše od mene, ki se mnogo manj zaveda taktike življenja, ne preračuni toliko vsakega koraka. Poražen sem — ni mi kaj reči! Kaj je namreč najin sedanji odnošaj? Evo, v istini je to odnošaj ljubeče se rodbine, torej to, kar si je želela ona, česar pa jaz nisem poželel.

Nekoč sem plaval z nevihto ter se razbijal neprestano, ali vsaj sam sem krmaril svoj čolnič. Sedaj pa Angelica vodi oba — in plavam tišje, naravnost, samo to čutim, da plavam tjekaj, kamor si ne želim plavati. Sedaj razumem, čemu mi je podala obe roki brž ko sem ji omenil ljubezen Danteja do Beatrice. Radi tega, da bi mi kazala pot. Ali ona bolje in globlje preračuna vse nego jaz?

Ne! ne poznam bitja, ki bi bilo za nekako preračunjenje manj sposobno nego ona, torej tega ne morem dopustiti; takisto se tudi ne morem otresti misli, dotikajoče se česa mističnega, da je to tako, kakor bi kdo drugi računal namesto nje.

Vse, kar me obkoljuje, je nekako čudno. Čudno je tudi to, da sem se dal tako omejiti, da sem sam izmislil ta odnošaj, ki tako nasprotuje moji naravi, mojim nazorom, mojemu najvnetejšemu koprnenju. Ko bi mi bil kdo rekel poprej, predno sem spoznal Angelico, da me napadejo kedaj te vrste misli, bil bi ga smatral za bedaka in imel bi za kak mesec dovolj gradiva, da bi se rogal takemu preroku in samemu sebi. Jaz — v platoničnem odnošaju! Še sedaj se bi časih najrajše smejal in rogal sam sebi.

Samo to čutim, da me je privedla zapuščenost do tega.

Dne 23. velikega srpana.

Jutri odidemo. Nebo se jasni in veter piha od zahoda, kar napoveduje lepo vreme. Megla se je zvila v dolge, belkaste valove, ki so se raztegnili po rebrih gora ter se pomikajo polagoma preko brežin v podobi

vojaških levijata nov. Z Angelico sva se šetala po Kaiserwegu. Zarano mi je prišlo v glavo vprašanje, kaj bi se bilo zgodilo, ko bi ta odnošaj, v katerem živimo, nehal Angelici sami zadoščevati? Jaz nimam pravice, da bi prestopil mejo ter se bojim, češ, kaj ko bi tudi ona isto mislila? Prirojena ji sramežljivost in bojazljivost sta tvorili za njo nepremagljivo oviro; ko bi pri tem še sodila, da jo dogovor isto tako veže kakor mene, — ne razumela bi se nikdar — in trpela bi zaman.

Zaglobivši se še močneje v to zadevo, sem spoznal vso ničevnost podobne bojazni. Ona, kateri se zdi celo ta platonični odnošaj kaj preveč obširen, katera ga vedoma ali nevedoma omejuje, katera mi celo v teh mejah ne priznava tega, kar mi pripada, bi se imela prostovoljno in prva strinjati, da bi mi prva priznala večjo pravico?

Ali vendar bo človeška duša bržkone še v peklu gojila nadejo. Navzlic očitni nemožnosti sem sklenil, zavarovati se proti vsakemu slučaju, in povedal sem Angelici, da ta dogovor veže samo mene, a ostalo je vse odvisno od njene ljubezni.

Hotel sem ji tudi povedati še dokaj drugih rečij, namreč to, da se mi godi krivica, da moja duša potrebuje na vsak način in brezpogojno iz njenih ust besedo: »ljubim« in to ne enkrat, marveč pogostoma, vsaki dan; da zgolj ob tem morem živeti in se s tem vzdržati na višini. Toda Angelica je bila to jutro tako vesela, tako svobodna in tako pristrčna do mene, da nisem imel poguma, skaliti to njeno dobro voljo. Včeraj nisem mogel razumeti, čemu me to bitje, tako pre-

prosto, nadvladuje in premaguje celo na tem polju, na katerem, po človeški sodbi, bi imel biti jaz zmagovalec. Danes mi je to jasnejše — in imam zelo otožno hipotezo: evo, jaz jo ljubim bolj nego ona mene.

Poznal sem človeka, ki je imel navado reči: »Zase se ne menim.« Ne bilo bi nič čudnega, ko bi tudi jaz začel ponavljati isto. Zakaj, ako me navdaja časih volja, odvreči kaj od sebe, kar mi pali usta nalik gorečemu zublju, a vidim, da morem s tem razpršiti njeno veselost, njen smeh, skaliti njeno dobro voljo — pa rajše molčim. Kolikokrat se zgodi to!

To, da jo jaz bolj ljubim nego ona mene, mi je prišlo že kakih stokrat v glavo, toda o teh odnošajih sem mislil včeraj to, danes mislim ono, pohajkujem okrog in se ugonobljam, zanikujem sam sebi ter vsako reč vidim dan za dnevom drugače. Enkrat se mi zdi, da me ima ona zelo rada ter sploh ni posebno sposobna za ljubezen — drugič si ne le mislim, marveč tudi čutim, da je to eno najglobših in nič manj ljubečih src, kakoršnih sem kedaj srečal na svetu. Imam pa tudi zmerom dokaze na obe strani. Kajti pravim si: ko bi na primer njena ljubezen do mene postala tri, štiri, desetkrat večja, bi-li mar končno ne napočil trenutek, da bi obenem postala večja od upora? Dâ? Torej je to zgolj vprašanje velikosti občutkov? Ne! Zakaj, ko bi čutilo bilo v resničr majhno, ali ko ne bi bilo nobenega, pa bi ona ne bila toliko trpela, jaz pa sem jo videl tako nesrečno, kakor sem jaz sam. Na vse modrovanje proti njej imam le eden odgovor: videl sem!

Danes je prišla iz njenih ust beseda, katero sem si zapomnil, ker je to nekak odgovor na moje dvome. Ne bila bi izrekla ničesar podobnega, ko bi bil govoril naravnost o naju, o najini ljubezni. Toda jaz sem govoril splošno, kakor navadno govorim sedaj. Dokazoval sem, da v naravi čutila leži dejanje, da ona je vodilna moč ter vstvarja brezpogojno nekako dejanje volje. Ko je to slišala, je dejala:

»Ali pa tudi trpi.«

I naravno je, da trpi. Toda ona mi je s temi besedicami zaprla usta in obenem mi napolnila srce s poštovanjem do sebe. V takih trenutkih sem srečen in nesrečen, ker se mi znovič dozdeva, da me ona takisto ljubi, kakor jaz njo — samo da vsa zadeva tiči v tem, da hoče ostati čista pred Bogom, ljudmi in samo seboj. In jaz ji te cerkve ne razderem.

V ostalem analiza njenega srca in čutil me ne privede do prave gotovosti. Neprestano stojim na razpotju. K mojim verskim, modroslovnim društvenim »ne vem« se je pridružilo še eno osebno, ki je zame stokrat važnejše; to namreč razumem izborno, da vsled takih »ne vem« si je mogoče zlomiti vrat.

Sam sem koval to verigo, ki me veže na Angelico, a tudi veže brez sence podobnosti, da me kedaj zares priveže. Ljubim jo obupljivo, toda vprašanje je, če tudi ne obenem bolehavo? Ko bi bil mlajši, zdrav na duši in telesu, manj zveržen in bolj normalen, pa bi se bil morda odtrgal; ali vspričo te gotovosti, da nikdar ne dospem do ničesar — da strogo rečeno ničesar ne opravi — da se njene roke nikdar ne odpró zame, bi si prizadeval, raztrgati te vezi. Toda dž-

nes tega niti ne poskušam. Ljubim jo, kakor človek, ki boleha na živcih, ki nima daleč do manije, ali kakor ljubijo starejši ljudje, kateri, kadar se oprimejo ljubezni, se je držé z vsemi močmi. Zakaj ona postaja zame vprašanje življenja. Enako se oprijemljejo veje ljudje, viseči nad breznom.

To eno je razcvetelo iz mojega življenja, torej je tudi razbrstelo nadnaravno. Tak pojav je povsem razumljiv ter se bo pojavljal tem pogosteje, čim več bo na svetu meni podobnih ljudi, to je preanalizovanih skeptikov in obenem histerikov, ki imajo dušo prazno, a v krvi veliko nevrozo. Tak novejši plod dobe, katera konča, ne more ljubiti, more združiti ljubezen z razbrzdanostjo, toda kadar se v občutkih osredotočijo vse njegove životne moči, kadar se postavi v nevrozo, pa ga ta povsem nadvlada in postane tako trdovraten, kakor so trdovratne zgolj bolezni. Tega morda psihologi dandanašnji še ne razumejo, a gotovo tega ne razumejo novelisti, ukvarjajoči se z analizo novodobne človeške duše.

Dunaj, dne 25. velikega srpana.

Danes smo dospeli na Dunaj. Potoma sem poslušal razgovor med gospo Celino in Angelico, ki ga tu zapisujem radi posebnega vtisa, ki ga je napravil na Angelico. Bili smo štirje v vagonu, in razgovarjali smo se o Angeličinem portretu, zlasti še o tem, da se bo treba odreči belega krila, ker bi njega naprava zahtevala premnogo časa. Kar se gospa Celina, ki se spominja vsake vrste dat ter jih zmerom našteva, obrne k Angelici ter nakrat zakliče:

»Prav danes sta pretekla dva meseca, kar je tvoj mož dospel v Plošev.«

»Zdi se mi,« odvrne Angelica.

In v tem trenutku je zardela tako močno, da je, hote to skriti, vstala ter jela jemati popotni kovčeg s police v vagonu. Ko se je obrnila strani, ji še rdečica ni izginila povsem z lica, nasprotno pa je bilo moči ondi zapaziti izraz velike zopernosti. Starejši gospe tega nista zapazili, ker sta se jeli takoj pričkat i o dnevu prihoda Kromickega, toda jaz sem to zapazil in začutil, ker mi je prišlo na misel, da je tega dne morala prenašati njegovo božkanje in poljube — da sem kar vskipel in se obenem sramoval te njene rdečice. V moji ljubezni tiči množica velikih trnov, pa ne manjka tudi malih in odurnih. Pred to opombo gospe Celine sem bil naravnost srečen; mamil sem se namreč z mislijo, da potujeva z Angelico in se obnašava tako, kakor dva novoporočenca. Sedaj je ta dobra volja nakrat izginila. Začutil sem razžaljenje do Angelice in moje občevanje ž njo se je povsem spremenilo. Ona je to kmalu zapazila, in na Dunaju, ko sva bila na kolodvoru za trenutek sama, me je vprašala:

»Ali se huduješ radi česa name?«

»Ne, toda jaz te ljubim!« ji odvrnem rezko.

To jo je znovič razžalostilo. Morda si je domislila, da mi je postal zopern ta ugodni odnošaj in da sem postal znovič nekdanji Leon. Jaz pa sem se dvojnotero hudoval, ker mi je prišlo na misel, da moje razdvojenje in moja samozavest mi ne služi niti za to, da bi se znal nadvladati vspricho enega zopernega

vtisa. Naslednji vtisi so le zdravilo za poprejšnje, toda moja filozofija je povsem za nič.

Takoj po našem prihodu sem šel k Angeliju, toda preden sem došel tje, je odbila ura šest, in delavnica je bila zaprta. Angelica si do jutra počije, zato pojdem ž njo. Premislil sem si. Sedaj je odločno nočem imeti v belem krilu. Ne bom imel na sliki njenega vratu in rok, marveč imel jo bom tako, kakoršna je vsaki dan, to je tako, kakoršno najbolj ljubim.

Zvečer nas je obiskal zdravnik Hvástovski. Zmerom je še krepak in zdrav.

Dné 26. velikega srpana.

Imel sem odurne sanje. Pričenjam ž njimi opis današnjega dneva, kajti dasi so sanje neumnost, sem vendar prepričan, da zdravi možgani ne morejo imeti podobnih sanj. Ne morem spati, to me muči že davno, včeraj zopet, komaj sem zaprl oči, sem znovič nekako otrpnil. Ob kateri uri sem sanjal ono neumnost, ne vem; zdi se mi, da šele proti jutru, zakaj ko sem se sprebudil, je bil že dan; nisem torej mogel spati dolgo. Videl sem množico hroščev in govnarjev, ki so prilezli od strani iz špranj med žimnico in posteljo. Bili so tako veliki kakor škatljice za žveplenke. Kmalu sem jih zagledal, kako so gomazeli navzgor po steni. Čudna stvar, kako so vendar podobne sanje realne, čul sem najrazločnejše šelest hroščevih nog po papirju. Dvignivši oči sem zagledal v kôtu pod stropom celo kopico hroščev, samo nekoliko drugačnih, namreč še večjih in belih s črnimi madeži. Pri nekaterih sem videl trebuhe z dvema vrstama nog, ki so bile podobne rebrom. V sanjah se mi je vse to videlo naravno in

obenem odurno. Bil sem poln gnusa, toda nisem se bal, niti čudil. Šele potem, ko sem se sprebudil ter začel zavestno misliti, je ta gnus postal neznosen in se je spremenil v čudovit strah, namreč v strah smrti. Prvič v svojem življenju sem začutil nekaj podobnega, in ta strah smrti se je upodobljal tako-le: »Kdo vé, kaki ostudni mravljinci utegnejo bivati v tej temi na drugi strani življenja?« Pozneje sem se spomnil, da sem take velike, bele hrošče s črnimi madeži videl v nekem muzeju, toda obenem so se mi videli kot reči, katerih ni, ki spadajo med gnus za grobom. Skočim po koncu, odstranim zaveso in žarek svetlobe me je popolnoma pomiril. Na ulici je bilo že živahno; psi so vlekli vozičke s sočivjem, dekletke so šle na trg, delavci v tovarne. Pogled na normalno življenje je najboljšo sredstvo za te vrste fantazije. Sedaj sploh čutim veliko potrebo svetlobe in življenja. Končni zaključek iz vsega tega je, da nisem zdrav. Moja tragedija me gloda od znotraj kakor črv. Da opazam na bradi in na glavi bele niti, to je povsem v redu, toda moje lice, zlasti zarano, ima nekako voščeno barvo in roke so nekako prozorne. Ne hujšam, rajše nasprotno — toda s tem vsem se zavedam svoje anemije, prav tako, kakor se zavedam svojega duševnega stanja ter čutim, da se moja oživljajoča moč prenapenja in da se bližam nečemu slabemu.

Ne blaznim nikdar. Niti ne predstavljam si tega, da bi mogel napočiti tak čas, v katerem bi nehal sebe nadzorovati. V ostalem mi je odličen zdravnik, a kar je še več pri tem, razumen človek, dejal, da je to pri neki stopinji v razvoju zavesti nekaj nemogočega. Zdi

se mi, da sem o tem že pisal. Toda tudi če ne bi zblaznel, bi utegnil zboleti za kako hudo živčno boleznijo — in ker vem nekoliko, kaj je to — govorim odkritosrčno, da bi imel rajše vsako drugo.

Splošno vzeto ne verjamem zdravnikom, zlasti ne takim, ki verujejo v medicino, toda mogoče, da se bo treba posvetovati, zlasti ker si tudi teta želi to. V ostalem pa mi je znano zanesljivo zdravilo: ko bi umrl Kromicki in bi se jaz oženil z Angelico, pa bi bil zdrav. Bolezen, ki izvira iz živcev, je treba zdraviti s pomočjo živcev.

Toda on noče biti moj zdravnik, ko bi tudi šlo za moje zdravje.

Bil sem ž njo in s teto pri Angeli-ju. Danes se je izvršila prva seja. Kako sem vendar imel prav, ko sem trdil, da je ona ena najlepših žensk, kar sem jih srečal v življenju, a to radi tega, ker v njeni lepoti ni nič vsakdanjega. Angeli jo je ogledoval s takim dopadanjem, kakor bi zrl na kako visoko in odlično umetniško delo. Polastila se ga je dobra volja, risal je z vnemo in nikakor ni skrival razlogov svoje zadovoljnosti.

»V mojem zavodu,« je dejal, »je podoben model nekaj redkega. Kadar ima človek tak vzor, takrat pač lahko dela... Kako lice! Kak izraz!

Ali izraz je bil manj očarujoč nego navadno, ker ta bojazljiva stvarica se je čutila zbegano, osramočeno, in kaj težavno ji je bilo ohraniti naravno lice in postavbo. Toda Angeli je to razumel.

»Na naslednjih sejah bode bolje,« je dejal, »temu, kakor vsemu drugemu, se je treba privaditi.«

In vsaki hip je zaklical :

»Ej, to vam bo portret!«

Z veseljem pa se je oziral tudi po teti, katera ima plemenite črte, polne značaja, eneržije in obenem čudne jedrnatosti. Njeno občevanje z Angelijem je bilo brez prispodobe. Bila je v njem nekaka naivna prostodušnost velike gospe, nahajajoče se zmerom v slogi z dobrim okusom, ki se pri tem ne ozira na nikogar. Angeli, kot človek, privajen na poklone, toda obenem jako bistroumen, je spoznal to, in videl sem, da ga je veselilo.

Končno smo se odločili za črno svilnato krilo, ki naj bi bilo v ostalem zelo odičeno. Zlasti Angelica je v njem jako krasna. Razločno je moči opaziti v njem njeno gibčno in obenem polno postavo. Ne morem o tem niti misliti, niti mirno pisati. Angeli, govorec z Angelico, ji je dejal: »mademoiselle«. Ženska narava je zelo čudna, ko bi bila celo angeljska. Videl sem, da je to mojemu ljubljenu bitju napravilo prijetnost, a še večjo zadovoljnost sem bral z njenega zalega lica, ko je Angeli, opozorjen po meni, odgovoril:

»Toda jaz se bom neprestano motil. Človek, zroč na gospo, ne more, da se ne bi motil.«

V resnici, s to rdečico, ki ji je silila na lice, je bila tako čarobna, da mi je silila v spomin — in sicer temeljitejše nego poprej — ona pesem, ki sem jo pisal nekoč in katere vsak stih je končaval z besedami:

»In čudim se samo, da cvetke
ne rasto pod tvojimi nogami,
ti zlati moj krilati ptiček,
ti maj, ti raj, ti pomlad!«

Pri odhodu, ko sva se nekoliko oddaljila od tete, ji pošepetam na uho:

»Angelica, ti ne veš, ti se niti ne zavedaš tega, kako si lepa.«

Ni odgovorila ničesar, marveč je samo povabila trepalnice, kakor je sploh navajena delati. Vendar ves tisti dan sem videl v njenem občevanju z menoj neradovoljno, lahno senco koketstva. Angelijeve in moje besede so jo pripravile do tega. Čutila je, da jo občudujem iz vse duše, in bila mi je za to hvaležna.

Ali jaz je nisem le občudoval, marveč sem govoril, ali rajše kričal v duši:

»Naj vrag pobere vse dogovore! Ljubim jo brez meje in izjeme!...«

Zvečer smo bili navzoči na koncertu »Fliegende Holländer« od Wagnerja. Komaj nekoliko sem ga slišal, ali z drugimi besedami, slišal sem zgolj z občutki, zgolj s svojo ljubeznijo.

Stavil sem vprašanje Wagnerju: kak vtis delaš ti na njo? Ali tvoja godba prodira vanjo, ali jo dela prikladno za ljubezen, ali jo prenaša v svetove, kjer je ljubezen največje právo.« Samo to mi je bilo mar.

Ženske bržkone ne znajo tako izjemno ljubiti. One puščajo zmerom nekak košček duše zàse, za svet in njegove vtise.

Dné 27. velikega srpana.

Teta je naznanila svoj namen, da hoče oditi. Mudi se ji že v Plošev ter pravi, da je njena navzočnost tu nepotrebna, in da bo celo bolje, ako odide, ker se ne bomo ozirali na njo in ostanemo tako dolgo, kakor bo to zahtevala naprava slike. Tej na-

meri smo se vsi nekoliko upirali, z ozirom na to, da tako priletna oseba, ne sme sama potovati. Čutil sem svojo dolžnost — dasi mi to ni lahko prišlo — povedati teti, da hočem iti ž njo, ako hoče že na vsak način oditi. Priznavam, da sem z nekakim strahom pričakoval njenega odgovora. Na srečo mi je teta odgovorila z veliko dobrohotnostjo:

»Niti ne misli na to. Ako bo Celina slaba ali utrujena, kdo pospremi Angelico v delavnico? Sama vendar ne more iti tjekaj.«

Tu je jela groziti Angelici in s smehom na ustnicah ter z gubami na čelu je dodala:

»Zlasti, ker jo ta slikar bolj ogleduje nego to zahteva slika — ona pa to vidi kaj rada. Oho! treba jo je poznati!«

»Saj on že ni več mlad,« odvrne Angelica, smeje se in poljubljuje teti roko.

Teta je začela mrmljati:

»Ti prilepka ti! Ni mlad, toda dvorjaniti zna. Leon, pazi na nju oba.«

Jaz sem odstopil z veseljem od potovanja v Plošev vspricho razlogov, ki jih je navedla teta. Gospa Celina ji je jela prigovarjati, naj vzame s seboj vsaj deklo, ki je bila z nami v Gasteinu. Teta se je temu iz početka upirala, končno pa v to vendar privolila, ko ji je Angelica rekla, da jim sedaj dekla ni več potrebna.

Teta je takoj začela pospravljati svoje kovčege. Ona je navajena vse urno opraviti in hoče oditi jutri zgodaj. Pri obedu sem jo dražil, trdé, da ima svoje konje rajše nego nas in da se ji k njim tako mudi.

Odgovarjala mi je: »Oh, kako si nespameten! Molči rajše!« toda črez trenutek, spozabivši se, se je začela razgovarjati sama s seboj o žrebčarnici.

Seja je danes trajala dovolj dolgo. Angelica se je vrlo držala. Obraz je že naslikan.

Dné 28. velikega srpana.

Teta se je odpeljala z jutranjim vlakom z Dunaja. Pri seji smo bili skupaj z gospo Celino, katera, zagledavši Angeličin obraz, jedva naslikan, se je komaj premagala, da se ni jela glasno hudovati. Nima pojma o slikarstvu in vseh fazah, skozi kakoršne mora iti slika, zato si je mislila, da njeno lice res ostane tako — to je odurno in prav nič podobno. Moral sem jo pomirjati; na to si je tudi Angeli domislil, za kaj gre, in smeje se, jo zagotovil, da je to, kar vidi, šele zapredek, iz katerega se izleže metulj.

V tolažbo je dejal sam naposled:

»Mislim si, da bo to jeden najboljših mojih portretov, ker že davno nisem slikal tako »con amore«.

Naj bi se njegove besede vresničile!

Po dovršeni seji sem šel po listke v gledališče. Ko sem se ž njimi vrnil, sem našel Angelico samo — in skušnjavec me je jel skušati na vso moč. Pomislil sem si, da ko bi mi ona hotela pasti v naročje, bi bil sedaj za to kaj ugoden trenutek, in pri pomisleku na to sem čutil, da bledim, da mi žile jamejo nasilno vtripati, da trepetam na vsem životu in da nimam sape. V sobi je bilo na pol temno, zavesa na pol zagrnene. Zbral sem skupaj vse svoje moči, da premagam te neukrotljive sile, ki so me tlačile k njej. Zdelo

se mi je, da se kar vročina odbija od nje — da prav te misli razburjajo tudi njeno dušo. Mogel sem jo pograbiti in si jo pritisniti na prsi, poljubovati ji oči in usta. Neki glas mi je jel govoriti: »Ko bi potem tudi poginil!« Ona je takoj zapazila moje nenavadno stanje, v očeh se ji je pojavil strah, toda takoj se je premagala in rekla urno:

»Moraš mi biti varuh, dokler se ne vrne mati; nekdanj sem se te bala, ali sedaj ti zaupam in se počutim dobro s teboj...«

Jaz sem ji jel poljubovati roke in ponavljati z zamolklim glasom:

»Ko bi ti vedela, ko bi ti vedela, kaj se godí z menoj!...«

Ona pa mi odvrne sočutno in otožno:

»Jaz vem to... in čim bolj plemenit, tem boljši si...«

Trenutek sem se boril sam s seboj, naposled me je razorožila. Nisem smel. Na to si je ves tisti dan prizadevala, mi to nagraditi. Še nikdar nisem čital v njenih pogledih več naklonjenosti, še nikdar ni bila tako mila do mene. Ali je to morda najboljša pot, kakoršno imam pred seboj? Ali se na ta način občutki najpoprej ojačijo v srcu Angelice in ga najpoprej zmagoj? — tega ne vem in si zamán ubijam glavo...

Zakaj od druge strani, hodé po tej poti, žrtvujem na vsakem koraku iz ljubezni samo ljubezen.

Dné 29. velikega srpana.

Pripetilo se je nekaj čudnega in prestrašujočega. Angelica je med sejo pred slikarjem, »pozujoča« najmirnejše, nakrat strepetala, obraz ji je zalila rdečica,

na to pa je postala bleda kakor platno. Jaz in Angeli sva se oba močno prestrašila. On je v tem hipu pretrgal delo ter prosil Angelico, naj si počije; jaz sem ji podal vode. Hotela je »pozovati« dalje, toda videl sem, da se na to le sili in da tiči v njej nekak nemir. Mogoče, da je že bila vtrojena. Dan je bil jako soparen; celo zidovje je bilo razgreto. Odpeljal sem jo poprej domu nego poprejšnji dan. Potoma se ji ni vrnila njena navadna dobra volja. Med obedom je znovič nakrat vsa zardela. Jela sva jo z gospo Celino izpraševati, kaj ji je? Zatrjevala nama je, da ji ni ničesar. Na moje vprašanje, če naj ji pripeljem zdravnika, je odgovorila nenavadno živo in celo nekako razdraženo, da tega nikakor ni treba in da se počuti dobro. Toda ves ostali dan je bila bleda; njene obrvi se vsaki hip naježijo in lice pridobiva nekak surov izraz. Do mene je bila malomarnejša nego včeraj — in časih se mi je zdelo, da se ogiblje, mojemu pogledu. Ne razumem, kaj je to. Grozno nemiren sem. Znovič ne bodem spal, in ko bi tudi zaspal, čutim, da bi imel nekake sanje, podobne onim, o katerih sem že pisal.

Dné 30. velikega srpana.

Okrog mene se godi nekaj nerazumljivega. O poludne sem potrkal na vrata teh gospa, hoté vzeti Angelico s seboj k slikarju; med tem pa ju ni bilo doma. Služabniki v hotelu so mi povedali, da sta pred dvema urama naročili voz in se odpeljali ven iz mesta. Nekoliko začuden sem sklenil počakati ju. Zares, po preteku pol ure sta se vrnila, toda Angelica,

ko je šla tesno mimo mene, mi je molče podala roko ter odšla v svojo sobo. V tem času sem utegnil vendar zapaziti, da je njeno lice razburjeno. Mislil sem si, da se gre preobleč, med tem pa je gospa Celina rekla :

»Moj dragi Leon, bodi tako prijazen, ter pojdi k Angeliju in mu povej, da Angelica danes ne pride. Angelica je tako razburjena, da bi danes na noben način ne mogla sedeti.«

»Kaj ji je ?« jo vprašam z največjim nemirom.

Gospa Celina je za trenutek omahovala, končno je odvrnila :

»Ne vem ; peljala sem jo k zdravniku, toda nisve ga našli. Pustila sem mu posetnico s prošnjo, naj bi blagovolil dospeti k nam v hôtel... V ostalem... ne vem...«

Ničesar več nisem mogel poizvedeti. Vzel sem kočijo in se odpeljal k Angeliju. Ko sem mu povedal, da Angelica ne dospe, se mi je zdelo, da me je nekako nezaupno pogledal. Vspričo mojega očividnega nemira bi bilo to nekaj naravnega. Toda prišlo mi je v glavo : nù, on nas sumniči, da sva se premislila in da se hočeva izviti od izgotovljenja slike. On naju vendar ne pozna — mogel bi si celo domisliti, da je denarna zapreka temu vzrok. Hoté torej odpraviti to sumničenje, sem sklenil sliko naprej plačati. Ko je to slišal, se je jel močno braniti, in rekel je, da plačila drugače ne sprejme nego po dovršitvi slike, jaz pa sem mu dejal, da razpolagam z zneskom, ki ga mi je pustila teta, in ker mi bo bržkone tudi treba oditi, se hočem otresti te skrbi. Po dolgem pričkanju, ki

me je utrudilo, je končno obveljala moja. Dogovorila sva se, da se bo seja vršila jutri ob navadni uri; ko bi pa to z obzirom na zdravje gospe Kromicke ne moglo biti, da mu to pred deseto uro naznanim.

Vrnivši se v hotel, sem šel takoj k njima. Angelica je bila doma, gospa Celina mi je dejala, da je zdravnik šele pravkar odšel, toda ni povedal ničesar odločnega, marveč zgolj naročil mir. Ne vem, radi česa, toda zdelo se mi je, da znovič vidim na njenem licu nekako omahovanje. Morda je bil to le nemir, kateri mi je bilo kaj lahko razumeti, ker ga tudi sam čutim.

Prišedši domu, sem jel oštevati samega sebe, češ, da ta najin odnošaj, ta znotranja borba, ki se mora odbijati v Angelici, to odgonetanje moje ljubezni in mojega trpljenja, ne more biti brez slabega vpliva na njeno zdravje. Misle na to, sem začutil, kar bi se dalo izraziti z besedami tako: »Bolje, da ti propadeš, nego bi imela ona bolehati!«

In mislil sem s takim strahom, da ona gotovo ne pride k obedu, kakor bi bilo od tega Bog ve kaj odvisno. Na srečo je prišla, vendar pa me to ni jenjalo napolnjevati z začudenjem. Najpoprej je, zagledavši me, postala zbegana, — na to si je prizadevala biti taka kakor navadno, a bila je druga. Delala je name vtis osebe, katéra skriva razžalitev. Morala je biti pri tem bržkone bledejša, zakaj njeni lasje so komaj za silo črni, toda zdela se mi je zagorela.

In lomim si glavo nad tem; če mar ti gospe nista dobili kakih neugodnih novic od Kromickega? Ali če je temu tako, torej kake novice morajo biti to?

Morda se nahaja moj denar v nevarnosti? Vrag ga poberi! Saj vse, kar imam, ni toliko vredno, da bi se Angelica le pet minut žalila radi tega.

To se mora jutri pojasniti. Zagotovljen sem, da je to nekak razlog moralne narave in da vse to stoji v zvezi s Kromickim. Kaj je mogel on povzročiti novega? Drugega Gluhova vendar ni prodal, bodisi le radi tega ne, ker ga nima.

Berlin, dne 5. kimavca.

Sedaj sem v Berlinu, a nahajam se tu radi tega, ker sem zbežal z Dunaja ter sem se moral nekam napotiti. V Plošev nisem mogel iti — tjekaj pride ona.

Bil sem tako prepričan, da me nobena človeška moč ne odtrga od nje, da se mi je sama misel na razdrtje teh odnošajev zdela nekako divja. Nu, pokazalo se je, da človek ničesar ne more videti naprej, kajti, evo, odšel sem, in vse je končano. Sedaj sem v Berlinu. Zdi se mi, da imam v glavi nekako vreteno stroja. Tako se vrti vse to, da me to kar boli — toda znorel še nisem. Moj zdravnik je imel prav: znorijo samo slabotne glave. Meni se to ni moglo pripetiti tudi radi tega, ker je to časih celo sreča za človeka.

Dne 6. kimavca.

Časih si vendar mislim, da mi možgani skipé. Kajti to, da se vrla ženska, ki je prebila z možem nekoliko mesecev, more čutiti v blagoslovljenem stanju, to je povsem naravno, in meni se ta naravni red dozdeva kot nekaj tako strahotnega, da mi stiska možgane iz glave. Ni mogoče si vendar ob enem misliti, da je kaka reč navadno pravo narave in strahotnost obenem.

Tega nobena glava ne prenese. Kaj tiči v tem? Sedaj zbiram vso svojo zavest ter pojnim, da one, ki imajo biti razbite, razbije moč nenavadnih dogodkov; toda z menoj je povsem kaj drugega. Mene razdira navadno gibanje reči.

Čimbolj je to naravno, tem strašnejše je.

Sama protislovja. Ona za to ni odgovorna — to razumem, ker še nisem zblaznel! Ni nehala biti čednostna — ali vendar bi ji jaz poprej odpustil vsako zločinstvo. In ne morem, za Boga dragega, ne morem ti odpustiti, prav radi tega ne, ker sem te tako ljubil! Ali verjameš, da na svetu ni take ženske, katero bi sedaj tako preziral, zakaj ti si v ostalem imela dva: mene po platonični, Kromickega pa po zakonski ljubezni.

In, vidiš, najrajše bi z glavo butal ob steno, toda v resnici bi se hotel tudi smejati.

Nisem se niti nadejal, da se dobi sredstvo, ki me odtrga od tebe. Našlo in posrečilo se je.

Dne 8. kimavea.

Kadar pomislim, da je že vse končano, razdrto, da ni ničesar ostalo, da sem jaz že odšel — za zmerom — nočem v to niti verjeti. Angelice zame ni več! Ali kaj je? — nič!

Torej, čemu jaz še živim? Ne vem! Vendar ne radi tega, ker bi rad vedel, ali bo Kromicki imel sina ali hčerko!

Zmerom si mislim, kako je vse to naravno, in glavo mi hoče to raznesti.

To je nekaj čudnega: Jaz bi imel biti pripravljen na to, ali nikdar mi ni prišlo kaj podobnega v glavo. Poprej bi se bil nadejal, da strela trešči vame.

Kromicki je vendar takoj iz Varšave odrinil v Plošev, mudil se ondi nekoliko dnij in potem sta bila skupaj na poti, skupaj na Dunaju, skupaj v Gasteinu.

Jaz pa sem vstvarjal čut za ljubezen. Njeni živci so bili razdrti in srce nabreklo. Istina, da ima to svojo grozno smešno stran.

Priznavam, da sem osupljivo bedast. Zakaj ako sem mogel prenesti skupno bivanje zakonskih Kromickih, pa bi moral prenesti tudi njega posledice. Toda za Boga živega, niti moj duh, niti moji živci se ne morejo strinjati s temi posledicami. Nahajajo se ljudje, v katerih se dve moči vjemata v slogi, a v meni se oni grizeta kakor psa. To je ena nesreča več.

Radi česa prav jaz nikdar nisem čutil nič podobnega? Imelo bi mi to priti samo v glavo; ako se pa nahaja kak udarec, ki je bolestnejši od vseh dosedanjih, pa mi očitno ne odide.

Časih se mi kar dozdeva, da me Previdnost preprosto preganja, in da ko določi logiko faktov, ki se zna sama po sebi maščevati, se ne zadovolji s tem maščevanjem, marveč se še osebno vmešava v moje zadeve in me osebno kaznuje. Toda odkod taka razjarjenost proti meni? Koliko moških ljubi tuje ženske, ali pa radi tega manj trpijo, da mnogo manj, ako lahkomišljeno in nepošteno ljubijo! Kaka pravica bi bila to?

To tudi ne! V takih rečeh nimam nobene splošno znane misli in vse se vrši tako, kakor se mora vršiti. —

Dne 10. kimavca.

Neprestano tiči v meni misel, da je izvirala človeška tragedija doslej iz izjemnih dogodkov in nesreč, moja pa izvira prav iz naravnega teka stvari. V resnici, ne vem, kaj je hujše. Taka čud je vendar neznosljiva.

Dne 11. kimavca.

Pravijo, da človek, zadet od strele, otrpne in mahoma ne pade. Jaz se tudi še držim doslej po koncu z močjo te strele, ki je vame udarila — mislim pa si vendar, da se mi končno izpodbijejo noge. Godi se mi slabo. Vsikdar, kadar se jame mračiti, se godi z menoj nekaj čudnega. Čutim, da me duši; prizadevam si priti k sapi, — toda zdi se mi, da ozračje noče priti v globel mojih pljuč in da ga dišem le deloma. Po dnevu in po noči se me polasčuje časih nepopisljiv strah — strah pred nečim. Zdi se mi, da se zgod nekaj groznega, brez primere strašnejšega nego smrt.

Včeraj sem se vprašal, kaj bi se zgodilo, ko bi nakrat v tem tujem mestu pozabil, kako mi je ime, kje bivam, in ko bi potoval sredi teme, blazen, brez cilja, naravnost naprej...

To so zgolj bolehave domnevki. V ostalem v takem slučaju bi se zgodilo z mojim telesom samo to, kar se je zgodilo z dušo, kajti v nraavnem pomenu jaz ne vem, kje prebivam; hodim po temi, brez cilja, v znorelosti.

In bojim se vsega — razun smrti. A točno povedano: imam tako čudno čutilo, da se jaz nikakor ne bojim, marveč da se je zgolj strah nastanil v meni kot nekako posebno bitje — ki me trese.

Teme sedaj sploh ne morem trpeti. Po večerih hodim po ulicah, električno osvetljenih, dokler se ne utrudim. Ko bi srečal kakega znanca, bi zbežal na konec sveta; toda meni je gneča potrebna. Kadar se jamajo ulice prazniti, postaja mi naravnost strašno. Z osupnenjem mislim zmerom na noč. A te noči so že tako grozno dolge.

Skoro neprestano čutim nekak rudninski okus v ustih. Prvič sem ga začutil, ko sem se vrnil po spremitvi Klare na kolodvor domu in našel doma Kromickega; drugikrat sedaj na Dunaju, ko mi je gospa Celina povedala »veliko novico«.

Kak dan je bil! Po drugem obisku sem prišel vprašat zdravnika zastran Angelice. Niti v glavo mi ni prišla podobna slutnja; nisem razumel ničesar, celo takrat ne, ko mi je gospa Celina dejala:

»Zdravnik zagotavlja, da je to živčni pojav, ki nikakor ni v zvezi z njenim stanom.«

Ona pa, vidé, da si ničesar ne domišljujem, je začela govoriti nekako v zadregi:

»Zakaj, moram ti povedati veliko novico...

In povedala mi je to »veliko novico«. Ko sem jo začul, sem začutil okus cinka v ustah in v možganih mi je postalo nekako hladno — prav kakor takrat, ko sem nepričakovano zagledal Kromickega.

Vrnil sem se v hotel. Dobro se še spominjam, da med raznimi občutki, ki so me trgali, je bila tudi po-

treba smeha. To idealno bitje, kateremu se je plato-
nična ljubezen dozdevala nekaj nedovoljenega, katera
je namesto: »ljubezen« dejala: »prijaznost« !...

Čutil sem potrebo smeha, obenem tudi razbitja
glave ob zid.

Ohranil sem si vendar nekako mehanično prisot-
nost... Dalo mi jo je čutilo, da je vse končalo enkrat
za zmerom, da moram zbežati in ne morem drugače.
To čutilo me je spremenilo v nekak avtomat, izvr-
šujoč izborna vsa dejanja, tikajoča se odhoda. Ohranil
sem samozavest celo do te stopinje, da sem rešil tudi
navideznost. Čemu — ne vem! Meni ni bilo za to prav
nič mar. Bilo je to gotovo le mehanično početje mož-
gan, ki so bili cele mesece in leta privajeni skrivati
resnico in reševati navideznost. Povedal sem gospej
Celini, da boleham na srcu, da mi je zapovedal zdravnik
brez vsega odloga oditi v Berlin — in ona mi je verjela.

Angelica, ne! Videl sem njene oči — razširjene
od strahu, videl sem pogled osramotene mučenke in
bila sta v meni dva človeka: eden je dejal: kaj je
ona kriva? — drugi pa je imel voljo, pljuniti ji v
obraz.

O, čemu sem jaz to žensko tako ljubil!

Dne 12. kimavca.

Dva meseca sta skoro že pretekla, kar sem odšel.
Oni sta se gotovo že vrnili v Plošev. Danes sem pi-
sal teti, ker se bojim, da se jame bati zame in pride
semkaj. Časih se kar čudim pri pomisleku, da sem jaz
ono bitje, za katero se ona v resnici briga.

Dne 13. kimavca.

Nahajajo se ljudje, ki zapeljujejo tuje žene, jih opeharijo, potem pohodijo in zavržejo ter mirno odi-dejo. Jaz vsega tega nisem storil, ali ko bi postala ona moja žrtev, pa bi prah pometal pred njo, pa bi me sedaj nobena človeška moč ne odtrgala od njenih nog. Nahajajo se torej občutki, ki so hujši od mojih; toda name se je navalilo tako breme, da imam vtis nekake izjemne duše, in meré takisto nehote z veli-kostjo kazni krivdo, se ne morem ubraniti čutila, da je bila moja ljubezen grozen prestopek.

To je neka vrsta nagonskega strahu, od kate-rega skepticizem človeka ne osvobojuje.

Ali vendar se mora vsakoršna morala strinjati s tem, da bi bila večja krivda navezati náse žensko brez ljubezni; delati vse to hladno, kar sem delal jaz iz globočine srca. Odgovornost ne more biti težja in večja za občutke velike in prenapete nego za majhne in nečimne.

Ne! Torej je tudi moja ljubezen pred vsem dru-gim grozna nesreča.

Človek, prost predsodkov, si more predstaviti, kaj bi v danem slučaju čutil, ko bi imel predsodke; prav tako tudi človek, ki dvomi, more čutiti, kako bi molil, ko bi bil še veren. Jaz to ne le čutim, marveč se to druží v meni s tako pritožbo, da v resnici od-kritosrčno molim. In pravim: »Gospod Bog, ako sem zakrivil, pa sem se tudi za to že pokoril, da se ne bi začudil, ko bi dosegel nekoliko milosrdja».

Toda ne znam si predstaviti, na kak način bi se moglo pojaviti milosrdje nad menoj. To je popolnoma nemogoče.

Dné 14. kimavca.

One so se že gotovo vrnile v Plošev. Pogostoma še mislim na njo, zakaj zgolj v takem slučaju mi je mogoče odtrgati se od svoje minulosti, ako ima človek nekaj pred seboj, jaz pa nimam ničesar. Ko bi bil veren človek, bi bil postal duhovnik, ko bi bil človek, ki odločno taji Boga, bi se bil nemara spreobrn timer. Toda v meni so ti organi duše, s katerimi človek veruje, vsahn timer tako, kakor more usahn timer reka. Ničesar ne vem, razun tega, da v trpljenju ne najdem tolažbe v veri.

Ko je vzela Angelica Kromickega, sem si mislil, da je med nama vse končano. Vsekakor to ni bilo res. Šele sedaj sem popolnoma prepričan, da je vse končano, ker naju loči ne le volja, ne le moj odhod, marveč nekaj, kar leži za nama, kar po naravi ni odvisno od naju.

To sta povsem različna tira, katerih nič ne more zbližati, niti najina dobra volja. Na tiru Angelice se nahaja trpljenje, odkrije se nov svet, novo čutilo, novo življenje, pred menoj pa je popolnoma prazno. Ona brezdvomno razume to tako dobro kakor jaz.

Radoveden sem, ali časih govori sama sebi: tega človeka sem zgubila — morda brez krivde — toda vsekakor zgubila.

Ničesar ne bom imel od tega, vsekakor pa bi mi bilo ljubo, da bi me vsaj pomilovala.

In mogoče, da bo temu tako dotlej, dokler njeno dete ne pride na svet. Potem vsi njeni občutki potekó po drugi strugi — jaz neham bivati za njo. To je tudi moč, a obenem tudi pravica narave.

Izborna pravica !

Dne 16. kimavca.

Danes sem zagledal na lepaku z velikimi črkami natisneno ime Klare Hilst. Pozabil sem, da sem že v Gasteinu prejel od nje pismo z naznanilom, da pride v Berlin. Tukaj je — in je že nastopila na nekih koncertih. V tem hipu me to ni razveselilo niti razžalostilo. Sedaj, ker se me je polastil moj navaden živčni nemir, se tudi moji vtisi razdvojujejo. Misel, da prebiva nekaka znana in prijazna duša v tem mestu, me navdaja, sam ne vem radi česa, nekako z upanjem — toda ta misel mi zadoščuje. Rajši bi Klare ne videl, in kadar si govorim, da jo bo treba o iskati, se mi zdi nekako zoperno. Klara razodeva tako radovedno skrb, da hoče vse poizvedeti. Naklonjena je romantičnim dopuščanjem ter veruje, da prijaznost more ozdraviti vsako trpljenje. Toda meni praviti kaj, bilo bi povsem nemogoče. Meni pogostoma celo nedostaja moči, misliti na to, kar se je zgodilo.

Dne 17. kimavca.

Čemu se zarano zbudim, čemu živim? Kaj so meni mar znanci, ali ljudje sploh? Nisem obiskal Klare, zakaj vse, kar mi ona more povedati, mi ni dosti mar ter me že naprej dolgočasi. Za ves svet mi je tako malo mar, kakor njemu zame.

Dne 18. kimavca.

Kako prav sem storil, ko sem pisal teti. Ko bi se to ne bilo zgodilo, bi bila prišla sem, evo, kaj mi piše :

»Tvoje pismo je prišlo onega dne, ko sta dospeli Celina in Angelica. Kako se počutiš sedaj, moj najdražji? Praviš, da dobro; ali pa je to res? Kaj so ti povedali zdravniki v Berlinu in kako dolgo si namenjen se muditi ondi? Pošlji mi brzojavko, ali te še ondi najdem, in jaz pridem takoj. Celina mi je dejala, da si odšel tako naglo, da sta ona in Angelica bili vsled tega zelo prestrašeni. Ko bi mi bil pisal, da ti bržkone predpišejo potovanje po morju, bi bila po prejemu tvojega pisma takoj prišla k tebi. Saj je tjekaj le nekoliko ur, jaz pa se čutim tako zdravo, kakor še nikdar. Kongestije, na katerih sem bolehala nekaj, se niso več ponovile. Bojim se le za te in tega potovanja po morju. Ti si zares na to že privajen, toda meni kar mravljinci zagomazé po koži, kadar le pomislim na ladje in nevihte.

Celina se počuti dobro, Angelici tudi ne gre slabo. Slišala sem, da ti je ona novica že znana. Pred odhodom z Dunaja sta pozvali še enkrat zdravnika specialista, ki je dejal, da stanje Angelice ne podlega ni najmanjšemu dvomu. Celina je vsa srečna, a tudi mene to veseli. Morda to nakloni Kromickega, da odvrže od sebe te špekulacije na koncu sveta in da se nastani v domovini. Angelica bo brezdvomno srečna, ker bo imela smoter v življenju. Po vrnitvi je nekako utrujena in lesena, toda nemara je to zakrivilo poto-

vanje. Sniatinskima je dete zbolelo na ošpicah, toda sedaj je že zdravo.«

Čitaje tetino pismo, sem dobil tak vtis, da zame ondi ni več prostora med njimi, zlasti ne pri Angelici. Njej bo v kratkem zopern celo spomin name.

Dne 19. kimavca.

Ne znam si predstaviti sebe čez eno leto, čez dve ali tri leta. Kaj bom delal? Pomanjkanje vsakoršnega cilja mora izključiti življenje. V resnici rečeno, zame ni prostora nikjer.

Dne 20. kimavca.

Nisem obiskal Klare, toda srečal sem jo na Friedrichsstrasse. Ko me je zagledala, je od ganutja in veselja obledela; pozdravila me je tako iskreno, da me je to ganilo ter mi bilo zoperno obenem, zakaj čutil sem, da moja pristrčnost do nje je le vnanja, in da ne začutim niti radosti, kadar jo srečam. Ko sva prišla nekoliko k sebi, jo je vznemirila takoj prememba, kakoršno je zapazila na mojem licu. V resnici nisem bil videti sijajen, pa tudi osivel sem nekoliko. Začela me je povpraševati po zdravju, jaz pa sem navzlic vsej hvaležnosti in prijaznosti do Klare čutil, da bi preveč pogosti odnošaji z njo prekoračili povsem moje moči, hoté se torej pred njimi zavarovati, sem ji dejal, da sem bolan in da mi bo v kratkem treba odriniti v toplejše kraje. Na to me je povabila v svoje stanovanje. Razgovarjala sva se o teti, Angelici in gospi Celini. Na vsa vprašanja sem ji le površno odgovarjal. Govoril sem sam sebi, da je to morda edino bitje na svetu, katero bi me razumelo, obenem pa sem čutil, da ji ne odkrijem srca za noben denar na svetu.

Vendar pa čutim sedaj človeško dobroto. Časih, kadar je Klara z največjo naklonjenostjo vprla vame svoje poštene, plave oči s tako pozornostjo, kakor bi mi hotele pogledati v globel srca, me je ta dobrota ganila do te stopinje, da bi se bil kar razjokal. Klara je končno navzlic vsemu mojemu naporu zapazila, da sem povsem drugačen človek nego sem bil nekdanj; po svojem ženskem nagonu je uganila, da živim, govorim in mislim malone mehanično, moja duša pa je že na pol mrtva. Ko je to zapazila, me je nehala dalje preiskovati in izpraševati ter je postala le še milejša.

Videl sem njeno bojazen in skrb, da me ne bi dolgočasila. Prizadevala si je dati mi spoznati, da v tej občutljivosti, kakoršno mi skazuje, ji ni zgolj do tega, da bi me pridobila za se, marveč edino za to, da bi se počutil pri njej dobro.

In počutil sem se dobro, toda dolgemu času se vendar nisem mogel ubraniti. Moj duh sedaj ni sposoben za zbranost in za napore, celo tako majhne, kakoršne zahteva navaden razgovor s prijateljico. A vrhu tega, ko mi je izginil moj veliki cilj izpred očíj, se mi dozdeva vse tako neverjetno prazno, da imam neprestano v duši vprašanje: čemu to? kaj mi pride iz tega?

Dne 21. kimavca.

Nikdar doslej še nisem prebil tako grozne noči. Imel sem vtis takega strahu, kakor bi korakal po neskončnih stopnjicah v čimdalje globokejšo temo, v kateri se vršé reči takisto grozne, kakor nerazločne. Sklenil sem zapustiti Berlin, ker pod tem svinčenim

ne bom se je moči zadušiti. Vrnem se v Rim, v svojo hišo na Babuino — in se ondi nastanim za zmerom. Mislím si, da so moji računi ne le z Angelico, marveč z vsem svetom povsem končani in da lahko mirno »vegetiram« v Rimu, dokler ne napoči za-me čas. O, ko bi prišel vsaj mirno! Včerajšnji obisk Klare me je prepričal, da ko bi tudi hotel, vendar ne bi znal več živeti med ljudmi in da nimam s čim poplačati njihovo dobroto. Postal sem izključen iz splošnega življenja, stojim zunaj kroga, in dasi čutim nepopisno puščavo, nimam vendar volje vračati se nazaj.

Misel na Rim, na moje puščavniško bivanje na Babuino, se mi smehlja — v resnici kaj blede in otožno — toda rajše imam to nego kaj drugega. Od ondét sem zletel v svet nalik ptici iz gnezda — tjekaj se moram tudi skriti s svojimi polomljenimi perutnicami — in čakati konca.

Sedaj pišem v jutro, zakaj po večerih zahajam vsikdar v to svoje podzemlje, v katerem biva strah. Danes pojdem na Klarin koncert, se poslovim od nje in jutri odidem. Potoma se vstavim na Dunaju. Mogoče, da obiščem Angelija — toda gotovo še ni. Jaz sedaj nikdar ne vem, kaj bom čutil in delal jutri.

Danes sem prejel pismo od Klare, v katerem me prosi, naj po koncertu pridem k njej. Na koncert pa vsekako pojdem, zakaj ondi je toliko zdravih ljudij, da se čutim pri njih varnejšega, a ne muči me, ker ne poznam nikogar ter vidim samo splošnost. Toda Klare ne obiščem. Ona je predobra. Pravijo, da ljudje, ki umirajo od gladu, za nekaj časa pred smrtjo ne

morejo prenesti hrane. Tako tudi moj duševni organizem ne prenaša več dobrote in tolažbe.

Ne prenaša tudi spominov. To je majhna reč, toda sedaj vem, da razven moralnih, so bili tudi drugi vzroki, ki so mi napravili poset pri Klari tako težak. Ona uporablja prav one dišave, kakoršne sem prinesel Angelici z Dunaja v Gastein. To sem že večkrat zapazil, da ako neka oseba rabi dišave, da te potem ničesar tako dobro na njo ne spominja kakor ona vonjava.

Dne 22. kimavca.

Bolan sem popolnoma. Včeraj sem se prehladil, vračaje se domu, kajti v koncertni dvorani je bilo neznanško vroče — da me je kar dušilo, torej prišedši na sveži zrak, se nisem ogrnil z vrhno suknjo, in dospel sem ves otrpnel v hotel. Vsaki dih mi napravlja tak vtis, kakor bi moja pljuča, razširjajoča se, naletela na ostrino pod ramenami skritih ježic. Mraz in vročina se zaporedoma vrstita v meni. Časih se me polasti velika onemoglost, in čutim, da ne bi mogel prekoračiti stopnjic. O odhodu ne more biti niti govora. Z lastno močjo ne bi mogel dospeti v vagon. Če pišem, čujem svoje lastno dihanje, ki je trikrat hitreje in glasneje nego navadno. Prepričan sem, ko bi stanje mojih živcev bilo drugače, da bi se bil temu včerajšnjemu hladu uprl in se ne prehladil, toda v sedanjem stanju sem izgubil ves odpor. Unela so se mi brezdvomno pljuča.

Hočem pa se vendar vzdržati na nogah, dokler bom le mogel. V jutro, ko sem se čutil bolnega, sem pisal brez odloga teti, da se čutim zdravega in da

črez par dni odidem. Ali črez par dnij, ako ostanem pri zavesti in bom imel dovolj moči, napišem ji zopet isto. Prosil sem teto, naj bi pisma in brzojavke naročila poslati bankirju B. v Berlin. Prizadevati si hočem, da nihče v Ploševu ne poizve za mojo bolezen. Kako dobro je, da sem se včeraj poslovil od Klare.

Dne 23. kimavca.

Huje mi je nego včeraj, toda vsekako še nisem legel. Kuha me vročnica in zavedam se, da se mi včasih vrinejo v glavo vročinski pojavi.

Zlasti kadar zaprem oči, se meja med istinitostjo in med tem, kar plodijo moji bolni možgani, izgubi skoro popolnoma. Vendar večinoma se po dnevu še nadzorujem, toda bojim se, da me ta vročina premaga — in da pridem popolnoma ob zavest.

Vsekakor pa mi sili v glavo ena reč: evo jaz, človek nadarjen od usode bolj nego kdo drugi, kateri si je mogel vstvariti domače ognjišče in rodbino, obkoljiti se z ljubečimi srei — sedim sedaj sam in bolan v tujem mestu in nikogar nimam, ki bi mi dal kupico vode. Angelica bi bila morda pri meni. Ne morem dalje...

Dne 14. vinotoka.

Po treh tednih odmora primem znovič za pero. Klare ni pri meni. Pomirivši se popolnoma zastran mojega zdravja, se je odpeljala v Hanover ter se črez deset dnij vrne. Ves čas bolezn mi je stregla. Ona je pripeljala zdravnika — in ko bi nje ne bilo, bi bil gotovo umrl. Ne spominjam se več, ali je tretji ali četrti dan moje bolezn prišla k meni. Bil sem pri za-

vesti, toda obenem toliko bolan, da sem pri pogledu na njo ostal popolnoma malomaren, kakor bi niti ne bila prišla, ali kakor bi njen prihod bil nekaj povsem navadnega. Prišla je z zdravnikom — in kar je zlasti vzbujalo mojo pozornost, bili so njeni obilni, beli in kodrasti lasje. Nahajal sem se res v čudnem stanju. Zdravnik me je preiskal ter me jel različno vpraševati, najpoprej po nemški, a na to po francoski, jaz pa, dasi sem ga izborno razumel, mu nisem odgovarjal, ker nisem čutil za to nikake potrebe, in je nisem mogel v sebi zbuditi, kakor bi volja v meni bila enako onemogla kakor telo.

Tega dne so me utrudili z dolgotrajnejšim zdravljenjem, na to pa sem ležal mirno, brez vtisov. Časih sem si mislil, da gotovo umrem, toda nisem obračal na to večje pozornosti kakor na kako drugo reč, ki se je godila okrog mene. Mogoče, da se v vsaki težki bolezni, ako tudi bolnik ohrani zavest, izgubi občutek razlike med zadevami večjimi in manjšimi, pozornost pa se posvečuje, ne da bi se vedelo čemu, malenkostim. Mene je tega dne razven zdravnikovih las bodlo zlasti v oči odrivanje gornjega in spodnjega zapaha od vrat postranske sobe, v kateri se je nastanila Klara. Spominjam se, da nisem odtegnil očij od te delavnosti, kakor bi bilo kaj od tega odvisno.

Kmalu na to je došel vojaški ranocelnik, ki bi me imel opazovati pod nadzorstvom Klare. Začel mi je nekaj praviti, toda Klara mu je zapovedala, naj molči.

Dolgo pisanje me le prehitro utrudi — zato ga pretrgam.

Dne 16. vinotoka.

Moji živci so se med to boleznijo pomirili; ne čutim več tega strahu, ki me je nekoč toliko mučil; rad bi imel samo, da bi se Klara čim najpoprej vrnila. Ni pa to koprnjenje, marveč zgolj egoizem bolnega človeka, ki čuti, da takega varstva in skrbi, kakoršno je imel, mu nihče ne more nadomestiti. Vem, da Klara ne bo stanovala poleg mene, toda njena navzočnost bi me okrepčala. Slabost in onemoglost se navezuje na varstveno moč tako, kakor se otrok naveže na mater. Prepričan sem, da bi nobena ženska ne storila za-me tega, kar je storila Klara, in da bi vsaka rajše ohranila si svoje ugodnosti, nego bi šla rešit človeka. Misle na to, začutim grenkobo v ustih, a v mislih eno ime... Toda to so reči, o katerih je bolje, da jih človek ne spusti v glavo, dokler nima moči, da bi se pričkal ž njimi... Klara je spala opravljena na naslonjaču v stranski sobi in pri odprtih durih. Za vsakim mojim pregibom je stala takoj pri meni. Videl sem jo ponoči sklonjeno nad mojo posteljo, z lasmi v neredu, pomežikajočo vsled utrujenosti in bedenja. Sama mi je dajala zdravilo, sama mi podlagala vajšnice. Ko sem jo hotel v trenutkih zavesti zahvaliti, je položila prst na usta, v znamenje, da je zdravnik zabranil mi govoriti.

Ne vem, koliko nočij ni spala. Bila je tako trudna, da je podnevu, sede poleg mene na naslonjaču, zadremala časih sredi pričetega stavka. Zbudivši se, se mi je nasmehljala, na to pa je znovič začela dremati. Po noči je časih zelo dolgo hodila po sobi, hote se ubraniti spanju, toda tako tiho, da sem

skozi odprte duri videl njeno senco, premikajočo se ob steni. Enkrat, ko je bila pri meni, ne vede, kako naj jo zahvalim, sem dvignil njeno roko k ustom. Tedaj se je ona urno sklonila in mi poljubila mojo, predno sem utegnil umakniti jo. Ali treba je vedeti, da nisem znal biti zmerom hvaležen do nje. V bolezní človeka marsikaj draži — mene pa je zlasti dražila njena visoka rast. Čutil sem do nje nekako mržnjo radi tega, ker ona ni taka kakor Angelica. Izviralo je to bržčas iz tega, da sem se v teku časa privadil priznavati mičnost in lepoto v toliko, v kolikor je bila z mičnostjo in lepoto nje v sorodstvu. Časih, ko sem zrl na Klaro, me je dražilo neko posebno notranje čutilo, da je ona lepa ne radi tega, ker jo je narava hotela nalašč napraviti lepo, ne vsled prava plemena, marveč po nekem srečnem slučaju. V ostalem mi je lepa ženska glava delala že večkrat podoben vtis. V takih rečeh je senca tako neznatna, da jo opazijo le zelo spretni in občutljivi živci.

Bili so vendar trenutki, zlasti ponoči, ko sem zroč na Klarino shujšano, zmanjšano in od bedenja uvenelo lice, se mamil, češ, da gledam ono... Godilo se je to zlasti takrat, kadar je sedela v mraku nekoliko proč od moje postelje. K tej omami mi je pomagala vročina in bolni možgani, katerim ni ničesar nemogočega. Časih sem govoril povsem zmedeno — Bog, da bi bil poginil! — ter klical Klaro z imenom nje in se razgovarjal ž njo, kakor z ono. Spominjam se tega kakor v snù.

Dne 17. vinotoka.

Bankir B. mi je doposlal nekoliko tetinih pisem. Teta me povprašuje po mojih namenih glede prihod-

nosti. Piše celo o mlatvi, samo o ljudeh v Ploševu ne piše ničesar. Ne vem niti tega, ali še živé, ali so že pomrli. Kako čuden in dražljiv način pisanja pisem! Mene gotovo močno zanima mlatev in vse ploševsko gospodarstvo. Odpisal sem takoj, in nisem znal skrit nezadovoljnosti.

Dne 17. vinotoka.

Danes mi je bila doposlana brzojavka Kromickega, naslovljena v Varšavo. Teta, namesto da mi sporoči njeno vsebino, jo je zaprla v ovitek in mi jo poslala po pošti. Kromicki prosi, naj radi rešitve svojega denarja in vse njegove usode dopošljem še petindvajset tisoč rubljev. Ko sem jo prečital, sem skomignil z rameni. Kaj more sedaj meni biti mar Kromicki in moj denar! Naj propadeta. Ko bi bil Kromicki vedel, iz kakih razlogov sem mu prvič priskočil na pomoč, ne bi sedaj poželel ničesar. Naj le prenese svojo izgubo tako mirno, kakor jaz prenašam svojo. V ostalem ga pričakuje »velika novica«, ki mu bo služila v tolažbo. Radujta se, kolikor hočeta, imejta otroke, kolikor je vama drago; ako pa zahtevata od mene, naj mislim na vajino usodo — pa v resnici preveč zahtevata.

Ko bi me ona vsaj ne bila žrtvovala s takim brezobzirnim egoizmom tako imenovanim svojim načelom!.... Toda dovolj o tem, ker se mi možgani prevračajo v glavi. Naj mi bo dovoljeno vsaj v bolezniležati mirno...

Dne 20. vinotoka.

Ne! Našli so me tudi tukaj. Že od dveh dnij nimam miru; znovič se z rokami grabim za glavo, da

se mi ne bi razpočila od tega vrtila, ki se vrtil v njej. Mislim znovič na Plošev, na njo — in na to praznoto v bodočnosti. Kako je to osupljiva stvar, kadar komu zmanjka tega, od česa je poprej izključno in edino živel. Ne vem, ali je moj duh po bolezni oslabil, toda ne razumem raznih pojavov, katere zapazam v sebi. Evo, zdi se mi, da je moja nevošljivost preživela mojo ljubezen.

In to je dvojnotera nevošljivost, namreč ne le za dejstva, marveč tudi za čutila. Prav vse se trga v meni pri pomisleku, da to dete, ki ima priti na svet, mi odvzame Angeličino srce za zmerom, in kar je še več — za kar mi je tudi največ mar — nakloni mi ga Kromickemu.

Jaz bi te ženske, ko bi bila prosta, že sedaj več ne hotel, toda ne morem prenesti dopuščenja, da bo ona ljubila moža. Ostanek svojega življenja bi dal za to, ko bi je nihče v življenju več ne ljubil in ona nikogar. Pod tem pogojem bi še utegnil ostati v življenju. —

Dne 21. vinotoka.

Ako me ta način, ki mi roji po glavi, ne reši, pa se znovič vgreznem v kako bolezen, ali pridem ob pamet. Torej tudi obračunam s seboj! Kaj mi še pripada v življenju? — Nič! Kaj me čaka? — Nič! Ako je tako, pa se res ne nahaja noben vzrok, zbog katerega ne bi imel podati komu sebe v dar, kogar zamore tak dar osrečiti? Za svoje življenje, za svoj čut, za sposobnosti, za samega sebe ne bi dal sedaj treh počenih grošev; vrhu tega ne ljubim Klare, toda ako ona

mene ljubi, ako vidi v meni največjo srečo, pa bi bila to okrutnost, odtegniti ji to, kar jaz sam tako malo cenim. Začutil bi samo dolžnost povedati ji, kdo da sem, da bi vedela, koga jemlje. Tem huje za njo, ako se ona tega ne prestraši — toda to je njena stvar.

Mene v tem namenu mamí samo ena reč, namreč ta, da se s tem še poveča brezno, kakoršno me loči od one ženske. In pokažem ji, ako je ona razkopavala to brezno od svojega obrežja, da znam to od svojega storiti tudi jaz. Takrat bo že konec ob koncu, ker še danes mislim na njo. Vidim in nekako jezno potrjujem to.

Mogoče, da je to že sovraštvo, toda to še ni malomarnost.

Gospa Kromicka je gotovo sodila, da silim od nje radi tega, ker moram — jaz pa ji dokažem, da tako hočem. A mislim si, da čim debelejši zid postavim med naju, tembolj mi jo on zasloni, tem poprej in temeljitejše jo pozabim.

Kar se tiče Klare, ponavljam, da je ne ljubim, toda znano mi je, da me ona ljubi. Vrh tega sem ji dolžan hvaležnost. V bolezni sem imel take trenutke, da sem njeno čuvanje nad seboj imenoval v duhu nemško sentimentalnost, toda do takega sentimentalizma se ona ne bi pospela. Bilo bi vendar bolj vredno te visoke cene, dati umreti človeku brez pomoči, nego ga zagledati brez ovratnika, ker taka predpravica pripada le zaročencem. Klara se ni zmenila za nič; radi mene je zanemarila godbo, izpostavila se trudu, bedenju, bržkone tudi obrekovanju ter vstrajala pri meni.

Napravil sem gledé nje dolg in ga plačam. Plačujem ga slabo in s slabo vero, ker se žrtvujem radi tega, da sam sebe dosti ne cenim, da mi sedaj za vse ni dosti mar, in da sem samo človeška črepinja, ne pa človek. Ker pa ona to črepinjo ceni bolj nego lastno življenje — naj torej ona pripada njej.

Edina teta se bo čutila razžaljeno; to zadá rano njenim národnim in rodnim čutilom. Ko bi pa teta vendar mogla čitati, kaj se je zgodilo v poslednjem času v mojem srcu, rajše bi me videla s to v zakonu nego z ono v ljubavni zvezi. V tem oziru nimam najmanjšega dvoma.

Kaj za to, da so bili predniki Klare bržkone tkalci! Jaz nimam nikakih načel, imam samo živce; moji slučajni nazori pa so rajše liberalni. Že dolgo si mislim, ako so ljudje, priznava je liberalna načela, pogostoma še bolj omejeni nego konservativci, pa so vendar liberalna načela sama na sebi širša od konservativnih ter se bolj strinjajo z učenjem Kristusa — kar mi je v ostalem vse eno.

Toda o teh obzirih se celo ne splača govoriti. Šele v nesreči se čuti vsa njih ničevnost.

Nehoté mislim neprestano, kako Angelica sprejme novico o mojem sklepu? Tako sem se navadil čutiti vse ž njo vred, da mi je ostala še ta bolestna razvada.

Dne 22. vinotoka.

Danes v jutro sem odposlal pismo Klari. Odgovor prejmem jutri — ali mogoče, da Klara sama pride semkaj še nocoj.

Popoldne mi je bila doposlana druga brzojavka Kromickega. Kolikor obupa more obsegati nekoliko vrstic, toliko se ga nahaja v njej. Ondi se je moralo obrniti vse na najslabše, kajti nisem se nadejal, da bi moral polom priti tako kmalu. Došle so bržkone nepričakovano okoliščine, katerih ni slutil niti sam Kromicki.

Zguba, ki me je doletela, ni prizadjala velike škode mojemu premoženju — in navzlic tej izgubi ostanem več nego premožen človek — toda Kromicki!...

Čemu se imam mamiti? V mojem srcu se nahaja kotiček, v katerem se je izlegla zadovoljnost vsled tega poloma. Da bodo ti ljudje imeli v bodoče ob čem živeti, za to se imajo zahvaliti le teti, katera, kakor sama pravi, je upraviteljica premoženja Ploševskih.

Med tem nisem niti namenjen odgovarjati Kromickemu. Ko bi se pa vendar pripravil k temu, čestital bi mu namesto odgovora k potomcu. Potem bo kaj drugega! — potem dam obema kruh — celo obilen.

Dné 23. vinotoka.

Klara včeraj ni dospela in danes, do te ure, to je do večera, še ni došel njen odgovor. To je tim čudnejše, ker je doslej pisala vsaki dan, povprašujé po mojem zdravju. Njenemu molčanju se ne bi čudil, ko bi mogel misliti, da bo omahovala vsaj deset minut.

Potrpežljivo hočem čakati — bolje bi vendar storila, ako ne bi odlašala. Znano mi je le to edino, da ko bi moje drugo pismo ne bilo odposlano, bi bil

morda poslal drugo temu podobno, toda ko bi poprejšnje bilo mogoče umakniti, pa bi ga bil verjetno umaknil.

Dné 24. vinotoka.

Evo, kaj mi piše Klara:

»Dragi moj gospod Leon! Po prejemu vašega pisma sem bila vsa omamljena od sreče, in hotela sem se takoj vrniti v Berlin. Toda prav radi tega, ker vas zelo globoko ljubim, sem poslušala glas, ki mi je dejal, da največja ljubezen ne sme biti največji egoizem, in da mi ni dopuščeno žrtvovati vas sami sebi.

»Vi me ne ljubite, gospod Leon! Dala bi življenje za to, ko bi bilo temu drugače — toda vi me ne ljubite. Vaše pismo je le naval hvaležnosti in nekake obupnosti. Od časa prvega najinega srečanja v Berlinu sem zapazila, da vi niste zdravi niti srečni — in kako močno sem se vznemirjala radi vas, naj vam služi v dokaz to, da dasi ste se poslovili od mene in mi napovedali svoj odhod, sem vendar poslala v hôtel služabnika poizvedovat, ali ste res odšli, in delala sem to tako dolgo, da sem poizvedela, da ste bolni. Potem, oskrbujé vas ob času bolezni, sem se prepričala, da je moja bojazen bila opravičena, in da imate skrito nekako veliko razžaljenje, ali pa ste doživeli nekako tako veliko prevaro, po kateri se navadno človeku omrzi življenje.

»Sedaj sem prepričana — in Bog edini vidi, kako hudo mi je pri tem — da hočete zvezati svojo usodo z mojo, da se zaglušite, da na nekaj pozabite ter si zaprete neko pot. Ali vspricho te slutnje, ali morda morem v to privoliti? Odklonivši vašo roko, bom v

najhujšem slučaju zelo nesrečna, toda ne porečem si nikdar : ti si mu breme in kroglja ob njegovi nogi. Jaz sem se zaljubila v vas nad mero, od prvega trenutka, kar sva se spoznala, na to pa sem se že privadila na to otožnost in to tugo, kakoršna izvira iz ločitve in pomanjkanja nadeje in iz tega zagotovila, da jaz nisem ljubljena. Bridko mi bo živeti s tem, toda to še morem izjokati bodisi s solzami kot navadna ženska, ali z godbo kot umetnica. Zmerom pa mi bo ostala ta tolažba, da kadar se me, gospod, spomnite, si pri tem pomislite : »moja dobra sestra«. S tem tudi živim. Ko bi pa postala žena in ko bi zapazila, da vi obžalujete svoj čin, da niste srečni, da me sovražite, pa bi gotovo umrla.

»Pri tem pa pravim sama sebi : Kaj si storila takega, s čim si si zaslužila, da bi bila tako srečna brez mere ? Kar strah se me polašča, kadar pomislim na to srečo. Ali pa tudi razumete, gospod, da je mogoče ljubiti ne le z vso dušo, marveč tudi s ponižnostjo ? Jaz vem, da jo to mogoče, ker tako ljubim.

»Že to samo se mi dozdeva predrznost, da nimam poguma, odreči se popolnoma nadeje. Toda, gospod, ne razumete mi tega. Gospod Bog je tako usmiljen in človek si tako zelo želi sreče, da nima moči, da bi zaprl pred njo duri za zmerom. Ako, gospod, ponovite kedaj, bodisi čez pol leta, bodisi čez leto dni, da me še hočete imeti za ženo, takrat se mi vse to nagradi — to, kar sem že prebila, in te solze, katerih se ne morem ubraniti sedaj.

Klara.«

V meni tiči človek, ki zna čutiti in oceniti vsako besedo tega pisma. Ničesar iz njega ne izgine záme in pravim si: tim bolj se mora to vrniti, čimbolj je to srce pošteno, preprosto in ljubeče.

V meni pa tiči tudi utrujen človek, ki je prišel že ob živотно moč, kateri, sočuteč, ne ljubi, ker je v ona čutila vložil vse, kar je bilo v njem — in kateri vidi jasno, da kadar odide, pa mu ne bo več mogoče vrniti se.

Dné 28. vinotoka.

Sedaj sem popolnoma prepričan, da se Klara ne vrne več v Berlin, kar je še več, da je ona, odhajaje v Hanover, odhajala že z odločnim namenom, ne vrniti se več. Hotela se je ogniti moji zahvali. Pa tudi mislim na njo z žalostjo in s hvaležnostjo: najbolj pa obžalujem to, da ona ni naletela na drugačnega človeka nego sem jaz. V vsem tem tiči nekaka ironija usode; ko bi bil Klaro le stoteri del tako ljubil, kakor sem ljubil Angelico, pa bi se mogla iz tega ustvariti sreča za ves svet. Toda kaj mi pride iz tega, ako varam še nadalje samega sebe? Nahajam se še sedaj pod jarmom spominov. Spominjam se te Angelice, take, kakoršna je bila v Ploševu, v Varšavi, v Gasteinu — in od te minulosti ne morem odtrgati svojih mislij. V ostalem je preminilo v njej toliko moči in življenja, da se niti sam sebi ne čudim. Kako more biti drugače? Človeku je najtežavnejše, ne spominjati se.

Vsak hip se oprijemam spominov na Angelico — in hoté se jih odkrižati, se moram spomniti, da je

sedaj ona že druga, da njeni občutki potekó ter so verjetno že potekli po povsem drugi strugi in da sem jaz za njo ničla.

Nekoč nisem hotel na to niti misliti, ker mi je glava pokala od tega; sedaj delam to časih nalašč, ker drugače se ne morem braniti glasov, ki se oglašajo čimdalje glasneje v meni ter čimdalje glasneje povprašujejo: »Kaj je ona kriva, da ima vsiljeno to dete? Odkod veš, kaj se godi v njenem srcu? Ona bi ne bila ženska, ako ne bi ljubila otroka, kadar pride na svet, toda kdo ti je povedal, da se sedaj ne čuti enako nesrečno kakor ti?«

Časih se mi zdi, da je ona morda še bolj nesrečna, in takrat bi hotel dobiti drugo vnetje pljuč. Življenje s tako zmešanico mislij je nemogoče.

Dné 30. vinotoka.

Čim zdravejšega se čutim, tim pogosteje se vračam v nekdanje blodnje. Zdravnik trdi, da črez nekoliko dnij bom mogel oditi. Pa tudi pojdem, ker od tod sta Varšava in Plošev preblizu. To je morda ena mojih živčnih muh, toda zdi se mi, da v Rimu, na Babuini, se bom počutil zadovoljnejšega. Ne obetam si niti misliti na bodočnost — kajpada, hočem misliti na njo od jutra do večera, toda to bodo razmišljavanja, podobna bržkone onim, ki se snujejo za samostanskimi vratmi. V ostalem, kaj jaz vem, kaj bo? — Vem samo to, da tu ne obsedim. Potoma se oglasim pri Angeliju. V Rimu moram imeti njeno sliko.

Dné 2. listopada.

Zapuščam Berlin, odrekam se Rimu in se vračam v Plošev. Že poprej sem zapisal: »To ni le najbolj

ljubljena ženska, to je že moja najdražja glava na svetu.« Tako je ! Tako je ! Naj se to že imenuje nevroza, ali starčeva znorelost, ali kar hoče, meni je to vseeno : jaz imam to že v krvi in v duši. Odrinem v Plošev in hočem ji služiti, hočem jo nadzorovati, ji streči — in vsa nagrada za to mi bo, da jo hočem samo gledati.

Čudim se, kako sem si mogel misliti, da bom mogel živeti brez pogleda na njo. Eno samo tetino pismo je izvabilo na beli dan to, kar je bilo v meni. Teta pravi : »Nisem ti pisala o nas, ker ti nisem mogla poročati nič veselega, in ker ne znam lagati, torej rajše molčim, nego bi te vznemirjala, vedé, da nisi zdrav. Mučijo me velike skrbi zastran Kromickega, in kaj rada bi se posvetovala s teboj. Stari Hvastovski mi je pokazal sinovo pismo, v katerem ta sporoča, da se zadeve Kromickega nahajajo v najslabejšem stanju ; celo pred sodnijo se bo moral zagovarjati. Vsi ondi so ga prekanili. Zahtevali so nakrat veliko nabavo ; ker je bil čas zelo kratek, se on ni mogel prepričati, ali je bila roba, katero so mu dovažali, dobra. Evo, vse se je pokazalo slabo, pokvarjeno in ponarejeno — in vse je bilo odklonjeno — a vrhu tega visi nad Kromickim še pravda radi goljufije. Ko bi dal Bog, da bi vsaj to ne padlo nanj, a to tembolj, ker je popolnoma nedolžen. Kdo se bo menil za polom, da bi le ne bilo sramote. A jaz si ubijam glavo, kaj imam storiti in kako ga rešiti ? Bojim se dotakniti se zneska, ki sem ga bila odločila za Angelico, toda tu ga je treba na vsak način rešiti pravde. Svetuj mi, Leon, ker ti si pameten ter zmerom dobiš kak načrt.

Niti Celini, niti Angelici nisem povedala doslej niti besede, ker se zlasti za Angelico močno bojim. Ne moreš si predstaviti, kaj se sedaj godi ž njo. Celina je vrta ženska, toda zmerom je bila prenapeta v pretrirani kreposti, in ravno tako je odgojila tudi Angelico. Ne dvomim, da bo Angelica najboljša mati, toda sedaj se me časih polašča jeza, kajti ako se ženska omoži, mora biti pripravljena tudi na posledice, a med tem se nahaja Angelica v taki zadregi, kakor bi to bila kaka sramota. Vsaki dan vidim na njenem licu sledove solz. Človeka kar spreleti žalost, kadar zre na njeno shujšano lice, na vdrte oči, na to pripravljenost za jok, na ta izraz nekake boleti in pokorščine, kakoršnega ima v očeh. Kar živim, še nisem videla, da bi katera ženska tako prenašala svoje stanje. Skušala sem ji prigovarjati in jo oštevati, toda vse nič ne pomaga. Povem ti odkritosrčno, da jo imam preveč rada, in mogoče, da me na starost zapušča nekdanja eneržija. Pri tem je ona tako poštena oseba. Ko bi ti vedel, kako povprašuje vsaki dan po tebi, če morda ni bilo pisma, ali si zdrav, kam si namenjen oditi, kako dolgo se boš še mudil v Berlinu? Ona vé, da se jaz rada razgovarjam o tebi ter se nalašč razgovarja po cele ure. Ko bi se je samo Bog usmilil in ji dal moči, da prenese te muke, ki jo čakajo. Jaz se v resnici tako bojim za njeno zdravje, da nimam poguma niti z eno besedo črhniti ji o možu. Toda prej ali poznej mora to priti na beli dan. Nisem povedala ničesar tudi Celini, ker ona je jako potrta vsled Angeličine zdražljivosti ter si ubija glavo nad tem, radi česa si Angelica to stanje tako močno žene k srcu?«

Radi česa? Jaz edini na svetu to razumem, jaz edini bi mogel odgovoriti na to vprašanje — in radi tega — se vračam v Plošev.

Ne! Ona si ne žene svojega stanja k srcu, marveč moj beg, moj obup, katerega si domišlja, marveč pretrganje tega odnošaja, ki ji je postal drag od onega časa, ko je po tolikem trudu, po tolikem trpljenju in naporih mogla končno spremeniti ga v čistega. Sedaj evo spem v njeno dušo in mislim za njo. Njena tragedija je vredna moje. Od trenutka, ko sem se vrnil v Plošev, se je čustvo borilo v tem nevsakdanjem bitju z dolžnostjo. Hotela je ostati čista in zvesta onemu, komur je prisegla zvestobo, ker njena duševna narava odmetuje umazanost in laž, ali obenem se ni mogla ubraniti občutkov do človeka, v katerega se je zaljubila s prvo ljubeznijo — in ni se mogla zlasti radi tega, ker je ta človek bil pri njej, ker jo je ljubil ter bil nesrečen.

Celi meseci so ji pretekli v najgroznejšem razkolu. Končno, ko je nastal trenutek pomirjenja, ko se ji je zdelo, da je to čutilo prešlo v zvezo duš, tako nadzemeljsko, da niti čistost misli, niti zaprisežena zvestoba vsled njega ničesar ne izgubé — se je nakrat vse raztrgalo, in ona je postala sama, s tako puščobo pred seboj, kakor je moja. To je vzrok njene sedanje nezgode. Sedaj čitam v njeni duši kakor v knjigi in radi tega se vračam.

Takisto vidim šele sedaj, da bi je verjetno ne bil zapustil, ko bi bil popolno prepričan, da njeno čutilo do mene preživi vse slučaje. Sama živaljska ljubosumnost, ki prenapolnuje srce z besnoto, a domišljijo

s temi nagnusnimi prividki teh pravic, s katerimi se je okoristil nekdo drugi, bi ne imela dovolj moči, da bi me odpahnila od te ženske, v kateri je bil moj svet. Toda jaz sem si mislil, da to dete, še predno pride na svet, zavlada nad vsemi njenimi čutili, da jo zbliža z možem ter mene izbriše za zmerom v njenem srcu iz imenika živečih.

In ne mamim se ; vem, da ne bom za njo to, kar sem bil, zlasti kar bi mogel postati, ko bi ne bilo tega naključja. Zamogel bi biti njeno edino drago bitje, ki jo veže z življenjem in s srečo — sedaj pa temu ne bo več tako. Toda dokler bo v njej tlela vsaj iskríca čutil do mene, ne odidem, ker ne morem oditi in tudi nimam kam.

Torej se vrnem in začnem razpihavati to iskro in jamem se ogrevati pri njej. Brezdvomno bi umrl, ako ne bi storil tega.

Prečitam še enkrat tetine besede: »Ko bi ti vedel, kako ona vsak dan povprašuje po tebi, če morda ni bilo pisma, ali si zdrav, kako dolgo se boš še mudil v Berlinu« — in ne morem se nasititi ž njimi. Prav tako mi je, kakor bi umiral gladu in kakor bi mi kdo nepričakovano prinesel kos kruha. Jem — in vsled hvaležnosti bi se najrajše jokal. Morda se je že usmiljenje božje pojavilo nad menoj ?

Saj vendar čutim, da sem se spremenil v teh poslednjih dnevih — in da je nekdanji človek umrl v meni. Ne bom se več razburjal proti njeni volji, prenesem vse, pomirim jo, potolažim ter rešim celo njeneža moža...

Dné 4. listopada.

Premislil sem se in ostal v Berlinu še dva dni. To je žrtev od moje strani, ker že komaj utegnem tukaj sedeti, toda treba je bilo poslati naprej pismo z naznanilom, da dospem. Brzobjavka bi utegnila Angelico prestrašiti, istotako tudi moj nepričakovani prihod. Poslal sem pismo vesele vsebine ter ga končal s takim iskrenim pozdravilom Angelice, kakor bi se med nama ničesar ne bilo zgodilo. Hočem, naj spozna, da sem se spoprijaznil s svojo usodo in da se vračam tak, kakoršen sem bil nekdaj.

Teta se je gotovo nekoliko nadejala mojega prihoda.

Varšava, dné 6. listopada.

Dospel sem danes v jutro. Teta, obveščena z mojim pismom, me je pričakovala v Varšavi.

V Ploševu se ne počutijo slabo. Angelica je mirnejša. Od Kromickega ni bilo v zadnjem času nikakih novic.

Revna teta me je pozdravila s klicem: »Kaj se je zgodilo s teboj, Leon?!« Ni vedela ničesar, a radi tako dolge bolezni sem očitvidno močno shujšal. Vrh tega so mi lasje na sencih tako osiveli, da sem že premišljeval, ali si jih naj pobarvam ali ne. Sedaj nočem biti star, niti da bi se videlo, da sem star.

Pa tudi teta se je v poslednjem času močno spremenila. Saj še ni tako dolgo, kar sva se ločila, toda zapazil sem že grozno razliko. Njeno lice je nekako izgubilo nekdanji odločni izraz, črte pa so postale bolj nepremične. Takoj sem zapazil, da se ji glava pričenja nekoliko tresti, kar je moči zlasti opáziti ta-

krat, kadar kaj pozorno posluša. Ko sem jo nemiren izpraševal, kako se počuti, mi je odgovorila s sebi lastno odkritosrčnostjo :

»Po vrnitvi iz Gasteina sem se počutila izborno — toda sedaj se je vse obrnilo na slabo, in čutim, da se že bliža moj čas.«

Črez trenutek je dodala :

»Vsi Ploševski pomró na kapi — meni pa leva roka otrpne vsako jutro. Toda o tem se ne spleča govoriti — kakor je božja volja.«

In ni hotela dalje govoriti. Na to sva se posvetovala obširno, kako priti na pomoč Kromickemu, in sklenila sva, ne dopustiti, da bi prišlo do pravde, ko bi tudi bilo treba največjih žrtev. Rešiti ga poloma res ni bilo mogoče, k večjemu za ceno lastnega poloma, s čemur pa se tudi ni bilo mogoče strinjati že z ozirom na Angelico. Napravil sem načrt, spraviti Kromickega po končani pravdi v domovino, in nastaniti ga na gospodarstvu. Bog vidi, da je vsa moja duša strepetala v meni pri pomisleku na njegovo navzočnost pri Angelici; da bo pa žrtev popolna, sem sklenil, izpiti tudi ta strup.

Med tem mu pošljemo na pomoč enega tukajšnjih odvetnikov, preskrbljenega z vsemi potrebnimi sredstvi za skončanje pravde.

Končavši to posvetovanje sem jel popraševati po Angelici. Teta mi je pravila o njej jako obširno; med drugim mi je tudi povedala, da se je že jako spremenila in postala grda. Ko sem slišal to, sem čutil še večje pomilovanje do nje. Nič več ne premore odvrniti od mene njenega srca.

To je moja najdražja glava!

Hotel sem še danes, takoj po posvetovanju, oditi v Plošev, toda teta je dejala, da je utrujena in da hoče prenočiti v mestu.

Ker sem ji priznal, da sem bolehal na vnetju pljuč, sem jo sumničil, da je ostala nalašč, da me ne bi izpostavljala slabemu vremenu na potovanju.

Dežuje že od jutra.

V ostalem danes nisva mogla oditi, a jutri odideva bržkone šele proti večeru. Zadeva Kromickega zahteva nujno pomoč. Treba je takoj jutri najeti odvetnika in ga odposlati čim najpoprej.

Dne 7. listopada.

V Plošev sva dospela ob sedmih zvečer; sedaj je polnoč in vse v hiši že spi. Hvala Bogu, pozdrav je ni preveč pretresel. Prišla mi je naproti zbegana, nekako prisiljeno, z negotovostjo, sramujoča se in kakor s strahom v očeh, toda jaz sem prisegel, da jo pozdravim tako svobodno, tako naravno, kakor bi se bila šele včeraj ločila. S tem sem odvzel pozdravilu vsakoršno senco sprave, odpuščanja in vsakoršen svečani nadevek. Ko sem jo zagledal, sem se ji hitro približal, podal roko in zaklical veselo:

»Kako se imaš, draga Angelica! Tako mi je bilo dolgčas za vami, da sem odložil svoje pomorsko potovanje na poznejši čas.«

In ona je razumela takoj, da tak pozdrav je čin sloge, sprave, vrnitve k njej in obenem žrtev samega sebe radi njenega miru. Za trenutek se ji pojavi na licu ganutje tako veliko, da sem se bal, da ne bo

zmožna nadvladati ga. Hotela je nekaj spregovoriti, a ni mogla, marveč je le krepko stisnila mojo roko. Mislil sem si, da jo posili jok.

Toda nisem ji pustil za to časa in začel sem govoriti s svojim prejšnjim glasom:

»Kaj je s sliko? Glava je bila že dovršena, ko si odšla -- kaj ne? Angeli slike tako kmalu ne pošlje, ker mi je sam dejal, da bo to njegovo mojstersko delo. On jo namerava razstaviti na Dunaju, v Monakovem in v Parizu. Kolika sreča, da sem naročil še drugi izvod, ker drugače bi čakali na sliko še eno leto. Hotel pa sem ga tudi imeti na vsak način zase.

Ona pa, navzlic vsemu, kar se je godilo v njenem srcu, se je morala prilagoditi temu glasu, zlasti ker sta se v razgovor vmešali tudi teta in gospa Celine. Vse, kar sem govoril, je bilo odgonetanje naših vzajemnih občutkov. Tako so nam minuli prvi trenutki. Jaz ves večer nisem odložil svoje uloge, dasi sem čutil, da se mi radi utrujenosti zbira znoj na čelu. Bil sem vsled nedavne bolezni še močno slab, a vrhu tega je bilo to vse vendar grozno prisiljeno! Videl sem, da je Angelica med večerjo s strahom in ganutjem ogledovala moje velo lice in osiveli senci; videl sem, da čita z njega vse, kar sem doživel. Toda jaz sem pripovedoval celo o svojih berlinskih nadlogah skoro veselo. Moral sem se ogibati celo pogledu na njeno spremenjeno postavo, da ji ne bi dal vedeti, da to premembo vidim in da me ta pogled napolnuje s strahom. Proti koncu večera mi je postalo parkrat slabo, vendar premagal sem se, in ona je čitala v mojih očeh zgolj dobro voljo, zgolj najglobokejšo naklonjenost in

da se popolno strinjam s položajem. Ona je zelo bistrovidna; ona ve in razume vse, toda jaz sem nadkrilil samega sebe; bil sem tako naraven in prost, da si je mogla končno misliti, da sem dejal sam sebi: »S čemur se ni moči boriti, s tem se je treba strinjati.« Ako so tudi ostali v tej duši, kar se tega tiče, nekaki dvomi, pa ji v nobenem oziru ni ostal ta edini, namreč, da jo še zmerom ljubim, kakor nekdanj, in da je zmerom moja občudovana, nekdanja Angelica.

In videl sem, da se počuti dobro v tej toploti. Mogel sem biti v resnici ponosen nase, ker sem prinesel nekak veselejši žarek v to hišo, kjer je bilo tako mračno. Tudi teta in gospa Celina sta znali to ceniti. Gospa Celina mi je v trenutku, ko sem ji voščil lahko noč, rekla naravnost:

»Hvala Bogu, da si dospel. Takoj nam je postalo živahnejše s teboj.«

A Angelica, stiskaje mi pristrčno roko, je vprašala:

»A sedaj ne odideš kmalu?«

»Ne, Angelica,« ji odvrnem, »sedaj ne odidem.«

In odšel sem, ali bolje, zbežal sem navzgor v svojo sobo, ker sem čutil, da mi primanjkuje moči. Tega večera se je nabralo v meni toliko joka nad mojo revščino, da me kar duši. Nahajajo se male žrtve, ki pa več stanejo, nego velike.

Dne 8. listopada.

Jaz radi tega ponavljam tako pogostoma: »To je moja najdražja glava,« ker je res treba ljubiti žensko nad svoje življenje, ne le kot žensko, marveč kot najdražjo glavo, da človek v takih pogojih ne zbeži

od nje. Čutim izbornost, da bi me sam fizični gnus zapodil od vsake druge; — ker pa pri tej ostajam in ostanem, se mi znova vrača misel, da moja ljubezen je nekaka bolezen, nekaka živčna nepravilnost, katera ne bi imela prostora, ko bi bil popolnoma zdrav in normalen pojav človeškega rodu. Sedanji človek, ki si vse tolmači z nevrozami, nima niti te tolažbe, kakoršno bi mu moglo dati prepričanje o njega zvestobi. Kajti, kadar pravim sam sebi: tvoja zvestoba in vstrajnost je bolezen, ne pa zasluga — ostane mi samo ena grenkost več. Ako zavest takih reči ljudem čimdalje bolj onemogočuje življenje — čemu se torej za to toliko brigamo?

Šele danes, ob dnevnem svetlobi, sem zapazil, kako močno je Angeličino lice spremenjeno. Kar srce mi je krvavelo pri pogledu na njo. Usta ima nabuhla; to čelo, nekdanje tako neomadeževano, je izgubilo svojo jasnost in čistoto. Teta je imela prav. Njena lepota je skoro povsem izginila. Angelici so ostale kakor poprej samo oči. Toda meni je tega dovolj. To spremenjeno lice povečuje samo moje pomilovanje in občutljivost — ter mi postaja tem bolj ljubljena. Ko bi postala celo desetkrat grša, jaz jo bom vendar zmerom ljubil. Ako je to bolezen — pa prav! Torej sem bolan in si niti ne želim zdravja — rajše umrjem na tej bolezni, nego na vsaki drugi.

Dne 9. listopada.

Napoči čas, ko njeno stanje preide in se njena lepota povrne. Danes sem mislil na to in se takoj vprašal, kakšni neki bodo najini odnošaji v prihodnosti, ali ne podležejo odslej nobeni spremembi. In

zagotovljen sem, da ne. Jaz že vem, kaj je to živeti brez nje, in ne storim nikdar nič takega, za kar bi me mogla pahnuti od sebe — ona pa tudi ostane taka, kakoršna je bila. Nimam nikakega dvoma, da sem ji potreben za življenje, toda znano mi je takisto, da tega čutila, kakoršno ona goji do mene, celo sama pred seboj ne imenuje drugače, kakor veliko bratovsko ljubezen. Kaj je ona pravzaprav, to mi je vse eno — za njo ostane ona zmerom idealno privezanje duše k duši — to je nekaj dovoljenega, nekaj mogočega celo med sorodniki. Ko bi bilo drugače, pričela bi takoj borbo sama s seboj.

V tem oziru nimam nikakih prevar. Rekel sem že, da ji je ta odnošaj postal drag od časa, kar ga je spremenila v čistega. Naj torej tak ostane, samo da ji je zmerom drag.

Dne 10. listopada.

Kako napačno je mnenje, da se občutljivost novodobnih ljudij zmanjšuje. Časih si celo mislim, da je narobe. Kdor nima dveh pljuč, s tem večjo silo diše z enimi, a nam je odvzeto vse, ob čemur je živel nekdanji človek — ostali so nam zgolj živci, ki pa so bolj razdraženi in bolj občutljivi nego pri nekdanjem človeku. To, da bo pomanjkanje rdečih kroglic v naši krvi ustvarjalo nenormalna in bolehna čutila, je nekaj drugega; občutna človeška tragedija se s tem rajše poveča nego zmanjša. Poveča se radi tega, ker je nekdanji človek, v slučaju, da je bil prevarjen v ljubezni, mogel dobiti tolažbo bodisi v veri, ali v čutilu društvenih dolžnostij, sedanji človek pa jih več ne na-

haja. Nekdaj je v čutnih vznemirjenih vladal značaj, sedaj pa značaji ginejo in morajo giniti radi skepticizma, ki je psihičen razkrojilni faktor. On je oglodal nalik bacilu človeško dušo — on jo je omehčal in ugonobil njeno upornost zoper fiziologično poželjenje živcev, ki so vrhu vsega tega bolni. Današnji človek se vsega zaveda, toda za nič ne vé zdravila.

Dne 11. listopada.

Od Kromickega že dovolj dolgo ni bilo nikake novice; celo Angelica ni prejela nikakega pisma. Jaz sem mu odposlal brzojavko z novico, da je odvetnik že odposlan, potem pismo — toda poslal sem oboje brez pomisleka, kajti težavno je vedeti, kje se v tem hipu mudi. Pismo in brzojavka ga sčasoma najdeta, toda tega ne vem kedaj. Stari Hvastovski je pisal sinu; morda on prvi kaj poizve.

Z Angelico prebija sedaj skupaj cele ure — in nihče me v tem ne ovira, ker celo sama gospa Celina, kateri smo zaupali pravo stanje stvari, me je prosila, naj pripravim Angelico nekoliko na novice, kakoršne utegne dobiti vsaki čas od Kromickega. Izpovedal sem že Angelici svojo bojazen, kar se tiče posledic podjetij njenega moža, toda storil sem to v obliki mojega osebnega dopuščenja. Rekel sem ji, da si celo popolnega poloma Kromickega ne sme gnati preveč do srca in da bi bil v nekem oziru to najugodnejši slučaj, kakoršen bi jo mogel doleteti; takrat bi se namreč pričela za njo doba pravega miru. Pomiril sem jo popolnoma glede svojega denarja, ki sem ga posodil Kromickemu, ter jo vtrdil v prepričanju, da ta v no-

benem slučaju ne more propasti; končno sem ji omenil nekoliko besed o tetinih načrtih. Zaslišala me je sorazmerno mirno, dasi brez ganutja. Njej zlasti daje moč to, da vidi okrog sebe ljubeča srca, in teh ji vendar ne manjka. Jaz jo ljubim sedaj nad vse, ona to vidi, ona to čita v meni. Kadar se mi posreči razvedriti jo, privabiti smeh na njene ustnice, takrat se tudi mene polasti taka radost, da je ne morem spraviti v sebe. V moji ljubezni se nahaja sedaj nekoliko slepe naklonjenosti služabnika do svoje gospe. Časih čutim nevkrotljivo potrebo ponižati se pred njo. Ne prestando čutim, da moj pravi prostor se nahaja pri njej. Ne more se mi več odtujiti, spremeniti se, postarati — vse sprejemem, z vsem se strinjam, vse proslavljam.

Dne 12. listopada.

Kromicki ne živi več. Katastrofa nas je zadela kakor strela. Bog naj ohrani Angelico pred vsakim slučajem v zdravju! Danes je došla po brzojavu novica, da je tožen radi goljufije, in vidé, da pojde v zapor, si je vzel življenje. Vsega drugega bi se bil poprej nadejal nego tega... Kromicki ne živi več! Angelica je prosta! — toda kako to prenese? Že nekoliko ur čitam vsaki hip to brzojavko, in zdi se mi, da spim. Pa tudi svojim očem ne smem verjeti, dasi mi je ime: »Hvatovski«, podpisano pod brzojavko, porok za resnico. Vedel sem, da mora slabo končati, toda nisem dopuščal, da bi bil konec tako nagel in tako tragičen. Ne! nič podobnega mi ni prišlo v glavo! Zato me je doletelo, kakor bi me s kijem vda-

ril po glavi. Ako se mi sedaj ne zmeša v možganih, pa gotovo prenesem vse. Onkrat sem itak že priskočil na pomoč Kromickemu; sedaj sem mu znovič poslal v rešitev odvetnika, torej mi vest ničesar ne očita. Bil je čas, ko sem mu od vse svoje duše privoščil smrt — res, toda moja zasluga je radi tega še večja, da sem ga navzlic temu vendarle rešil. Ali tu je prišla smrt, ne le vsled mojih naporov, marveč zoper mojo voljo — in Angelica je prosta! Čudna stvar; meni je znano vse to, vendar še v to dovolj ne verjamem. Čutim se nekako omamljenega. Kromicki mi je bil vendar tujec in obenem največja ovira v življenju. Te ovire sedaj ni več in moral bi začutiti radost brez meje, ali vendar ne morem in ne smem, čutiti jo, morda radi tega, ker se druží z njo strah za Angelico. Prva moja misel po prejemu brzojavke je bila: Kaj se zgodi z Angelico? Kako ona prenese to novico? Naj jo Bog obvaruje! Ni ljubila tega človeka, toda v sedanjih okoliščinah bi jo utegnilo razvnetje celo umoriti. Pa mislim na to, da bi jo odpeljal.

.

Kaka sreča, da mi je bila brzojavka vročena v moji sobi, ne pa v obednici, ali v salonu. Ne vem, ali bi bil premogel nadvladati vtis. Dlje časa nisem mogel priti k sebi. Na to sem odšel k teti in ne da bi ji takoj pokazal brzojavko — sem samo dejal:

»Prejel sem jako slabo novico o Kromickem.«

»Kaj? Kaj se je zgodilo?« je vprašala.

»Ne prestrašite se, teta.«

»Že se zagovarja pred sodnijo?... kaj ne?«

»Ne... nekaj hujšega... to je... že se nahaja pred sodnijo, toda ne pred človeško.«

Teta začne mežikati z očmi.

»Kaj praviš ti, Leon?«

Tedaj sem ji pokazal brzojavko. Teta jo je prečitala, pa ni odgovorila niti besedice, marveč stopila je h klečalniku in, zakrivši si lice z rokami, jela moliti.

Naposled vstane in reče:

»Angelica utegne to poplačati z življenjem. Kaj nam je početi?«

»Ona ne sme vedeti o ničemur dotlej, da otrok pride na svet.«

»Kako jo čuvati pred tem? Ves svet bo govoril o tem in časopisi tudi tako... Kako ji prikriti to?«

»Ljubljena teta,« ji rečem, »jaz imam samo eden svet. Treba je privedi zdravnika in mu povedati, naj naroči Angelici odhod, češ, da je to potrebno zdravju. Takrat odpeljem jaz njo in gospo Celino v Rim, kjer imam svojo lastno hišo. Ondi jo zavarujem pred vsako novico. Tu bo to jako težavno, zlasti ako to služabniki izvedo.

»Ali pa njeno zdravje dopušča misel na odhod?«

»Ne vem, to mora povedati zdravnik. Pripeljem ga še danes.«

Teta mi v tem pritrdi. Res, nisva mogla dobiti nič boljšega. Sklenila sva, zaupati gospe Celini to skrivnost v to svrho, da bi podpirala namen odhoda. Služabnikom sem najstrožje zapovedal, da se ne smejo približati mladi gospej z nobeno novico. Časopise, brzojavke in vsa pisma, brez ozira na to, na koga so naslovljena, sem naročil prinesiti v svojo sobo.

Teta je bila dlje časa kakor oglušena. Po njenem mnenju je samomor ena največjih pregreh, kakoršne more človek doprinesti — torej se je s čutilom pomilovanja družila v njej tudi groza in jeza. Vsaki hip je ponavljala: »On ne bi smel tega storiti, ker ve, da postane oče.« Toda jaz dopuščam, da on še ni utegnil prejeti te novice. V poslednjem času se je moral gotovo razvnet voziti iz enega kraja v drugi, kakor so to zahtevale njegove zahomotane in trgajoče se zadeve. Jaz ga ne smem obsoditi, in odkritosrčno povem, da se ne morem ubraniti nekemu priznanju do njega. Nahajajo se ljudje, kateri celo po pravici obdolženi zlorabe ali goljufije in obsojeni od sodnije, pijejo v ječi šampanjec in živijo veselo življenje. On do tega ni došel — ter se je hotel očistiti neopravičenih očitanj s smrtjo. Morda se je spominjal tudi tega, kaj da je. Jaz bi imel dokaj manj sočutja do njega, ko bi si bil vzel življenje zgolj radi samega poloma. Dopuščam vendar, da bi mu bilo tudi tega dovolj. Spominjam, se, kake nazore je proglašal v Gasteinu. Ako je moja ljubezen nevroza, je bila bolezen njegova vroč pohlep po denarju. Ko mu je to spodletelo, ko se mu je ta podlaga umaknila izpod nog, je zagledal pred seboj tako brezno in puščavo, kakoršno sem jaz videl v Berlinu. In takrat, kaj ga je moglo pridržati? Misel na Angelico? Znano mu je vendar bilo, da ji mi ne odtegnemo varstva — in pri tem — kdo ve? — nemara je tudi začutil to, da ni posebno priljubljen. V vsakem slučaju sem si mislil, da je to nižji človek nego je bil; nisem pričakoval,

da bi zagledal v njem toliko eneržije — in priznavam, da sem mu delal krivico.

.

Odložil sem že pero, toda vrnem se k njemu, ker ne morem niti sanjati o spanju in vrhu tega, kadar pišem, mislim mnogo mirnejše ter imam manjši mlin v glavi. »Angelica je prosta, Angelica je prosta!« te besede si ponavljam neprestano ter še ne pojnim celega njih pomena. Čutim, da bi mogel znoreti od veselja, toda obenem se me polasča neka nerazumljiva bojazen. Ali bi se imelo res pričeti zame novo življenje? Kaj je to? Ali je to zaseda usode, ali božja milosrčnost nad menoj radi tega, da sem se že toliko namučil in tako močno ljubil? Ali se nahaja morda kako pravo obstanka, kaka mistična moč, katera izroča žensko onemu moškemu, ki jo najbolj ljubi, radi tega, da se izpolni odvečno načelo stvarnikovo — ne vem. Čutim zgolj nekaj takega, kakor bi mene in vse okrog nesel neizmerni val, potaplja je človeško voljo in človeške napore.

.

Pretrgal sem znovič, ker se je vrnil kočijaž, ki sem ga poslal po zdravnika. Zdravnik ni prišel. Danes ima operacijo ter obljubuje, priti jutri zjutraj. Mora se nastaniti pri nas v Ploševu do trenutka našega odhoda — in pospremiti nas v Rim. Ondi dobim drugega...

Pozna noč je... Angelica spi ter si niti ne domišljuje, kaka velika prememba je nastala v njeni usodi... O, da bi ji prinesla srečo in mir! Ona to za-

služi. Morda se tudi nad njo že pričinja usmiljenje božje ?...

Moji živci so tako razburjeni, da kadar mi doleti na ušesa lajanje psa na pristavi, ali klepetalo ponočnega stražarja, se mi zdi, da znovič prihaja nekaka novica ter hoče vdreti naravnost k Angelici.

Prizadevam si vendar, se pomiriti in si tolmačim, da ta nekaka čudna bojazen, ki se me polasča, izvira poglavitno iz bojazni za Angelico in, ko bi ne bilo njenega stanja, da je niti ne bi čutil. Pa si ponavljam, da ta bojazen pride, kakor vse drugo, in potem prične novo življenje.

Treba mi je spoprijazniti se z mislijo, da Kromicki ne živi več... Iz te katastrofe priteče za naju sreča, o kakoršni ne smem niti sanjati, toda v človeku se nahaja neki moralni čut, ki mu zabranjuje radovati se celo sovražnikove smrti. Vrh tega tiči v sami smrti neka gotova groza. Ljudje se pri mrliču zmerom potihoma razgovarjajo... Evo, radi česa se jaz ne smem veseliti.

Dne 13. listopada.

Vsi moji načrti so za nič. Zdravnik je došel zaurano; preiskavši Angelico je rekel, da o potovanju ne more biti govora in da bi bilo za Angelico naravnost nevarno. V njenem stanju se opaža neka nepravilnost. Kaka muka je, poslušati ta izrek tega specialista, v katerem se ti zdi, da vsaka beseda grozi s smrtjo ljubljenu bitju! Zaupal sem zdravniku naše tajnosti, na kar mi je odgovoril, da od dveh nevarščin si je treba izbrati manjšo in manj gotovo.

Kar me je razburilo in najhuje vznemirilo, to je bil njegov svet, naj po primerni pripravi naznanimo Angelici moževo smrt. Gorjé! ne morem utajiti, da ne bi imel prav. On mi je dejal tako-le: Ako ste popolnoma zagotovljeni, da premorete zabraniti, da ta novica ne bi dospela do gospe Kromicke poprej, nego po preteku nekoliko mesecev, tedaj bi bilo brezdvomno bolje, ne govoriti o tem, ako pa ne, pa je bolje, jo previdno pripraviti na to in ji naposled povedati; kajti ako bi ona to nagloma poizvedela, takrat bi utegnila nastopiti druga katastrofa.«

Kaj je tu početi? Ali morda naj uvedem popolno karanteno okrog Ploševa; ne spustim skozi niti človeka, niti pisma, niti časopisa, ali naj predpišem služabnikom, kaj imajo govoriti, celo kako gledati... Kajti vzgled, kak vtis imajo te vrste novice celo po primerni pripravi, sem imel na primer na gospej Celinii, kateri smo naposled morali povedati resnico. Ali navzlic temu je dvakrat omedlela ter podlegla krču, ki me je pripravil skoraj v norost, kajti zdelo se mi je, da jo čuje vsa hiša. Ali vendar ona ni bila tako zatelebana v tega zeta. Toda tudi njo je osupnila glavno misel na Angelico.

Nasprotoval sem nasvetu zdravnika, kolikor mi je bilo mogoče — in zdi se mi, da se nikdar ne spoprijaznim z njim. Zlasti ene reči jim ne morem povedati: da Angelica ni ljubila svojega moža — in prav radi tega jo še tem huje potere njegova smrt.

Tu ne gre več za ono žalost, ki se čuti po smrti dragega bitja, tu gre za očitanja, ki si jih bo delala, češ, da bi ne bil cenil tako malo svojega življenja

ako bi ga bila bolj ljubila. Ta očitanja so bila prazna, ker to, kar si je bilo mogoče vedoma naložiti, si je ona naložila in spolnila, vprla se moji ljubezni ter ostala čista in zvesta. Toda treba je poznati to dušo, polno dvomov, da se oceni, kaka tuga se polasti človeka in kako se jame sumiti, če morda ta smrt ne odgovarja nekaki skriti njeni želji po svobodi in prostosti in če morda ona ne ustreza takim zahtevam, kakoršnih ni smela izpovedati?

Meni kar lasje vstajajo na glavi, kadar na to mislim, ker ta smrt res odpira pred njo novo življenje; zato bosta to dva pretresa, dva groma, ki udarita v to bedno, predrago glavico... Tega niti zdravnik, niti teta, niti gospa Celina ne razumejo.

Ne! ona ne sme tega vedeti do konca!

Kaka nesreča, da ona ne more odpotovati!

Tukaj bo težavno, prav nemogoče, obvarovati jo. Tu nam ona čita z obraza, da se je nekaj pripetilo. Vsaka beseda, vsak pogled more obrniti nase njeno pozornost in roditi v njeni glavi najrazličnejša dopuščenja. Danes se je začudila naglemu prihodu zdravnika — in od gospe Celine vem, da je začela izpraševati, radi česa je došel, in če morda njej ne grozi nevarnost? Sreča, da je teta ohranila zavest in ji odvrnila, da se v podobnih okoliščinah od časa do časa posvetuje z zdravnikom. Angelica ima tako malo skušenj, da ji je mahoma verjela.

Na kak način more zahtevati od služabnikov, da ne bi nosili te tajnosti na obrazu. Ali oni si že tako nekaj domišljujejo, zlasti radi moje svaritve in prepo-

vedi, ter gotovo izvedo to, kar se je pripetilo. Vseh vendar ne morem zapoditi.

Že same pogostoma dohajajoče brzojavke obračajo nase pozornost. Danes sem prejel drugo brzojavko iz Baka od Hvastovskega z vprašanjem, kaj ima početi s truplom. Odgovoril sem mu, naj ga med tem pokoplje na mestu. Prosil sem starega Hvastovskega, naj odrine v Varšavo in pošlje odgovor, a obenem tudi telegrafično nakaznico za denar za pokritje stroškov. Toda ne vem, če je mogoče poslati iz Varšave v Baku tako nakaznico?

Dne 13. listopada.

Danes sem pregledal včerajšne časopise. V dveh sta se nahajali brzojavki o smrti Kromickega. Ako je mladi Hvastovski doposlal ti brzojavki, pa je bržkone znorel. Služabnikom je že vse znano. Njih obrazi so taki, da se kar čudim, da Angelica ni obrnila na nje pozornosti. Pri obedu je bila nekako vesela in nenavadno živahna. Le navzočnost zdravnika me navdaja s tolažbo. Njemu ni za smrt Kromickega prav nič mar, zato zabava Angelico in se šali ž njo — ter jo uči igrati šah. Za to pa me gospa Celina pripravlja v obup. Sorazmerno, kakor je bila Angelica danes čimdalje veselejša, je pridobivalo njeno lice čimdalje bolj mrliško fiziognomijo. Danes sem jo radi tega strogo oštel. —

Dne 14. listopada.

Po nasvetu zdravnika se nahajamo vsi v Varšavi. Angelici se je reklo, da se doma, v Ploševu, uvedejo »kalorifere«, vsled česar se je treba izseliti za nekoliko tednov. Potovanje jo je močno utrudilo.

Vreme je slabo. Toda zadovoljen sem, da smo sem dospeli, ker na svoje služabnike se laže zanesem. Hiša se nahaja nekoliko v neredu. Množica slik je že izloženih. Angelica jih je navzlic utrujenosti hotela ogledati, zatorej sem ji služil za »cicerona«. Rekel sem ji, da moje najljubše sanje so, biti kedaj njen kažipot po Rimu. Ona pa mi je odvrnila nekako otožno:

»Jaz tudi pogostoma mislim na Rim, toda zdi se mi, da tjekaj nikdar ne pridem.«

Meni se je srce stisnilo, ker sedaj se bojim vsega, celo predslutenj, katere menim videti v vsaki besedi. Vendar ji odvrnem veselo:

»Jaz pa ti slovesno obljubujem, da tjekaj pojdeš — in sicer za dlje časa.«

Čudna stvar, kako urno se človeška narava prilagodi vsakemu položaju ter se vseli v svoje novo pravo. Jaz že nehote smatram Angelico za svojo in jo svarim kakor svojo lastnino.

Zdravnik je imel prav. Ali prav smo vendar storili, da smo se preselili v Varšavo. Najpoprej je tu pomoč lažje pri roki, drugič pa je tukaj mogoče, ne sprejemati posetov, v Ploševu pa bi bilo nemogoče odganjati ljudi od hodnika. Brezdvomno bi bili dospeli razni znanci z izrazom žalosti. Končno se je v Ploševu že nakopičila nekaka tajnost in mračna atmosfera, v kateri je moj napor: dati razgovorom nekam veselejši ton, postal nekako zbadljiv. Dopuščam, da se temu ne izognemo niti tu v Varšavi, toda tu dobi Angeličin duh vsaj nekak opravek, ko bo premleval na tisoč drobnih vtisov, katerih nudi človeku življenje v mestu, med tem ko bi bila v takem Ploševu pozor-

nejša na vse spremembe, kakoršne bi zapazila v okolišu.

Na ulice nikdar ne bo zahajala sama, sploh pa bo hodila tje le malo. Zdravnik ji sicer priporoča gibanje, toda našel sem že pomoč tudi za to. Za našim hlevom se razprostira obširen vrt z leseno galerijo ob zidu. Pa zapovem opremiti to galerijo s šipami in ondi bo po zimi, zlasti ob slabem vremenu, sprehajališče za Angelico.

Grozno mučen pa je vendar ta neprestani strah, ki visi nad nami.

Dne 15. listopada.

Kako se je to zgodilo? Radi česa? Odkod ji je nekaka slutnja mogla priti v glavo? — tega ne morem uganiti. A vendar je prišla. Danes pri zajutreku je nakrat dvignila oči, in pogledavši nas pozorno po vrsti, rekla:

»Ne razumem, kaj je to, toda imam tak vtis, kakor bi kaj skrivali pred menoj.«

Jaz sem čutil, da bledim; vedenje gospe Celine je bilo zelo nesrečno; samo poštena in ljubljena teta ni zgubila zavesti in začela je takoj grajati Angelico.

»Kajpada, kajpada,« je dejala, »skrivali smo ti doslej, da te smatramo za nespametno glavico, toda dalje ti tega ne bomo skrivali.

Leon je včeraj dejal, da se nikdar ne naučiš igrati šah, ker nimaš nikakega smisla za kombinacije.«

Ko sem se zavedel, sem se oprijel tega razgovora in jel sem se smejati ter zbijati šale, Angelica je odšla navidezno pomirjena, vsekako pa sem bil gotov,

da nismo premogli razpršiti popolnoma njene slutnje in da se ji je moja veselost mogla dozdevati umetna. Teta in gospa Celina sta bili močno prestrašeni, mene pa se je polaščeval obup, ker sem mahoma zagledal brezuspešnost našega truda, da bi ostala stvar dolgo tajna. Dopuščam, da misli Angelica sedaj samo to, da skrivamo pred njo nekake neugodne finančne vesti; toda kaj bo, ako čez teden, dva tedna, mesec dnij ne pride nobeno pismo od Kromickega? Kaj ji povemo takrat, s čem opravičimo njegov molk?

Proti poldnevu je došel zdravnik. Takoj smo mu povedali, kaj se je zgodilo — on pa je začel ponavljati svoje prejšnje mnenje, češ, da je treba na vsak način povedati Angelici resnico.

»Kajti,« je dejal, »naravno je, da se gospa Kromicka jame vznemirjati v kratkem vsled pomanjkanja pisem in da si bo domišljevala vsega najhujšega.«

Toda jaz sem si prizadeval oddaljiti še to skrajno neizogibnost, in rekel sem, da jo v najhujšem slučaju prav ta nemir privede na to novico.

»Da,« odvrne zdravnik, »toda dolgi nemir slabo pripravlja organizem na prehod, ki ga pričakuje in kateri verjetno tudi v ugodnih pogojih ne bo preveč lahak.«

To utegne tudi biti res, toda v meni kar srce umira strahu. Vse ima svoje meje, torej tudi človeški pogum. Nekaj tiči v meni, kar temu obupno nasprotuje, in upiram ter bojim se nekakega glasu, ki mi pravi: ne! Med tem sta se gospi že odločili, da ji jutri povesta vso resnico. Nisem imel pojma, da se more

človek kake reči tako močno bati. Toda tu vendar gre za njo.

Dné 16. listopada.

Do večera je bilo dobro — zvečer je prišel nakrat krvotok. Ali nisem dejal!... Ura je odbila tri... Zdaj je zaspala. Zdravnik je pri njej. Moram biti miren — moram! To je za njo potrebno, da je vsaj nekdo v hiši, ki ni zgubil glave. Moram!...

Dné 17. listopada.

Zdravnik je dejal, da se prva perijoda bolezni pravilno razvija. Kaj pomeni to? Ali pomeni to, da ona umre?

Vročnica ni velika. Tako je baje navadno zmerom v prvih dnevih. Nahaja se popolnoma pri zavesti, čuti splošno onemoglost, toda le malo trpi. Zdravnik nam je napovedal, da vročnica more priti do štirideset stopinj: pridejo velike bolečine, medlost in oteklina nog... To nam je obljubil!

Naj pride torej tudi konec sveta!

Bog! ako ima to biti zame kazen, pa prisegam, da odidem, in ne bom je videl več nikdar v življenju — samo Ti jo reši!

Dné 18. listopada.

Nisem je še obiskal doslej. Čujem pri njenih duh, toda ne grem notri, ker se bojim, da njen pogled náme shujša njeno stanje in pomnoži vročnico.

Časih mi pride v glavo grozna misel, da se mi utegne zmešati in da v tej znorelosti utegnem ubiti Angelico. Radi tega sedem znovič k pisanju — in ho-

čem pisati neprestano, ker se mi zdi, da se s tem nadvladujem in držim čuvstva na uzdi.

Dné 19. listopada.

Skozi duri sem zaslišal njen glas in njeno stokanje. V tej bolezni so bolečine strašne. Po zdravnikovi napovedi je to navadna prikazen, toda po mojem mnenju je to slepa okrutnost! Teta je dejala, da neprestano stega roke ter objema njo, pa zopet mater okrog vratu in prosi rešitve. A tu nihče ne more pomagati, ko bi tudi razkopal steno!

Neprestana omedlevica. Bolečine so čimdalje večje. Noge ima otekle.

Zdravnik ničesar ne oznanja ter pravi, da se more vse obrniti na slabo ali na dobro. To sem vedel tudi brez njega! Vročnica dosega štirideset stopinj. Zaveda se še zmerom.

Dné 20. listopada.

Sedaj že vem. Nihče mi tega ni povedal, toda vem za gotovo, da umre! Nadvladam vse svoje občutke ter sem celo miren. Angelica umre! Nocojšno noč, sedé pri njenih durih, sem videl to tako jasno, kakor sedaj vidim solnce. Človek v nekem stanju vidi reči, o katerih se razstresenim ljudem niti ni sanjalo. Proti jutru se je nekaj takega pripetilo v meni, da sem zagledal to skrajno neizogibnost takoj, kakor bi mi kdo odgrnil zavěso izpred očíj in možgan. Nič na svetu ne more rešiti Angelice. Jaz vem to bolje nego vsi zdravniki.

In prav radi tega se več ne žalostim. Kaj pomaga to njej in meni? Obsodba nad nami je izrečena.

Moral bi biti slep, ko bi ne videl, da nekaka moč, močna kakor ves svet, naju ločuje. Kdo je ona in kako se imenuje — ne vem. Vem samo to, da ko bi pokleknil ter butal z glavo ob tlak, molil in prosil, da bi morda gore premaknil — toda nje ne preprosim.

Ker bi mi sedaj mogla Angelico vzeti samo smrt — torej mora umreti.

Vse to more biti zelo logično — samo da se jaz s to ločitvijo ne strinjam.

Dné 21. listopada.

Angelica je danes izrekla željo, da me hoče videti. Teta je odpravila vse iz sobe, ker je bila prepričana, da mi bolnica hoče priporočiti mater, in tako je bilo tudi v resnici. Videl sem to svojo ljubljenko, to dušo svojega življenja. Še vedno je pri zavesti; oči ima bliščeče, duševne moči razvnete. Bolečine so skoro povsem prenehale. Vsi sledovi njenega prejšnjega stanja so izginili, in lice ima sedaj angeljsko. Nasmejala se mi je, a tudi jaz sem ji odgovoril s smehom. Od včeraj vem, kaj naju čaka, in zdi se mi, da sem že umrl, torej vladam sam nad seboj. Prijemši me za roko, je začela govoriti o materi, na to me je ogledovala dolgo, kakor bi se me hotela nagledati poprej, preden ji oči ugasnejo — in dejala je:

»Ne boj se, Leon, jaz se počutim bolje, samo za vsak slučaj hočem, da bi ti nekaj ostalo po meni... Morda ti tega ne bi smela priznati takoj po moževi smrti, ker pa morem umreti, ti hočem povedati, da sem te zelo, zelo ljubila.«

Jaz pa sem ji odgovoril: »Znano mi je to, moja najdražja!« Držal sem jo za roke in zrla sva si v oči.

Ona se mi je prvikrat v svojem življenju smehljala kakor zaročnica. Jaz pa sem se tudi v tem zvezal z njo z vezjo, ki je vstrajnejša nego vse dosedanje. Počutila sva se v tem hipu dobro, dasi je bila nad nama žalost, močna kakor smrt. Zapustil sem jo še le v trenutku, ko so mi dali znamenje, da je dospel duhovnik. Poprej me je še prosila, naj se ne prestrašim njegovega prihoda, ker ga ni poklicala radi tega, da misli umreti, marveč ker je v vsaki bolezni bolje, ako se človek pomiri.

Po odhodu duhovnika sem se vrnil k njej. Po tolikih nočeh, prebitih brez spanja, je bila utrujena in je zaspala. V tem hipu spi. Kadar se sprebudi, ne odstopim več od nje, k večjemu le takrat, ko bi zno-vič zaspala.

Dné 22. listopada.

Angelici je očitvidno odleglo. Gospa Celina je vsa iz sebe od veselja. Jaz edini izmed rodbine vem, kaj je to. Ni bilo treba zdravniku praviti mi, da se približuje otrpnelost črev.

Dné 23. listopada.

Angelica je danes v jutro umrla.

.....

Rim, dné 5. grudna.

Mogel bi postati tvoja sreča, a postal sem ne-sreča — in jaz sem vzrok tvoje smrti, kajti ko bi bil drugačen človek, ko bi mi ne bilo manjkalo vsakoršne podlage za življenje — pa bi ne bili prišli náte ti pre-tresi, ki so te umorili.

Jaz sem to že ob času tvojih poslednjih trenutkov na svetu razumel in obljubil sam sebi, da pojdem za teboj. Obljubil sem ti to ob tvoji smrtni postelji in moja dolžnost je sedaj pri tebi.

Tvoji materi zapuščam svoje premoženje; teti — Kristusa, v čegar ljubezni najde tolažbo v poslednjih dnevih, sam pa grem za teboj, ker — moram.

Ali si morda misliš, da se jaz ne bojim smrti? Bojim se je, ker ne vem, kaj se nahaja ondi, ter vidim zgolj temo brez meje, pred katero se tresem. Ne vem, ali je ondi ničnost ali kak obstanek brez prostranstva in časa, ali morda kak vihar med planetami nosi duševno »monado« z zvezde na zvezdo, ter jo vceplja v nova bitja; ne vem, ali je ondi neizmerni nemir ali mir takisto neizmeren in tako popoln, kakor ga le vseomogočnost in vsedobrota more dati.

Toda ako si ti navzlic mojemu »ne vem« umrla — kako naj še jaz dalje ostanem tukaj in živim?

Torej čim bolj se bojim in čim bolj »ne vem«, tem bolj te ne morem pustiti same ondi — ne morem, moja Angelica — in grem.

Bodisi, da že tam skupno vtoneva v ničnosti, ali pa naj bo skupna najina pot, a tukaj, kjer sva se toliko namučila, naj ostane za nama le molk.

KONEC.

Svetovna knjižnica

o o

1. „**Ben Hur**“. Zgodovinski roman iz Kristusovih časov.
— Zaloga je pošla. Ako se oglasi po dopisnici le 300 naročnikov, ga zopet ponatisnemo.
2. „**Marco Visconti**“. Zgodovinski roman. — Italijanski spisal Tommaso Grossi K 2:40
Po pošti 20 vin. več
3. „**Quo vadis**“. — Veliki Sienkiewiczov roman iz dobe Neronove. — Slavno delo je preloženo v vse kulturne jezike. Knjiga obsega 650 str. „ 3:—
Po pošti 30 vin. več. — Elegantno vezan K 4:80 in 30 vin. za pošto.
4. **Trije mušketirji**“. Spisal A. Dumas. Str. 895 „ 5:—
Po pošti 30 vin. več. — Elegantno vezan „ 6:80
5. „**Islandski ribič**“. Roman. Iz francoščine prevlel Fran Šturm „ 1:20
6. „**Brez dogme**“. Roman. Spisal H. Sienkiewicz. Poslovenil Podravski „ 3:—
Po pošti 30 vin. več.

(V tisku je svetovnoznani roman „Grof Monte Cristo“. V prevodu je: Dvajset let pozneje, spisal Dumas. Ta roman je nadaljevanje „Treh mušketirjev“.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

COBISS 8

00000099758

14110

